

ТАВРІЙСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
V. I. VERNADSKY TAURIDA
NATIONAL UNIVERSITY

Academia de Studii Economice din Moldova

廣州工商學院
Guangzhou College of Technology and Business

广州科技职业技术大学
Guangzhou Vocational University of Science and Technology
全国首批职业本科大学

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського
Професійно-технічний університет науки та технологій Гуанджоу
Коледж технологій та бізнесу Гуанджоу
Академія економічної освіти Молдови
Інститут імені Юнуса Емре в Києві
Центр українсько-європейського наукового співробітництва
Видавництво «Азіатика»

**VI МІЖНАРОДНА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

до 107-ї річниці від дня заснування університету

16 жовтня 2025 року

м. Київ, Україна

Львів – Торунь
Liha-Pres
2025

УДК 082.2:378.4(477.75)ТНУ(062.552)
Ш 79

Ш 79 VI Міжнародна науково-практична конференція Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського до 107-ї річниці від дня заснування університету : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського до 107-ї річниці від дня заснування університету, 16 жовтня 2025 р., м. Київ. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. – 468 с.

ISBN 978-966-397-570-2

У збірнику представлено матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського до 107-ї річниці від дня заснування університету (16 жовтня 2025 року, м. Київ).

УДК 082.2:378.4(477.75)ТНУ(062.552)

ISBN 978-966-397-570-2

© Таврійський національний університет
імені В. І. Вернадського, 2025
© Українсько-польське наукове видавництво
«Liha-Pres», 2025

Науковий комітет:

Валерій БОРТНЯК – професор, доктор юридичних наук, ректор Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Цуй ИНДЕ (崔英德) – професор, доктор технічних наук, Професійно-технічний університет науки та технологій Гуанджоу (广州科技职业技术大学);

Ріхуа ВАНГ (王日华) – професор, доктор наук у галузі громадського здоров'я, Коледж технологій та бізнесу Гуанджоу (广州工商学院);

Григорій БЕЛОСТЕЧНИК – професор, доктор габілітованих наук, Академія економічної освіти Молдови;

Іхсан ДЕМІРБАШ – директор київського офісу Інституту Юнуса Емре;

Олександр БЕССАРАБ – доцент, кандидат філологічних наук, проректор з науково-педагогічної діяльності та інноваційного розвитку Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Володимир КУЧЕРЯВИЙ – доцент, доктор філософії в галузі публічного управління та адміністрування, проректор з навчальної роботи Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Володимир ГОРНИК – професор, доктор наук з державного управління, директор Навчально-наукового інституту управління, економіки та природо-користування Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Анатолій ПУТІНЦЕВ – доцент, кандидат економічних наук, завідувач кафедри фінансів та обліку Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Павло БЕЗУС – доцент, кандидат економічних наук, завідувач кафедри менеджменту та міжнародних економічних відносин Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Ірина ПЕТРОВСЬКА – доцентка, кандидатка економічних наук, завідувачка кафедри публічного управління, туризму та готельно-ресторанної справи Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Сергій ГУБАРЕВ – доцент, кандидат юридичних наук, директор Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Зореслава ЗАХОЖАЙ – доцентка, кандидатка історичних наук, завідувачка кафедри державно-правових і гуманітарних наук Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Олена ВЛАСЕНКО – доцентка, докторка психологічних наук, завідувачка кафедри психології, філософії та суспільних наук Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Ольга ШАРАПІНА – старша викладачка, кандидатка філологічних наук, директорка Навчально-наукового інституту філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Анжеліка ДОСЕНКО – доцентка, кандидатка наук із соціальних комунікацій, завідувачка кафедри журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Наталія ГОНЧАРЕНКО-ЗАКРЕВСЬКА – доцент, кандидат педагогічних наук, завідувачка кафедри кримськотатарської та східної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Володимир КИСЕЛЬОВ – професор, доктор технічних наук, директор Навчально-наукового інституту муніципального управління та міського господарства Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Наталія ОМЕДИНСЬКА – доцентка, кандидатка технічних наук, завідувачка кафедри інженерних систем та технологій Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Олександр ГУЙДА – професор, кандидат наук з державного управління, завідувач кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Олег БОЙЧЕНКО – кандидат економічних наук, Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Гаяна ЮКСЕЛЬ – докторка наук з соціальних комунікацій, доцентка, професорка кафедри журналістики ННІ ФіЖ, членкиня Меджлісу кримськотатарського народу, співкоординатор Центру реінтеграції та розвитку Криму Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Андрій ШЕКУН – координатор групи «Гуманітарна політика» Експертної мережі Кримської платформи, представник Крайової Ради Українців Криму, головний редактор газети «Кримська світлиця», співкоординатор Центру реінтеграції та розвитку Криму Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Валентина ПОТАПОВА – керівниця напрямку національної адвокації в сфері освіти Центру громадянської просвіти «Альменда», членкиня Експертної ради при Представництві Президента України в АР Крим, членкиня Центру реінтеграції та розвитку Криму Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Юрій СМЕЛЯНСЬКИЙ – експерт з питань тимчасово окупованих територій, співзасновник БФ «Інститут Чорноморських стратегічних досліджень», член Експертної ради при Представництві Президента України в АР Крим, член Центру реінтеграції та розвитку Криму Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Сергій КОВАЛЬСЬКИЙ – голова ГО «Кримський центр ділового та культурного співробітництва «Український дім», член Експертної ради при Представництві Президента України в АР Крим, експерт групи «Гуманітарна політика» Експертної мережі Кримської платформи, член Центру реінтеграції та розвитку Криму Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Володимир ЛЯШЕНКО – представник Національної ради в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь, експерт групи «Гуманітарна політика» Експертної мережі Кримської платформи, член Центру реінтеграції та розвитку Криму Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

Організаційний комітет:

Кобиліна Юлія Миколаївна – директорка центру підвищення кваліфікації Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Асоян Емма Шаваршівна – керівник відділу міжнародних зв'язків Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Добрянська Наталія Валеріївна – доцентка, кандидатка юридичних наук, завідувачка аспірантури, докторантури Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: 107 РОКІВ ДОСВІДУ ТА НОВІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ

Анциферова А. Ю., Макарова Т. П.

Політика Європейського Парламенту щодо санкцій проти держави-агресора та підтримка України 17

Вейландс Л. В.-В.

Персональний веб-сайт викладача ЗВО як інструмент стійкості освітнього процесу в умовах війни..... 21

Гейко О. А.

Таврійський: науково-культурний осередок Криму в Українській державі 25

Дубко В. О., Распопов В. Б.

Дидактичні аспекти використання штучного інтелекту у викладанні математики студентам 28

Мотрич В. А.

Правові імперативи посилення адміністративної відповідальності за податкові правопорушення в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення 31

Овчаренко В. О.

Психологічні особливості розвитку бізнес-комунікації в сучасних умовах в Україні 34

Распопов В. Б., Семяновський В. М.

Досвід соціально-фантастичного прогнозування засобами штучного інтелекту ChatGPT 37

Розводовський Н. С.

Освітня колаборація в Другій світовій війні і у сучасній російській і українській війні: спільне та відмінне 40

Цімболинець В. О.

Взаємозв'язок між вигоранням лікаря-стоматолога та якістю психосоціальної взаємодії з пацієнтами 46

Шеремет А. В., Гурська Л. І.

Застосування генеративних можливостей штучного інтелекту на практичних заняттях з іноземної мови 50

Шиховцова А. О.

Вплив права Європейського Союзу на формування правової системи України 54

НАПРЯМ 2. ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ ПЕРЕМІЩЕНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ РЕФОРМ

Батурін І. В.

Психологічні чинники тривоги та втрати мотивації IT-фахівців
у процесах деокупації й відновлення Криму та Чорноморського регіону..57

Mozharivskiy Ya. A.

Relocated universities in Ukrainian communities: experience and prospects59

НАПРЯМ 3. ДЕОКУПАЦІЯ Й РЕІНТЕГРАЦІЯ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА, ПЕРСПЕКТИВИ

Баймуратов М. О., Кофман Б. Я., Єфремова Н. В.

Муніципальні права людини як основоположна частина її загальних
конституційних прав та їх роль у післявоєнному відновленні
територіальних громад України63

Бєліх І. В.

Теоретико-методологічні засади публічно-приватного партнерства
у сфері цивільного захисту в умовах деокупації та реінтеграції.....71

Іванова Т. В., Кузьмич А. В.

Екологічні виклики та вектори сталого розвитку
Чорноморського басейну в умовах поствоєнної трансформації.....75

Чеканов В. Ю.

Особливості відображення історичного простору в національних
історіографіях слов'янських країн та України на межі XIX–XX ст.77

Щекун О. А.

Територіальна автономія в постконфліктному державотворенні:
міжнародний досвід та виклики для реінтеграції тимчасово окупованих
територій України.....80

Щур Г. О., Думин О. Б.

Застосування інтелектуальних систем мультимодального аналізу
для ефективного розмінування деокупованих територій України84

НАПРЯМ 4. ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ВІДНОВЛЕННЯ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ

Мешко Г. М., Чикало І. О.

Використання локального сервера на базі Proxmox Virtual Environment
як засобу превенції освітніх втрат у закладах вищої освіти88

НАПРЯМ 5. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ДЕОКУПАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ АР КРИМ: ТРАНСФОРМАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ Й ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ

Бондарук М. В.

Соціальна відповідальність бізнесу в кризових умовах як інструмент
забезпечення сталого розвитку суспільства..... 91

Юффе М. В.

Напрями розвитку лідерського потенціалу
в сфері публічного управління..... 94

Казак К. І.

Особливості державного управління туристичною галуззю
в умовах деокупації та реінтеграції АР Крим..... 97

Керекеша О. І.

Правові механізми забезпечення інституційної стійкості регіонального
управління як передумова євроінтеграції:
досвід Чорноморського регіону 101

Котов І. В.

Проблеми відновлення АР Крим в умовах деокупації та реінтеграції..... 103

Макарова Т. П., Добрянська Н. В.

Посадові та службові особи в публічній службі:
особливості адміністративно-правового статусу 107

Масик-Бєсова М. З.

Значення підтримки державних службовців в умовах деокупації
та реінтеграції АР Крим..... 111

Нащочин О. М.

Складові концепції неоосманізму в закордонній політиці
Турецької Республіки..... 114

Омельченко Д. О.

Значення цифрових компетентностей лідера в публічній службі
в умовах деокупації та реінтеграції АР Крим..... 118

Харченко О. А.

Правові та адміністративні засади формування політики регіонів
у Чорноморському регіоні в контексті європейської інтеграції..... 121

Чудновець І. С.

Зарубіжний досвід формування кадрового потенціалу
державної служби 124

НАПРЯМ 6. ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОМУ Й ДУХОВНОМУ СВІТІ ВОЛОДИМИРА ВЕРНАДСЬКОГО

Дідук І. А.

Паралелі поглядів Володимира Вернадського та Григорія Сковороди
у контексті української ідентичності 128

Чернишова Ю. О.

Гендер, влада та насильство як соціальні конструкти 132

НАПРЯМ 7. ВИКЛИКИ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ТА ПОЛІТИКО-ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Герман М. В.

Потенціал самоорганізації населення в умовах дії правового режиму
воєнного стану 135

Гончарова О. С., Брагіна Т. М., Брагін Ю. А.

Університет як простір формування національної ідентичності
в умовах воєнних викликів 138

**Деревська К. І., Петровська І. О., Нестеровський В. А.,
Руденко К. В.**

Питання важливості створення музейного простору природничого
краєзнавства Кримського півострова у контексті соціокультурного
розвитку України після війни 142

Доценко В. О., Пецюх Б. І.

Функціонування Сетмасу в УСРР на початку 1920-х рр. 146

Коломієць О. В.

Кримський наратив у творах Остапа Вишні 149

Космина В. Г.

Російсько-українська війна: цивілізаційний вимір 152

Костенюк В. С.

Творчість Юрія Буряківця в рецепції українського літературознавства... 156

Кузнєцов В. Д.

Медіаспоживання і корпоративна соціальна відповідальність
у сучасному українському суспільстві 158

НАПРЯМ 8. ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ І ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ ПІСЛЯ ВІЙНИ

Тузяк Я. М.

Геологічна спадщина Криму як чинник національної ідентичності 161

Шемерда О. В.

Екотуризм і сталий розвиток як стратегічний напрям післявоєнного відновлення 166

НАПРЯМ 9. МЕНЕДЖМЕНТ У ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Asoian E. Sh., He Xiaojun

Management of state economic policy of Ukraine in the conditions of globalization and post-war recovery 171

Вишемірська Я. С., Омецинська Н. В., Комелягіна А. О.

Цифровізація екологічного менеджменту:
роль геоінформаційних систем у моніторингу та прийнятті рішень 174

Гетьманчук М. П.

Особливості формування та діяльності Суду Аудиторів Європейського Союзу в контексті Лісабонського договору 2007 р. 178

Кондрацький О. М.

Архетипи в міському сакральному просторі 182

Кривцов А. О.

Менеджмент соціокультурної діяльності у розвитку ветеранського підприємництва 185

Сас Н. М.

«Пошук в обмеженій зоні» як нейрологічна основа системного методу удосконалення продукту 188

НАПРЯМ 10. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Бабій А. Ю.

Обіг наркотичних засобів як об'єкт кримінально-правового регулювання 191

Богашов О. А.

Удосконалення адміністративно-правових заходів по організації повосенних виборів в Україні 193

Добрянська Н. В.

Запобігання конфлікту інтересів у публічній службі:
загально-теоретичні аспекти 196

Єрохін О. П.

Актуальні проблеми застосування субсидіарної відповідальності
в процедурі банкрутства. 198

Заболотний О. М.

До питання виконання обов'язків голови Кваліфікаційно-дисциплінарної
комісії адвокатури Автономної Республіки Крим 202

Закревський О. О.

Адміністративно-правове регулювання водних ресурсів в Україні:
сучасний стан та перспективи розвитку 207

Комсулін В. В., Макарова Т. П.

Проблемні питання надання статусу «учасник бойових дій» в Україні .. 210

Макарова Т. П., Прибіга З. М.

Суд Європейського Союзу як гарант єдності права Союзу:
уроки для України 214

Мацко В. В.

Особливості застосування судової практики при розрахунках
криптовалютою 218

Мельничук Р. В.

Теоретичні питання адміністративних правопорушень
у сучасних умовах правової реформи 221

Михайленко О. О.

Окремі проблемні питання кримінальної відповідальності
за колабораційну діяльність 223

Могила О. В.

Деякі організаційні заходи вдосконалення матеріально-технічного
забезпечення Національної поліції в умовах режиму воєнного стану 227

Петренко А. С.

Медіація у кримінальному провадженні як інструмент відновного
правосуддя та захисту прав людини 229

Петриченко О. П.

До питання класифікації принципів адміністративно-правового
регулювання функціонування ринку природного газу в Україні 232

Pushkar O. A.

Obtaining an unlawful benefit as an offence committed
in the sphere of official activity 236

Радченко Р. О.

Повноваження органів податкового контролю в контексті забезпечення балансу між фінансовими інтересами держави та правами платників податків239

Соцький А. М.

Трудова та кадрова політика у сфері фахової передвищої та вищої освіти: адміністративно-правові аспекти243

Соцький А. М.

Публічне управління у сфері освіти: сучасні виклики та перспективи розвитку247

Супрун В. М., Матвієнко Б. В.

Стратегії розвитку сфери цивільної авіації в Україні. Головні завдання та перспективи250

Тицька Я. О.

Еволюція сучасної міжнародно-правової моделі регулювання у сфері штучного інтелекту253

Цюмра В. Ю.

Проблематика скасування ГКУ та реформи ЦКУ в умовах воєнного стану: загрози правовій визначеності для суб'єктів господарювання257

Чебишев М. Р.

Земельні спори та захист прав і законних інтересів їх суб'єктів в цивільному судочинстві: можливості досудового врегулювання260

Чекаленко Л. Д.

Безсиле право у безсилій державі: досвід Непалу264

Шкелебей О. В.

Верховенство права та межі судового втручання у сферу політичних рішень: європейські підходи до захисту публічного інтересу268

Яроцький В. О.

Проблеми правового регулювання обігу віртуальних активів в сучасних умовах в Україні272

**НАПРЯМ 11. МИСТЕЦТВО В УМОВАХ ВІЙНИ:
ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ВИКЛИКИ В УКРАЇНІ**

Більдер Н. Т.

Арт освіта – навички структурування часу та проєктування майбутнього275

Богданова-Дашак І. В.

Музичні навчальні заклади України в умовах російсько-української війни: виклики вимушеного переміщення та окупації279

Гаркуша В. С.

Мотивуючі скульптури як елемент міського середовища282

Harmash L. V., Lukianchenko O. M.

Art of resistance: Ukrainian poetry and music as a form
of cultural *défense* during the war286

Guo Kai, Zhang Jizhong

The transformative power of art: aesthetic innovation
and emotional healing in the modern world.....289

Дмитренко Н. В.

Дім Хаджі-аги Бабовича в контексті османського впливу
на архітектуру Євпаторії.....291

Корчемна А. С., Шарагіна О. В.

Архетипна домінанта жіночих постатей у поетичній збірці
«Зів'яле листя» Івана Франка294

Левицька Р. Р.

Мистецтво в умовах війни: трансформації та виклики в Україні298

Стрітевич Т. М., Супрун Д. В.

«Декорування військових артефактів» як новий напрям образотворчого
мистецтва в умовах війни в Україні.....302

Тегза К. С.

Судова мистецтвознавча та історико-археологічна експертиза у воєнний
час: виклики, трансформації та роль у збереженні культурної спадщини
України.....304

Хома К. М., Самусенко К. Ю.

Роман «Портрет Доріана Грея» як художнє втілення засад естетизму307

**НАПРЯМ 12. РУСИФІКАЦІЯ ТА ЗНИКНЕННЯ МОВ КОРИННИХ
НАРОДІВ: ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ
ТА МОВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НАСЕЛЕННЯ КРИМУ
ТА ЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ**

Божук А. О.

Меморіалізація української історії Криму на материковій території
України у 2014–2025 рр.311

Дукач-Василенко Н. Ю.

Жіночі обличчя спротиву: репресії проти кримськотатарських
активісток у сучасному Криму316

Козюра В. М.

Збереження культурної ідентичності корінних народів Тайваню:
уроки для України318

Rusnachenko A. M.

Bessarabia: from province to autonomy and part of Romania (1917–1918)322

НАПРЯМ 13. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В МОВНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ

Костомарова А. П., Макарова Т. П.

Громадянство ЄС: перспективи для українців
у контексті інтеграційних процесів327

Нереп О. Б.

Євроінтеграційні тенденції в комунікативних практиках
українських блогерів330

НАПРЯМ 14. ЕНЕРГО- ТА РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ, ЕНЕРГОЕФЕКТИВНІСТЬ У ПРОМИСЛОВОСТІ, МІСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ТА КОМУНАЛЬНІЙ ТЕПЛОЕНЕРГЕТИЦІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Омецинська Н. В., Вишемірський Є. Д.

Сталий розвиток енергетики: виклики та перспективи енерго-
і ресурсозбереження334

Ushkarenko O. O., Ivanovskii S. A.

Challenges in improving the control quality of diesel-generator sets
in autonomous electric power systems337

НАПРЯМ 15. ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ І КІБЕРБЕЗПЕКА ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Данькевич Ю. В.

Особливості захисту інформаційних систем у сфері документознавства
під час війни та у післявоєнний період: виклики та перспективи341

Кисельов В. Б., Гуйда О. Г., Омецинська Н. В.

Інформаційна безпека: принципи та механізми забезпечення345

Tsymbal A. S.

Shadow AI as a cybersecurity and privacy challenge in post-war Ukraine348

Chiragova I.

The influence of strategic culture on cybersecurity policy
for critical infrastructure352

НАПРЯМ 16. АГРОВОЛЬТАЙКА В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ

Трояк Я. О.

Досвід Всеукраїнської спілки буряківничої кооперації «Бурякоспілка» у відродженні селянського бурякосіяння (1920-ті рр.)..... 357

НАПРЯМ 17. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ТА РЕАБІЛІТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Baratiuk A. Yu.

VR-environment for post-traumatic identity reconstruction 361

Барсученко І. В.

Роль соціального середовища у динаміці самореалізації підлітків з делінквентною поведінкою..... 365

Бібікова В. М.

Мотивація як фактор відновлення (реабілітації) після гострих порушень мозкового кровообігу (ГПМК) 369

Біла І. М., Латиш О. М.

Психологічний супровід та реабілітація особистості в умовах війни 372

Богдан І. І.

Ділове спілкування працівників підприємств України: психологічні аспекти..... 376

Братіков А. О.

Творчий потенціал здобувачів освіти в сучасних умовах діджиталізації..... 379

Гордєєва А. В.

Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб в умовах вимушеної адаптації..... 381

Дробот О. В., Терновий В. А.

Професійна ідентичність майбутнього викладача фізичного виховання: методичні інструменти 384

Заря О. Г.

Становлення реабілітації в Україні 387

Комаринська З. М.

Особливості здійснення реабілітації в Україні..... 390

Кравченко О. М.

Колективна ідентичність як фактор розвитку організацій у періоди змін 394

Лаптев І. М. Психологічні аспекти професійного вигорання працівників в умовах воєнного стану в Україні.....	396
Лукіна Н. Б., Марченко Ю. Ю. Характеристика емоційного стану членів родини в умовах війни	400
Макаров О. М. Особливості психологічної реабілітації військовослужбовців України з бойовими травмами	404
Мальцева О. Б. Хронічний бронхіт, особливості фізичної терапії та реабілітації в амбулаторних умовах.....	407
Митус В. І. Психологічні аспекти готовності студентів до професійної діяльності в Україні	410
Новіков С. О. Особливості формування когнітивних здібностей працівників на підприємствах харчової промисловості.....	414
Полковнікова К. В. Діагностика та лікування шкірних гемангіом у дітей.....	417
Романів В. П. Юридична психологія та соціальні чинники правової поведінки особистості в умовах воєнних трансформацій	419
Сісецький А. П. Реабілітація при ішемічній хворобі серця, артеріальній гіпертензії та соматоформних розладах.....	422
Сопронюк П. А. Кадрова криза в НПУ, вплив війни на недосконалість кадрів, роль психологічного забезпечення в пошуках професіоналів.....	423
НАПРЯМ 18. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЖУРНАЛІСТИКИ ТА МЕДІАКОМУНІКАЦІЙ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ	
Захаров В. В., Левко У. Е. Сезонність у контенті нових медіа (на прикладі соціальної мережі Instagram)	429
Корчагіна О. В. Трансформація цифрового медійного середовища в умовах війни.....	433

НАПРЯМ 19. МІЖНАРОДНА КОМУНІКАЦІЯ І БЕЗПЕКА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ: МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ТА «ІНФОРМАЦІЙНА ГІГІЄНА»

Anoshkova T. A.

The importance of media literacy in teaching young generations437

Єльнікова Н. І.

Роль української мови у формуванні та протидії ворожим наративам
у міжнародній комунікації440

Колодій А. А.

Рівень медіаграмотності учасників освітнього процесу
в умовах сучасних інформаційних війн.....444

Кучерявий В. М.

Інформаційний фронт України: досвід і виклики447

Покідько К. П.

Формування навичок інформаційної гігієни учнів закладів загальної
середньої освіти на уроках зарубіжної літератури.....450

Таран Є. І.

Виклики та загрози інформаційному простору України
в умовах гібридної війни454

НАПРЯМ 20. МОВИ ЄС І ТРАНСФОРМАЦІЯ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Белькова С. В.

Європейські принципи мовної політики та їх імплементація
в Україні.....457

Kartel T. M., Marianko Ya. H.

The role of English language in the transformation
of Ukraine's linguistic space in the context of European integration460

Чернишова Т. О.

Мультилінгвізм як основа європейської ідентичності:
виклик для України463

**НАПРЯМ 1. ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО:
107 РОКІВ ДОСВІДУ ТА НОВІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ**

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-1>

Анциферова А. Ю.,

*здобувач вищої освіти 3 курсу спеціальності 081 «Право»
кафедри державно-правових гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Макарова Т. П.,

*доктор філософії права, завідувач юридичної клініки
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

**ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ
ЩОДО САНКЦІЙ ПРОТИ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА
ТА ПІДТРИМКА УКРАЇНИ**

Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України стала викликом для інституційної системи Європейського Союзу, піддавши випробуванню її здатність до швидких, рішучих та єдиних дій у сфері зовнішньої політики. Тому, особливої уваги заслуговує роль Європейського Парламенту, яка виявила глибоку дихотомію його інституційних повноважень. З одного боку, криза висвітлила формальні обмеження його впливу в рамках спільної зовнішньої та безпекової політики, що є переважно міжурядовою сферою, до якої належить ухвалення санкцій. З іншого боку, вона продемонструвала його незамінну владу як законодавчого та бюджетного органу у мобілізації безпрецедентної фінансової, гуманітарної та військово-технічної підтримки для України.

Фундаментальна правова основа, що визначає двояку роль Парламенту, закладена в установчих договорах ЄС – Договорі про Європейський Союз та Договорі про функціонування Європейського Союзу [1]. Аналіз відповідних статей цих документів пояснює, чому повноваження Парламенту настільки кардинально відрізняються у сферах санкційної політики та надання фінансової допомоги.

Спільна зовнішня та безпекова політика, що охоплює запровадження обмежувальних заходів (санкцій), за своєю суттю є міждержавною сферою. Процес ухвалення рішень у ній контролюється державами-членами, які діють у рамках Ради Європейського Союзу [2, с. 208]. Лісабонський договір, хоч і модернізував певні аспекти, зберіг цю ключову характеристику, залишивши за виконавчими гілками влади 27 держав, які мають членів вирішальне слово.

Формальна роль Європейського Парламенту в цьому процесі чітко обмежена. Згідно з ДЕС, Парламент має право на отримання інформації та проведення консультацій щодо основних аспектів та базових напрямів спільної зовнішньої та безпекової політиці. Договір зобов'язує Раду «належним чином враховувати» погляди Парламенту, однак не надає йому жодних законодавчих повноважень чи права вето у цій сфері. Така інституційна архітектура була створена свідомо, щоб зберегти чутливі питання зовнішньої політики та безпеки в руках національних урядів. Рада ЄС, зазвичай у форматі міністрів закордонних справ, залишається головним і остаточним органом, що ухвалює рішення.

На відміну від спільної зовнішньої та безпекової політиці, політика, що стосується бюджету ЄС, міжнародної торгівлі та надання фінансової допомоги третім країнам, підпадає під так званий «метод Співтовариства» або звичайну законодавчу процедуру. У цих сферах Європейський Парламент виступає як співзаконодавець на рівних засадах із Радою. Він має повноваження ухвалювати, змінювати та відхиляти законодавчі пропозиції Європейської Комісії, а також затверджувати багаторічний бюджет ЄС. Це включає правові акти, що створюють інструменти фінансової допомоги, наприклад макрофінансова допомога чи фонд для України. Крім того, згода Парламенту є обов'язковою для укладення більшості міжнародних угод. Саме ці повноваження є джерелом його прямого та потужного впливу на політику підтримки України.

Незважаючи на юридичні обмеження, Європейський Парламент став політичним сумлінням ЄС та ключовим рушієм більш жорсткої та всеосяжної санкційної політики проти Російської федерації. Він використав свій політичний мандат, щоб компенсувати відсутність законодавчих повноважень.

Починаючи з 2014 року, і особливо після лютого 2022 року, Парламент послідовно виступав на передовій вимог щодо посилення тиску на Росію [3, с. 3]. Він ухвалював резолюції, що беззастережно засуджували агресію. Кульмінацією цієї політичної активності стало ухвалення 23 листопада 2022 року резолюції про визнання Росії державою-спонсором тероризму. Хоча такі резолюції не мають прямої юридичної сили, вони є потужними політичними заявами, що формують дискурс у Брюсселі та національних столицях. Вони

створюють політичну ціну для держав-членів, які можуть вагатися щодо запровадження жорсткіших заходів, і надають політичну підтримку тим, хто виступає за посилення тиску. Європейський Парламент також систематично закликав до розширення санкцій на нові сектори економіки та включення до списків нових фізичних та юридичних осіб.

Європейський Парламент продемонстрував глибоке розуміння санкційної політики, зосередившись не лише на її ухваленні, але й на ефективності її виконання та боротьбі з обходом обмежень [4]. Ключовим напрямом стала протидія використанню Росією «тіньового флоту» танкерів для експорту нафти в обхід цінової стелі, встановленої країнами G7. Парламентські резолюції містять конкретні та технічно обґрунтовані вимоги: запровадити санкції проти всіх відомих танкерів «тіньового флоту» та їхніх власників, закрити лазівки, пов'язані з переробкою російської нафти у третіх країнах, та заборонити продаж танкерів суб'єктам, що сприяють російській торгівлі [5]. Це свідчить про еволюцію підходу Парламенту від загальних політичних декларацій до деталізованих пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності існуючого режиму санкцій.

Розуміючи, що санкції є дієвими лише за умови їх належного виконання, Парламент підтримував ініціативи щодо гармонізації правової реакції на їх порушення. Він висловився на користь пропозиції Єврокомісії додати порушення санкцій до переліку злочинів ЄС та підтримував розробку директиви, що визначає кримінальні правопорушення та покарання за них [6]. Це є вирішальним кроком для закриття прогалин, що виникають через існування 27 різних національних систем правозастосування. Через парламентські запити, слухання за участю представників Комісії та ЄСЗД, а також звіти комітетів, Парламент реалізує свої повноваження з політичного контролю, вимагаючи від виконавчих органів звіту про імплементацію санкцій.

З перших етапів російсько-української війни Європейський Парламент був найгучнішим і найпослідовнішим прихильником переходу від простого заморожування російських активів до їх активного використання на користь України. Парламентські резолюції та дебати постійно містили вимоги конфіскувати заморожені активи для фінансування відбудови України. Цей політичний тиск відіграв вирішальну роль у зміні дискурсу від «юридично неможливого» до «політично необхідного». Створення Механізму співпраці щодо кредитування України (ULCM) та надання кредитів у рамках програми прискорення надзвичайних доходів (ERA), які мають погашатися за рахунок цих надприбутків, вимагало законодавчого затвердження, де Парламент був ключовим гравцем [7]. Це демонструє, як Парламент перетворив

високорівневу політичну вимогу на конкретне фінансове законодавство.

Конфіскація суверенних державних активів є надзвичайно складним питанням у міжнародному праві, що порушує комплексні проблеми державного імунітету. Спочатку багато юристів та держав-членів ставилися до цієї ідеї вкрай обережно. Європейський Парламент, менш обмежений дипломатичною та юридичною стриманістю національних міністерств закордонних справ, зайняв сміливу політичну позицію, розглядаючи це питання не лише в юридичній, а й у моральній площині: агресор повинен заплатити. Він фактично змусив еволюціонувати юридичну думку, створивши непереборний політичний імператив.

Війна в Україні не змінила установчих договорів ЄС, але вона фундаментально змінила практичне застосування влади в їхніх рамках. Проактивна та ціннісно-орієнтована позиція Європейського Парламенту не лише стала інструментом формування відповіді ЄС на найбільшу безпекову кризу за останні десятиліття, але й значно просунула дебати щодо посилення демократичної легітимності та ефективності зовнішніх дій Союзу. Прецеденти, створені в цей період, особливо щодо масштабних фінансових інструментів та використання активів агресора, ймовірно, матимуть довготривалий вплив, закріплюючи роль Парламенту як незамінного геополітичного актора, що перебуває на етапі становлення.

Список використаних джерел:

1. Договір про Європейський Союз (вчиненого в Маастрихті сьомого дня лютого тисяча дев'ятого року) та Договір про функціонування Європейського Союзу (вчиненого в Римі двадцять п'ятого дня березня місяця року одна тисяча дев'ястот п'ятдесят сьомого). *Верховна рада України: консолідовані версії з протоколами та деклараціями* (станом на 30.03.2010) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.

2. Шамраєва В. М. Правові основи санкційної політики Європейського Союзу. *Південно-український правничий часопис*. Випуск 4, частина 3. 2022. С. 205–211. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_3/34.pdf

3. Дослідницька служба Європейського парламенту. Санкції ЄС щодо Росії: актуальна інформація, вплив на економіку та перспективи. 2023. 13 с. URL: <https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/283706/1301226UK.pdf>

4. MOTION FOR A RESOLUTION on EU actions against the Russian shadow fleets and ensuring a full enforcement of sanctions against Russia. European Parliament official website. 2024. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-10-2024-0163_EN.html

5. JOINT MOTION FOR A RESOLUTION on EU actions against the Russian shadow fleets and ensuring a full enforcement of sanctions against Russia. 2024. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RC-10-2024-0161_EN.html

6. Климосюк Андрій, Рубашенко Микола. Директива ЄС № 2024/1226 про криміналізацію порушення санкцій: Огляд та рекомендації для України. Інститут законодавчих ідей. 2025. URL: <https://izi.institute/analysts/2>

7. Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про впровадження Механізму кредитного співробітництва для України: Закон України. *Верховна Рада України* від 5 грудня 2024 року № 4121-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4121-20#n2>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-2>

Вейландє Л. В.-В.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогічної освіти та соціальної реабілітації
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна*

ПЕРСОНАЛЬНИЙ ВЕБ-САЙТ ВИКЛАДАЧА ЗВО ЯК ІНСТРУМЕНТ СТІЙКОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах глобальної цифровізації та інтеграції України у світовий освітній простір, ІКТ набувають критичного значення. Веб-технології відіграють тут ключову роль, будучи комплексом інструментів для створення, розміщення та функціонування вебсайтів і вебдодатків, що забезпечують комунікацію через Інтернет. Вони є основою електронної освіти (e-learning) та забезпечують перехід до гнучких методів навчання.

Веб-сайт є ключовим, хоча й підпорядкованим, елементом цього комплексу – кінцевим продуктом, що функціонує як сукупність програмних засобів, має унікальну адресу та надає доступ до інформаційних ресурсів.

Актуальність дослідження зосереджена на персональному веб-сайті викладача ЗВО як інноваційному ресурсі для його професійного розвитку. В умовах воєнного стану цей ресурс є критичним інструментом для забезпечення сталості та безперервності освітнього, наукового та професійного процесу.

Спираючись на роботи Здановської В., Івашнєвої С., Осадчого В., ми визначаємо персональний веб-сайт викладача ЗВО як індивідуальний освітній ресурс, що функціонує як власний робочий кабінет в Інтернеті [1; 2; 5]. Він забезпечує реалізацію професійної діяльності, включаючи: підтримку іміджу, організацію навчання (розміщення матеріалів) та інтерактивну взаємодію зі студентами і науковою спільнотою.

Веб-технології здійснили кардинальну трансформацію освітнього ландшафту, забезпечуючи низку ключових функцій. Серед них виділяють: доступність – можливість надання доступу до навчальних матеріалів незалежно від географічного розташування та часу, що ілюструється університетськими вебсайтами, хмарними сервісами (наприклад, Google Drive) та електронними бібліотеками; інституційне представництво – освітні веб-сайти виступають як офіційне цифрове обличчя закладу, публікуючи адміністративну інформацію та навчальні програми; дистанційне навчання – створення повноцінного навчального процесу без необхідності фізичної присутності, що реалізується через спеціалізовані системи управління навчанням (LMS), такі як Moodle або Google Classroom; персональний брендинг та ресурсна база – викладачі використовують особисті блоги та профілі на наукових платформах (ResearchGate, Google Scholar) як розширену цифрову візитівку та незалежну платформу для публікації авторського контенту; інтерактивність – забезпечення активної взаємодії учасників процесу як між собою, так і з контентом, зокрема через вебінари та інтерактивні тестові завдання.

На основі класифікацій Катеринюк Г., Небельської С., Ткачук Г. можна виділити персональні сайти викладача/студента як самостійну категорію освітніх веб-ресурсів, що надають педагогам можливість самостійно розміщувати, модерувати матеріали та залучати студентів до діяльності, функціонуючи як своєрідний робочий кабінет [3; 4; 6].

Персональний веб-сайт викладача ЗВО реалізує чотири основні призначення. По-перше, він слугує сайтом-візитівкою та інструментом професійного іміджу, забезпечуючи підтримку власного професійного образу. В умовах обмежень фізичної присутності та переміщення він стає головним міжнародним представництвом професійної діяльності та динамічним портфоліо. Якісний та оновлюваний ресурс є вирішальним фактором при пошуку міжнародних грантів, партнерств та запрошень до співпраці.

По-друге, він є платформою для наукової діяльності та партнерства, використовується для проведення досліджень та пошуку співавторів, опонентів чи однодумців. В умовах роз'єднання наукових колективів та ускладненого доступу до архівів, сайт трансформується у віртуальний науковий хаб та централізоване місце для швидкої публікації

проміжних результатів (блоги, препринти), що є критично важливим для галузей, пов'язаних із відбудовою та безпекою України.

По-третє, він забезпечує організацію освітнього процесу, дозволяючи створювати електронні навчальні комплекси з дисципліни, розміщувати інструктивні матеріали та завдання для самостійної роботи. При цьому сайт виступає як резервна та незалежна платформа для забезпечення безперервності навчання, що є критичним в умовах частих перебоїв з електропостачанням, Інтернетом та кібератак.

По-четверте, сайт оптимізує організацію взаємодії зі студентами, забезпечуючи підтримку їхньої самостійної роботи, надаючи можливість дистанційно отримувати матеріали та постійну підтримку викладача. В умовах дистанційної роботи з різних локацій, сайт виступає як безпечний комунікаційний міст для публікації оновлень, оголошень щодо змін у розкладі (наприклад, через повітряні тривоги) та графіку консультацій. Можливість інтеграції форм зворотного зв'язку та форумів дозволяє студентам отримувати консультаційну підтримку «на вимогу».

Для ефективної роботи з персональним веб-сайтом, особливо в умовах, які вимагають підвищеної стійкості (як-от воєнний час), викладач має володіти широким комплексом компетенцій. Ці навички можна згрупувати за трьома напрямками.

Необхідні технічні та цифрові навички для створення й обслуговування ресурсу. Це включає володіння системами управління контентом (CMS) – такими як WordPress, Joomla чи Tilda – для встановлення дизайнів, плагінів та налаштування навігації. Важливим є також базове розуміння мов розмітки (HTML та CSS) для невеликих виправлень і персоналізації, а також навички управління хостингом і доменом (зокрема, реєстрація та робота з FTP). Критичною є цифрова безпека (використання HTTPS, надійних паролів, регулярне оновлення CMS) для захисту контенту від кіберзагроз. Окремо варто виділити оптимізацію контенту (наприклад, стиснення зображень) для швидкого завантаження, що є життєво необхідним в умовах обмеженого доступу до Інтернету.

Ключовими є методичні навички та навички управління освітнім контентом. Викладач повинен володіти дизайном освітнього контенту, забезпечуючи логічне та візуально привабливе структурування матеріалу. Важлива також мультимедійна грамотність, що охоплює вміння записувати, редагувати та розміщувати відеолекції та подкасти. Ефективна робота з гіпертекстом вимагає створення якісної внутрішньої навігації (системи посилань). Не менш важливою є академічна доброчесність, що передбачає правильне оформлення посилань на джерела.

Комунікаційні та аналітичні навички – це вміння налагоджувати зворотний зв'язок та комунікацію шляхом інтеграції форм зворотного

зв'язку та оперативного реагування на запити студентів. Навички веб-аналітики передбачають використання інструментів (наприклад, Google Analytics) для відстеження відвідуваності та розуміння вподобань аудиторії. Нарешті, SEO для науковців вимагає оптимізації контенту (ключові слова, метатеги) для підвищення міжнародної видимості та легшого пошуку наукових профілів.

Попри визнану необхідність, активне створення та підтримка персональних веб-сайтів стикається з низкою проблем, які особливо загострилися в умовах військового часу. Основними перешкодами є відсутність системної мотивації та надмірне навантаження через зростання навчального та методичного обсягу роботи, що призводить до критичного браку часу, а сам час на створення сайту не враховується як частина робочого процесу та не оплачується. Існує також розрив у цифрових навичках, оскільки значна частина викладачів не володіє необхідними технічними компетенціями (робота з CMS, хостинг). Частина викладачів вважає, що їхні потреби повністю покриваються наявними інституційними ресурсами (офіційний сайт ЗВО або LMS типу Moodle), і не усвідомлює стратегічної цінності незалежного ресурсу для наукової та міжнародної діяльності. Додатковим стримуючим фактором є фінансове питання, оскільки утримання домену та якісного хостингу часто вимагає регулярних особистих вкладень, які не покриваються університетом.

Для активізації створення та використання персональних веб-сайтів потрібен комплексний підхід, що включає мотивацію, навчання та інфраструктурну підтримку. По-перше, необхідна мотивація кар'єрного зростання, що означає включення персонального веб-сайту до системи професійної оцінки та офіційне визнання його як ключового інструменту міжнародної видимості та академічної мобільності. По-друге, ЗВО мають забезпечити інфраструктурну та технічну підтримку, зокрема, створити університетську субдоменну зону, надати викладачам безкоштовний хостинг та готові, стандартизовані шаблони на базі дружніх CMS, що вимагає мінімальних технічних навичок. По-третє, необхідне систематичне навчання – організація практичних інтенсивних курсів, сфокусованих на швидкому створенні сайту та ефективному управлінні контентом, а не на програмуванні. Тільки поєднання фінансового стимулювання, інституційного визнання та надання простих технологічних рішень здатне подолати бар'єри та трансформувати персональний веб-сайт з особистої ініціативи на стандарт професійної діяльності сучасного українського викладача ЗВО.

Список використаних джерел:

1. Здановська В. Персональні сторінки науковців як джерело біобібліографічної інформації. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2010. Вип. 27. С. 31–35
2. Івашнюва С. В. Формування структури і контенту персонального сайту педагогічного працівника. URL: <http://www.sworld.com.ua/konfer27/77.pdf> (дата звернення: 25.09.2024).
3. Катеринюк Г. Д. Використання персонального web-сайту вчителя для формування умінь математичного мислення. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи*. 2017. № 1. С. 132–135.
4. Небельська С. В., Малик І. М. Персональний сайт викладача – інструмент інноваційної діяльності. *Професійно-прикладні дидактики*. Міжнародний науковий журнал. 2016. Вип. 2. С. 101–107.
5. Осадчий В. В. Персональний веб-сайт як засіб формування цифрового іміджу науково-педагогічного працівника. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 69, № 1. С. 78–91.
6. Ткачук Г. В. Методика використання освітніх веб-ресурсів у процесі підготовки майбутніх учителів інформатики : монографія. Умань : Видавець «Сочінський», 2011. 177 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-3>

Гейко О. А.,

*студент 4 курсу кафедри державно-правових та гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ТАВРІЙСЬКИЙ: НАУКОВО-КУЛЬТУРНИЙ ОСЕРЕДОК КРИМУ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського є одним з провідних закладів вищої освіти України, історія якого бере свій початок ще в 1918 році.

Плани відкриття університету на півдні виникли на початку ХХ ст. в період розпаду Російської імперії та громадянської війни серед наукової спільноти, в коло якої входив Володимир Іванович Вернадський, який зробив колосальний внесок для реалізації цих планів. Свою діяльність університет розпочав після винесення постанови Кримського Крайового уряду в вересні 1918 року про заснування Таврійського університету. За лічені дні, університет був забезпечений

висококваліфікованими викладачами. І вже 14 жовтня в наближенні Покрови університет було урочисто відкрито в місті Сімферополь. На подальшій долі університету безпосередньо відбилися буремні події громадянської війни, що прокотилися через Крим [2].

Після смерті першого ректора Гельвіга в жовтні 1920 році університет очолив Володимир Іванович Вернадський. Вже в січні 1921 року, після того, як Крим захопили війська Червоної армії, університет офіційно стає Кримським університетом ім. Фрунзе, а згодом в 1925 трансформується в Кримський державний педагогічний університет, і під цією назвою проіснував до 1972 року. Після цього університет став Сімферопольським державним університетом. І лише в 1999 році університет повертає свою історичну назву, в тому ж році за указом Президента України Леоніда Кучми окрім повернення історичної назви, університету було присвоєно статус Національного [3].

Сам університет користувався великим авторитетом та популярністю на кримському півострові та за його межами. Територія університету, окрім головного корпусу налічувала в собі також: бібліотеку, науково-дослідні лабораторії, ботанічний сад, планетарій.

Розвиток університету виражався у доробку його працівників, серед яких були такі видатні люди, як: історик та археолог Кондаков, філолог та тюрколог Чобан-Заде, правник-міжнародник Яновський, математик Граве, біофізик Гурвич, географ та ботанік Морозов. Окрім міцного викладацького складу, університет також славився і своїми випускниками: геолог та мінералог Щербаков, фізик Правдюк, зоолог Делямуре.

Все змінилося кардинально в 2014 році, після окупації Криму російськими військами. Два роки університет пробув в окупації, де були неодноразові спроби переконати людей «визнати та підкоритися» «новим реаліям». Звичайно, частина працівників університету піддалася цим спробам – не будемо цього приховувати. Але значна їх частина обрала інший шлях: замість того щоб стати гвинтиками пропагандистської машини, вони ухвалили рішення про переміщення університету як закладу до Києва задля самостійного розвитку в Україні [1]. По суті, *кримський* Таврійський університет стає *українським*. У 2016 році він був релокований до столиці України, де відновив свою організаційну структуру і викладацьку базу, став успішно набирати студентів з усіх регіонів України і продовжує свою діяльність до сьогодні. Вже після переміщення, в 2018 році університет з гордістю відзначив своє 100-річчя, а в 2023 році з нагоди 160-ї річниці від дня народження Володимира Вернадського було урочисто відкрито барельєф видатного науковця в стінах центрального корпусу.

Тим часом, російська влада задля закріплення свого авторитету на півострові в історичній будівлі університету створила свій заклад під назвою «Кримський федеральний університет ім. В.І. Вернадського», який відкрито заявляє про те що саме він є правонаступником.

Але ці заходи не змінили його справжньої суті та намірів. На відміну від нашого університету, він є знаряддям дискримінаційної політики щодо кримськотатарського народу і проукраїнські налаштованих кримчан, він є інструментом русифікації Криму і знаряддям стирання ідентичності. Таврійський же в Києві є осередком вивчення історичної спадщини, мовного, культурного та етнічного розмаїття Криму, справжнім маяком для тих мешканців півострова усіх національностей, які обрали і обирають Україну.

На сьогоднішній день наш університет працює в двох корпусах в Печерському та Подільському районах Києва і має в складі 4 навчально-наукові інститути, 11 кафедр, наукову бібліотеку та музей «Родовід». Студенти університету можуть проживати у 3 гуртожитках. Також в університеті функціонує Освітній Центр Україна, який допомагає нашим студентам з окупованого Криму та інших тимчасово окупованих територій.

Окрім навчально-наукової, університет здійснює культурницьку роботу разом з внутрішньо переміщеною Донецькою Академією Мистецтв ім. С.С. Прокоф'єва, студенти якої регулярно дають концерти в стінах університету. Що теж стало символічним об'єднанням двох окупованих частин України. Музей української культури «Родовід» є майданчиком проведення культурно-просвітницьких заходів.

В сьогоднішніх реаліях актуальність існування нашого університету набуває виключної ваги, він не лише виступає символом опору, але є розробником принципів та засад майбутньої деокупації та реінтеграції Криму. Це слугує прикладом і дороговказом для прийдешніх генерацій кримської інтелігенції, засобом подолання історичних помилок минулого [1].

Сьогодні Таврійський національний університет є одним з провідних навчальних закладів України, надаючи широкий спектр освітніх послуг в науковому та культурному просторі нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Евакуйований до Києва Таврійський Університет продовжить свою діяльність. *Еспресо* : веб-сайт. URL: https://espreso.tv/nauka-evakuirovaniy-do-kieva-tavriyskiy-universitet-prodovzhit-svoyu-diyalnist-pardep#goog_rewarded (дата звернення 8.10.2025).

2. Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського : веб-сайт. URL: <https://tnu.edu.ua/istoria/> (дата звернення 8.10.2025).

3. Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського: Вікіпедія Вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B0%D0%B2%D1%80%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81

%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82_%D1%96%D0%BC%D0%B5%D0
%BD%D1%96_%D0%92_%D0%86_%D0%92%D0%B5%D1%80%D0%
BD%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%
D0%BE

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-4>

Дубко В. О.,

*доктор фізико-математичних наук, професор
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Распопов В. Б.,

*кандидат фізико-математичних наук, доцент
Інституту кібернетики імені В. М. Глушкова
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ВИКЛАДАННІ МАТЕМАТИКИ СТУДЕНТАМ

Вступ. Сучасна вища освіта переживає епоху глибоких перетворень, зумовлених появою систем штучного інтелекту (ШІ), здатних аналізувати, виводити та пояснювати складні математичні співвідношення. Тож університетська дидактика має сьогодні завдання не лише навчити студентів розв'язувати задачі, а й заохотити творчу молодь співпрацювати зі штучним інтелектом як із новим когнітивним партнером [1, 2].

Викладач перестає бути лише джерелом знань – він стає тренером інтелектуальної взаємодії, який вчить майбутніх дослідників грамотно користуватися інструментами машинного мислення.

Постановка задачі. Метою цього дослідження є *аналіз дидактичних засад інтеграції систем ШІ в процес викладання математичних дисциплін*, зокрема, на прикладі авторського спецкурсу «Стохастичні диференційні рівняння», орієнтованому на студентів магістратури, аспірантів та науковців, які підвищують свою математичну кваліфікацію самотужки, приділяючи увагу неперервній самоосвіті на протязі усього професійного життя [3].

Основні завдання: (1) Визначити дидактичні умови, за яких ШІ може виступати ефективним інструментом у навчанні математики; (2) Обґрунтувати пропедевтичну доцільність включення до

навчального курсу знайомство з **LaTeX** як необхідної передумови інтеграції сучасного ІІІ в успішну математичну освіту; (3) Дослідити можливості створення спеціалізованого чат-бота як додаткового навчального ресурсу для слухачів авторського спецкурсу професора **В. О. Дубка** – математичного спецкурсу з «*Стохастичних інтегродиференціальних рівнянь*»; (4) Сформулювати техніко-дидактичні вимоги до навчально-консультаційного чат-боту для розробників-програмістів і для користувачів такого інтелектуального помічника.

Останні дослідження та публікації. Досвід викладання математики із використанням систем ІІІ має певну історію. Зокрема, у роботі «*Тестуємо “математичні здібності” безоплатної загальнодоступної демоверсії ІІІ ChatGPT-4o*», – URL: <https://www.calameo.com/read/007888108c1a5aa4bc7b8>, – нами на конкретних прикладах було досліджено рівень математичної компетентності сучасних мовних моделей сімейства ChatGPT, а також окреслено дидактичні сценарії та відповідні *пропти* для їх ефективного застосування у навчанні студентів, у перекладах пояснень українською мовою тощо.

Автори показали, що навіть безоплатна загальнодоступна версія «ChatGPT-4o» наочно демонструє здатність пояснювати складні математичні явища, наприклад, вміє аналізувати пояснювати похідні, інтеграли, розв’язувати стохастичні рівняння. Проте ключовим чинником успіху залишається базова математична грамотність користувача, зокрема, у постановці математичного завдання, вміння формувати задачу в формульній нотації. Саме цей факт підводить до потреби пропедевтичного навчального курсу з **LaTeX**, який має стати лінгвістичною основою сучасної науково-математичної комунікації людини й машини, користувача ІІІ і ChatGPT-4o.

Мета досліджень полягає у створенні дидактичної концепції, що забезпечує: (1) Формування у студентів умінь користуватися мовою LaTeX як універсальним інтерфейсом для введення математичних виразів у системи ІІІ; (2) Підготовку до створення та використання інтелектуальних чат-ботів як навчальних помічників у процесі вивчення спеціальних математичних курсів, зокрема авторського навчального курсу професора В. О. Дубка «*Стохастичні інтегродиференціальні рівняння*», та їх практичне застосування у прикладному комп’ютерно-математичному моделюванні складних систем різного профілю.

Виклад основного матеріалу. (1) Вивчення **LaTeX** є передумовою інтеграції ІІІ у математичну освіту. Сучасні системи ІІІ чудово розуміють синтаксис LaTeX, що дає їм змогу візуалізувати математичні формули, рівняння, матриці, інтеграли тощо. Однак студент, який не володіє цією системою набору формул, опиняється у ситуації комунікативного бар’єру. Тому знайомство з **LaTeX** має передувати математичним курсам або бути інтегрованим у найперші теми таких

курсів; (2) ШІ як тьютор у навчальному спецкурсі з стохастичних інтегро-диференціальних рівнянь. У курсі професора В. О. Дубка студенти знайомляться з рівняннями Іто, Стратоновича, Іто–Вентцеля та з методами їх застосування в моделюванні складних систем. ШІ дає змогу моделювати процеси з випадковими збуреннями, знаходити чисельні розв’язки та порівнювати їх із аналітичними; (3) Кінцева мета досліджень – створення профільного чат-бота. Автори визначають кінцевою метою програмну реалізацію корисного для студентів навчального чат-бота, який пояснюватиме теорію, буде поетапно демонструвати розв’язок тої чи іншої математичної задачі, вміє моделювати процеси, здійснює тестування набутих студентом знань та допомагає їм у підготовці до заліків і іспитів. У разі успіху наступним кроком авторів стане розробка технічного завдання на такий чат-бот, який як ТЗ буде надано фахівцям-програмістам із налаштувань ШІ. Приклад покрокових пояснень, які ШІ надає студенту, наведені на рис. 1.

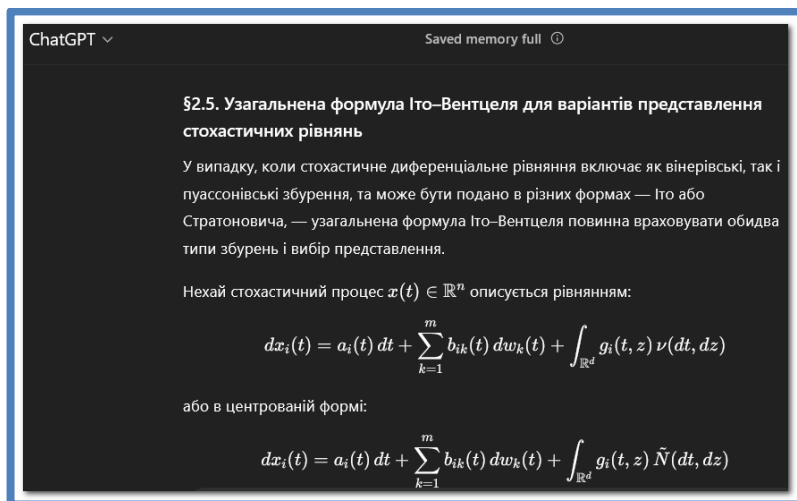

Рис. 1. ШІ пояснює узагальнену формулу Іто–Вентцеля

Висновки. Використання систем ШІ у викладанні математики є закономірним кроком еволюції технічної та фізико-математичної освіти, але цей процес вимагає дидактичної підготовки як викладачів, так і студентів, аспірантів, і тих фахівців, які шляхом самоосвіти неперервно, на протязі усього життя, підвищують професійну математичну кваліфікацію.

Дидактичний експеримент, започаткований авторами, може стати моделлю університетів майбутнього, де кожен студент матиме у своєму

комп'ютері інтелектуального помічника у вигляді ШІ – не замінича викладача, а саме партнера у пізнанні.

Список використаних джерел:

1. Распопов В. Б. Тестуємо штучний інтелект «ChatGTP-4o» у ролі тьютора для олімпіадної математики. *Еволюція освітніх та наукових стратегій у Центральній та Східній Європі : традиції, інновації, практика* : зб. доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26–27 червня та м. Одеса 30–31 липня 2025 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. – Київ – Одеса – Запоріжжя : АА ТанDEM, 2025. 96 с. С. 32–37. URL: https://novaosvita.com/wp-content/uploads/2025/09/EduSciStrat-CentEastEU-KyivOdesa-JunJul2025_v2.pdf
2. Дубко В. О., Распопов В. Б., Семяновський В. М. Про експерименти з використання штучного інтелекту в навчальній практиці студентів-гуманітаріїв. *Роль інновацій в трансформації образу сучасної науки* : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 27–28 грудня 2024 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти». Київ : АА ТанDEM, 2024. 120 с. С. 3–7. URL: https://novaosvita.com/wp-content/uploads/2025/04/InnTrImModSc-Kyiv-Dec2024_v2.pdf
3. Дубко В. О. Стохастичні диференційні рівняння. Вибрані розділи : навчально-методичний посібник. К. : Логос, 2012. 68 с. URL: <https://www.calameo.com/read/003168372374fa86544f4>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-5>

Мотрич В. А.,

аспірант

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПРАВОВІ ІМПЕРАТИВИ ПОСИЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОДАТКОВІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Актуальність проблеми у контексті реконструктивного розвитку. Проблема забезпечення належного рівня податкової дисципліни набуває особливого значення в умовах повномасштабної війни, коли економіка країни працює на межі своїх можливостей, а державний бюджет виконує критичну функцію фінансового фундаменту оборони,

гуманітарної підтримки та відновлення зруйнованої інфраструктури [1]. Несплата податків у таких обставинах виходить далеко за межі звичайного порушення фіскальної дисципліни. Вона стає чинником, що безпосередньо впливає на національну безпеку, адже підрив фінансової стійкості держави означає зменшення її спроможності вести війну, забезпечувати обороноздатність та підтримувати громадян у надзвичайно складних соціально-економічних умовах [2]. У період деокупації та реінтеграції територій України, включно з Кримом та Чорноморським регіоном, важливість стійкої податкової системи та ефективних механізмів контролю за її дотриманням зростає в геометричній прогресії [3].

Система адміністративно-правових механізмів у сфері податкового адміністрування сьогодні перебуває у стані трансформації, що обумовлюється як внутрішніми потребами держави, так і зовнішніми викликами, пов'язаними з євроінтеграційними процесами та глобальними економічними тенденціями [4]. Її ефективність визначається не лише здатністю забезпечити формальне дотримання податкового законодавства, але й створенням превентивних умов, за яких ухилення від сплати податків стає економічно невигідним та юридично ризикованим.

Одним із першочергових напрямів удосконалення адміністративно-правових засад є посилення превентивного ефекту санкцій [5]. Діюча система штрафних стягнень і пені в багатьох випадках виявляється недостатньо дієвою, особливо стосовно великих платників податків. У результаті податкові правопорушення залишаються системним явищем, що підриває ефективність податкової політики загалом [6]. Юридичне обґрунтування перегляду шкали адміністративної відповідальності має спиратися на принцип адекватності та пропорційності, забезпечуючи співвідношення між заподіяною шкодою державі й обсягом фінансової відповідальності [7].

Другим важливим вектором реформування є впровадження сучасних цифрових технологій у систему податкового адміністрування. Діджиталізація процесів контролю, автоматизація збору та обробки інформації, застосування інструментів аналітики великих даних створюють новий рівень ефективності виявлення та попередження схем ухилення [8]. Водночас особливого значення набуває захист інформаційних систем та підвищення рівня кібербезпеки.

Третім напрямом удосконалення адміністративно-правового регулювання є розвиток міжнародно-правової координації [9]. Протидія транскордонному ухиленню від сплати податків є неможливою без гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Участь України у глобальних ініціативах щодо прозорості фінансових потоків та обміну податковою інформацією сприяє інтеграції у світовий економічний простір.

Висновки. Посилення адміністративної відповідальності за податкові правопорушення формує базові умови для фінансової стабільності держави у воєнний і повоєнний періоди. Ефективні адміністративно-правові механізми, орієнтовані на превенцію, цифрову трансформацію та міжнародну координацію, стають правовою основою відбудови й модернізації України. Їхня інтеграція у загальну стратегію деокупації та реінтеграції сприятиме мобілізації фінансових ресурсів та підвищенню довіри до держави як усередині країни, так і на міжнародному рівні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08 липня 2010 р. № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50–51. Ст. 572.
3. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112.
4. Кузнєцова Н.С. Адміністративно-правові засади податкового контролю в Україні : монографія. Київ : НАВС, 2018. 236 с.
5. Сухоруков А. І. Адміністративна відповідальність у сфері оподаткування: проблеми ефективності. *Право України*. 2020. № 3. С. 45–53.
6. Юрчишин В. Політика відновлення України: виклики та можливості. Київ : Центр Разумкова, 2022. 122 с.
7. Музиченко П. П. Теорія та практика застосування фінансових санкцій у податковому праві. *Юридичний науковий вісник*. 2021. № 4. С. 70–79.
8. Пашко П.В. Податкова політика в умовах цифрової економіки : монографія. Київ : КНЕУ, 2020. 368 с.
9. OECD. Addressing Base Erosion and Profit Shifting. Paris : OECD Publishing, 2013. 378 p.

Овчаренко В. О.,

*аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ БІЗНЕС-КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ В УКРАЇНІ

Ефективна бізнес-комунікація вважається визначальним аспектом вдалого ведення підприємництва. Вона пов'язана із передачею та обміном інформаційних даних, ідей та думок між працівниками, клієнтами та бізнес- партнерами на підприємстві. Висока ефективність бізнес-комунікації може забезпечувати досягнення важливої мети, зокрема усвідомлення, співробітництво, розв'язання тих чи інших конфліктів, ухвалення необхідних важливих рішень, а також створення сприятливого клімату на підприємстві.

В сучасних умовах військового стану в нашій державі бізнес натрапив на нові виклики. На сьогоднішній день неможливо вправно користуватися старими методами прийняття рішень і пошуку альтернатив. Тому виникає потреба у генерації того, що переходить межу минулого досвіду і звичайних стратегій. Власники бізнесу це усвідомлюють, і активно розшукують нові рішення та способи мислення, які передають головну ідею бізнесу, впорядковують взаємовідносини з власною цільовою аудиторією.

Сучасні компанії в умовах війни змушені адаптуватися до нових викликів і умов, змінюючи також форму свого продукту та послуг. Якщо бренд не має своєї позиції щодо війни або іншої події, що змінює хід історії, на нього чекає обурення та хейт з боку аудиторії. А в довгостроковій перспективі – навіть забуття. Потрібно постійно пам'ятати, що ми живемо в епоху розвинених інформаційних технологій, новина з одного кінця світу за мить здатна долетіти до адресата. А в бізнес-середовищі, особливо однієї сфери, усі спілкуються й знають один одного. Це стосується також сфери державного управління: якщо раніше суспільство було готове змиритися з тим, що в стані війни з Росією наша бізнес-еліта й далі торгувала з країною-агресором, то зараз такої терпимості у суспільства вже немає. Саме тому потрібно бізнес-компаніям будувати чітку комунікаційну стратегію, визначати тренди своєї комунікаційної активності. Адже нині ані піар, ані smm-стратегії не працюють. Потрібні ті комунікаційні інструменти, які здатні утримати не лише популярність компанії, але й забезпечити її економічний розвиток [1, с. 23].

Результати наукових досліджень засвідчують, що споживачі все більш сприйнятливіше ставляться до демонстрацій відвертої уваги, вправності та бажання допомогти, а також в заінтересованості побудови довгострокових дружніх взаємовідносин. Через це доволі важливим для продуктивних маркетингових комунікацій є емоційний стан комунікатора. Застосовування даного підходу неодноразово унеможливорюється без належних змін самої бізнес-моделі, яка передбачає хід комунікації не від «продавця до покупця», а за схемою «людина – людина». Відтак, перед початком комунікації потрібно ввійти в своєрідне «ресурсне становище». Емоційний стан, активізує принцип синхронності, що дозволяє відобразити як зовнішній, так і внутрішній стан.

Для багатьох керівників та власників бізнесу перші кроки в період війни в країні стали часом викликів. Хтось спершу залучився до допомоги евакуації команди у безпечні місця, хтось – допомагав сім'ї. Комусь знадобився час, щоб прийти в себе. Досвід показав, що комунікаційні ініціативи, навіть під час війни, корисні. Цього не варто боятися, тому що таким чином є можливість підняти бойовий дух українців та показати приклад іншим компаніям та людям як продовжувати соціальну комунікацію у важкий для України час. Щоб допомогти прийняти керівництву рішення про комунікацію під час війни, можна використовувати наступні аргументи:

- варто відкрито комунікувати пропозицію компанії, ставлення до війни та підтримку України. Стратегічно це матиме вплив на сприйняття з боку потенційних кандидатів;

- комунікація зі ЗМІ, які користуються довірою, та оперативна підготовка коментарів – важливі кроки під час кризової ситуації. Цей пункт вагомий для компаній, які дбають про свою репутацію. Наприклад, надавали інформацію про підтримку армії, допомогу команді та зміни, які відбулися внаслідок початку повномасштабної війни [3].

Ефективна комунікація для менеджера в умовах війни – це здатність забезпечити чіткий, оперативний і достовірний обмін інформацією всередині команди та ззовні. Розробити чіткі протоколи дій у разі небезпеки, щоб працівники знали, як діяти в екстрених ситуаціях. Це допомагає підтримувати стабільність, згуртованість і продуктивність навіть у кризових ситуаціях. Менеджер має доносити тільки перевірену інформацію, уникаючи чуток і паніки, відверто інформувати про ризики та виклики, використовувати чіткі та зрозумілі повідомлення, використовувати кілька каналів для різних типів комунікації (офіційні повідомлення – через електронну пошту, оперативні питання – через месенджери, кризові сповіщення – через SMS або спеціальні системи оповіщення). Менеджер повинен надавати працівникам можливість висловлювати свої думки, переживання та

пропозиції, це можна реалізувати через анонімні опитування, відкриті обговорення або особисті зустрічі. Важливо створити атмосферу довіри та підтримки, що сприятиме емоційній стійкості команди. Регулярні брифінги, короткі зустрічі або повідомлення допомагають працівникам почуватися поінформованими та залученими. Для менеджера під час війни ефективна комунікація – це не лише спосіб передавання інформації, а й інструмент підтримки, стабільності та мотивації команди. Вона має бути оперативною, прозорою, структурованою та враховувати зворотний зв'язок. Це допоможе зберегти довіру, ефективність роботи та психологічну стійкість співробітників у складних умовах [2, с. 57–58].

Таким чином, комунікаційна політика бізнесу в сучасних воєнних умовах вважається визначальним засобом в процесі забезпечення його дієвого функціонування, підтримки довіри цільової аудиторії та збереження позитивного іміджу. В умовах кризи комунікацію потрібно забезпечувати максимальною прозорістю, відкритістю та емоційною чутливістю, з метою забезпечити відповідність потребам і викликам в сучасному суспільстві. Бізнес повинен акцентувати свою увагу на можливості пристосування власних стратегій до сучасних динамічних умов, забезпечити гнучкість і швидке реагування на ті чи інші зміни, активну співпрацю з органами місцевого самоврядування, а також нарощувати власну соціальну відповідальність шляхом підтримки та допомоги. Виконання даних підходів забезпечує можливість бізнесу не лише зберегти клієнтську лояльність, але й зміцнити свою позитивну репутацію попри найскладніші умови.

Список використаних джерел:

1. Бабіна О. В., Іоффе М. В., Хоменко І. Б., Якимчук А. Ю. Комунікації в бізнесі в сучасних умовах воєнного стану України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 13–14. С. 21–27.
2. Гевко І., Мосій О., Горбатюк В., Никитюк Г. Нові підходи до управління організаціями під час війни. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2025. Вип. 1 (32). С. 55–64.
3. Красняк О., Амонс, С. Соціальні комунікації: особливості їх запровадження в період війни. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск 48. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-35>

Распопов В. Б.,

*кандидат фізико-математичних наук, доцент
Інституту кібернетики імені В. М. Глушкова
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Семяновський В. М.,

*кандидат фізико-математичних наук, доцент
Науково-навчального центру прикладної інформатики
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ФАНТАСТИЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ ЗАСОБАМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ CHATGPT

Вступ. Традиційно наукове прогнозування зазвичай спирається на числові статистичні дані та здійснюється комп'ютерно-математичними методами [1]. Сучасні системи штучного інтелекту (ШІ) відкривають нові горизонти, причому не лише у сфері математичних наук, а й у гуманітарній царині. Це – **використання генеративних мовних моделей** (таких, як ChatGPT) для створення **соціально-фантастичних оповідань-прогнозів**, що синтезують художню уяву та аналітичне мислення. Соціальна фантастика у такому контексті перетворюється на **інтелектуальний інструмент передбачення** можливих траєкторій розвитку суспільства. Застосування ШІ в цьому процесі дозволяє поєднати науковий аналіз із художнім моделюванням, створюючи своєрідний «гуманітарний симулятор історії» [2].

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науково-практичними завданнями. Проблема полягає у визначенні ролі ШІ у **формуванні науково-художніх моделей майбутнього**, які відображають складні соціальні процеси через призму суспільно-історичного та естетичного досвіду, набутому соціумом в ХХ ст.

У межах сучасної гуманітарної науки актуальним стає **поєднання соціально-економічного аналізу та художньої візуалізації можливих сценаріїв історії**. Саме цей підхід дає змогу осмислити, як суспільство може уникнути повторення трагічних історичних помилок. В основі розгляду – історичний досвід **Німеччини між Першою і Другою світовими війнами**: від економічного й духовного занепаду Веймарської республіки до тоталітарного сплеску 1930-х років і трагедії Другої світової війни [2].

Аналогічно сучасна Україна, проходячи етап пострадянських трансформацій, стоїть перед викликом: **як зберегти демократичну свободу, моральну цілісність і інтелектуальний потенціал**, не повторюючи шляху авторитаризації, який пережила міжвоєнна Німеччина в минулому сторіччі.

Огляд останніх публікацій та мета дослідження. Питання соціально-фантастичного прогнозування з використанням технологій ШІ поступово стає предметом міждисциплінарних студій. В українському контексті його торкаються публікації, присвячені дидактичним аспектам використання ChatGPT у гуманітарній освіті, філософським проблемам цінностей і часу у взаємодії людини та ШІ, а також дослідженням художніх експериментів, у яких ШІ стає співавтором творчих текстів [3, 4, 5]. На міжнародному рівні подібні розвідки здійснюються в рамках **Digital Humanities** (цифрових гуманітарних наук), де вивчається взаємодія ШІ і креативного письма. **Метою роботи є дослідити досвід використання генеративного штучного інтелекту ChatGPT у процесі створення художніх творів соціально-фантастичного характеру, що поєднують аналітичну реконструкцію минулого з прогнозуванням майбутнього розвитку суспільства, спираючись на авторське бачення аналогій між маніпуляціями соціумом у XX–XXI ст. в Німеччині і в Україні.**

Завдання дослідження: (1) Проаналізувати можливості ChatGPT як інструмента для соціально-фантастичного письма; (2) Розкрити механізми поєднання історичної аналогії та прогнозу; (3) Показати, як гуманітарний інтелект (людський та машинний) може працювати у співавторстві; (4) Виявити дидактичні, культурні та філософські наслідки такого співтворення.

Виклад основного матеріалу

1. Штучний інтелект як аналітично-художній партнер.

У результаті серії експериментів, проведених авторами спільно з ChatGPT (2024–2025 рр.), було створено низку соціально-фантастичних оповідань («Квітуча Україна», «Сюрприз», «Біженці» та інш.), у яких ШІ виконує **роль креативного співавтора, аналітика й історичного коментатора**. Такі тексти демонструють нову форму «**когнітивної літератури**», де художній вимисел стає інструментом соціального прогнозування, а ШІ допомагає структурувати історичні аналогії, формувати причинно-наслідкові моделі та розробляти суспільно-історичні перестороги, альтернативні сценарії розвитку суспільства.

2. Український досвід у світлі історичних паралелей з Німеччиною. Порівняльний аналіз розвитку України (у 1991–2025 рр.) і Веймарської Німеччини (у 1918–1933 рр.), здійснений засобами ШІ, дав змогу виявити подібність у стартових умовах країн – **криза державності, моральна дезорієнтація, економічна нестабільність, –**

але й принципову різницю у подальшому виборі: Україна, попри важкі виклики війни та корупції, виявляє **високий рівень моральної саморегуляції та стійкості інтелектуальної еліти**.

ШІ допоміг моделювати можливі сценарії мирного українського майбутнього (2026–2063 рр.), у якому гармонійно поєднуються науково-технічний прогрес, культурна самоідентичність і гуманістичні цінності. Така перспектива відповідає концепції **«етико-економічного відродження»** – ідеї, згідно з якою духовна зрілість суспільства стає головним чинником економічного поступу.

3. Епістемологічні наслідки співтворчості людини і ШІ. З позицій філософії знання експерименти з ChatGPT демонструють появу **нової форми наукової інтуїції**, коли система не просто генерує текст, а виступає партнером у процесі аналітичного мислення. Цей феномен можна описати як **«симбіотичне моделювання історії»**, у якому людська інтерпретація і машинна аналітика взаємодіють, створюючи багатовимірний образ майбутнього.

Висновки і перспективи

1. Соціальна фантастика у поєднанні з ШІ перетворюється на **гуманітарний метод прогнозування**, який здатний виявляти не лише можливі соціально-економічні тенденції, а й морально-ціннісні ризики, окреслює оптимістичні перспективи розвитку соціуму, аби уникати руйнівних перспектив, спираючись на історичні суспільні аналогії.

2. Використання ChatGPT у творчому процесі створює **нову дидактичну парадигму**, де навчання прогнозуванню відбувається через художню співпрацю з інтелектуальною системою.

3. Порівняння сучасного українського досвіду з міжвоєнною історією Німеччини показує, що **етико-культурна стійкість** може стати головним чинником недопущення авторитарних сценаріїв.

4. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку **інтелектуальних симуляцій історичних процесів**, у яких штучний інтелект виконуватиме роль аналітичного «співрежисера» гуманітарного знання.

Список використаних джерел:

1. Семяновський В. М. Методи соціально-економічного прогнозування. К. : Бізнес Медіа Консалтинг, 2011. 300 с. URL: <https://www.calameo.com/books/0031683725c80fe5f4c06>

2. Распопов В. Б., Семяновський В. М. Про досвід використання Штучного інтелекту ChatGPT в соціально-фантастичному прогнозуванні. Calameo, 2025. 77 с. URL: <https://www.calameo.com/read/00788810818f623536a75>

3. Дубко В. О., Распопов В. Б., Семяновський В. М. Про експерименти з використання штучного інтелекту в навчальній практиці

студентів-гуманитаріїв. *Роль інновацій в трансформації образу сучасної науки* : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 27–28 грудня 2024 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти». Київ : АА ТанDEM, 2024. С. 3–7. URL: https://novaosvita.com/wp-content/uploads/2025/04/InnTrImModSc-Kyiv-Dec2024_v2.pdf

4. Распопов В. Б., Семяновський В. М. Дидактичні аспекти використання штучного інтелекту «ChatGPT-4» в гуманітарній освіті студентів. В зб. *«IV Міжнародна науково-практична конференція Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, до 106-ї річниці від заснування університету»* (м. Київ, 16–17 жовтня 2024 р.). Львів – Торунь: «Liha-Pres», 2024. С. 20–23. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/336/9956/22536-1>

5. Viktor Raspopov Mystical Reincarnation of Maksym Rylskyi's Original Literary Style Using AI "ChatGPT-4". Тези Міжнародної науково-практичної конференції «Збереження національної спадщини та розвиток культурних практик в умовах суспільних викликів (до 130-річчя від дня народження організатора науки, поета, митця Максима Рильського)» (Київ, 19–20 березня 2025 року) / ІМФЕ НАН України. Київ, 2025. 420 с. С. 42–44. URL: <https://www.calameo.com/read/0078881084537687957a4>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-8>

Розводовський Н. С.,

студент

*Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ОСВІТНЯ КОЛАБОРАЦІЯ В ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ І У СУЧАСНІЙ РОСІЙСЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ: СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ

Освітня колаборація в умовах війни є важливим, але малодослідженим явищем, оскільки вона демонструє, як окупаційна влада або агресор може використовувати освітні установи для легітимації своєї влади, впливу на молодь та формування ідеологічної підтримки. Дослідження порівняльних аспектів освітньої колаборації у Другій світовій війні та сучасній російсько-українській війні допомагає зрозуміти механізми маніпуляції освітою, ризики втрати академічної автономії та наслідки для суспільства. Актуальність теми посилюється

сучасними подіями, оскільки війна в Україні ставить перед освітньою системою серйозні виклики, подібні до тих, що виникали під час окупаційних режимів у 1940-х роках.

Мета – окреслити спільні риси, відмінності та наслідки для розвитку освітньої політики. Порівняти досвід Другої світової війни та сучасної російсько-української війни. Виявити механізми та форми освітньої колаборації під час війни та з'ясувати спільні риси та відмінності в організації та наслідках освітньої колаборації.

Визначити висновки для сучасної освітньої політики та забезпечення академічної автономії в умовах конфліктів.

І фашистська Німеччина, і сучасна росія розглядали освіту не як засіб розвитку особистості, а як механізм виховання «слухняного громадянина», відданого державі та її лідеру. Освіта стала знаряддям і заручником тоталітарних режимів. Школа й університети у цих системах стають продовженням політичної влади, а викладач – носієм державної ідеології.

Освітня колаборація виступає інструментом ідеологічного впливу окупаційної влади, яка спрямована на зміну національної ідентичності населення, нав'язування чужих цінностей і переписування історії відповідно до політичних інтересів агресора. Також освітня колаборація виступає як форма зради національних інтересів, що підриває державний суверенітет у гуманітарній сфері. Це спосіб встановлення контролю над свідомістю населення через навчальний процес та прагнення педагогів вижити в умовах окупації. У межах інформаційно-пропагандистської війни, противник намагається через школу та університет формувати лояльне до окупаційного режиму покоління.

Наприклад, під час Другої світової війни окупаційні режими в Західній і Східній Європі активно використовували освіту як інструмент ідеологічного впливу. У Норвегії, Нідерландах, Данії, Польщі та Україні німецька влада прагнула замінити національні освітні цінності власними, запровадити контроль над вчителями й навчальними програмами.

Колаборація в освітній сфері проявлялася у співпраці частини педагогів з окупаційною владою, поширенні пропаганди «нового порядку» та участі в організації підконтрольних окупантам навчальних закладів.

Фашистська Німеччина будувала освітню систему на принципах расової ідеології та мілітаризму, а саме:

- героїзація Гітлера і нацистської партії, формування культу фюрера;
- виховання расової переваги «арійців» і приниження інших народів;
- переписування історії відповідно до нацистського бачення;

- мілітаризація навчання – обов'язкові заняття з військової підготовки, формування готовності до війни;
- контроль над вчителями: усі педагоги повинні були бути членами націонал-соціалістичної спілки вчителів.

Таким чином, школа стала не лише місцем навчання, а й лабораторією ідеологічного виховання майбутніх солдатів Рейху. Водночас значна частина освітян, навпаки, чинила прихований опір – зберігала українські, польські чи скандинавські культурні традиції, вела підпільне навчання, поширювала заборонену літературу.

У сучасній російсько-українській війні на окупованих територіях України, спостерігається повторення подібних тенденцій, але з використанням новітніх інструментів інформаційного та освітнього тиску. російська окупаційна адміністрація створює школи за російськими стандартами, насаджує ідеологію «руського миру», переписує історію, вилучає українську мову з навчального процесу.

росія завжди усвідомлювала вирішальне значення мови для самоідентифікації народу. Саме тому протягом століть вона системно прагнула знищити українську мову як основу національної культури й самосвідомості.

У XIX–XX століттях і російська імперія, і радянський союз проводили політику колонізації та культурної асиміляції народів, що входили до їхнього складу. Україна, як частина цих державних утворень, не стала винятком. Заборона на використання української мови була одним із ключових інструментів колоніальної політики, що проявилось у виданні Валуєвського циркуляра (1863) та Емського указу (1876). У радянський період цей курс лише посилювався, призвівши до майже повної русифікації великих міст України.

З 2014 року, після анексії Криму, відродився черговий етап імперського шовінізму, і одним із головних його напрямів стало знищення української мови та освіти на захопленому півострові (наприклад: переслідування та вигнання українців, здатних організувати спротив окупації; закриття або перейменування культурних закладів (так, у 2014 році Український драматичний театр у Сімферополі став «Державним академічним музичним театром Республіки Крим», а у 2016 році музей Лесі Українки в Ялті був «закритий на ремонт»)) [1].

Сучасна росія в умовах війни проти України активно використовує освіту для легітимізації агресії та нав'язування ідеології «руського мира». Після повномасштабного вторгнення 2022 року російська влада запровадила низку нових механізмів пропаганди у школах і вишах:

- введення предмету «Розмови про важливе», де дітям пояснюють «правильне бачення» війни проти України;
- заміна історичних фактів – зокрема, перекручення подій Майдану, анексії Криму, історії Другої світової війни;

- виховання лояльності до режиму через «патріотичні уроки», шкільні лінійки з прапором і гімном;
- переслідування вчителів і студентів, які виступають проти війни або підтримують Україну;
- цифрова пропаганда – контроль шкільних онлайн-платформ, використання інтернет-ресурсів для поширення офіційних наративів.

Метою цієї системи є створення ідеологічно слухняного покоління, що беззастережно підтримує війну. Проте найпотужнішим інструментом витіснення української ідентичності стало вилучення української мови з освітньої сфери (навчання українською мовою припинилося повністю). Це не випадковість, а свідомо політика держави-окупанта, адже саме освіта визначає світогляд і цінності майбутнього покоління.

Починаючи з 2014–2015 навчального року, всі школи були переведені на російські освітні стандарти. У старших класах українську мову як предмет взагалі було скасовано, а вчителів примушують перекваліфіковуватися або залишати роботу. Як наслідок, українське мовне навчання повністю зникло – відсутні вчителі, навчальні програми та підручники. Викладання лише російською формувало серед дітей російську ідентичність і створює основу для подальшої ідеологічного впливу – нав'язування екстремістських і шовіністичних переконань [2].

Русифікація освітнього середовища безпосередньо поєднується з мілітаризацією освіти, що інтенсивно впроваджується на півострові з 2014 року. Метою цієї політики є не лише ліквідація української культурної присутності, а й формування покоління, вихованого у дусі російського патріотизму, ворожості до України та виправдання війни [3]. У навчальних програмах героїзується російська армія, а українську державу зображують як «ворожий елемент» [4]. Таким чином створюється ідеологічна модель, у якій діти сприймають війну проти України як «справедливу боротьбу» [5].

Безкарність, з якою держава-агресор діяла в Криму, лише підштовхнула її до повторення цих практик у 2022 році під час повномасштабного вторгнення. На окупованих територіях Херсонської, Запорізької, Луганської та Донецької областей «кримський сценарій» був реалізований набагато швидше: школи миттєво перевели на російські програми, українські підручники вилучили та знищили, а використання української мови почали переслідувати. Керівників шкіл змушували присягати на вірність росії, непокірних – звільняли, а в навчальних закладах з'явилися «політруки», відповідальні за ідеологічний контроль [6].

Таким чином, знищення української освіти та мови в Криму стало першим етапом системної політики культурного геноциду, яка згодом поширилася на інші окуповані регіони України. Ігнорування

міжнародною спільнотою цих дій у 2014 році фактично дало змогу росії розширити свої злочинні практики у ще більшому масштабі після 2022 року. Водночас деякі українські освітяни на підконтрольній Україні території ведуть боротьбу за збереження національної ідентичності, мови та академічної свободи. Сотні вчителів і викладачів виїхали з окупованих регіонів, продовжуючи навчання дистанційно або за межами окупації.

Таким чином освітня колаборація виступає не лише як зрада держави, а й як спроба зруйнувати духовну основу нації – її мову, культуру, історичну пам'ять. Як і під час Другої світової війни, сьогодні освітня колаборація виступає механізмом підкорення свідомості окупованого населення, коли освіта перетворюється з осередку знань на інструмент ідеологічного контролю.

Отже, можемо простежити спільне між двома війнами:

- культ лідера – Гітлер у нацистській Німеччині, путін у сучасній росії подаються як символи «порятунку нації»;
- ідеологічна монополія – заборона альтернативних думок, переслідування незалежних викладачів;
- мілітаризація освіти – виховання молоді у дусі готовності до війни, служби державі, самопожертви;
- освіта виступає як інструмент ідеології – і нацистський, і російський окупаційні режими використовували школу для формування «нового» підданого, відданого чужій державі;
- тиск на викладачів – спроби залучити освітян до співпраці, використання примусу, пропаганди чи шантажу;
- опір через освіту – і в 1940-х роках, і нині педагоги залишаються носіями національних цінностей та культурної пам'яті, стаючи фактично учасниками духовного фронту;
- маніпуляція історією – підпорядкування історичних наративів політичним цілям;
- використання дітей як носіїв пропаганди – створення дитячих організацій на кшталт Гітлер'югенду чи сучасного російського руху «Движение первых».

Але є і відмінності:

- технологічний вимір – сучасна війна супроводжується кібератаками, дистанційним контролем і пропагандою через інтернет, соцмережі, телебачення та онлайн-освіту;
- масштаб і швидкість поширення інформації – у XXI столітті освіта стала частиною інформаційного простору, що робить вплив окупантів одночасно потужнішим і більш вразливим;
- міжнародна підтримка та реакція – на відміну від 1930–40-х, сучасний світ швидко реагує на пропаганду через санкції, блокування інформаційних ресурсів, підтримку української освіти. Нині Україна

отримує допомогу від міжнародних освітніх структур, що підтримують відновлення шкіл і університетів, чого не було у роки Другої світової;

- правова оцінка колаборації – сучасне українське законодавство чітко визначає відповідальність за співпрацю з ворогом у сфері освіти;

- ступінь контролю – у нацистській Німеччині контроль був абсолютним, тоді як у сучасній росії існує підпільний спротив освітян та громадських активістів.

Отже, досвід обох епох показує, що освіта є не лише полем знань, а й полем боротьби за ідентичність, мову та історичну пам'ять. Історичний досвід показує, що тоталітарна держава завжди прагне підкорити освіту, перетворити її на знаряддя контролю над свідомістю. Фашистська Німеччина та сучасна росія демонструють спільну тенденцію – використання школи як зброї, що формує ідеологічно вірних громадян і виправдовує агресію.

Колаборація у цій сфері – це завжди удар по культурному суверенітету держави. Тому завдання сучасної освітньої політики – забезпечити захист академічної автономії, підтримати вчителів, які опинилися під тиском, та не допустити повторення історичних помилок минулого.

Водночас саме освітня спільнота – учителі, викладачі, студенти – здатна чинити інтелектуальний опір, зберігаючи критичне мислення, правду та гуманістичні цінності. Тому головним уроком залишається необхідність захищати академічну свободу, незалежність освіти й історичну правду, особливо в часи війни.

Список використаних джерел:

1. Грицак, Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX століття. Київ: Генеза, 2019.

2. Лановик, Б., Матейко, Р. Історія української культури : навчальний посібник. Київ : Знання, 2020.

3. Сергійчук, В. Русифікація України: історичні витоки і наслідки. Київ : Українська Видавнича Спілка, 2018.

4. В'ятрович, В. Історія з грифом «Секретно»: нове бачення історії срспр. Київ : Кліо, 2021.

5. Плохій, С. Брама Європи: історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2020.

6. Касьянов, Г. Україна і росія в історичній ретроспективі: політика, ідентичність, пам'ять. Київ : Либідь, 2022.

Цімболинець В. О.,

*аспірант кафедри психології, соціальної роботи та педагогіки
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ВИГОРАННЯМ ЛІКАРЯ- СТОМАТОЛОГА ТА ЯКІСТЮ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ПАЦІЄНТАМИ

Концепція професійного вигорання виникла як основна проблема в медичних професіях, причому стоматологія має особливо високу поширеність через емоційно складний характер клінічної роботи. Стоматологи зазвичай працюють в умовах, що характеризуються когнітивним перевантаженням, часовими обмеженнями, тривогою пацієнтів і необхідністю постійної міжособистісної взаємодії. Ці стресори сприяють розвитку вигорання, яке часто характеризується емоційною втомою, деперсоналізацією та зниженням відчуття особистого успіху [3] [6]. Вигорання не тільки ставить під загрозу психологічне благополуччя лікаря, але й різко знижує якість психосоціальної взаємодії з пацієнтами, тим самим послаблюючи довіру, комунікацію та результати лікування [4] [1].

Ефективна психосоціальна взаємодія, що є ґрунтовною складовою пацієнт-орієнтованої стоматологічної допомоги, вимагає вміння демонструвати емпатію, активно слухати та адаптувати комунікативну поведінку до емоційного та психологічного стану пацієнта. Однак синдроми вигорання ставлять під загрозу ці навички, знижуючи афективну чуйність і збільшуючи психологічне дистанціювання [9] [5]. Довготривале нехтування своїм психічним здоров'ям може призвести до погіршення терапевтичного процесу, зростання незадоволеності пацієнтів та гіршого дотримання схем лікування.

К. Маслач і С. Джексон [6] визначили вигорання як мультимодальний стан, що включає емоційне виснаження, деперсоналізацію і низьке відчуття особистого успіху. Психоемоційна втома – це виснаження емоційних ресурсів, що часто призводить до зниження здатності до емпатійного реагування на пацієнтів. Деперсоналізація – розвиток цинічного ставлення та дистанційованого реагування на пацієнтів, що свідчить про афективну відстороненість. Останній фактор – низька самооцінка – являє собою погану оцінку своєї роботи, яка часто супроводжується почуттям неефективності та професійної незадоволеності.

У стоматології ці компоненти проявляються по-різному. Емоційна втома часто ускладнюється повторюваним і детальним характером стоматологічного лікування, необхідністю працювати додатково з пацієнтами, які відчують страх або тривогу, а також тиском, який чиниться через необхідність підтримувати технічну та міжособистісну точність. Деперсоналізація може відбуватися, коли стоматологи емоційно дистанціюються від пацієнтів як механізм подолання труднощів, що призводить до жорсткого або роботизованого стилю спілкування. Сприйняття пацієнта як невідповідного або лікування як невіддале може призвести до зниження почуття особистого успіху, що може сприяти розчаруванню і низькій мотивації [4] [2]. Ці психологічні механізми суттєво впливають на те, як лікарі-стоматологи сприймають пацієнтів і взаємодіють з ними. Когнітивно-афективне навантаження, пов'язане з вигоранням, обмежує уважність та емоційну доступність, підриваючи такі ключові компетенції, як емпатія, налагодження контакту та невербальна чутливість – все це важливо для ефективної психосоціальної взаємодії.

Психосоціальний контакт – це багатовимірні комунікативні процеси, за допомогою яких стоматологи інтерпретують, реагують та впливають на емоційний, когнітивний та поведінковий стан своїх пацієнтів. Ці взаємодії виходять за рамки лише передачі клінічної інформації; вони також включають такі компоненти взаємовідносин, як емпатія, довіра, емоційне налаштування та соціальна підтримка. Дослідження постійно показують, що якість психосоціальної взаємодії в стоматологічних установах має значний вплив на задоволеність пацієнтів, зниження тривожності, прихильності до лікування та загальні клінічні результати [7]. Якісна комунікація між стоматологом і пацієнтом характеризується активним слуханням, точним сприйняттям невербальних сигналів, використанням відповідних емоційних реакцій та персоналізацією пояснень і рекомендацій. Однак така взаємодія вимагає значних емоційних інвестицій та когнітивної гнучкості – здібностей, які руйнуються у стані вигорання.

Емпіричні дослідження регулярно виявляють зв'язок між вигоранням і зниженням комунікативних навичок серед медичного персоналу. Вигорання в стоматології пов'язане з гіршою емпатійною точністю, вищим рівнем роздратування та частішим використанням заходів уникнення під час контактів з пацієнтами [5]. Наприклад, Р. Гортер та ін. виявили, що стоматологи з високим рівнем вигорання мали значно нижчий рівень комунікації, орієнтованої на пацієнта, і частіше повідомляли про несприятливе ставлення до пацієнтів. Аналогічно, Т. Шенфелт та ін. довели, що емоційне виснаження та деперсоналізація тісно корелюють зі зниженою комунікативною компетентністю та зменшеною здатністю сприймати та реагувати на емоційні потреби пацієнтів. Ці дані свідчать про те, що вигорання

не лише впливає на внутрішній психологічний стан, але й призводить до помітних комунікативних дефіцитів, які ставлять під загрозу якість стоматологічної допомоги. Важливо підкреслити двосторонній взаємозв'язок між вигоранням і комунікативними проблемами. Поганий психосоціальний контакт може діяти як стресовий фактор, що призводить до невдоволення пацієнта, міжособистісних конфліктів і підвищеного когнітивного навантаження, погіршуючи симптоми вигорання. Ця циклічна динаміка підкреслює важливість переривання деструктивного зв'язку за допомогою конкретних дій.

На взаємозв'язок між вигоранням і психосоціальною комунікацією впливають кілька факторів. Доведено, що такі особистісні характеристики, як емоційна стабільність, доброзичливість і відкритість до досвіду, пом'якшують шкідливі наслідки вигорання для міжособистісного функціонування [2]. Крім того, попереднє навчання стоматологів комунікативним навичкам може діяти як захисний фактор, підвищуючи стійкість до стрес-факторів, спричинених вигоранням [1].

Організаційні фактори, включаючи робоче навантаження, середовище практики, підтримку колег і розподіл часу для взаємодії з пацієнтами, також відіграють важливу роль. Дослідження показують, що стоматологи, які працюють за жорстким графіком і в умовах великого навантаження, більш схильні до деперсоналізації та емоційно поверхневого спілкування [3]. Більше того, психологічні характеристики пацієнтів (наприклад, одонтофобія, ворожість або стиль комунікації) можуть впливати на динаміку взаємодії, або посилюючи емоційне навантаження на стоматолога, або сприяючи встановленню контакту. Тому взаємозв'язок між вигоранням і спілкуванням слід розглядати в динамічному, біопсихосоціальному контексті [8].

Враховуючи наслідки вигорання стоматологів для психосоціальної взаємодії та догляду за пацієнтами, існує кілька стратегій втручання. Їх можна умовно поділити на втручання на індивідуальному, міжособистісному та організаційному рівнях:

1. Втручання на індивідуальному рівні. Психологічні втручання, такі як зменшення стресу на основі усвідомленості (MBSR), когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) та тренінги з емоційної саморегуляції, ефективно зменшують симптоми вигорання та відновлюють емоційну готовність до міжособистісної взаємодії. Ці тактики підвищують самосвідомість, зменшують автоматичні емоційні реакції та сприяють емпатичній взаємодії.

2. Втручання на міжособистісному рівні. Тренінги комунікативних навичок, особливо ті, що зосереджені на активному слуханні, емпатичному реагуванні та управлінні складними емоціями пацієнта, можуть пом'якшити негативний вплив вигорання на якість взаємодії. Рольові ігри та рефлексивна супервізія довели свою ефективність у підвищенні комунікативної компетентності.

3. **Системні втручання**, що включають зміну робочого навантаження, посилення автономії, командні моделі практики та включення психологічної допомоги як важливого аспекту професійного успіху. Інституційне визнання та підтримка факту наявності емоційної праці може запобігти деперсоналізації, водночас підкреслюючи необхідність ефективної комунікації.

Взаємозв'язок між вигоранням стоматолога та якістю психосоціальної взаємодії є складним і багатофакторним. Вигорання підриває основні комунікативні здібності, необхідні для ефективної клінічної допомоги, що призводить до зниження емпатії, посилення емоційної відстороненості та погіршення контакту з пацієнтом. Ці дисфункції не тільки ставлять під загрозу результати лікування, але й увічнюють стрес і незадоволеність, тим самим посилюючи цикл вигорання. Розуміння цього взаємозв'язку через біопсихосоціальну призму полегшує розробку багатовимірних втручань, спрямованих на психологічну стійкість, комунікативну компетентність та організаційну реформу. Зрештою, вирішення проблеми вигорання серед стоматологів – це не просто питання професійного здоров'я, а передумова для збереження психосоціальної цілісності стосунків між стоматологом і пацієнтом та терапевтичної ефективності стоматологічної практики.

Список використаних джерел:

1. Ahmad M. S., Yusoff M. M., Razak I. A. Stress and its relief among undergraduate dental students in malaysia. 2017. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.811930>

2. Bakker A. B., Demerouti E., Verbeke W. Using the job demands-resources model to predict burnout and performance. *Human Resource Management*. 2004. Т. 43, № 1. С. 83–104. URL: <https://doi.org/10.1002/hrm.20004>

3. Gorter R. C., Eijkman M. A. J., Hoogstraten J. Burnout and health among Dutch dentists. *European Journal of Oral Sciences*. 2000. Т. 108, № 4. С. 261–267. URL: <https://doi.org/10.1034/j.1600-0722.2000.108004261.x>

4. Humphris G., Morrison T., Lindsay S. The Modified Dental Anxiety Scale: validation and United Kingdom norms. *Community Dent Health*. 1995. Т. 12(3):143–50. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/7584581/>

5. Krasner M. S. Association of an Educational Program in Mindful Communication With Burnout, Empathy, and Attitudes Among Primary Care Physicians. *JAMA*. 2009. Т. 302, № 12. С. 1284. URL: <https://doi.org/10.1001/jama.2009.1384>

6. Maslach C., Jackson S. E. The measurement of experienced burnout. *Journal of Organizational Behavior*. 1981. Т. 2, № 2. С. 99–113. URL: <https://doi.org/10.1002/job.4030020205>

7. Maslach C., Schaufeli W. B., Leiter M. P. Job Burnout. *Annual Review of Psychology*. 2001. Т. 52, № 1. С. 397–422. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.397>

8. Rada R. E., Johnson-Leong C. Stress, burnout, anxiety and depression among dentists. *The Journal of the American Dental Association*. 2004. Т. 135, № 6. С. 788–794. URL: <https://doi.org/10.14219/jada.archive.2004.0279>

9. Shanafelt T. D., Sloan J. A., Habermann T. M. The well-being of physicians. *The American Journal of Medicine*. 2003. Т. 114, № 6. С. 513–519. URL: [https://doi.org/10.1016/s0002-9343\(03\)00117-7](https://doi.org/10.1016/s0002-9343(03)00117-7) (дата звернення: 17.07.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-10>

Шеремет А. В.,

доктор філософії,

старший викладач кафедри слов'янської

та романо-германської філології

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

Гурська Л. І.,

викладач підготовчого відділення для іноземних громадян

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ГЕНЕРАТИВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Більшість актуальних досліджень щодо застосування технологій штучного інтелекту (ШІ) у освіті, стосуються передусім середньої освіти (Л. М. Гуназа, О. М. Топузов, С. В. Алексєєва). Коло питань, які хвилюють освітян-практиків у роботі учнів та студентів зі штучним інтелектом, більшою мірою стосуються забезпечення академічної доброчесності у навчальному процесі та етичних аспектів роботи з цими сервісами (Ю. М. Мельник, С. М. Тодорова, Г. А. Шевченко). Однак, генеративні можливості ШІ не вичерпуються виключно текстовими матеріалами (якість яких є доволі часто дискусійною), а робота студентів з візуальною складовою є захоплюючим етапом самостійного опрацювання завдань.

Унаочнення лексичного матеріалу є ефективною складовою засвоєння нової лексики, поглиблення її розуміння та застосування на практиці. Процес спільного пошуку адекватного ілюстрування пропонованих студентами рішень та обмін думками сприяє кращому опануванню лексичного матеріалу. У таких видах робіт застосовуються принципи та підходи командного навчання, що важливою складовою формування навичок роботи у групі [4, с. 170–174].

Нами описано досвід застосування генеративних технологій ШІ (ресурси Chat GPT, Gemini та інші) для створення візуалізацій у колективній роботі над презентаціями та «мозковими штурмами» на задану тему на практичних заняттях з дисциплін «Практика усного та писемного мовлення англійської мови», «Ділова іноземна мова». Для підготовки використані були методичні матеріали видавництва Pearson (Speakout Pre-Intermediate та Upper Intermediate 2 edition та Market leader Upper Intermediate). Зауважимо, що описані завдання відповідають різним мовним рівням: A2 та B2 відповідно.

Наведені завдання мають риси ділової гри. О. Н. Литвинова, Л. М. Романюк, Н. О. Теренда, Н. Я. Панчишин у спільному дослідженні визначають ділову гру так: «Ділова гра являє собою спеціально організовану форму навчання з перетрансформацією теоретичних знань у практичні навички. Модельована грою діяльність стимулює нагромадження і закріплення практичних знань, а сама логіка виконання ролей в грі спричиняє потребу в нових знаннях» [2, с. 53–54].

Завдання є практично-орієнтованими (їхнє застосування може бути широким: не лише у навчанні майбутніх маркетологів, а й підготовці широкого кола спеціалістів, адже навички продажів та креативу є критично важливими на сучасному ринку праці).

Отже, у першому виді завдання на рівні A2 сформульовано як побудова бізнес-плану за алгоритмом відповідей на 5 питань про хоббі або захоплення студентів, які вони можуть потенційно монетизувати (1) як Ви назвете Ваш бізнес; 2) яким є продукт або ідея; 3) як Ваш бізнес приносить дохід; 4) кому Ви продаватимете свою продукцію (визначення цільової аудиторії); 5) що Вам потрібно для запуску(успіху?). Таким чином студенти можуть проілюструвати свої презентації як реальними фотографіями, що стосуються їхніх хоббі, так і результатами роботи з алгоритмами ШІ (неймінг продукту або ідеї, розробка брендингу тощо). У обговоренні виконаних завдань слід акцентувати увагу групи на новій лексиці, у тому числі пропонованій алгоритмами ШІ: ініціювати дискусію про доречність тих чи інших варіантів лексем, пошуку адекватних асоціацій для ефективного запам'ятовування тощо.

На рівні B1 студентам пропонується парна робота зі стартапами: є кілька варіантів інновацій на вибір: 1) самонагріваюча миска (металева миска, яка нагріває воду або їжу та працює від акумулятора

та може бути використана для подорожей або дитячого харчування; 2) морозиво, що змінює колір: технологія зміни кольору морозива базується на температурі: у морозильній камері воно має блакитний колір, при нагріванні набуває фіолетового кольору та при таненні має рожевий колір; 3) LED-парасоля: спеціальна лампа вбудована у ручку парасольки, яка вмикається кнопкою; 4) сумка, яка закриває сама себе: сумка для снєків з магнітами нагорі, які закриваються автоматично і зберігають свіжість продуктів навіть якщо власник забув це зробити. Студенти обирають один з варіантів, та мають підготувати презентацію з відповідями на 3 питання: 1) як називатиметься ваш продукт?; 2) чому ця ідея є хорошою?; 3) де він буде продаватися? Окрім наведених вище видів роботи, студенти повинні обґрунтувати свій вибір, навівши переконливу аргументацію, застосувавши прийоми риторики на практиці.

Другий вид групової роботи з ділової іноземної мови на рівні B2 передбачає проведення ділової гри «Підготовка до міжнародного маркетингового запуску». Завданням є, з використанням наявних сервісів онлайн-дошок розробити макет для реклами продукту на телебаченні. Цей макет являє собою сюжет та включає сцени, акторську гру та діалоги та покликаний спростити розуміння концепту рекламного ролику відділом маркетингу у компанії. Студенти діляться на групи: першим етапом гри є проведення мозкового штурму, з визначенням однієї особи, яка буде відповідальною за ведення нотаток. Учасники повинні дати відповіді на запитання: 1) у яких 10 країнах відбудеться запуск рекламної кампанії?; 2) чи потрібно названому бренду нове ім'я? Яке?; 3) чи потрібно продовжити таргетувати продукт для вікової категорії 30–40 років? Якщо ні, то ку ви оберете?; 4) чи повинен продукт продовжити позиціонування як преміальний чи перейти на масове виробництво з іншим ціноутворенням?; 5) флакон для продукту має бути змінено. Як він має виглядати? Сплануйте нове пакування (форма, дизайн, матеріали); 6) чи актуальною є нинішня ціна? Чи варто запустити масову лінійку як бюджетніший варіант?; 7) дистрибуція: де буде продаватися продукція за кордоном: в ексклюзивних аутлетах чи варто обрати більш доступні варіанти?; 8) промоція: хто буде амбасадорами бренду за кордоном?; 9) вашому бренду потрібен новий слоган! Який?; 10) виробництво: чи можливо організувати виробництво у країнах, де це можна зробити дешевше? Якщо так, то у яких?

Другий етап гри передбачає обговорення та вибір найцікавіших ідей. Далі студентам надається час на підготовку візуальної частини завдання: має відбутися розподіл частин завдань, які будуть генеруватися за допомогою ШІ. За результатами оцінюється найкращий рекламний макет шляхом голосування. Також, необхідно врахувати відповідність зображення та ідеї: чи підібрана лексика є вдалою та зрозумілою для вираження концепту, наскільки цілісно виглядає робота групи тощо.

Висновки. Застосування ІІІ на практичних заняттях з іноземних мов є корисним інструментом для засвоєння нової лексики, створення ефективних презентацій, унаочнення лексичного матеріалу. Навчання з використанням генеративних можливостей ІІІ є особливо ефективним при використанні стратегій тимбілдингу, а також проведенні ділової гри.

Список використаних джерел:

1. Гуназа Л. Штучний інтелект у сучасній освіті: трансформація ролі вчителя, підвищення якості навчання та нові можливості для учнів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загально-освітній школах*. С. 90. 2023.
2. Литвинова О. Н. Ділова гра як метод оптимізації активного навчання слухачів курсів післядипломної підготовки з організації охорони здоров'я. О. Н. Литвинова, Л. М. Романюк, Н. О. Теренда, Н. Я. Панчишин. *Медична освіта*. № 4. С. 53–55. 2016.
3. Мельник Ю., Тодорова С., Шевченко Г. Філософія штучного інтелекту у вищій освіті. *Humanities Studies*. 2024. С. 19.
4. Шеремет А. В., Гурська Л. І., Ляшенко А. В. Застосування стратегій тимбілдингу на практичних заняттях з іноземної мови з використанням технологій дистанційного навчання. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Серія : «Педагогічні науки»* Том 53 (1). Глухів : Вид-во Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. 2023. С. 170–174.
5. Топузов, О., & Алексеева, С. Можливості використання штучного інтелекту в освітньому процесі закладів середньої освіти в умовах воєнного стану. *Український Педагогічний журнал*, (1), 5–11. 2014.

Шиховцова А. О.,

*здобувач вищої освіти 3 курсу за спеціальністю 081 – Право
кафедри державно-правових та гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ВПЛИВ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ НА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Право Європейського Союзу є одним із найрозвиненіших наднаціональних правопорядків сучасності, який суттєво впливає на розвиток правових систем країн-членів і держав, що перебувають на шляху європейської інтеграції. Україна, проголосивши стратегічний курс на вступ до ЄС, поступово інтегрує норми європейського права у свою національну правову систему. Цей процес охоплює не лише адаптацію законодавства, а й трансформацію принципів правотворення, правозастосування та правосвідомості. У сучасних умовах цей процес має не лише політичне, а й глибоке правове значення, оскільки саме адаптація національного законодавства до *acquis communautaire* є ключовою передумовою вступу до Союзу. Європейське право задає високі стандарти верховенства права, демократії, захисту прав людини, судової незалежності та ефективного врядування, що стають орієнтирами для трансформації української правової системи.

Особливої ваги тема набуває в контексті післявоєнного відновлення України, коли створення стабільного правового середовища, сумісного з правовим простором ЄС, є основою для залучення інвестицій, розвитку економіки, зміцнення інституцій та гарантування прав і свобод громадян. Таким чином, дослідження впливу права ЄС має не лише наукову, а й практичну значущість для майбутнього правового розвитку держави.

Одним із чинників впливу права ЄС є гармонізація законодавства. Підписання та імплементація Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом 2014 року стало відправною точкою для глибоких правових реформ. Україна взяла на себе зобов'язання адаптувати своє законодавство до *acquis communautaire* – сукупності норм і принципів права ЄС. Ця адаптація охоплює практично всі сфери права: конституційне, адміністративне, цивільне, господарське, екологічне, трудове та інші. Наприклад, у сфері конкуренційного права Україна запровадила законодавчі механізми, що відповідають вимогам статей 101–109 Договору про функціонування ЄС, а у сфері захисту

персональних даних імплементувала стандарти Загального регламенту ЄС про захист даних [1].

Право ЄС вплинуло й на розвиток інституційної системи України. Зокрема, воно сприяло реформуванню судової влади, створенню незалежних регуляторних органів, зміцненню парламентського контролю та підвищенню ефективності діяльності органів виконавчої влади. Вплив європейських стандартів верховенства права, прав людини та демократичного врядування відображається у рішеннях Конституційного Суду України, практиці Верховного Суду та в діяльності органів державної влади. Особливо важливим є запозичення принципу пропорційності, який дедалі частіше застосовується українськими судами під час вирішення публічно-правових спорів, а також концепції правової визначеності, що є основою стабільності правопорядку [2].

Значний вплив права ЄС спостерігається і в галузі прав людини. Вступ України до Ради Європи та ратифікація Європейської конвенції з прав людини стали підґрунтям для трансформації правової культури й судової практики. Європейський суд з прав людини відіграє роль орієнтира для національних судів, а норми Конвенції дедалі частіше застосовуються як безпосереднє джерело права. Водночас, право ЄС, зокрема Хартія основних прав ЄС, вплинуло на розвиток доктрини захисту основоположних прав у національному законодавстві України. Це особливо помітно у сферах гендерної рівності, недискримінації, захисту прав споживачів і трудових прав [3].

Іншою важливою складовою впливу європейського права є правова доктрина. Європейська правова наука сформувала розвинену систему концепцій, що стосуються тлумачення та застосування права, і ці концепції поступово впроваджуються в українську правову думку. Зокрема, активно запозичуються ідеї субсидіарності, багаторівневого управління, взаємодії наднаціонального та національного права. Це дозволяє не лише осучаснити національне законодавство, а й забезпечити його сумісність із правовим простором ЄС.

Однак процес європеїзації українського права має і низку проблемних аспектів. Серед них – фрагментарність імплементації *acquis communautaire*, недостатній рівень інституційної спроможності державних органів, складнощі перекладу та тлумачення правових актів ЄС, а також відсутність системної підготовки правників у сфері європейського права. Деякі галузі, наприклад екологічне чи енергетичне право, вимагають глибших структурних реформ, що виходять за межі простого запозичення норм. Водночас, політичні виклики, пов'язані з війною та безпековими загрозами, впливають на темпи адаптації законодавства до стандартів ЄС [4, с. 36].

Отже, право Європейського Союзу стало потужним каталізатором модернізації правової системи України. Його вплив проявляється у законодавчій сфері, інституційному устрої, судовій практиці,

доктрині та правосвідомості. Незважаючи на складнощі та виклики, процес євроінтеграції відкриває перед Україною можливості для побудови сучасної правової системи, заснованої на принципах верховенства права, поваги до прав людини та ефективного врядування. У перспективі подальше зближення з правом ЄС не лише наблизить Україну до членства в Союзі, але й зміцнить її як демократичну, правову державу європейського типу.

Перспективи подальшого впливу права Європейського Союзу на формування правової системи України пов'язані насамперед із процесом підготовки до повноправного членства в ЄС, що вимагає поглибленої гармонізації законодавства та інституційної інтеграції. У найближчі роки ключовими напрямками стануть модернізація судової системи, посилення гарантій захисту прав людини, впровадження європейських стандартів у сфері цифрової економіки, екологічної політики, безпеки даних та енергетики.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 року. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2125.
2. Загальний регламент про захист даних (GDPR) № 2016/679 Європейського парламенту та Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних і про вільне переміщення таких даних. *Офіційний журнал ЄС*. 2016. L119. С. 1–88.
3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Наливайко О. І. Вплив трансформації правової системи України на розвиток теорії держави і права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. С. 36–41.

НАПРЯМ 2. ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ ПЕРЕМІЩЕНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ РЕФОРМ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-12>

Батурін І. В.,

*аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

Науковий керівник: Власенко О. О.,

*доктор психологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ТРИВОГИ ТА ВТРАТИ МОТИВАЦІЇ ІТ-ФАХІВЦІВ У ПРОЦЕСАХ ДЕОКУПАЦІЇ Й ВІДНОВЛЕННЯ КРИМУ ТА ЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ

Сучасні умови воєнного та повоєнного часу вимагають постійного пристосування до швидкоплинних змін соціального, економічного й безпекового середовища. Ефективність такого пристосування безпосередньо залежить від мотивації особистості до змін і здатності підтримувати професійну залученість. Для ІТ-спільноти, що має бути драйвером цифрової відбудови деокупованих територій Криму й Чорноморського регіону, вирішальними стають психологічні чинники, насамперед рівень тривожності та пов'язані з нею ризики мотиваційного виснаження.

Поняття тривожності має складну психологічну природу. Тривожність розглядають як багатовимірний процес, що поєднує когнітивні, емоційні та конативні реакції в ситуаціях, які суб'єктивно сприймаються як потенційно небезпечні [1]. Вона проявляється як очікування загрози й страх негативних наслідків подій, супроводжується напруженням і надмірною зосередженістю на можливих невдачах. У воєнних умовах тривога часто набуває хронічного характеру, а у представників ІТ-сфери її підсилюють інформаційне перевантаження, переривчасті комунікації, безпекові ризики та невизначеність кар'єрних траєкторій у зв'язку з мобільністю, релокацією чи поверненням до деокупованих громад.

З позицій теорії збереження ресурсів (COR) втрата або загроза втрати базових і професійних ресурсів (безпека, соціальна підтримка,

автономія, відчуття компетентності) запускає «спіраль втрат», що посилює тривогу і демотивацію [3]. Модель «вимоги – ресурси роботи» (JD-R) вказує: коли високі вимоги (дедлайни, нестабільність середовища, багатозадачність) не компенсуються достатніми ресурсами (контроль, підтримка, змістовність завдань), формується виснаження, знижується залученість та продуктивність [5]. У контексті реінтеграції регіону це ускладнює повернення фахівців, послаблює інноваційний потенціал місцевих ІТ-екосистем і ЗВО.

Мотивація є внутрішньою умовою активізації поведінки, що поєднує особистісні та ситуативні чинники. У межах теорії самодетермінації (SDT) саме задоволення потреб в автономії, компетентності та залученості підтримує внутрішню мотивацію до навчання й праці, тоді як їх дефіцит сприяє регресу до зовнішніх мотиваторів і вигоранню [4]. За підходом Х. Хекхаузена «внутрішнє мотивування» виступає рушієм, який проявляється у трьох взаємопов'язаних аспектах мотивації досягнення [2, с. 68]:

- **активація** (готовність розпочати дію);
- **вплив зворотного зв'язку** (переживання успіху/поразки, що коригує очікування);
- **завзятість і наполегливість** (здатність утримувати зусилля при перешкоди).

Високий рівень тривоги в ІТ-фахівців знижує когнітивну гнучкість, ускладнює прийняття рішень і перетворює увагу на «радар загроз», що веде до постійних сумнівів, повторних перевірок дрібниць, втрати відчуття змісту завдання та сповільнення темпу роботи. Унаслідок цього внутрішня мотивація слабшає, а професійна ідентичність фрагментується.

З огляду на завдання повоєнного відновлення та реінтеграції Криму й Чорноморського регіону доцільними є цілеспрямовані психологічні інтервенції на трьох рівнях. **На індивідуальному рівні** – психоедукація, короткі протоколи саморегуляції (дихальні практики, майндфулнес), особисті плани розвитку та мікронавчання. **На організаційному рівні** (ІТ-компанії, технопарки, інкубатори) – гнучкі формати зайнятості, менторство, реєг-support, дизайн змістовних задач, що пов'язують продукт із відбудовою регіону, регулярний скринінг тривожності/вигорання з маршрутизацією до фахової допомоги. **На інституційно-державному рівні** (ЗВО, громади) – створення центрів психосоціальної підтримки, безпечних коворкінгів, ваучерних програм ментального здоров'я та безперервного навчання для ІТ-спільноти, що повертається або інтегрується в деокуповані території [6].

Отже, тривога як негативний емоційний стан і хронічний стрес-модератор істотно гальмують формування та підтримання мотивації до професійного розвитку ІТ-фахівців. Системні кроки зі збереження та відновлення особистісних і організаційних ресурсів є необхідною

умовою успішної реінтеграції людського капіталу та сталого відновлення Криму й Чорноморського регіону.

Список використаних джерел:

1. Галієва, О. М. Диференціація понять «тривога» та «тривожність». *Психологія та соціальна робота*, 2021, 1. С. 32–48.
2. Хекхаузен, Х. Мотивация и деятельность. СПб. : Питер, 2003. 702 с.
3. Hobfoll, S. E. Conservation of Resources Theory: Resource caravans and organizational resilience. Springer, 2018.
4. Deci, E. L., & Ryan, R. M. Self-Determination Theory. *Psychological Inquiry*, 2000, 11(4), 227–268.
5. Bakker, A. B., & Demerouti, E. The Job Demands–Resources model. *Journal of Managerial Psychology*, 2007, 22(3), 309–328.
6. WHO. Mental health and psychosocial support in emergencies: policy and practice briefs. Geneva : World Health Organization, 2022.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-13>

Mozharivskyi Ya. A.,

graduate student

V. I. Vernadsky Taurida National University

Kyiv, Ukraine

**RELOCATED UNIVERSITIES IN UKRAINIAN COMMUNITIES:
EXPERIENCE AND PROSPECTS**

Development of territorial communities in Ukraine under modern conditions is one of the key priorities of state policy. Communities act not only as administrative units, but also as centers of social, cultural, and economic life. They shape local infrastructure, determine the quality of services, and create conditions for the development of human potential. Education in this context plays a leading role, as it is the factor that directly influences social cohesion, mobility, and the competitiveness of the population.

Higher education institutions are an important element of the community ecosystem. They provide training of specialists, stimulate scientific development, and support cultural and economic processes. The presence of a university or academy in a city often becomes a decisive factor in its development, attracting young people, investments, and partnership projects. That is why the destruction of educational infrastructure and the

forced relocation of universities during the war became not only an educational but also a serious socio-economic challenge for territorial communities. Relocated higher education institutions (HEIs) became a symbol of the resilience of Ukrainian education, as even under the most difficult conditions they managed to preserve the educational process and scientific activity.

As a result of the full-scale war in Ukraine 4 296 educational institutions suffered from bombings and shelling. 399 of them were completely destroyed [1]. In the sphere of higher education, at least 63 universities and academies sustained significant damage [2]. These losses painfully affected not only student and teaching staff, but also communities that lost important centers of intellectual and educational life. This means the loss of academic buildings, laboratories, dormitories, and sometimes the entire material and technical base.

The relocation of HEIs became one of the largest challenges for Ukrainian education. Universities that found themselves under occupation or in combat zones had to urgently organize their work in new cities [3].

One of the first examples was Donetsk National University, which relocated to Vinnytsia back in 2014. A similar fate befell Luhansk Taras Shevchenko National University, which temporarily operated in Starobilsk and later relocated to Poltava. Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, after 2014, operated in Sievierodonetsk, but with the start of the full-scale invasion, it had to find a new location – today it operates in Kamianets-Podilskyi and Kyiv. Mariupol State University lost most of its buildings during hostilities in the city, but managed to restore the educational process in Kyiv. A similar situation occurred with Tavria V. I. Vernadsky National University, which after the occupation of Crimea was transferred to Kyiv, and after 2022 expanded its activity through online formats and cooperation with international partners [4].

In total, in 2022–2023, more than 40 higher education institutions were relocated, where about 54 000 students continue to study and about 7 000 teachers work. For many of them, “double migration” is characteristic – first due to the events of 2014, and then due to the invasion of 2022 [5].

Relocated universities became integration centers for new cities. They bring intellectual capital, attract international grants, and create educational and scientific hubs. For students, this means access to education even in crisis conditions; for teachers, the opportunity to preserve their professional status. At the same time, communities received additional human resources, new partnerships, and economic activity.

On the other hand, there were problems with providing dormitories, the lack of proper material and technical base, and limited resources for conducting practical classes. All this requires comprehensive state support.

At the same time, adaptation to new conditions contributed to the active implementation of distance learning technologies, strengthening cooperation with local communities and other universities. HEIs became more flexible in managing the educational process, which is important in the context of modern higher education reforms.

Relocated universities require systemic support from the state and international partners. For their effective functioning, it is necessary to focus on the following tasks:

- restoration and modernization of material and technical base, creation of new laboratories and academic buildings in host cities;
- provision of housing, dormitories, and social guarantees for students and teachers;
- development of digital infrastructure and implementation of modern educational technologies, in particular hybrid learning;
- attracting international assistance, grants, and academic mobility programs to support students and scholars;
- integration of relocated HEIs into local communities, which can contribute to regional development and reduce social tensions;
- improvement of the legal framework regarding the status of relocated universities, their accreditation, and financing.

The experience of relocated universities in Ukraine demonstrates the extraordinary resilience and adaptability of the education system under crisis conditions. Despite the destruction and loss of material base, higher education institutions managed to preserve their main functions – teaching, research, and fostering student youth. In the future, their development should be based on reforms in governance, financing, and integration into the European educational space. Relocated HEIs can become catalysts for the modernization of the entire education system of Ukraine, forming new models of university autonomy, partnership, and social responsibility.

Bibliography:

1. Освіта під загрозою. 2025. URL: <https://saveschools.in.ua>
2. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3). UN, World Bank, European Commission, 2024. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-02/UA%20RDNA3%20report%20EN.pdf>
3. Greshta V., Shylo S., Korolkov V., Kulykovskiy R., Kapliienko O. Universities in times of war: Challenges and solutions for ensuring the educational process. *Problems and Perspectives in Management*. 2023. No 21(2-si). P. 80–86. URL: [https://doi.org/10.21511/ppm.21\(2-si\).2023.10](https://doi.org/10.21511/ppm.21(2-si).2023.10)
4. Kozmenko S., Danko Yu., Kozlovskiy S. Academic management in war conditions: Chronicles of aggression and resistance experience of Ukrainian universities. *Problems and Perspectives in Management*. 2023. No 21(2-si). URL: [https://doi.org/10.21511/ppm.21\(2-si\).2023.01](https://doi.org/10.21511/ppm.21(2-si).2023.01)

5. У чужих стінах. Вокс Україна. 2022. URL:
<https://voxukraine.org/u-chuzhyh-stinah-yak-dolayut-problemy-peremishheni-universytety>

НАПРЯМ 3. ДЕОКУПАЦІЯ Й РЕІНТЕГРАЦІЯ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА, ПЕРСПЕКТИВИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-14>

Баймуратов М. О.,

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
академік Української академії наук,
професор кафедри політичних наук та права
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»
м. Одеса, Україна*

Кофман Б. Я.,

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
професор кафедри політичних наук та права
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»
м. Одеса, Україна*

Єфремова Н. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

МУНІЦИПАЛЬНІ ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНА ЧАСТИНА ЇЇ ЗАГАЛЬНИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА ЇХ РОЛЬ У ПІСЛЯВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ

Є загальновідомим, що в основі демократизації суспільного та державного життя в межах: а) кордонів національних держав, а також б) системи міжнародно-правових відносин на міжнародній арені – тобто в межах міжнародної спільноти її держав-членів, а також створених ними міжнародних організацій і функціонуючих за їх

підтримкою інституцій глобального громадянського суспільства, – в) лежить стратегічно-діяльнісна гуманістично-гуманітарна проблематика, що базується на організаційних та організаційно-правових пріоритетах визнання, легалізації, поваги, легітиматії, охорони, захисту, а також гарантування реалізації прав, свобод і обов'язків людини, – причому таких що:

1) формуються, проявляються, функціонують і оптимально і ефективно використовуються самою людиною, а також її групами та асоціаціями практично в усіх життєвих ситуаціях, що виникають на локальному рівні соціуму, в умовах місцевого самоврядування (далі – МСВ), – отже, практично трансформуються в муніципальні права [1] (*праксеологічно-повсякденний критерій* – авт.);

2) завдяки їх наявності фактично формується, проявляється та реалізується загальна суб'єктність людини, її груп та асоціацій, а також в її межах правосуб'єктність зазначених суб'єктів національного муніципального і конституційного права (*визначально-суб'єктний критерій* – авт.);

3) виникають, формуються, об'єктивуються та актуалізуються як результат наявності і реалізації атитюдно-габітусної (поведінково-діяльнісної) схеми щодо реалізації екзистенційних потреб, намагань, інтересів людини, її груп та асоціацій (*парадигмально-визначальний критерій* – авт.);

4) складають у своїй сукупності визначені конкретно державою відповідні нормативні поведінково-діяльнісні моделі, що складають конституційно-правовий статус наведених суб'єктів, включаючи й їх муніципально-правовий статус, що фактично виступає іманентною складовою частиною конституційно-правового статусу (*нормативно-моделюючий критерій* – авт.);

5) реалізуються на локальному рівні існування і функціонування соціуму, в умовах МСВ, в межах територіальної людської локальної громади (територіальної громади /далі – ТГ/), в філософському стані повсякденності (*самоврядно-повсякденний критерій* – авт.);

6) наведені вище характеристики прав людини в контексті їх локально-повсякденної реалізації свідчать про їх всеохоплюючий та універсальний характер та особливе технологічно-діяльнісне значення (*технологічно-реалізаційний критерій* – авт.);

7) містять в собі низку прав і свобод людини, її груп та асоціацій, що детермінують найважливіші питання взаємовідносин з публічною владою в контекстуалізації її становлення та функціонування, часткової зміни та повного оновлення у загальнодемократичних сенсах, нормативних та процесуальних формах, організаційно-правовому та технологічному забезпеченні (*демократично-технологічний критерій* – авт.);

8) володіють суттєвим потенціалом для подальшого розвитку і вдосконалення, спираючись на розвиток локального суспільства та локальних груп і асоціацій людини, що його складають (*суб'єктно-перспективний критерій* – авт.);

9) напряму впливають на продовження фертильною частиною ТГ своїх репродуктивних функцій, забезпечуючи насамперед майбутні та перспективні аспекти і контексти її існування, функціонування, а у глобальному розумінні – громади як іманентної, органічної та обов'язкової складової частини всієї людської цивілізації (*цивілізаційно-репродуктивний критерій* – авт.);

10) фактично і нормативно забезпечують найважливіші питання, сфери, контексти, наративи і конотації проходження людиною, її групами та асоціаціями свого життєвого циклу (циклу функціонування), включаючи й різні аспекти становлення, функціонування, розвитку і вдосконалення інституцій громадянського суспільства (*інституційно-циклічний критерій* – авт.);

11) саме вони у їх муніципальній інтерпретації становлять основу для формування муніципальної свідомості, муніципальної психології, муніципальної культури, а також у формуванні системи муніципальних цінностей (*муніципально-визначальний критерій* – авт.);

12) саме вони стимулюють формування системно-блокового інституційно-нормативного комплексу як муніципальних прав людини, її груп та асоціацій, так й конституційних прав наведених суб'єктів (*інституційно-визначальний критерій* – авт.);

13) саме вони, їх зміст та праксеологічна спрямованість, соціально-мотиваційний і соціально-активний потенціал та замученість до їх реалізації людини, її груп та асоціацій детермінують створення інституційної основи громадянського суспільства, що виникає, формується, базується, знаходить свій прояв, розвиток та вдосконалення на основі локального суспільства (*інституційно-біхевіористичний критерій* – авт.);

14) саме вони виступають основою адекватної компетенційної завантаженості органів публічної влади, включаючи й органи МСВ, щодо організаційного та нормативного супроводження і забезпечення прав і свобод, а також обов'язків людини, її груп та асоціацій (*компетенційно-діяльнісний критерій* – авт.);

15) саме права людини, її груп і асоціацій, що можна однозначно ідентифікувати як назвати муніципальні права, враховуючи локальний рівень їхнього формування, прояву і втілення в муніципальній реальності, виступають функціонально-когерентним засобом реалізації наведеними суб'єктами тактичних і стратегічних завдань повоєнного відновлення своїх територіальних громад, що апріорі знаходяться в кризовому стані у період воєнного стану, його динамічних змін

та у перспективному стані післявоєнного врегулювання (*відновлювально-перспективний критерій* – авт.).

Отже, можна констатувати, що практично всі права людини фактично формуються, проявляються, використовуються і реалізуються на локальному рівні соціуму, в умовах МСВ, в межах ТГ, в філософському стані повсякденності, в процесі реалізації конституційно-правового і муніципально-правового статусу людини, її груп та асоціацій – ба більше, всі вони, завдяки суто локальній ознаці виникнення, формування, прояву, використання та реалізації у повсякденному житті людини, її груп та асоціацій, можуть бути ідентифіковані власне як муніципальні права людини, а також її груп та асоціацій.

Звідси можна визначити системно-комплексною, науково продуктивною, праксеологічно обґрунтованою та прогностично-перспективною доктринальну позицію Б.Я. Кофмана [2] про те, що, по-перше, «така суб'єктно-об'єктна трансформація і технологічна процесуалізація наведених тенденцій детермінується могутніми процесами правової глобалізації, які змушують розвинуті демократичні держави не тільки до проведення політики поєднання максимального забезпечення основних конституційних прав і свобод кожної людини, яка перебуває або проживає на їх території та захисту власних національних інтересів, державного суверенітету, політичного, соціально-економічного, культурного розвитку своїх громадян, а й до формування, через розробку і підписання міжнародних багатосторонніх міжнародних договорів (універсального або регіонального рівнів), системи міжнародних правових стандартів місцевого самоврядування, які після їх ратифікації іншими державами світу або регіону стають нормами внутрішньодержавного (національного) законодавства, що гарантує побудову в цих державах – державах, які розвиваються; пострадянських державах тощо, цивілізованої системи МСВ. Тобто, по-друге, такої системи, в якій ТГ, шляхом, виборів, формує відповідні органи МСВ, що діють в її інтересах та для реалізації питань місцевого значення або питань місцевого життя – питань колективного значення, від вирішення яких залежить стабільне існування та функціонування ТГ та її членів – жителів відповідної території держави. Звідси, по-третє, в наведеному контексті, об'єктивуються, актуалізуються та контекстуалізуються питання реалізації на рівні МСВ конституційних прав і свобод людини і громадянина, що здійснюється у синергічній взаємодії з діяльністю ОМСВ щодо реалізації прав і свобод членів ТГ. А це, по-четверте, своєю чергою, актуалізує питання формування муніципально-правового статусу людини, через такий статус жителів-членів ТГ, що реалізується через повний або частковий збіг формування і реалізації такого статусу людини з її конституційно-правовим статусом (в залежності від правового стану людини. – авт.).

Отже, саме так, спираючись на наведені ознаки, можна стверджувати про стратегічну роль і конституююче значення муніципальних прав людини в системі загальних (конституційних) прав людини, – а також для неї самої, її груп та асоціацій, а також для всієї територіальної локальної людської спільноти (громади), всього макросоціуму, всієї держави та міжнародної спільноти держав.

Наведений вище висновок про стратегічну роль та конституююче значення муніципальних прав людини характеризується, окрім відповідної практичної продуктивності і логістичної послідовності, внутрішньою парадоксальністю та відповідним алогізмом, – об'єктивно потребує більш глибокого доктринального дослідження та визначення більш чітких ознак та характеристик.

При дослідженні муніципальних прав людини в системі прав людини треба усвідомлювати і розуміти, що концептуальна основа муніципальних прав людини, а потім й її груп та асоціацій, базується на низці основоположних засад (принципів):

- по-перше, на об'єктивному характері таких прав – бо саме такі права людини «скріплюють», формують, інституують, структурують, конституують та ідентифікують напряду, – конотаційно та наративно, технологічно та парадигмально територіальну людську локальну спільноту, як єдиний соціальний самоврядний субстрат (*самоврядний концепт* – авт.);

- по-друге, на локальному функціонально-діяльнісному дискурсі в розумінні їх просторового виникнення, формування, прояву, функціонування, реалізації, охорони, захисту та гарантування (*просторовий концепт* – авт.);

- по-третє, на системі комунікативної взаємодії, що виникає в процесі становлення, формування, існування, функціонування, розвитку територіальної людської локальної спільноти як єдиного і самоврядного соціального організму, що може бути оптимально і ефективно репрезентований як всередині себе, так й на рівні зовнішніх відносин з іншими суб'єктами, включаючи й органи публічної влади, як спроможний суб'єкт, що володіє необхідною та ефективною правосуб'єктністю (*комунікативний концепт* – авт.);

- по-четверте, на принципі інтерсуб'єктивності – при наявності системної сукупності загальних телеологічних пріоритетів, що є об'єктивною умовою існування, функціонування і виживання територіальної локальної людської спільноти (*загально-телеологічний концепт* – авт.);

- по-п'яте, на сформованих в межах територіальної людської локальної спільноти муніципальній свідомості, муніципальній психології, муніципальній культурі, системі муніципальних цінностей (*визначально-ідентифікаційний концепт* – авт.);

- по-шосте, на органічній єдності, загальних внутрішніх загально-координаційних, координаційно-субординаційних і координаційно-

реординаційних, а також синергічних зв'язках конституційних та муніципальних прав, свобод і обов'язків (*управлінський концепт «мотрійки»* – авт.);

– по-сьоме, на принципі врахування екзистенційних інтересів людини, її груп та асоціацій через формування, використання і реалізацію логістичних алгоритмів локально-діяльнісних форм їх реалізації (*логістично-алгоритмічний концепт* – авт.);

– по-восьме, на принципі постійної темпоральності процесів формування, існування, функціонування, реалізації, гарантування такої реалізації, а також розвитку і вдосконалення муніципальних прав і свобод людини, її груп та асоціацій (*темпорально-діяльнісний концепт* – авт.);

– по-дев'яте, на становому принципі формування, існування, функціонування, реалізації, гарантування такої реалізації, а також розвитку і вдосконалення муніципальних прав і свобод людини, її груп та асоціацій, тобто їх існування у широкому розумінні в ординарних, а також в екстраординарних умовах функціонування державності, включаючи й післявоєнне відновлення територіальних громад України.

Отже, можна констатувати, що муніципальні права людини:

А) є сутністю та праксеологічним відображенням її конституційних прав, вони є органічно та іманентно пов'язаними з останніми, їх визначають, детермінують і характеризують як основоположні можливості людини, що виникають у неї, а також у її груп та асоціацій, що виникають у них в процесі формування та функціонування територіальної локальної людської спільноти: а) в соціально-нормативних умовах МСВ (*самоврядний фактор* – авт.); б) в просторово-суб'єктних межах ТГ (*суб'єктний фактор* – авт.); в) в філософському стані повсякденності (*темпорально-становий фактор* – авт.); г) в процесі ординарної та екстраординарної реалізації свого життєвого циклу (людина) або в процесі свого функціонування (групи та асоціації людей) (*екзистенційно-проспективний фактор* – авт.), – і тут є важливим усвідомлювати і розуміти, що муніципально-правовий статус людини розповсюджується й на її групи та асоціації, що природно і вільно або ініціативно, з чітко визначеними телеологічними доміантатами, існують та функціонують в межах ТГ, зокрема йдеться про інституції громадянського суспільства; г') в процесі перманентної реалізації ними свого муніципально-правового і конституційно-правового статусів (*статусний фактор* – авт.); д) в процесі повсякденного і перспективного вирішення екзистенційних питань подальшого існування територіальних локальних людських спільнот (*екзистенційно-реалізаційний фактор* – авт.);

Б) вважаємо за потрібне зробити відповідні зауваження уточнюючого характеру відносно логістично-історичного і логістично-динамічного аспектів, а саме:

– в історичній ретроспективі муніципальні права людини зародились раніше, ніж її конституційні права, тобто, до виникнення феноменології державності, – бо були напряду пов'язані зі створенням та інституціоналізацією територіальних людських локальних спільнот (общин, громад). Вони, насамперед, починаючи від функціонування первісної общини (громади), формувались у найбільш важливих сферах локального життя і надавали можливість відповідним чином вирішувати актуальні повсякденні та значущі питання соціального буття і здійснення пересіченою людиною свого життєвого циклу, а її групами і асоціаціями фази свого існування і функціонування. Такі права спочатку були легалізовані керівними призначеними, а потім й виборними структурами (особами) самої територіальної спільноти, а потім легітимовані її членами та їх групами і асоціаціями. Результатом розвитку муніципальних прав людини стало їх запозичення, нормування, нормативізація і легалізація державою в її законодавстві у вигляді відповідних конституційних прав людини;

– ба більше, у функціональному розумінні муніципальні права людини виступають як технологічні засоби реалізації конституційних прав, – вони їх роблять свідомо і психологічно обґрунтованими, соціально значимими, реально існуючими, практично здійснюваними, індивідуально і колективно ціннісними, набувають потенціалу розвитку і вдосконалення;

– у порівняльному розумінні перелік муніципальних прав людини, її груп та асоціацій практично не тільки повністю співпадає з переліком конституційних прав наведених суб'єктів (за виключенням права на громадянство, права на власність, права на державну службу, обов'язок захищати Батьківщину тощо, що виступають абсолютними конституційними правами людини, хоча й часто-густо делегованими в контексті їх виконання на локальний рівень соціуму), але й суттєво їх розширює за рахунок розробки і наявності прав і свобод, що є характерними суто для сфери МСВ, включаючи права на участь у локальних виборчих та референдумних процесах, формах безпосередньої демократії та інших формах ефективного впливу на публічну самовряду (муніципальну) владу;

– у процесуально-підсумковому розумінні останнє є свідомством наявності потенціалу перманентного розвитку муніципальних прав людини, її груп та асоціацій, а також їх безпосереднього позитивно-діяльнісного і релятивістсько-визначального впливу на трансформацію і модернізацію конституційних прав наведених суб'єктів;

– у реноваційному розумінні, саме муніципальні права людини, її груп та асоціацій, що базуються на системі суто локальних інтересів, лежать в основі щодо післявоєнного відновлення територіальних громад нашої держави.

У підсумку, можна констатувати, що:

– муніципальні права людини, процес їх формування та реалізації, розвитку і вдосконалення свідчить про їх універсальний та релятивістський характер, стимулюючи та активізуючи роль і значення конституційних прав людини, її груп та асоціацій, а також детермінуючи їх подальший розвиток та вдосконалення;

– універсалізм і релятивізм муніципальних прав людини підкреслюється тим, що такі права виступають об'єктом міжнародно-правового регулювання в межах регіональних та міжнародної спільноти держав, бо регулюється низкою міжнародно-правових документів договірної характеру (Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 р., Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні 1992 р., Переглянута Європейська хартія про участь молоді в місцевому та регіональному житті 2003 р., Всесвітня хартія місцевого самоврядування ООН (проект) тощо);

– на рівні МСВ формується і складається феноменологічний нормативний та процесуальний ланцюжок з визначених понять, концепцій, концептів, наративів, конотацій, у підсумку – патернів, а саме – «муніципальні права людини – права людини (зазвичай, конституційні)», а також «муніципальна людина – конституційна людина», що сьогодні й визначають систему координат в якій існують, функціонують та реалізуються, а також розвиваються і вдосконалюються муніципальні та конституційні права людини, а також її груп та асоціацій, причому вони мають логічні та обґрунтовані тенденції не тільки до перетинання, але й до побудови єдиного нормативно-процесуального ланцюжка, включаючи його подальший розвиток (йдеться про цивілізаційні права людини, враховуючи той беззаперечний факт, що ТГ, яка існує в умовах МСВ, фактично виступає первинним колективним суб'єктом людської цивілізації як такої;

– саме муніципальні права людини, її груп та асоціацій, що детерміновані локальним індивідуальними, груповими і колективними інтересами просторової, територіальної, гуманістично-гуманітарної та іншої ідентифікаціями, змістовності і скерованості, виступають основою формування атигудно-габітусної (поведінково-діяльнісної) системи життєдіяльності та існування вказаних суб'єктів, – лежать в основі процесу реновації територіальних громад України у формі їх післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел:

1. Баймуратов, М., Кофман, Б. Парадигма «права людини – муніципальні права людини – муніципальна людина» як стратегічний напрям розвитку державності в умовах глобалізації. *Scientific Collection «InterConf»*, 2023. (176), С. 97–105. Retrieved from <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/4584>

2. Кофман Б. Я. Муниципальні права людини (особистості) як фактор вдосконалення конституційно-правового статусу людини і громадянина. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 64–71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2019_2_13

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-15>

Беліх І. В.,

*аспірант кафедри бізнес-адміністрування
і менеджменту зовнішньоекономічної діяльності
Запорізького національного університету
м. Запоріжжя, Україна*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ДЕОКУПАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ

Ключовими характеристиками умов деокупації та реінтеграції є потреба відбудови у великих масштабах, правова невизначеність, підвищені ризики тощо. Тому деокупація та реінтеграція створюють унікальні умови для застосування публічно-приватного партнерства (Далі – ППП). Перевагами для застосування ППП за таких умов є економічна ефективність та управлінська гнучкість, застосування інновацій і, як результат, досягнення реінтеграції та створення в перспективі умов для сталого розвитку. При цьому сфера цивільного захисту (Далі – ЦЗ) набуває на деокупованих територіях критичного значення. Для таких умов характерні високі залишкові ризики стосовно безпеки; зруйнована єдина державна система цивільного захисту (Далі – ЄДС ЦЗ), зокрема в частині реагування на надзвичайні ситуації; психологічна вразливість населення; нагальна необхідність відновлення захисної спроможності. В Запорізькому національному університеті вже декілька років проводиться дослідження застосування ППП у сфері ЦЗ на рівні місцевих громад. Деякі дослідні матеріали цієї роботи, зокрема стосовно перспективи розвитку фонду споруд цивільного захисту в Україні, вже було опубліковано на науковому ресурсі Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського [1]. Загалом у представленому дослідженні поставлено акцент на визначенні шляхів посилення ЦЗ за рахунок застосування механізмів ППП, які можуть і повинні бути використані в умовах деокупації та реінтеграції територій. Саме в цих матеріалах надаються результати

дослідження теоретико-методологічних засад застосування ППП у сфері ЦЗ.

Мета публікації. Представити результати дослідження теоретико-методологічних засад застосування публічно-приватного партнерства для посилення цивільного захисту на рівні місцевих громад, а також для їх застосування в умовах деокупації та реінтеграції.

У ході дослідження здійснено комплексний аналіз сутності, історичних передумов та сучасних особливостей функціонування ППП у сфері ЦЗ, проведено аналіз методологічних підходів до реалізації ППП у сфері ЦЗ на рівні місцевих громад, були проаналізовані існуючі організаційні моделі ППП у сфері ЦЗ та надано пропозиції стосовно їх застосування.

Комплексний аналіз сутності, історичних передумов та сучасних особливостей функціонування ППП у сфері ЦЗ проводився шляхом застосування теоретичних методів аналізу наукової та нормативної літератури; порівняльного методу, де відбувалось зіставлення різних існуючих підходів та моделей; шляхом застосування аналітичного методу для оцінки ефективності існуючих механізмів співпраці між державними та приватними структурами; шляхом системного підходу для інтеграції результатів досліджень переліченими методами та з метою формування рекомендацій щодо ефективного впровадження у сфері цивільного захисту. Результатом цього дослідження стали висновки про те, що ППП у сфері ЦЗ є важливим інструментом для забезпечення національної безпеки, оперативного реагування на надзвичайні ситуації та підвищення стійкості суспільства до кризових явищ завдяки координації ресурсів, знань та інновацій між державними установами, приватним сектором і громадськими організаціями. Встановлено, що результатом такої взаємодії є синергія та ефективний розподіл відповідальності. Доведено, що еволюція ППП має історичну тяглість від концесійних моделей XIX століття до сучасних цифрових форматів співпраці. З'ясовано, що інституціоналізація ППП в Україні здійснюється шляхом інтеграції міжнародних стандартів і адаптації зарубіжних практик до національних соціально-економічних умов, однак характеризується фрагментарністю, наявністю прогалин у сфері фінансових механізмів, відсутністю належно розроблених компенсаційних інструментів та слабким регулюванням цифрових технологій у кризовому менеджменті. Встановлено, що партнерські моделі управління у сфері ЦЗ забезпечують низку переваг: гнучкість, інновації, оперативність та підвищену ефективність у сфері ризик-менеджменту. Визначено, що інтеграція сучасних технологічних рішень (штучний інтелект, великі дані, IoT, хмарні системи) є ключовою умовою підвищення результативності кризового управління. Запропоновано шляхи удосконалення нормативно-правового регулювання, застосування фінансово-економічних стимулів,

впровадження інституційного розвитку, застосування технологічної інтеграції, активізувати міжнародне співробітництво та забезпечити імплементацію успішних практик кризового реагування ЄС та НАТО до українських реалій [2].

Аналіз методологічних підходів до реалізації ППП у сфері ЦЗ на рівні місцевих громад було проведено шляхом системного підходу для розгляду ППП як комплексної соціально-економічної системи у сфері ЦЗ; шляхом порівняльного аналізу для зіставлення міжнародних та національних практик реалізації ППП; методом узагальнення та класифікації для виокремлення та структурування ключових методологічних підходів; методом аналізу витрат і вигоди (СВА) для оцінки ефективності застосування ППП у проектах ЦЗ; шляхом ризик-орієнтованого аналізу для визначення стратегій управління ризиками у партнерських проектах; прогностичний метод застосовано для окреслення перспектив розвитку ППП у сфері ЦЗ на рівні місцевих громад. В результаті дослідження визначено, що ефективна імплементація ППП у сферу ЦЗ це синергія комплексної інтеграції інституційних, системних, правових, економічних та інноваційних механізмів. Встановлено, що синергія методологічних підходів у контексті війни та післявоєнного відновлення буде підсилювати спроможність системи ЦЗ до реагування на кризові ситуації. Встановлено, що синергія методологічних підходів створює основу для швидкого реагування системи ЦЗ шляхом інтеграції у військово-цивільні адміністрації, здатна забезпечувати координацію та безперебійне функціонування критичної інфраструктури; дає можливість оцінити рентабельність і доцільність проектів (можливо через застосування СВА та PSC); дає можливість підвищити точність прогнозування і управління завдяки цифровим платформам та використанню великих даних (інноваційний підхід); може забезпечити мінімізацію загроз та розробити механізми страхування воєнних ризиків (підхід управління ризиками) [3].

Аналіз існуючих організаційних моделей ППП у сфері ЦЗ проводився шляхом системного підходу; порівняльного аналізу; застосуванням узагальнення та класифікації; застосуванням ризик-орієнтованого аналізу. У ході дослідження було проаналізовано різні існуючі моделі ППП. Встановлено, що вони мають суттєві відмінності у механізмах взаємодії публічного і приватного секторів на рівнях контролю за створеною інфраструктурою, на рівні розподілу фінансових ризиків та на рівні встановлення термінів партнерських зобов'язань. Деякі з них можуть створювати негативний соціальний ефект. Було створено детальну типологію моделей ППП з урахуванням перелічених вище рівнів. Було розширено розуміння того, що вибір моделі ППП залежить не лише від економічних та інституційних чинників, а також і від виду надзвичайної ситуації, до якої має адаптуватись модель.

Сформовано комплексне порівняння ключових підходів для визначення оптимальної моделі ППП. У ході цієї частини дослідження проведено аналіз ефективності застосування існуючих моделей ППП відносно сфери ЦЗ. Запропоновано розробити в Україні гнучку систему правового регулювання, що дозволить адаптувати моделі ППП до специфіки різних секторів цивільного захисту. Для цього застосувати механізми стимулювання інвесторів; вдосконалити систему моніторингу та аудиту; створити механізми цифрового управління; створити фінансові інструменти у сфері ЦЗ. Зокрема створити фінансові фонди для диверсифікації джерел фінансування та для залучення інституційних інвесторів [4].

Таким чином, за результатами дослідження, пропонується створити багатовимірну модель ППП, яка б могла поєднати сталий розвиток, інновації, прозорість, оперативність та технологічність, що в свою чергу, забезпечить комплексний підхід до розбудови та посилить чи призведе до відновлення ЄДС ЦЗ в умовах деокупації та реінтеграції, посилить безпеку. Такий комплексний підхід дозволить посилити ЦЗ місцевих громад України, зокрема стане одним з ефективних інструментів управління кризовими ситуаціями, дасть можливість залучити приватний сектор та інновації до реалізації стратегічно важливих ініціатив.

Список використаних джерел:

1. Беліх І. В. Публічно-приватне партнерство як механізм розвитку фонду споруд цивільного захисту в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Публічне управління та адміністрування*. 2024. Т. 35 (74), № 6. С. 105–112. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.6/19>
2. Беліх І. В. Сутність та особливості функціонування публічно-приватного партнерства у сфері цивільного захисту. *Нотатки сучасної науки*. 2025. № 28. DOI: <https://doi.org/10.61718/nsn28.02>
3. Беліх І. В. Методологічні підходи до реалізації публічно-приватного партнерства у сфері цивільного захисту на рівні місцевих громад. *Advanced top technology*. 2025. № 13. DOI: <https://doi.org/10.61718/att13.02>
4. Беліх І. В. Організаційні моделі реалізації публічно-приватного партнерства у сфері цивільного захисту. *Crosspoint: науковий альманах*. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2025. ISBN 978-617-7886-81-4. С. 23–26. DOI: <https://doi.org/10.61718/cros2025>

Іванова Т. В.,

*доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри регіональної політики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Кузьмич А. В.,

*доктор філософії у галузі публічного управління та адміністрування,
асистент кафедри регіональної політики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ЕКОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ ТА ВЕКТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЧОРНОМОРСЬКОГО БАСЕЙНУ В УМОВАХ ПОСТВОЄННОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Чорноморський басейн є складною транскордонною екологічною системою, яка об'єднує водні, прибережні та припортові компоненти шести держав. У воєнний період відзначено значне погіршення стану довкілля, що пов'язане із забрудненням води, руйнуванням критичної інфраструктури, деградацією прибережних екосистем і змінами гідрологічного режиму річок, що впадають у море. Згідно з дослідженнями, руйнування Каховської ГЕС призвело до викиду великих обсягів донних відкладень, що містять важкі метали, у дельту Дніпра та прилеглі акваторії, створивши прямі загрози для якості води та стану прибережної флори й фауни [4]. Водночас військові дії стимулюють неконтрольоване забруднення нафтовими продуктами, хімічними реагентами та іншими токсичними речовинами, що ускладнює відновлення природних процесів.

Екологічна ситуація в басейні характеризується підвищеною концентрацією поживних речовин, що призводить до інтенсивного розвитку евтрофікації та локальної гіпоксії у прибережних зонах. Цей процес негативно впливає на рибні ресурси та змінює біопродуктивність регіону [2]. Зруйновані очисні споруди та порушення транспортної інфраструктури посилюють накопичення токсичних речовин у водних системах, включно з металами та нафтовими продуктами. Поряд із хімічними ризиками, спостерігається інвазія чужорідних видів, яка змінює трофічні структури та загрожує стабільності біоценозів Чорного моря. Гідрологічні зміни, включно зі зменшенням річкового стоку та коливанням рівня моря, підвищують вразливість прибережних територій до ерозії та підтоплень [3].

Поствоєнна трансформація екологічної системи Чорноморського басейну передбачає інтеграцію наукових даних та управлінських рішень у багаторівневому контексті. Першим пріоритетом є комплексне відновлення та моніторинг стану водних та прибережних екосистем із застосуванням сучасних технологій екологічного контролю та оцінки шкоди. Системи моніторингу мають охоплювати хімічні, фізичні та біологічні показники для забезпечення оперативного управління ризиками та пріоритизації заходів відновлення [1].

Другим важливим напрямом є реконструкція інфраструктури з урахуванням екологічних стандартів та принципів «зеленої» модернізації. Впровадження сучасних очисних споруд, технологій відновлюваної енергії та природоорієнтованих інженерних рішень дозволяє зменшити антропогенне навантаження на екосистеми та створює умови для відновлення біорізноманіття.

Інтегроване басейнове управління та посилення міжнародної співпраці є ключовими елементами стабілізації екологічної ситуації. Це передбачає координацію між державами Чорного моря щодо спільного моніторингу якості води, обміну науковими даними та узгодження дій у випадку надзвичайних екологічних ситуацій. Такий підхід забезпечує зменшення транскордонного впливу забруднень та сприяє формуванню спільних стратегій сталого розвитку.

Особливу увагу слід приділити біобезпеченню та контролю інвазійних видів через судноплавні коридори та портову інфраструктуру. Своєчасне виявлення, моніторинг та регуляція чужорідних видів сприятимуть збереженню трофічних ланцюгів і стійкості рибогосподарської діяльності. Науково обґрунтоване моделювання екосистем Чорного моря та оцінка сценаріїв кліматичних змін формують основу для прийняття управлінських рішень. Розробка інтегрованих моделей дозволяє прогнозувати ефективність заходів з охорони довкілля та відновлення екосистем у довгостроковій перспективі.

Війна в Україні спричинила комплексні екологічні проблеми Чорноморського басейну, що потребують інтегрованих та науково обґрунтованих рішень. Відновлення екосистем, модернізація інфраструктури з урахуванням екологічних стандартів, посилення міжнародної співпраці та впровадження інтегрованого басейнового управління є ключовими векторами сталого розвитку. Тільки поєднання цих заходів може забезпечити ефективне реагування на поствоєнні виклики та створити умови для довгострокової екологічної та економічної стабільності регіону.

Список використаних джерел:

1. Ukraïner. How war affects the Black Sea and marine life. URL: <https://www.ukraïner.net/en/how-war-affects-black-sea/>

2. Joint Research Centre. War worsens climate and environmental challenges in Ukraine. URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/jrc-news-and-updates/war-worsens-climate-and-environmental-challenges-ukraine-2025-04-11_en

3. Mondo Internazionale. The Environmental Impact of War: The Case of the Black and Azov Seas. URL: <https://mondointernazionale.org/focus-allegati/the-environmental-impact-of-war-the-case-of-the-black-and-azov-seas>

4. The Guardian. Destruction of Ukraine dam caused 'toxic timebomb' of heavy metals, study finds. URL: <https://www.theguardian.com/world/2025/mar/13/destruction-of-ukraine-kakhovka-dam-caused-toxic-timebomb-in-rivers-study-finds>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-17>

Чеканов В. Ю.,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРИЧНОГО ПРОСТОРУ В НАЦІОНАЛЬНИХ ІСТОРІОГРАФІЯХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ КРАЇН ТА УКРАЇНИ НА МЕЖІ XIX–XX СТ.

До історичного простору ми відносимо локації, в яких розгортається послідовність подій, що ми називаємо історичним процесом. Він відбувається в часі, тому історичний простір і час є взаємозв'язаними поняттями. Вони є формами відображення історичного процесу. Локації, в яких він здійснюється, відображаються двома основними способами.

По-перше, в певних жанрах історичної нарації, наприклад, в біографістиці чи в подієвій історії, стрижнем розповіді є наскрізний сюжет, визначений як тема дослідження і відбитий в його назві. Ним може бути, зокрема, маршрут походу або життєвий шлях історичної постаті, котра протягом життя пересувалася між різними локаціями, іноді доволі хаотично. Для цього способу характерним є те, що сюжет не залежить від локацій, він не прив'язаний до них. Другий спосіб протилежний першому. Він властивий жанрам, присвяченим історії великих спільнот – етнічних груп, держав, національним історіям тощо. Цьому способу властиве те, що локації здебільшого залишаються

незмінними (виключенням є історія єврейського народу, в якій і періоди його перебування в Палестині, і періоди розсіяння в діаспорі є однаково важливими). Вони утворюють систему координат, в якій реалізується історія спільноти. Тут історичний простір стає чинником історичного процесу: багато подій в історії спільноти отримують сенс саме як боротьба за простір. Відповідно, досвід вивчення цього аспекту історичного знання має сенс в питаннях деокупації та реінтеграції національних територій.

Зрозуміло, згадані процеси не могли не впливати на історіографію. З початку XIX ст. питання про визначення географічних рамок, а згодом про способи пересування історика в цих рамках, стають проблемними. Спершу Л. фон Ранке ошелешив науковий загал, розширивши географічні межі від національних кордонів до смислових рамок, продемонстрованих через простір («якщо ми *розглянемо* умови античного світу у ранні часи, ми *побачимо* його зайнятим великим числом незалежних народів» і т.д. [1, р. 169]. Потім Й.Г. Дройзен запровадив абсолютно нове поняття елліністичного світу. Історики середини XIX ст. стали оживляти історичний простір, то «спускаючись» на вулиці, всередину натовпу [5, с. 200], то, навпаки, віддаляючись на відстань, яка уможлиблювала створення широких панорам. Історики стали відчувати можливість бути гнучкими, незалежними від рамок, що нав'язувалися масовою свідомістю з її стандартним мисленням.

Своєрідний варіант роботи з історичним простором запропонували історики слов'янських країн Центральної Європи, в яких наприкінці XIX ст. йшли активні процеси відродження національної, у т.ч. історичної, свідомості у формі «літературно-національних рухів» [4, с. 204–205]. Нам доцільніше розглядати цей варіант роботи з простором на прикладі української історіографії межі XIX–XX ст., для якої він слугував засобом реалізації таких же ідейно-політичних завдань.

Для істориків, що працювали в парадигмі національного відродження, історичний простір був не просто формою локалізації подій. Він мав динамічний характер, бо не тільки поєднувався з часовими координатами, а відображав мінливу ситуацію націогенезу [2, т. 1, с. 1, 15–16], рамки якої в минулому часто були ширшими за сьогодення. З огляду на це, географічні межі історії України охоплювали не лише землі, які вважалися українськими на межі XIX–XX ст., але й ті, які потрапляли в контекст історії України тимчасово (як правило, фронтіри: Кубань, Курщина, Лемківщина). Через це до поняття «Україна» стали додавати поняття «українські землі» і навіть «українські етнічні землі». Доволі важко розглядати, скажімо, Кубань як частину України, але значно простіше зарахувати її до українських етнічних земель.

Крім того, змістовне наповнення історії України залежало від контекстів її висвітлення: наприклад, польсько-литовська доба в аспекті вивчення господарчих реалій висвітлювалася не в географічних рамках України, а в рамках дії Литовського Статуту [2, т. 5, с. 137–141]. Те ж відносилось до релігійної історії України: Берестейська унія та процес її впровадження були і залишаються її інтегрованою частиною, однак це не відмінняє того, що Брест географічно не відноситься до України, і частина пов'язаних подій теж відбувалася територіально за її межами. В інших аспектах географічні рамки могли змінюватися, що створювало незручності для сприйняття. Своєрідним виразом прагнення до їх стабілізації стало поширення некоректного слововжитку – використання традиційних українських назв до сучасних неукраїнських пунктів: Берестя замість Бреста, Ряшів замість Жешува, Перемишль замість Пшемисля тощо. В країнах Центральної Європи подібний слововжиток теж відомий, і він теж виражав незгоду зі скороченням національних територій: Мольдау замість Влтави у німців, Пожонь замість Братислави і Темешвар замість Тімішоари у угорців тощо.

Таким чином, історіографія національного відродження відкрила новий ракурс розгляду історичного простору як активного простору реалізації цього відродження. Він відбувався в нестабільних географічних рамках, як правило, в напрямі їх скорочення – іноді істотного (Угорщина), іноді компенсованого (Польща). Саме факт їх скорочення став причиною того, що національні історичні школи в країнах Центральної Європи створювали такі версії власної історії, в яких локалізації подій не замикалися в минулому як байдужі до сучасності. Навпаки, вони потрапляли в живий зв'язок із сьогоденням, який виражався в ментальному картографуванні [3], в полемічному застосуванні створених за його допомогою версій історії, в обґрунтуванні ними територіальних претензій, незгоди з окупацією та в інших формах актуалізації історичного знання. Зі сфери кабінетних знань воно стало переходити у сферу ідеології, що стало важливим вектором розвитку масової та історичної свідомості ХХ століття. І сьогодні розуміння цього не повинно випадати з нашого поля зору при формулюванні основних засад реінтеграції окупованих територій України.

Список використаних джерел:

1. Ranke Leopold von. The Theory and Practice of History. Indianapolis – New York : The Bobbs – Merrill Company, Inc., 1973. 515 p.
2. Грушевський Михайло. Історія України-Руси. Нью-Йорк : Книгоспілка, 1954. Т.1. 649 с.; Т. 5. 687 с.

3. Колесник І. І. Ментальне картографування та професія історика: між реальним та уявленим. *Український історичний журнал*. 2012. № 5. С. 135–156.

4. Колесник І. І. Українська історіографія (XVIII – початок XX століття) : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Генеза, 2000.

5. Чеканов В. Ю. Географічний та хронологічний розподіл історичного матеріалу в романтичній історіографії XIX ст. (на прикладі “Французької революції” Т. Карлайла). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Історичні науки»*. 2020. Т. 31 (70). № 3. С. 196–202.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-18>

Щекун О. А.,

*аспірант кафедри державно-правових та гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

Науковий керівник: Горєлова В. Ю.,

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри державно-правових та гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ТЕРИТОРІАЛЬНА АВТОНОМІЯ В ПОСТКОНФЛІКТНОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ РЕІНТЕГРАЦІЇ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Процес відновлення держав після збройних конфліктів є одним із найскладніших викликів сучасної системи міжнародних відносин. Ключове завдання полягає не лише у відбудові інфраструктури, але й у зміцненні суспільних розколів та реінтеграції громад, розділених лінією фронту. У цьому контексті інструменти політичного та правового врегулювання, що дозволяють збалансувати принципи територіальної цілісності та права спільнот (зокрема етнічних та корінних народів) на самоврядування, набувають вагомого значення. Автономне утворення, як одна з форм децентралізації влади, є одним із найбільш обговорюваних механізмів для Криму. Однак, міжнародний досвід показує, що її імплементація може мати діаметрально протилежні наслідки: від успішної інтеграції до фактичного створення дисфункціональних державних утворень.

Територіальна автономія в постконфліктному контексті є значно більшим, ніж адміністративна децентралізація. Вона є конституційно закріпленим механізмом розподілу влади, який надає певному регіону, що має виразну історичну, етнічну чи культурну ідентичність, широкі повноваження у внутрішніх справах. Дослідниця Рут Лапідот визначає автономію як засіб для групи, що прагне зберегти свою самобутність, здійснювати контроль над значною частиною своїх справ, не вдаючись до повної сецесії. Її прагматизм у цьому відношенні очевидний: «Автономія – це не панацея, а лише інструмент або структура, яка може стати адекватним компромісом, якщо сторони шукають його» [1, с. 204]. Ефективність такої моделі залежить від її архітектури та здатності адаптуватися до унікальних умов.

Модель інтеграції та примирення (успішна): Південний Тіроль (Італія). Даний регіон, у якому певний період часу німецькомовна меншина зазнавала утисків, став взірцем успішного врегулювання. Надання провінції широких законодавчих та фінансових повноважень, гарантії використання німецької мови та паритетне представництво в органах влади перетворили осередок напруженості на один із найбагатших регіонів Італії (найвищий ВВП на душу населення, найнижчий рівень бідності). Ключем до успіху стала не просто децентралізація, а створення системи, що гарантує права та економічний розвиток меншини в межах італійської держави [2].

Модель конфедералізації та етнічного розділення («заморожений» конфлікт): Боснія і Герцеговина. Дейтонські угоди 1995 року поклали край війні, але водночас створили одну з найскладніших у світі систем управління. Держава була розділена на два «ентитети» (Республіку Сербську та Федерацію Боснії і Герцеговини), що мають високий ступінь автономії та чітким етнічним поділом кадрів. Вказана модель, заснована на етнічних квотах, фактично «цементувала» наслідки війни та етнічних чисток (політична система надала привілеї переважним групам босняків, сербів і хорватів та відчужила меншини), створивши громіздку і паралізовану державу, нездатну до ефективного розвитку. Досвід Боснії є застереженням проти створення автономій, які поглиблюють, а не долають міжетнічні розколи [3, с. 17].

Модель поділу влади (консоціаційна): Північна Ірландія (Велика Британія). Угода Страсної п'ятниці 1998 року завершила багаторічний кривавий «Тру́бли» – конфлікт між юніоністами (переважно протестантами) та націоналістами (переважно католиками). Вона встановила складну систему автономії, засновану на принципі поділу влади між двома основними громадами: юніоністами та націоналістами. В ній закладено складний механізм автономії за принципом поділу влади (power-sharing): голови уряду («перші міністри») обираються від обох громад, і будь-яке рішення потребує згоди обох сторін. Хоча ця модель зупинила насильство, вона виявилася політично нестабільною, оскільки

уряд може функціонувати лише за згоди обох сторін, що часто призводить до криз та блокування роботи Асамблеї. Показовий приклад того, як автономія може забезпечити мир, але створює довготривалі перешкоди для консолідації та не гарантує ефективного управління без постійного політичного компромісу [4, с. 45].

Світовий досвід дає Україні низку важливих уроків щодо реінтеграції тимчасово окупованих територій, зокрема, неприпустимість «боснійського сценарію». Будь-які моделі, що передбачають створення на території окремих районів, зокрема, Донецької та Луганської областей «ентитетів» з правом вето на загальнодержавні рішення, є прямим шляхом до втрати суверенітету (про що у свій час піднімалось питання під час Мінських домовленостей). Такий підхід не реінтегрує, а «інкорпорує» конфлікт у політичну систему України, роблячи її залежною від волі агресора.

Водночас, модель автономії через призму прав корінного народу є одним з варіантів для деокупованого Криму. Таким варіантом може бути створення культурної автономії корінних народів (найбільш обговорюваним наразі є кримськотатарська територіальна автономія). Такий підхід відповідає Декларації ООН про права корінних народів і дозволяє реалізувати право корінних народів на самовизначення в межах суверенної України. Автономія могла б мати широкі повноваження у сферах культури, освіти, мови.

У свою чергу, як зазначає дослідник Штефан Вольф, інституційна структура автономії має включати механізми гарантування прав представників усіх етнічних груп, що проживають на півострові, аби уникнути нових конфліктів [5, с. 12]. Так, проєкт автономії має гарантувати права всіх етнічних спільнот півострова – уникнути нових конфліктів по лініях народності. Україна вже визнала три корінні народи, підтвердивши їх право на самоврядування, але необхідно розробити інституційний механізм для практичної реалізації цих прав.

При цьому, автономія не є універсальним рішенням, а лише інструментом, ефективність якого залежить від його правового наповнення та політичної волі. Для України критично важливо уникати моделей, що ведуть до етнічної федералізації та паралічу держави, як у Боснії. Натомість, спираючись на успішний досвід захисту прав меншин та корінних народів (Південний Тіроль), Україна може розробити таку модель для Криму, яка відновить історичну справедливість щодо корінних народів та стане запорукою стабільності й процвітання регіону у складі єдиної, демократичної та суверенної держави.

Дослідження питання автономії в Україні є надзвичайно актуальним, проте ускладнюється викликами територіальній цілісності, особливо у контексті Криму. Попри існування законодавчих основ для захисту прав корінних народів, зокрема кримських татар, караїмів та

кримчаків, відсутні дієві механізми реалізації їхніх прав на автономію в межах унітарної держави.

Ключовим правовим орієнтиром у цьому питанні є позиція Конституційного Суду України, яка узгоджується з міжнародним правом, а саме право народів на самовизначення не повинно порушувати територіальну цілісність суверенних держав, що забезпечують представництво інтересів усього населення.

Перспективними напрямками вбачається розробка правових механізмів, які враховують культурну специфіку регіонів, збалансоване розширення повноважень місцевого самоврядування та імплементація міжнародного досвіду. Успішна модель автономії здатна сприяти соціально-економічному розвитку та збереженню культурної спадщини, однак її надмірна політизація несе ризики дестабілізації.

Таким чином, розробка чітко регламентованих моделей автономії, особливо для майбутньої реінтеграції Криму, є стратегічним завданням для забезпечення стабільного розвитку, консолідації суспільства та збереження єдності України.

Список використаних джерел:

1. Lapidoth, R. *Autonomy: Flexible Solutions to Ethnic Conflicts*. United States Institute of Peace Press, 1997, ISBN 1-878379-62-3, 298 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Autonomy.html?id=UJJb5mV-yIUC&redir_esc=y (дата звернення: 11.10.2025).

2. Bertus de Villiers: *Power-sharing Options in Complex Societies – Possible Lessons from South Tyrol for Young Democracies on Ways to Protect Ethnic Minorities at a Regional Level*. *Journal on EMI in Europe*. Vol 16, No 1, 2017. P. 1–31.

URL: https://www.ecmi.de/fileadmin/redakteure/publications/JEMIE_Datens%C3%A4tze/Jemie-datens%C3%A4tze_2017/De_Villiers.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 11.10.2025).

3. Bieber, F. (2006). After Dayton, Dayton? The evolution of an unpopular peace. *Ethnopolitics*, 5(1), p. 15–31.

URL: https://kar.kent.ac.uk/8308/1/2006_Bosnia_Ethnopolitics.pdf (дата звернення: 11.10.2025).

4. McGarry, J., & O’Leary, B. Consociational theory, Northern Ireland’s conflict, and its agreement. Part 1: What consociationalists can learn from Northern Ireland. *Government and Opposition*, 41(1), 2006, p. 43–63. URL: https://www.researchgate.net/publication/227624916_Consociational_Theory_Northern_Ireland's_Conflict_and_its_Agreement_Part_1_What_Consociationalists_Can_Learn_from_Northern_Ireland (дата звернення: 11.10.2025).

5. Wolff, S. The Institutional Structure of Autonomy: A Governance-Based Approach. In: *Autonomy, Self-governance and Conflict Resolution: Innovative approaches to institutional design in divided societies*, 2009,

243 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/242218065_Autonomy_Self-Governance_and_Conflict_Resolution_Innovative_Approaches_to_Institutional_Design_in_Divided_Societies (дата звернення: 11.10.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-19>

Щур Г. О.,

*аспірант кафедри систем штучного інтелекту
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Думин О. Б.,

*кандидат технічних наук, старший викладач
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ СИСТЕМ МУЛЬТИМОДАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗМІНУВАННЯ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Вступ. Забезпечення надійного виявлення небезпечних об'єктів є критично важливим у багатьох сферах – від автономного транспорту до систем безпеки на виробництві. Традиційні системи розпізнавання, що покладаються лише на один тип датчика (наприклад, стандартну RGB-камеру), часто виявляються недостатньо ефективними за несприятливих умов (погане освітлення, часткові оклюзії, негода) [1]. Ці обмеження зумовлюють необхідність мультимодального аналізу, який поєднує дані з різних типів сенсорів – камер, LiDAR, тепловізорів, тактильних сенсорів тощо – для підвищення достовірності розпізнавання [1].

Процес гуманітарного розмінування територій, забруднених вибухо-небезпечними предметами, є однією з найактуальніших проблем сучасної України [2]. Значна частина деокупованих земель залишається замінованою, що створює серйозну загрозу життю цивільного населення та гальмує післявоєнну відбудову. Використання роботизованих систем у сфері розмінування є перспективним напрямом, адже такі системи дозволяють мінімізувати ризики для саперів, підвищити ефективність очищення територій та прискорити проведення операцій [3].

Актуальність. Нагальна потреба у швидкому й безпечному розмінуванні деокупованих територій України робить актуальним розвиток інтелектуальних систем, здатних аналізувати дані з різних сенсорів.

Впровадження мультимодальних систем аналізу дає змогу виявляти приховані загрози більш надійно, комбінуючи переваги візуальних, просторових та теплових сенсорів [4].

Віртуальне моделювання (VR) і навчальні симулятори дають змогу готувати операторів розмінувальних роботів у безпечному середовищі, без ризику для життя [5]. Такі тренажери дозволяють моделювати реальні сценарії роботи роботів-саперів, випробовувати алгоритми навігації та розпізнавання небезпечних об'єктів, що суттєво підвищує якість підготовки фахівців [5].

Огляд літератури. Сучасні підходи до глибинного навчання в об'єктній детекції висвітлено у роботі [2], де описано тенденції розвитку convolutional-архітектур для підвищення точності розпізнавання. Автори [6] підкреслюють переваги глибинного мультимодального злиття, яке об'єднує дані різних типів сенсорів на рівні ознак.

Автори [4] запропонували гібридну модель на основі нейронних мереж для виявлення мін за допомогою ультраширококутного радара, довівши можливість автоматизації процесу підповерхневого розпізнавання. В роботі [5] розглянуто застосування технологій віртуальної реальності для моделювання сценаріїв керування роботами-саперами у безпечних умовах. Автори [1] у праці *mmFUSION* обґрунтували ефективність проміжного злиття ознак (intermediate fusion) з використанням механізмів уваги, що дає змогу адаптивно зважувати внесок кожного сенсора.

Методологія. У межах дослідження запропоновано уніфіковану інтелектуальну систему мультимодального аналізу для розмінування, яка поєднує дані кількох сенсорів, механізми уваги та оцінку ризику в єдиному циклі роботи.

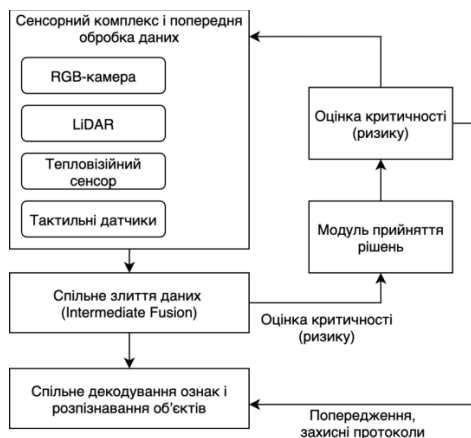

Рис. 1. Загальна схема роботи інтелектуальної системи

Запропонована система складається з п'яти основних модулів, що описані нижче.

1. **Сенсорний комплекс та попередня обробка даних.** До складу комплексу входять RGB-камера, LiDAR, тепловізійний сенсор і, за потреби, тактильні датчики. Первинна обробка передбачає придушення шумів, нормалізацію, формування тривимірних ґрат заповненості та міжсенсорну синхронізацію.

2. **Модуль проміжного злиття даних.** На цьому етапі реалізується інтеграція ознак різних модальностей за допомогою двоетапного attention-механізму [1]: спершу оцінюється релевантність кожного сенсора в конкретному контексті, після чого обчислюється спільне представлення у вигляді зваженої суми ознак.

3. **Модуль спільного декодування ознак і детекція об'єктів.** Інтегровані представлення подаються на 3D-декодер, який оцінює просторове положення, клас та достовірність виявлених об'єктів.

4. **Модуль оцінювання критичності (ризик).** Для кожного об'єкта обчислюється показник criticality score на основі метричних відстані, швидкості зближення та орієнтації, що дає змогу пріоритизувати загрози, найбільш небезпечні для сапера або платформи.

5. **Модуль прийняття рішень.** Зведений індекс безпеки формується як комбінація впевненості моделі у виявленні та критичності об'єкта. Якщо цей індекс перевищує встановлений поріг, система генерує попередження або ініціює захисні протоколи.

Передбачається інтеграція цієї архітектури у VR-середовище для симуляції сценаріїв розмінування та тестування алгоритмів без ризику для людей.

Очікувані результати та перспективи впровадження. На поточному етапі виконано теоретичне обґрунтування системи, аналіз існуючих підходів та розроблено базову архітектуру мультимодального проміжного злиття.

Очікується, що після реалізації прототипу система зможе:

- забезпечити підвищену точність виявлення мін та інших небезпечних об'єктів у складних умовах;
- зменшити кількість хибних спрацьовувань завдяки оцінці критичності;
- скоротити час навчання операторів через VR-моделювання реальних сценаріїв;
- створити основу для масштабованої платформи гуманітарного розмінування у післявоєнній відбудові.

У подальшому планується реалізація програмного прототипу, інтеграція з реальними сенсорами та проведення експериментів у віртуальних полігонних середовищах.

Висновки. Інтелектуальні системи мультимодального аналізу відкривають нові можливості для безпечного та ефективного розмінування деокупованих територій України. Запропонований підхід поєднує VR-технології навчання з аналітичними алгоритмами штучного інтелекту, що використовують механізми уваги та проміжне злиття даних. Результати теоретичних досліджень доводять потенціал цього напрямку як технологічної основи для створення автономних систем гуманітарного розмінування.

Список використаних джерел:

1. Ahmad J., Del Bue A. *mmFUSION: Multimodal Fusion for 3D Objects Detection*. arXiv preprint arXiv:2311.04058, 2023.
2. Arya C., Tripathi A., Singh P., Diwakar M., Sharma K., Pandey H. Object detection using deep learning: a review. *Journal of Physics: Conference Series*, 2021, 1854(1):012012. DOI: 10.1088/1742-6596/1854/1/012012.
3. Fedorenko H., Fesenko H., Kharchenko V. Analysis of methods and development of a concept for guaranteed detection and recognition of explosive objects. *Innovative Technologies and Scientific Solutions for Industries*, 2022, № 4(22), с. 20–31.
4. Lytvyn V., Peleshchak I., Peleshchak R., Mediakov O., Pukach P. Development of a hybrid neural network model for mine detection by using ultrawideband radar data. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 2023, 3/9(123):78–85. DOI: 10.15587/1729-4061.2023.279891.
5. Shchur H. Intelligent system for demining robot control in a virtual environment. *Herald of Khmelnytskyi National University. Technical Sciences*, 2024, 335(3(1)):326–329. DOI: 10.31891/2307-5732-2024-335-3-43.
6. Zhao F., Zhang C., Geng B. Deep Multimodal Data Fusion. *ACM Computing Surveys*, 2024, 56(9): Article 216. DOI: 10.1145/3649447.

НАПРЯМ 4. ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ВІДНОВЛЕННЯ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-20>

Мешко Г. М.,

*доктор педагогічних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

Чикало І. О.,

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ ЛОКАЛЬНОГО СЕРВЕРА НА БАЗІ PROXMOX VIRTUAL ENVIRONMENT ЯК ЗАСОБУ ПРЕВЕНЦІЇ ОСВІТНІХ ВТРАТ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Системи освіти XXI століття дедалі більше інтегрують цифрові технології у навчальний процес. Хмарні сервіси, інтернет-платформи й електронні бібліотеки стали невід’ємними складниками освітнього середовища. Проте події останніх років довели, що така залежність може бути критичною. Пандемія COVID-19, а пізніше повномасштабна війна в Україні засвідчили вразливість освітньої інфраструктури: перервані заняття, недоступність освітніх ресурсів, проблеми з комунікацією між суб’єктами освітнього процесу. Саме ці явища утворюють поняття освітніх втрат, під якими розуміють переривання освітнього процесу або суттєве зниження якості навчання через обставини, що виходять за межі контролю освітнього закладу. Сьогодні проблема освітніх втрат набуває міждисциплінарного значення: їх розглядають як показник якості освітньої системи та особистісного розвитку здобувачів освіти. Вони впливають не лише на індивідуальний рівень знань, а й на економічні перспективи суспільства загалом, оскільки зниження рівня освіти безпосередньо пов’язане з майбутньою продуктивністю праці та темпами економічного зростання. Наукові

дослідження підтверджують, що навіть часткова втрата навчального часу призводить до відчутного зниження освітніх результатів і довготривалих негативних наслідків [1, с. 7]. Освітні втрати – це не лише прогалини у знаннях, уміннях і навичках здобувачів вищої освіти під час освітнього процесу порівняно з очікуваними програмними результатами навчання, а й втрата можливостей для їх усебічного розвитку. Освітні втрати охоплюють навчальні, виховні та психологічні втрати.

У таких умовах особливого значення набувають технології, здатні функціонувати автономно й забезпечувати навчальний процес навіть за відсутності стабільного інтернету чи централізованого електропостачання. Одним із перспективних рішень є застосування локального компактного сервера, розгорнутого на основі Proxmox Virtual Environment. Це рішення поєднує у собі мобільність, економічність та достатню функціональність для підтримки базових освітніх процесів.

Війна та кризові явища змушують переглянути традиційні підходи до організації навчання [2]. Використання великих серверних рішень чи централізованих дата-центрів в умовах руйнування інфраструктури стає майже неможливим. Локальний сервер, навпаки, можна розгорнути на звичайному персональному комп'ютері чи ноутбукі невеликих розмірів. Такий пристрій споживає мінімальну кількість електроенергії, що дає змогу забезпечити його живлення навіть від акумуляторів або малопотужних генераторів.

Завдяки локальній мережі Wi-Fi учасники освітнього процесу отримують доступ до навчальних матеріалів, електронної бібліотеки, тестових систем та внутрішніх комунікаційних сервісів. Відсутність виходу у глобальний інтернет створює додатковий рівень захищеності від зовнішніх атак і водночас сприяє збереженню академічної доброчесності, адже здобувачі освіти позбавлені можливості використовувати сторонні онлайн-ресурси під час виконання контрольних завдань.

Мобільність є ще однією ключовою характеристикою компактного локального сервера. Невеликий сервер можна швидко транспортувати разом із викладачами та здобувачами вищої освіти до безпечнішого місця. Це робить його придатним для використання не лише у стаціонарних закладах освіти, а й у релокованих, тимчасових освітніх центрах, створених у місцях евакуації.

Proxmox Virtual Environment – це система віртуалізації з відкритим кодом, яка дає можливість створювати гнучке та багатофункціональне середовище навіть на відносно слабкому обладнанні. Використання віртуальних машин і контейнерів дає змогу одночасно розгортати кілька освітніх сервісів: систему дистанційного навчання (Moodle, OpenOLAT), електронну бібліотеку, внутрішні форуми чи месенджери. Така архітектура робить можливим організацію освітнього середовища, незалежного від глобальної мережі. Сервер може працювати в умовах

періодичних відключень інтернету, адже всі ресурси зберігаються локально. При відновленні зв'язку він здатен синхронізуватися з глобальними системами, забезпечуючи гнучкість і варіативність використання.

Запропоноване рішення не є універсальним і не здатне повністю замінити масштабні хмарні освітні системи. Втім, його головною перевагою є стійкість до зовнішніх загроз та незалежність від нестабільної інфраструктури. Воно забезпечує мінімально необхідний функціонал, який дає змогу зберегти якість навчання у кризових умовах.

Заслугує на особливу увагу питання енергоспоживання. Порівняно із класичними серверними рішеннями компактні персональні комп'ютери витрачають у декілька разів менше електроенергії, що робить їх ефективними для роботи у регіонах із перебоями у постачанні. Поєднання економічності з мобільністю створює оптимальний баланс для застосування у сучасних умовах, коли кожен освітній ресурс має бути максимально адаптованим до викликів.

Компактний локальний сервер на базі Proxmox є перспективним інструментом для превенції освітніх втрат у закладах освіти, які функціонують у кризових умовах. Він дає змогу забезпечити доступ до навчальних матеріалів, проведення тестування, підтримку внутрішньої комунікації та збереження академічної доброчесності навіть за відсутності інтернету чи централізованого живлення. Його мобільність, захищеність і низьке енергоспоживання роблять технологію актуальною для використання як у стаціонарних, так і в переміщених закладах освіти. Упровадження подібних рішень сприятиме підвищенню стійкості освітньої системи до зовнішніх загроз і створенню безпечного освітнього середовища, забезпечить збереження якості освіти у найскладніших обставинах. Такі рішення можуть інтегруватися з іншими інноваційними технологіями, наприклад системами автономного енергозабезпечення чи локальними мережами обміну даними, що підвищить їхню ефективність у кризових умовах. У майбутньому це дасть можливість закладам освіти стати більш незалежними від зовнішніх ризиків і забезпечити безперервність навчального процесу навіть у ситуаціях тривалих надзвичайних викликів.

Список використаних джерел:

1. Топузов О., Головка М., Локшина О. Освітні втрати в період воєнного стану: проблеми діагностики та компенсації. *Український педагогічний журнал*. 2023. № 1. С. 5–13.

2. Локшина О., Глушко О., Джурило А., Кравченко С., Максименко О., Нікольська Н., Шпарик О. Освіта в реаліях війни: орієнтири міжнародної спільноти : оглядове видання / за заг. ред. О. Топузова, О. Локшиної ; Нац. акад. педагогічних наук, Ін-т педагогіки НАПН України. Київ : Пед. думка, 2022. 66 с.

НАПРЯМ 5. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ДЕОКУПАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ АР КРИМ: ТРАНСФОРМАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ Й ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-21>

Бондарук М. В.,

*аспірант кафедри публічного управління та економіки
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ В КРИЗОВИХ УМОВАХ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

У сучасному світі, що характеризується динамічними змінами та частими кризовими явищами, актуальність соціальної відповідальності бізнесу (далі – СВБ) набуває нового значення. Економічні, екологічні та соціальні виклики, що постають перед суспільством, змушують підприємства переосмислювати свої підходи до взаємодії із зацікавленими сторонами. Зокрема, у кризових умовах, таких як економічні рецесії, пандемії чи військові конфлікти, соціальна відповідальність бізнесу стає не лише елементом корпоративної етики, а й стратегічним інструментом для забезпечення стійкості організацій та підтримки суспільного добробуту.

Варто наголосити на тому, що кризові ситуації висвітлюють вразливість і окремих суб'єктів господарювання, і суспільств загалом. Водночас вони створюють передумови для інноваційних підходів у сфері корпоративного управління та сприяють формуванню нових механізмів реалізації СВБ. У цьому контексті важливим є не лише усвідомлення необхідності соціальної відповідальності, але й розробка ефективних інструментів її впровадження в умовах нестабільності. Адже, як справедливо зазначає С. В. Безвух, модель існування «кожен сам за себе», яка поширюється в багатьох країнах світу, має руйнівний характер [1, с. 123].

Соціальна відповідальність бізнесу визначається як добровільна діяльність підприємств, спрямована на задоволення потреб суспільства, дотримання етичних стандартів та сприяння сталому розвитку. Вона охоплює широкий спектр аспектів, включаючи екологічну

відповідальність, захист прав працівників, підтримку місцевих громад, дотримання норм корпоративної етики тощо.

У кризових умовах СББ набуває нових форм і механізмів реалізації. Зокрема, підприємства змушені адаптувати свої стратегії до змінюваних обставин, забезпечуючи не лише власну фінансову стабільність, але й підтримку соціальної інфраструктури та вирішення нагальних проблем суспільства.

Кризові явища, такі як економічні рецесії, пандемії, військові конфлікти чи природні катастрофи, створюють значні перешкоди для діяльності бізнесу. Основними викликами у цьому контексті виступають:

1. Фінансові труднощі – зниження доходів, скорочення інвестицій та зростання витрат.
2. Зміна споживчих пріоритетів – споживачі в кризових умовах частіше обирають товари першої необхідності, що впливає на попит.
3. Соціальні проблеми – зростання рівня безробіття, погіршення умов праці та соціальної напруженості.
4. Екологічні виклики – посилення негативного впливу на довкілля через скорочення витрат на екологічні програми.

На окремі негативні аспекти соціальної відповідальності з точки зору комерційної ефективності бізнесу звертають увагу Л. П. Коваль та В. В. Мельник [2, с. 418]. У такій ситуації бізнес стикається з необхідністю перегляду своєї стратегії соціальної відповідальності, щоб відповідати новим реаліям.

Для ефективного функціонування в кризових умовах підприємства можуть використовувати низку механізмів розвитку СББ. Передусім, це розробка антикризових стратегій СББ. Такі стратегії повинні враховувати специфіку поточної ситуації та орієнтуватися на довгострокові цілі сталого розвитку. Важливою складовою антикризових стратегій є інтеграція принципів соціальної відповідальності у всі аспекти діяльності компанії.

Водночас, важливим є розвиток партнерства з державою та громадськими організаціями. Співпраця з державними інституціями та неурядовими організаціями дозволяє бізнесу ефективніше реагувати на виклики кризи. Наприклад, реалізація спільних програм підтримки населення, створення робочих місць чи забезпечення доступу до критично важливих ресурсів.

Окрім того, вагоме місце займають інвестиції, що вкладаються у розвиток людського капіталу. Підтримка працівників у кризових умовах є одним із ключових аспектів СББ. Це може включати забезпечення гідних умов праці, проведення навчальних програм чи надання психологічної підтримки.

Сьогодні доводить ефективність застосування технологій для вирішення соціальних проблем. Інноваційні технології можуть стати

ефективним інструментом у реалізації програм СВБ. Наприклад, використання цифрових платформ для забезпечення прозорості діяльності компанії або впровадження екологічно чистих виробничих процесів.

Натомість, у кризових умовах особливо важливо забезпечити прозорість діяльності компанії та регулярну звітність про її соціальні ініціативи. Це дозволяє зміцнити довіру суспільства до бізнесу та підвищити його репутацію.

У контексті нинішньої екологічної ситуації надзвичайно важливою виступає екологічна відповідальність. Навіть у складних економічних умовах підприємства повинні продовжувати реалізацію екологічних програм. Зменшення негативного впливу на довкілля сприяє сталому розвитку та покращує імідж компанії.

Реалізація механізмів СВБ потребує комплексного підходу, що включає:

1. Аналіз ризиків – оцінка потенційного впливу кризи на діяльність компанії та визначення пріоритетних напрямів соціальної відповідальності.

2. Залучення стейкхолдерів – активна взаємодія з працівниками, споживачами, партнерами та громадою для врахування їхніх потреб і очікувань.

3. Моніторинг ефективності – регулярне оцінювання результатів реалізації програм СВБ для коригування стратегій і підвищення їхньої ефективності.

Отже, соціальна відповідальність бізнесу в кризових умовах не є лише етичним чи моральним обов'язком підприємств. Вона виступає важливим інструментом забезпечення сталого розвитку та зміцнення довіри суспільства до бізнесу. Використання ефективних механізмів СВБ дозволяє підприємствам не лише зберегти свою конкурентоспроможність, але й зробити вагомий внесок у вирішення актуальних соціальних проблем.

Натомість, як зазначає С. В. Момот, увесь період незалежності України супроводжується різноманітними кризовими явищами (фінансовими, демографічними, соціальними, промисловими тощо), більшість із яких були спричинені внутрішніми факторами [3, с. 167].

Відтак, розвиток соціальної відповідальності бізнесу в умовах кризи є необхідною передумовою для стабілізації економічної ситуації та створення основи для подальшого сталого розвитку суспільства.

Список використаних джерел:

1. Безвух С. В. Соціальна відповідальність бізнесу в конфліктні часи. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 3. С. 123–129.

2. Коваль Л. П., Мельник В. В. Соціальна відповідальність бізнесу в контексті кризових явищ у виробничій сфері. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 19. С. 417–421.

3. Момот С. В. Соціальна відповідальність бізнесу як важіль подолання соціально-економічних наслідків криз. *Економіка і організація управління*. 2023. № 2 (50). С. 160–170.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-22>

Юффе М. В.,

*доктор філософії за спеціальністю Психологія,
докторант кафедри публічного управління, туризму
та готельно-ресторанної справи*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Формувати й раціонально використовувати кадри у сфері публічного управління – це важливе й актуальне завдання, яке ставить перед собою реформа держуправління. В компетенції Національного агентства України з питань державної служби (НАДС) – забезпечити процес, під час якого реалізується державна політика, основна мета якої – сформувати дієве державне управління, де будуть задіяні професійні, добросовісні, етичні державні службовці, котрі в ході будівництва своєї діяльності спираються на лідерські засади. Основні цілі й завдання, що стоять перед державною службою, полягають у тому, щоб забезпечити стабільну, результативну, справедливую роботу, виконувану органами державного управління, із врахуванням покладених на них завдань, повноважень, компетенцій, щоб створити умови, в яких розвиватиметься громадянське суспільство, будуть захищені свободи й права громадян.

Одним із зобов'язань, яке взяла на себе Україна відповідно до Угоди, є подальше удосконалення відповідно до стандартів ЄС системи підготовки та підвищення кваліфікації фахівців, тобто оволодіння державними службовцями та посадовими особами місцевого самоврядування новими професійними компетентностями, європейським досвідом реформування адміністративного управління та державної служби, інструментами досягнення комплексності і системності в управлінні, досвідом попередження соціальних, політичних,

економічних конфліктів та ризиків. Тільки фахівці з відповідними навичками та знаннями в сфері державної політики можуть здійснювати процес проведення євроінтеграційних реформ та управління змінами [1].

Лідерський потенціал розглядається в науковій літературі як індивідуально-особистісні і соціально-психологічні властивості особистості, що впливають на групу щодо забезпечення досягнення спільних цілей. Складовими лідерського потенціалу у сфері державного управління є: особистісні характеристики лідера, установки, цінності, інтерперсональна (міжособистісна) орієнтація; розвиток стратегічного, креативного, критичного та системного мислення; здатність до самоаналізу, самонавчання та саморозвитку; розвиток емоційного інтелекту; вміння розв'язувати конфлікти; вміння ініціювати та впроваджувати зміни; орієнтація на результат. В основі розвитку лідерського потенціалу є визначення його пріоритетів, вибір стратегії та формування програми її реалізації [2].

Нормативно-правова база України стосовно розвитку лідерства посадових осіб органів державної влади сформовано за окремими напрямками. Однак, професійне навчання є поки що основним напрямком розвитку лідерства у державних службовців. Розвиток закладів вищої освіти у підготовці фахівців з публічного управління в умовах євроінтеграції України можливий за осучаснення кожного року освітніх програм у цій галузі, активного впровадження дистанційного навчання для другого рівня вищої освіти, орієнтування на запит державних органів влади різних рівнів, тісної співпраці з провідними фахівцями у галузі публічного управління та адміністрування, участі науково-педагогічних працівників у європейських програмах, проектах, стажуваннях. Основним показником якості та конкурентоспроможності освітніх програм «Публічне управління та адміністрування» має стати затребуваність випускників конкретних закладів вищої освіти в органах державної влади різних рівнів. Діяльність щодо розвитку лідерського потенціалу державних службовців повинна бути затверджена на законодавчому рівні, де було б чітко регламентовано процес реалізації та пошуку можливостей розвитку лідерських компетентностей посадових осіб органів державної влади [3].

В можливості розвивати лідерський потенціал державними службовцями вбачається той напрям, за яким можна реалізувати своє професійне зростання і який належить до ряду актуальних та має бути вдосконаленим. Разом з тим необхідно врахувати, що іншими, вказаними в «ТОП-3» напрямками, по суті, виконуються роль елементів, які в своєму складі містить лідерська компетентність держслужбовців (отримання професійних знань, реалізація перетворень, ухвалення конструктивних рішень, вміння комунікувати і взаємодіяти, володіння цифровою грамотністю).

Державою має бути докладено максимум зусиль для створення всіх умов, щоб державні службовці могли ефективніше розвивати лідерські риси, та для визначення якісних інструментів, завдяки яким формуватиметься продуктивне середовище у структурах державної служби. Лідерський потенціал державних службовців міг би також покращуватися й розвиватися за умови, що вони шукатимуть нові шляхи й заходи, аби вирішити стратегічні проблеми, які стоять перед організацією, сприяли б цьому й шляхи, які відкриває мобільність, а також запозичений новий досвід, що стосується оцінки й ухвалення рішень управлінського характеру.

Таким чином, нині Україна володіє певною нормативно-правовою базою стосовно можливостей держслужбовців розвивати лідерський потенціал, що відбувається відповідно до встановлених напрямів. Але реалізація вказаного процесу відбувається тільки в напрямку одного окремого вектора – професійного навчання. Тож вважаємо, що необхідно:

- системно визначати й періодично переглядати навички й компетенції, потрібні для того, щоб належним чином їх поєднувати, беручи до уваги те, як змінюється характер діяльності в органах державної служби;

- узгоджувати процеси управління людьми, які мають визначені навички й компетенції;

- розвивати потрібні навички й компетенції, створивши відповідний механізм, за допомогою якого розвиватиметься лідерський потенціал;

- формувати культуру здобуття знань і середовища у структурах державної служби, приміром, розвиток персоналу визначити як головне управлінське завданням всіх державних менеджерів, а користування повними наборами навичок, якими володіють працівники, заохочувати;

- оцінювати, нагороджувати й визнавати результативність, талант та ініціативу.

Процес, під час якого набуваються та вдосконалюються професійні знання й компетентності держслужбовцями, цілеспрямовано відображає професійне навчання, що надає державному службовцеві професійну кваліфікацію відповідного рівня, аби він зміг вести свою професійну діяльність. Це навчання може характеризуватися ефективністю й результативністю, якщо тільки професійний та особистісний розвиток системно плануються, приміром, якщо складаються, відповідно до об'єктивно вимірюваних результатів оцінки роботи, індивідуальні програми, згідно з якими підвищується професійна компетентність/індивідуальні програми, спрямовані на професійний розвиток; якщо в державного службовця обов'язково діагностуються лідерські компетенції певного рівня, наявні на даному часовому відрізку.

Список використаних джерел:

1. Орлова Н. С. Детермінанти розвитку публічного управління та адміністрування в Україні : колективна монографія. Київ : ВД «Освіта України», 2020. 262 с.
2. Чабан Д. С. Розвиток лідерського потенціалу керівника сфери державного управління. URL: <https://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/160713/zvit-2022-883-885.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
3. Орлова Н. С. Підготовка фахівців з публічного управління в умовах євроінтеграції України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 3(104). С. 139–150.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-23>

Казак К. І.,

*аспірант кафедри публічного управління, туризму
та готельно-ресторанної справи*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНОЮ ГАЛУЗЗЮ В УМОВАХ ДЕОКУПАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ АР КРИМ

Для України АР Крим має важливе стратегічне значення, як регіон з істотним туристичним потенціалом. Разом із тим, внаслідок окупації Криму, відбулись значні зміни в структурі туристичної галузі цієї території. Тому деокупація та реінтеграція АР Крим в аспекті туристичної галузі можуть бути ефективними виключно за наявності оптимальної стратегії цих процесів. Глобалізація індустрій, зокрема і туристичної, вимагатиме, окрім відновлення туристичної інфраструктури, одночасної її інтеграції у світовий туристичний ринок. І невід'ємною складовою реалізації стратегії є, зокрема, належне державне управління, що забезпечить ефективну реінтеграцію туристичної галузі Криму в українську та міжнародну туристичну індустрію.

Необхідною умовою результативного державного управління туристичною галуззю Криму в умовах деокупації та реінтеграції є чітке розуміння змісту цього поняття.

В сучасному Енциклопедичному словнику з державного управління «державне управління» визначено як діяльність держави (органів державної влади), спрямовану на створення умов для якнайповнішої реалізації функцій держави, основних прав і свобод громадян,

узгодження різноманітних груп інтересів у суспільстві та між державою і суспільством, забезпечення суспільного розвитку відповідними ресурсами [1, с. 150]. Однак, в минулому столітті акцент в змісті цього поняття був зміщений. Замість бюрократичних процедур на перше місце виходить результат – задоволення потреб населення. А процедурні моменти відсуваються на другий план. І саме з огляду на таку пріоритетність необхідно формувати державне управління туристичною галуззю Криму в умовах деокупації та реінтеграції. Без орієнтації на потреби населення цього регіону, врахування їх думки, без широкої підтримки населення Криму неможлива повноцінна, реальна та стабільна реінтеграція Криму.

Окрім наведених вище положень, невід'ємною частиною ефективного державного управління, в ситуації деокупації та реінтеграції Криму, є необхідність врахування специфіки державного управління, обумовленої ситуацією в цьому регіоні.

Перш за все, це наслідки окупації Криму, до яких відносяться:

- суперечливість позиції населення до української влади,
- пошкодження або знищення частини туристичної інфраструктури,
- зниження якості сервісу,
- обмеження доступу до природних і культурних пам'яток,
- занепад транспортної інфраструктури та логістики,
- порушення екологічної ситуації через неконтрольовану експлуатацію природних ресурсів,
- тривала ізоляція потужного туристичного регіону від повноцінного міжнародного туризму.

Наслідки окупації обумовлюють вихідну ситуацію в державному управлінні туристичною галуззю Криму на момент деокупації та «підсвічують» проблеми, на вирішення яких має бути спрямоване державне управління.

Такими проблемами можуть бути:

- 1) втрата міжнародних партнерів і туристичних потоків через санкції;
- 2) дефіцит інвестицій та обмежений доступ до сучасних технологій;
- 3) недовіра міжнародних туристичних організацій та готельних мереж;
- 4) обмежена, а можливо й відсутня, співпраця з міжнародними ринками;
- 5) проблеми безпеки та іміджеві ризики, особливої уваги серед яких потребують необхідність забезпечення стабільності та безпеки перебування туристів на території АРК після деокупації;
- 6) необхідність формування нового бренду Криму як безпечного туристичного регіону.

Особливості державного управління туристичною галуззю при деокупації та реінтеграції Криму зумовлені унікальністю ситуації та специфікою завдань, які потрібно буде вирішувати державі. Тому не всі механізми державного управління, що існують на даний момент, і не в чистому класичному вигляді можливо застосовувати при вирішенні завдань на території цього регіону.

Таки механізми можливо буде застосувати з адаптацією до ситуації, що зумовить їх особливості, а саме:

- Відносно адміністративно правового механізму – вдосконалення нормативно-правової бази, максимальна адаптація законодавства до європейських стандартів, чітка та ефективна стратегія розвитку туризму, створення та ефективна реалізація спеціальних державних програм підтримки туристичної галузі, подолання наслідків застосування законодавства країни – агресора.

- Відносно організаційного механізму – кардинальний перегляд структури, повноважень та компетенції державних органів управління та контрольно-наглядових органів, посилення ролі саморегулюючих організацій в сфері туризму, які забезпечать ефективний громадський контроль за діяльністю державних органів та послідовно відстоюватимуть інтереси суб'єктів туристичного бізнесу, організація ефективної системи забезпечення безпеки туристів.

- Відносно економічного механізму – застосування ефективних податкових, фінансових інструментів, забезпечення прозорого ринку з рівними для всіх умовами, із сприятливим інвестиційним кліматом, зрозумілою та неупередженою антимонопольною політикою. Широке державно-приватне партнерство як основа відновлення інфраструктури (залучення приватних інвесторів та міжнародних грантів).

- Відносно фінансового механізму – прямі субсидії та компенсації постраждалим учасникам ринку.

- Відносно екологічного механізму – відновлення пошкоджених туристичних об'єктів, створення нових локацій, зменшення негативного впливу туристичного бізнесу на навколишнє середовище, збереження природних ресурсів для сталого розвитку туризму, поєднання економічних інтересів ринку з екологічними вимогами, охорона довкілля, підтримка та розповсюдження «зеленого» туризму, тощо.

В підсумку, державне управління туристичною галуззю Криму, в умовах деокупації та реінтеграції, має відбуватися в рамках комплексної стратегії, яка поєднує адміністративно-правові, економічні, екологічні, соціальні, освітні та міжнародні аспекти з одночасним врахуванням особливості ситуації, в якій вони реалізовуватиметься. При цьому, головним орієнтиром формування цієї стратегії є найдієвіше усунення потенційних та існуючих проблем у відповідній сфері. А відбір відповідних механізмів має пряму залежати від поточної ситуації на момент деокупації Криму. Передбачення

можливих проблем і завчасна підготовка до їх вирішення дасть змогу максимально ефективно, швидко та збалансовано вирішити ці проблеми. Чітке, прозоре, зрозуміле та послідовне використання механізмів, з орієнтиром на специфіку ситуації, забезпечить реінтеграцію Криму у національний та світовий туристичний простір, що однозначно сприятиме його сталому розвитку та відновленню після деокупації.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедичний словник з державного управління [Текст] / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.
2. Грабар Н. С. Вплив туризму на міжнародні економічні відносини країн світу. *Публічне управління XXI століття: в умовах гібридних загроз* : збірник наукових матеріалів XXII Міжнародного наукового конгресу. (Харків, 27 квітня 2022 р.). Харків, 2022. С. 154–156.
3. Гуманітарна політика в Україні: Виклики та перспективи (біла книга). О. О Сінайко та ін. ; за заг. ред. Ю. Б. Каплан, Ю. А. Тищенко. Київ, 2020. С. 37.
4. Удосконалення механізмів державного управління туристичною галуззю в Україні в контексті еволюції туристичної політики розвинених країн світу. *Бізнес Інформ*. 2013. № 6. С. 31–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_6_6
5. Щербаков О. В. Механізми публічного управління, стабілізації та підтримки туристичної галузі в умовах воєнного стану України. *Держава та регіони* : науково-виробничий журнал. Серія : Публічне управління та адміністрування. 2024. № 4. С. 131–140.

Керекеша О. І.,

*аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ДОСВІД ЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ

Європейська інтеграція України неможлива без забезпечення інституційної стійкості державного управління, яке виступає основою для відновлення та модернізації суспільно-правового життя [1]. Цей фактор набуває особливого значення для Чорноморського регіону, що визначений пріоритетним у стратегії деокупації, реінтеграції та реконструктивного розвитку [2]. Інституційна стійкість регіонального управління, побудована на правових механізмах, є не лише внутрішнім завданням, а й маркером готовності України до інтеграції в Європейський Союз. Вона демонструє здатність держави забезпечити верховенство права, належне врядування (Good Governance) та здатність протистояти воєнним і політичним викликам [3].

Інституційна стійкість регіонального управління полягає у здатності органів місцевого й регіонального самоврядування ефективно функціонувати, адаптуватися до кризових умов і водночас відповідати європейським стандартам [4]. Ця стійкість гарантується низкою правових та адміністративно-правових механізмів.

Першим елементом є правові механізми фінансової дисципліни та стійкості. Адміністративно-правові інструменти контролю за бюджетними витратами, прозорістю державних закупівель і відповідальністю за нецільове використання коштів забезпечують фінансову самодостатність регіональних органів [5]. Це дає змогу реалізовувати політику розвитку незалежно від надмірної централізованої дотаційної підтримки.

Другим напрямом є адміністративно-правові засади безперервності управління. Йдеться про нормативні режими, які гарантують функціонування органів регіональної влади під час надзвичайних ситуацій, збройних конфліктів і процесів деокупації [6]. Значну роль у цьому відіграє цифрова трансформація, включаючи захист інформаційних систем і розвиток кібербезпеки [7]. Саме це дозволяє зберегти дані, забезпечити стабільну комунікацію та підвищити надійність управління.

Третім компонентом є механізми адміністративного нагляду й контролю. Удосконалення правових процедур, які забезпечують законність рішень органів місцевого самоврядування, є необхідним для адаптації *acquis communautaire* ЄС на місцевому рівні [8]. Це дозволяє впроваджувати європейські норми не декларативно, а в реальному управлінському процесі.

Чорноморський регіон потребує особливої уваги, оскільки від його розвитку значною мірою залежатиме успішність євроінтеграції України. Ефективна реконструкція цього регіону передбачає кілька напрямів.

Насамперед, необхідне створення спеціалізованих адміністративних інститутів реінтеграції. Їхні правові повноваження мають охоплювати вирішення питань відновлення права власності, повернення активів та спрощене надання адміністративних послуг на деокупованих територіях [9]. Це дозволить гарантувати правовий порядок у перехідний період.

Другим кроком є інтеграція в європейські мережі. Йдеться про створення правових засад для прямої співпраці регіональних інститутів Чорноморського узбережжя з європейськими партнерами [10]. Такі практики актуальні як для туристичної сфери, так і для комунального господарства та енергетики, що має ключове значення для повосенної відбудови.

Важливим фактором є кадрова стійкість. Вона забезпечується правовими механізмами, спрямованими на підготовку та перепідготовку кадрів регіональних органів влади, їхню адміністративну відповідальність і здатність працювати за європейськими стандартами публічного менеджменту.

Отже, правові механізми забезпечення інституційної стійкості регіонального управління становлять фундаментальний чинник для європейської інтеграції та реконструктивного розвитку України. Для Чорноморського регіону це має особливе значення, адже саме тут поєднуються завдання відновлення, реінтеграції та демонстрації здатності держави відповідати європейським критеріям належного врядування. Вдосконалення адміністративно-правових механізмів у відповідності до європейських стандартів забезпечить ефективність регіональної політики й закріпить позиції України як надійного та стійкого партнера в Європейському Союзі.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Стратегія деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України: Постанова Верховної Ради України від 29 квітня 2021 р. № 2684-ІХ. *Офіційний вісник України*. 2021. № 37. Ст. 224.

3. European Commission. EU-Ukraine Association Agreement. Brussels, 2014. 212 p.
4. OECD. Public Governance Review: Ukraine. Paris : OECD Publishing, 2021. 196 p.
5. Романенко О. Г. Адміністративно-правові засади фінансової дисципліни регіонального управління. *Право України*. 2021. № 6. С. 44–52.
6. Шемшученко Ю. С. Правові режими надзвичайних ситуацій у системі державного управління. *Юридична наука*. 2022. № 5. С. 12–20.
7. Міністерство цифрової трансформації України. Концепція розвитку цифрових адміністративних послуг. Київ, 2021. URL: <https://thedigital.gov.ua> (дата звернення: 30.09.2025).
8. Council of Europe. European Charter of Local Self-Government. Strasbourg, 1985. 14 p.
9. Гетьман А. П. Інститути реінтеграції у правовій системі України. Харків : Право, 2021. 278 с.
10. European Commission. Cohesion Policy and Ukraine's Recovery. Brussels, 2022. 154 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-25>

Котов І. В.,

*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри менеджменту та публічного управління
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

ПРОБЛЕМИ ВІДНОВЛЕННЯ АР КРИМ В УМОВАХ ДЕОКУПАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ

Російські ворожі дії тривають вже більше 10 років. Протягом цього періоду окупація АР Крим суттєво позначилася не лише на самому півострові, але й на потенційних напрямках деокупації та реінтеграції даної території зі сторони України. З моменту повномасштабного вторгнення російської федерації на територію нашої держави, ще більше загострилася дана проблематика, даючи змогу говорити про реальні стратегічні кроки майбутньої реінтеграції АР Криму, після його деокупації. Детальне вивчення політичних наслідків потенційної реінтеграції АР Криму та прогнозування перспективних напрямів його розвитку в умовах післявоєнного відновлення відіграє важливу роль

в процесі забезпечення регіональної та глобальної безпеки, а також подальшого стабільного розвитку як даної території, так і держави в цілому. При цьому варто зазначити, що беручи до уваги усі аспекти розвитку Кримського півострова після його повернення під контроль нашої держави можна забезпечити стабільне та ефективне процвітання даного регіону.

На нашу думку, дослідження проблеми відновлення АР Крим в умовах деокупації та реінтеграції є надзвичайно важливим. Стратегія деокупації повинна передбачати конкретний план дій, мета яких полягає у звільненні та повній реінтеграції українського Кримського півострова. При цьому надзвичайно важливо, щоб законодавчі акти в сфері деокупації, були взаємно узгодженими з чинним нормативно-правовим забезпеченням України, Стратегією деокупації та Планом заходів. Так, вони не повинні суперечити одне одному, проте, повинні бути взаємодоповнюючими, уникати надто великої кількості нових законодавчих актів, та узгоджуватися з міжнародними правовими нормами.

Однак важливо усвідомлювати, що протягом 2014–2025 років наша держава прийняла доволі велику кількість законів та підзаконних актів, а також створила відповідні інституції та посади в органах публічної влади задля реалізації державної політики стосовно Кримського півострова. Загальновідомо, що територіям після повернення під український контроль буде притаманний досить нестабільний розвиток у абсолютно усіх економічних сферах. Вони переважно стикаються з проблемою, пов'язаною із погіршенням стану соціально-економічної інфраструктури, а також з конфліктами міжнаціонального характеру. Водночас, окупаційний режим постійно викликає зміни у ідеології та свідомості людей, які проживають на окупованих територіях.

Зазначимо, що «за весь час окупації АР Крим, українська влада заявляла, що державна політика України стосовно деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій базується на пріоритеті забезпечення безпеки людини та захисту її прав і основних свобод. Зокрема, український парламент відзначає, що відновлення територіальної цілісності України в рамках її міжнародно визнаного державного кордону, включаючи деокупацію Криму, та забезпечення державного суверенітету України є ключовою умовою завершення війни та встановлення миру» [1].

Тому, можна дійти висновку, що в процесі розробки програм комплексного відновлення виникають проблеми, пов'язані із «неможливістю на сьогодні реально оцінити завдані збройною агресією РФ збитки та неможливість обстежити об'єкти нерухомого майна, щоб визначити точний розмір необхідних коштів для відновлення. Відповідно виникають складності з написанням проектів, що є складовою частиною програми комплексного відновлення. Зазначені проблеми

потребують участі держави в їх вирішенні. Серед таких заходів є застосування методів дистанційної фіксації руйнувань та пошкоджень об'єктів нерухомого майна, у т.ч. за допомогою інформаційних продуктів дистанційного зондування землі, зокрема космічної та аерофотозйомки» [2]. На нашу думку, це дозволить чітко визначити статус зруйнованих об'єктів. Проте, провести відповідне оцінювання збитків на сьогоднішній день практично неможливо, адже дотепер ведуться активні бойові дії.

Отже, беручи до уваги все вище наведене можна дійти висновку, що деокупацію та реінтеграцію Криму слід вважати досить складним та багатоаспектним процесом, що вимагає детального аналізу та врахування різноманітних чинників. Попереднє планування та співробітництво зі світовою спільнотою є важливими складовими ефективного та мирного повернення Криму під український контроль. Наша держава протягом останніх одинадцяти років активно працює над проблемою реінтеграції, ухвалює нормативно-правові акти, а також розробляє різноманітні концепції. Проте на даний час, зважаючи на те, що Україна перебуває в умовах воєнного стану, потрібно передусім створити цілісний ефективний механізм реінтеграції, який опирається на минулий досвід, а також на сучасне геополітичне та післявоєнне становище.

На нашу думку, в процесі реінтеграції АР Криму доцільно використати вітчизняну практику переорганізації та створення таких інституцій, які б безперебійно працювали на території Кримського півострова, попри ризики повторного ворожого вторгнення або місцевого сепаратизму. В процесі аналізу існуючих програмних державних документів та стратегій можна відзначити, що існують доволі сприятливі перспективи розвитку даної території після повернення під український контроль.

В той же час, для забезпечення вдалого процесу реінтеграції АР Криму, необхідно налагодити роботу таких напрямків: державної політики, суб'єктів, тобто виконавців, а також інструментів реінтеграції. Також необхідно створити документ, який би включав пріоритетні заходи, які наша держава планує здійснити після повернення під свій контроль даної території. В даному документі необхідно чітко визначити потребу у відновленні публічної влади в Криму, формуванні кадрового потенціалу, відновлення судочинства, а також притягнення до відповідальності усіх винних у воєнних злочинах.

В цілому проблеми відновлення АР Крим в умовах деокупації та реінтеграції полягають у: відновленні інфраструктурних об'єктів (пошкодження, заподіяні військовими діями, потребують великих зусиль та фінансового забезпечення для відновлення зруйнованих інфраструктурних об'єктів), забезпеченні соціального захисту (забезпечення суспільних потреб, зокрема потреби в житлі, медичному

обслуговуванні, психологічній допомозі тощо), створенні сприятливих передумов для державної регіональної політики (потрібно створити сприятливі передумови для реалізації державної політики, покликаної відновити та розвивати Кримський півострів, зважаючи на його специфіку та потреби), а також у фінансовій спроможності (важливо забезпечити високий рівень фінансової стабільності та автономії даної території, що є необхідною передумовою для його ефективного функціонування). При цьому важливу роль відіграє інституціоналізація показників розподілу бюджетних ресурсів та проведення громадського контролю за їх використанням.

Відтак, ефективність відновлення АР Крим в умовах деокупації та реінтеграції залежить від співробітництва зі світовою спільнотою, активного залучення громадськості, а також від стратегічних напрямів відновлення. Важливу роль при цьому повинна відігравати допомога інших держав, міжнародних організацій та громадських ініціатив стосовно забезпечення мирного розвитку та процвітання Кримського півострова.

Список використаних джерел:

1. Шаповалова А. М. Перспективи та виклики реінтеграції АР Крим. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2024. Випуск 37. С. 213–221.
2. Ольшанський О.В. Відновлення постраждалих територій в Україні: основні проблеми. URL: <https://er.knuid.edu.ua/bitstream/123456789/28919/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%2028.05.2024%20%D0%A1%D0%9D%D0%A3%20%282%29.pdf#page=271>

Макарова Т. П.,

*доктор філософії права, адвокат НААУ,
завідувач юридичної клініки*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Добрянська Н. В.,

кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри державно-правових та гуманітарних наук,
завідувач аспірантури, докторантури*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПОСАДОВІ ТА СЛУЖБОВІ ОСОБИ В ПУБЛІЧНІЙ СЛУЖБІ: ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ

Формування ефективного інституту публічної служби є одним із ключових завдань розбудови демократичної, правової та соціальної держави. В умовах сучасної трансформації державного управління особливого значення набуває чітке нормативно-правове визначення статусу посадових і службових осіб, які здійснюють публічну службу. Їх адміністративно-правовий статус є правовим механізмом, що забезпечує не лише ефективне функціонування органів публічної влади, а й реалізацію принципу верховенства права та служіння суспільству.

В українській правовій системі інститут публічної служби перебуває у процесі активного становлення, що обумовлює потребу в науковому переосмисленні її змісту, класифікації видів, визначенні правових засад діяльності посадових та службових осіб, а також виявленні особливостей правового регулювання їх статусу.

Інститут публічної служби посідає ключове місце в системі забезпечення публічної влади, оскільки безпосередньо пов'язаний із реалізацією функцій держави та органів місцевого самоврядування. У вітчизняній адміністративно-правовій науці розуміння публічної служби трансформувалося від вузько-державного до комплексного підходу, який охоплює як державну, так і муніципальну служби. Серед вітчизняних науковців доцільно виділити праці Авер'янова В.Б. [1], Петкова С.П. [2], Колпакова В.К. [3], Бортняка В.А. [4].

Юридичне закріплення терміну «публічна служба» в законодавстві України з'явилося порівняно нещодавно. Вперше його було вжито у Кодексі адміністративного судочинства України (ст. 3) [5], де під публічною службою розуміється діяльність на державних політичних

посадах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, дипломатична служба, інша державна служба, служба в органах місцевого самоврядування. Однак це визначення має спеціальне процесуальне призначення, а отже, не може слугувати нормативною основою для загальноправового аналізу. Серед провідних науковців, які акцентують увагу на необхідності чіткого розмежування між політичними та адміністративними (службовими) посадами в системі публічного управління, варто назвати Ю. Панейка, котрий ще в середині ХХ ст. зазначав, що публічна служба повинна відповідати загальному інтересу й змінюватися відповідно до його потреб [6].

На сучасному етапі публічна служба в Україні охоплює такі основні різновиди: державна служба (у системі органів державної влади); служба в органах місцевого самоврядування (муніципальна служба); військова служба та інші види мілітаризованої служби; цивільна служба, що відповідає апаратній, професійно-адміністративній діяльності. Саме відокремлення цивільної (невоєнізованої) публічної служби, яка ґрунтується на політичному нейтралітеті, професіоналізмі та служінні суспільству, має стати методологічною основою побудови ефективного інституту публічної служби.

У системі публічної служби державна служба посідає провідне місце, оскільки саме через неї забезпечується виконання публічно-владних повноважень органів державної влади. Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII визначає державну службу як публічну, професійну, політично нейтральну діяльність, що реалізується на засадах доброчесності, неупередженості, компетентності та лояльності до конституційних цінностей [7]. Сутність державної служби, як слушно підкреслює С.П. Петков, полягає в організаційно-правовому забезпеченні функціонування державного апарату, а також у правовому оформленні відносин між державою та її службовцями [8]. Особливість державної служби як адміністративно-правового інституту полягає у: наявності складної системи правових норм, які регулюють відбір, просування, відповідальність та припинення служби; забезпеченні балансу між правами службовця і вимогами до його поведінки; подвійному підпорядкуванні державного службовця – державі та суспільству як джерелу публічної влади.

У структурі інституту державної служби ключовим елементом виступає посада – юридично визначена структурна одиниця апарату, що забезпечує персоніфікацію обов'язків та відповідальності. Законодавство України визначає посаду як базову форму закріплення адміністративно-правового статусу службовця. Водночас існує класифікація посад за категоріями та рангами, яка дозволяє встановити ієрархію, компетенції та правозобов'язання службовців (Закон України

«Про державну службу», ст. 6, 7). Значення посади як елементу юридичної структури державного апарату підкреслюється також у наукових працях В.Б. Авер'янова, який вказує на її роль як формалізованої «соціальної позиції», що закріплює функціональні обов'язки в межах органу влади [9].

Особливий статус публічної служби обумовлює запровадження системи правових обмежень, що регулюють як поведінку службовців, так і умови проходження служби. Ці обмеження мають на меті забезпечення: політичної нейтральності; запобігання конфлікту інтересів; попередження корупційних проявів; дотримання етичних стандартів публічного управління.

Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» [10], посадовим особам забороняється: використовувати службові повноваження в особистих інтересах; займатися підприємницькою діяльністю (за винятком окремих видів); входити до органів управління суб'єктів господарювання (окрім випадків, визначених законом); отримувати подарунки, що перевищують встановлену межу, або які не є дарунками від близьких осіб. Також обмеження стосуються сумісництва та суміщення службової діяльності з іншими видами діяльності (ч. 2 ст. 25 Закону № 1700-VII), участі у страйках та інших формах протесту, що можуть паралізувати функціонування органу публічної влади. Вказані положення свідчать про наявність особливого адміністративно-правового режиму публічної служби, який відрізняє її від інших видів професійної діяльності. Цей режим є невід'ємним елементом легітимності державного управління, оскільки сприяє формуванню довіри до інститутів влади.

Публічна служба в Україні становить системно організовану форму реалізації функцій публічної влади, що охоплює як державну, так і муніципальну складові. Адміністративно-правовий статус посадових і службових осіб публічної служби характеризується специфікою правового регулювання, високим рівнем правової відповідальності та етичними стандартами діяльності. Основою ефективного функціонування служби є чітке розмежування політичних та адміністративних посад, утвердження принципів професіоналізму, неупередженості та служіння суспільству. Інститут публічної служби відіграє фундаментальну роль у забезпеченні сталого функціонування держави, захисті публічних інтересів і реалізації принципів належного врядування. Посадові та службові особи, які здійснюють публічну службу, наділені особливим адміністративно-правовим статусом, що передбачає не лише розширені повноваження, а й особливий режим правових обмежень, відповідальності та етичних стандартів.

Удосконалення законодавства про публічну службу, гармонізація з європейськими стандартами, чітке нормативне розмежування між політичними та адміністративними посадами – є важливими напрямками

розвитку публічної служби в Україні. Особливу увагу має бути приділено професіоналізації публічної служби, утвердженню принципів відкритості, прозорості та підзвітності в діяльності посадових осіб, які виконують функції держави та органів місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Авер'янов В. Б. Державне управління : навч. посіб. К. : Факт, 2003. 280 с.
2. Теорія адміністративного права. Генеза в умовах трансформації громадянського суспільства : навч. посіб. / уклад.: Алієв Р. В., Армаш Н. О., Боднарчук О. Г., Дрофич Ю. В., Золотарьова М. К., Калюжний Р. А., Катеринчук К. В., Коропатнік І. М., Копотун І. М., Кунєв Ю. Д., Макушев П. В., Петков С. В., Петков В. П., Хрідочкін А. В., Скриньковський Р. М., Шапенко Л. О. ; за заг. ред. Р. А. Калюжного, С. В. Петкова. К. : Видавництво Ліра-К, 2024. 212 с.
3. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підруч. К. : Юрінком Інтер, 2011. 736 с.
4. Державне управління: підруч. / Бортняк В. А., Вітвіцький С. С., Скриньковський Р. М., Петков С. В. та ін. ; за заг. ред. В. П. Петкова. К. : Видавництво «КНТ», 2025. 214 с.
5. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV : станом на 8 серпня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
6. Панейко Ю. Теоретичні основи державної служби. Львів : Видавництво ЛНУ, 1996. 207 с.
7. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII : станом на 7 вересня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
8. Петков С. П. Правове регулювання державної служби в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2009. 412 с.
9. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII : станом на 12 вересня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
10. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс: у 2 т. Т. 1 : Загальна частина / за ред. В. Б. Авер'янова. К. : Юрид. думка, 2004. 584 с.

Масик-Бєсова М. З.,

*кандидат наук з державного управління
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ЗНАЧЕННЯ ПІДТРИМКИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ДЕОКУПАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ АР КРИМ

Підтримка працівників виступає на даний час запорукою інституційної стійкості та однією з головних функцією державного управління, що дозволяє ефективніше функціонувати кожній посадовій особі, а відтак і кожній державній інституції. Це впливає з того, що поведінка будь-якого працівника залежить від певних мотивів, зокрема внутрішніх цінностей, інтересів тощо. Правильна підтримка державних службовців сприяє підвищенню ефективності діяльності, збільшенню рівня корпоративної культури, розвитку креативного мислення працівників, а також дозволяє покращенню конкурентних позицій та забезпечити високий рівень інституційної стійкості державного управління. При цьому необхідно не тільки виявляти значний інтерес державних службовців, але й створювати відповідні передумови для прагнення досягти певної мети. Механізм підтримки у сфері державної служби має гармонійно єднати матеріальні та нематеріальні важелі впливу на професіоналізм працівника, дозволяти створити внутрішньо скоординовані організаційно-психологічні інструменти розвитку людського потенціалу та впроваджувати даний механізм на високому рівні.

Служба в державному секторі сьогодні – це не просто робота, а виклик, що формує нову генерацію стійких, рішучих та відповідальних лідерів. Сучасні виклики, особливо в умовах війни та економічної нестабільності, вимагають оновлення системи мотивації державних службовців. Застарілі механізми стимулювання не відповідають потребам часу та не забезпечують належного рівня продуктивності. Для утримання кадрів, підвищення ефективності роботи та зміцнення довіри до державної служби потрібно впроваджувати сучасні мотиваційні моделі [1].

Головною метою підтримки державних службовців є створення таких умов праці та стимулів, що дозволяють їм самостійно виявляти готовність працювати з метою досягнення поставлених цілей. Це, своєю чергою, дозволяє підвищити ефективність роботи працівників. Мотивація та підтримка завжди є тісно взаємопов'язаними з активним спонуканням до дії, що дозволяє сформулювати відповідні мотиви поведінки державних службовців з метою досягнення не тільки

власних цілей, а й цілей самої державної інституції. За допомогою забезпечення належної підтримки можна:

- покращити морально-психологічний стан державних службовців;
- популяризувати результати найкращих державних службовців;
- демонструвати позитивне відношення керівництва до найвищих показників ефективності діяльності державних службовців;
- застосувати різні форми визнання державних службовців;
- залучати найкращих фахівців.

Заохочення державних службовців в Криму в умовах деокупації та реінтеграції, як і в Україні загалом, передбачають: оголошення подяки (найпростіша форма заохочення), нагородження грамотами чи іншими відзнаками (дозволяє відзначити працівника на відомчому рівні), дострокове присвоєння рангу (заохочення, що стосується кар'єрного зростання), представлення до нагородження урядовими відзнаками (подання до відзнак Кабінету Міністрів України, таких як вітальний лист, подяка, почесна грамота), а також представлення до відзначення державними нагородами (найвищий рівень заохочення, що передбачає нагородження державними нагородами України). Всі ці види заохочень застосовуються згідно з чинним законодавством України про державну службу.

З моменту повномасштабної російської агресії по відношенню до нашої держави, уряд та місцеві органи влади докладають чимало зусиль для розробки заходів щодо відновлення роботи державних службовців в Криму в умовах деокупації та реінтеграції. Варто зауважити, що подібні заходи потребують високої координації, ефективно розробленої стратегії та докладання зусиль не тільки зі сторони всіх гілок влади, але й громадськості. Важливим аспектом відновлення та підтримки роботи державних службовців в Криму є розвиток місцевого самоврядування та організація сприятливого середовища для забезпечення громадської участі в процесах управління. Це дозволить підвищити ефективність роботи державних службовців, покращити якість надання послуг населенню та збільшити довіру до владних органів.

Для того, щоб співробітники працювали ефективно, використовуючи отримані знання, необхідно створити відповідну систему мотивації, яка б базувалась на «справедливій» винагороді праці, яка, у свою чергу, пов'язана з питанням оцінки роботи кожного окремого співробітника або, як це часто називають, оцінкою робочого місця. Проблема «справедливої» винагороди праці державних службовців останнім часом стає все більш актуальною проблемою багатьох західних країн. Але, дана проблема в найближчі роки стане також вельми актуальною і для України в умовах післявоєнного відновлення. «Правильна» система оцінки робочого місця є дуже важливою для того, щоб співробітники мали мотивацію до навчання, до отримання нових

знань і навичок або вдосконалення існуючих, адже це впливатиме на їхню службову кар'єру та заробітну плату [2, с. 599–600].

З метою розробки ефективної стратегії та подальшого виконання роботи державних службовців в Криму в умовах деокупації та реінтеграції, необхідно створити належне нормативно-правове забезпечення та розробити стандарти підтримки державних службовців. Навчання державних службовців повинне мати на меті формування їхніх вмінь та навичок, пов'язаних з роботою на деокупованій території. При цьому важливо проводити практичні тренування та моделювання різних потенційних ситуацій.

Варто зазначити, що важливою складовою підтримки державних службовців в умовах деокупації та реінтеграції АР Криму є формування їхньої ментальної стійкості. Відновлення роботи на деокупованому Криму може набувати дуже складного характеру та потребувати від службовців максимального зосередження, вміння здійснювати свою роботу в стресових умовах, а також оперативності в процесі ухвалення важливих управлінських рішень. При цьому, варто поклопотатися про забезпечення безпеки та захисту державних службовців в процесі роботи на деокупованому Криму. З цієї метою необхідно розробити процедури, які гарантували б вищенаведені аспекти, а також механізми запобігання потенційним загрозам.

Таким чином, підтримка державних службовців в умовах деокупації та реінтеграції АР Криму відіграє надзвичайно важливу роль для забезпечення ефективної реалізації завдань публічних інституцій на даній території. Це потребує створення та удосконалення наявного нормативно-правового забезпечення, розробки стандартів підтримки та навчання державних службовців, а також забезпечення їх безпеки та захисту. Правильно організована підтримка державних службовців дасть можливість досягти ефективного відновлення функціонування державної служби та покращення рівня суспільної життєдіяльності в деокупованому Криму.

Беручи до уваги все вище наведене, можна дійти висновку, що для забезпечення ефективної реінтеграції Кримського півострова та побудови могутньої держави в цілому необхідно створити дієвий механізм державної служби та залучати до високо мотивованих професіоналів. Так, підтримка державних службовців охоплює професійний розвиток (системна організація безперервного навчання та цілеспрямований процес особистісного та професійного зростання), юридичний захист (надання правової допомоги у разі звинувачень у корупції, оскарження рішень керівництва чи дисциплінарних проваджень, а також захист у судах та антикорупційних органах), забезпечення гідних умов праці, а також захист прав у разі незаконних рішень керівництва або дисциплінарних проваджень (оскарження результатів атестації, захист від необґрунтованих обмежень доступу до інформації та допомога

у випадках конфлікту інтересів). Це включає безперервне навчання, юридичну допомогу у спірних ситуаціях, захист від корупційних звинувачень, а також можливості для кар'єрного зростання та заохочень. Ключовими цілями підтримки є: підвищення професійної компетентності (підвищення рівня знань та навичок службовців для ефективного виконання посадових обов'язків), забезпечення доброчесної поведінки (формування культури служіння народу та надання якісних послуг громадянам) та захист прав та гідності (створення умов для захисту службовців від незаконних дій та необґрунтованого тиску).

Список використаних джерел:

1. Лаврук О., Лаврук Н. Мотивація державних службовців в умовах трансформацій ринку праці України: стимули та виклики. URL: https://nung.edu.ua/sites/default/files/2025-06/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D1%82%D0%B5%D0%B7_%D0%86%D0%A4%D0%9D%D0%A2%D0%A3%D0%9D%D0%93_%D0%A2.1_2025_1.pdf#page=419

2. Кобзев І. В., Мельников О. Ф., Косенко В. В. Запровадження нової системи оцінювання професійної діяльності державних службовців. *Державне будівництво*. 2025. № 1 (37). С. 594–611. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2025-1-42>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-28>

Нащочин О. М.,

*кандидат історичних наук,
лектор української мови і культури
кафедри культур Азії та Африки
факультету сходознавства*

*Школи східних мов Варшавського університету
м. Варшава, Польща*

СКЛАДОВІ КОНЦЕПЦІЇ НЕООСМАНІЗМУ В ЗАКОРДОННІЙ ПОЛІТИЦІ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

У постбіполярному світі активно про себе заявляє Туреччина, яка прагне стати регіональним лідером, повернути собі втрачені впливи серед країн, які колись належали до Османської імперії. Така політика практично реалізується з 2002 року, коли Партія Справедливості і Розвитку (*Adalet Ve Kalkınma Partisi*) виграла парламентські вибори [18, с. 304].

Архітектором концепції неоосманізму (*Yeni Osmancılık*) вважається колишній прем'єр-міністр Туреччини професор Ахмет Давутоглу. Політик, погляди якого можна віднести до консервативних (*muhafazakârlık*), народився в провінції Конья. А. Давутоглу є автором доктрини «Стратегічної глибини» (*Stratejik Derinlik*), яку можна вважати переломним моментом в закордонній політиці Турецької Республіки (ТР). В закордонній політиці з часом відбувається еволюція в підходах від кемалізму до неоосманізму.

Джерелами для аналізу послужили промови Р. Т. Ердогана, А. Давутоглу, Х. Фідана, а також загальнотеоретичні праці Н. Моргентгау, дослідження українського дослідника О. Мощенка, польських дослідників Д. Колодзейчика, А. Шиманського, Я. Немца, М. Гербута, Й. Вудки, турецьких дослідників Г. Тюйсьозоглу, Г. Оксюза, М. Єшільташа. Завдання доповіді – проаналізувати складові концепції неоосманізму в закордонній політиці Туреччини. В тезах використано принцип історизму, системності, об'єктивності і всебічного підходу.

У XX столітті в закордонній політиці ТР сформувалися три провідні концепції: 1) кемалістична (*Atatürkçülük*). Кемалізм, який представляє собою систему і образ світу, не можна вважати ідеологією в класичному розумінні [15, с. 57]. В основу закордонної політики покладено принцип: «мир вдома – мир в світі» (*yurtta barış – dünyada barış*), а у внутрішній політиці кемалізм проявився в постаті «шести стріл» (*altı ok*) [12]. Ідеологія передбачала прозахідну орієнтацію та розрив із «османською спадщиною», котра асоціювалася із цивілізаційною відсталістю від Європи [8, с. 314]. Прикладом цього може послужити зміна алфавіту з арабського на латиницю у 1928 році в процес модернізації, що на думку дослідника Д. Колодзейчика стало негативним наслідком у передачі знань між поколіннями [9, с. 137], 2) націоналістична (етнічна), що асоціюється з ідеєю пантуранізму; 3) консервативно-релігійна, яка пов'язана із багатовекторністю на міжнародній арені та із цінностями ісламу. Ця ідея набрала сили починаючи з 70-х рр. XX ст. Завдяки таким політикам, як Н. Ербакан, Т. Озал, А. Гюль, Р. Т. Ердоган. До цього грона належить і А. Давутоглу, який у 2001 році опублікував монографію «*Stratejik Derinlik*». З цього моменту у внутрішній політиці починається повернення релігії до політичного і щоденного життя, що у зовнішній політиці проявляється в політиці *soft power*, яка опирається на мусульманську солідарність [2, с. 339].

Автор концепції закликає відмовитися в закордонній політиці від штучної концепції кемалізму та замінити її новою ідеєю «стратегічної глибини» [11, с. 66]. Думку про відмінність турецького менталітету від західноєвропейського поділяє турецький дослідник М. Єшільташ [20, с. 35]. Турецьке МЗС у 2011 році наголошувало, що членство в ЄС для країни є запорукою подальшої модернізації [17]. Політолог

вказував на потребу в переосмисленні пріоритетних напрямків в закордонній політиці тому, що епоха глобалізації вимагає зміни в підходах. Це на практиці означало фокус уваги на близькосхідні держави та дипломатичну активність [5], де кінцевою метою було перетворення ТР на глобальну потугу [4]. Це слушно так, як у міжнародних відносинах держави змагаються саме за владу [10]. Український дослідник О. Мощенко вважає, що концепції неоосманізму провідну роль відведено саме дипломатії, яка, в даному випадку, не передбачає військової експансії [1, с. 186].

Згідно концепції неоосманізму передбачався перехід від нейтральності і пасивності до багатовекторності. Метою уряду була зміна іміджу держави через активну політику в регіоні [3, с. 23], через дипломатичне вирішення конфліктів [16, с. 232]. Саме цю здатність можна вважати рисою, яка в майбутньому визначатиме успішність країни у світі [7]. Політику А. Давутоглу продовжує нині діючий прем'єр-міністр Хакан Фідан, який під час дипломатичного форуму в Анталії заявляв, що ТР в активній дипломатії вбачає переваги, адже, дякуючи діяльності президента Р. Т. Ердогана, країна перетворилася на регіонального гравця [6].

Відбувається поступове відродження релігії в публічному і політичному житті [14, с. 121]. За часів Ататюрка ТР була світською державою. Створено Управління з релігійних питань, яке підпорядковувалось прем'єрові, яке з 90-х рр. ХХ ст. перетворюється на автономне і здійснює політику «релігійної дипломатії», як в країні, так і поза її межами [19, с. 204].

В концепції зазначається, що Туречина являється спадкоємицею Османської імперії. Найбільш спорідненими за культурною і релігійною складовою з нею є країни Близького Сходу, а за етнічно-культурною – країни Центральної Азії [13].

Таким чином, ідея неоосманізму являє собою відродження впливу Турецької Республіки на тих землях, які колись входили до Османської імперії в час існування халіфату і султанату. Кінцевою метою реалізації ідеї стане перетворення країни не тільки на регіональну, а і на глобальну силу.

Список використаних джерел:

1. Мощенко О., Пріоритетні напрямки зовнішньої політики Туреччини у Близькосхідному регіоні. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 4. С. 183–191.
2. Bazin M., Tapia S., Turcja. Geografia wschodzącej potęgi. Przekł. E. Cylwik, G. Majcher. Warszawa, 2014. 385 с.
3. Davutoğlu A. Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu. İstanbul, 2009. 597 s.

4. Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Beşinci Büyükelçiler Konferansı Kapsamında İzmir Üniversiteler Platformu Tarafından Düzenlenen Toplantıda Yaptıkları Konuşma, 5 Ocak 2013, İzmir. URL: https://mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-besinci-buyukelciler-konferansi-kapsaminda-izmir-universiteler-platformu-tarafindan-d.tr.mfa

5. Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Düşünce Araştırma Vakfı'nın "2012'de Türk Dış Politikası ve Gelecek Ufku" Konferansında Yaptığı Konuşma, 27 Aralık 2012, Ankara. U URL: RL: https://mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-stratejik-dusunce-arastirma-vakfi_nin_2012_de-turk-dis-politikasi-ve-gelecek-ufku_-k.tr.mfa

6. Dışişleri Bakanı Sayın Hakan Fidan'ın IV. Antalya Diplomasi Forumu'nun Açılışında Yaptığı Konuşma, 11 Nisan 2025, Antalya / T. C. Dışişleri Bakanlığı. URL: URL: <https://mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-hakan-fidan-in-iv-antalya-diplomasi-forumu-nun-acilisinda-yaptigi-konusma-11-nisan-2025-antalya.tr.mfa>

7. Dışişleri Bakanı Sayın Hakan Fidan'ın 15. Büyükelçiler Konferansı Açılış Hitabı, 9 Aralık 2024, Ankara. URL: <https://mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-hakan-fidan-in-15-buyukelciler-konferansi-acilis-hitabi--9-aralik-2024--ankara.tr.mfa>

8. Herbut M. Turcja między Wschodem a Zachodem. Red. T. Łoś-Nowak. Polityka zagraniczna: aktorzy, potencjały, strategie, Warszawa, 2011. S. 312–320.

9. Kołodziejczyk D. Turcja. Warszawa, 2000. 327 s.

10. Morgenthau H. Polityka między narodami. Walka o potęgę i pokój. Przeł. R. Włoch, Warszawa, 2010. 408 s.

11. Niemiec J. Koncepcja „Strategicznej Głębi” w tureckiej polityce zagranicznej. *Teka of Political and International Relations – UMCS*. 2019, nr. 14/ 2, S. 57–80.

12. Öksüz H. Atatürkçülük ve küreselleşme sürecinde Türkiye. *Sosyal Bilimler Dergisi*. URL: <https://sbd.aku.edu.tr/VIII3/oksuz.pdf>

13. Somun H. Turkish Foreign Policy in the Balkans and “Neo-Ottomanism”: A Personal Account. *Insight Turkey*. 2011. Sayı 13/3, S. 33–41.

14. Sourdel J., Sourdel D. Cywilizacja islamu (VII–XIII w.). Przeł. M. Skuratowicz, W. Dembski, Warszawa: PAN, 1980. 671 s.

15. Szymański A. Między islamem a kemalizmem. Problem demokracji w Turcji. Warszawa, 2008. 370 s.

16. Szymański A. South Caucasus Political Issues-the EU and Turkish Perspective, red. M. Kibaroglu. Ankara, 2008, S. 227–240.

17. Türkiye-AB İlişkileri / T. C. Dışişleri Bakanlığı. URL: <https://mfa.gov.tr/turkiye-ab-iliskileri.tr.mfa>

18. Tüysözoğlu G. Milenium Sonrası Türk Dış Politikası Yeni Osmancılık ve Türk Avrasyacılığı Ekseninde İnşa Edilen Pragmatizm. *Alternatif Politika*. 2013, Cilt 5, Sayı 3, S. 295–323.

19. Wódka J. Polityka zagraniczna średniej potęgi. Turcja jako studium przypadku. Warszawa, 2019. 427 s.

20. Yeşiltaş M. Stratejik Derinlik'in Jeopolitik Tahayyülü. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*. 2014. Sayı 1. S. 25–56.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-29>

Омельченко Д. О.,

*аспірант кафедри публічного управління,
туризму та готельно-ресторанної справи*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ЗНАЧЕННЯ ЦИФРОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЛІДЕРА В ПУБЛІЧНІЙ СЛУЖБІ В УМОВАХ ДЕОКУПАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ АР КРИМ

В тому, щоб цифровізувати діяльність, яку провадять органи, що представляють публічну владу, полягає одне з головних завдань, які ставить перед собою будь-яка країна, що розвивається, зокрема й Україна. Нині публічна влада, впроваджуючи цифрові технології в своїх органах, зможе реалізувати один із ключових пунктів її реформи. Крім того, уряд визнав цифровізацію ще одним інструментом, за допомогою якого в Україні можна подолати корупцію. Ефективно цифровізувати галузь публічного управління є можливим, якщо буде витримана ключова умова: має бути персонал з відповідною кваліфікацією, який володіє необхідною компетентністю: знаннями, уміннями й навиками, котрих вимагають цифрові технології. Проблематику, сконцентровану на тому, яким чином формується й розвивється цифрова компетентність осіб, що працюють в органах публічної влади, як вагомий елемент, завдяки якому забезпечується ефективне функціонування в період, коли стрімко розвиваються цифрові технології, тільки розпочинають науково досліджувати вітчизняні вчені, тому її необхідно вивчати додатково.

Цифрові компетентності лідера в публічній службі є критично важливими в умовах деокупації Криму, оскільки забезпечують ефективне управління, комунікацію та цифрову трансформацію. Такі лідери повинні вміти користуватися технологіями для відновлення

послуг, приймати оперативні рішення, протидіяти дезінформації, будувати довіру та забезпечувати цифрову безпеку.

Цифрові компетентності лідера в публічній службі в умовах деокупації Криму охоплюють всебічне розуміння цифрових технологій для відновлення управління, вміння керувати цифровою трансформацією, забезпечувати кібербезпеку, розвивати цифрову інфраструктуру та взаємодіяти з громадою онлайн. Це включає впевнене використання цифрових інструментів для надання адміністративних послуг, аналізу даних, боротьби з дезінформацією та забезпечення доступу до інформації для громадян.

Основними цифровими компетентностями лідера в публічній службі в умовах деокупації та реінтеграції АР Крим є:

1. Цифрова грамотність та адаптивність (здатність впевнено та критично використовувати цифрові технології для роботи, навчання та участі в суспільному житті, а також адаптуватися до постійних змін і нових технологій).

2. Управління даними (вміння збирати, аналізувати та використовувати дані для прийняття обґрунтованих рішень та побудови ефективних послуг).

3. Кібербезпека (розуміння загроз та впровадження заходів для захисту цифрових систем та даних від зовнішніх атак, що є особливо актуальним під час деокупації).

4. Цифрова трансформація (здатність трансформувати процеси в публічній службі, впроваджувати нові цифрові інструменти та змінювати способи роботи для підвищення ефективності).

5. Комунікація та співпраця (вміння ефективно спілкуватися з громадянами та колегами в цифровому середовищі, а також організовувати співпрацю за допомогою цифрових інструментів, що є ключовим для відновлення зв'язку та довіри).

6. Креативність та інноваційність (здатність генерувати нові ідеї, експериментувати та знаходити нестандартні рішення для подолання викликів, які виникають під час деокупації).

7. Емпатія та емоційний інтелект (розуміння потреб та емоцій громадян, що дозволяє будувати більш ефективну публічну службу).

В процесі формування цифрових компетенцій публічних службовців в умовах деокупації Криму потрібно звертати увагу на такі механізми:

- 1) нормативно-правовий – сукупність взаємопов'язаних законів, підзаконних актів, концепцій та стратегічних документів;

- 2) інституційно-організаційний – сформована ефективно функціонуюча система державного впливу на процеси формування та підвищення цифрової кваліфікації персоналу органів публічної влади;

- 3) матеріально-технологічний – цифрові державні платформи, інформаційно-аналітичні системи, комп'ютерне обладнання, цифрова

інфраструктура комунікацій (зовнішніх та внутрішніх), цифрове робоче місце публічного службовця;

4) мотиваційно-кадровий – набір персоналу відповідно до відомчих стандартів з врахуванням професійних цифрових компетентностей, оцінювання рівня знань, вмінь та практичних навиків публічного службовця, розвитку систем мотивації праці персоналу та використання мотиваційних механізмів щодо підвищення цифрової компетентності [1].

Завдяки даним механізмам може бути створене підґрунтя, на якому розроблятимуться відомчі нормативні документи щодо того, як формувати цифрові компетенції, котрими мають володіти особи, що працюють в органах публічної влади, та буде побудована основа для того, щоб вести подальші наукові дослідження проблематики, яка з цим пов'язана.

Отже, важливість цифрових компетентностей лідера в публічній службі в умовах деокупації та реінтеграції АР Крим визначається тим, що

1. Цифровізація допомагає прискорити процеси відновлення інфраструктури та надання базових послуг.

2. Цифрові платформи дозволяють забезпечити прозорість розподілу допомоги та підзвітність у використанні бюджетних коштів.

3. Цифрові інструменти є важливим каналом для отримання інформації про потреби та настрої населення, що допомагає у формуванні ефективної політики відновлення.

4. Цифрові платформи сприяють координації дій різних відомств, міжнародних організацій та громадських об'єднань, що є життєво необхідним для комплексного відновлення територій.

Таким чином, на основі результатів дослідження можна прийти до висновку, що цифрові компетентності відіграють важливу роль у процесах, які формують нових лідерів в органах державної служби. Завдяки тому, що публічне управління переживає цифрові трансформації, з'явилася нагальна потреба покращувати саме цифрові компетентності, на чому акцентують: Стратегія, відповідно до якої реформується державне управління України; положення, на яких базується Національне агентство України з питань державної служби; завдання, які ставить перед собою Міністерство й комітет цифрової трансформації України; Концепція розвитку цифрових компетентностей. Необхідно й надалі розвивати інструменти, що допоможуть поліпшити процеси, під час яких відбувається оцінка та висуваються вимоги до того, яку цифрову компетентність повинні мати кандидати на отримання посади в державній службі; завдяки яким формуються короткострокові й довгострокові програми, за якими державні службовці опановуватимуть цифрову грамотність. У зв'язку з тим, що цифровізуються організаційні та інформаційні процеси державної

служби, необхідно постійно розвивати лідерські (цифрові) компетентності, які допоможуть впроваджувати інформаційну систему управління людськими ресурсами HRMIS у структурах, які належать виконавчій владі, а також формувати нові погляди на професійний цифровий розвиток осіб на державній службі.

Список використаних джерел:

1. Матвейчук Л. О., Польовий П. В. Цифрова компетентність публічних службовців: теоретична площина. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. № 2. С. 55–64. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2022.2/10>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-30>

Харченко О. А.,

*аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПРАВОВІ ТА АДМІНІСТРАТИВНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ РЕГІОНІВ У ЧОРНОМОРЬСЬКОМУ РЕГІОНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Європейська інтеграція України є не лише зовнішньополітичним курсом, а й глибинним викликом для внутрішньої правової та адміністративної системи [1]. Успіх цього процесу залежить від здатності держави формувати регіональну політику, що поєднує принципи належного врядування з ефективними механізмами реалізації [2]. Особливої актуальності набуває Чорноморський регіон, включно з Автономною Республікою Крим, адже саме ці території у воєнний та повоєнний періоди визначені як пріоритетні для реконструктивного розвитку [3]. Повернення їх у правове поле України неможливе без комплексної трансформації адміністративно-правових механізмів, що мають відповідати *acquis communautaire* ЄС.

Формування регіональної політики в умовах євроінтеграції ґрунтується на принципах децентралізації, субсидіарності та верховенства права [4]. Для Чорноморського регіону ці принципи означають практичну потребу у відновленні та водночас модернізації управлінських структур. Насамперед йдеться про синхронізацію українського адміністративного права з європейськими стандартами [5]. Це включає

впровадження сучасних підходів у сфері надання адміністративних послуг, перегляд процедур адміністративної відповідальності, а також посилення судового контролю за діяльністю органів державної влади. Така уніфікація створює підґрунтя для реалізації реінтеграційної політики та гарантує відновлення верховенства права на деокупованих територіях.

Важливим напрямом є адміністративно-правове забезпечення фінансової самодостатності регіонів. Правові механізми мають гарантувати ефективний контроль за використанням публічних коштів та створити надійні інструменти протидії економічним правопорушенням [6]. Саме вони визначають можливості реалізації регіональних програм розвитку, відновлення інфраструктури та задоволення соціальних потреб населення.

Окремо слід наголосити на формуванні інститутів управління реінтеграцією. Йдеться як про створення нових, так і про реформування існуючих адміністративних структур, що отримають чітко визначені повноваження у сфері координації міжнародної допомоги та регіонального розвитку [7]. В умовах деокупації та післявоєнного відновлення саме такі інститути виступатимуть правовою опорою для стабілізації та модернізації Чорноморського регіону.

Реалізація державної політики регіонів потребує дієвих адміністративно-правових механізмів, здатних забезпечити не лише економічну ефективність, а й відповідність європейським стандартам прозорості та підзвітності [8]. Одним із ключових напрямів є впровадження інструментів моніторингу й контролю за цільовим використанням коштів, спрямованих на реконструкцію [9]. Прозорість і антикорупційність у цій сфері стають не лише вимогою суспільства, а й умовою співпраці з європейськими інституціями, що надають фінансову допомогу.

Інформаційна та кібербезпекова стійкість є ще однією необхідною умовою сучасного регіонального управління [10]. Адміністративно-правові засади мають передбачати не лише впровадження електронних адміністративних послуг, але й комплексний захист інформаційних систем від кібератак і несанкціонованого втручання [11]. Це дозволить забезпечити ефективну комунікацію між центральною владою та регіональними структурами й сприятиме швидкому реагуванню на виклики.

Не менш важливим чинником є кадрова політика. Перепідготовка та залучення висококваліфікованих фахівців до органів місцевого й регіонального управління мають здійснюватися за європейськими стандартами [12]. Саме професійний управлінський корпус визначатиме здатність регіонів Чорноморського узбережжя інтегруватися у європейський простір.

Отже, формування та реалізація державної політики регіонів в Україні, зокрема у Чорноморському регіоні, є критичним тестом для здатності держави здійснити реконструктивний розвиток і забезпечити інтеграцію до Європейського Союзу. Ефективність цього процесу залежить від глибокого вдосконалення правових та адміністративних засад управління, що мають відповідати принципам децентралізації, прозорості та належного врядування. У цьому контексті юридична наука стає фундаментом для створення нової моделі регіональної політики, здатної забезпечити стійкість і процвітання Чорноморського регіону як невід'ємної частини європейської України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08 липня 2010 р. № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50–51. Ст. 572.
3. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11 червня 1998 р. № 615/98. *Офіційний вісник України*. 1998. № 24. Ст. 870.
4. Децентралізація в Україні: правові засади та перспективи: монографія / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Наук. думка, 2020. 384 с.
5. Council of Europe. European Charter of Local Self-Government. Strasbourg, 1985. 14 p.
6. Романенко О. Г. Адміністративно-правові засади фінансової самодостатності регіонів. *Право України*. 2021. № 6. С. 44–52.
7. Шемшученко Ю.С. Інститути управління в умовах деокупації та реінтеграції. *Юридична наука*. 2022. № 5. С. 12–20.
8. Transparency International. Corruption Perceptions Index 2022. URL: <https://www.transparency.org> (дата звернення: 30.09.2025).
9. OECD. Integrity in Public Governance. Paris : OECD Publishing, 2019. 232 p.
10. Міністерство цифрової трансформації України. Концепція розвитку цифрових адміністративних послуг. Київ, 2021. URL: <https://thedigital.gov.ua> (дата звернення: 30.09.2025).
11. Дергачов О. А. Кібербезпекові аспекти регіонального управління. *Форум права*. 2021. № 2. С. 88–95.
12. Савчук О. М. Кадрова політика в умовах євроінтеграції: правові виклики. *Право України*. 2022. № 7. С. 60–68.

Чудновець І. С.,

*аспірант кафедри публічного управління, туризму
та готельно-ресторанної справи*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Формування кадрового потенціалу державної служби є ключовим фактором забезпечення ефективності публічного управління, стабільності державних інституцій та якості надання публічних послуг. У сучасних умовах глобалізації, інституційної трансформації та посилення вимог до прозорості та підзвітності публічного сектору питання підготовки, відбору, мотивації й утримання кваліфікованих державних службовців виходять на передній план реформаторських порядків денного більшості держав [1]. Для України таке питання набуває особливої ваги в контексті викликів децентралізації, євроінтеграційних зобов'язань, швидких технологічних змін та наслідків збройного конфлікту, що робить необхідним системне переосмислення підходів до кадрової політики.

Зарубіжні практики акцентують увагу на прозорих конкурсних механізмах добору, наявності національних шкіл управління і центрів підготовки, стандартизації компетенцій, системах оцінювання ефективності, мотиваційних пакетах, механізмах ротації між державною та приватною сферами, а також на широкому використанні інформаційно-комунікаційних технологій для дистанційного навчання й управління людським капіталом. При цьому країни з перехідною економікою та активною інтеграцією до європейських інституцій стикаються зі специфічними викликами – від дефіциту професійних кадрів на місцевому рівні до потреби гармонізації правових норм і стандартів підготовки [2, с. 202].

Важливими складовими зарубіжної практики є забезпечення органів публічної служби підготовленими кадрами на основі відкритих і прозорих конкурсних процедур; досвід професійної адаптації та просування посадовців щаблями ієрархічної градації; механізми оцінювання діяльності державних та муніципальних службовців та ін. Для більшості країн, насамперед з перехідною економікою, звичайним сьогодні є рух робочої сили з державного до приватного сектора, проте існує потреба у збільшенні зворотного руху – з приватного сектора до державного [3, с. 10–11]. Однак, як стверджує О.Ю. Дрозд, внаслідок

наближення законодавства про державну службу до загального трудового права різниця в умовах працевлаштування між державним і приватним сектором постійно зменшується. Цим підвищується мобільність робочої сили, що є вагомим чинником її розвитку та збільшення організаційної компетентності, а також відіграє важливу роль у мотивації працівників [4].

У процесі порівняння систем державної служби в різних країнах можна виокремити дві великі категорії – кар’єрну (закриту) та посадову (відкриту) системи. У кар’єрній системі використовується багатофункціональний підхід під час відбору кандидатів. Посадова система передбачає прийняття працівників на конкретні посади, які потребують конкретних фахових знань. Слід зазначити, що жодна категорія не використовується в чистому вигляді в жодній країні. В усіх країнах Центральної та Східної Європи існує нагальна потреба у створенні професійної системи підготовки посадових осіб, яка б сприяла процесу модернізації та адаптації органів управління до умов європейської інтеграції. Підготовка кандидатів перед прийомом на роботу в кар’єрній системі є необхідною складовою процедури відбору. Вона широко використовується в Греції, Словаччині, Польщі та Франції. Прикладом може слугувати Національна школа державного управління в Польщі, яка надає дворічну підготовчу програму для кандидатів на державну службу. Вона була утворена за моделлю французької Національної школи управління (ENA). Проте питання підвищення кваліфікації не в її компетенції [2; 5].

Добір старших службовців і деяких інших кандидатів у Великобританії проводить комісія цивільної служби. Відповідальність за програму встановлення критеріїв оцінювання результатів покладено на Аудиторську комісію [6, с. 129]. Водночас, у Франції діє складна система відбору державних службовців. Нижчі і вищі посади не підпадають під конкурс, на вищі посади працівників призначають, а на найнижчі персонал набирають за допомогою тестів та іспитів за спеціальністю. Паралельно проводяться три конкурси (у вигляді іспитів, у порівнянні послужного списку кандидатів на посади): перший – для випускників вищих навчальних закладів; другий – для кадрових службовців; третій – для тих, хто вступає до Національної адміністративної школи. Такий відбір регулює «Федеральний закон про чиновників», прийнятий у 1953 р. і чинний в редакції [7].

Аналіз зарубіжних підходів до формування кадрового потенціалу державної служби свідчить, що стали ефективність і адаптивність публічного апарату забезпечують не окремі інструменти, а комплексна система, яка поєднує запроваджені правові рамки, прозорі та конкурентні механізми добору, цілеспрямовані програми підготовки й підвищення кваліфікації, ефективну систему оцінювання і просування, гнучкі моделі кар’єрного й посадового розвитку, сучасні інструменти

мотивації (включаючи конкурентну оплату праці й нематеріальні стимули) та потужне організаційно-інформаційне забезпечення; зарубіжні моделі демонструють, що успішна реформа кадрової політики спирається на взаємодію інституцій (національні школи державного управління, комісії з добору, аудит-інститути), концентрацію уваги на результатах і клієнтоорієнтованості, впровадження стандартів професійної компетентності й прозорих критеріїв оцінювання, а також на активне використання ІКТ для дистанційного навчання, оцінки компетенцій і створення єдиного інформаційного простору; для України імплікації цього досвіду означають необхідність переходу від фрагментарних елементів кадрової політики до цілісної моделі, що включає правове закріплення прозорих конкурсних процедур та антикорупційних гарантій, створення або розвиток потужних навчально-методичних центрів (на зразок національних шкіл управління) зі стандартними програмами підготовки для кандидата та системою безперервного професійного розвитку, запровадження компетентнісної рамки та єдиних стандартів оцінювання й атестації, стимулювання обмінів і тимчасового переміщення фахівців між державним і приватним секторами як механізму підвищення практичних компетенцій, а також імплементацію цифрових рішень для автоматизації рекрутингу, моніторингу продуктивності та управління талантами; оскільки ключовими викликами для України залишаються нестача професійних кадрів на місцевому рівні, необхідність модернізації систем оплати та просування, а також підвищення довіри громадян до державних інституцій, запропоновані заходи мають поєднувати коротко- і середньострокові інтервенції (пілотні програми підготовки, конкурси на ключові посади, цифрова платформа рекрутингу) із довгостроковою стратегією (розвиток інституційного навчального корпусу, системи супроводу кар'єри, законодавчих змін щодо статусу державного службовця), при цьому успішність має оцінюватися через чіткі індикатори – відсоток вакансій, заміщених через конкурси; рівень відповідності компетенцій посадовим вимогам; показники утримання та зворотного руху фахівців із приватного в державний сектор; оцінки якості надання публічних послуг та індекси довіри громадян – і супроводжуватися механізмами зовнішнього аудиту, міжнародного співробітництва та обміну кращими практиками з метою адаптації стандартів до євроінтеграційних вимог і сучасних викликів управління в умовах децентралізації й постконфліктної відбудови.

Рекомендовані практичні кроки для України (стисла програма дій): 1) закріпити в законодавстві прозорі критерії добору й повної конкуренції на ключові публічні посади та створити незалежний наглядовий орган за конкурсами; 2) розробити і впровадити національну компетентнісну рамку для державних службовців із прив'язкою до посадових стандартів і програм навчання; 3) створити/укріпити

національну школу державного управління як центр підготовки кандидатів і лідерів, що поєднує очне й дистанційне навчання; 4) запровадити систему безперервного професійного розвитку (CPD) із модульними курсами, практиками стажувань у приватному секторі та ротациями; 5) впровадити єдину цифрову платформу HR-аналітики для рекрутингу, супроводу кар'єри, оцінювання продуктивності й моніторингу показників якості публічних послуг; 6) розробити систему мотивації, що поєднує конкурентну оплату, нематеріальні стимули (кар'єрні траєкторії, визнання) та заходи для повернення фахівців із приватного сектору; 7) забезпечити прозорість і підзвітність через публічні звіти, незалежний аудит і механізми залучення громадян до оцінки якості послуг.

Підсумовуючи, зарубіжний досвід підтверджує: модернізація кадрового потенціалу державної служби потребує синергетичного підходу – поєднання законодавчих реформ, інституційного будівництва, сучасних освітніх практик, цифровізації HR-процесів і системи мотивації – і лише така цілісна трансформація може забезпечити стійке підвищення якості державного управління, адаптацію до євроінтеграційних стандартів та відновлення довіри громадян.

Список використаних джерел:

1. Жовнірчик Я. Ф. Сучасна кадрова політика в органах державної влади та органах місцевого самоврядування. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 12. С. 102–107.
2. Толкованов В. В. Правові інструменти Ради Європи з питань місцевого і регіонального розвитку та проблеми їх імплементації в Україні: монографія. Київ, 2017. 349 с.
3. Котовська О. П. Питання професіоналізму і компетенції органів публічної влади. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2017. № 2. С. 5–12.
4. Дрозд О. Ю. Співвідношення норм трудового та адміністративного права при регулюванні проходження державної служби в Україні : монографія. Херсон : Гельветика, 2016. 480 с.
5. Шкабаро В. М. Імплементація міжнародно-правових норм в законодавстві України щодо конституційно-правового статусу міста. *Держава і право*. 2021. № 2. С. 249–252.
6. Тимошенко Н. В. Співвідношення принципів відкритості та прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування окремих зарубіжних країн. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 44 (1). С. 125–131.
7. Ткачук А. Місцеве самоврядування у Франції. На шляху до децентралізації. URL: <http://pdp.org.ua/analytics/local-government/979-28a-a5>

**НАПРЯМ 6. ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОМУ
Й ДУХОВНОМУ СВІТІ
ВОЛОДИМИРА ВЕРНАДСЬКОГО**

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-32>

Дідук І. А.,

*кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник відділу психологічної поведінки молоді
Інституту соціальної та політичної поведінки молоді
Національної академії педагогічних наук України
м. Київ, Україна*

**ПАРАЛЕЛІ ПОГЛЯДІВ ВОЛОДИМИРА ВЕРНАДСЬКОГО
ТА ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ**

У процесі формування української державності важливу роль відіграли не лише культурні діячі та політики, а й науковці, які заклали фундамент української ідентичності. Однією з таких постатей був Володимир Іванович Вернадський – видатний учений, філософ, природознавець, який не лише створив нові наукові напрями, а й активно долучився до побудови українських державних інституцій у сфері науки та освіти. Осягнення наукового капіталу Володимира Івановича має сьогодні важливим завданням, оскільки світогляд ученого – це наріжний камінь утвердження української ідентичності. Діяльність В. Вернадського – це приклад того, як наукове мислення поєднується із глибокою національною свідомістю. Його українська ідентичність не є етнічною декларацією, а глибока культурна і національна приналежність. Ідеї В. Вернадського співзвучні з поглядами Г. Сковороди, що демонструє тяглість національної ідентичності. Ці два мислителі заклали фундамент української ідентичності через ідеї свободи, гармонії, гуманізму та служіння суспільству. Хоча вони жили в різні століття (XVIII і XX), їхні ідеї напрочуд глибоко перегукуються. Порівняння їхніх поглядів – це діалог двох епох, двох мислителів, які поєднали українську приналежність із універсальним баченням світу. Попри різні сфери діяльності, їхні ідеї мають спільні засади, які й сьогодні залишаються актуальними.

Мета дослідження – вивчення тяглості національної ідентичності через співставлення поглядів В. Вернадського та Г. Сковороди.

Формування національної свідомості В. Вернадського має глибоке українське коріння. Свое дитинство він провів у Харкові та Полтаві. Його предки по материнській лінії належали до козацької старшини, воювали під проводом Богдана Хмельницького. Крім того, дядько В. Вернадського по материнській лінії, М. Гулак, був одним із засновників Кирило-Мефодіївського братства разом із М. Костомаровим і Т. Шевченком. Батько В. Вернадського був випускником Київського університету, знав особисто Т. Шевченка, Г. Квітку-Основ'яненка, М. Куліша. Тож В. Вернадський сформувався на українській мові та літературі, завжди підкреслюючи свою українську ідентичність і козацьке походження. У Мілані він став свідком болючої реакції батька на Емський указ, який забороняв українську мову. Це стало переломним моментом у його національному усвідомленні. В. Вернадський активно підтримував українську літературу, читав журнал «Основа», шукав українські книги навіть за кордоном. У листах і щоденниках він писав, що українське відродження глибоко проникло в його світогляд, і він вважав за щастя брати в ньому участь.

Як перший президент Української академії наук (1918 рік), В. Вернадський створив інституцію, яка стала фундаментом української наукової незалежності та центром національного наукового розвитку. Він розробив модель Академії, що мала задовольняти національні, державні та місцеві потреби. В. Вернадський був знайомий і співпрацював з М. Грушевським, який очолював історико-філологічний відділ академії. Їхні професійні стосунки були важливими для становлення української наукової інституції.

В. Вернадський був ініціатором створення Національної бібліотеки Української держави – нині бібліотека його імені, очолював Таврійський університет. Він підтримував ідею створення українських університетів, інститутів, шкіл, що мали працювати на формування освіченого громадянина нової держави. Розвивав гуманістичні засади державності, які базувалися на принципах свободи особистості, демократії, інтелектуальності та служіння суспільству. Він вірив, що держава має бути не лише політичною структурою, а й моральною спільнотою, яка підтримує науку, освіту та культуру.

Ідеї В. Вернадського щодо української ідентичності – глибокі, гуманістичні й водночас науково обґрунтовані. У 1915 році В. Вернадський написав працю «Українське питання і російська громадськість», яку лише у 1988 році було знайдено у рукописах та оприлюднено в українському перекладі Н. Білоцерківцев [1]. О. Дедуш дослідив положення ноосферної концепції В. Вернадського, які корелюють з дослідженнями поняття «національна ідентичність» [2]. Можна констатувати, що ця праця – це своєрідний маніфест незалежності для

майбутніх поколінь, який пройшов крізь час та відкрив свій сенс вже у незалежній Україні.

В. Вернадський стверджує, що українська самосвідомість є окремішною від самосвідомості інших народів. В її основі лежать особливості психіки та культурних тяжінь, відмінності етнографічних нашарувань. Мова йде про унікальну ментальність та світогляд. Науковець виділяє роль Галичини у збереженні української ідентичності. Він наголошує, що національна свідомість українців тяжіє до цінностей Західної Європи, перейнятих духом демократизму. Українці є ра своєю природою демократами.

Опорою національної свідомості та відродження, на думку В. Вернадського, стала літературна українська мова, яка виникла на народній основі. Саме у літературі XIX століття викристалізувалася українська національна ідея. Науковець доходить висновку, що в умовах відсутності політичної основи, а саме знищених козаччини та гетьманства, мова й література стали формою збереження України. Він критикував столипінські реформи, а російсько-українські відносини XVII–XVIII століття характеризував як намагання росією поглинути «чужорідне політичне тіло». Учений зазначав, що намагання росії перетворити українську народність на етнографічний матеріал для посилення панівної народності «лишались і лишаються безуспішними». Прагнення мати свою правову державу для українців є природним і «приреченим на успіх» [1, с. 174–175]. Його праця наповнена передчуттям нового часу України. Таким чином, погляди В. Вернадського висвітлюють ідеї самотності, цінності свободи та гуманізму в національній самосвідомості, а також сприяють розвитку української наукової думки.

Порівняння поглядів В. Вернадського та Г. Сковороди дозволяє виділити спільні ідеї та простежити хронологію утвердження української ідентичності в науковому дискурсі. Думки обох мислителів поєднують головні ідеї національної свідомості: українську традицію, спосіб розуміння світу, бачення свободи як життєвого принципу. Вчення Г. Сковороди відоме нам завдяки М. Ковалінському, який був його близьким другом та дослідив його філософію [3].

По-перше, погляди мислителів об'єднані духовною основою українства, вірою в духовну силу людини та її зв'язок із природою. В. Вернадський сформулював ідею ноосфери – сфери розуму, де людська свідомість стає рушієм еволюції. Він вірив у силу науки як морального інструменту розвитку людства. Це суголосно з сквородинським ідеалом служіння істині та добру. Г. Сковорода розвивав концепт філософії серця – ідею, що істина пізнається не лише розумом, а й через внутрішнє духовне переживання. Такий підхід став основою українського кордоцентризму, який підкреслює цілісність людини та її зв'язок із вищим сенсом. Тож В. Вернадський – філософ розуму,

а Г. Сковорода – це філософ серця. Обидва мислителі бачили людину як частину Всесвіту, здатну до духовного і розумового зростання. Ідеї В. Вернадського про ноосферу – це продовження українського космізму, де людина не лише біологічна істота, а носій духу і розуму.

По-друге, в основі обох вчень лежить принципи гуманізму: людина – не просто біологічна істота, а носій духу, розуму, свободи. При цьому природа розглядається як джерело гармонії. Г. Сковорода вважав, що людина має жити «за природою», тобто відповідно до свого внутрішнього покликання. Його ідея «сродної праці» – це заклик до самореалізації через гармонію з власною сутністю. В. Вернадський досліджував біосферу як єдину систему, де людина є як частиною природи, так і активним перетворювачем біосфери. В. Вернадський створив концепцію ноосфери, де розум і моральність формують майбутнє людства. Ці ідеї формують сучасну українську екологічну свідомість, де природа – не ресурс, а партнер у спільному бутті. При цьому важливою є гармонійна взаємодія.

По-третє, обидва мислителі, черпаючи натхнення з української культури, вважали її джерелом сили та основою самостійності, тобто, дбали про національну гідність. Г. Сковорода, мандруючи Україною, проповідував моральне вдосконалення, незалежність духу та гідність – цінності, які стали основою сучасної української національної ідеї. А В. Вернадський, хоч і працював у міжнародному науковому середовищі, завжди підкреслював свою українську ідентичність. Він вірив, що наука має служити суспільству, а не лише бути інструментом прогресу. Тож мислителі суголосно бачили своє завдання служити Україні через освіту і науку.

По-четверте, у поглядах вчених відстежується спільність бачення поняття «свобода». Останню представлено як визначальний життєвий принцип. Так, Г. Сковорода відмовлявся від посад і багатства, обираючи свободу духу, а В. Вернадський зберігав незалежність мислення навіть у складні політичні часи. Тож обидва є прикладом вільного українського інтелекту, що не кориться зовнішнім обставинам.

Обидва мислителі вважали, що освіта і просвітництво – це шлях до національного пробудження. Г. Сковорода був мандрівним вчителем, що формував моральні засади суспільства, а В. Вернадський – засновник наукових шкіл, що виховували нове покоління мислителів. Їхня діяльність стала вагомим внеском у формування освіченої та відповідальної української нації.

Таким чином, В. Вернадський та Г. Сковорода є яскравими представниками української ідентичності, в основі якої лежать повага до української культури та традицій, утвердження гуманістичних цінностей наукового підходу. Їхній внесок у створення національних інституцій, розвиток освіти, формування гуманістичних засад держави заклав фундамент, на якому й сьогодні стоїть незалежна Україна.

В. Вернадський – це Г. Сковорода ХХ століття: якщо Г. Сковорода відкрив шлях до духовної свободи через «сродну працю», то В. Вернадський – до служіння суспільству через науку. Вони є символами української ідентичності, що поєднують серце і розум, духовність і науку.

Список використаних джерел:

1. Вернадський В. І. Українське питання і російська громадськість / пер. Н. Білоцерківець. *Вітчизна*. №6, 1988. С. 172–177.
2. Дедуш О. Явище «національна ідентичність» у координатах ноосферної концепції Володимира Вернадського. *Народна творчість та етнологія*. 3 (373), 2018. С. 79–84.
3. Ковалінський М. Григорій Сковорода (Життя і деякі думки українського філософа-спіритуаліста). Лондон : Накладом Української Видавничої Спілки, 1956. 35 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-33>

Чернишова Ю. О.,

*студентка факультету гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ГЕНДЕР, ВЛАДА ТА НАСИЛЬСТВО ЯК СОЦІАЛЬНІ КОНСТРУКТИ

Сучасні соціогуманітарні науки активно досліджують питання гендеру, влади та насильства як ключових понять, що визначають структуру суспільних відносин. У межах постмодерної соціології та культурології вони розглядаються не як природні чи біологічні явища, а як **соціальні конструкти**, тобто результати історично сформованих уявлень, практик і дискурсів, які підтримують певний соціальний порядок.

1. Гендер як соціальний конструкт

Поняття гендеру в сучасному дискурсі набуло значення складної системи культурних очікувань і соціальних ролей. На відміну від біологічної статі, гендер не є природно зумовленим – він формується у процесі соціалізації, виховання та взаємодії людини з навколишнім середовищем. Як стверджує Джудіт Батлер, гендер – це «перформативна практика», тобто він створюється і відтворюється через

щоденні дії, мову та поведінку, що відповідають певним соціальним нормам [1, с. 42].

Батлер наголошує, що суспільство відтворює гендер через повторення «нормативних сценаріїв», які нав'язують людям певні способи самовираження. Наприклад, традиційні уявлення про «жіночність» чи «чоловічність» не відображають реальної сутності людини, а є результатом соціального тиску, який регулює, як люди мають виглядати, говорити чи діяти.

Таке розуміння гендеру дозволяє по-новому осмислити ідею рівності: проблема полягає не лише у боротьбі з дискримінацією, а й у необхідності **змінити самі соціальні механізми, що продукують нерівність**.

2. Влада як дискурсивна структура

Поняття влади у працях Мішеля Фуко виходить за межі класичного уявлення про неї як про централізовану силу. На його думку, влада – це **мережа відносин**, що пронизує усі рівні суспільства, формуючи норми, знання і практики [2, с. 88].

Влада діє не лише через примус, а й через **дискурс** – систему висловлювань, яка визначає, що вважається «нормальним», «моральним» або «прийнятним». У цьому сенсі мова стає інструментом контролю: через неї суспільство виробляє певну картину світу, у якій закріплюється нерівність між гендерами.

Наприклад, жінка традиційно описується у медіа та культурі як «емоційна», «турботлива», «слабка» – це не просто слова, а елементи владного дискурсу, який закріплює підлегле становище жінок. Таким чином, **влада не лише забороняє, а й створює реальність**, нав'язуючи певні норми поведінки та соціальні ролі.

Фуко вважав, що справжня мета критики полягає не у знищенні влади, а у **розкритті її механізмів**, щоб суспільство могло усвідомлено протидіяти формам домінації.

3. Насильство як прояв соціальної ієрархії

П'єр Бурдьє у праці «*La domination masculine*» (1998) вводить поняття **символічного насильства** – невидимого примусу, який діє через звички, мову, освіту, культуру [3, с. 115]. Це насильство не завжди має фізичний характер, але воно глибоко вкорінене у щоденних практиках.

Бурдьє підкреслює, що **соціальні структури привласнюють тіла**, нав'язуючи людям певні позиції у соціальній ієрархії. Коли дівчат навчають бути «скромними», а хлопців – «рішучими», це вже форма насильства, оскільки вона обмежує можливості розвитку особистості.

У цьому контексті гендерно зумовлене насильство (домашнє, економічне, сексуальне) є не лише особистою трагедією, а наслідком **системних механізмів влади**, які підтримують ієрархічну структуру суспільства.

Соціальні інституції (сім'я, школа, медіа) відтворюють ці моделі, часто неусвідомлено. Тому боротьба з насильством має починатися не лише з правових реформ, а й з **трансформації соціальних норм та освітніх підходів**.

4. Взаємозв'язок гендеру, влади та насильства

Узагальнюючи вищесказане, можна стверджувати, що гендер, влада і насильство є трьома взаємопов'язаними вимірами соціальної дійсності. Влада формує гендерні ролі через дискурси; гендерна нерівність стає підґрунтям для насильства; а насильство, своєю чергою, зміцнює владні структури.

Такі процеси не є природними – вони створені людьми і можуть бути змінені. Соціальні науки покликані не лише аналізувати ці механізми, а й пропонувати шляхи їх подолання: розвиток критичного мислення, освіта з питань рівності, культурна репрезентація різноманітності.

Висновки. Отже, гендер, влада і насильство – це не статичні поняття, а **динамічні соціальні конструкти**, що змінюються під впливом історичних, культурних і політичних чинників. Вони визначають, як людина сприймає себе та інших, які має права, ресурси і можливості.

Розуміння цих процесів відкриває шлях до формування більш справедливого суспільства, де рівність не обмежується формальними правами, а ґрунтується на визнанні людської гідності та свободи самовираження.

Список використаних джерел:

1. Butler, J. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, 1990.
2. Foucault, M. *La volonté de savoir*. Paris : Gallimard, 1976.
3. Bourdieu, P. *La domination masculine*. Paris: Seuil, 1998.
4. Connell, R. W. *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*. Stanford University Press, 1987.
5. hooks, bell. *Feminist Theory: From Margin to Center*. Boston : South End Press, 1984.

НАПРЯМ 7. ВИКЛИКИ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ТА ПОЛІТИКО-ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-34>

Герман М. В.,

*аспірантка кафедри політичних інститутів та процесів
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ПОТЕНЦІАЛ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Рівень самоорганізації населення – невід’ємний показник розвитку громадянського суспільства, який в умовах повномасштабної російсько-української війни ще є свідченням зрілості народу, його відповідальності за сьогоднішню і майбутню країну.

Відповідно до вітчизняного законодавства, самоорганізація населення в Україні є досить інституціоналізованою, а її органи Законом України «Про органи самоорганізації населення» визначаються як «представницькі органи, що створюються жителями, які на законних підставах проживають на території села, селища, міста або їх частин, для вирішення завдань, передбачених цим Законом... Орган самоорганізації населення є однією з форм участі членів територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах у вирішенні окремих питань місцевого значення» [5]. Ці визначення, що локалізують самоорганізацію населення на місцевому рівні, ґрунтуються передусім на нормах Конституції України, стаття 140 якої надає сільським, селищним і міським радам право «дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна» [3].

Самоорганізаційний потенціал населення можна визначити у контексті його вимірів:

– інституціонального – наявність законодавчого підґрунтя. В Україні самоорганізація населення регулюється нормами Конституції, Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про органи самоорганізації населення», «Про службу в органах місцевого самоврядування», Бюджетного кодексу України (документ

містить положення про можливість фінансування органів самоорганізації населення із місцевих бюджетів, а також участь громадян у процесах планування місцевих бюджетів), Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок легалізації об'єднань громадян», Методичними рекомендаціями Мінрегіону щодо діяльності органів самоорганізації населення, місцевими статутами територіальних громад та ін. Варто наголосити, що в умовах дії правового режиму воєнного стану можливість залучення громадян до забезпечення функціонування місцевих структур визначається відповідним законом;

- інституційного – використання безпосередніх форм самоорганізації населення (громадські організації, рухи, ініціативи, ОСББ тощо), які мають правосуб'єктність, канали взаємодії з органами місцевого самоврядування, військовими адміністраціями тощо;

- людського – достатня кількість активних громадян, здатних продукувати і реалізовувати різноманітні громадянські ініціативи. Так, спираючись на актуальну соціологію 2022–2025 рр., констатуємо, що «серед основних ознак патріотизму громадяни України особливо відзначають проактивну громадянську позицію, виявлену у волонтерській діяльності, і готовність захищати свою країну в лавах ЗСУ» [6], рівень довіри до неурядових інституцій (громадські організації, волонтерські рухи) коливається у межах 60–80% [4], «розвиток організацій громадянського суспільства в Україні залишається сталим і навіть демонструє зростання за деякими показниками» [2]. Відтак, не ототожнюючи громадянське суспільство і суспільство/населення як таке, можна вважати проактивну частину громадян достатньою для «вирішенні питань місцевого значення в межах Конституції і законів України; задоволення соціальних, культурних, побутових та інших потреб жителів; участі у реалізації соціально-економічного, культурного розвитку відповідної території, інших місцевих програм» [1];

- ресурсного – сформованість певної громадянської інфраструктури рішень та наявність способів і засобів для їх упровадження. З огляду на контекст наукової розвідки, зупинимося на кількох важливих показниках: більшість українців є донаторами на потреби Сил безпеки і оборони [8]; в Україні продовжує збільшуватися кількість громадських організацій, яких на сьогодні зареєстровано майже 106 тисяч [7]; кількість зареєстрованих волонтерів перевищила 10,5 тисяч і продовжує постійно зростати з початку повномасштабної війни;

- організаційно-інформаційного – показники узгодженості дій суб'єктів самоорганізації населення, наявність між ними сталих каналів комунікації, практики мережування тощо. Це ті показники, які формуються у режимі реального часу одночасно із розвитком громадянського суспільства, громадянської свідомості, громадянських

ініціатив і які, відповідно до щорічно визначеного індексу сталості ОГС в Україні, є достатньо високими, як для країни перехідної демократії.

Очевидно, що під час війни просторові рамки самоорганізації населення неможливо обмежити громадами чи населеними пунктами (вулицями, будинками). Наприклад, у прагненні підтримати підрозділ територіальної оборони, який несе службу поза межами області формування, громади об'єднуються, їхні ОСН мережуються з волонтерами різних регіонів, і з цієї синергії з'являється ефективна спільнота. Інший аспект – зовнішнє фінансування у вигляді грантів і програм міжнародної підтримки, за якими для втілення суспільно затребуваних проєктів створюються консорціуми з неурядових інституцій, незалежно від місця їхньої реєстрації. Як результат, вітчизняні практики самоорганізації населення в умовах дії правового режиму воєнного стану демонструють достатньо високий потенціал щодо здійснення нацспротиву і підтримки його учасників, реалізації фандрайзингових та краудфандингових кампаній, функціонування публічно-громадських хабів, навчальних (тренувальних) центрів, організації логістики та ін.

Список використаних джерел:

1. Бойко О. Роль та перспективи органів самоорганізації населення в Україні. *Портал «Децентралізація»*. 2025. URL: <https://decentralization.ua/news/19958>

2. Індекс сталості громадського сектору в Україні залишається високим. *Укрінформ*. 2025. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4019613-indeks-stalosti-gromadskogo-sektoru-v-ukraini-zalisaetsa-visokim.html>

3. *Конституція України*. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Оцінка ситуації в країні та діяльності влади, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, віра в перемогу (лютий-березень 2025 р.). *Центр Разумкова*. 2024. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlenia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremogu-liutyiberezen-2025r>

5. Про органи самоорганізації населення. Закон України № 2625-III від 11.07.2001 р. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text>

6. Рівень стійкості та згуртованості громадян України (за результатами соціологічних досліджень). *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/riven>

stiykosti-ta-zhurtovanosti-hromadyan-ukrayiny-za-rezultatamy-sotsiologichnykh

7. Стійкість чи виживання: як громадський сектор України пройшов кризи 2014–2024 років. *Український незалежний центр політичних досліджень*. 2025. URL: <http://www.ucipr.org.ua/ua/novyny/stijkist-chi-vizhivannya-yak-gromadskij-sektor-ukrajini-projshov-krizi-2014-2024-rokiv>

8. Як і скільки донатили українці на ЗСУ в 2024 році. *Бізнес Цензор*. 2024. URL: <https://censor.net/r3529077>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-35>

Гончарова О. С.,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України*

*Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

Брагіна Т. М.,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри народної хореографії*

*Харківської академії культури
м. Харків, Україна*

Брагін Ю. А.,

кандидат культурології, доцент,

*доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін*

*Державного біотехнологічного університету
м. Харків, Україна*

УНІВЕРСИТЕТ ЯК ПРОСТІР ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Сучасна російсько-українська війна стала масштабним чинником трансформації українського суспільства, його цінностей та інституційних засад. Вона актуалізувала питання національної ідентичності, адже саме від її стійкості залежить здатність країни протистояти зовнішній агресії та забезпечувати внутрішню єдність. У цьому контексті система освіти, зокрема університети, виступають не лише як

осередки знань і професійної підготовки, але й як простори формування національної самосвідомості, колективної пам'яті та громадянської позиції. Університети набувають особливого значення у системі національної безпеки та культурного відновлення. Вони стають майданчиками для виховання молоді в дусі відповідальності, солідарності та демократичних цінностей, а також формують кадровий потенціал, необхідний для відбудови країни. В умовах війни освітні заклади виконують подвійну функцію: з одного боку вони зберігають академічні традиції та науковий потенціал, з іншого – реагують на виклики сьогодення, трансформуючи освітній процес відповідно до нових реалій.

Метою дослідження є аналіз ролі університету як простору формування національної ідентичності в умовах воєнних викликів. Завданнями є: з'ясувати особливості трансформації освітнього середовища під час війни; визначити механізми формування ідентичності в академічній спільноті; розкрити роль університетів у процесі суспільної консолідації та відновлення України.

Проблема національної ідентичності має міждисциплінарний характер і розглядається у філософії, соціології та культурології як комплексний феномен, що поєднує у собі відчуття належності до певної спільноти, усвідомлення її цінностей, культурних традицій і колективної пам'яті. Філософи наголошують на ідентичності як категорії саморефлексії особистості та спільноти [7], соціологи – на процесуальному характері ідентичності, що конструюється у взаємодії з іншими групами [4], тоді як культурологи розглядають її як систему символів і наративів, що підтримують колективне «ми» [6]. В історичному вимірі освіта завжди була одним із ключових інструментів формування національної ідентичності: ще з часів становлення модерних націй університети відігравали роль осередків не лише знань, а й виховання громадян, здатних до політичної та культурної мобілізації. Сучасні дослідники підкреслюють, що університет є простором соціалізації, де інтегруються академічні, культурні й ціннісні орієнтири, що формують у студентів почуття належності до національної спільноти та усвідомлення своєї відповідальності за її майбутнє [2; 5]. Таким чином, університет виступає не лише навчальною інституцією, але й важливим чинником відтворення і трансляції національної ідентичності у глобалізованому світі.

Війна є потужним каталізатором соціальних трансформацій, які в першу чергу відбиваються на освітній сфері. Університет як інституція, що поєднує функції збереження знань, виховання нових поколінь і продукування культурних цінностей, опиняється в умовах особливого тиску. З одного боку, він стає вразливим через руйнування інфраструктури, втрату матеріальних ресурсів, вимушену міграцію викладачів і студентів. З іншого, – саме в умовах кризи університет

виявляє свою здатність бути стійким, зберігати автономію та продовжувати виконувати суспільно значущі завдання. П. Альтбах слушно зазначає, що навіть у періоди потрясінь університет зберігає роль центру інтелектуального опору і простору продукування ідей, які формують національну ідентичність та сприяють культурному відновленню суспільства [1, р. 23]. Одним із найсерйозніших викликів, що постають перед університетами у воєнний час, є загроза академічній автономії. Урядові структури часто прагнуть підпорядкувати систему освіти військово-політичним цілям, що може обмежувати свободу наукових досліджень та викладання. Водночас університетська автономія у кризових умовах набуває нового сенсу: вона означає не тільки право інституцій на власні рішення, а й здатність зберігати академічну спільноту як носія певних цінностей та культурної спадкоємності. Університет, попри зовнішній тиск, має залишатися простором вільної думки, що особливо важливо в умовах, коли суспільство схильне до радикалізації та поляризації.

Особливу увагу привертає феномен переміщених університетів. Український досвід після 2014 року, коли частина закладів вищої освіти була змушена залишити тимчасово окуповані території Донбасу і Криму, став унікальним прикладом збереження академічної ідентичності в умовах вигнання. Як показують дослідження, переміщені університети, втративши звичну інфраструктуру, зуміли зберегти свої ключові характеристики завдяки людському капіталу: професорсько-викладацькому складу, студентам, а також традиціям, що передавалися всередині академічної спільноти [8, с. 104]. Це дозволило їм залишитися впізнаваними інституціями, які, хоч і змінили географічне розташування, не втратили своєї ідентичності. Більше того, досвід переміщення сприяв формуванню нових освітніх практик, що виявилось корисним і для інших університетів України після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році.

Ще одним важливим аспектом є трансформація освітнього процесу. Війна не лише створює перешкоди для навчання (руйнування аудиторій, вимушене переміщення студентів і викладачів, перебої з електроенергією чи інтернетом), але й стимулює інноваційні зміни. Активно розвиваються цифрові платформи, дистанційні та гібридні форми навчання, які дозволяють зберігати освітню взаємодію попри фізичну роз'єднаність. Тоні Бейтс підкреслює, що перехід до цифрового навчання є не лише вимушеною реакцією на кризу, але й можливістю модернізувати освітній процес, зробити його більш гнучким, персоналізованим і стійким до зовнішніх загроз [3, р. 301–305]. Для України це означає, що навіть в умовах воєнного стану університет може залишатися місцем, де відбувається інтелектуальний розвиток і підтримка культурного континуїтету. Викладання гуманітарних дисциплін, зокрема історії, філософії, культурології та мовознавства,

створює можливості для конструювання колективної пам'яті та усвідомлення національної самобутності. Навчальні курси, що включають аналіз історичних наративів, пам'яті про трагічні події та культурні досягнення, сприяють формуванню критичного мислення та ціннісного сприйняття власної нації. Важливу роль у цьому процесі відіграє викладач, який стає провідником національних цінностей. Викладач не лише передає знання, а й моделює поведінкові, етичні та культурні орієнтири, демонструючи студентам, як інтегрувати історичну пам'ять та цінності у повсякденне життя [7, р. 25–26]. Через роль наставника і приклад особистої позиції викладач впливає на становлення студентської свідомості, формує почуття відповідальності за колективну історію та майбутнє спільноти.

Таким чином, університет у воєнний час постає не просто освітньою інституцією, а багатофункціональним форпостом суспільної резистентності. Він інтегрує функції академічного середовища, культурного осередку та елементу системи національної безпеки. Досвід переміщених університетів, практики гнучкого навчання та збереження академічної автономії свідчать про здатність університету трансформуватися у відповідь на виклики війни та водночас залишатися носієм фундаментальних цінностей, забезпечуючи стійкість національної ідентичності. Їм вдається створити середовище, де колективна пам'ять, культурна самобутність та громадянська відповідальність інтегруються в навчальний процес.

Список використаних джерел:

1. Altbach P. G. Tradition and Transition: The International Imperative in Higher Education. Rotterdam : Sense Publishers, 2007. 284 p.
2. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London : Verso, 2001. 256 p.
3. Bates T. Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning. Vancouver : Tony Bates Associates Ltd, 2015. 517 p.
4. Castells M. The Power of Identity. Oxford : Blackwell, 2004. 560 p.
5. Delanty G. Challenging Knowledge: The University in the Knowledge Society. Buckingham : Open University Press, 2001. 224 p.
6. Habermas J. The Postnational Constellation: Political Essays. Cambridge : MIT Press, 2001. XVII, 190 p.
7. Taylor C. Multiculturalism and the Politics of Recognition. Princeton : Princeton University Press, 1992. 112 p.
8. Беззубко Б. І., Пономарьова А. О. Переміщені заклади вищої освіти: нові виклики і перспективи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Економічна»*. 2023. Вип. 104. С. 100–107.

Деревська К. І.,

*доктор геологічних наук, професорка,
професорка кафедри екології
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
м. Київ, Україна*

Петровська І. О.,

*кандидат економічних наук, доцентка,
завідувач кафедри публічного управління, туризму
та готельно-ресторанної справи
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Нестеровський В. А.,

*доктор геологічних наук, професор,
професор кафедри геології нафти і газу,
директор геологічного музею
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Руденко К. В.,

*кандидат геологічних наук, старша дослідниця,
в. о. завідувача відділу геології
Національного науково-природничого музею
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

ПИТАННЯ ВАЖЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ МУЗЕЙНОГО ПРОСТОРУ ПРИРОДНИЧОГО КРАСЗНАВСТВА КРИМСЬКОГО ПІВОСТРОВА У КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ВІЙНИ

В даній публікації наголошується на важливість створення єдиного музейного простору природничого краєзнавства Кримського півострова, який об'єднає вже існуючі експозиції і фондові матеріали, що знаходяться в різних музеях материкової, в тому числі і деокупованої частини України. Актуальність питання є очевидною, оскільки на сьогодні в державі не існує подібної платформи, що зберігає і надає можливість повноцінного ознайомлення з колекціями даного регіону широкому загалу. Особливо це стосується молоді, яка ще не

відвідувала Крим і знає про його тільки дотично. Наявність природничого краєзнавчого кримського простору, що включатиме елементи української тюркології, сприятиме соціокультурному та політико-історичному розвитку країни у цілому. Вважаємо, що те саме стосується не тільки Криму, а і іншої окупованої території України, де ворогом цілеспрямовано знищувалися краєзнавчі музеї [3, 4].

Природничим вважається такий напрям краєзнавства, що висвітлює природу певного регіону і включає його фізико-географічні особливості, будову геологічного середовища, мінерали, гірські породи, палеонтологічні рештки, корисні копалини, унікальні природні ландшафти, пам'ятки природи, біологічне різноманіття тощо. Метою природничого краєзнавства є, у тому числі, формування екологічної культури та знань про довкілля. При цьому воно вивчає екологічний стан та чинники ландшафтів, сприяє популяризації відомостей про природу, історію і культурні цінності краю.

Музейний природничий краєзнавчий простір може існувати у різних формах – як стаціонарна експозиція в межах будівлі, так і як відкритий музей «просто небо», або як сучасне віртуальне середовищем, що реалізується за допомогою цифрових технологій. Основною метою такого простору є репрезентація природних процесів, явищ і об'єктів у контексті їхнього географічного, екологічного та культурного значення. В музейних закладах зазвичай розміщено експонати, вітрини, діорами, макети інші дидактичні матеріали, які призначені для огляду, вивчення, збереження та демонстрації природних об'єктів, пам'яток природи, матеріальної чи духовної культури. Прикладом сучасного музею «просто небо» є кримськотатарський простір, що створюється на території Національного музею народної архітектури та побуту України (Пирогів, Київ).

Інформаційними і матеріальними джерелами створення експозицій можуть бути Інститути національної академії наук, Вищі навчальні заклади, науковці яких працювали в Криму, брали участь у численних експедиціях на суходолі та акваторії Чорного і Азовського морів. Зокрема це Інститут геологічних наук, Державна наукова установа НАН України «Мор ГеоЕкоЦентр», Інститут геології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, географо-геологічний факультет Одеського національного університету імені І.І. Мечникова тощо. Саме там зберігаються численні матеріали геолого-мінералогічного та палеонтологічного спрямування території Кримського півострова та прилеглих ділянок акваторії. Науковцями проводиться каталогізація мінералогічних, палеонтологічних, літологічних колекцій, зразки яких по суті є унікальними.

Важливим джерелом первинної і вторинної інформації для подібного простору, як музейного так і віртуального, можуть виступати наукові інститути і університети України, тематика досліджень

і викладацьких дисциплін яких торкається південних територій нашої країни. Протягом усього часу російсько-української війни, починаючи з 2014 року, у цих закладах продовжуються захищатися кандидатські і докторські дисертації, що пов'язані з територією Азово-Чорноморського регіону, Кримського та Керченського півостровів.

Ключову роль у створенні музейного природничого простору Криму можуть відігравати Національний науково-природничий музей України, Геологічний музей Київського національного університету імені Тараса Шевченка, краєзнавчі музеї обласних центрів, що вціліли після обстрілів та провідні університети країни, які навчають студентів за спеціальностями Наук про Землю та географії.

В геологічному відділі ННПМ НАН України у 80 рр. ХХ ст. було створено експозицію «Морська геологія», яка презентує можливості проведення наукових досліджень не тільки дна акваторії Чорного і Азовського морів, а й всього Світового океану. У вітринах виставлено зразки порід, коралів, залізо-манганових руд. Топ-об'єктом даної колекції є зразок породи піднятий з глибин Чорного моря «Чорноморського метанового курця», який було передано академіком Євгеном Шнюковим з 56-й рейсу науково-дослідницького судна «Професор Водяницький». «Чорні курці» є високотемпературними гідротермальними мінералізованими джерелами на дні океану, що, при контакті з холодною морською водою, забарвлюються в чорний колір через осадження сульфідів заліза, міді та інших металів, і утворюють конічні структури, що нагадують труби. У ботанічному відділі ННПМ НАН України було оновлено зал «Фітоекспозиція: флора України (Крим, Карпати, степ)». Окрасою цього музейного майданчику є панорамно-об'ємна діорама «Крим», а також фотокартини кримських ландшафтів на фризах, на яких відображено екзотику Південного берегу Криму.

В Геологічному музеї КНУ імені Тараса Шевченка експонується унікальна колекція мінералів, гірських порід, коштовного каміння і корисних копалин Кримського півострова. Особливою популярністю користуються кольорові каміння з району Карадазького вулканічного масиву, мису Фіолент, Керченського півострова. У фондах музею також зберігається базова колекція залізних руд, порід і мінералів грязьових вулканів Керченського півострова тощо.

Природниче краєзнавство Кримського півострова має стати обов'язковим компонентом у розділі географії для вивчення не тільки в школах, а й в коледжах і університетах. І це не просто гучні слова. Всім, хто був близько знайомий з Кримом, відомо, що, природа Кримського півострова своєрідна, виняткова і естетично показова. Вона цілком відповідає назві, яку їй надали геологи - «Природний музей під відкритим небом» [2].

З точки зору геологів, історія геологічного розвитку Кримського півострова – це ключ до розуміння багатьох природних процесів усього

Чорноморсько-Азовського регіону. На його території було встановлено значну кількість еталонних розрізів [1] та геологічних пам'яток природи, що допомагають встановити послідовність формування осадових верств, утворення гірської системи, карстових печер, водоносних горизонтів, вулканізму, будови шельфу, розробки пошукових критеріїв на корисні копалини. Власне з території Криму розпочалися наукові дослідження Чорноморського басейну.

За умов неможливості відвідувати Кримський регіон у зв'язку з окупацією з 2014 р., якраз на освітян та їх просвітницьку діяльність покладається надія на формування уявлень та знань у молодого покоління про Кримський та Керченський півострови, як невіддільну частину нашої країни.

У підсумку зазначимо, що важливість створення музейного простору природничого краєзнавства Кримського півострова полягає у необхідності:

1) отримувати максимально повну інформацію стосовно природи, геолого-геоморфологічної будови, корисних копалин, біорізноманіття, економічної географії, історії та культури краю; 2) використовувати інформацію для освіти і науки, популяризації природи та історії півострова, а територію музейних локацій – для навчальних та практичних семінарів, круглих столів, туристичної діяльності; 3) дізнаватися про результати фундаментальних та прикладних досліджень у сфері кримознавства і української тюркології, обговорювати їх на наукових конференціях; 4) залучати інвесторів до відновлення краєзнавчих музеїв на деокупованих територіях та застосовувати музейний простір для розвитку природничого краєзнавства Кримського півострова після війни.

Список використаних джерел:

1. Анфімова Г. В, Деревська К. І. Проблеми збереження стратотипів і типових розрізів мезозою Гірського Криму *Наукові записки Державного природознавчого музею*. Львів, 2014. Вип. 30. С. 77–84.

2. Геологічні пам'ятки України /за ред. В.І. Калініна. Львів : ВД «Панорама», 2009. Т. 3. Кримський півострів, Північне Причорномор'я. 200 с.

3. Обстріл музеїв як спроба знищення української ідентичності URL: [https://www.alterpravo.org.ua/wp-content/uploads/2021/10/Attacking-museums-as-an-attempt-to-destroy-Ukrainian-identity_ukr.pdf]

4. Сорокін С.В. Пророченко Н.О. Українська тюркологія у XX – на початку XXI ст.: розвиток і основні здобутки. *Проблеми всесвітньої історії*. 2023. № 1(21). С. 154–175. URL: <http://doi.org/10.46869/2707-6776-2023-21-8>

Доценко В. О.,

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри всесвітньої історії та археології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

Пецюх Б. І.,

*аспірант кафедри всесвітньої історії та археології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

ФУНКЦІОНУВАННЯ СЕТМАСУ В УСРР НА ПОЧАТКУ 1920-Х РР.

Організація Сетмас (Союз єврейських трудових мас) був створений в часи Української революції літом 1919 року. У її основу було покладено ради бідних євреїв. Потім вони були об'єднанні в одну організацію завдяки діяльності Авраама-Якова Житника, який став відомий як «червоний рабин» [1, с. 285] або «більшовицький рабин» [2, р. 239].

Він був рабином з малого містечка (штетла) і протягом Першої світової війни переїхав до Києва. «Червоний рабин» вважав Жовтневий переворот революцією найбідніших та найбільш пригноблених верств населення колишньої Російської імперії. На його думку це відкрило йому шлях до виправлення несправедливих умов, у яких жило єврейство регіону. Його обрали до керівництва кегілли Києва, хоча він діяв як противник цієї інституції. Після захоплення Києва більшовицькими силами він зумів створити на базі цього органу «єврейські народні ради». У 1919 році після повернення більшовиків до міста Житник заручився підтримкою Мойше Рафеса, який хоча і був антиклерикалом, але підтримував його діяльність [2, р. 239].

Дана персона була дуже екстравагантною. З часом він почав носити свій варіант військової форми і збрив пейси і почав видавати у Москві дві газети. Історик Зві Гітельман припускає, що він наївний «Донкіхот» або навіть шарлатан [2, р. 239].

Незважаючи на все це, він завдяки своїм поглядам та бажанню допомогти найбіднішим зумів привернути до більшовиків найбідніші верстви релігійного населення, що здавалось неможливим. Сам Житник виступав за класову боротьбу всередині релігійного єврейства і закликав бідноту порвати з релігійними лідерами, які лише виконували забаганки своїх багатих парафіян. Прості євреї мусили взяти духовні справи у свої власні руки ні від кого не залежачи [2, р. 239–240].

Таким чином Сетмас ставав інструментом в руках більшовиків, який міг повернути до себе єврейство, яке було антиклерикальним та симпатизувало соціалізму, але не знаходило собі місце у соціалістичних єврейських партіях як Бунд чи серед більшовиків [2, р. 240].

Такий підхід дозволив Сетмасу зайняти непересічну позицію. Він передавав єврейській бідноті кошерну їжу, мацу та інші релігійні речі [2, р. 240]. Для прикладу, завдяки його підтримки у Чернігові організували кооператив різників. Він надавав місцевим євреям кошерне м'ясо [1, с. 280].

Його основним завданням ставала організація артілей та агрикультурних спільнот і залучення для роботи там безробітних євреїв [2, р. 240]. Така діяльність мала поширити комуністичну ідеологію серед єврейського населення. Таким чином планувалось зменшити вплив на них представників єврейської буржуазії та клерикалів. Головною верствою єврейського населення повинні були стати напівпролетарські маси. Під цим поняттям часто розуміли візників, кустарів та дрібних торговців [3, арк. 16]. Представники компартійних вважали їх єдиним пролетарським елементом на території України, особливо на Правобережжі, на який більшовицька влада могла б спиратися [4, арк. 13]. У Сетмас не могли вступити члени будь-якої партії. На такий хід пішли для того, щоб не допустити туди представників сіоністських партій і залишити дану організацію під повним контролем більшовиків [3, арк. 16].

Відділення союзу на території УСРР були у Києві, Полтаві, Пирятині, Прилуках, Кременчузі та Катеринославі. Найбільшим серед них було Київське. Туди входили 400–500 членів. Відділення за межами УСРР нараховували ще більше людей. Відділення в Смоленську, Вітебську та Гомелі мали мінімум 600 членів [3, арк. 16]. У всіх цих місцях Сетмас створював артілі, а також проводив недільники [3, арк. 15 зв].

Союз брав на себе зобов'язання пояснювати єврейському населенню ті чи інші дії більшовицької влади. Він також переконував населення про важливість переходу на виробничі професії і про потребу займатись кооперативними формами праці. Одночасно із цим він наголошував, що єврейству варто відмовитись від торгівлі та спекуляціями. У його відділах велась також культурна робота. Союз навіть видавав свою власну газету мовою їдиш – «Гореванье». На території УСРР діяльність Сетмасу фінансувалась через Київський губревком [3, Арк. 16].

Завдяки своїй активній діяльності керівництво Сетмасу очікувало подальшої підтримки з боку більшовицького керівництва. Його впевненість походила від переконання, що його діяльність допомагала не лише повернути до себе єврейське релігійне населення, а також залучити його до роботи. Тим самим населення знову приносило

користь державі. Керівництво наголошувало про важливість формування позитивного образу більшовиків серед єврейства. Цей факт виділяли окремо, оскільки під час польсько-більшовицької війни 1920–1921 років у Червоної армії вийшло зайняти території з великою часткою єврейського населення, тому Сетмас готувався до поширення роботи і на них. Для цього він хотів заручитись додатковою підтримкою з боку керівництва. Ба більше, союз активно агітував серед євреїв, щоб ті активно вступали добровольцями до Червоної армії [3, арк. 16].

Більшовики розуміли його важливість. Вони були переконанні, що організація повинна мати як фінансування, так і підтримку з боку партії. Від Сетмаса очікували залучення до своєї роботи більше людей, які могли не керувати і займатись поточними справами, а ще вести контроль над діяльністю союзу [3, арк. 16].

З часом Сетмас все більше вступав у конфлікт з більшовицькими компартійними органами. Вони вважали, що союз отримав занадто багато впливу серед єврейства. Одночасно з цим його закриття відкладали, оскільки розуміли, що на даний момент у них нема можливості замінити його діяльність. Через поступову втрати підтримки з боку більшовицької влади Сетмас все більш перетворювався на малу групу людей, на чолі яких стояв Житник [2, р. 240]. Більшовики все активніше намагались передати його діяльність різноманітним партійним органам. Незважаючи на все це, у Києві союз змоголо відкрити каси для допомоги євреям. Сама організація була остаточно ліквідована у 1923 році, коли Житник був змушений емігрувати до США [1, с. 285–288].

Отже, Сетмас (Союз єврейських трудових мас) став непересічним явищем в історії євреїв України та всієї Центрально – Східної Європи. Створений у 1919 році авантюристом Авраамом-Яковом Житником, який повірив у більшовицьку ідеологію. Союз став інструментом для поширення ідей серед тих верств єврейського населення, яке, на перший погляд, не могло жодним чином прийняти соціалістичну ідеологію. Завдяки його діяльності вийшло сформувати позитивний погляд на більшовиків і допомогти єврейській бідноті знайти нові роботи. Завдяки його функціям керівництво готове було терпіти його вплив і той факт, що воно допомагало підтримувати релігійні громади, до того часу поки само не змоголо справлятися з його функціями.

Розуміння та вивчення явища Сетмасу допомагає краще зрозуміти як влада може знайти спільну мову з тими, хто, як здається, взагалі не хоче мати нічого спільного з ними.

Список використаних джерел:

1. Доценко В. О. Об'єднатися щоб вижити: Єврейський громадський рух в Україні (60-ті рр. XIX ст. – 30-ті рр. XX ст.). Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. 330 с.

2. Gitelman Z. Y. Jewish Nationality and Soviet Politics: The Jewish Sections of the CPSU, 1917–1930. Princeton University Press, 1972. 574 p.

3. Протоколи совещаний єврейських громадських комітетів і Наркомсобезов РСФСР і УССР, представителів партійних і громадських організацій по вопросам організації допомоги єврейському населенню, пострадавшему від погромів. Обращение Всеукраїнського Центрального комітету допомоги єврейському населенню до правительств і єврейським общинам західно-європейських країн про надання матеріальної допомоги єврейському населенню, пострадавшему від погромів в роки імперіалістическої і громадянської війни. *Центральний державний архів громадських об'єднань та українців*. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 340. 36 арк.

4. О задачах и постановке еврейской работы партии. *Центральний державний архів громадських об'єднань та українців*. Ф. 1. Оп. 20. Спр 338. 13–15зв арк.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-38>

Коломієць О. В.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янської та романо-германської філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

КРИМСЬКИЙ НАРАТИВ У ТВОРАХ ОСТАПА ВИШНІ

2025 року виповнюється 100 років із часу виходу у світ «Вишневих усмішок кримських» класика сатиричної прози ХХ сторіччя Остапа Вишні. Відомо, що твори письменника користувалися значною популярністю серед читачів, тому цю збірку гумористичних оповідань після 1925 року було також неодноразово перевидано як окремими книгами, так і у збірці «Мисливських усмішок». Факсимільну копію першого видання 1962-го року було опубліковано й українською діаспорою у Нью-Йорку.

Жанр усмішки як різновид фейлетону та гуморески ввів в українську літературу сам Остап Вишня. До видання увійшли твори, написані під час перебування автора в Криму 1924 року. Збірка є своєрідним жартівливим путівником для читачів, які збираюся їхати до моря. Видання вміщує 21 усмішку популярного Кримського циклу.

Тут варто зауважити, що 1954 р. Верховною Радою УРСР було прийнято Закон про внесення змін та доповнень до статті 18

Конституції УРСР, за яким Кримська область увійшла до складу Української РСР. Тому «Вишневі усмішки кримські» Остапа Вишні 1925 року є тим «українським уявленням про Крим», яке було вилучено з історичного, культурного дискурсу в період «Розстріляного відродження» 30-х рр. XX ст.

«Сімферополь – Ялта» – перший твір збірки. За жанровою природою – це симбіоз авторського жанру усмішки та подорожніх спостережень автора. Разом із тим, автор звертається до історичного минулого Криму, звертаючи увагу на зв'язок України з Кримом: «В половині IX століття степова Таврида поволі звільняється від хозар і попадає під протекторат Візантії. Отоді якраз з'являються в Тавриді варяги, що грабували її береги... В цей-таки час починається зв'язок України з культурними центрами таврійськими» [1].

Центральною темою трьох творів Остапа Вишні («Життя татарчине», «Татаринове життя», «На татарській виставі») стало життя місцевого населення Криму. Основою першого твору «Життя татарчине» є легенда з книги Никандра Марса «Легенди Крима», на яку дає покликання письменник. Ця розповідь про те, як татарські жінки проповіди Магометові листа писали, виборюючи своє право залишатися єдиними дружинами для своїх чоловіків: «Виросла молодь і так само, за батьками, дратувала жінок. Глузували й онуки і, глузуючи, не помітили, як не стало ні в кого двох жінок. Може, баранина подорожчала. Може, відповідь на листа від пророка прийшла...» [1].

У центрі усмішки «Татаринове життя» – історія про долю молодого татарського хлопця. Остап Вишня відразу застерігає читача, про те, що це «сумна усмішка... Журна усмішка й пекуча, як пекучі сльози, що капають із зажурених старечих Ахметових очей... Вицвілих очей колись стрункого та молодого Ахмета...» [1]. Основою для цього твору стала легенда «Деликли-кая» із книги Никандра Марса. Переказуючи легенду, автор прямо не вказує на тих, хто змінив колись щасливе життя героя, але одним неозначено-особовим реченням вказує на причину нещастя: «Прийшли з півночі, вихором смертельним по степах, по горах пронеслися, залізли в душу, в скриню старого Ахмета, побили, потрощили, поруйнували...» [1]. Сто тридцять сім років змушені були схилити голови місцеві жителі перед «баринном», навіть нова зміна суспільних формацій не принесла очікуваної свободи, тому що «накинула червону чадру на Старий Крим революція...» [1]. Сумні думки навіть розповідь письменника про російську колонізацію Криму, проілюстрована статистичними даними про масштаби виселення, переселення, вигнання з рідної землі татар, починаючи з 1736 року, описані у книзі Є. Маркова «Нариси Криму» (1902 р.). «...За офіційними ж таки даними 1863 року зовсім спорожніли 734 татарських сіл та аулів у Таврії: в самому тільки Перекопському повіті спорожніло 278 аулів. Коли додати ті 784 села до 1000 сіл, спалених

графом Мініхом, та до невідомо скількох, спалених князем Італійським (Суворов О.В.) і князем Долгоруким, та до невідомо скількох, спорожнених 1788 та 1812 рр., коли виселилось багато тисяч татар, то питання про благодійство європейської цивілізації мусульманському варварству по меншій мірі повинно залишитись питанням...», – підсумовує Остап Вишня [1]. Письменник звертає увагу на те, що колонізаторська політика росії приводить до тотальної безграмотності місцевого татарського населення, беручи до уваги обов'язкове навчання грамоті дітей від 6 до 15 років згідно зі старовинним татарським звичаєм. Далекого 1925 року Остап Вишня ще щиро вірить, що червона революція може змінити долю цього краю: «І хай навіки зітруться на степах і на Горах кримських страшні ступні Мініхів, Суворових, Потьомкиних, Долгоруких... Щоб пишалися Ахметові нащадки буйною зеленню Червоного Криму і щоб не капали в них гарячі сльози образи із журних чорногострих очей.... Хай!...» [1]. Та події наступних десятиліть нещадно і гірко розбіють ці ілюзії письменника.

Привертають увагу відтопонімічні назви усмішок («Сімферополь – Ялта», «Алупка», «Гурзуф», «Ялта»), відомі сучасному читачеві. Разом із цим, у текстах Остап Вишня фіксує давні найменування населених пунктів, місцевостей, які за радянського часу під впливом політики русифікації зазнавали змін, поступово частково чи повністю зникаючи з політичної карти Криму: «Чорне море червоні береги полоще... І вони не чорніють... А над ним, до його збігаючи, в його окунаючись, попритулялись: Теселі, Форос, Мшатка, Ай-Юри, Мелас, Лімнеїз, Мухалатка, Кастрополь, Кікенейз... І далі... Сімеїз, Алупка, Місхор, Гаспра, Ай-Тодор, Ластівчине гніздо, Ореанда, Лівадія, Ялта... Море їх мис, а зверху їх яйла обіймає... Обіймає могутніми обіймами віковичних скель... І гордо над ними закинув зубчасту голову Ай-Петрі...» [1]. Замилування автора мальовничими краєвидами Криму наповнює жанр усмішки романтичними рисами, надаючи гумористичному прозовому тексту поетичного звучання. Багато спільного з Україною помічає Остап Вишня, подорожуючи кримським узбережжям, тому апофеозом звучать слова героя: «А найголовніше ледве був не забув! Барвінок у Криму росте. Та такий рясний та хороший... Якби місцеве населення вивчити пісні:

Зеленький барвіночку,
Стелися низенько,
А ти, милий, чорнобривий,
Присунься близенько.

Всі 6 дані були за приєднання Криму до України. Спорідненість культур – і кришка! Без нікотрого імперіалізму – на законній підставі!» [1] – звучать слова, ніби завершальні акорди, усмішки з промовистою назвою «Крим».

Список використаних джерел:

1. Вишня О. Вишневі усмішки кримські. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3030&page=8>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-39>

Космина В. Г.,

доктор історичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИМІР

С. Гантінгтон у своїй знаменитій праці «Зіткнення цивілізацій» наголошував, що у ХХІ ст. головні лінії конфліктів будуть пролягати насамперед між цивілізаціями, а не між державами. І дійсно, найкровопролитніша з 1940-х років війна у Європі має чітко окреслений цивілізаційний вимір. На це вказує навіть зовнішній бік протистояння. Російська сторона – від президента до останнього пропагандиста – не втомлюється стверджувати, що вбиваючи українців в ім'я «руського міра» воює не стільки з Україною, скільки з «колективним Заходом», з НАТО, а найбільше – з англо-саксонським світом. Водночас і Україні допомагає вистояти у цій жорстокій війні саме Захід – Євросоюз, НАТО, інші європейські країни, Канада і головна держава Заходу – Сполучені Штати Америки. Допомагають і деякі країни прозахідної орієнтації з інших регіонів світу.

Натомість незахідну за цивілізаційним змістом Росію тією чи іншою мірою підтримують зазвичай країни незахідних же, передусім східних, цивілізацій. Достатньо назвати Північну Корею, Китай, Іран і окремих симпатиків Путіна в Азії, Африці, Латинській Америці.

Утім, цивілізаційний зміст має і безпосередньо російсько-українське протиборство, хоча Москва й намагається це заперечити. Вона на всіх рівнях і на всі лади пропагує підступну ідею, що начебто росіяни й українці не просто належать до єдиної цивілізації, а взагалі становлять один народ і іншого, окремого, народу тут немає. А відтак немає сенсу і в існуванні окремої української держави. Україну як таку, стверджує Путін, придумав Ленін і передав їй «ісконно руські» землі. На запитання «Навіщо він це зробив?» Путін цинічно-зневажливо відповів: «Бог його знає». А Росія, мовляв, знищуючи українців і українське, лише «повертає своє».

Облудність цих російських постулатів, покликаних «виправдати» геноцид українського народу, що триває щонайменше ціле століття, не може, однак, перекреслити той факт, що українці довгі століття хоча б частково перебували в одних державах з росіянами. Більше того, історико-цивілізаційні витоки двох культур, народів і сучасних держав, а вони кореняться в утворенні Київської держави і прийнятті нею східного християнства (православ'я), вказують на ту чи ту цивілізаційну спорідненість українців і росіян періоду ще Давньої Русі. Це було понад тисячу років тому. З того часу відбулися кардинальні зміни, яких на Московії воліють не помічати. Спробуємо тут відзначити ці зміни.

Спочатку окреслимо відповідну систему координат. Східній гілці цивілізацій (із сучасних – це Індійська, Китайська, Японська, Ісламська) властиві такі стильові характеристики: патримоніальний тип держави, общинний тип соціальної організації, верховенство традицій (традиціоналізм), а головне – жорстка регламентація життя людини і суспільства на основі релігійних (чи сакралізованих релігією) норм і правил.

У західній же (християнській) гілці цивілізацій динамічна Західна цивілізація різко виділяється такими стильовими рисами: індивідуалізм, раціоналізм, договірний характер відносин між людьми в політичній та економічній сферах, «технологізм». Ці риси були притаманні вже середньовічному суспільству (поряд з іншими, які де в чому зближували це суспільство зі східними), а відтак стали визначальними в суспільстві новоєвропейському індустріальному. Індивідуалізм (індивідуальний шлях до спасіння) передбачався вже середньовічним католицизмом і став пріоритетним у новий час у протестантизмі. У XVI–XIX ст. в Європі з'являється системний поділ на самореферентні функціональні системи політики, права, економіки, релігії, моралі, науки, виробництва, освіти, охорони здоров'я, мистецтва, інтимних стосунків тощо, кожна з яких успішно еволюціонує власним шляхом, що й забезпечило Заходу беззаперечне світове лідерство.

Яку ж цивілізаційну картину ми спостерігаємо в цей час у східнослов'янському православному регіоні? Тут відбулося своєрідне поєднання східних і західних цивілізаційних характеристик. Для найменування цієї «гібридної» цивілізації найкраще підходить назва Євро-Азійська, або Євразійська.

Уже Київській Русі були властиві: *патримоніальний тип державності* (близькість до Сходу); *общинність* (близькість до Сходу); *православність* (близькість до християнського Заходу). Хоча перші дві риси споріднюють цю цивілізацію зі Сходом, у неї, проте, відсутня головна, визначальна східна риса – жорстка регламентація життя людини й суспільства на основі релігійних норм і правил. Панування ж у ній християнської культури, а отже – християнського смислового

наповнення комунікацій, диктує необхідність віднести її до західної гілки цивілізацій.

Та від київської доби триває й процес розходження цивілізаційних траєкторій України (Південної Русі) і майбутньої Московії (Північно-Східної Русі). У Північно-Східній Русі та Московії патримоніальний стиль владних комунікацій із своїх ранніх форм еволюціонував у потужну централізовану патримоніальну державу, яка, однак, не регламентувалась релігією, як на Сході, а будувалась на тотальній сваволі. Врешті-решт, це вилилось у ХХ ст. у партійно-державний абсолютизм тоталітарного типу.

У Південній же та Західній Русі (на українських і білоруських землях) ця форма державності була зруйнована. Це вже зближувало Україну з Заходом, хоча, на відміну від західних зразків, їй до кінця ХХ ст. не вдавалося вибудувати й зберегти власну державність. Короточасна ординська влада, Литовська й Польська держави, Російська й більшовицька імперії були для України чужими, а власний досвід державотворення не був завершеним і супроводжувався втратами її потенційних політичних еліт.

Не закріпилась в Україні (як і в Білорусі) й друга стильова євразійська риса – общинність. У XVI ст. у відповідності з європейською практикою польським королем і великим князем литовським Сигізмундом II Августом було ліквідовано общинне і введено подвірне землекористування та оподаткування. Це сталося тоді, коли у Московії розпочався зворотний процес – перехід до зрівняльної передільної общини.

Та залишалось іще православ'я. А воно найбільше й утримувало Україну в руслі Євразійської цивілізації, передусім через освячення ним православної держави патримоніального типу та своєрідного «колективізму» у вигляді соборності. Це й уможливило тривале перебування України у складі Російської імперії та під владою принесеного з Росії більшовицького тоталітарного режиму.

Отже, Україна не має усталених «внутрішніх» характеристик Західної цивілізації, а в нові часи ми не спостерігаємо в ній такої ж, як на Заході, від-диференціації функціональних соціальних систем. Але й у Євразійській цивілізації вона поставала лише відмінною від Росії західною (тобто, культурно ближчою до класичного Заходу) периферією.

І це зближення з Заходом, поряд із послабленням євразійських впливів, невпинно зростало. Від часів Київської Русі й до сучасності українська культура розвивалася у взаємодії з європейським простором – латинським християнством, магдебурзьким правом, Реформацією, Просвітництвом. Відбувався своєрідний цивілізаційний транзит України в бік Заходу. Він проявлявся в багатьох речах. Це і запозичення в українському напівколоніальному соціумі із західного

досвіду різних форм соціальної, економічної, політичної, правової, культурної організації, і поява підпорядкованої Риму Греко-Католицької Церкви, і розробка Петром Могилою проєктів реформування церкви і освітньої сфери, і багато інших кроків у наступні століття.

Названий процес значно прискорився після розпаду Радянського Союзу і здобуття Україною незалежності у 1991 році. Створювалась ринкова економіка, демократична політико-правова система. Налагоджувалися контакти з Заходом, відбувалося всебічне зближення із Євросоюзом і НАТО. Курс на європейську і євроатлантичну інтеграцію був закріплений у Конституції України. Важливі зміни мали місце в українському православії, де відбулося організаційне й канонічне розмежування з московською церквою.

У Росії ж три спроби «вестернізації» країни, пов'язані з іменами Петра I і Катерини II, Олександра II і Миколи II, М. Горбачова і Б. Єльцина, зазвичай носили обмежений і поверхневий характер і змінювалися реакцією і відкатами на антизахідницькі позиції. І що характерно, в періоди «вестернізації» відбувалося певне «примирення» з відносно прозахідною Україною, а в часи наступу реакції, особливо в більшовицькій і путінській Росії, швидко наростала ненависть до її існування, що виливалась у війни на її знищення. Мета полягала в тотальному викоріненні самих спроб позбутися московських (євразійських) пут і адаптуватися до норм і цінностей динамічної Західної цивілізації.

Сучасна кровопролитна російсько-українська війна стала для Росії засобом фінального зупинення цивілізаційного транзиту України у бік Західної цивілізації і знищення не лише набутих нею західних (чи «квазізахідних») властивостей, а й знищення їхніх носіїв. У Росії пропагандисти заговорили про «остаточне розв'язання українського питання». На їхню думку, проголошена Путіним «денацифікація» України має означати її повну «деукраїнізацію» із заборonoю самої назви «Україна». Фактично живими мають залишитися тільки ті, хто визнає себе росіянами та продемонструє лояльність до російської влади.

У результаті розв'язана проти України повномасштабна війна вирішальним чином прискорила цивілізаційний транзит України. В Україні майже не залишилось значущих груп противників такого транзиту. Спроби агресора приречені на провал.

Костенюк В. С.,

*аспірант відділу зарубіжної україністики
Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

ТВОРЧІСТЬ ЮРІЯ БУРЯКІВЦЯ В РЕЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Юрій Буряківець – український еміграційний письменник, творчість якого є досі малодосліджена в інтелектуальній традиції ХХ ст. Він намагався художньо зберегти і розповсюдити національну пам'ять в умовах відірваності від Батьківщини. Поетична й прозова спадщина письменника, представлена в численних виданнях діаспори, формувала уяву української зарубіжної спільноти щодо питань історичної пам'яті, моральної відповідальності й культурної самосвідомості.

У рецепції українського літературознавства творчість Юрія Буряківця розглядалася насамперед через призму функції пам'яті. У збірці «Співучі дощечки» (Нью-Йорк, 1987) автор звертається до архетипних образів і мовних форм, які виконують функцію «запису» колективної травми й наративу втрати. Діаспорні бібліографи й рецензенти використовували тексти збірки для формулювання уявлення про роль Батьківщини в його творчості. Наприклад, у статті «Про деякі поезії Юрія Буряківця» рецензент Олекса Рань відзначав його «високу образність і велику та спокійну силу Духа, яка у злагоді з самою природою» та «притаманне єднання з чудовою українською природою як з найліпшим другом» [2, с. 446]. Крім того, на підставі есеїстичних праць самого письменника, включених до збірки (зокрема, «Думки з приводу “Маги віри”» та «Пізнання важливості віри»), можна зробити висновок, що його творчість підкреслює надзвичайну важливість національної самобутності й духовної незалежності народу, що є невід'ємною складовою політичного суверенітету.

Проза Юрія Буряківця сприймалася в діаспорній пресі не лише як художня оповідь, але і як спроба епічної реконструкції історичного досвіду нації в умовах розпорошення. Його збірки є цінними в контексті інтелектуальної та творчої спадщини, проте ще й значною мірою вони відігравали важливу роль для підтримки національної ідентичності серед читачів поза Батьківщиною.

Перші оцінки творчості Юрія Буряківця з'явилися ще в середині ХХ століття. Володимир Державін у часописі «Нова Україна» в 1943 році відзначав ліричний характер його поезії та те, що «на основі

пісенної традиції він подає ліричні відображення української природи та сільського побуту, оповиті сумними спогадами» [1]. Василь Ірклієвський захоплено відгукувався про його епічний твір «Скоморох» і підкреслював: «Цей унікальний твір можна сміло назвати епосом українського народу, що вмістив у собі одержимість людську: бути господарем на власній землі» [1].

У пізніших дослідженнях творчість Юрія Буряківця розглядається в контексті літератури української еміграції. Згадки про нього можна знайти в оглядах літературного процесу діаспори, де його творчість характеризується як така, що відображає національну свідомість та прагнення до свободи.

Професор Роман Кухар у післямові до збірки «Право на велику дорогу» аналізує творчий шлях Юрія Буряківця, відзначаючи плодючість, патріотизм та філософську глибину його поезії. Він цитує слова самого письменника про те, що його герої – це представники козацького народу, а його творчість пронизана ідеалами любові, братерства та служіння людству [3, с. 319].

З огляду на сучасний контекст, збройну агресію росії проти України та пов'язані з нею виклики культурній ідентичності, рецепція творчості Юрія Буряківця набуває нових значень. У часи, коли збереження національної пам'яті стає питанням виживання не лише культурних інституцій, але й самоідентичності нації, тексти авторів діаспори набувають ролі джерел пам'яті боротьби, вони зберігають як переживання втрат, так і прагнення майбутньої відбудови.

Після проголошення незалежності України постать Юрія Буряківця поступово повертається у фокус сучасного літературознавства. Якщо діаспорна критика розглядала його, насамперед, як хранителя культурної пам'яті, то сучасна українська наука починає осмислювати його творчість у ширшому контексті національної літератури ХХ століття.

У працях, присвячених історії української еміграційної прози (зокрема в аналітичних оглядах періоду 1990–2020 років), дослідники розглядають Юрія Буряківця як представника «другої хвилі» еміграційної інтелігенції, котрий поєднав традиції класичної української прози з новою стикою вигнання. Його романи («Право на велику дорогу», «Пашпорт на Україну», «Нездоленні») тлумачать не лише як літературну спадщину, а і як інтелектуальні тексти, що демонструють рефлексію над втраченою Батьківщиною, над мовою, як формою духовного опору. Українські дослідники підкреслюють, що творчість Юрія Буряківця виконує важливу репрезентативну функцію – вона дає можливість вивчати феномен збереження національної ідентичності через літературу вигнання, відкриваючи поле для нових компаративних студій між материковим і діаспорним художнім мисленням. У сучасному академічному дискурсі письменник посідає місце поруч

з авторами, чия творчість стає ключем до осмислення травматичного досвіду ХХ століття – вигнання, війни, окупації, втрати дому.

Отже, рецепція творчості Юрія Буряківця в українському літературознавстві перетворюється на процес відновлення культурної цілісності: від фрагментованої пам'яті еміграційних видань до інтегрованого бачення національної літератури як цілісного простору пам'яті та опору. Його творчість – це не лише естетичне явище, а й морально-історичний документ українського ХХ століття, сучасне прочитання якого стає частиною новітньої боротьби за збереження культурної ідентичності.

Список використаних джерел:

1. Боженко А. І. Жадана зустріч з Україною. Літературна Україна, 1994. 15 грудня.
2. Буряківець Ю. Д. Співучі дощечки. Нью-Йорк : Самвидав. 1987. 464 с.
3. Буряківець Ю. Д. Право на велику дорогу. Нью-Йорк : Рідний Край, 1972. 320 с.
4. Просалова В. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості. Донецьк : Східний видавничий дім, 2012. 480 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-41>

Кузнєцов В. Д.,

аспірант

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

МЕДІАСПОЖИВАННЯ І КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Медіаспоживання є невід'ємною частиною соціокультурного простору, визначаючи характер комунікації між громадянами, бізнесом і державою. В сучасному українському суспільстві воно виступає не лише засобом інформування, але й інструментом соціальної мобілізації, формування цінностей та впливу на якість суспільних відносин. У добу цифровізації основні комунікаційні практики перемістилися в онлайн-середовище: соціальні мережі, цифрові медіаплатформи та онлайн-видання стають пріоритетними каналами взаємодії, тоді

як довіра до традиційних ЗМІ знижується [1]. Для України, що переживає глибокі соціально-економічні та безпекові трансформації, характерне підвищення значення медіаграмотності та критичного сприйняття інформації, адже саме вони визначають ефективність суспільного діалогу та запобігають поширенню дезінформації в умовах війни.

Одночасно зростає значення корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), яка дедалі більше інтегрується в сферу комунікацій. Вона сприяє формуванню довіри, зменшенню соціальної напруги та інтеграції принципів сталого розвитку в економічну діяльність. Українські компанії дедалі більше інтегрують КСВ у свої бізнес-моделі, відходячи від розуміння її лише як благодійності. Натомість у практику входить стратегічне планування проєктів, орієнтованих на розвиток людського капіталу, підтримку громад, інвестиції у відновлення інфраструктури, а також прозоре висвітлення цих дій у медіа [2].

Сучасні компанії не лише виробляють товари й послуги, але й траншують суспільно важливі повідомлення, формуючи цінності через свої медіакампанії. Медіаспоживання стає ключовим інструментом реалізації КСВ, адже від рівня довіри до джерел інформації залежить сприйняття ініціатив бізнесу. За даними Deloitte, 62% українських споживачів заявили, що більше довіряють компаніям, які відкрито висвітлюють свої соціальні та екологічні результати через медіа [3]. Це свідчить, що в сучасному суспільстві корпоративна відповідальність і медіаспоживання перебувають у тісному взаємозв'язку.

Сучасні дослідження підкреслюють, що КСВ стає більш ефективною тоді, коли вона поєднується з новими моделями медіаспоживання. Адже прозорість і регулярність комунікації через соціальні мережі, корпоративні платформи чи навіть участь у дискусіях на локальному рівні формують довіру до бізнесу та забезпечують стійкість його репутації [4]. Прикладом може бути діяльність українських компаній у період пандемії COVID-19 та повномасштабної війни, коли бізнес спрямовував ресурси на допомогу лікарням, армії та переселенцям, а медіа поширювали ці повідомлення, створюючи ефект суспільної консолідації [5]. Ключову роль у підтримці таких проєктів відіграють соціальні мережі (Facebook, Instagram, TikTok), месенджери (Telegram, Viber), а також онлайн-медіа, які стали основним каналом взаємодії з суспільством.

Водночас спостерігається і низка викликів: надмірна фрагментація медіапростору, поширення фейків, нерівний доступ різних соціальних груп до цифрових ресурсів. Це створює ризики для прозорості зв'язків підприємств і сприйняття їхніх КСВ-ініціатив.

Вплив бізнес-комунікацій на суспільні практики в Україні вбачаються в:

- інтеграції практик цифрової прозорості (відкриті дані, звітність онлайн);
- розвитку партнерства між бізнесом і громадянським суспільством у медіасфері;
- розширенні цифрової грамотності населення як передумови критичного медіаспоживання;
- поглибленні інтеграції КСВ у стратегії українських компаній з орієнтацією на принципи сталого розвитку;
- запровадженні незалежного моніторингу КСВ-проектів із залученням громадських організацій;
- розширенні використання цифрових платформ і соціальних мереж для комунікації відповідальних практик;
- посиленні міжнародної кооперації, зокрема у рамках ЄС, де корпоративна стійкість і прозорість стають ключовими регуляторними вимогами.

Таким чином, поєднання медіаспоживання та корпоративної соціальної відповідальності стає ключовим чинником формування нової моделі суспільної взаємодії в Україні, яка ґрунтується на довірі, солідарності та відкритості.

Список використаних джерел:

1. Балабанова К. Аналіз тенденцій медіаспоживання в Україні за 2022- 2024 роки. *Інтегровані комунікації*. 2024. № 1(17). URL: <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2024.173>
2. Carroll A. B., Brown J. A. Corporate Social Responsibility: A Review of Current Concepts, Research, and Issues. In J. Weber, D. Wasieleski (Eds.). *Corporate Social Responsibility* (pp. 39–68). Emerald Group Publishing, 2018. URL: <https://doi.org/10.1108/S2514-175920180000002002>
3. Deloitte. Global Marketing Trends 2023. Deloitte Insights, 2023. URL: <https://www2.deloitte.com/insights>
4. Verbalyte M., Trenz H., Eigmüller M. Trust in News and Trust through News: The Role of Media Consumption in Social, Political, and Media Trust. *Comparative Sociology*. 2023. № 22(6). С. 824–864. URL: <https://doi.org/10.1163/15691330-bja10096>
5. Коваленко Ю., Новак В., Гуріна Г. Трансформації соціально відповідального бізнесу в умовах війни. 2025. *Економіка та суспільство*. № 73. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-73-32>

НАПРЯМ 8. ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ І ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ ПІСЛЯ ВІЙНИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-42>

Тузяк Я. М.,

*кандидат геологічних наук, доцент,
завідувач Палеонтологічного музею*

*Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

ГЕОЛОГІЧНА СПАДЩИНА КРИМУ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Російсько-українська війна, що триває з 2014 року і набула повномасштабного характеру у 2022 році, стала не лише геополітичним викликом, а й потужним каталізатором внутрішніх змін в українському суспільстві. Одним із ключових процесів, що зазнав трансформації, є національна ідентичність. Війна актуалізувала питання самоусвідомлення, історичної пам'яті, мовної політики, природної й культурної спадщини та громадянської солідарності. Ці зміни відбуваються в умовах глибокої травми, але водночас сприяють консолідації українського народу.

У процесі трансформації української національної ідентичності в умовах війни важливу роль відіграє не лише соціокультурна чи історична пам'ять, а й природна спадщина, зокрема геологічна. Геологічні об'єкти – ландшафти, фосилії, мінерали, геопарки – є не лише науковими артефактами, а й символами стійкості, розуміння глибини історії, природної унікальності та культурної тяглості. Проаналізовано як геологічна спадщина Криму може бути інтегрована в національний наратив, слугувати інструментом деколонізації та культурної резистентності, а також відігравати роль у постокупаційній реконструкції ідентичності й формувати уявлення про національну територію як простір ідентичності.

Геологічна (природна) спадщина Кримського півострова – це комплекс об'єктів і практик, що формують і підтримують національну ідентичність України. У міждисциплінарному контексті (геоконсервація, культурна географія, публічна історія, музеєзнавство, геоетика)

показано, що кримські геосайти – від Карадазького вулканічного масиву та карстових систем Чатир-Дагу до кліфів Тарханкуту, місів Фіолент і Меганом, гори Аю-Даг і ландшафтів Керченського півострова – виконують пізнавальну, ціннісно-символічну, інтеграційну та комунікативну функції. Геологічна будова, різноманіття ландшафтів, історико-архітектурні пам'ятки лежать в основі локальних і загальнонаціональних наративів, туристичних практик, освіти, топоніміки та музейних експозицій. Геологія як наратив стійкості (геологічні формації – скелі, гірські масиви, печери) – часто сприймаються як символи незламності. У контексті війни вони набувають метафоричного значення: як земля, що витримала мільйони років змін, так і народ, що протистоїть сучасним викликам.

Проаналізовано правові рамки охорони геоспадщини, виклики збереження під час окупації, а також запропоновано стратегії інтеграції кримської геоспадщини у державну культурно-освітню політику під час і після деокупації (цифрові геомаршрути, віртуальні музеї, освітні модулі, підготовка до мереж глобальних геопарків ЮНЕСКО, діалог із кримсько-татарською спільнотою).

Геологічна спадщина (геоспадщина) – це сукупність геологічних об'єктів і процесів, що мають наукову, освітню, культурну, естетичну або рекреаційну цінність. Вона включає відслонення гірських порід, карстові системи, вулканічні масиви, палеонтологічні локалітети, унікальні форми рельєфу та ландшафти, сформовані упродовж тривалої геологічної історії Землі. Для України питання осмислення геоспадщини Криму набуває особливого значення: саме геологічна будова визначила виняткову ландшафтну різноманітність півострова, яка століттями впливала на господарські практики, топоніміку, художні образи, освітні маршрути та національну уяву про «кримський простір».

Мета статті – показати, як геологічна спадщина Криму постає чинником формування та підтримки національної ідентичності, і запропонувати інструменти її інтеграції в сучасні освітньо-культурні політики України.

Завдання: окреслити понятійно-методологічні засади; узагальнити геолого-геоморфологічні риси ключових геосайтів Криму; проаналізувати соціокультурні механізми впливу геоспадщини на ідентичність; ідентифікувати загрози та правові рамки охорони; запропонувати дорожню карту інтеграції в освіту, музейну і туристичну практики

Теоретико-методологічні засади. Геоспадщина і геоконсервація. Під геоспадщиною розуміють як матеріальні об'єкти (геосайти), так і нематеріальні практики їхнього осмислення: наукові описи, популяризацію, музеєфікацію, освітні курси. Геоконсервація – сукупність адміністративних, правових і комунікаційних заходів для збереження георізноманіття, стійкого використання та передачі знань майбутнім поколінням.

Ідентичність і «геоідентичність». Національна ідентичність спирається на символічний капітал ландшафтів. У випадку Криму геологічні об'єкти – Карадаг, Чатир-Даг, Аю-Даг, Тарханкут – стали маркерами географічних побудов України [4], присутніми в картах, шкільних підручниках, музейних експозиціях, художніх та медійних образах. «Геоідентичність» означає зв'язок спільнот із «кам'яною пам'яттю» місцевості: форма рельєфу, будова і склад гірських порід, їхній «вік» стають частиною локального і загальнонаціонального наративу.

Культурний ландшафт і геоестетика. Геологічний субстрат і культурні нашарування створюють «культурні ландшафти», де естетика і сенси залежать від геології. Геоестетика вимагає етичного підходу до комунікації про геоспадщину, включно з повагою до кримсько-татарської ідентичності та багатокультурної історії півострова.

Ключові геосайти та їхні смисли. Карадазький вулканічний масив (Карадазький природний заповідник). Карадаг – класичний геосайт вулканічної походження з мальовничими краєвидами, складений туфами, лавовими тілами, дайками та брекчіями; морська абразія сформувала арки (найвідоміша «Золоті Ворота») і ніші. Наукова цінність поєднується з естетичною: силуети Карадагу стали впізнаваними символами кримського узбережжя в мистецтві й туризмі. Для національної ідентичності Карадаг виконує подвійну роль – «вітрина» геологічної історії й «іконний пейзаж» українського Причорномор'я [11].

Чатир-Даг і карстові печери (зокрема, Мармурова). Вапнякове плато Чатир-Дагу – один із найвідоміших карстових районів України. Густота сітки тріщинуватості, карстові процеси та стабільний гідрологічний режим сформували багаті спелеосистеми з розмаїттям спелеотем (сталактити, сталагміти, завіси, «кораліти»). Туристично-освітній потенціал печер, що працюють у режимі регульованого відвідування, перетворює карст на «мову» популяризації геонауки.

Демерджі та Долина Привидів. Структурно-денудаційні та гравітаційні процеси на схилах масиву Демерджі створили «скелі-камені» з химерними формами – виразний приклад взаємодії літології, тектоніки й екзогенних процесів (звітрювання). Обриси «скель-привидів» увійшли до культурного канону півострова, від кінематографа до сувенірної графіки.

Аю-Даг (Ведмідь-гора). Субвулканічне тіло (лаколіт) формує домінуючу південного узбережжя. Геометрія масиву, контраст із береговою лінією та рослинним покривом створюють винятковий етюд «камінь – море – небо». Аю-Даг виступає «формою-символом», вплетеною у фольклор, топоніміку й сучасні наративи.

Тарханкутський півострів і західне узбережжя. Абразійні кліфи в неогенових карбонатних утвореннях, арки, гроти, хвилерізи – «кам'яна книга або підручник» берегової геоморфології під відкритим небом (Рис. 1–3). Прозорість води, контраст білого каменю і синього

моря сформували потужний візуальний образ «дикого заходу» Криму, цінний для еко-туризму та підводних маршрутів.

Опук – Кояшське озеро – Керченський півострів. Поєднання карбонатних піднятих, солоних лагун (із характерним «рожевим» забарвленням у теплий сезон), явищ грязьового вулканізму та своєрідної посушливої рослинності створюють гео- і біорізноманітний вузол, важливий для науки і природоохорони. Ландшафтна унікальність підсилює відчуття «інакшості» східного Криму в загально-українському уявленні [12].

Рис. 1. Тарханкут. Мис Великий Атлеш. Відслонення неогенових (сармат) карбонатних утворень

Рис. 2. Тарханкут. Арка в неогенових (сармат) відкладах (висотою 40 м)

Рис. 3. Тарханкут. Чаша кохання

Миси Фіолент, Меганом та ін. Химерні кліфи, базальні контакти товщ, тектонічні порушення, покриви уламкового матеріалу й абразійно-тектонічні тераси – матеріал для наукових практик, навчальних виїздів і візуальних наративів.

Висновки. Геологічна спадщина Криму – це не лише «камінь і форма», а й інфраструктура смислів, яка поєднує науку, освіту, культуру, туризм і державну політику пам'яті. Її належне осмислення і консервація зміцнюють відчуття приналежності до спільного простору, підсилюють міжнародну видимість України та створюють підґрунтя для стійких практик користування природою. У цьому сенсі геологія Криму – чинник національної ідентичності через знання, красу, досвід і відповідальність.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 № 2456-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. Ст. 502.
2. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 № 1805-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 39. Ст. 333.
3. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (Париж, 16.11.1972). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text
4. Національний атлас України. Київ : ДНВП «Картографія», 2007. 440 с.

5. IUCN WCPA Geoheritage Specialist Group. Guidelines for Geoconservation in Protected and Conserved Areas. Gland : IUCN, 2020. 44 p.
6. Crofts, R., Tormey, D., Gordon, J. E. Introducing New Guidelines on Geoheritage Conservation in Protected and Conserved Areas. Geoheritage, 2021. Open Access [link.springer.com]
7. McKeever, P. J., Narbonne, G. M. Geological World Heritage: A Revised Global Framework for the Application of Criterion (viii) of the World Heritage Convention. IUCN, 2021. PDF [portals.iucn.org]
8. Štrba, L’.; Vravcová, A.; Podoláková, M.; Varcholová, L.; Kršák, B. Linking Geoheritage or Geosite Assessment Results with Geotourism Potential and Development: A Literature Review. *Sustainability*. 2023. 15. 9539. <https://doi.org/10.3390/su15129539>
9. UNESCO Office Cairo & Montevideo. Geotourism for UNESCO Global Geoparks : A Toolkit for Developing and Managing Tourism. UNESCO, 2024. Open Access [unesdoc.unesco.org]
10. ProGEO Association. The Conservation of Geological Heritage: A Europe - Wide Assessment. [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <https://www.progeo.ngo/>
11. Карадазький природний заповідник НАН України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL. <https://nas.gov.ua/institutions/karadazkii-prirodnii-zapovidnik-236>
12. Опукський природний заповідник. Офіційний ресурс [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL. <https://wownature.in.ua/parky-i-zapovidnyky/opukskyu-prirodnyu-zapovidnyk/>

<https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-43>

Шемерда О. В.,

викладач кафедри туризму та фундаментальної підготовки

Хмельницького економіко-правового фахового коледжу

м. Хмельницький, Україна

ЕКОТУРИЗМ І СТАЛІЙ РОЗВИТОК ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Після завершення бойових дій перед Україною постане масштабне завдання – відновлення економіки, інфраструктури та соціальної сфери. Важливо, щоб процес відбудови не обмежувався лише матеріальним відновленням, а базувався на принципах сталого розвитку, які забезпечують гармонійне поєднання економічного зростання, охорони навколишнього середовища та соціального благополуччя. У цьому

контексті особливу актуальність має розвиток екотуризму як сучасного та перспективного напрямку туристичної діяльності, що поєднує економічні, екологічні та культурні аспекти розвитку територій.

Екотуризм у сучасному розумінні – це не просто відпочинок на природі, а форма подорожей, орієнтована на пізнання природних та культурних цінностей з мінімальним негативним впливом на навколишнє середовище. Для України, яка має унікальний природно-географічний потенціал, екотуризм може стати одним із ключових інструментів відродження регіонів після війни [2, с. 71].

Понад 7% території нашої держави зайнято природними заповідниками, включаючи національні парки, біосферні заповідники та заказники. Ці території мають не лише екологічне, а й значне соціально-економічне значення, оскільки вони здатні створювати нові робочі місця, залучати вітчизняних та іноземних туристів, а також формувати позитивний імідж країни у світі.

Метою є обґрунтування ролі та значення екотуризму в процесі повосенної відбудови України, визначення його потенціалу як інструменту сталого розвитку держави, а також розробка напрямків удосконалення туристичної політики, спрямованої на відновлення природного, соціального та економічного середовища країни.

Внаслідок війни значна частина природних екосистем України постраждала – знищення лісів, забруднення водойм, мінування територій, руйнування рекреаційної інфраструктури. Відновлення таких територій вимагає комплексного підходу, за якого екотуризм може стати каталізатором екологічних та соціальних процесів. Його розвиток дозволяє поєднувати економічні вигоди для місцевих громад зі збереженням природної спадщини, сприяючи екологічній освіті населення та формуванню екологічної культури.

Не менш важливою є соціальна складова екотуризму. Його розвиток сприяє децентралізації економічної діяльності та покращенню рівня життя населення у сільських, гірських та прикордонних громадах, які найчастіше страждають від бойових дій. Створення малих екотуристичних підприємств, маєтків зеленого туризму, локальних екомаршрутів дозволяє забезпечити самозайнятність, зменшити міграційний відтік населення та зберегти місцеві традиції. Це, у свою чергу, формує соціальну згуртованість та підтримує процес відродження громад [4, с. 51].

Екотуризм також має велике значення у відновленні психологічного стану населення після пережитих воєнних травм. Перебування на природі, участь у волонтерських та екологічних програмах, розвиток еколого-освітніх ініціатив сприяють стабілізації емоційного здоров'я людей, підвищують рівень громадянської свідомості та патріотизму. Таким чином, екотуризм можна розглядати не лише як економічний, а й як гуманітарний інструмент відновлення українського суспільства.

Варто наголосити, що стратегічна роль екотуризму у післявоєнній відбудові полягає в його мультиплікаційному ефекті. Кожна інвестиція в екотуристичний продукт – це не лише розвиток певного маршруту чи парку, а й стимул для розвитку транспорту, готельно-ресторанного сектору, виробництва сувенірної продукції, культурних ініціатив. Крім того, екотуризм сприяє формуванню нового типу мислення – орієнтованого на відповідальне ставлення до природи, збереження історико-культурної спадщини, гармонійне співіснування людини та навколишнього середовища [2, с. 70].

Таким чином, екотуризм та сталий розвиток – це не просто напрямок діяльності в туристичній сфері, а стратегічна основа для відновлення України після війни. Його реалізація дає змогу поєднати економічні інтереси з екологічною рівновагою, відродити постраждалі території, покращити якість життя громадян та створити новий позитивний імідж України як сучасної, зеленої та відкритої до світу країни. [3, с. 88].

Після завершення бойових дій Україна стикається з необхідністю відбудови зруйнованої інфраструктури, відновлення природного середовища, повернення населення до нормального життя та зміцнення національної економіки. У цьому контексті розвиток туризму, зокрема його екологічно орієнтованих форм, може стати ефективним каталізатором сталого відновлення. Екотуризм має потужний мультиплікаційний ефект: стимулює зайнятість, підтримує розвиток малого та середнього бізнесу, сприяє збереженню природних та культурних ресурсів, а також створює позитивний імідж України у світі [1, с. 114].

Одним із ключових аспектів є те, що екотуризм поєднує економічні вигоди з екологічною відповідальністю. На відміну від масового туризму, який часто має руйнівний вплив на довкілля, екотуризм сприяє його охороні, відновленню природних ландшафтів та формуванню екологічної свідомості у туристів. Це особливо актуально для повоєнної України, оскільки значна частина природних територій деградувала внаслідок бойових дій, забруднення ґрунтів та водойм, вирубки лісів та розробки територій. Створення та розвиток екотуристичних маршрутів на таких територіях може бути одним із шляхів їх екологічного відродження та відновлення біорізноманіття [5, с. 48].

Важливою складовою сталого розвитку є залучення місцевих громад до процесів планування та реалізації екотуристичних проєктів. Саме громади здатні забезпечити довгострокову підтримку туристичної діяльності, зберігаючи баланс між економічними інтересами та захистом довкілля. Після війни місцеві органи влади мають шанс стати рушієм позитивних змін – через розвиток зелених туристичних садиб, сільських екомаршрутів, екоферм та місцевих культурних ініціатив. Такі проєкти забезпечують зайнятість, зменшують бідність, стиму-

люють повернення населення до постраждалих регіонів та підвищують соціальну згуртованість [1, с. 112].

Гуманітарна роль екотуризму в процесі повоєнної відбудови суспільства заслуговує на особливу увагу. Перебування на природі, участь у волонтерських екологічних програмах, екоосвітня діяльність позитивно впливають на психологічний стан людей, сприяючи емоційній реабілітації після травм. Екотуризм може стати важливим фактором духовного зцілення нації, формування нових цінностей, заснованих на любові до природи, повазі до культурної спадщини та відповідальному ставленні до навколишнього середовища [3, с. 56].

Ще одним важливим результатом дослідження є усвідомлення того, що екотуризм – це не вузький сегмент туристичної діяльності, а філософія сталого розвитку, яку можна застосувати до всієї туристичної галузі. Впровадження екологічних стандартів у готельно-ресторанному бізнесі, розвиток безвідходних технологій, енергоефективність, «зелений» транспорт та екологічна сертифікація туристичних об'єктів – все це сприяє переходу до нової моделі туризму, орієнтованої на збереження природи та відповідальне споживання ресурсів.

Висновки. Екотуризм – це стратегічний напрямок повоєнного відновлення України, який поєднує економічну доцільність, екологічну безпеку та соціальний розвиток. Його впровадження дозволить створити конкурентоспроможний національний туристичний продукт, зміцнити міжнародні позиції України, забезпечити відродження природних територій та сформувати нову екологічно свідому культуру суспільства [5, с. 46].

У майбутньому екотуризм має стати основою державної туристичної політики, інтегрованої в загальну стратегію сталого розвитку. Саме цей напрямок може забезпечити довгострокове економічне зростання, гармонійне співіснування людини та природи, стійкість Української держави до майбутніх викликів.

Список використаних джерел:

1. Барна М. Ю., Гліненко Л. К., Дайновський Ю. А. Екотуризм як фактор розвитку туристичного і готельного бізнесу. *Підприємство, торгівля і біржа*. 2020. № 36. С. 112–118.
2. Грінько О. В. Сутність та особливості сталого туризму в сучасних умовах. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі*. 2020. № 2. С. 70–77.
3. Зінченко В. А. Туризм і сталий розвиток: взаємозв'язки, виклики, перспективи. Київ : КНТЕУ, 2021. 184 с.
4. Сидоренко Л. М. Екологічний туризм як складова сталого розвитку територій. *Вісник Чернівецького національного університету*. 2022. № 3. С. 56–63.

5. Тарановський В. І., Ковальов Б. Л., Портянка А. Г. Науково-методичні підходи до визначення дефініції «екотуризм». *Вісник СумДУ*. 2019. № 4. С. 45–51.

НАПРЯМ 9. МЕНЕДЖМЕНТ У ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-44>

Asoian E. Sh.,

*Doctor of Philosophy in Public Management and Administration,
Head of International Relations Office,
Associate Professor at the Department of Educational and Scientific
Institute of Economics, Management and Administration
V. I. Vernadsky Taurida National University
Kyiv, Ukraine*

He Xiaojun,

*PhD student in Economics
State University of Trade and Economics
Kyiv, Ukraine*

MANAGEMENT OF STATE ECONOMIC POLICY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION AND POST-WAR RECOVERY

In the twenty-first century, globalization shapes a new architecture of management and governance. It links national economies into a network of interdependence, accelerating technological exchange, capital mobility, and competition among states [2, p. 14]. For Ukraine, which is now in the process of post-war recovery and active European integration, the management of state economic policy has become a key challenge to national security and sustainable development. The state must balance openness to global markets with the protection of national interests, strengthen institutions, and create favorable conditions for innovation and investment [1, p. 37]. Therefore, improving the mechanisms of economic policy management under globalization is one of the most urgent tasks of public administration [3, p. 4]. Theoretical background The management of state economic policy is a coordinated system of decisions, institutions, and tools through which governments ensure stability, growth, and competitiveness. Under globalization, this system is influenced by external actors – international financial organizations, transnational corporations, and regional integration structures [4, p. 19].

The efficiency of public management depends on its ability to adapt to global dynamics while preserving internal resilience [5, p. 28].

Globalization has intensified the interconnection of financial markets, trade flows, and technological innovations, while also increasing exposure to crises, sanctions, and geopolitical shocks. The COVID-19 pandemic and the full-scale war in Ukraine have demonstrated the vulnerability of traditional governance models and the urgent need for flexibility and strategic foresight [3, p. 4]. Modern management approaches A key priority of Ukraine's economic policy is digital transformation. The introduction of e-Governance, data-driven decision-making, and online services has improved transparency and efficiency in public administration [5, p. 33]. The "Diia" platform has become a model of managerial innovation, reducing bureaucracy and increasing citizen engagement. Digitalization enables faster monitoring of economic indicators and better coordination between ministries and regions [6, p. 22]. Another important reform is financial decentralization, which has expanded fiscal autonomy for local communities and strengthened their managerial capacity. This allowed municipalities to attract investments and implement local development strategies [1, p. 44]. Thus, regional economic management has become a vital element of the overall national policy, contributing to balanced growth and social cohesion [7, p. 15]. In the global context, Ukraine's policy management also relies on cooperation with international partners – the EU, OECD, World Bank, and IMF – which provide financial support and expertise for structural reforms [3, p. 4; 5, p. 30].

Adapting Ukrainian legislation to European standards requires understanding the principles of New Public Management and Good Governance, emphasizing accountability, efficiency, and transparency [6, p. 18]. Innovation and sustainable development An important direction of modern policy management is innovation and technological modernization. Investment in R&D, industrial parks, and start-ups is crucial for competitiveness and recovery. The state should facilitate innovation ecosystems, fostering cooperation between business, academia, and government – the so-called triple helix model [3, p. 4]. Equally significant is the integration of sustainability and green transformation into post-war recovery. ESG (environmental, social, governance) principles should guide reconstruction, combining economic growth with environmental responsibility [7, p. 42].

Globalization also offers Ukraine access to green technologies and climate finance instruments, helping accelerate recovery while reducing ecological risks [5, p. 36]. However, globalization also poses risks – debt dependence, capital outflow, and the erosion of economic sovereignty.

Thus, economic policy must strengthen resilience through stable financial systems, diversification of markets, and protection of critical infrastructure [4, p. 22]. Only a secure and adaptive economy can effectively

respond to external shocks and sustain development [1, p. 50]. Human capital and institutional capacity The effectiveness of economic management depends not only on institutions but also on people. Professional competence, leadership, and motivation of public servants are critical for the success of reforms [2, p. 31]. Training programs, digital skills, and human-centered management approaches are key to ensuring effective governance and citizen trust [6, p. 25].

Conclusions The transformation of Ukraine's state economic policy management is a decisive factor for its sustainable future. Public governance must move from reactive responses to proactive strategies built on digitalization, partnership, and innovation [3, p. 4]. Effective collaboration between the government, private sector, and international partners will enable large-scale recovery, attract investment, and enhance economic sovereignty [5, p. 40]. To ensure this transformation, Ukraine should: – institutionalize strategic planning mechanisms at all levels; – deepen international cooperation and alignment with EU standards; – foster innovation-oriented management and green transition; – invest in human capital and public-sector leadership; – and conduct regular assessments of policy effectiveness [7, p. 45]. In the post-war period, Ukraine has a historic opportunity to rebuild its economy on the principles of transparency, innovation, and sustainability. By integrating global experience with national priorities, the country can emerge as a resilient and competitive member of the international community [3, p. 4].

Bibliography:

1. Heiets V. M. Institutional Foundations of Ukraine's Economic Development. Kyiv : Naukova Dumka, 2021.
2. Halchynskyi A. S. Globalization and National Development Strategy. Kyiv : Osnovy, 2020.
3. OECD. Ukraine: Reforming for Recovery. Paris : OECD Publishing, 2023.
4. IMF. Ukraine – Economic Outlook 2024. Washington D.C., 2024.
5. World Bank. Ukraine Economic Update, April 2024. Washington D.C., 2024.
6. European Commission. Ukraine Facility for Reconstruction and Reforms, 2024.
7. United Nations. Sustainable Development Report 2024. New York, 2024.

Вишемірська Я. С.,

старший викладач

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Омецинська Н. В.,

кандидат технічних наук, доцент,

*завідувачка кафедри інженерних систем та технологій
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Комелягіна А. О.,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ: РОЛЬ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ У МОНІТОРИНГУ ТА ПРИЙНЯТТІ РІШЕНЬ

Сучасний екологічний менеджмент неможливо уявити без використання інформаційних технологій, і особливе місце серед них займають геоінформаційні системи (ГІС). Це потужний інструмент для збору, зберігання, аналізу та візуалізації просторових даних, що дозволяє приймати обґрунтовані управлінські рішення на основі реального стану довкілля [1]. Інтеграція ГІС у систему екологічного менеджменту забезпечує принципово новий рівень контролю за природними ресурсами, прогнозування екологічних ризиків і планування сталого розвитку територій.

У практиці екологічного управління ГІС дозволяє створювати точні тематичні карти, які відображають ступінь забруднення ґрунтів, водних ресурсів та атмосферного повітря, стан зелених насаджень, рівень урбанізації, межі природоохоронних зон [2]. Крім того, можливість поєднання різномірних шарів просторової інформації відкриває шлях до комплексного аналізу антропогенних і природних чинників, що впливають на довкілля.

Особливо ефективним є застосування ГІС при оцінці землекористування, зокрема для виявлення нераціонального використання сільськогосподарських угідь, контролю за вирубкою лісів або урбанізаційним тиском на природні ландшафти. Завдяки супутниковим знімкам

і дистанційному зондуванню Землі можна оперативно відстежувати динаміку змін екосистем і оперативно реагувати на екологічні загрози.

Ще одним важливим напрямом є використання ГІС для моніторингу біорізноманіття. Створення інтерактивних баз даних з геоприв'язкою дозволяє фіксувати місцезнаходження рідкісних або зникаючих видів, аналізувати середовище їхнього існування і прогнозувати ризики втрати біологічного різноманіття. Таким чином, ГІС-технології стають невід'ємним елементом управління охоронюваними територіями, планування екологічних коридорів і створення стратегій збереження природи.

Крім прикладного значення, інтеграція ГІС в екологічний менеджмент сприяє прозорості управлінських рішень. Візуалізація даних робить екологічну інформацію доступною не лише для фахівців, але й для громадськості, що є важливою умовою впровадження принципів відкритого управління і залучення громад до прийняття рішень у сфері охорони довкілля.

Отже, поєднання екології, інформаційних технологій і менеджменту в рамках ГІС-підходу відкриває нові можливості для ефективного, обґрунтованого й сталого управління природними ресурсами.

Яскравим прикладом ефективного застосування ГІС у сфері екологічного менеджменту є проєкт **Copernicus Land Monitoring Service** – ініціатива Європейського Союзу, що базується на супутникових даних місії **Sentinel** та забезпечує регулярне оновлення інформації про землекористування, стан ґрунтів, водних ресурсів та лісів [3]. Дані цієї системи активно використовуються для екологічного планування на рівні регіонів та країн, а також для звітності за міжнародними стандартами.

Рис. 1. Приклад використання порталу Copernicus Land Monitoring Service

В Україні прикладом успішної інтеграції ГІС-технологій є ресурс «ЕкоСистема» [5]. Це національна онлайн-платформа, створена Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України у співпраці з Міністерством цифрової трансформації за підтримки проєкту USAID/UK aid «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах/TAPAS», що знаходиться за посиланням <https://eco.gov.ua/>.

Метою платформи є забезпечення громадян, бізнесу та державних органів актуальною та достовірною інформацією про стан навколишнього середовища, а також надання повного спектру онлайн-послуг у сфері екології [4].

Ключові можливості платформи:

- **Моніторинг стану довкілля:** Платформа надає доступ до даних про якість повітря, води, ґрунтів у населених пунктах, а також інформацію про лісові пожежі та інші екологічні загрози.

- **Електронні сервіси:** Користувачі можуть скористатися такими сервісами, як е-Відходи, е-Ліс, е-ОВД (оцінка впливу на довкілля), е-Повітря, е-ПЗФ (природно-заповідний фонд), е-СЕО (стратегічна екологічна оцінка), е-Надра, е-Вода, е-Пестициди та е-Довкілля.

- **Доступ до реєстрів:** Платформа об'єднує понад 60 реєстрів екологічної інформації, що дозволяє користувачам отримувати необхідні дані без необхідності звертатися до різних установ.

- **Інтерактивна екологічна мапа:** Користувачі можуть переглядати інтерактивні карти, які відображають розміщення джерел забруднення, межі природно-заповідного фонду, санітарно-захисні зони та інші важливі об'єкти.

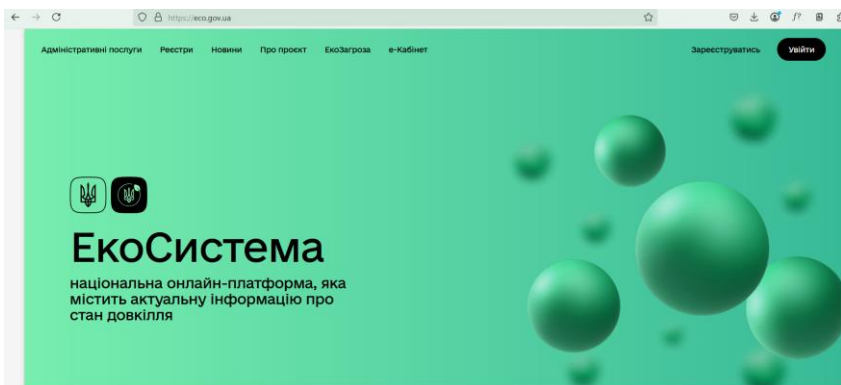

Рис. 2. Національна онлайн-платформа «ЕкоСистема»

Інтеграція «ЕкоСистеми» в екологічний менеджмент сприяє прозорості управлінських рішень, забезпечує доступ до актуальної інформації для всіх зацікавлених сторін та сприяє залученню громадськості до процесів прийняття рішень у сфері охорони довкілля.

Таким чином, «ЕкоСистема» є яскравим прикладом ефективного використання ГІС-технологій в екологічному менеджменті, що поєднує екологію, інформаційні технології та управлінські практики для досягнення сталого розвитку.

Один із розділів цієї платформи заслуговує окремої уваги. Це – "Ezagroza" (ЕЗАГРОЗА), підсистема платформи «ЕкоСистема», яка забезпечує оперативний моніторинг екологічних загроз на території України. Вона інтегрує просторові дані, інформацію з реєстрів, супутникові знімки та звіти від громадян, щоб створити інтерактивну мапу актуальних проблем – від викидів і несанкціонованих звалищ до вирубок лісу та техногенних аварій.

Ця система дозволяє:

- визначати «гарячі точки» екологічних порушень;
- аналізувати динаміку загроз у часі та просторі;
- реагувати на інциденти на основі перевірених джерел.

Ezagroza працює у зв'язці з держаними структурами, зокрема з Держекоінспекцією, Міндовкіллям, громадами й активістами. Важливо, що користувачі можуть залишати власні звернення чи скарги, що автоматично фіксуються на мапі – це забезпечує прозорість і зворотний зв'язок.

Загалом, Ezagroza – це яскравий приклад того, як ГІС-технології, відкриті дані та участь громадян можуть поєднуватись для ефективного контролю за станом довкілля в реальному часі.

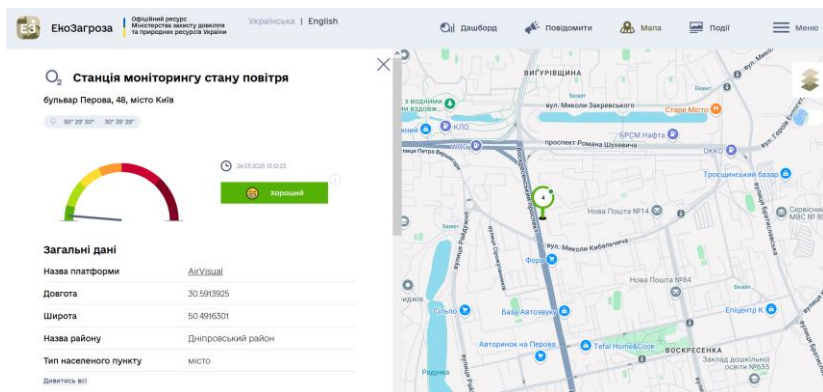

Рис. 3. Моніторинг стану повітря на платформі Ezagroza

Такі приклади підтверджують, що геоінформаційні системи – це не лише інструмент для створення карт, а цілісна система прийняття рішень, що поєднує екологічні дані, просторовий аналіз і стратегічне планування.

Список використаних джерел:

1. Environmental Systems Research Institute (Esri). ArcGIS – A Complete Geographic Information System. URL: <https://www.esri.com/en-us/arcgis/about-arcgis/overview>
2. Барановський А., Яцків І. Використання геоінформаційних систем для обліку зелених насаджень міста Львова. *Комп'ютерне моделювання: аналіз, управління, оптимізація*. 2020. № 2. С. 15–22. URL: <https://ena.lpnu.ua/bitstreams/caf6de1a-73f7-4957-8a3f-be1e46993325/download>
3. Європейське агентство з навколишнього середовища. Copernicus Land Monitoring Service. URL: <https://land.copernicus.eu>
4. Кабінет Міністрів України. Мінцифри: запускаємо ЕкоСистему – вся екологічна інформація та послуги в один клік. 2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mincifri-zapuskayemo-ekosistemu-vsya-ekologichna-informaciya-ta-poslugi-v-odin-klik>
5. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. ЕкоСистема. URL: <https://eco.gov.ua>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-46>

Гетьманчук М. П.,

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ АУДИТОРІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В КОНТЕКСТІ ЛІСАБОНСЬКОГО ДОГОВОРУ 2007 Р.

Європейський Союз (ЄС) – найвпливовіша регіональна економічна та політична організація 27 європейських держав, створена у відповідності з Договором про Європейський Союз (Маастрихтський договір), який було підписано у лютому 1992 р., а діяти почав у листопаді 1993 р. [5, с. 99–107]. У відповідності з Договором про ЄС його управління забезпечують численні структури, які прийнято

розділяти на інституції та інші органи й установи. Серед цих структур функціонує лише сім основних інституцій, які уповноважені ухвалювати рішення на території Європейського Союзу:

- 1) Європейський парламент (Брюссель);
- 2) Європейська Рада (Брюссель);
- 3) Рада Європейського Союзу (Брюссель);
- 4) Європейська Комісія (Брюссель);
- 5) Суд Європейського Союзу (Люксембург);
- 6) Європейський центральний банк (Франкфурт-на-Майні);
- 7) Рахункова Палата (Суд аудиторів Європейського Союзу (Люксембург) [3, с. 208].

Необхідно зазначити, що наддержавними за своєю природою в системі управління ЄС виділяють чотири основні інституції – Європейський парламент, Європейська Комісія, Суд Європейського Союзу, Суд аудиторів Європейського Союзу. Вони мають наддержавний характер в силу свого незалежного статусу від держав-членів ЄС [2, с. 231–236].

Європейський суд аудиторів (ЕСА) – (Рахункова палата) є незалежною наддержавною інституцією, що відповідає за зовнішній аудит фінансів ЄС. Сам ЕСА було створено Брюссельським договором 22 липня 1975 р., який вніс певні зміни у положення Договору про заснування Спільнот, а повноцінною інституцією став після набуття чинності Маастрихтського договору 1 листопада 1993 р. Згодом Лісабонський договір 2009 р. знову підтвердив мандат ЕСА і його статус як наддержавної інституції ЄС [4, с. 266]. Організаційні засади діяльності ЕСА засвідчують, що він діє як колегіальна інституція. Особовий склад ЕСА формується у відповідності із пропозиціями держав-членів і призначається Радою ЄС після консультацій з ЄП. До складу ЕСА входять по одному аудитору від кожної держави-члена ЄС із терміном перебування на посаді 6 років та правом повторного призначення. У межах своїх повноважень він здійснює аудит фінансового менеджменту інституцій, агентств та установ, а також усіх реципієнтів грантів ЄС [7]. Приступаючи до виконання своїх обов'язків члени ЕСА приймають присягу, а також обирають зі свого складу Голову терміном на три роки з правом переобрання. Підчас виконання своїх обов'язків члени ЕСА не звертаються за вказівками та не приймають їх від будь-якого уряду або інших органів. Під час перебуванні на посадах вони не можуть займатися будь-якою професійною діяльністю, оплачуваною або неоплачуваною.

В організаційному плані ЕСА складається з палат та комітетів в яких працюють члени суду та персонал.

Чотири палати (аудиторські групи), зокрема, відповідають за аудит в різних сферах витрат та фінансових доходів ЄС:

1) Аудиторська група I: збереження природних ресурсів та управління ними (відділи: фінансовий аудит; центральні системи; ринки; довкілля і охорона здоров'я; система інтегрованої адміністрації й контролю);

2) Аудиторська група II: структурна політика, транспорт та енергетика (відділи: фінансовий аудит структурної політики; фінансовий аудит результатів діяльності; фінансовий аудит сфери транспорту й досліджень енергетики);

3) Аудиторська група III: зовнішня діяльність (відділи: співробітництво з країнами, що розвиваються; підтримка політики сусідства; європейський фонд розвитку країни);

4) Аудиторська група IV: доходи, внутрішня політика, інституції та органи Є (відділи: власні ресурси; адміністративні видатки інституцій ЄС; внутрішні політики; позики, кредити та банківська діяльність; агентства ЄС та інші децентралізовані структури);

5) П'ята палата є горизонтальною, оскільки відповідає за питання координації, комунікації, оцінювання достовірності інформації та розвитку (відділи: методологія та підтримка аудиту; контроль якості; комунікації та звітність; нагляд за аудитом, підтримка фінансового аудиту й аудиту відповідності; надійність рахунків і структур управління) [1, с. 157].

Також члени кожної палати зі свого складу обирають голову (декана) з поміж членів ЄСА, що входять до цієї аудиторської групи на два роки з правом поновлення. Крім того, члени аудиторських здійснюють інспекторські візити до інституцій та інших установ ЄС, держав-членів ЄС, інших держав і фізичних та юридичних осіб, які отримують гранти чи допомогу із бюджету ЄС. Після завершення кожного фінансового року ЄСА складає «Річний звіт про виконання бюджету», який публікується в «Офіційному журналі Європейського Союзу». Особливістю є те, що ЄСА не може ухвалювати юридично зобов'язувальних рішень (не має судових повноважень), а тому не може накладати санкції. Однак це не виключає ЄСА з процедури ухвалення законодавчих рішень, оскільки він надає свої обґрунтовані висновки та рекомендації при затвердженні законодавчими органами ЄС актив бюджетного законодавства [8].

Під час своєї діяльності ЄСА виконує ряд основних функцій: 1) перевіряє рахунки щодо доходів та видатків інституцій і установ створених договорами ЄС; 2) установлює законність доходів і видатків (дотримання принципу фінансового менеджменту (економія, ефективність) при використанні фондів ЄС; 3) готує та подає звіт (щорічний) за результатами виконання бюджету ЄС, а також засвідчує надійність і законність рахунків ЄС; 4) подає у будь-який час власні спостереження та оцінки щодо інших питань (спеціальні звіти); 5) повідомляє про протизаконні дії (шахрайство, тощо), які були виявлені під час провадження аудиту; 6) розробляє висновки щодо проектів актив

бюджетного права ЄС; 7) надає консультації щодо заходів боротьби із фінансовими зловживаннями; 8) співпрацює у спільному бюджетному керівництві в процедурі звільнення від зобов'язань ЄК щодо виконання бюджету ЄС [9].

У період своєї діяльності ЄСА дотримується чітко визначених принципів: високих стандартів професіоналізму; своєчасності; чіткості і практичності результатів діяльності; тісної співпраці з іншими інституціями ЄС та державами-членами. В ЄСА працює близько 900 співробітників, які є фахівцями з права, аудиту, менеджменту та перекладу. Крім того, ЄСА співпрацює з національними аудиторськими установами, аудитори ЄСА часто виїжджають з інспекторськими перевітками в держави-члени, а також у треті країни, що отримують допомогу від ЄС. Така співпраця ЄСА здійснюється за допомогою мережі Контактного комітету, який є зібранням голів ЄСА та аудиторських установ держав-членів, що скликається щороку. ЄСА також співпрацює з іншими Вищими аудиторськими установами в межах Міжнародної організації вищих аудиторських установ INTOSAL (членами є 191 вища аудиторська установа та 4 міжнародні організації із асоційованим статусом). Слід підкреслити, що ЄСА є єдиною вищою аудиторською установою серед членів INTOSAL, яка має наддержавний статус. Поряд з цим ЄСА є членом засновником європейського регіонального відділення Європейської організації вищих аудиторських установ EUROSAI (50 членів) [6, с. 175].

Список використаних джерел:

1. Бояр А. О. Бюджетний процес у Європейському Союзі : монографія / А. О. Бояр. Луцьк : Вежа-Друк, 2012. 160 с.
2. Войтенко І. -Х. Р. Наднаціональні інститути Європейського Союзу. *Стратегічні пріоритети* : науково-аналітичний збірник Національного інституту стратегічних досліджень. 2009. № 4 (13). С. 231–236.
3. Дір І. Ю. Основні інституції Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2024. Вип. 82. Ч. 3. С. 208.
4. Дір І. Ю. Основні договори Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 81. Ч. 3. С. 263–268.
5. Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко ; за ред. Л. В. Губерського. 2-ге вид. виправ. і доп. К. : Знання, 2012. 759 с.
6. Прокопенко Л. Л. Інституційна система ЄС : навчальний посібник / Л. Л. Прокопенко, О. М. Рудік, Н. М. Рудік; 2-ге вид., перероб. і доп. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2021. 226 с.

7. European Court of Auditors / Mission, Vision, Values & Strategic Objectives. URL: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/2008_MISSION_VISION_VALUES/2008_EN.PDF.

8. Official Journal of the European Union. Court of Justice of the European Union. Access to European Union Law. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:eu_court_justice.

9. Rules of Procedure of the Court of Auditors. Access to European Union Law. URL: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/RULES_PROCEDURE_2010/RULE_PROCEDURE_2010_EN.PDF

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-47>

Кондрацький О. М.,

*аспірант кафедри публічного управління, туризму
та готельно-ресторанної справи*

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Науковий керівник: Бельська Т. В.,

*доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри публічного управління,
туризму та готельно-ресторанної справи*

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

АРХЕТИПИ В МІСЬКОМУ САКРАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ

У контексті військових дій на території України, які тривають з 2014 року і загострилися з повномасштабним вторгненням РФ в 2022 році, набули потужного символічно-сакрального значення архетипи спротиву, національної гідності, культурної пам'яті та єдності.

Архетипи: Воїна, Мудреця, Матері захисниці, Серце нації – це глибинні універсальні образи, моделі поведінки та символи, які живуть у колективному несвідомому (за К. Г. Юнгом) і проявляються в культурі, міфології, духовному житті, архітектурі, тощо. Сакральні точки Києва стали маркерами єднання нації та її трансформації, а відвідування сакральних точок активізує внутрішні архетипи, сприяє глибокому осмисленню себе як частини більшого цілого простору.

Простір є базою створення середовища, у якому виникають усі життєві процеси. Водночас він постійно змінюється внаслідок людської діяльності. Важливо розуміти, яким чином простір впливає на людину,

що перебуває в його межах, і як він взаємодіє з іншими просторами. Тобто особу слід розглядати у нерозривній взаємодії з середовищем, в якому вона існує.

Найціннішими для нас залишаються архітектурні форми, що існують у культурі людства тисячоліттями. Вони органічно впліталися у світогляд давньої людини й через свідомі чи підсвідомі уявлення закарбовувалися у просторових образах. Незважаючи на довгий шлях соціального розвитку, антропологічні риси людини залишилися майже стабільними. Саме тому основні просторові структури, які ми сприймаємо як семантично й естетично насичені, можна називати просторовими «архетипами».

Інфраструктура міст вже не є лише матеріальним елементом простору і стає важливою основою для розвитку спільної участі, довіри, локальної ідентичності та соціальної єдності. Зв'язок між інфраструктурними рішеннями та соціальною згуртованістю проявляється у формуванні стійких інноваційних громад на локальному рівні. При цьому ключовим фактором є соціокультурні образи, що виявляються в рамках суспільних трансформацій, багатополярного світу та посиленої потреби в гнучких і довірчих формах управління інфраструктурними проєктами.

Саме у взаємодіях простору та суспільства він наповнюється значеннями, а архетипи постають як глибокі символи й моделі поведінки, закріплені в колективному несвідомому. Кожен інфраструктурний компонент – дорога, лікарня, площа чи парк – може сприйматися як носій певного архетипу, що викликає емоційну реакцію, структурує соціальні відносини та формує просторову ідентичність.

Архетипна ідея К. Г. Юнга, вдосконалена сучасними дослідниками, розглядає колективну поведінку як прояв глибинних символічних структур, які впливають на думки, почуття й вчинки індивідів у межах певної культури. В умовах соціальних викликів, зокрема кризових, ці архетипи активізуються та починають формувати реакції спільноти на загрози. Таким чином, архетипний підхід дозволяє інтерпретувати соціальні процеси не лише як сукупність поведінкових фактів, а й як вияв колективної психічної організації, що гарантує адаптацію, стійкість та відновлення в періоди кризи.

Отже, інфраструктурні, комунальні й побутові аспекти постають не лише інженерними, а й емоційно зарядженими, символічними та культурно обумовленими. Такий підхід дозволяє детальніше усвідомити, чому конкретні урбаністичні рішення здатні значно впливати на людину, створюючи соціальну ідентичність, культурні практики та навіть моделі поведінки в міському середовищі.

Розвиток інфраструктури на основі архетипного аналізу передбачає впровадження орієнтованого на людину підходу в урбаністиці. Йдеться не лише про оновлення фізичних об'єктів, а перш за все про створення

зручного середовища, де мешканці відчуватимуть підтримку, безпеку та можливість активної участі. Така концепція потребує впровадження інструментів громадської взаємодії – зокрема, онлайн-карт ініціатив, платформ для відкритого моніторингу проєктів, а також фізичних та цифрових просторів для висловлення потреб, обговорення рішень і спільного творення. Важливим елементом цього процесу є ефективна комунікація.

Інфраструктура має набути наративного характеру – бути не лише функціональною, а й спроможною викликати довіру, втілювати прогрес і об'єднувати громаду навколо ідеї безпечного, сучасного та спільного простору. У цьому контексті її варто розглядати через архетипи: Опікуна, який дарує комфорт; Героя, який долає труднощі; Творця, що втілює нові ідеї. Такий підхід дозволяє не просто реалізовувати зміни, а й транслювати їхню глибоку соціальну значимість.

Висновки. Отже, інфраструктуру необхідно розглядати не лише як технічний складовий простору, а як важливий елемент соціального буття спільноти. Її ефективність, гнучкість і довговічність залежать не лише від інженерних рішень чи фінансування, а й від можливості органічно вписуватися у культурно соціальний контекст, формуючи довіру, забезпечуючи відчуття безпеки, залученості та спільної відповідальності.

Успішність інфраструктурних рішень значною мірою визначається можливістю інноваційних спільнот об'єднувати локальні ініціативи, професійну експертизу та стратегічне бачення. У тих випадках, коли такі спільноти активно залучені, інфраструктура набуває не лише функціональної ефективності, а й емоційної ваги, архетипного змісту та соціальної стійкості. Натомість ігнорування їхньої ролі веде до зниження довіри, посилення соціального напруження та неефективності реалізованих проєктів.

Проєкти, розроблені за принципами прозорості, емпатії, ґрунтовного розуміння місцевого контексту та інклюзивного планування, пробуджують позитивні архетипи – Мудреця, Опікуна, Творця, Героя – і сприймаються як близькі, значущі, такі, що відповідають глибинним потребам громади. Натомість відсутність діалогу з мешканцями, ігнорування соціокультурної чутливості та слабка комунікація активують архетипи опору – Бунтаря, Стража, Повстанця – що веде до протестів, втрати довіри та делегітимізації рішень.

Архетипний аналіз дозволяє не лише зрозуміти символічну природу простору, а й виявити механізми колективної реакції на зміни – особливо важливі в умовах кризи, війни чи глибокої трансформації суспільства.

У цьому контексті інфраструктура постає як дзеркало глибинних цінностей суспільства – його страхів, надій, ідентичності – а архетипи стають ключем до формування таких просторів. Управління

інфраструктурними змінами в умовах соціальних зрушень має базуватися не лише на технічній логіці, а й на розумінні колективної психології, соціальних сенсів і практик участі. Це відкриває шлях до нових урбаністичних моделей, де інженерна точність поєднується з культурною емпатією, інновації – з емоційною глибиною, а простір – із соціальною значущістю.

Список використаних джерел:

1. Новікова М. М., Бельська Т. В., Лашкіна М. Г. Архетипіка соціальної взаємодії в публічному управлінні: комунікація між владою та суспільством. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 7(15). С. 474–485. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sni/article/view/26197/26171>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-48>

Кривцов А. О.,

*здобувач наукового ступеня доктора філософії кафедри менеджменту
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

МЕНЕДЖМЕНТ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У РОЗВИТКУ ВЕТЕРАНСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується посиленням уваги до соціальної інтеграції ветеранів війни, які повертаються до мирного життя. В умовах післявоєнної відбудови саме ветеранське підприємництво стає важливим чинником соціально-економічного відновлення держави, розвитку громад та формування нової культури відповідального бізнесу. У цьому процесі особливе значення набуває менеджмент соціокультурної діяльності, який забезпечує гармонійне поєднання економічних, соціальних і культурних аспектів розвитку ветеранських ініціатив.

Менеджмент соціокультурної діяльності – «це система управління, спрямована на організацію, планування, координацію та контроль процесів, що забезпечують розвиток соціальних і культурних компонентів суспільного життя. Його мета – сприяти формуванню позитивного соціокультурного середовища, яке підтримує соціальну згуртованість, духовні цінності та культурну ідентичність» [1].

У контексті ветеранського підприємництва соціокультурний менеджмент відіграє роль інтегратора між економічними цілями бізнесу та суспільними потребами. Він дозволяє ветеранським організаціям не лише створювати робочі місця, а й формувати соціальну місію – підтримку ветеранів, розвиток патріотизму, збереження культурної спадщини та формування позитивного іміджу захисника України як активного члена громади.

Соціокультурна діяльність у ветеранському середовищі охоплює такі напрями: «організацію культурних та освітніх заходів, спрямованих на адаптацію ветеранів до цивільного життя, популяризацію історії, військових традицій, мистецьких і культурних ініціатив, створених ветеранами, розвиток мереж підтримки через громадські об'єднання, клуби, культурні центри, формування корпоративної культури у ветеранських бізнесах, заснованої на цінностях взаємодопомоги, гідності, патріотизму та взаємоповаги» [2].

Такі ініціативи сприяють не лише економічній активності, а й зниженню рівня соціальної ізоляції ветеранів, підвищенню громадянської активності та зміцненню соціального капіталу суспільства.

Управлінські інновації в менеджменті соціокультурної діяльності охоплюють: «інтеграцію цифрових технологій (створення онлайн-платформ для комунікації ветеранів, культурного обміну, продажу продукції ветеранських підприємств), брендинг ветеранського бізнесу (базується на цінностях служіння, довіри та якості), розвиток культурних партнерств із закладами культури, освітніми установами та місцевими громадами, використання креативних підходів у популяризації ветеранського підприємництва через фестивалі, виставки, благодійні заходи; впровадження освітніх програм із соціокультурного менеджменту для ветеранів та членів їхніх сімей» [3].

Дані підходи формують інноваційне середовище, у якому ветерани стають не лише підприємцями, але й носіями культурних і соціальних змін.

Менеджмент соціокультурної діяльності сприяє створенню стійкої моделі розвитку ветеранського підприємництва, де економічна доцільність поєднується з суспільною користю. Результатами даної діяльності є: підвищення рівня соціальної згуртованості в громадах, розвиток культурного середовища та патріотичного виховання, формування нової бізнес-етики, що базується на соціальній відповідальності, підтримка національної ідентичності через культурно-просвітницькі ініціативи ветеранів.

Таким чином, соціокультурний менеджмент виступає потужним чинником сталого розвитку, сприяючи інтеграції ветеранів у соціально-економічне та культурне життя держави.

Менеджер соціокультурної діяльності – це фахівець, який організовує, координує та управляє процесами, пов'язаними із соціальними

і культурними аспектами діяльності підприємства. Основні функції менеджера у ветеранському підприємстві включають: «аналітичну функцію (вивчення потреб ветеранів, громади та партнерів для розробки соціокультурних стратегій), організаційну функцію (планування та реалізація програм культурної інтеграції, освітніх заходів, патріотичних проєктів), комунікаційну функцію (налагодження взаємодії між ветеранами, громадськими організаціями, органами влади та бізнесом), інноваційну функцію (впровадження сучасних управлінських та інформаційних технологій у соціокультурну сферу), мотиваційну функцію (створення сприятливого мікроклімату в колективі, формування спільних цінностей, почуття єдності та соціальної значущості діяльності)» [4].

Менеджер соціокультурної діяльності відіграє ключову роль у розвитку ветеранського підприємства. Його діяльність сприяє формуванню сприятливого соціального клімату, розвитку корпоративної культури, налагодженню комунікації з громадою та реалізації соціально-культурних ініціатив.

Менеджмент соціокультурної діяльності є стратегічним інструментом розвитку ветеранського підприємства. Його впровадження забезпечує не лише ефективну економічну діяльність, а й відтворення духовних та культурних цінностей, формування нових соціальних стандартів взаємодії у суспільстві. Поєднання соціальної місії, підприємницької ініціативи та культурної діяльності створює підґрунтя для сталого розвитку ветеранського сектору економіки та зміцнення національної єдності України.

Список використаних джерел:

1. Андріїв Н., Герешко О., Мартинюк М. Менеджмент соціокультурної діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 34 (1). С. 11–17.
2. Побережець Г. С., Левченко М. Г., Форостян А. Ф. Сучасні соціокультурні процеси в Україні та їх роль у розвитку національної свідомості. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. Рівне. 2023. № 47. С. 89–96.
3. Кір'ян О., Марусенко М. Значущість менеджменту соціокультурної діяльності для вітчизняних організацій. *Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці* : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф., 22 листоп., 2022 р. Київ, 2022. С. 245–247.
4. Костюченко О. В. Асертивність як психологічна ресурсність менеджера соціокультурної сфери в успішній комунікативно-управлінській діяльності. *Вчені зап. Таврійськ. нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського. Серія : Психологія*. 2022. Т. 33 (72), № 6. С. 22–27.

Сас Н. М.,

*доктор педагогічних наук, доцент,
міжнародний дослідник I категорії
Державного університету Парани
м. Парана, Бразилія*

«ПОШУК В ОБМЕЖЕНІЙ ЗОНІ» ЯК НЕЙРОЛОГІЧНА ОСНОВА СИСТЕМНОГО МЕТОДУ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОДУКТУ

Серед актуальних, важливих і не розкритих питань у дослідженні проблеми сприйнятливості до нового – нейрологічні основи її розвитку.

Рахул Джандіал, відомий нейрохірург, автор книги «Нейрофітнес. Рекомендації нейрохірурга для покращення роботи мозку», описує «пошук в обмеженій зоні» як нейрологічну основу роботи пам'яті [1].

Він наводить такий приклад. Кишкові палички (*Escherichia coli*), плавають у нашому організмі у пошуках їжі, більш-менш прямою траєкторією, доки не натраплять на щось поживне для себе. Тоді палички зупиняються, живляться знайденим, а потім прямо у цьому місці повертаються навколо, сподіваючись знайти поблизу ще щось смаченьке. Переконавшись, що все смачне з'їдено, відновлюють рух прямою траєкторією.

Подібну поведінку демонструє і голуб. Знайшовши крихту хліба, голуб тупцюватиме на тому ж місці, поки не склює всі інші крихти (за логікою «де одна, можуть бути й інші»).

Така модель поведінки отримала назву «пошук в обмеженій зоні» (*area-restricted search, ARS*) [2, с. 13].

Обидві складові цієї стратегії мають велике значення: спочатку переконуєшся, що знайдене місце повністю відпрацьоване і нічого їстівного більше запропонувати не може, а потім так само методично виконуєш пошук на інших територіях.

Люди також застосовують таку стратегію. Наприклад, любителі «тихого полювання» – збирачі грибів, коли знаходять гриб, обстежують місце навколо на наявність інших (грибів)...

«Пошук в обмеженій зоні» використовують і при виконанні когнітивних завдань. Якщо будь-кого попросити перерахувати всіх тварин, яких можна згадати, швидше за все, людина почне з категорії «домашні вихованці» і назове кішку, собаку, акваріумних рибок, довгохвостого папугу. Вичерпавши цю категорію, вона перейде до наступної – домашні тварини та назове корову, курку, свиню, козу та коня. Переконавшись, що не може пригадати більше жодної тварини з розряду «домашні», візьметься за диких звірів: лева, тигра, мавпу тощо.

Цікаве дослідження з цієї теми [3, с. 242–254] опублікував журнал *Memory and Cognition*, який висвітлює проблеми навчання, мислення, формування пам'яті, психолінгвістики тощо. Автори встановили, що розумніші люди називають загалом більше тварин, ніж ті, хто має інтелект слабший, але тільки тому, що здатні придумати більше категорій для ментального пошуку. Вчені повторно провели цей тест, але вже з іншим набором учасників. Запропонували їм використовувати готовий список категорій тварин (домашні вихованці, сільськогосподарські тварини, мешканці джунглів, лісів тощо). І розрив між учасниками зник.

На наш погляд, «пошук в обмеженій зоні» є **нейрологічною основою** методу «системне вдосконалення продукту» (авт.) Г. Форда. Ось як описує свій метод Г. Форд у книзі «Моє життя мої досягнення».

Ми маємо виходити із самого продукту. Для початку потрібно зрозуміти, чи справді він такий гарний, як має бути, тобто чи повністю продукт відповідає своєму призначенню. Потім – чи використовуються для його виробництва найкращі матеріали чи найдорожчі. Чи можна спростити його конструкцію та зменшити вагу? І таким чином довести продукт до досконалості. Виробництво має виходити із самого продукту – до нього пристосовуються технології, менеджмент, продаж та фінансування. Так компанія відточує свої можливості і зрештою виграє і в часі. Форсований випуск товару без належної у ньому впевненості – прихована причина багатьох і багатьох катастроф.

Минуло дванадцять років, перш ніж популярна сьогодні модель «Т» почала влаштовувати мене в усіх відношеннях. Поки ми повністю не завершили її розробку, ми навіть не намагалися розпочати її виробництво. Зате згодом ця модель вже не зазнавала суттєвих змін. Я не пропускаю жодної гарної ідеї, але намагаюся не вирішувати одразу, чи вона хороша. Якщо ідея справді варта того або відкриває нові можливості, я за те, щоб випробувати її. Але від випробувань до змін дуже далеко. Коли більшість виробників охоче вирішуються змінити продукт, ми змінюємо методи виробництва [4].

Г. Форд виокремлює такі категорії для ментального пошуку, напрямки вдосконалення продукту (автомобіля): покращення функціональності; вартість та якість матеріалів, що використовуються для виготовлення; конструкторські можливості (чи можна спростити його конструкцію та зменшити вагу). Зміні підлягають і методи виробництва, технології, менеджмент, продаж та фінансування.

Г. Форд розрізняє такі етапи втілення змін: аналіз продукту, внесення пропозицій, проведення іспитів, експериментів, випробувань, запуск у виробництво.

Задані напрями пошуку змін сприяють конкретизуванню пошуку і концентрації зусиль.

Так як Г. Форд сам був винахідником, то наведена система удосконалення продукту є результатом його власного досвіду виокремлення «категорій для ментального пошуку» і наполеглива робота в межах кожної з них (на зразок дій кишкової палички, голуба, грибника). Це переконує у вірності висновку, що модель поведінки «пошук в обмеженій зоні» є *нейрологічною основою* методу «системне вдосконалення продукту» (авт.) Г. Форда.

Відповідно до *пошуку в обмеженій зоні, для системного вдосконалення продукту*, спочатку розробіть «категорії для ментального пошуку» (структуруйте напрямки можливих вдосконалень) і лише потім досліджуйте кожну з них (не виключаючи декомпозицію нижчих рівнів дослідження)

Список використаних джерел:

1. Jandial R. Neurofitness: A Brain Surgeon's Secrets To Boost Performance And Unleash Creativity. Houghton Mifflarcourt, 2019. 272 p.
2. Hills T. T., Dukas R. Cognitive Search: Evolution, Algorithms and the Brain. Cambridge, MA: The MIT Press, 2012.
3. N. Unsworth, G. A. Brewer [et al.] Working Memory Capacity and Retrieval from Long-Term Memory: The Role of Controlled Search. Memory and Cognition. 2013. Vol. 41, № 2.
4. Форд Г. Моє життя, мої досягнення. URL: http://loveread.ec/view_global.php?id

НАПРЯМ 10. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-50>

Бабій А. Ю.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
ПВНЗ «Європейський університет»
м. Київ, Україна*

ОБІГ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ЯК ОБ’ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Сучасний стан обігу наркотичних засобів в Україні характеризується високим рівнем латентності злочинів, пов’язаних із їх незаконним виробництвом, збутом та вживанням. Глобалізаційні процеси, розвиток інформаційних технологій, зокрема анонімних онлайн-платформ та криптовалют, істотно ускладнюють боротьбу з наркозлочинністю.

В умовах інтеграції України до європейського правового простору особливої актуальності набуває вдосконалення кримінального законодавства у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів. Аналіз положень Кримінального кодексу України [1] свідчить про потребу у більш чіткому визначенні меж кримінальної відповідальності, розмежуванні злочинів і адміністративних правопорушень, а також запровадженні ефективних механізмів ресоціалізації осіб, залежних від наркотичних речовин.

Так, Положення розділу XIII Кримінального кодексу України (статті 305–320) встановлюють кримінальну відповідальність за правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Ці норми охоплюють широкий спектр діянь – від контрабанди (ст. 305), незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання чи збуту (ст. 307, 309), до порушення правил обігу наркотичних засобів у медичних і фармацевтичних установах (ст. 320) [1].

Однак детальний аналіз їх змісту свідчить про потребу у більш чіткому визначенні меж кримінальної відповідальності. Зокрема, спостерігається невизначеність критеріїв розмежування між кримінальними злочинами та адміністративними правопорушеннями,

передбаченими статтею 44 Кодексу України про адміністративні правопорушення [2]. На практиці це призводить до ситуацій, коли однакові за характером дії (наприклад, незаконне зберігання невеликих кількостей наркотичних засобів без мети збуту) можуть кваліфікуватися як кримінально-карані або адміністративно-карані залежно від оцінки суб'єкта правозастосування. Відсутність єдиних критеріїв (кількісних і якісних) створює ризики порушення принципу правової визначеності та індивідуалізації покарання.

Важливою проблемою є й неузгодженість санкцій окремих статей (зокрема, ст. 307, 309, 311 КК України), які передбачають значний діапазон покарань – від штрафів до тривалих строків позбавлення волі. Це вимагає оновлення законодавчих підходів до визначення тяжкості злочинів з урахуванням ступеня суспільної небезпеки, обставин вчинення та особистості правопорушника.

Крім того, сучасна судова практика демонструє необхідність запровадження ефективних механізмів ресоціалізації осіб, залежних від наркотичних речовин, оскільки застосування виключно каральних заходів не забезпечує досягнення мети кримінального покарання, визначеної статтею 50 КК України – виправлення особи та попередження нових злочинів. З урахуванням положень ст. 96¹–96³ КК України, доцільним є ширше застосування примусових заходів медичного характеру та альтернативних форм покарання (пробація, лікування замість ізоляції від суспільства).

Отже, аналіз положень статей 305–320 КК України засвідчує, що сучасне кримінально-правове регулювання обігу наркотичних засобів потребує:

1. Чіткішого розмежування злочинів та адміністративних проступків шляхом законодавчого встановлення порогових кількостей і характеру речовин;
2. Гармонізації санкцій з урахуванням принципів пропорційності та справедливості;
3. Інституційного розвитку механізмів ресоціалізації, у тому числі через інтеграцію системи медико-соціальної допомоги в кримінально-виконавчу політику держави;
4. Впровадження диференційованого підходу до осіб, що вчинили злочини під впливом наркотичної залежності, із пріоритетом лікування над покаранням.

Таким чином, удосконалення кримінально-правових норм у цій сфері має бути спрямоване не лише на посилення контролю за незаконним обігом наркотиків, а й на створення ефективної системи превенції, ресоціалізації та зменшення шкоди (harm reduction), що відповідає принципам гуманізації кримінального законодавства та сучасним європейським підходам до політики у сфері наркотиків.

Міжнародні стандарти, зокрема Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року, визначають комплексний підхід до цієї проблеми, що включає не лише каральні, а й профілактичні, освітні та медичні заходи. Тому українське законодавство має розвиватися у напрямі гармонізації з європейськими практиками, де основна увага приділяється превенції та лікуванню наркозалежних осіб, а не виключно покаранню.

Перспективним напрямом є посилення міжвідомчої взаємодії органів поліції, митних та прикордонних служб, а також впровадження інноваційних методів розслідування кіберзлочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків у мережі «Darknet».

Ефективна протидія незаконному обігу наркотичних засобів потребує комплексного підходу, що поєднує правові, соціальні та медичні інструменти, а також удосконалення кримінального законодавства відповідно до міжнародних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. ст. 131. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. додаток до № 51, ст.1122/ URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-51>

Богашов О. А.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
докторант аспірантури та докторантури
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ ПО ОРГАНІЗАЦІЇ ПОВОЄННИХ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ

Війна, яку розпочала Російська Федерація проти України мала на меті досягти низки результатів, як максимум знищення української державності, як мінімум беззаперечний вплив на суспільно-політичні

процеси та геополітичні вектори. Із числа суттєвих негативних наслідків російського вторгнення можемо виокремити зупинку виборчого процесу на всіх рівнях. Протягом останніх двох років велася дискусія щодо можливості/неможливості проведення виборів глави держави, парламенту та органів місцевого самоврядування в умова воєнного стану. Зміни до чинного законодавства стали наслідком таких дискусій, що визначили адміністративно-правові засади проведення повоеєнних виборів.

Однак, із числа актуальних для українського суспільства та юридичної спільноти є питання запровадження електронного голосування. З точки зору адміністративно-правових заходів по організації процедури голосування повоеєнних виборів в Україні, то е-голосування потребує суттєвої роботи по розробці і забезпеченні технічної складової, а й нормотворчої роботи по удосконаленню адміністративно-правової складової.

Поряд із цим постає цілий комплекс не вирішених питань щодо забезпечення безпекової складової, кібербезпеки інформаційно-комунікаційних систем, прозорості виборчого процесу тощо. Багато країн світу мають досвід адміністративно-правового регулювання електронних виборів, напрацьовані різні моделі електронного голосування.

Проте, незважаючи на позитивний досвід країн, загальною для всіх проблемою є загроза безпеці результатів виборів, зокрема про можливі хакерські атаки на виборчі сервери. Україна давно вже стала об'єктом кібератак з боку країни агресора. Одним із перших показових прикладів вразливості інформаційних систем є фактичний параліч діяльності органів публічної влади через зараження вірусом «petya» в червні 2017 року та інформація щодо витоку персональних даних громадян із цифрового державного сервісу додатку «Дія» в квітні 2020 року. Окрім того, про небезпеку виникнення подібних ситуацій свідчить і практика куди більш технічно розвинених держав. Таким прикладом є скандал щодо можливого втручання російських хакерів у вибори Президента США 2016 року. Окрім того можемо спостерігати й зворотні процеси: Нідерланди у 2008 р. повернулись до паперового голосування, основними причинами були небезпека таємності голосу та велика залежність від продавців та сертифікованих агентств; Німеччина в 2009 р. процедуру е-голосування проголосила неконституційною через брак публічності. На відміну від Норвегії, яка у 2014 р. тимчасово призупинила процес упровадження е-голосування у контексті проблеми безпеки [1, с. 171].

Таким чином, на сьогодні очевидним є те, що організаційно, технічно та нормативно Україна не готова до впровадження електронного голосування, тому акцент має бути здійснено на удосконаленні адміністративно-правового забезпечення виборчого процесу після завершення війни.

Ще у вересні 2022 року Центральною виборчою комісією України були визначені відповідною постановою правова позиція адресована Верховній Раді щодо адміністративно-правових засад забезпечення підготовки та проведення виборів після припинення чи скасування воєнного стану, яка містила Проект Закону України «Про особливості забезпечення організації та проведення загальнодержавних виборів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні» [2].

Запропонованим Проектом Закону України «Про особливості забезпечення організації та проведення загальнодержавних виборів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні» передбачено особливості утворення та використання виборчих дільниць; особливості складання списків виборців для додаткових та додаткових закордонних виборчих дільниць; тимчасова зміна місця голосування без зміни виборчої адреси виборця; особливості використання документів, що підтверджують особу та громадянство України, під час голосування [2]. Також проектом Закону визначено зміни у процедурних аспектах організації та проведення виборів щодо порядку прийняття Радою національної безпеки і оборони України рішень, що стосуються організації і проведення виборів та референдумів на території України в умовах підвищеної небезпеки, повноважень військово-цивільних адміністрацій щодо організації та проведення виборів.

В жовтні 2025 року було ухвалено Постанову Верховної Ради України щодо безперервності функціонування представницьких органів місцевого самоврядування. безперервність функціонування представницьких органів місцевого самоврядування. У свою чергу члени ТВК, сформованих для проведення чергових місцевих виборів 25 жовтня 2020 року, продовжують виконувати свої повноваження до формування нового складу відповідної територіальної виборчої комісії, за винятком територіальних виборчих комісій на окремих територіях України, де перебувають збройні сили рф [3].

Таким чином, зміни у правовому регулюванні майбутніх (повоєнних) виборів в Україні різних рівнів має зосередитися на адміністративно-правових процедурах, внесення змін до чинного законодавства щодо повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування, виборчих комісій різних рівнів під час їх організації.

Список використаних джерел:

1. Кохалик Х. Світовий досвід впровадження електронної демократії: проблеми та досягнення, *Ефективність державного управління*. 2015. № 42. С. 169–174.

2. Про пропозиції щодо вдосконалення законодавства України, спрямовані на забезпечення підготовки та проведення виборів після припинення чи скасування воєнного стану в [...]: Постанова

Центрвиборчком від 27.09.2022 № 102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0102359-22#n139>

3. Про безперервність функціонування представницьких органів місцевого самоврядування (сільських, селищних, міських, районних у містах, районних, обласних рад, [...]): Постанова Верховної Ради України від 08.10.2025 № 4621-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4621-IX#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-52>

Добрянська Н. В.,

кандидат юридичних наук, професор,

професор кафедри державно-правових і гуманітарних наук

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ У ПУБЛІЧНІЙ СЛУЖБІ: ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Конфлікт інтересів у публічній службі є однією з ключових проблем, що впливають на ефективність державного управління та довіру громадян до державних інституцій. Конфлікт інтересів визначається як ситуація, в якій особисті інтереси службовця можуть вплинути на неупередженість виконання ним службових обов'язків. Така ситуація може виникати через фінансові, сімейні чи інші особисті зв'язки, що можуть вплинути на об'єктивність прийняття рішень.

Юридичні аспекти запобігання конфлікту інтересів регулюються законодавством, яке встановлює обов'язки та обмеження для державних службовців. В Україні, таким нормативно-правовим актом є Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII, який містить положення щодо запобігання конфлікту інтересів, зокрема, обов'язок декларування майна та доходів, а також обмеження на подарунки та інші форми винагороди [1].

Аналізуючи нормативні та доктринальні дефініції конфлікту інтересів, Р. Дутка, звертає увагу на існування трьох складових конфлікту інтересів. На думку автора, ними є: 1) приватний інтерес; 2) службові чи представницькі повноваження; 3) суперечність між приватним інтересом і службовими чи представницькими повноваженнями [2, с. 137].

Однак, дослідник цілком логічно підкреслює той факт, що відповідальність за порушення норм, спрямованих на врегулювання

і запобігання конфлікту інтересів може настати виключно у випадку, коли такий конфлікт інтересів є реальним [2, с. 138].

Як зауважують, А. С. Голуб та М. С. Ковтун, загалом проблематика запобігання та врегулювання конфлікту інтересів є доволі гострою для публічної служби. Натомість, науковці акцентують на тому, що сам по собі конфлікт інтересів не є корупційним діянням. Однак, якщо існуючий конфлікт інтересів між приватною та публічною складовою цього питання не вирішується вчасно і в належний спосіб, він може перерости у корупційне правопорушення. І, хоча конфлікт інтересів не завжди до цього призводить, однак ризик його вчинення є досить високим [3, с. 70].

Одним із ключових елементів запобігання конфлікту інтересів є прозорість діяльності публічних службовців. Це включає доступність інформації про їхні рішення та дії, а також про їхні фінансові зв'язки. Важливу роль у цьому процесі відіграють медіа та громадські організації, які здійснюють моніторинг діяльності державних органів.

Крім того, важливим аспектом є етична підготовка службовців. Це передбачає навчання з питань етики та професійної поведінки, що допомагає формувати у службовців усвідомлення важливості запобігання конфлікту інтересів. Етичні кодекси та внутрішні регламенти організацій також відіграють значну роль у формуванні належної поведінки.

На практиці запобігання конфлікту інтересів може здійснюватися через механізми внутрішнього контролю та аудиту. Важливо, щоб в організаціях були створені ефективні системи виявлення та врегулювання потенційних конфліктів інтересів. Це включає процедури декларування можливих конфліктів та їхнє врегулювання шляхом усунення службовця від участі у відповідних рішеннях.

У цьому контексті варто погодитись з думками М. М. Прокоф'єва, який наголошує на тому, що нині існує потреба у розробці нових способів запобігання та врегулювання конфлікту інтересів. З огляду на це, науковець цілком обґрунтовано пропонує щодо публічних службовців створити додатковий механізм, який дозволить фіксувати особисті інтереси, обмежувати участь посадових осіб цієї категорії у прийнятті рішень, що так чи інакше стосуються їхніх особистих інтересів. До додаткових способів запобігання та врегулювання конфлікту інтересів осіб публічної служби, автор, пропонує зарахувати: розкриття конфлікту інтересів при призначенні на посади державної служби, посади місцевого самоврядування; відсторонення від прийняття рішень щодо громадян та організацій, щодо яких під час вступу на державну службу розкривався конфлікт інтересів; продаж цінних паперів або майна, що призводить до конфлікту інтересів чи має потенціал для виникнення такого конфлікту; делегування повноважень щодо прийняття рішень стосовно фізичних і юридичних осіб, щодо

яких виникає особиста зацікавленість, підлеглим посадовим особам [4, с. 208].

Отож, можемо констатувати, що запобігання конфлікту інтересів у публічній службі є складним завданням, що вимагає комплексного підходу. Це включає і нормативно-правове регулювання, і розвиток етичної культури серед службовців. Лише за умови ефективного впровадження цих заходів можна забезпечити високу якість публічного управління та підвищити довіру громадян до державних інституцій.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
2. Дутка Р. Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів як адміністративно-правовий інститут. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 135–140.
3. Гулуб А. С., Ковтун М. С. Конфлікт інтересів у публічній службі: національний та зарубіжний досвід правового регулювання. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 3. Ч. 2. С. 69–73.
4. Прокоф'єв М. М. Правові засоби запобігання конфлікту інтересів на державній службі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 206–209.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-53>

Єрохін О. П.,

*аспірант кафедри публічного та приватного права
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ СУБСИДАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ПРОЦЕДУРІ БАНКРУТСТВА

Кодекс України з процедур банкрутства був введений в дію 21 жовтня 2019 року, це стало ключовим етапом у реформуванні вітчизняного законодавства про неплатоспроможність. Новий Кодекс не лише замінив Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», але й суттєво розширив інструментарій для захисту інтересів кредиторів, серед яких особливе місце посідає інститут субсидарної відповідальності.

Пreamбула Кодексу України з процедур банкрутства визначає його основну мету – задоволення вимог кредиторів та відновлення платоспроможності боржника. У цьому контексті субсидіарна відповідальність виступає ключовим механізмом забезпечення інтересів кредиторів, дозволяє подолати принцип обмеженої відповідальності юридичної особи та запобігання зловживанням корпоративною формою господарювання.

Кодекс України з процедур банкрутства містить комплексний набір інструментів для захисту прав кредиторів: мораторій на задоволення вимог, заходи забезпечення, інститути солідарної та субсидіарної відповідальності, визнання недійсними правочинів, а також реалізацію майна через електронні торги.

Принцип обмеженої відповідальності, закріплений у частинах першій, третій статті 96 Цивільного кодексу України, передбачає, що юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями, а її учасники (засновники) не відповідають за зобов'язаннями юридичної особи, крім випадків, встановлених законом.

Субсидіарна відповідальність є самостійним цивільно-правовим видом відповідальності, який настає у разі доведення боржника до банкрутства з вини його керівників, засновників чи інших осіб, що мали можливість визначати дії підприємства. Така відповідальність покладається судом за заявою ліквідатора або за заявою кредитора (ч. 2 ст. 61 Кодексу України з процедур банкрутства).

Вона покладається на засновників, керівника або інших осіб, які винні у доведенні боржника до стану неплатоспроможності, у разі недостатності майна боржника для задоволення вимог кредиторів (ч. 2 ст. 61 Кодексу України з процедур банкрутства).

Інститут субсидіарної відповідальності ґрунтується на концепції «зняття корпоративної вуалі» (lifting the corporate veil).

Концепція «зняття корпоративної вуалі» являє собою набір судових винятків із принципу самостійності корпорації.

Субсидіарна відповідальність за доведення до банкрутства за своєю природою є відповідальністю за зловживання суб'єктивними цивільними правами, які завдали шкоди кредиторам.

Метою цієї концепції є – врегулювання дисбалансу інтересів, що виникає внаслідок зловживання обмеженою відповідальністю, автономністю корпорації та необхідністю захисту кредиторів від недобросовісної поведінки контролюючих осіб.

Зняття корпоративної вуалі означає покладення відповідальності юридичної особи на її бенефіціарів, що є засобом захисту кредиторів від недобросовісних дій контролюючих осіб.

Судова практика, висвітлює ключові аспекти та проблеми застосування субсидіарної відповідальності.

Судами субсидіарна відповідальність кваліфікується як господарське правопорушення та має складові елементи.

Суб'єктами субсидіарної відповідальності є (ч. 2 ст. 61 Кодексу України з процедур банкрутства) є:

- засновники (учасники, акціонери);
- керівники боржника;
- інші особи, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають змогу іншим чином визначати його дії.

Системне тлумачення норм дозволяє віднести до «інших осіб» будь-які особи, наслідком дій або бездіяльності яких стало банкрутство юридичної особи, включаючи тих, хто не має формалізованих зв'язків з боржником, але впливає на його поведінку (Постанова КГС ВС від 22.04.2021 у справі № 915/1624/16).

Судова практика розширила коло суб'єктів, покладаючи субсидіарну відповідальність, на засновників та керівників іншої юридичної особи, на яку було виведено актив (Постанова КГС ВС від 22.04.2021 у справі № 915/1624/16), а також на органи місцевого самоврядування як власників комунальних підприємств-боржників, що довели їх до неплатоспроможності шляхом вилучення майна (Постанови ВП ВС від 04.09.2018 у справі № 5023/4388/12, КГС ВС від 18.10.2018 у справі № 923/1297/14).

Для притягнення до відповідальності необхідно встановити склад господарського правопорушення (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона).

Об'єктивна сторона включає дії або бездіяльність, що призвели до відсутності у боржника майнових активів для задоволення вимог кредиторів. Законодавцем не надано вичерпного переліку, тому суди керуються принципом добросовісності та розумності господарської діяльності (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України). Такими діями можуть бути виведення активів, укладення явно збиткових операцій, створення системи управління, націленої на вигоду третіх осіб на шкоду боржнику тощо (Постанова КГС ВС від 22.04.2021 у справі № 915/1624/16).

Причинно-наслідковий зв'язок між винними діями/бездіяльністю та настанням неплатоспроможності боржника є обов'язковим елементом.

Стаття 61 Кодексу України з процедур банкрутства закріплює спростовну презумпцію субсидіарної відповідальності, яка діє за наявності двох складових: недостатності майна ліквідаційної маси та наявності ознак доведення до банкрутства. Тягар доведення відсутності вини покладається на особу, яка притягується до відповідальності (Постанова КГС ВС від 22.04.2021 у справі № 915/1624/16).

Розмір субсидіарної відповідальності визначається як різниця між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою (абз. 1 ч. 2 ст. 61 Кодексу України з процедур банкрутства). При цьому, вартість майна, яке було виведено з активів боржника, не впливає на розмір

відповідальності, оскільки вона є санкцією за недобросовісні дії та спрямована на максимальне задоволення вимог кредиторів (Постанова КГС ВС від 22.04.2021 у справі № 915/1624/16).

Таким чином, інститут субсидіарної відповідальності у процедурі банкрутства є ефективним інструментом захисту прав та інтересів кредиторів, є потужним інструментом забезпечення фінансової дисципліни, однак його реалізація вимагає удосконалення як на рівні правозастосування, так і на рівні законодавчої конкретизації.

Судова практика поступово формує єдині стандарти доказування та визначення складу правопорушення, що дозволяє підвищити передбачуваність судових рішень.

Ключовою проблемою залишається необхідність детального доведення складу правопорушення, особливо об'єктивної сторони (винних дій/бездіяльності) та причинно-наслідкового зв'язку, хоча суди й застосовують презумпцію вини.

Подальша судова практика має сприяти більшій передбачуваності застосування цього інституту, особливо щодо кваліфікації дій, які свідчать про зловживання правом та недобросовісність.

Водночас подальший розвиток цього інституту має відбуватися із урахуванням європейських підходів, принципів добросовісності та корпоративної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Банасько О. Притягнення до субсидіарної відповідальності у справах про банкрутство. ВЕРХОВНИЙ СУД.

URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/2023_05_22_prezent_subsid_vidpov.pdf (дата звернення: 13.10.2025).

2. Верховний Суд : Постанова від 04.09.2018 у справі № 5023/4388/12. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76381567> (дата звернення: 13.10.2025).

3. Верховний Суд : Постанова від 18.10.2018 у справі № 923/1297/14. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77748628> (дата звернення: 13.10.2025).

4. Верховний Суд : Постанова від 19.06.2024 у справі № 906/1155/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120341855> (дата звернення: 13.10.2025).

5. Верховний Суд : Постанова від 22.04.2021 у справі № 915/1624/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97451198> (дата звернення: 13.10.2025).

6. Жуков С. Солідарна та субсидіарна відповідальність: суддя ВС розповів про розвиток судової практики у справах про банкрутство. ВЕРХОВНИЙ СУД. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/press-centr/news/1692769/> (дата звернення: 13.10.2025).

7. Кодекс України з процедур банкрутства. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#n977> (дата звернення: 13.10.2025).

8. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12#Text> (дата звернення: 13.10.2025).

9. Цивільний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 13.10.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-54>

Заболотний О. М.,

голова Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури

Чернігівської області,

здобувач вищої освіти за третім (освітньо-науковим) рівнем освіти

Пенітенціарної академії України

м. Чернігів, Україна

ДО ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ГОЛОВИ КВАЛІФІКАЦІЙНО-ДИСЦИПЛІНАРНОЇ КОМІСІЇ АДВОКАТУРИ АУТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ

Як вказано в ч. 2 ст. 46 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі за текстом – Закон) [1], адвокатське самоврядування (тобто, гарантоване державою право адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом) здійснюється через діяльність, зокрема, кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя).

У ч. 2 ст. 50 Закону [1] вказано, що голова кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури обирається конференцією адвокатів регіону на строк 5 років. Одна й та сама особа не може бути головою КДКА більше ніж два строки підряд. Голова КДКА може бути достроково відкликаний з посади за рішенням конференції адвокатів регіону, яка обрала його на посаду.

Згідно з частинами 10 й 11 ст. 50 Закону [1] кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури (далі – КДКА) є юридичною особою і діє відповідно до цього Закону, інших законів України та положення про КДКА. Установчим документом КДКА є положення про КДКА, яке затверджується Радою адвокатів України.

Положення про КДКА затверджувались окремими рішеннями Ради адвокатів України щодо КДКА кожного регіону, у тому числі й положення про КДКА Автономної Республіки Крим, на підставі модельного положення про КДКА, яке розміщено на сайті Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури [3], а тому зміст положень про кожну КДКА є однаковим, окрім назв положень та пунктів 1.1, 1.6, 1.7 положень щодо найменування та місцезнаходження КДКА конкретного регіону.

У модельному положенні про КДКА зазначено наступне [3]:

– Це Положення є установчим документом КДКА, яке затверджується Радою адвокатів України, підписується Головою Національної асоціації адвокатів України, скріплюється печаткою її засновника (НААУ) та нотаріально посвідчується. Зміни та доповнення до цього Положення про КДКА вносяться Радою адвокатів України. (п. 1.5 статті 1 модельного Положення про КДКА).

– КДКА може бути реорганізована лише на підставі закону (п. 12.1 статті 12 модельного Положення). Припинення діяльності КДКА може бути здійснено лише на підставі закону. Зміна складу КДКА не є її припиненням (п. 12.2 статті 12 модельного Положення).

Як вбачається з витягу з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (далі – ЄДРЮО) станом на 10.10.2025 [2] у Реєстрі наявний запис про таку юридичну особу як Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури Автономної Республіки Крим (скорочене найменування КДК адвокатури АРК), ідентифікаційний код 24397284, місцезнаходження: вулиця Карла Маркса, будинок 17, місто Сімферополь, Автономна Республіка Крим, Україна, 95000).

Таким чином, на даний час ця юридична особа (далі – КДКА АРК) зареєстрована і не ліквідована. У витязі з ЄДРЮО щодо КДКА АРК [2] її засновником вказано Недержавну професійну організацію «Національна асоціація адвокатів України», хоча датою державної реєстрації КДКА АРК зазначено 05.05.1993, а Недержавну професійну організацію «Національна асоціація адвокатів України» зареєстровано лише 19.11.2012 року.

У виданні «Обличчя адвокатського самоврядування України. Рік 2013» головою КДКА АРК зазначено Діденко Ольгу Василівну [4, с. 75]. Ці дані співпадають з інформацією, яка наявна у витязі з ЄДРЮО щодо КДКА АРК [4]. При цьому в розділі «Відомості про органи управління юридичної особи» КДКА АРК вказано, що таким органом є «Президент» [4], хоча такої посади у структурі КДКА не передбачено ст. 50 Закону та положенням про КДКА, а тому в цій частині відомості про КДКА АРК в ЄДРЮО підлягають зміні.

Однак, у Єдиному реєстрі адвокатів України у профайлі адвокатки Діденко О.В. [5] зазначено, що її право на заняття адвокатською

діяльністю зупинено із 21.01.2015 на підставі п. 1 ст. 31 Закону, тобто на підставі подання цією адвокаткою заяви про зупинення її права на заняття адвокатською діяльністю.

У ч. 5 ст. 31 Закону вказано [1], що протягом строку зупинення права на заняття адвокатською діяльністю адвокат не має права її здійснювати. Такий адвокат також не може брати участь у роботі органів адвокатського самоврядування, крім випадків, коли таке право зупинено у зв'язку з призначенням особи на посаду до органу державної влади з'їздом адвокатів України.

Таким чином, із 21.01.2015 адвокатка Діденко О.В. не має права брати участь у роботі будь-якого органу адвокатського самоврядування, у тому числі у роботі КДКА АРК. Отже, вона не може бути головою КДКА АРК, тож ще з січня 2015 року постало питання необхідності внесення відповідних змін до ЄДРЮО щодо КДКА АРК в частині відомостей про керівника цієї юридичної особи.

Пункт 5.2 ст. 5 модельного Положення про КДКА вказує [3], що в разі відсутності голови КДКА його обов'язки виконує один із заступників Голови КДКА.

Як було вказано в підпункті «д» п. 5.2 Регламенту КДКА регіону (затверджено рішенням Ради адвокатів України № 268 від 17.12.2013, далі – Регламент) у редакції, яка діяла у 2015 році [7], повноваження голови КДКА припиняються у разі, зокрема, подання заяви про припинення повноважень за власним бажанням (повноваження припиняються із дня подання заяви).

Водночас, Регламент протягом усього 2015 року не передбачав такої підстави для припинення повноважень голові КДКА регіону як подання головою КДКА заяви про зупинення права на заняття адвокатською діяльністю, хоча така підстава для припинення повноважень фактично закріплена в ч. 5 ст. 31 Закону, адже якщо адвокат не має права згідно з цією нормою права брати участі в роботі органів адвокатського самоврядування, то він не може й займати посаду голови КДКА.

Також Регламент у редакції станом на 2015 рік передбачав [7], що рішення про припинення повноважень Голови КДКА у випадку, визначеному підпунктом «д» п. 5.2 Регламенту, приймається органом, який його обрав, із одночасним обранням іншої особи на посаду в порядку, визначеному Радою адвокатів України. При цьому на час вирішення питання про обрання голови КДКА виконання його обов'язків покладається на заступника (голову однієї з палат КДКА) рішенням кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

Оскільки за даними ЄДРЮО керівником КДКА АРК досі зазначено Діденко О.В., то це свідчить про те, що на час вирішення питання про обрання нового голови КДКА АРК виконання обов'язків голови цієї КДКА не було покладено на одного із наступників голови КДКА АРК, тобто на голову кваліфікаційної чи дисциплінарної палати.

У вищезазначеному виданні [4, с. 75] наведено список членів кваліфікаційної та дисциплінарної палат КДКА АРК, але не вказано, хто саме був головою кожної з цих палат, а тому неможливо встановити, на кого саме КДКА АРК могла вже у січні 2015 року покласти виконання обов'язків голови КДКА. До того ж, зазначене видання надруковано у 2013 році, а до січня 2015 року склад членів обох палат КДКА АРК міг змінитися, у тому числі міг скласти повноваження голова будь-якої з палат цієї КДКА, або ж члени палат могли обрати нового голову палати.

На нашу думку, наведена вище ситуація щодо зазначення станом на даний час керівником КДКА АРК адвокати, яка не може в силу зазначених приписів ч. 7 ст. 31 Закону брати участь у роботі КДКА АРК і очолювати цю юридичну особу, потребує невідкладного втручання Ради адвокатів України, яка може своїм рішенням виправити цю ситуацію.

Так, Рада адвокатів України рішенням від 01.08.2022 № 53 [6] *(посилання на дане рішення не може бути наведено, оскільки його не було опубліковано на офіційному сайті Національної асоціації адвокатів України)* з метою збереження та оптимального використання й утримання майна КДКА м. Києва, виконання законодавчих вимог трудового, податкового, регуляторного та іншого законодавства України затвердила в новій редакції Положення про КДКА м. Києва та призначила адвокатку Гнатюк Т.В. тимчасовим виконувачем обов'язків керівника юридичної особи (КДКА м. Києва). Цим же рішенням було доручено цій адвокатці як т.в.о. керівника КДКА м. Києва звернутися для здійснення державної реєстрації Положення про КДКА м. Києва у новій редакції та внесення змін до ЄДРЮО щодо відомостей про керівника (представника) КДКА м. Києва та про наявність у т.в.о. керівника КДКА м. Києва підстав здійснювати певні повноваження, детальний перелік яких було наведено в тексті цього рішення Ради адвокатів України.

Тому вважаємо, що Рада адвокатів України має право й повноваження на одному з засідань ініціювати питання про внесення змін до положення про КДКА АРК та призначити тимчасово виконуючим обов'язки керівника юридичної особи (КДКА АРК) одного з адвокатів чи одну з адвокаток, який (яка) відповідає вимогам, які наведено в абзаці першому ч. 2 ст. 50 Закону щодо стажу та адреси робочого місця, та уповноважити такого призначеного тимчасово виконуючого обов'язки керівника КДКА АРК внести відповідні відомості до ЄДРЮО, а також уповноважити цю особу здійснювати певні повноваження як керівника КДКА АРК та бути представником цієї юридичної особи.

Список використаних джерел:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закону України від 05.07.2012 № 5076-VI /Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення – 14.10.2025).
2. Витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань від 10.10.2025 року щодо юридичної особи – Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Автономної Республіки Крим.
3. Модельне положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури. URL: <https://vkdkk.org/wp-content/uploads/2013/08/Polozhennia-KDKA-modelne.pdf> (дата звернення – 14.10.2025).
4. Обличчя адвокатського самоврядування України. Рік 2013 / Національна асоціація адвокатів України. Харків, 2013. 132 с.
5. Профайл адвокати Діденко Ольги Василівни в Єдиному реєстрі адвокатів України URL: <https://erau.unba.org.ua/profile/18258> (дата звернення – 14.10.2025).
6. Рішення Ради адвокатів України № 53 від 01.08.2022 «Про затвердження у новій редакції Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури м. Києва та призначення тимчасового виконувача обов'язків керівника юридичної особи Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури м. Києва».
7. Регламент кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону, затверджений рішенням Ради адвокатів України № 77 від 16.02.2013. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/reglamenti/reglament-kdka.pdf> (дата звернення – 14.10.2025).

Закревський О. О.,
*доктор філософії з географії,
викладач кафедри державно-правових дисциплін
ПВНЗ «Європейський університет»
м. Київ, Україна*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Водні ресурси є стратегічним національним багатством України, що забезпечує екологічну рівновагу, розвиток сільського господарства, енергетики та промисловості. В умовах зміни клімату, зростання антропогенного навантаження та забруднення водних об'єктів питання ефективного адміністративно-правового регулювання у сфері використання та охорони водних ресурсів набуває особливої актуальності.

Адміністративно-правові засади регулювання водних ресурсів визначаються насамперед Водним кодексом України (1995 р.) [1], Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення», а також низкою підзаконних нормативних актів, що регламентують порядок спеціального водокористування, державного контролю та моніторингу стану вод.

Основним законодавчим актом, що визначає правові, економічні та організаційні засади раціонального використання і охорони водних ресурсів є Водний кодекс України [1]. Його положення (зокрема, розділи IV–VI) регламентують порядок загального та спеціального водокористування, права й обов'язки водокористувачів, а також процедури надання дозволів на спеціальне водокористування.

Відповідно до статей 48–51 кодексу, спеціальне водокористування передбачає забір води з водних об'єктів із застосуванням споруд або технічних пристроїв, а також скидання зворотних вод у водні об'єкти. Дозвільна система у цій сфері є складовою механізму адміністративного регулювання, оскільки забезпечує контроль за обсягами використання води, дотриманням лімітів і стандартів якості. Водночас практика свідчить про необхідність удосконалення єдиної системи обліку водокористувачів, а також цифровізації дозвільних процедур (електронне подання заяв, інтеграція з екологічним реєстром).

Державне управління у сфері використання та охорони вод здійснюється, згідно зі статтями 6–8 Кодексу, Кабінетом Міністрів України, центральними органами виконавчої влади (зокрема, Міністерством

захисту довкілля та природних ресурсів, Держводагентством), а також місцевими органами влади. Така багаторівнева система передбачає розмежування повноважень у сфері регулювання, контролю та моніторингу, однак на практиці існує проблема дублювання функцій і недостатньої координації між відомствами.

Загальні принципи державної політики екологічної безпеки і визначає правові засади державного контролю за використанням природних ресурсів, у тому числі водних визначено у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [2], а також визначають компетенцію органів виконавчої влади у сфері екологічного моніторингу, проведення державного контролю, екологічної експертизи та відповідальності за порушення водоохоронного законодавства (ст. 16–20).

Закон підкреслює важливість екологічного моніторингу як системи спостережень, оцінки та прогнозування стану довкілля. У водній сфері цей моніторинг здійснюється відповідно до Порядку здійснення державного моніторингу вод, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2018 р. № 758 [3], який базується на вимогах Водної рамкової директиви ЄС 2000/60/ЄС [4]. Це відображає поступову євроінтеграцію екологічної політики України, орієнтацію на басейновий принцип управління водними ресурсами та комплексну оцінку стану водних масивів.

Закон України «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення» [5] деталізує механізми державного регулювання у сфері питного водопостачання, встановлює стандарти якості питної води, а також вимоги до функціонування систем централізованого водопостачання і водовідведення.

Згідно зі статтями 4–7 цього закону, державна політика у сфері питного водопостачання ґрунтується на принципах сталого розвитку, гарантованого доступу населення до якісної води та охорони джерел водопостачання. Особлива увага приділяється державному контролю за якістю води (ст. 18) та моніторингу стану водних об'єктів, що використовуються для питних потреб (ст. 23). Контроль здійснюють органи санітарно-епідеміологічної служби, місцевого самоврядування, а також підприємства, які надають послуги з водопостачання. Однак чинна система контролю має низку інституційних і технічних проблем – застарілі лабораторні бази, фрагментованість інформаційних систем, обмежене фінансування. Це знижує ефективність державного нагляду і потребує впровадження інтегрованої системи водного моніторингу на базі відкритих екологічних даних та сучасних ІТ-рішень.

Аналіз положень зазначених нормативно-правових актів дозволяє зробити такі висновки:

1. Система адміністративно-правового регулювання водних ресурсів в Україні має достатню нормативну основу, однак потребує оновлення

механізмів реалізації через діджиталізацію дозвільних процедур, інтеграцію систем моніторингу та спрощення контролю.

2. Існує необхідність посилення міжвідомчої координації у сфері контролю за водокористуванням і моніторингом вод, щоб уникнути дублювання функцій різних органів.

3. Доцільним є впровадження економічних інструментів екологічної політики (екоподатки, плата за спеціальне водокористування, компенсаційні механізми), які стимулюватимуть раціональне використання водних ресурсів.

4. Перспективи розвитку адміністративно-правового регулювання полягають у гармонізації українського водного законодавства з європейським, зокрема у впровадженні басейнового управління водними ресурсами відповідно до вимог Водної рамкової директиви ЄС.

Список використаних джерел:

1. Водний кодекс України від 06.06.1995 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991, № 41, ст. 546. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

3. Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу вод: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2018 р. № 758. Офіційний вісник України. 2018. № 76. Ст. 2537. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/758-2018-%D0%BF#Text>

4. Директива Європейського Парламенту і Ради 2000/60/ЄС від 23 жовтня 2000 року про встановлення рамок заходів Співтовариства в галузі водної політики від 23.10.2000 р. № 2000/60/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_962#Text

5. Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення: Закон України від 10.01.2002 р. № 2918. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002, № 16, ст. 112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2918-14#Text>

Комсулін В. В.,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу за спеціальністю 081 – Право
кафедри державно-правових та гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Макарова Т. П.,

*доктор філософії в галузі права, адвокат НААУ,
завідувач юридичної клініки
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НАДАННЯ СТАТУСУ «УЧАСНИК БОЙОВИХ ДІЙ» В УКРАЇНІ

У реаліях повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України правове забезпечення учасників Сил Оборони державного суверенітету набуває статусу пріоритетного національного завдання. Центральним елементом цього завдання є ефективне правове регулювання механізмів надання статусу «учасника бойових дій» (далі – УБД), яке постає як інструмент конституційного визнання особливого правового становища громадян, котрі брали участь у бойових діях на захисті Вітчизни.

З одного боку, статус УБД є інституціоналізованим проявом вдячності держави і суспільства, з іншого – гарантією забезпечення реалізації комплексу соціальних прав, передбачених як законодавством України, так і міжнародними стандартами у сфері захисту прав людини. Утім, практична реалізація правового статусу УБД супроводжується низкою серйозних правозастосовних труднощів, які засвідчують необхідність докорінного реформування існуючого підходу.

Надання військовослужбовцям, ветеранам, які брали участь у захисті України від зовнішньої агресії, спеціального статусу УБД висвітлено у працях українських правознавців, зокрема І. Коропатник [1], С. Петков [2], І. Копотун [3], які досліджували теоретичне та правове підґрунтя, а також особливості надання військовослужбовцям спеціального статусу учасника бойових дій та пільг, які пов'язані з отриманням такого статусу. Теоретично-правові думки таких вчених як Б. Шамрай [4], О. Джус [5], Н. Чернуха [6] стали основою для здійснення подальшого наукового пошуку, оскільки свідоме та

сумлінне ставлення до захисту соціальних прав військовослужбовців впливають на міцність та обороноздатність України.

У контексті загальної теорії права статус УБД доцільно розглядати як елемент спеціального адміністративно-правового статусу особи, що передбачає розширені права й обов'язки у зв'язку з виконанням державної функції особливого характеру – участі у бойових діях. Такий статус має складну правову природу, поєднуючи в собі норми адміністративного, соціального, військового та міжнародного гуманітарного права.

Згідно з положеннями ст. 17 Конституції України [7], захист суверенітету та територіальної цілісності України є справою всього Українського народу, а держава забезпечує соціальний захист громадян, які захищають її незалежність. Це положення формує конституційно-правовий обов'язок держави визнавати правовий статус захисників.

Системний аналіз чинного нормативного масиву, насамперед Закону України «Про статус ветеранів війни і гарантії їх соціального захисту» [8], Закону України «Про основи національного спротиву» [9] та Постанови Кабінету Міністрів України № 413 від 20 серпня 2014 року [10], дозволяє виокремити такі ключові проблеми:

- невизначеність термінологічного апарату, зокрема поняття «участь у бойових діях», яке не має єдиного нормативного наповнення. Унаслідок цього мають місце суперечливі тлумачення, що створює підґрунтя для формалізованих та відмовних рішень;

- неврахування особливостей служби у добровільних формуваннях, які діяли без формальної інтеграції у ЗСУ. Незважаючи на виконання бойових завдань, такі особи нерідко залишаються поза межами правового поля через відсутність документів, передбачених чинним порядком;

- надмірний акцент на формальні докази, без врахування особливостей ведення бойових дій у хаотичних умовах початку агресії. У таких умовах свідчення побратимів, відеофіксація, медичні довідки, повідомлення у ЗМІ можуть мати доказове значення.

Зіставлення з практикою держав НАТО та країн ЄС (зокрема, Литви, Польщі, Канади, Хорватії) свідчить, що в умовах гібридних і нестандартних конфліктів перевага надається презумпції участі в бойових діях на основі довірливого підходу до ветеранів. Водночас у США діє система військових трибун з компетенцією щодо підтвердження статусу *combat veteran* із використанням широкого кола доказів – від оперативних звітів до фотоматеріалів і журналів чергувань.

Доцільно звернути увагу на діяльність юридичних клінік закладів вищої юридичної освіти, які виконують функцію соціального адвокатування: допомагають у підготовці доказової бази, звернень,

здійснюють консультування та навіть представництво у справах про визнання статусу УБД в адміністративних судах. Враховуючи те, що вищі навчальні заклади останнім часом все більше набувають статусу інформаційних центрів (хабів) місцевих громад, тому на базі юридичних клінік доцільно створити мережу регіональних правових аналітичних центрів з моніторингу практики надання статусу.

На даний час в Україні провадиться чимало роботи щодо створення дієвого та прозорого механізму захисту соціальних прав військово-службовців, ветеранів та членів їх сімей, в тому числі і щодо отримання статусу УБД. Але досі існує певна неузгодженість, непрозорість що негативно впливає на реалізацію гарантованих державою прав. Аналізуючи чисельні положення нормативно-правових актів, зокрема положення Наказу Міноборони України № 369 [11] та постанови Кабінету Міністрів України [12], можна зазначити, що одним із перших кроків в напрямку покращення ситуації може стати кодифікація правового регулювання через ухвалення Закону України «Про визнання осіб учасниками бойових дій», із чіткими процедурами, дефініціями та правами. Також, встановлення принципу обґрунтованої довіри при доказуванні участі в бойових діях – за аналогією з німецьким принципом Vertrauensschutz (захист правової довіри) суттєво вплине на зменшення судових справ. Окрему увагу слід приділити цифровізації процедур. Така цифровізація має здійснюватися через інтеграцію військових реєстрів із соціальними реєстрами та використання блокчейн-технологій для автентифікації участі суттєво зменшить навантаженість органів державної влади і одночасно знизить додатковий бюрократичний тиск на ветеранів щодо отримання статусу УБД. Це призведе до того, що ця процедура стане зрозумілою та відкритою. Також буде доречним запровадити альтернативну адміністративну апеляційну комісію при Міноборони України або Мінветеранів України з залученням громадськості, юристів і ветеранів. Така комісія зможе сприяти підвищенню рівня довіри в суспільстві та знизить навантаження на судову систему.

Беззаперечно, надання статусу УБД має відбуватись у рамках принципів належного урядування, верховенства права та соціальної справедливості. Державна політика повинна змінити вектор: від бюрократичного контролю – до довіри, визнання та підтримки. Формування довгострокового механізму має спиратися на правову визначеність, інституційну сталість та гарантії реалізації соціального контракту між захисником і державою [13].

Список використаних джерел:

1. Україна під час російсько-української війни 2014–2023 рр.: генеза національної стійкості крізь призму наукових досліджень : монографія / укл.: Вановська І. М., Джус О. А., Іляшко О. О.,

Копотун І. М., Коропатнік І. М., Первак І. О., Петков С. В., Попков Б. О., Скрыбін О. Л., Стецюк С. П., Скриньковський Р. М., Сопільник Л. І., Трубочанінов М. А., Хан Є. В., Шемчук В. В. / за заг. ред. Б. Попкова, С. Петкова. Київ : Видавництво Ліра-К. 2023. 272 с.

2. Захист прав військовослужбовців та членів їх сімей : навч.-практ. посіб. / укл.: Беспалько А. О., Джус О. А., Ковальський В. С., Макарова Т. П., Пасіка С. П., Петков С. В., Скриньковський Р. М., Шамрай Б. М., Юрков А. В. / за заг. ред. С. В. Петкова, Київ : Юрінком Інтер, 2024. 428 с.

3. Пенсійне забезпечення військовослужбовців в умовах воєнного стану. Загальне пенсійне забезпечення в умовах воєнного стану. Копотун І. М., Коропатнік І. М., Микитюк М. А., та ін. Київ : ВД «Професіонал», 2023. 692 с.

4. Шамрай Б. М. Конституційні гарантії прав та свобод військовослужбовців в Україні : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 256 с.

5. Державні гарантії захисту соціальних прав військовослужбовців і членів їх сімей: загальний соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей; соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей в особливий період (зокрема під час воєнного стану); міжнародний аспект соціального захисту військовослужбовців (стандарту НАТО). Джус О. А. Київ : ВД «Професіонал», 2023. 594 с.

6. Соціальна робота у вимірах партнерства і співпраці : навч. посіб. / укл.: Беспалько А. О., Джус О. А., Захаріна Т. І., Петков С. В., Чернуха Н. М., Юрков А. В. / за заг. ред. Надії Чернухи. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 460 с.

7. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення: 28.06.2025).

8. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 28.06.2025).

9. Закон України «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021 року № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення: 28.06.2025).

10. Постанова Кабінету Міністрів України № 413 від 20.08.2014 «Про затвердження Порядку надання статусу учасника бойових дій» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.06.2025).

11. Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Положення про комісії Міністерства оборони України з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій, учасниками

війни та вирішення спірних питань щодо зарахування окремих періодів служби до вислуги років та Інструкції про порядок видачі в Міністерстві оборони України посвідчень учасника бойових дій, нагрудних знаків «Ветеран війни – учасник бойових дій» та листів талонів на право одержання ветеранами війни проїзних квитків з 50-відсотковою знижкою їх вартості» від 10.11.2022 № 369. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1441-22#Text> (дата звернення: 28.06.2025).

12. Постанова Кабінету Міністрів України № 1041 від 10.09.2024 «Деякі питання надання в автоматичному режимі статусу учасника бойових дій у період воєнного стану» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1041-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.06.2025).

13. Бортняк К.В., Макарова Т.П. “Сучасний стан адміністративно-правової системи соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні”. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2024. Том № 35. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/2_2024/22.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 28.06.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-57>

Макарова Т. П.,

*доктор філософії права, адвокат НААУ,
завідувач юридичної клініки*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Прибіга З. М.,

*здобувач вищої освіти 3 курсу спеціальності 081 «Право»
кафедри державно-правових та гуманітарних наук*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
Київ, Україна*

СУД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ГАРАНТ ЄДНОСТІ ПРАВА СОЮЗУ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Суд Європейського Союзу є центральною інституцією, покликаною забезпечувати єдність, узгодженість і ефективність системи права Європейського Союзу, оскільки саме через його практику формується наднаціональний підхід до тлумачення правових норм. Завдяки діяльності цього Суду забезпечується не лише одноманітне

застосування норм у державах-членах, але й зміцнюється взаємодія між національними та наднаціональними судами, що гарантує стабільність правопорядку ЄС.

Нормативно-правовим актом, який регулює діяльність ЄС є Договір про Євросоюз (ДЄС), який містить положення стосовно забезпечення прав людини. Зокрема, у статті 2 зазначено, що Союз засновується на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права і поваги до прав людини, включно з правами осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для усіх держав-членів у суспільстві, де домінують плюралізм, недискримінація, терпимість, справедливість, солідарність і рівність між жінками і чоловіками [1].

Суд ЄС здійснює судовий контроль за дотриманням установчих договорів, а також тлумачення норм права Союзу через інститут попередніх запитів, який дозволяє національним судам звертатися для отримання офіційного тлумачення права ЄС. Цей механізм забезпечує однакове застосування правових норм у всіх державах-членах і формує єдину європейську правову доктрину.

Стосовно повноважень то Суд ЄС приймає рішення щодо справ, які є у його провадженні. Найпоширеніші типи справ стосуються таких аспектів:

- тлумачення джерел (попередні рішення) – національні суди держав-членів повинні забезпечити правильне застосування права ЄС, але суди різних країн можуть тлумачити його по-різному;

- забезпечення дотримання законодавства (процедури порушення) такий тип дій вживається проти уряду держави-члена ЄС, який не поважає законодавство ЄС;

- скасування юридичних актів ЄС (дії про скасування) – якщо держава-член ЄС вважає, що акт ЄС порушує договори або основні права ЄС, уряд держави-члена, може подати позов через Суд ЄС до: Ради ЄС, Європейської Комісії або навіть Європейського Парламенту;

- забезпечення дії ЄС (апеляції щодо бездіяльності) – за певних обставин Парламент, Рада та Комісія повинні приймати певні рішення;

- санкціонування відшкодування шкоди завданої установами ЄС (відшкодування збитків) – будь-який громадянин або підприємство, інтереси якого були порушені внаслідок дії чи бездіяльності інституцій ЄС або його персоналу, може подати позов на них до Суду [2, с. 282].

Ключовими принципами діяльності Суду є: пріоритет права ЄС над національним законодавством; принцип прямої дії, який надає громадянам можливість безпосередньо посилаючись на норми права Союзу; автономність правової системи ЄС, яка забезпечує недопущення втручання ззовні у тлумачення європейського права; верховенство права ЄС є визначальним для досягнення цілей Співтовариства, недотримання якого призведе до неоднакового правового застосування

у державах-членах, незабезпечення балансу між їх правами та обов'язками, як членства Союзу, що у свою чергу обмежить ефективність норм права ЄС [3].

Суд ЄС створив цілісну систему прецедентного права. Він відстоює автономію правопорядку ЄС навіть перед викликами міжнародного права, доводячи, що внутрішня узгодженість і захист основних прав громадян є пріоритетом над зовнішніми зобов'язаннями. Рішення Суду мають обов'язкову силу для всіх держав-членів і створюють однакові правові стандарти в усьому Союзі, що унеможливило фрагментацію правозастосування.

Концепція адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу визначає певні етапи адаптації законодавства: розвиток правової системи в Україні, здатної сприяти досягненню стабільності в суспільстві, гарантувати верховенство права, права людини та забезпечувати функціонування ринкової економіки; приведення законодавства України у відповідність з вимогами Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 року та інших міжнародних договорів, що стосуються співробітництва України та ЄС; розвиток законодавства України за визначеними Концепцією чи Міжвідомчою координаційною радою пріоритетними сферами у напрямі його поступового зближення із законодавством ЄС [4, с. 164].

Важливе місце у процесі наближення правової системи України до стандартів Європейського Союзу посідає Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [5]. У цьому законі закріплено мету адаптації – досягнення відповідності правової системи України, до правової спадщини ЄС. Програма передбачає поступове впровадження європейських підходів до забезпечення єдності судової практики, включно з аналізом рішень Суду ЄС та практикою тлумачення права. З огляду на це, Україна має створити дієвий механізм імплементації правових позицій Суду ЄС у національне судочинство, зокрема через рішення Верховного Суду та конституційного контролю, що відповідає курсу на інтеграцію до європейського правового простору.

Для України, яка перебуває у процесі гармонізації законодавства відповідно до Угоди про асоціацію, практика Суду ЄС є не лише орієнтиром, а й практичним інструментом адаптації правової системи та джерелом права. У процесі подальшої інтеграції Україна може запровадити аналог інституту попереднього запиту, що дозволить українським судам звертатися до практики ЄС для роз'яснення норм Угоди про асоціацію. Також доцільно забезпечити підготовку суддів і юристів у сфері європейського права. Важливо й те, що принципи

єдності права, правової визначеності та пропорційності, закріплені у практиці Суду ЄС, можуть стати підґрунтям для реформування українського судочинства – зокрема, у частині підвищення ролі судових рішень як джерела права.

Суд Європейського Союзу є фундаментальним гарантом єдності права ЄС, адже саме завдяки його діяльності формується узгоджене, стабільне та ефективне правове середовище, що забезпечує рівність усіх суб'єктів правовідносин на території Союзу. Для України досвід функціонування Суду ЄС має не лише теоретичне, а й практичне значення: він демонструє, як побудова незалежної судової влади, заснованої на верховенстві права та автономії судових рішень, може стати основою для європейської інтеграції. Впровадження подібних підходів у національну систему дозволить зміцнити правову державу, забезпечити єдність судової практики та утвердити реальний механізм захисту прав людини на шляху до членства України в ЄС.

Список використаних джерел:

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями : Договір Європ. Союзу від 07.02.1992 : станом на 30 берез. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 12.10.2025).

2. Тимчишин Т., Лозинський Ю. Суд Європейського Союзу: порядок формування і повноваження. *Молодий вчений*. 2021. № 4 (92). С. 280–283. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-4-92-61> (дата звернення: 12.10.2025).

3. Віннікова О. О. Принцип верховенства права ЄС. *Актуальні дослідження правової та історичної науки* : матеріали міжнар. Конф., м. Харків, 8 груд. 2023 р. Харків, 2023.

4. Гуртова К. М. Теорія і практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС. *Kyiv Law Journal*. 2024. № 4. С. 162–168. URL: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.4.23> (дата звернення: 12.10.2025).

5. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV : станом на 4 листопада 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text> (дата звернення: 12.10.2025).

Мацко В. В.,

адвокат, керуючий партнер

ЮФ «Мацко та Партнери»,

член комітету кримінального права та процесу

Національної асоціації адвокатів України,

член Саксонської палати адвокатів

Німеччина

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ПРИ РОЗРАХУНКАХ КРИПТОВАЛЮТОЮ

У сучасному цифровому світі дефініції «криптовалюта» та «крипторозрахунки» вже давно вийшли за межі суто термінологічної одиниці та набули статусу реального грошового інструменту, який має прив'язку до валютного еквіваленту.

Окрім розрахунків криптовалюта стала й способом заощадження, оскільки останнім часом збільшилися випадки декларування криптовалюти певними категоріями громадян.

За офіційним даними opendatabot.ua за 2024 рік українські посадовці подали понад 2,1 тисячі декларацій з криптовалютою. Варто відзначити зростання даного показника, який подвоївся з початку повномасштабної війни, тобто з 2022 року [1].

Найактивнішими декларантами криптовалюти за даними дослідження виявилися працівники поліції.

Криптовалюта дедалі стає предметом кримінальних правопорушень. Так, за даними Житомирської обласної прокуратури одному з місцевих жителів Миколаївщини повідомлено про підозру у шахрайському заволодінні криптовалютою на суму понад 14 мільйонів гривень [2].

Таким чином, при відсутності нормативно-правового регулювання в Україні, криптовалюта вже стала активним елементом цивільних правовідносин.

На сьогоднішній день в Україні, постійно відбуваються процеси формування та вдосконалення нормативно-правових актів, які не завжди здатні врегульовувати нові суспільні відносини. В таких випадках, судова практика стає реальним інструментом врегулювання новітніх правовідносин та формування правових доктрин при умовах законодавчого вакууму. Адже в ситуації, коли законодавець не створив нормативно-правового регулювання, судові рішення виступає джерелом права, яке унормовує та врегульовує відповідні правовідносини, які залишилися поза межами законодавчого регулювання.

Відповідно до статті 9 Конституції України, міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, є складовою частиною національного законодавства, і тому можуть застосовуватися для врегулювання прогалин у праві, зокрема й в питаннях пов'язаних з цифровими активами [3].

Однак, на думку автора, саме судова практика відіграє ключову роль у формуванні правозастосовної практики.

Як слушно зазначає Н.М. Пархоменко, що слід враховувати специфіку судової практики в якості джерела права, яка є досить вагомим чинником не тільки правореалізаційної, а й і правотворчої діяльності [4, с. 167].

Для повного розуміння судової практики при розрахунках криптовалютою її слід проводити в паралелі із судовою практикою країн Європейського Союзу, зокрема, на прикладі Німеччини. Це порівняння дозволить зробити об'єктивну оцінку рівня правового вакууму в Україні з цього питання, а також надасть усвідомлення та орієнтири нормативного розвитку з метою законодавчого впровадження криптовалюти в якості активного розрахункового інструменту та атрибуту сучасних цивільних правовідносин.

Аналіз судової практики дає підстави зробити висновок про те, що українські суди під час розгляду справ пов'язаних із криптовалютою переважно в контексті цивільних під час поділу майна, кримінальних, як предмет злочину або арешт в якості активу.

Так наприклад, Київський районний суд м. Харкова, розглядаючи справу 953/4882/23 про розподіл майна подружжя та зустрічним позовом про визнання особистою власністю майна, набутого під час шлюбу визначив криптовалюту (біткоїни) в якості майна з грошовою оцінкою [5].

У справі № 759/11532/24 яка розглядалася Святошинським районним судом м. Києва в рамках кримінального провадження за скоєння злочину передбаченого ч. 1 ст. 255 Кримінального Кодексу України, ч. 4 ст. 28 ч. 4 ст. 190 Кримінального кодексу України було накладено арешт на електронні гаманці криптовалют відкритих на міжнародних криптовалютних біржах: «Binance», «ByBit», «KuCoin», ТОВ «Бінанс Україна» (код ЄДРПОУ 44599032), ТОВ «БАЙБІТ ФІНТЕХ ЮКРЕЙН» (код ЄДРПОУ 44554515), ПП «КК «Коін» (код ЄДРПОУ 43952383), та грошові кошти, що знаходяться і надходять на нього. В даному випадку суд визначив вказаний вид активу, як гроші, які є об'єктом цивільно-правових відносин [6].

Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду по справі 991/10335/23 в ухвалі від 31.10.2024 року залишаючи в силі рішення суду першої інстанції про накладання арешту на майно в рамках

кримінального застосовує термін «віртуальна одиниця», які становлять еквівалентне вираження в доларах США [7].

В рішенні Федерального фінансового суду (BFH) Urteil vom 14. Februar 2023, IX R 3 /22 суд визначив криптовалюту, як нематеріальний економічний актив (immaterielles Wirtschaftsgut) [8].

В рішенні Вищого земельного суду Хамма OLG Hamm, Beschluss vom 25. Juni 2019 – 4 Ws 97/19, такий вид криптовалюти, як Bitcoin, був визнаний одиницею розрахунку, прирівняною до фінансових інструментів, і діяльність їх його обміну без ліценції підпадає під дію kreditwesengesetz (KWZ). Цим рішенням суд підтвердив позицію головного фінансового органу BaFin, що криптовалюта – це фінансовий інструмент.

Фінансовий суд Кольну FG Köln, Urteil vom 25. November 2021 – 3 K 2545/19 під час розгляду спору в якому Компанія намагалася визнати криптовалюту в якості нематеріального активу із застосуванням амортизації, визнав, що криптовалюта не може відноситися до нематеріального активу, оскільки строк її використання не обмежений, а відтак облік криптовалют ведеться в якості оборотного активу, а не як нематеріального, що підлягає амортизації.

Аналіз судової практики дає змогу стверджувати про системний підхід розуміння такого нематеріального блага, як криптовалюта, не тільки в цивільно-приватних або кримінальних відносинах, а й в господарській діяльності. Вказаний досвід повинен бути апробований через призму законодавчого регулювання країн Європейського союзу з метою розроблення систематизованого законодавства регулювання обігу криптовалюти в Україні.

Порівняння обох систем свідчить про те, що саме судова практика має бути ключовим чинником заповнення законодавчих прогалин у сфері цифрових активів. Україні важливо використання Німецького досвіду та судової практики, як моделі правозастосування, оскільки в ній поєднується судовий контроль, фінансовий нагляд та податкова визначеність.

Список використаних джерел:

1. Система-онлайн – сервіс перевірки компаній URL: <https://opendatobot.ua/analytics/crypto-2025>
2. Офіційний вебпортал Головного управління поліції в Житомирській області URL: <https://zt.npu.gov.ua/news/politseiski-zhytomyrshchyny-vykyryprychetnoho-do-shakhraistva-z-kryptovaliutoiu-na-ponad-146-mln-hrn>
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-в>

4. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології. [Монографія] / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. К.: Юридична думка, 2008. С. 317.

5. Рішення Київського районного суду м. Харкова у справі № 953/4882/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114681783>

6. Система-онлайн – сервіс перевірки компаній URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/119546729/>

7. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 31.10.2024 р. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=122788762&red=1000030cd47e6e47903a271fa66146fa192533&d=5>

8. Рішення Федерального фінансового суду (BFH) Urteil. URL: <https://www.bundesfinanzhof.de/de/entscheidung/entscheidungen-online/detail/STRE202310057/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-59>

Мельничук Р. В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри державно-правових дисциплін

ПВНЗ «Європейський університет»

м. Київ, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ

Адміністративне право як галузь публічного права відіграє провідну роль у забезпеченні законності та правопорядку в державі. Теоретичне осмислення поняття та сутності адміністративного правопорушення є важливою передумовою для ефективного правозастосування та вдосконалення системи адміністративної юстиції.

У науковій літературі вітчизняної адміністративістики дослідженню питань адміністративної відповідальності, поняттю та класифікації адміністративних правопорушень, оскарженню, присвятили свої наукові труди такі видатні вчені як Ю.П. Битяк, К.О. Дубова, В.В. Іщенко, Є.П. Калугін, Д.М. Кобелька, Л.В. Коваль, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, Д.М. Лук'янець, Д.В. Лученко, А.І. Миколенко, О.С. Мирошніченко, М.В. Новицька, І.І. Огороднікова, Є.В. Устименко, О.Л. Чернецький, К.О. Чишко, В.П. Тимошук та ін.

Відповідно до статті 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), адміністративне правопорушення (проступок) –

це протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, встановлений порядок управління та за яку законом передбачено адміністративну відповідальність [1]. Таким чином, адміністративне правопорушення має чотири основні ознаки: протиправність – діяння суперечить вимогам законодавства; винність – наявність умислу чи необережності у діях особи; караність – встановлення законом адміністративної санкції; суспільна шкідливість – посягання на охоронювані законом суспільні відносини. Проте наукова дискусія щодо змісту цього поняття триває й досі.

В адміністративно-правовій науці сформульовано багато підходів до класифікації адміністративних правопорушень. Так, наприклад, О.І. Миколенко наголошує, що класифікація адміністративних проступків – це їх розподіл по групах (категоріях) залежно від того чи іншого критерію та має як практичне, так і теоретичне значення. По-перше, необхідна для цілісного уявлення структури протиправних діянь, за які законодавством передбачена адміністративна відповідальність; по-друге, з'ясування специфіки окремих груп адміністративних правопорушень; по-третє, розуміння особливостей процесуального порядку притягнення винної особи до адміністративної відповідальності за проступки відповідної категорії [2, с. 43–44].

З метою визначення правових та організаційних засад застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету, територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності та запобігання порушенням прав людини у 2014 р. був прийнятий Закон України «Про санкції» [3].

Відповідно до Закону України «Про санкції» від 14.08.2014 р. №1644-VII з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави можуть застосовуватися спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) (ст. 1) [3].

Серед основних теоретичних проблем – розмежування адміністративних і кримінальних правопорушень, визначення критерію суспільної небезпечності, а також питання щодо індивідуалізації відповідальності. У сучасних умовах розвитку правової держави особливого значення набуває гуманізація адміністративної відповідальності, запровадження інститутів альтернативних санкцій і профілактичних заходів.

Важливою тенденцією є трансформація адміністративно-деліктного законодавства у контексті європейської інтеграції. Впровадження принципів верховенства права, пропорційності та належної правової

процедури має стати основою для оновлення КУпАП та приведення його у відповідність до європейських стандартів захисту прав людини, закріплених у практиці Європейського суду з прав людини.

У перспективі реформування адміністративного законодавства необхідно забезпечити його системність, узгодженість і чіткість дефініційного апарату, що дозволить підвищити ефективність правозастосування та зміцнити довіру громадян до органів публічної влади.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

2. Миколенко А. І. Адміністративний процес та адміністративна відповідальність в Україні : навч. посіб. Х. : «Одисей». 2004. 272 с.

3. Про санкції: Закону України від 14.08.2014 р. № 1644-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 40. Ст. 2018. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-60>

Михайленко О. О.,

аспірант кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності

Навчально-наукового інституту права

імені князя Володимира Великого

ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

м. Київ, Україна

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Суспільна небезпека колабораційної діяльності як кримінального правопорушення полягає у тому, що це явище є серйозною загрозою національній безпеці та державному суверенітету. У кримінальному законодавстві України стаття за колабораціонізм введена три роки тому, тому ще не напрацьована значна судова та слідча практика [1, с. 180]. Зокрема, категорія «колабораційна діяльність» в Україні на законодавчому рівні було введено з моменту прийняття спеціального законодавчого акту щодо встановлення кримінальної відповідальності за такі дії з 2022 р. [2], і з того часу Кримінальний кодекс України передбачає його форми, а також підстави відповідальності [3] та має дві

нові статті – колабораціонізм (стаття 111-1) та пособництво державі-агресору (стаття 111-2) [3]. Єдиної статистики кримінальних проваджень за колабораційну діяльність ще не сформовано. Так, в Україні станом на 15 червня 2024 року правоохоронці відкрили 9179 кримінальних проваджень за статтею про колабораційну діяльність. Зокрема, на кінець 2023 року, українські правоохоронці розслідували 7556 кримінальних проваджень за колабораційну діяльність, а в суди надійшло 984 провадження за цією статтею. Кількість відкритих проваджень є значно вищою, ніж у 2022 році (12 031 зареєстровано проти 620 у судах), а кількість вироків у 2022 році було 268 [4]. Отже, вищенаведенні дані вказують на збільшення кількості злочинів за колабораційну діяльність, що вказує на актуальність вибраної теми роботи.

Дослідження проблемних питань кваліфікації кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність досліджують значна кількість науковців [1; 5; 6; 7] тощо, що вказує підвищений до цієї проблематики у юридичній науці. Однак окремі проблемні питання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність залишились поза увагою, деякі твердження мають дискусійний характер. Зокрема, не визначеним на законодавчому рівні є категорія «колабораціонізму», потребує уточнення правова конструкція «колабораційна діяльність» в контексті виключення відповідальності при умовах співпраці на тимчасово окупованих територіях України, що буде відповідати міжнародним стандартам [7]. Проблемні питання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність визначаються в 4 напрямках. Перший – це проблеми, пов'язані з розумінням законодавчих термінів і, отже, встановленням змісту закону. Другий – це проблеми розмежування ст. 111-1 КК України та суміжних статей при кваліфікації. Треті – це проблеми справедливості санкцій та ефективності застосування покарання [8, с. 69].

Розглянемо окремі із них. Так, єдиного визначення правової конструкції «колабораційна діяльність» в наукових працях не існує. Широко використовується у наукових працях термін «колабораціонізм» як у «широкому підході» так і «вужькому» значенні. На думку окремих дослідників «колабораціонізм» (у широкому сенсі) – співпраця населення або громадян держави з ворогом в інтересах ворога-загарбника на шкоду самій державі чи її союзників і участь у переслідуванні патріотів країни, громадянином якої є колаборант [9, с. 771; 1, с. 177]. Інші експерти вказують колабораціонізм (у загальному розумінні) – це усвідомлене, добровільне та зумисне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі [9, с. 96; 10, с. 37].

Одним із проблемних питань щодо застосування норм в ст. 111-1 КК України з позиції Управління Верховного Комісара ООН з прав людини є не дотримання стандартів якості закону так аби виключити

його свавільного застосування. Також порушено окремі аспекти нормативної техніки. Які включають, що усі елементи злочину повинні бути прямо і точно включені в правові визначення злочинів, що не дотримано в ст. 111-1 КК України. Ця стаття передбачає кримінальну відповідальність за «провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором» або окупаційною владою, а сфера такої «взаємодії» не визначена [8, с. 773].

Крім вищенаведеного, також немає чіткого розмежування між добровільною і примусовою співпрацею з окупаційними силами. У багатьох випадках люди, які співпрацюють з окупаційною владою, роблять це під примусом або під загрозою для свого життя, що ускладнює кваліфікацію вчиненого кримінального правопорушення. Також наявні труднощі зі збором доказів, якщо підозрюваний перебуває на окупованій території, слідчі починають заочне досудове розслідування і заочний судовий розгляд [1, с. 180]. Зауважимо, що при заочному судовому розгляді у обвинувачених є підстави подання до Європейського суду з прав людини для оскарження вироку. Таким чином, до проблемних питань застосування кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність також слід віднести складність чіткого визначення суб'єкта злочину, межі розмежування колабораційної діяльності та іншими злочинами («державна зрада», «пособництво державі-агресору»), обґрунтування вини (умислу), а також доведення факту добровільного співробітництва. Також виникають складнощі з розслідуванням злочинів, скоєних на тимчасово окупованих територіях, та з їх кваліфікацією за національним законодавством.

Список використаних джерел:

1. Пундор Ю. О., Анішук В. В. Проблеми притягнення до відповідальності за колабораційну діяльність в умовах війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Том 3. № 89. С. 177-181.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. В Україні за колабораціонізм відкрили понад 9 тисяч проваджень, а третина вироків – за пости в однокласниках. URL.: <https://zmina.info/news/v-ukrayini-za-kolaboraczionizm-vidkryly-ponad-devyat-tysyach-provazhzen-a-tretyna-vyrokiv-za-posty-v-odnoklasnykah/>
5. Кузнецов В. В., Сийплові М. В Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник*

Ужгородського Національного Університету. Серія Право. 2022. Вип. 70. С. 381–388. doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.61

6. Лігун А.І. Суб'єктивні ознаки колабораційної діяльності. *Науковий вісник київського інституту національної гвардії України*. 2024. № 1. С. 99–10. doi.org/10.59226/2786-6920.1.2024.99-104

7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

8. Герасимчук О. Проблеми застосування кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Цифровий архів Національний університет «Острозька академія» 2023. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/9812/1/Problemy.pdf>

9. Пацкан І. І. Особливості кримінальної відповідальності, передбаченої за колабораційну діяльність. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 6. С. 770–774. doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.128

10. Vyhivskyi I. Countering collaborationism in the context of armed conflict. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. No.10(3). Pp. 96–103. doi: 10.30525/2256-0742/2024-10-3-96-103.

11. Rubashchenko M, Shulzhenko N. Reflections on the Legal Features of Collaborationist Activity: Theory and Practice in Terms of the Russian Occupation of Ukrainian Territory. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2024. № 7(3). Pp.10–40. doi:10.33327/AJEE-18-7.3-a000315.

Могила О. В.,
кандидат юридичних наук

**ДЕЯКІ ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАХОДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ
МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
В УМОВАХ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ**

Правозастосовна практика засвідчує, що в умовах воєнного стану в питанні матеріально-технічного забезпечення Національної поліції існує низка проблем, які потребують розв'язання. Причому вказані проблеми мають як нормативно-правовий, так й організаційний характер.

Одним із засобів подолання останніх є посилення контролю за цільовим використанням матеріально-технічних ресурсів, наданих у розпорядження Національної поліції. С. В. Васюк підкреслює, що контроль як один з напрямів функції організаційно-аналітичного забезпечення є ефективним способом здійснення реального виконання управлінських рішень. Основне його призначення полягає не лише у тому, щоб виявити недоліки в процесі службової діяльності органів і підрозділів поліції, а у випадку необхідності допомогти розробити та впровадити конкретні заходи щодо покращення результатів роботи, надати методичну допомогу у формуванні та ухваленні управлінських рішень. Проте кінцеві результати організаційно-аналітичної роботи залежать від певних факторів: 1) якості вихідної інформації; 2) кваліфікації виконавця аналітики; 3) раціональності засобів та способів, які використовуються для аналізу та особливостей конкретного завдання, яке вирішує виконавець; 4) здібностей керівника, який приймає рішення, сприйняти кінцеві результати аналізу та його готовність використовувати ці результати під час прийняття управлінського рішення [1, с. 148–151].

В умовах правового режиму воєнного стану вдосконалення контролю за матеріально-технічним забезпеченням Національної поліції України має бути пріоритетом, оскільки йдеться не лише про ефективне використання ресурсів, а й фактично про гарантування обороноздатності країни, безпеки громадян і стійкості правоохоронної системи. Контроль у таких умовах має поєднувати гнучкість реагування на загрози з високим рівнем підзвітності й антикорупційного захисту. У межах удосконалення відповідного контролю необхідно: *по-перше*, забезпечити подальше впровадження єдиної електронної системи обліку та моніторингу матеріально-технічних ресурсів

у режимі реального часу, що в результаті забезпечить прозорість всіх етапів їх формування, розподілу, списання тощо; *по-друге*, посилити внутрішній і зовнішній контроль шляхом створення спеціалізованих аналітичних підрозділів; *по-третє*, ввести чіткі механізми реагування на виявлені порушення, пов'язані з використанням відповідних ресурсів; *по-четверте*, посилити громадський контроль за діяльністю поліції, але лише за тим напрямом, де це не шкодить оперативній безпеці.

Наступним, кроком, який тісно пов'язано із вказаним вище, є вдосконалення бухгалтерського обліку. Вказане питання регулюється Положенням про організацію бухгалтерського обліку і звітності в апараті МВС, центральних органах виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр, бюджетних установах, що належать до сфери управління МВС. У документі зазначено, що бухгалтерський облік повинен забезпечувати: 1) дотримання принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності; 2) взаємозв'язок даних синтетичного й аналітичного обліку; 3) хронологічне та систематичне відображення всіх операцій про виконання кошторисів у регістрах бухгалтерського обліку на підставі первинних документів та можливість відображення їх в агрегованому вигляді у звітності з метою аналізу та управління; 4) відображення детальної інформації про кожну операцію та параметри операцій для складання внутрішніх звітів з метою аналізу та контролю; 5) накопичення і систематизацію даних обліку в розрізі показників, необхідних для складання звітності [2]. Фінансова та бюджетна звітність про виконання кошторисів складається відповідно до вимог законодавства на основі даних бухгалтерського обліку. Форми фінансової та бюджетної звітності установлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної фінансової і бюджетної політики. Зміни даних фінансової та бюджетної звітності внаслідок допущених помилок, що належать як до поточного, так і до минулих бюджетних періодів, проводяться в тому звітному періоді, у якому були виявлені помилки. На основі даних управлінського обліку складається звітність про стан та результати діяльності установ, яка використовується керівниками установ для планування та здійснення контролю за використанням фінансових і матеріальних ресурсів, та вдосконалення бухгалтерського обліку. Порядок складання та подання звітності на основі даних управлінського обліку встановлюються МВС відповідно до законодавства [2].

Загальними кроками щодо вдосконалення бухгалтерського обліку в Національній поліції в умовах правового режиму воєнного стану мають бути: 1) встановлення гнучких процедур документування, особливо в частині евакуації, пошкодження або втрати майна внаслідок бойових дій; 2) запровадження спеціальних облікових режимів для

підрозділів, які діють у прифронтових або деокупованих районах;
3) обов'язкова ідентифікація джерел фінансування та майна: бюджетне, гуманітарне, оперативне – з відповідним розмежуванням в обліку;
4) підготовка персоналу до роботи в надзвичайних умовах – евакуація, відновлення даних, робота з пошкодженими обліковими системами.

Список використаних джерел:

1. Васюк С. В. Контроль як одна із функцій підрозділів організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування Національної поліції України. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2022. № 3. С. 148–151.

2. Про затвердження Положення про організацію бухгалтерського обліку і звітності в апараті МВС, центральних органах виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр, бюджетних установах, що належать до сфери управління МВС : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 15.08.2016 р. № 801. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1233-16/conv#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-62>

Петренко А. С.,

аспірант

*Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

МЕДІАЦІЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Трансформація системи кримінальної юстиції в Україні у після-воєнний період є не лише процесом наближення до європейських стандартів, а й цивілізаційним викликом, що торкається фундаментального питання – місця людини в праві. У межах цієї парадигми особливої ваги набуває відновне правосуддя як альтернатива суто каральним підходам. Його концепція базується на визнанні того, що злочин є не лише порушенням закону, а насамперед – порушенням людських відносин і довіри між особами та державою [1].

Однією з ключових форм реалізації відновного правосуддя є **медіація** – добровільна, конфіденційна процедура, у якій потерпілий і правопорушник за допомогою нейтрального посередника шукають рішення, що задовольнить обидві сторони. Ця практика не зменшує

ваги кримінальної відповідальності, але змінює її філософію – від відплати до відновлення.

Кримінальна юстиція України, попри поступ у напрямі європейських стандартів, досі орієнтована переважно на репресивну функцію. Водночас міжнародні тенденції вказують на необхідність зміни парадигми – від покарання до відповідального відновлення.

Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R(99)19 визначає медіацію як процес, у якому «жертва та правопорушник добровільно беруть участь у вирішенні конфлікту за допомогою нейтрального посередника» [2].

В Україні прийняття Закону «Про медіацію» (2021 р.) стало важливим кроком, але його дія не поширюється на кримінальне провадження. Глава 35 КПК України регулює лише угоди про примирення, які мають переважно процесуальний, а не відновний характер. Відтак, система позбавлена інструменту, здатного забезпечити захист прав потерпілих шляхом діалогу, а не конфронтації.

Відновне правосуддя розглядає злочин не лише як порушення закону, а як порушення відносин між людьми [1]. Мета медіації – не покарання, а компенсація шкоди, розуміння мотивів і відновлення рівноваги.

У країнах ЄС (зокрема, Німеччина, Нідерланди, Фінляндія) кримінальна медіація давно стала частиною судової практики. Європейський форум з відновного правосуддя (European Forum for Restorative Justice) підтверджує, що такі програми зменшують рівень рецидиву на 20–30 % і сприяють відновленню довіри до суду [3].

В Україні застосування медіації у кримінальних провадженнях залишається епізодичним. Пілотні проєкти, започатковані у 2019–2023 рр. за підтримки ПРООН та Міністерства юстиції, засвідчили, що добровільна участь сторін і кваліфікований медіатор значно підвищують ефективність розслідування.

Попри це, законодавство не встановлює ані статусу медіатора у кримінальному процесі, ані наслідків проведення процедури. На практиці угоди про примирення часто укладаються формально, без реального діалогу. Це суперечить суті відновного правосуддя, де результатом має бути не папір, а усвідомлення відповідальності.

Згідно з Римським статутот Міжнародного кримінального суду (1998) та Декларацією ООН про основні принципи правосуддя для жертв злочинів (1985), держави повинні забезпечувати механізми мирного врегулювання конфліктів і участі потерпілих у процесі правосуддя [4].

Медіація прямо вписується у ці принципи. Вона не підмінює суд, а доповнює його гуманістичним елементом, створюючи баланс між справедливістю та милосердям.

- У сучасній українській науці сформувалися дві позиції:
- формально-правова, що акцентує на необхідності нормативного закріплення процедури (О. Миколенко, І. Гочачко);
 - гуманістично-ціннісна, яка розглядає медіацію як соціальний процес і частину культури довіри (О. Дубовик, Н. Zehr).

На думку автора, синтез обох підходів є оптимальним. Формалізація без гуманістичного наповнення призведе до чергової декларації, а надмірна етична риторика – до втрати юридичної визначеності.

Для реального впровадження медіації необхідно:

- доповнити КПК України новим розділом «Медіація у кримінальному провадженні», визначивши її як процесуальну дію;
- створити державний реєстр медіаторів із професійною сертифікацією;
- забезпечити підготовку фахівців у закладах вищої освіти (юридичний + психологічний профіль);
- закріпити можливість проведення медіації на будь-якій стадії кримінального процесу;
- забезпечити державну підтримку пілотних центрів при судах першої інстанції.

Висновки:

1. Медіація у кримінальному провадженні є інституційною формою реалізації права людини на справедливість. Вона забезпечує не лише процесуальний, а й морально-психологічний аспект відновлення.

2. Її ефективність підтверджується міжнародною практикою: за даними OECD (2021), програми кримінальної медіації у країнах ЄС знижують рівень повторних злочинів на 27 % [5].

3. Українська модель потребує поєднання нормативної визначеності та гуманістичного змісту. Тільки за цієї умови медіація перестане бути декларацією і стане реальною формою захисту прав людини.

4. У перспективі медіація може стати ключовим елементом відновного правосуддя в Україні, сприяючи зміцненню довіри до правосуддя, соціальній інтеграції правопорушників і гармонізації суспільних відносин.

Список використаних джерел:

1. Zehr H. The Little Book of Restorative Justice. New York : Good Books, 2015. URL: <https://restorativejustice.org.uk/resources> (дата звернення: 21.10.2025).
2. Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to member states concerning mediation in penal matters / Council of Europe. Strasbourg, 1999. URL: <https://rm.coe.int/16804f4a2b> (дата звернення: 21.10.2025).
3. European Forum for Restorative Justice. Annual Report 2023. Leuven, 2024. URL: <https://www.euforumrj.org> (дата звернення: 21.10.2025).

4. United Nations. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power. Adopted by General Assembly Resolution 40/34 of 29 November 1985. URL: <https://www.unodc.org> (дата звернення: 21.10.2025).

5. OECD. Restorative Justice and Criminal Mediation in Europe: Comparative Overview. Paris : OECD Publishing, 2021. URL: <https://www.oecd.org> (дата звернення: 21.10.2025).

6. Закон України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 4. Ст. 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20> (дата звернення: 21.10.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-63>

Петриченко О. П.,

*аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ В УКРАЇНІ

У процесі реформування нафтогазового сектору України, що передбачає впровадження європейських стандартів та гармонійну інтеграцію з європейською нафтогазовою системою, а також в умовах підвищеної небезпеки, інших викликів і загроз воєнного стану в Україні, важливого значення набуває вироблення, теоретична характеристика та реалізація принципів адміністративно-правового регулювання відносин у сфері функціонування ринку природного газу в Україні як базових концептуальних ідей, що закладають «філософію» і покладаються в основну нормативно-правового впливу публічної адміністрації на ринок природного газу.

Аналіз літератури свідчить, що принципи адміністративного права (адміністративно-правового регулювання) поділяють за різними критеріями, зокрема на: а) зовнішні та внутрішні (Ю.П. Битяк, В.В. Зуй, В.Я. Настюк та ін.); б) загальні та спеціальні (В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, Н.П. Свиридчук, Г.Й. Ткач, А.А. Шарая та ін.) [Див.: 4, с. 41–48; 5, с. 34–38; 6, 133–135; 7, с. 118 та ін.]. Вважаємо, що поділ принципів на загальні та спеціальні заслуговує на особливу увагу. Перші мають основоположне значення для всієї галузі адміністративного права (законність, пріоритет прав та свобод людини

і громадянина; рівність громадян перед законом; взаємна відповідальність держави і людини; гуманізм та ін.). Як правило, вони знаходять свій конкретний прояв і деталізацію в принципах спеціальних, тобто властивих окремим інститутам адміністративного права: принципах державної служби; принципах адміністративної відповідальності тощо [6, с. 133–135]. Наведений підхід видається методологічно вивіреном та таким, що відображає єдність і диференціацію адміністративно-правового регулювання суспільних відносин і може бути використаний у нашому дослідженні.

З огляду на зазначене залежно від сфери поширення виділяємо дві групи принципів адміністративно-правового регулювання функціонування ринку природного газу: *а) загальні принципи* – властиві для адміністративно-правового регулювання відносин у економічній, соціально-культурній та адміністративно-політичній сферах, у тому числі у сфері функціонування ринку природного газу (верховенство права, включаючи законність; пріоритет прав та свобод людини і громадянина; рівність фізичних (приватних) осіб перед законом; взаємна відповідальність держави і фізичної (приватної) особи; гуманізм і справедливість у взаємостосунках між державою і фізичною (приватною) особою); *б) спеціальні принципи* – вихідні ідеї адміністративно-правового регулювання, властиві саме для регулювання сфери функціонування ринку природного газу в Україні. Враховуючи, що загальні принципи у адміністративно-правовій науці неодноразово розроблялись вченими, зосередимось на переліку та характеристиці спеціальних принципів адміністративно-правового регулювання функціонування ринку природного газу:

– *єдність і диференціація* полягає у наявності як загальних нормативних вимог (приписів) регулятивного впливу на ринок природного газу, що визначаються загальними нормами законодавства України про природний газ, так і необхідної їх диференціації у спеціальних нормативних приписах для регулювання відносин у цій сфері з урахуванням специфічних умов функціонування окремих суб'єктів ринку, територій, категорій споживачів тощо. Зокрема, така диференціація має місце у специфічному регулюванні: а) видів господарської діяльності – у розрізі постачання газу, його транспортування, розподілу та ін., території її здійснення тощо; б) правового статусу операторів газотранспортної, газорозподільної та газосховищної систем та ін.; в) правового статусу постачальників зі спеціальними обов'язками та видів споживачів, зокрема диференційоване правове регулювання вразливих споживачів та ін.;

– *вільний вибір та конкуренція*. Принцип вільного вибору та конкуренції є фундаментальним у структурі адміністративно-правового регулювання ринку природного газу України, що ґрунтується на положеннях ст.ст. 1, 4, 10–12 Закону України «Про ринок природного газу»

від 09.04.2015 р. [1], імплементує вимоги Третього енергетичного пакета ЄС. Його зміст полягає у визнанні за споживачами права вільно обирати постачальника газу, а за суб'єктами ринку – здійснювати господарську діяльність у відкритому, прозорому, недискримінаційному конкурентному середовищі. Ефективна конкуренція передбачається як засада функціонування ринку природного газу в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, яка ратифікована Законом України від 16.09.2014 р. (ст. 277), директивах ЄС та ін.;

– *забезпечення національних інтересів* полягає в тому, що адміністративно-правове регулювання функціонування ринку природного газу має забезпечувати енергетичну безпеку держави, стабільність постачання, економічну незалежність, а також захист стратегічної інфраструктури та суспільно важливих категорій споживачів. Усі рішення суб'єктів публічної адміністрації на ринку природного газу мають ухвалюватися з урахуванням стратегічних інтересів України, її суверенітету, добробуту громадян і цілісності енергетичної системи;

– *захист прав споживачів*. Цей принцип тісно пов'язаний із попереднім. Адміністративно-правові норми на ринку природного газу мають бути спрямовані на забезпечення справедливого ставлення до споживачів, недопущення зловживань з боку постачальників, оперативне реагування на скарги споживачів та надання якісних послуг. Особливий захист повинна отримувати категорія вразливих споживачів, які мають право на субсидію для відшкодування витрат за спожитий природний газ та іншу адресну допомогу, що надається у порядку, встановленому Урядом України. Принцип захисту прав споживачів є похідним від концепції «сервісної держави», основи якої закладені у ст. 3 Конституції України;

– *безпека постачання*. На державу покладається обов'язок забезпечити надійне, стабільне та безперебійне постачання природного газу всім категоріям споживачів, у тому числі в умовах надзвичайних ситуацій, як то воєнний, надзвичайний стан тощо. Міністерство енергетики України розробляє та затверджує правила про безпеку постачання природного газу, які є обов'язковими для виконання всіма суб'єктами ринку природного газу. Правила про безпеку постачання природного газу встановлюють мінімальні норми безпеки постачання природного газу та повинні визначати відомості, перелік яких визначається ч. 1 ст. 5 Закону України «Про ринок природного газу» від 09.04.2015 р. [1]. Держава має забезпечити дотримання суб'єктами ринку природного газу безпекових норм та здійснювати енергетичний нагляд (контроль) на ринку природного газу за дотриманням відповідних вимог. Вагомого значення для імплементації цього принципу мають європейські акти, зокрема Директива 2009/73/ЄС «Про спільні правила внутрішнього

ринку природного газу та про скасування Директиви 2003/55/ЄС» від 13.07.2009 р. [2], Регламент № 2017/1938 ЄС «Про заходи для гарантування безпеки постачання газу та про скасування Директиви (ЄС) № 994/2010» від 25.10.2017 р. [3] та ін.;

– *відкритість та прозорість (транспарентність)*. Сутність цього принципу полягає в тому, що всі ключові параметри організації та функціонування ринку природного газу мають бути доступними, відкритими, зрозумілими та передбачуваними для усіх учасників ринку, споживачів і зацікавлених сторін. Принцип охоплює складовими доступність інформації, передбачуваність процедур, участь зацікавлених сторін у прийнятті управлінських рішень та ін.;

– *стимулювання ефективності та інновацій* є принципом, згідно якого адміністративно-правове регулювання на ринку природного газу має бути спрямоване не лише на здійснення контрольних-наглядових функцій, а й на активне створення умов для модернізації галузі, впровадження інноваційних рішень та підвищення енергоефективності. Принципом охоплюється: підтримка проєктів із реконструкції газотранспортної та газорозподільної системи; створення стимулів для оновлення обладнання; зменшення втрат газу; підвищення надійності постачання; планування та реалізація планів розвитку мереж; використання цифрових сервісів для взаємодії постачальників і споживачів та ін.;

– *інтеграція до європейського енергетичного ринку* означає, що адміністративно-правове регулювання функціонування ринку природного газу в Україні повинне узгоджуватися з нормами та цілями, визначеними актами права Європейського Союзу, зокрема Третім енергетичним пакетом. Йдеться про гармонізацію законодавства України шляхом впровадження європейських стандартів, запровадження спільних правил доступу до інфраструктури, розділення функцій постачання, транспортування та розподілу газу тощо («unbundling»), забезпечення недискримінаційного транскордонного обміну природним газом, незалежне регулювання на ринку природного газу та ін.

Список використаних джерел:

1. Про ринок природного газу: Закон України від 09.04.2015 р., № 329-VIII, зі змін. та доп. *Офіційний вісник України*. 2015. № 37. Ст. 1117.

2. Про спільні правила внутрішнього ринку природного газу та про скасування Директиви 2003/55/ЄС: Директива Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу 2009/73/ЄС від 13.07.2009 р. URL: <https://energysecurityua.org/ua/pereklad-zakonodavstva-es/dyrektyva-2009-73-yes-yevropeyskoho-parlamentu-i-rady/> (дата звернення: 12.10.2025).

3. Про заходи для гарантування безпеки постачання газу та про скасування Директиви (ЄС) № 994/2010: Регламент

Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу № 2017/1938 від 25.10.2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_039-17#Text (дата звернення: 12.10.2025).

4. Гуржій Т. О., Бодров Ю. В. Поняття та сутність принципів адміністративно-правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. Вип. 79. Ч. 2. С. 41–48.

5. Коломоець Т. О., Баранчик П. О. Принципи адміністративного права: монографія. Запоріжжя : Сору Art, 2012. 203 с.

6. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права : навч. посіб. / за заг. ред. Р. О. Куйбіди, В. І. Шишкіна. Київ : Старий світ, 2006. 576 с.

7. Шарая А. А. Поняття принципів адміністративного права в сучасній доктрині. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2013. № 1 (I). С. 115–118.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-64>

Pushkar O. A.,
Candidate of Juridical Sciences,
Doctoral Candidate at the Department of Criminal Law and Procedure
State Tax University
Irpin, Ukraine

OBTAINING AN UNLAWFUL BENEFIT AS AN OFFENCE COMMITTED IN THE SPHERE OF OFFICIAL ACTIVITY

One of the most common crimes committed in the sphere of official activity is obtaining unlawful benefit. This crime poses a significant public danger, as it undermines the foundations of law and order, reduces the level of trust in government agencies and promotes corruption.

In accordance with the provisions of the current criminal legislation of Ukraine, liability for obtaining an unlawful benefit, as well as for accepting an offer or promise of such benefit by officials is regulated by Article 368 of the Criminal Code of Ukraine. This article is included in Chapter XVII ‘Criminal Offences in the Field of Official Activities and Professional Activities Related to the Provision of Public Services’, which defines the legal framework for combating corruption offences [1].

It is worth noting that the receipt of unlawful benefit is defined as the acceptance by an official of material or non-material benefits, advantages, or services in exchange for performing or refraining

from performing actions that fall within the scope of their official duties. The primary purpose of obtaining unlawful benefit is the personal enrichment of the official or the advancement of the interests of third parties.

When providing a legal description of the crime, it should be noted that it covers the following key elements: 1) the object of the crime, i.e. social relations that ensure the proper functioning of the state apparatus, local self-government bodies or enterprises; 2) the objective side, which is the actions of an official aimed at accepting an unlawful benefit, as well as using their official position to achieve personal interests; 3) the subject of the crime, which is a special subject, namely, an official with administrative or managerial powers; and 4) the subjective side, which is an intentional form of guilt and is expressed in the awareness of the unlawful nature of their actions and the desire to obtain an unlawful benefit.

According to E. O. Ushkanenko, who provides a forensic characteristic of acceptance of an offer, promise or receipt of an unlawful benefit by judges, such a characteristic contains certain elements, the main ones being: 1) the identity of the offender; 2) the method of preparation, direct commission and concealment of a criminal offence; 3) the trace picture; 4) the circumstances of the offence; 5) the subject of the offence [2, c. 535].

In this context, it is appropriate to draw attention to the signs of unlawful benefit. Thus, the unlawful benefit may take various forms: money, property, benefits, services or other benefits. An important feature is that such benefits are not provided for by law or contract and are provided with the aim of influencing the official to make certain decisions or take certain actions.

It is worth noting that an unlawful benefit can be either direct (e.g. transfer of money) or indirect (e.g. provision of services or discounts). In any case, the fact of a connection between the actions of the official and the benefits received is important. O. Bobrovnyk also draws attention to this aspect, revealing the peculiarities of proving by the investigator the acceptance of an offer, promise or receipt of an undue benefit by an official in a pre-trial investigation [3, c. 28–34].

Describing the issue of obtaining unlawful benefit as a crime committed in the sphere of official activity, it is necessary to pay attention to the criminal liability provided for the commission of this crime.

Under Ukrainian law, the receipt of an unlawful benefit is punishable by a term of imprisonment ranging from two to twelve years, depending on the gravity of the offence and the circumstances of its commission. In addition, supplementary forms of punishment are provided for, including fines, confiscation of property, and disqualification from holding certain positions or engaging in certain types of activity [1].

An important aspect of the qualification of this crime is the need to take into account a number of circumstances, including:

- The amount of the unlawful benefit (significant, large or especially large).

- Abuse of official position.
- Committing a crime by a group of persons or repeatedly.

At the same time, it should be emphasised that proving the receipt of an improper benefit is a complex process that requires careful collection of evidence. The main types of evidence in such cases are:

- Testimony of witnesses or victims.
- Material evidence (money, documents).
- Audio and video recordings.
- Expert opinions.

An important aspect is ensuring compliance with the law during the conduct of operational-search measures and investigative actions. Non-compliance with procedural norms may lead to the evidence being declared inadmissible, as noted by O. V. Bobrovnyk [3, с. 28–34].

Thus, it is worth emphasising that effective counteraction to obtaining unlawful benefits requires a comprehensive approach. It should be noted that the main areas of prevention of this type of crime should be considered:

1. Strengthening control over the activities of officials.
2. Improving anti-corruption legislation.
3. Conducting awareness-raising activities among the population.
4. Use of modern technologies to monitor the activities of government agencies.

In addition, it is important to build intolerance to corruption in society and raise the level of legal awareness of citizens.

The foregoing provides grounds to conclude that the receipt of unlawful benefit is a serious offence causing harm not only to individual citizens or organisations but also to society as a whole. The effective fight against this phenomenon is possible only if the law is strictly enforced, transparency of public authorities is increased and the public is actively involved in exposing corruption. Only through joint efforts can an appropriate level of law and order and justice in society be ensured.

Bibliography:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Ушканенко Е. О. Криміналістична характеристика прийняття пропозиції, обіцянки або одержання суддями неправомірної вигоди. *Право і суспільство*. 2024. № 2. С. 532–540.
3. Бобровник О. В. Доказування слідчим прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою у досудовому розслідуванні. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 3. С. 28–34.

Радченко Р. О.,

*аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ МІЖ ФІСКАЛЬНИМИ ІНТЕРЕСАМИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВАМИ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ

Функціонування податкової системи є одним із ключових чинників забезпечення фінансової стабільності держави та сталого розвитку суспільства. Органи податкового контролю виконують провідну роль у наповненні бюджетів різних рівнів, реалізуючи фіскальні інтереси держави. Водночас їхня діяльність безпосередньо впливає на права та законні інтереси платників податків, що актуалізує проблему пошуку оптимального балансу між ефективністю контролю та дотриманням принципів правової визначеності, справедливості й недопущення надмірного втручання в господарську діяльність. У сучасних умовах інтеграції України до європейського правового простору та реформування податкової системи дослідження повноважень контролюючих органів набуває особливої значущості.

Під балансом у даному контексті слід розуміти оптимальне співвідношення між забезпеченням державою стабільних та прогнозованих надходжень до бюджету й гарантіями дотримання конституційних прав та законних інтересів платників податків. Ідеться не лише про виконання обов'язку сплачувати податки, закріпленого у статті 67 Конституції України [1], але й про право громадян та суб'єктів господарювання на захист від надмірного адміністративного тиску, дискримінаційних практик чи подвійного тлумачення норм. Баланс проявляється у поєднанні таких складових, як законність і пропорційність втручання органів контролю, прозорість та передбачуваність їхніх дій, а також наявність ефективних механізмів оскарження. Саме дотримання цього співвідношення забезпечує довіру суспільства до податкової системи, підвищує рівень добровільної сплати податків та сприяє формуванню партнерських відносин між державою і бізнесом.

Засади такого балансу закладені, зокрема у ст. 3, 19 та деяких інших нормах Конституції України, а також у п. п. 4.1.6 та 4.1.7 Податкового кодексу України (ПК України), в яких до засад податкового законодавства віднесено соціальну справедливість як установлення податків та зборів відповідно до платоспроможності платників

податків, та економічність оподаткування, тобто установлення податків та зборів, обсяг надходжень від сплати яких до бюджету значно перевищує витрати на їх адміністрування [2].

Важливо наголосити, що саме органи податкового контролю є основною ланкою у досягненні рівноваги між фіскальними інтересами держави та правами платників податків. Їхня діяльність виходить за межі виключно фіскальної функції та включає сервісний, консультативний та превентивний аспекти. З одного боку, податкові органи забезпечують стабільне надходження коштів до бюджету шляхом проведення перевірок, виявлення ухилень та протидії тіньовій економіці. З іншого – вони мають діяти в межах принципів правової визначеності, пропорційності та рівності, надаючи платникам доступ до інформації, роз'яснень і механізмів захисту їхніх інтересів. Ефективна комунікація, цифровізація процедур та дотримання міжнародних стандартів податкового адміністрування роблять ці органи не лише інструментом контролю, а й посередником у партнерстві між державою та суспільством.

Загалом, система податкових органів в Україні має чітку структуру, яка визначається ПК України та деякими іншими нормативно-правовими актами. Вона складається з центрального органу виконавчої влади та його територіальних підрозділів: Державна податкова служба України (ДПС України) – центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну податкову політику, а також політику у сфері адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Територіальні органи ДПС – головні управління ДПС в областях, місті Києві та міжрегіональні управління, які безпосередньо працюють з платниками податків на місцях [3]. Окремо варто зазначити органи, які тісно взаємодіють із системою податкового контролю, хоча формально не входять до складу ДПС, але виконують дотичні функції. Зокрема, до таких належать митні органи (Державна митна служба України) – здійснюють контроль за справлянням митних платежів, що також є складовою податкової системи [4].

Таким чином, основу системи податкових органів становить ДПС України та її територіальні підрозділи, тоді як митні органи можна розглядати як суміжні елементи, що посилюють ефективність податкового контролю.

Повноваження податкових органів, зокрема й у сфері забезпечення балансу між фіскальними інтересами держави та правами платників податків, визначені у ПК України [2], відповідних положеннях про Державну податкову службу України та про Державну митну службу, що затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 227 [3; 4], а стратегічні завдання та місія ДПС також додатково викладені у наказі ДПС від 21 лютого 2025 р. № 150

«Про затвердження місії та Стратегічного плану Державної податкової служби України на 2025–2030 роки» [5] та ін.

Хоча у наведених актах законодавства не визначено конкретні повноваження у сфері досягнення балансу між інтересами держави та правами платників податків, однак зі змісту окремих завдань та функцій можна зробити висновок, що забезпечення такого балансу значною мірою залежить від того, як саме податкові органи реалізують свої повноваження. Визначальними у цьому контексті є:

- контрольно-перевірочні повноваження – проведення документальних та фактичних перевірок із дотриманням принципів законності, пропорційності та мінімізації втручання у господарську діяльність;

- роз'яснювальні та консультаційні повноваження – надання офіційних роз'яснень щодо застосування норм податкового законодавства, що знижує ризик подвійного трактування і сприяє правовій визначеності;

- адміністративні повноваження – застосування заходів відповідальності до порушників із дотриманням процедурних гарантій, можливості оскарження та врахування принципу пропорційності санкцій;

- інформаційно-аналітичні повноваження – використання цифрових інструментів для виявлення ризикових операцій, що дозволяє зменшити кількість безпідставних перевірок і сконцентрувати ресурси на справді проблемних ділянках;

- сервісні повноваження – створення зручних електронних сервісів, що забезпечують прозорість сплати податків і формують довіру між державою та платником.

Завдяки належній реалізації цих повноважень податкові органи перетворюються не лише на інструмент фіскального контролю, а й на гаранта правової визначеності та справедливості у сфері оподаткування.

Між тим, попри законодавче визначення завдань та функцій органів податкового контролю, на практиці залишається низка суперечностей. По-перше, спостерігається дисбаланс між потребою держави у стабільних бюджетних надходженнях та забезпеченням прав платників податків, що нерідко проявляється у надмірному адміністративному тиску. По-друге, недосконалість податкового законодавства та його часті зміни створюють правову невизначеність, ускладнюючи як діяльність бізнесу, так і сам процес контролю. По-третє, існують проблеми інституційного характеру, а саме – дублювання повноважень різними органами, недостатня прозорість перевірок, низький рівень комунікації з платниками податків. Додатковим викликом є впровадження цифрових технологій, які, з одного боку, відкривають можливості для автоматизації контролю, а з іншого – породжують питання захисту даних та ефективності їх використання.

Таким чином, забезпечення балансу між фіскальними інтересами держави та правами платників податків є однією з ключових передумов ефективного функціонування податкової системи України. Діяльність органів податкового контролю має поєднувати контрольний, сервісний та превентивний аспекти, що дозволяє не лише забезпечувати стабільність бюджетних надходжень, а й формувати довіру суспільства до податкової політики. Вирішення виявлених проблем можливе через підвищення прозорості перевірок, удосконалення законодавчої бази, розвиток електронних сервісів та налагодження комунікації з платниками податків. Саме збалансоване використання повноважень податкових органів створює умови для партнерських відносин між державою та бізнесом, що в довгостроковій перспективі сприятиме підвищенню рівня добровільної сплати податків та зміцненню фінансової безпеки держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4387>
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n140>
3. Про затвердження Положення про Державну податкову службу України: постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 227. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#Text>
4. Про затвердження Положення про Державну митну службу України: постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 227. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#Text>
5. Про затвердження місії та Стратегічного плану Державної податкової служби України на 2025 – 2030 роки: наказ Державної податкової служби від 21 лютого 2025 р. № 150. URL: <https://tax.gov.ua/pro-sts-ukraini/misiya-ta-strategichni-tsili>

Соцький А. М.,¹

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
ПВНЗ «Європейський університет»
м. Київ, Україна*

ТРУДОВА ТА КАДРОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Система фахової передвищої та вищої освіти України перебуває у стані активної трансформації, зумовленої євроінтеграційними процесами, реформою публічного управління та зміною соціально-економічних орієнтирів держави. Важливу роль у цьому процесі відіграє ефективна організація трудових відносин і кадрового забезпечення у закладах освіти, що безпосередньо впливає на якість освітнього процесу та конкурентоспроможність випускників. Трудові відносини у сфері освіти в Україні регулюються комплексом нормативно-правових актів, основними серед яких є Кодекс законів про працю України (КЗпП), Закон України «Про освіту» (2017 р.), Закон України «Про фахову передвищу освіту» (2019 р.) та Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.). Кожен із цих актів визначає специфіку правового статусу працівників закладів освіти, порядок їх призначення, оцінювання, атестації, підвищення кваліфікації, а також засади дисциплінарної та матеріальної відповідальності.

Так, Кодекс законів про працю України (КЗпП) є базовим актом, який регулює загальні засади трудових відносин у всіх сферах, у тому числі й у сфері освіти, а головне визначає поняття трудового договору (ст. 21) та порядок його укладення, зміни і припинення (ст. 24–36); закріплює гарантії прав працівників на оплату праці, відпустку, охорону праці (розділи III–V); передбачає особливості дисциплінарної відповідальності (ст. 147–152) і порядок оскарження дисциплінарних стягнень; встановлює основи соціального захисту та охорони праці (розділ X) [1].

Для працівників освіти ці норми діють з урахуванням спеціальних положень законів про освіту. Наприклад, щодо порядку укладення контрактів із керівниками закладів освіти або атестації педагогічних працівників.

¹ Соцький Андрій Михайлович

Норми Закону України «Про освіту» (2017 р.) заклали нову модель публічного управління у сфері освіти, визначивши сучасні засади трудових і кадрових відносин. Так, наприклад, ст. 54–57 регламентують правовий статус педагогічних і науково-педагогічних працівників, умови їхньої праці, права, обов'язки та соціальні гарантії; ст. 58 визначає порядок підвищення кваліфікації та професійного розвитку освітян; ст. 59 – підстави та процедуру атестації педагогічних працівників; ст. 60 – вимоги до академічної доброчесності, порушення якої може бути підставою для дисциплінарної відповідальності; ст. 62 встановлює норми щодо контрактної форми трудових відносин у сфері освіти [2].

Закон підкреслює принципи автономії закладів освіти та самоврядування персоналу, що відображає сучасну європейську тенденцію до децентралізації управління трудовими відносинами.

Закон України «Про фахову передвищу освіту» (2019 р.) деталізує трудові відносини у закладах фахової передвищої освіти (коледжах, технікумах тощо), а головне визначає права та обов'язки педагогічних і науково-педагогічних працівників фахових коледжів (ст. 52); регламентують порядок призначення керівника закладу та укладення контракту з ним на конкурсній основі (ст. 54–55); атестація і підвищення кваліфікації педагогічних працівників (ст. 57); соціальні гарантії, норми робочого часу та відпустки педагогічних працівників (ст. 60) тощо. Особливістю цього закону є поєднання елементів трудового та адміністративного регулювання, адже значна частина управлінських рішень у закладах фахової передвищої освіти ухвалюється органами публічної влади (МОН, місцевими радами) [3].

Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.) встановлює особливий порядок організації трудових відносин у закладах вищої освіти. Основним аспектами цього закону є: ст. 36–40 визначають права, обов'язки та відповідальність науково-педагогічних і наукових працівників; ст. 42 – процедуру виборів та контрактного призначення ректора, що є специфічною формою трудових відносин, поєднаною з елементами виборчого права; ст. 54–55 – атестація, сертифікація та підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників; ст. 60–61 – питання академічної мобільності та гарантії прав працівників у межах освітніх програм міжнародного співробітництва. Важливим є принцип академічної автономії (ст. 32), який надає університетам право самостійно формувати кадрову політику, встановлювати внутрішні процедури відбору, оцінювання і стимулювання персоналу [4].

Ці законодавчі акти визначають правовий статус педагогічних, науково-педагогічних і адміністративних працівників, порядок укладання трудових договорів, питання атестації, підвищення кваліфікації,

академічної доброчесності та етичних стандартів діяльності працівників освіти.

Ефективна кадрова політика у сфері освіти передбачає:

- прозорий відбір та конкурсне призначення керівників і педагогічних працівників;
- належну мотивацію та оплату праці з урахуванням результатів роботи;
- розвиток системи безперервного професійного навчання;
- формування корпоративної культури, що базується на принципах академічної доброчесності та публічності.

Особливе значення має цифровізація кадрових процесів (електронні трудові книжки, онлайн-реєстри освітян, автоматизація підвищення кваліфікації), що забезпечує прозорість і підзвітність кадрової політики.

Попри оновлення законодавства, залишаються невирішеними такі проблеми:

- нечіткість критеріїв оцінювання результатів праці педагогічних працівників;
- дисбаланс між академічною автономією закладів освіти та централізованим регулюванням трудових відносин;
- недостатній рівень соціального захисту освітян;
- потреба у приведенні норм трудового законодавства до європейських стандартів гідної праці (Decent Work Standards).

Таким чином, кадрова політика у сфері освіти є одним із ключових чинників розвитку людського капіталу держави. Удосконалення адміністративно-правових механізмів регулювання трудових відносин у закладах фахової передвищої та вищої освіти сприятиме підвищенню ефективності освітнього процесу, забезпеченню прозорості кадрових процедур та формуванню нової культури управління, орієнтованої на якість, відповідальність і професійний розвиток.

Система правового регулювання трудових відносин у сфері фахової передвищої та вищої освіти має комплексний характер та поєднує загальні норми трудового права і спеціальні положення освітнього законодавства, забезпечує баланс між державним управлінням та автономією закладів освіти, але потребує вдосконалення щодо узгодженості процедур призначення, атестації, мотивації працівників і соціальних гарантій, особливо в умовах переходу до європейських стандартів гідної праці та академічної свободи.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток № 50. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38–39. Ст. 380 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

3. Про фахову передвищу освіту: Закон України від 06.06.2019 р. № 2745-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 30. Ст. 119. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19/card2#Card>

4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. №1556-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 37–38. ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

Соцький А. М.,¹

*доктор юридичних наук,
професор кафедри державно-правових дисциплін
ПВНЗ «Європейський університет»
м. Київ, Україна*

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОСВІТИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Питання реалізації державної освітньої політики та управління освітою в Україні розглядали вітчизняні науковці: Андрущенко В., Атаманчук Г., Бакуменко В., Демченко О., Домбровська С., Каленюк І., Кальниш Ю., Клепко В., Коваль Г., Кремень В., Луговий В., Майборода В., Ніколаєнко С., Протасова Н., Хриков Є., Шульга Н., Щокін Р., Яременко Л. та ін.

На думку Р.Г. Щекіна, публічне адміністрування представляє собою цілеспрямовану взаємодію публічних адміністрацій з юридичними і фізичними особами, діяльність яких направлена на забезпечення реалізації законів й підзаконних актів та виконання частини основних функцій: планування, створення правових, економічних та інших умов для реалізації інтересів учасників взаємодії, розподілу праці, кооперування і координування діяльності, моніторинг результатів [1, с. 34].

Сфера освіти є одним із ключових напрямів реалізації функцій держави та важливим елементом формування людського потенціалу. Ефективне публічне управління в освітній галузі визначає якість розвитку суспільства, конкурентоспроможність економіки та рівень демократизації держави.

В умовах реформування системи державного управління та впровадження принципів децентралізації особливого значення набуває питання перерозподілу повноважень між центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та закладами освіти. Такий підхід забезпечує більшу автономію навчальних закладів, підвищує їхню відповідальність і стимулює розвиток інноваційних форм освітнього менеджменту.

Водночас існують суттєві виклики, серед яких – недостатня узгодженість нормативно-правових актів, слабкий механізм стратегічного планування, а також низький рівень цифрової компетентності управлінських кадрів. Актуальним є питання формування ефективної системи публічного контролю за якістю освітніх послуг і прозорістю використання бюджетних коштів.

¹ Соцький Артур Михайлович

Важливим напрямом подальшого розвитку є інтеграція національної системи освіти у європейський освітній простір на основі принципів належного врядування (good governance), відкритості, підзвітності та інклюзивності. Закон України «Про освіту» [2], а також нормативи Європейського простору вищої освіти (EHEA) закладають фундамент для формування сучасної моделі публічного управління, зорієнтованої на якість, ефективність і суспільну довіру.

Так, у Законі України «Про освіту» (2017) закладено правові основи для побудови системи публічного управління в освіті, орієнтованої на гарантування права на якісну та доступну освіту, автономію закладів, відповідальність керівництва і прозорість діяльності освітніх установ. У ньому формулюються ключові принципи – право на освіту як фундаментальне (ст. 3), забезпечення державою доступності та якості освіти, а також механізми делегування повноважень закладам освіти для реалізації освітніх програм та управлінських рішень. Ці положення створюють нормативну рамку, в якій публічне управління має поєднувати централізований контроль з повноваженнями локальної відповідальності й автономії закладів.

У частині управлінської відповідальності Закон визначає роль й обов'язки керівника закладу освіти, встановлює підстави для внутрішнього самоврядування (учасників освітнього процесу, студентів, батьків тощо) та правові механізми підзвітності. Така нормативна структура створює передумови для впровадження управлінських практик, які поєднують оперативну ефективність (внутрішнє адміністрування) із демократичним залученням стейкхолдерів і контролем з боку суспільства.

Норми EHEA – зокрема «Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area» (ESG) – виступають міжнародним еталоном забезпечення якості, який орієнтує національні системи вищої освіти на прозорі процедури внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості, акредитацію, регулярну оцінку навчальних програм і залучення зацікавлених сторін (студентів, роботодавців, наукової спільноти). ESG (переглянуті у 2015 р.) підкреслюють, що система якості повинна бути інтегрована у стратегії інституцій, бути відкритою для зовнішньої оцінки і сприяти довірі між інституціями, студентами та суспільством загалом [3].

Суміщення національних положень Закону «Про освіту» з вимогами EHEA створює фундамент для сучасної моделі публічного управління, що містить такі взаємопов'язані елементи як:

- інституційна автономія в межах законодавчо визначених повноважень плюс механізми підзвітності;
- системи внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості, сумісні з ESG;

- прозоре управління ресурсами та прийняттям рішень (звітність, відкриті дані, участь стейкхолдерів);
- орієнтація на результат (якість навчання, працевлаштування випускників, наукова продуктивність) та на вимірювані показники ефективності.

Практичні наслідки для публічного управління: по-перше, потрібно посилювати інструменти зовнішнього забезпечення якості (національні агентства, акредитація) у відповідності до ESG; по-друге, удосконалювати внутрішні системи менеджменту закладів (стратегічне планування, управління ризиками, фінансова прозорість); по-третє, розвивати механізми участі студентів і громадськості у процесах управління для підвищення суспільної довіри. Поєднання чіткої законодавчої бази й міжнародних стандартів якості створює умови для управління, яке одночасно є ефективним, відповідальним і легітимним у суспільному вимірі.

Таким чином, удосконалення публічного управління у сфері освіти потребує комплексних змін – від модернізації законодавчої бази до розвитку управлінських компетентностей кадрів і розширення участі громадськості у прийнятті рішень. Це дозволить забезпечити сталий розвиток освітньої системи України та її відповідність європейським стандартам.

Список використаних джерел:

1. Щокін Р. Г. Публічне адміністрування в галузі освіти: стан наукових досліджень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. Випуск 47. Том 3. С. 28–31.
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38–39. ст. 380 URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG), ухвалено Міністерською конференцією в Єревані, 14–15 травня 2015 р. URL. https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf

Супрун В. М.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права та правового забезпечення авіаційної діяльності
Української державної льотної академії
м. Кропивницький, Україна*

Матвієнко Б. В.,

*здобувач вищої освіти ОКР «бакалавр»
Української державної льотної академії
м. Кропивницький, Україна*

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СФЕРИ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ В УКРАЇНІ. ГОЛОВНІ ЗАВДАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Вступ. Авіаційний транспорт відіграє ключову роль у транспортній системі України завдяки розвиненій мережі аеропортів та широкий системі сполучень, задовольняючи потреби у перевезенні пасажирів, вантажів і пошти, а також стимулюючи розвиток бізнесу, туризму, міжнародної торгівлі та підвищуючи інвестиційну привабливість держави. Цей вид транспорту сприяє підвищенню мобільності громадян і забезпечує інтеграцію національної економіки України в економічний простір Європейського Союзу (далі – ЄС), надаючи швидке транспортування цінних і швидкопсувних товарів, що є важливим елементом глобальної логістики, а його світове значення зростає завдяки технологічному прогресу та глобалізації. Водночас, для повної відповідності євроінтеграційному курсу та європейським стандартам, зокрема у сфері досягнення кліматичної нейтральності, українська цивільна авіація потребує вдосконалення правової бази та забезпечення належними організаційними, кадровими й матеріальними ресурсами.

Актуальність цієї роботи обумовлена критичним, перехідним станом української цивільної авіації, яка, перебуваючи у фазі повної операційної зупинки через військову агресію російської федерації проти України, одночасно переживає фундаментальну інституційну трансформацію на шляху європейської інтеграції.

Метою даної роботи є аналіз концептуальних засад розвитку сфери цивільної авіації України на період до 2030 року, визначення головних завдань, що постали перед галуззю в умовах війни, спираючись на конкретні затверджені нормативно-правові акти та ті що, перебувають на стадії проєктування, але дають змогу виокремити відомості про стан цивільної авіації. Нині в Україні розробляється Проєкт Стратегії розвитку сфери цивільної авіації та використання повітряного

простору України на період до 2030 року, яка має стати базовим документом для формування політики в галузі авіації. Паралельно Україна вже має затверджену Національну транспортну стратегію України на період до 2030 року (Схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2024 р. № 1550 від 27 грудня 2024 року) як ключовий рамковий документ транспортної політики, який включає положення, що стосуються авіаційного транспорту.

Виклад матеріалу. Нині в Україні розробляється Проект Стратегії розвитку сфери цивільної авіації та використання повітряного простору України на період до 2030 року, яка має стати базовим документом для формування політики в галузі авіації. Паралельно Україна вже має затверджену Національну транспортну стратегію України на період до 2030 року (Схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2024 р. № 1550 від 27 грудня 2024 року) як ключовий рамковий документ транспортної політики.

Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року є ключовим програмним документом, що визначає основні напрями розвитку транспортної системи держави, включно з авіаційною галузю. Вона спрямована на створення ефективної, безпечної, екологічно сталої та інтегрованої у європейський транспортний простір системи перевезень, яка відповідає сучасним потребам економіки та суспільства.

Метою Стратегії є відновлення транспортної системи України, яка зазнала значних втрат унаслідок збройної агресії російської федерації, з виведенням її на якісно новий рівень розвитку. Передбачається подальше вдосконалення транспортної інфраструктури відповідно до політики та стандартів Європейського Союзу, з урахуванням принципів сталої, інклюзивної та стійкої до криз мобільності.

Стратегія спрямована на інтеграцію України до європейської та світової транспортної мережі, забезпечення високого рівня безпеки руху, повне задоволення потреб населення й бізнесу у сфері транспорту та мобільності. Вона також покликана зміцнити обороноздатність держави, підвищити конкурентоспроможність і стійкість національної економіки [1].

Стратегія розвитку сфери цивільної авіації та використання повітряного простору України на період до 2030 року, в свою чергу, на даний момент не є офіційний затвердженим документом, оскільки знаходиться на стадії проектування, однак має стати таким у перспективі. Так, Міністерство розвитку громад та територій України визначає, що необхідність прийняття акта полягає в тому, що є критична необхідність у створенні умов для відродження та модернізації авіаційної сфери України відповідно до міжнародних стандартів і потреб сучасної економіки [2].

Проект Стратегії розвитку сфери цивільної авіації та використання повітряного простору України на період до 2030 року визначає чотири стратегічні цілі та проблематику на шляху їх досягнень:

1. Ефективне авіаційне законодавство, безпека авіації, інтеграція до європейського авіаційного простору.
2. Відновлення та модернізація аеропортової інфраструктури.
3. Відновлення надання послуг з аеронавігаційного обслуговування в повітряному просторі України та подальший розвиток цивільно-військової системи організації повітряного руху України.
4. Екологічно безпечний авіаційний транспорт, створення умов для сталого розвитку авіаційних перевезень [3].

Загалом, Проект Стратегії визначає системне бачення розвитку цивільної авіації України до 2030 року, орієнтоване на післявоєнне відновлення, екологічну сталість, цифровізацію, євроінтеграцію та забезпечення безпечного і якісного авіаційного сполучення.

Список використаних джерел:

1. Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року. Схвалено постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2024 р. № 1550. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-2024-п#n69>
2. Пояснювальна записка до проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку сфери цивільної авіації та використання повітряного простору України на період до 2030 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2025–2027 роках». URL: <https://mindev.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/5-poiasn-zapiska.pdf>
3. Проект. Стратегія розвитку сфери цивільної авіації та використання повітряного простору України на період до 2030 року. URL: <https://mindev.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/2-projekt-strategiyi96875.pdf>

Тицька Я. О.,

*доктор юридичних наук, доцент,
декан факультету права та економіки
Міжнародного гуманітарного університету
м. Одеса, Україна*

ЕВОЛЮЦІЯ СУЧАСНОЇ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ МОДЕЛІ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Формування нового колективного договору у сфері ШІ, а саме Рамкової Конвенції Ради Європи зі ШІ, прав людини, демократії та верховенства права (далі – РКШІ), тривало декілька років. Робота над документом була розпочата у 2019 році, коли Спеціальному комітету зі штучного інтелекту Ради Європи (СНАІ) було доручено вивчити доцільність такого інструменту, та після виконання свого мандату, у 2022 році його замінив Комітет зі штучного інтелекту (САІ), який підготував та узгодив текст [3].

Відповідно у рамках такого нормативного проектування, координованого спочатку СНАІ, а потім САІ, у розробці РКШІ брали участь як держави Ради Європи, так й усі держави-спостерігачі Ради (Ватикан, Канада, Мексика, США та Японія), а також Євросоюз та окремі інші держави, а саме Австралія, Аргентина, Коста-Рика, Ізраїль, Перу та Уругвай. «Відповідно до практики Ради Європи щодо залучення багатьох зацікавлених сторін», до підготовки проєкта РКШІ в рамках СНАІ та САІ було залучене «68 міжнародних представників громадянського суспільства, наукових кіл та промисловості, а також низки інших міжнародних організацій» [3]. Питання формальної участі у розробці проєкту РКШІ мало не тільки політичне, але й суто юридичне значення, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 30 цього договору вона була відкрита для підписання як державами-членами Ради Європи, так й державами, що не є членами Ради, але брали участь у її розробці, а також ЄС [1]. Таким чином РКШІ є з одного боку закритим для участі договором, але з іншого географія її потенційних часників та їх належність до розвинутих країн світу надає цьому договору універсального характеру, щонайменш потенційно.

За таких обставин, відкрита для підписання 5 вересня 2024 р. у Вільнюсі, РКШІ наразі має 16 підписантів та поки не отримала жодної ратифікації. При цьому, за ч. 3 ст. 30 РКШІ вона має набрати чинності через три місяці після її п'ятої ратифікації, при тому, що серед учасників РКШІ має бути не менше ніж три країни Ради Європи [1]. В Пояснювальній доповіді наголошується, що під час переговорів

та подальшого прийняття РКШ було враховано низку міжнародних правових та політичних документів про ШІ [2].

Серед зовнішніх для Ради Європи документів у відповідному переліку наводяться Рекомендація щодо ШІ, прийнята Радою ОЕСР 22 травня 2019 р. («Принципи ОЕСР щодо ШІ»), Рекомендація ЮНЕСКО щодо етики ШІ, прийнята 23 листопада 2021 р., Міжнародні керівні принципи та Міжнародний кодекс поведінки Хіросімського процесу G7 для організацій, що розробляють передові системи ШІ від 30 жовтня 2023 р., Регламент ЄС, що встановлює гармонізовані правила щодо ШІ від 13 березня 2024 р. Переговори про РКШ «були натхненні елементами таких політичних декларацій», як Декларація глав держав та урядів, зроблена в Рейк'явіку 16 травня 2023 р., Заяви лідерів G7 щодо Хіросімського процесу ШІ від 30 жовтня та 6 грудня 2023 р. та Блетчлійська декларація країн-учасниць Саміту з безпеки ШІ від 2 листопада 2023 р. [2].

У вимірі документів Ради Європи, які стали передумовами для схвалення РКШ, Пояснювальна доповідь вказує на Декларацію Комітету міністрів про маніпулятивні можливості алгоритмічних процесів, від 13 лютого 2019 р. та на Рекомендацію цього Комітету щодо впливу алгоритмічних систем на права людини від 8 квітня 2020 р., а також на «резолуції та рекомендації ПАРС, що вивчають можливості та ризики ШІ для прав людини, демократії та верховенства права та схвалюють набір основних етичних принципів, які слід застосовувати до систем ШІ», загалом про 13 документів, схвалених Асамблеєю у 2020 році, про необхідність демократичного управління ШІ; запобігання дискримінації, спричиненій використанням ШІ; роль ШІ в системах поліції та кримінального правосуддя; ШІ в охороні здоров'я; ШІ та ринки праці: про правові аспекти «автономних» транспортних засобів; та про інтерфейс «мозок-комп'ютер» [2].

Водночас РКШ визначається Радою Європи, як перший в історії міжнародний юридично обов'язковий договір у цій галузі, який доповнює чинні міжнародні стандарти щодо прав людини, демократії та верховенства права. Зазначається, що «для витримки випробування часом, РКШ не регулює технології та є по суті технологічно нейтральною» але що при цьому «вона має на меті забезпечити, щоб діяльність протягом життєвого циклу систем ШІ повністю відповідала правам людини, демократії та верховенству права, водночас сприяючи технологічному прогресу та інноваціям» [3]. На думку фахівців українського міністерства, РКШ «визначає принципи, яких держава має дотримуватися у формуванні законодавства та застосуванні ШІ-продуктів у публічному секторі: повага до людської гідності, прозорість, недискримінація, захист приватності, надійність і безпека» [5].

Томас Вахл у цьому вимірі зазначає, що РКШІ застосовується до використання систем ШІ в державному секторі, включаючи компанії, що діють від його імені, та в приватному секторі, та що водночас зі сфери дії виключені: «питання, що стосуються національної оборони», «системи ШІ, пов'язані із захистом інтересів національної безпеки», але із забезпеченням державами загального дотримання відповідної діяльності міжнародному праву та демократичним цінностям, та «дослідницька та розробницька діяльність», за винятком, коли тестування систем ШІ може потенційно перешкоджати правам людини, демократії чи верховенству права [4].

Варто додати, що РКШІ визначає загальні зобов'язання та спільні принципи, які її учасники зобов'язані впроваджувати стосовно систем ШІ. Сторони повинні забезпечити, наприклад, щоб діяльність у межах життєвого циклу систем ШІ відповідала зобов'язанням захищати права людини, закріпленим у чинному міжнародному праві та у їхньому внутрішньому законодавстві. Вони також повинні вжити або підтримувати заходи, що захищають цілісність, незалежність та ефективність демократичних інституцій та процесів [4]; [1]. Водночас, на думку Т. Вахла, РКШІ встановлює вимоги щодо прозорості та нагляду, адаптовані до конкретних контекстів та ризиків, включаючи ідентифікацію контенту, що генерується системами ШІ, при тому що її учасники мають «вжити заходів для виявлення, оцінки, запобігання та пом'якшення можливих ризиків, а також оцінити необхідність мораторію, заборони або інших відповідних заходів щодо використання систем ШІ, коли їхні ризики можуть бути несумісними зі стандартами прав людини» [4; 1].

Як при цьому констатують сучасні експерти, РКШІ встановлює параметри для доступних та ефективних засобів правового захисту у разі порушень прав людини, що виникають внаслідок діяльності протягом життєвого циклу систем ШІ. Вважається важливим, щоб відповідний зміст інформаційних заходів відповідав контексту, був достатньо чітким та змістовним, а також, що критично важливо, забезпечував зацікавленій особі ефективну можливість використовувати відповідну інформацію для здійснення своїх прав у провадженні щодо відповідних рішень, що стосуються її прав людини [4].

Слід додати, що у ст. 2 РКШІ надає єдине визначення, при чому не власне ШІ, а «системи ШІ», як «машинної системи, яка з явними чи неявними цілями робить висновок на основі отриманих нею вхідних даних про те, як генерувати такі результати, як прогнози, контент, рекомендації або рішення, які можуть впливати на фізичне або віртуальне середовище», із застереженням, що «різні системи штучного інтелекту відрізняються рівнем автономності та адаптивності після розгортання». Багато уваги, у ст.ст. 7–13 РКШІ приділяє принципам, якими мають керуватися держави у сфері ШІ, а саме людської гідності

та індивідуальної автономії, прозорості та нагляду, підзвітності та відповідальності, рівності та недискримінації, конфіденційності та захисту персональних даних, надійності та безпечним інноваціям. Відповідно до ст. 23 РКІШ розв'язання спорів щодо неї надане до виключної компетенції її Конференції учасників [1].

Відповідно, варто констатувати, що РКІШ стала вагомим міжнародно-правовим кроком у подальше договірне регулювання процесів у сфері штучного інтелекту. Закладені у РКІШ вимоги ґрунтуються на попередньому доробку Ради Європи, ЮНЕСКО та ОБСЄ останніх років; відсутність глобального договірного інструменту у сфері штучного інтелекту робить РКІШ, особливо за рахунок потенційно широкого кола учасників, перспективним актом універсального характеру у відповідній сфері.

Водночас відповідні прогнози можуть здійснитися за умов ратифікації РКІШ значною кількістю держав, що не спостерігалось протягом першого року після схвалення цього договору. Роль РКІШ для України, та потреба трансформації вітчизняного законодавства задля можливої імплементації зазначеного документу мають стати предметом наукового пошуку.

Список використаних джерел:

1. Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law. Vilnius, 5.IX.2024. *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/1680afae3c> (дата звернення: 29.10.2025).
2. Explanatory Report to the Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law. Vilnius, 5.IX.2024. *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/1680afae67> (дата звернення: 29.10.2025).
3. The Framework Convention on Artificial Intelligence. 2025. *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/the-framework-convention-on-artificial-intelligence> (дата звернення: 29.10.2025).
4. Wahl T. Council of Europe Convention on Artificial Intelligence. 2024. *EuCrim*. URL: <https://eucrim.eu/news/council-of-europe-convention-on-artificial-intelligence/> (дата звернення: 29.10.2025).

Цьомра В. Ю.,

*доктор філософії з галузі права,
старший викладач кафедри державно-правових та гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПРОБЛЕМАТИКА СКАСУВАННЯ ГКУ ТА РЕФОРМИ ЦКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАГРОЗИ ПРАВОВІЙ ВИЗНАЧЕНОСТІ ДЛЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

28 лютого 2025 року набрав чинності Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» (надалі закон № 4196-IX), який запустив процедуру реформування великого сектору національної економіки. Одним із ключових наслідків набуття чинності законом № 4196-IX є скасування Господарського кодексу України (ГКУ) (з 28.08.2025 року), а також внесенням змін до Цивільного кодексу України (ЦКУ) та ряду інших нормативно-правових актів, які регулюють діяльність юридичних осіб різних організаційно-правових форм [1]. Посилаючись на декілька судових рішень, автори вказаного закону у пояснювальній записці зазначають про «...необхідність комплексного врегулювання проблеми правового статусу підприємств, а також майнової основи забезпечення підприємницької діяльності [2]». Цей процес, що відбувається в умовах воєнного стану, спричиненого російською агресією, має на меті уніфікацію приватного права шляхом інтеграції господарських норм до ЦКУ. Проте поспішне скасування ГКУ створює низку правових і практичних викликів для суб'єктів господарювання, особливо на тлі економічної нестабільності та воєнних обмежень.

Важливим елементом зазначеної реформи є «спрощення та стандартизація» організаційно-правових форми діяльності юридичних осіб, що контролюються державою. На практиці це ж має наслідки того, що величезна кількість державних та комунальних підприємств повинні бути трансформовані у господарські товариства.

ГКУ відігравав ключову роль у регулюванні господарських відносин, визначаючи основні засади господарювання та норми організації та здійснення підприємницької діяльності в країні. З набранням чинності ГКУ замінив низку радянських законів, але водночас успадкував значну кількість застарілих норм, що призвело до системного дублювання та суперечностей з нормами ЦКУ, особливо в регулюванні суб'єктів господарювання, договорів і корпоративних відносин. Така

неузгодженість створювала правову невизначеність, тому необхідність гармонізації законодавства стала одним із ключових мотивів реформи, що завершилася скасуванням ГКУ для інтеграції його норм у ЦКУ.

Разом із реформуванням сфери господарських правовідносин, законодавці запустили механізм реформування приватних (цивільних) правовідносин. Ідея реформи ЦКУ, пов'язаної зі скасуванням ГКУ, передбачає ключові зміни, спрямовані на гармонізацію приватного права: доповнення норм щодо корпоративних відносин, а також усунення суперечностей між ГКУ та ЦКУ через інтеграцію положень про суб'єктів господарювання, договори та організаційно-правові форми. Як зазначають ініціатори реформи ЦКУ, *«метою законопроекту є системне оновлення загальних засад та інститутів приватного (цивільного) права, закріплених у книзі першій ЦК України, з метою створення сучасної, внутрішньо узгодженої та ефективної юридичної основи для регулювання приватних відносин. Проект спрямований на утвердження фундаментальних принципів приватного права, адаптованих до європейських стандартів і викликів XXI століття, а також на забезпечення потреб бізнесу, інвесторів і громадян у прозорому та надійному правовому регулюванні»* [3].

Ризики невизначеності норм після скасування ГКУ та наступному значному реформуванні ЦКУ полягають у створенні прогалини в регулюванні унікальних норм ГКУ, таких як визначення «господарського договору» з його специфікою укладення, регулювання окремих видів договорів (контрактація, поставка, бартер) та функціонування вільних економічних зон, які не перенесені до ЦКУ та вимагають доопрацювання законодавства. Це призводить до правової нестабільності, ускладнюючи передбачуваність бізнесу та відкриваючи простір для зловживань.

Економічні наслідки скасування ГКУ з 28 серпня 2025 року проявляються насамперед у значному збільшенні витрат на юридичний супровід для суб'єктів господарювання, оскільки масова реорганізація підприємств (перетворення державних та комунальних у ТОВ чи АТ, актуалізація статутів та внутрішніх документів) та адаптація договорів до норм ЦКУ вимагають комплексного правового аудиту, консолтацій та потенційних судових спорів через правові прогалини, що може призвести до зростання операційних витрат для малого та середнього бізнесу в перехідний період. Окрім того, суб'єкти господарювання державного та комунального сектору економіки повинні витратити доволі велику кількість часу та зусиль для проведення процедур реорганізації. В період дії воєнного стану та триваючій військовій агресії проти України велика кількість державних підприємств працюють у оборонній сфері, тому додаткові правові перепони у їхній діяльності (у вигляді складних процедур реорганізації або правового аудиту договорів чи контрактів) можуть не лише гальмувати процес їхньої

діяльності, а й ставити під загрозу обороноздатність Української держави.

Водночас в умовах воєнного стану реформа посилює загрози інвестиційній привабливості України, створюючи правову невизначеність (скасування унікальних норм ГКУ про господарські договори та вільні економічні зони), ризики рейдерства та зловживань, а також занепокоєння міжнародних партнерів, що відлякує іноземних інвесторів та гальмує економічне відновлення, роблячи бізнес-середовище менш передбачуваним і стабільним. Загалом ідея реформування сфери господарських та цивільних правовідносин правильна, проте несвоєчасна, адже в умовах воєнного стану будь-які значні реформи можуть доволі важко втілюватись у повсякденне життя суспільства.

Список використаних джерел:

1. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення: 28.09.2025).
2. Проект Закону про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період. *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/27618> (дата звернення: 06.10.2025).
3. Проект Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої. *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57356> (дата звернення: 06.10.2025).

Чебишев М. Р.,

*аспірант кафедри правосуддя та філософії
Сумського національного аграрного університету
м. Суми, Україна*

ЗЕМЕЛЬНІ СПОРИ ТА ЗАХИСТ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ЇХ СУБ'ЄКТІВ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: МОЖЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ

Питання по врегулюванню земельних правовідносин при наявності спору являють собою одне із найскладніших у сфері цивільного судочинства. Така складність обумовлена перш за все вузьким переліком засобів доказування, де часто неможливо мати показання свідків. Самі земельні ділянки, як речові докази, охоплюються предметом спору, а письмові докази, якими є договори купівлі-продажу, оренди, емфітевзису, суперфіцію, сервітуту обумовлюють лише наявність фактів чи обставин, які мали місце на час їх укладення і не відтворюють причин виникнення спору, його розвитку та наслідків. Проведення ж земельно-технічних, інженерно-екологічних експертиз тощо є на сьогодні ускладненим та дорогавартісним, зважаючи, в тому числі і на те, що доступ до деяких земельних ділянок взагалі неможливий через активні бойові дії або їх забрудненість вибухово-небезпечними предметами.

З урахуванням даних обставин, доречно було спочатку розділити поняття «земельно-правовий спір» та «земельно-правовий конфлікт». Такий розподіл даних понять, близьких за природою походження, але різних за своєю суттю є доречним, оскільки хоча вони і стосуються одного і того ж об'єкта – земельної ділянки, але все ж мають різні можливості по їх урегулюванню. Підґрунтям щодо поняття «земельно-правовий конфлікт» є наявність існування певних протиріч між законними інтересами сторін, їх суб'єктивними правами, чи правовими обов'язками у сфері певного виду земельних правовідносин.

За позицією Я. І. Ленгер, правовий конфлікт (в тому числі і земельно-правовий конфлікт – М. Ч.) є одним із видів соціального конфлікту, у якому спір безпосередньо пов'язаний із правовідносинами сторін [1, с. 41].

В свою чергу, О. В. Олійник відзначає, що «предметом будь-якого правового конфлікту є право як його сутнісне призначення», а «будь-який правовий конфлікт спрямований на встановлення співвідношення нормативного правового регулювання суспільних відносин і сутності права, що формально виражається у Конституції держави» [2, с. 338].

Разом з тим, І. П. Лихолат зауважує, що «істотною ознакою правового конфлікту є юридичний факт, завдяки якому між сторонами, що мають гострі протиріччя та різноспрямовані інтереси і потреби, виникають правові відносини, а його учасники набувають взаємних прав та обов'язків. Наявність юридичного факту «переводить» конфлікт із побутового, економічного, політичного в правовий. Конфлікт може одразу виникнути як правовий або перетворитися на такий із іншого виду конфлікту [3, с. 54].

Отже, під поняттям «конфлікт у сфері земельних правовідносин» розуміється найбільш значимі для сторін майнові блага по відношенню до яких і проявляється інтерес особи, формуючи в такий спосіб зміст такого конфлікту. Конфлікт інтересів сам по собі ще не є земельно-правовим спором, оскільки його психологічну основу завжди складає певне невдоволення тієї чи іншої сторони, яке озвучене іншій стороні і є лише потенційним передвісником земельного спору. Таким чином, у конфлікті завжди проявляються лише перші обриси можливого (або в подальшому і відсутнього) спору про право. Саме на цьому початковому етапі важливими для кожної із сторін є диспозитивні начала, оскільки кожна із сторін самостійно приймає рішення продовжувати поглиблювати земельно-правовий конфлікт, приводячи його в стадію земельно-правового спору, чи все ж урегулювати його самостійно за рахунок віднайдень компромісу, чи виконання законних вимог іншої сторони, уникаючи таким чином земельно-правового спору із усіма вихідними із такої ситуації наслідками. При наявності конфлікту сторони, як правило, вступають між собою в перемовини, намагаючись залагодити такий конфлікт і оскільки кожна із сторін, вступаючи в земельно-правові відносини майнового характеру, не ставила перед собою за мету при наявності якихось непорозумінь вирішувати їх виключно в судовому порядку. Такі конфлікти, які проявляються у вигляді тих чи інших ускладнень, об'єктивно можуть вирішуватись і у позасудовому порядку. Таким чином, урегулювання земельно-майнових конфліктів в судовому порядку кожного разу розглядається як крайність, а не як закономірність, оскільки кожна із сторін земельних правовідносин усвідомлює той факт, що переростання конфліктної ситуації у відкритий правовий спір унеможливає в подальшому ті чи інші земельні правовідносини, які є вигідними для кожної із сторін. Лише при наявності відкритого, одностороннього, явного порушення, невизнання чи оспорювання права іншої сторони земельних правовідносин, при недосягненні бажаного результату, внаслідок перемовин, виникає реальний спір про право. Саме ця сукупність наявних фактів створює реальні підстави для переходу до іншого етапу спору – спору про право, зміст якої і зазначається у позовній заяві із зазначенням як підстав виникнення земельного спору, так і його розвитку та наслідків, яких неможливо

було уникнути за результатами перемовин його сторін. Разом з тим, «подання заяви до суду є правом учасників справи» (ч. 4 ст. 174 ЦПК України) [4], а не їх обов'язком. Це означає, що навіть при відкритті судом провадження у справі, у сторін залишається можливість врегулювати свій спір за рахунок обміну письмової форми перемовин, які мають місце на стадії підготовчого провадження або за участі судді, не вдаючись відразу у процес безпосереднього розгляду справи в судовому засіданні.

На думку С. С. Герасимчук, інститут врегулювання спору за допомогою судді є дієвим і необхідним механізмом який сприяє забезпеченню та захисту прав громадян, розвантажує суди, та є важливим кроком на шляху до модернізації судової системи [5, с. 74].

Особливість урегулювання земельно-правового спору за участю судді полягає в тому, що він є позасудовою конфіденційною процедурою, яка може мати місце до початку розгляду справи по суті і розпочинається лише після зупинення судом провадження у справі на підставі спільного клопотання сторін спору про таке урегулювання. Формат такого урегулювання має вигляд спільних нарад за участі обох сторін чи закритих нарад, які проводяться суддею з кожною із сторін окремо. Під час таких нарад суддя має право звертати увагу сторін на наявну судову практику в аналогічних справах з пропозицією можливих шляхів мирного врегулювання спору, без надання юридичних порад, рекомендацій та оцінки доказів. Фіксування такої процедури у будь-який спосіб будь-ким із її учасників, заборонено законом (ч. 9 ст. 203 ЦПК України).

При недосягнення мети таких перемовин, суд переходить до проведення підготовчого провадження. Отже, навіть на цьому етапі існування земельно-правового спору законодавець знову надає можливість сторонам регулювати свій земельно-правовий спір самостійно.

Таким чином, земельні правовідносини, в яких починає формуватися цивільно-правовий спір, але який ще не вийшов за межі конфлікту, може врегульовуватись: а) за рахунок усних перемовин сторін. Мета таких перемовин спрямована на усвідомлення обрисів тієї чи іншої правової проблеми, яка є в наявності чи може виникнути у майбутньому. З розвитком конфлікту останній переходить: б) у стадію відкритого і явного спору, скільки це означає, що перемовини сторін не принесли позитивного результату. Після цього, спір переходить у стадію процесуального його оформлення у вигляді позовної заяви.

При відкритті провадження у справі, третьою стадією по врегулюванню земельно-правового спору у позасудовому порядку є обмін сторонами письмовими заявами. Мета такого обміну передбачає можливість самостійного урегулювання сторонами земельно-правового

спору за рахунок взаємних поступок і віднайдення у спорі певного компромісу.

Четвертою стадією урегулювання земельно-правового спору у позасудовому порядку є стадія урегулювання спору за участю судді. Таким чином, законодавець надає сторонам ще одну можливість самостійно урегулювати спір. Отже, сторони при наявності тих чи інших ускладнень чи перешкод до прямого спілкування, мають цілий ряд можливостей на віднайдення компромісу і добровільного урегулювання спору у позасудовому порядку, не вдаючись до безпосереднього розгляду справи по суті в судовому засіданні. Це є важливо не лише з точки зору інтересів сторін спору, які за рахунок перемовин і урегулювання земельно-правових спорів, мають можливість економити свій час та свої фінансові ресурси, а і правосуддя та держави в цілому, оскільки правосуддя є дороговартісним для держави, а в умовах військового сьогодення – інколи є і небезпечним для життя та здоров'я всіх учасників судового процесу.

Список використаних джерел:

1. Ленгер Я. І. Конфлікт як правовий феномен: органічний, радикальний та комунікативний підхід. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : «Юриспруденція»*. 2015. № 18. Том 1. С. 41–44.
2. Олійник О. В. Правовий конфлікт в системі відносин публічного адміністрування: теоретико-методологічний аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 335–338.
3. Лихолат І. П. Правові конфлікти та правові спори: диференціація понять і особливості їх вживання. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 52–55.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 08.09.2025).
5. Герасимчук С. С. Врегулювання спору за допомогою судді у цивільному процесі: проблемні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2024. Вип. 86. Ч. 2. С. 71–75.

Чекаленко Л. Д.,

доктор політичних наук, професор,

провідний науковий співробітник

Державної установи «Інститут всесвітньої історії

Національної академії наук України»

м. Київ, Україна

БЕЗСИЛЕ ПРАВО У БЕЗСИЛІЙ ДЕРЖАВІ: ДОСВІД НЕПАЛУ

Уряд Непалу, очолюваний прем'єром комуністом *Кхадга Прасада Шарма Олі* (खड्ग प्रसाद शर्मा ओली (нар. 22 лютого 1952) заборонив в країні 26 популярних соціальних Інтернет мереж. Громадяни Непалу втратили зв'язок зі світом. Таке рішення не обговорювалось ані з парламентом, ані з партійними осередками, ані з народом. Ситуація, що склалася, викликала шок серед молоді, яка активно користується Інтернетом, спілкується з родичами, понад 7 млн яких працює закордоном. Заборону 26 популярних соціальних мереж, серед яких Facebook, Instagram, YouTube та інші, влада пояснила боротьбою з фейками та онлайн-шахрайством, вимагала їхньої реєстрації і оплати податків. Але для мільйонів непальців – школярів, студентів і малого бізнесу, це означало удар по навчанню, роботі та свободі спілкування і пересування.

Знаковим було те, що антидемократичне урядове рішення з'явилося після візиту прем'єра Непалу Олі до Китаю, де він провів низку зустрічей з китайським та російським керівниками та іншими лідерами. Очільник рф знову закинув Непалу пропозицію надіслати непальців на український фронт у складі загарбницької російської армії...

Відвідування піднебесної непальським керівником під час самоті міжнародної організації ШОС можна зрозуміти, оскільки буферність держави, постійна залежність від Індії і Китаю зробила непальську країну глибоко вразливою і залежною від економіки, політики і в цілому зовнішньополітичних рішень – «апетитів» – своїх сусідів. Непал змушений дружити з обома... Тому не виключаємо також, що рішення про уведення інформаційних обмежень, фактично цензури пов'язано з «порадами» великого китайського брата... , який вже давно увів подібні обмеження в своїй країні.

8 вересня школярі і студенти, що скандували: «Боротьба з корупцією» і «Свободу ЗМІ!», прийшли до парламенту в столиці Катманду із зверненнями щодо пояснень. Як буває у таких випадках, в охороні огорожі парламенту полетіло все, що можна було кинути, оскільки брусчатка відсутня, – книжки, зошити, а також кеди і кросівки...

У відповідь поліція відкрила вогонь по мітингувальниках бойовими набоями (!)... Не у повітря, не по ногах, не по асфальту – а цілились прямо в голови молодих людей. В результаті у столиці було вбито 19 осіб (очевидці стверджують про більшу цифру загиблих), сотні поранених...(понад 600). Остання інформацію про загиблих 8–9 вересня подає цифру вбитих і померлих від поранень в голову і груди у 72 особи [1]. Коли впали перші жертви, молодь відступила. 9 вересня у центрі непальської столиці Катманду зібрались вже тисячі протестувальників.

Лікарі та медсестри Національного травматологічного центру були в шоці: поступали молоді люди із кульовими пораненням в голову і груди. Стан багатьох був дуже тяжким. «Ми ніколи не бачили такої величезної кількості людей з такими пораненнями. У нашій лікарні є банк крові, але його було недостатньо для лікування величезної кількості людей пацієнтів». Лікарі заявили, що «хаосу можна було уникнути. Надмірне застосування сили не може бути виправдане за жодних обставин. А уряд, який робить це, не може представляти народ. Як наш уряд міг бути таким жорстоким щодо учнів, які були в шкільній формі?», – запитав доктор Сабін Покхрел. «У їхній голові, грудях, животі та інших частинах тіла застрягли гумові та бойові кулі. Ми не змогли витягнути всі кулі». Одночасно працювали три операційні. «У мене немає слів, щоб описати цю різанину», – сказав старший хірург-ортопед лікарні доктор Діпендра Пандей. «Як і інші лікарі та медсестри і я також не могли спати тієї ночі. Я ...плакав». Лікарі травматологічного центру повідомили газеті «Post», що поліція застосувала надмірну силу проти протестувальників, чого вони не могли уявити собі в Непалі. Зі 163 поранених пацієнтів, доставлених до цього центру, вісім померли від отриманих травм [2].

9 вересня протестувальники підпалили огорожі парламенту, головні офісні будинки в центрі міста: судових установ, поліцейський відділок Боді, пару популярних готелів, великий сучасний торговельний маркет-центр Батбатіні, який був забитий імпортованою технікою; квартал заможніших мешканців.

У коментарях непальської преси, яка дуже обережно критикувала уряд, згадано про засади міжнародного права, які мають захищати життя людини. Згадали і Міжнародний комітет Червоного Хреста, який ще 1949 р. у Статті №3 Женевських конвенцій забороняє будь-коли та в будь-якому місці «насильство над життям та особистістю, зокрема будь-яке вбивство [3].

Згадано також про 12 фундаментальних прав дітей. Конституція Непалу (2072 BS/2015 AD) гарантує основні права дітей, зокрема у статті 39, яка охоплює право на ідентичність, освіту, охорону здоров'я та загальний розвиток. Серед інших прав дитини перераховано заборону експлуатації, дитячих шлюбів, торгівлі людьми, небезпечної

роботи та жорстокого поводження, підкреслюється право дитини на особливий захист та систему правосуддя, сприятливу для неповнолітніх [4].

Інформація про розстріл молодих людей дуже швидко розповсюдилась країною. Запротестували інші великі міста: Покхара, Бутвал, Бхайрахав, Бхаратпур, Ітахарі та Дамак. Рух спротиву охопив весь Непал. На тлі смертельних подій прем'єр-міністр Непалу Кхадга Прасад Шарма Олі пішов у відставку. Однак протест не перебував під контролем і не вщухав... ЗМІ Непалу та Індії визначили дії уряду, як «вбивство» [5].

Постраждалий аеропорт забезпечував перельоти як непальцям, так і туристам. Туризм приносить Непалу мільйони доларів і є другою статтею поповнення бюджету країни. Туризм у Непалі становить близько 6,7% валового внутрішнього продукту (ВВП). У 2023 році Непал прийняв 1 014 876 туристів. Туристичний сектор Непалу приніс приблизно 548 млн дол. США у 2022/23 році. На 10 червня 2024 р. туристичний сектор Непалу «заробив» 327,9 мільярда рупій (2,5 мільярда доларів США) доходів. При цьому туризм поза доходом забезпечив 1,19 млн робочих місць (2023 р.). Пошкодження аеропорту було прямим ударом по економіці держави. Після кривавих подій армія взяла на себе зобов'язання навести в країні лад. Уведено комендантську годину.

Незважаючи на обурення громадськості, уряд очолила пані *Хітендра Дево Шак'ю*, яка за дві доби увела до складу уряду трьох осіб: міністра фінансів, міністра внутрішніх справ, юстиції та парламентських справ та міністра енергетики [6].

Національна комісія з прав людини опублікувала заяву, в якій закликала сили безпеки і протестувальників до стриманості. Комісія заявила, що конституція та міжнародне право гарантують право на мирне висловлення незгоди, і назвала ескалацію вандалізму та надмірне застосування сили ганьбою [7].

Після формування тимчасового уряду лідери руху покоління Z продовжують висловлювати невдоволення, що їхні вимоги не були враховані. Вони закликають до дій проти колишнього прем'єр-міністра К. П. Шарми Олі, екс-міністра внутрішніх справ та інших, а також до заходів проти корупції. Поза тим, одна фракція руху тисне на тимчасовий уряд, щоб забезпечити на виборах, оголошених на 5 березня, систему з прямим обранням глави виконавчої влади.

Однак конституція Непалу не передбачає такої системи. Конституційні експерти стверджують, що її запровадження зараз створить юридичні ускладнення, особливо враховуючи, що парламент вже розпущено, що ускладнить будь-які конституційні зміни до обрання нового законодавчого органу. Одна з двох провідних партій КПН (маоїстський центр) рішуче підтримала пряме обрання глави

виконавчої влади, хоча заявила, що під приводом перетворення конституції на документ консенсусу партія прийняла парламентську систему з застереженнями. Інша фракція, очолювана Прабешем Дахалом, що представляє рух покоління Z, вимагає запровадження безпосередньо обраної виконавчої влади на майбутніх виборах. Дахал заявляє про право суверенного народу обирати людину, яка його очолюватиме. Фракція Дахал руху Gen Z наполягає на тому, що якщо країна запровадить систему безпосередньо обраних виконавчих органів, вона повинна включати положення, що дозволяє відкликання тих осіб. Також можна запровадити положення про імпічмент. Однак не всі лідери покоління Z підтримують безпосередньо обрану виконавчу владу. Так, Пурушоттам Ядав, один з лідерів покоління Z, вважає: замість того, щоб приймати нову конституцію, Непал повинен зміцнити існуючу систему та рухатися вперед у рамках чинної конституції. За його словами, увага протестувальників... була переключена на інше, а саме на збирання грошей постраждалим [7].

Минув тиждень. Масштабних зіткнень в країні більше не повторилося. Перед парламентом і урядом проводяться акції з нагадуванням про трагічні події 8–9 вересня. Люди стоять з плакатами, на яких розміщені фотографії загиблих...

Місцеві і зарубіжні ЗМІ не повідомляють про порушення судових справ проти вбивць. Однак розміщують широкую інформацію про збирання коштів на лікування поранених і сім'ям загиблих.

Події 8–9 вересня у Федеративній демократичній Республіці Непал ще раз нагадують, наскільки є важливим дотримання правових засад в державі, які в Непалі затверджені і прийняті на законодавчому рівні, однак яких жодна гілка непальської влади не дотримується. Дивує також показова демонстрація байдужості практично всіх верств населення (поза лікарями) до результатів трагічних подій. Всі політичні сили країни відмовились від причетності до кривавих подій 8–9 вересня – розстрілу студентів і школярів. Ніхто начебто не знає, хто віддавав подібні накази. І ніхто не запропонував і не наполягає на розслідуванні злочину проти молоді. Чи є сила права у безправній країні?

Всі партії демонстративно почали готуватися до майбутніх виборів...

Список використаних джерел:

1. Prime Minister Karki visits hospitals to meet Gen Z protest victims. URL: https://x.com/kathmandupost/status/1966832499931443661?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Etweet
2. Medics shocked by bullet wounds of gen-Z protesters. URL: <https://kathmandupost.com/national/2025/09/16/medics-shocked-by-bullet-wounds-of-gen-z-protesters>

3. Violence to Life – International Humanitarian Law Databases/ Насильство над життям – Бази даних міжнародного гуманітарного права/МКЧХ | Міжнародний комітет Червоного Хреста. <https://ihl-databases.icrc.org/custom-ihl/rule89>

4. The Constitution of Nepal. https://ag.gov.np/files/Constitution-of-Nepal_2072_Eng_www.moljpa.gov.npDate-72_11_16.pdf Rights of Children Under the Constitution of Nepal.

5. The Times of India. <https://timesofindia.prosecution.journal.महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय>. <https://ag.gov.np/storage/postFile.PDF>.

6. Karki inducts Khanal, Ghising and Aryal into interim Cabinet. URL: <https://kathmandupost.com/politics/2025/09/15/karki-inducts-khanal-ghising-and-aryal-into-interim-cabinet>

7. 19 deads in Gen-Z protests across Nepal. 8.09. URL: <https://kathmandupost.com/national/2025/09/08/19-dead-in-gen-z-protests-across-nepal>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-73>

Шкелебей О. В.,

аспірант

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА МЕЖІ СУДОВОГО ВТРУЧАННЯ У СФЕРУ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ПІДХОДИ ДО ЗАХИСТУ ПУБЛІЧНОГО ІНТЕРЕСУ

Проблема співвідношення політичної влади та судового контролю є однією з найскладніших у сучасній правовій науці та практиці. У демократичних державах суди виступають не лише арбітрами у спорах між приватними особами, а й здійснюють контроль за діями та рішеннями органів державної влади. Це особливо актуально, коли йдеться про так звані «політичні рішення» – акти, що мають високий ступінь дискреційності (свободи розсуду) та безпосередньо впливають на суспільний розвиток. Європейські країни розробили спеціальні підходи до встановлення меж судового втручання у політичну сферу, що ґрунтуються на принципі верховенства права та необхідності захисту публічного інтересу.

Верховенство права (rule of Law) є основним принципом європейського конституціоналізму, що закріплений як у національних конституціях держав-членів Європейського Союзу (ЄС), так і в праві ЄС,

зокрема у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1], а також у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Зміст цього принципу полягає в тому, що будь-яка діяльність органів влади, включно з прийняттям політичних рішень, повинна відбуватися у межах закону та підлягати контролю з боку незалежних судових органів [2].

Важливо, що верховенство права не заперечує політичної доцільності як фактору управління, але визначає, що навіть у сфері політики існують чіткі межі, які не можна перетинати:

- дотримання прав людини, що означає, що рішення не можуть порушувати фундаментальні свободи, такі як свобода слова, зібрань, вибору;

- принцип пропорційності, тобто будь-яке обмеження прав має бути співрозмірним меті, яку переслідує держава;

- заборона дискримінації, тобто акти нормативно-правового характеру не можуть надавати переваги чи обмежувати права на основі раси, статі, релігії чи інших ознак;

- забезпечення доступу до правосуддя, що означає право кожного на оскарження рішення органу влади, якщо вважає, що воно є незаконним та порушує його права.

При цьому, як зазначається у спеціальній науковій літературі, політичні рішення охоплюють широкий спектр сфер: від формування державного бюджету до визначення стратегій розвитку, від зовнішньої політики до реагування на кризові ситуації (наприклад, епідемії чи економічні спади) [3]. Вони завжди пов'язані з балансуванням різних інтересів, досягненням компромісів та, часто, з урахуванням складних політичних чи економічних обставин. Саме тому уряди та парламенти у державах ЄС мають значну свободу розсуду (*margin of appreciation*) у політичній сфері.

Разом з тим, ця свобода не є абсолютною. Судові органи, хоч і не втручаються у зміст політичних рішень, зобов'язані перевіряти їх на відповідність правовим стандартам. Їхня роль – не підміняти політичні рішення, а гарантувати, що під прикриттям «політичної доцільності» не відбувається порушення конституційних принципів та правових норм.

Європейські суди розробили низку підходів до визначення меж свого втручання, які можна узагальнити як «доктрину стриманості» (*judicial self – restraint*). Вони уникають оцінки політичної доцільності (наприклад, чи краще витратити гроші на оборону чи на освіту), але водночас здійснюють перевірку на законність (*judicial review*) за трьома основними критеріями:

- законність прийняття рішення, у межах якої перевіряється, чи дотримано процедури прийняття відповідного рішення, чи діяв орган в межах своєї компетенції та чи не було рішення свавільним;

– дотримання основних прав людини під час ухвалення політичного рішення – у цих межах суд оцінює, чи не обмежуються права громадян без достатніх і обґрунтованих підстав;

– пропорційність втручання – перевірка цього критерію включає визначення того, чи дотримано баланс між публічним інтересом, на захист якого спрямоване рішення, та обмеженням прав особи.

Важливу роль у формуванні єдиних стандартів та меж здійснення судового контролю за політичними рішеннями відіграє прецедентна практика ЄСПЛ. У своїх рішеннях Суд послідовно підкреслює, що держава має «широкий простір розсуду» (*margin of appreciation*) у політичній сфері, але цей простір не є безмежним.

У якості прикладів з практики ЄСПЛ можна навести рішення у справі «Платформи «Лікарі за життя» проти Австрії» (*Plattform Ärzte für das Leben v. Austria*, заява № 10126/82 [4]), яка стосувалася свободи мирних зібрань та її обмеження державною владою. У своєму рішенні у цій справі Суд постановив, що держава має забезпечувати свободу мирних зібрань, і що навіть політичні міркування, такі як уникнення конфліктів між протестувальниками, не можуть виправдати непропорційних обмежень цього права.

Окрім того, у справах, пов'язаних з виборами (наприклад, рішення у справі «Справа Матьє-моєн та Клерфе проти Бельгії», (*Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*), заява № 9267/81 [5]), ЄСПЛ послідовно захищає принципи демократичної конкуренції, наголошуючи, що політичні рішення (наприклад, виборче законодавство) не повинні створювати дискримінаційних бар'єрів для учасників політичного процесу.

Досліджуючи питання щодо меж судового контролю за політичними рішеннями органів влади, необхідно наголосити на тому, що сфера політичних рішень у XXI столітті стикається з новими, безпрецедентними викликами. Пандемія COVID-19, повномасштабна російська агресія проти України, процеси цифровізації та використання алгоритмів у державному управлінні показали, що політичні рішення можуть мати значні та, подекуди, непередбачувані обмеження для прав і свобод.

У таких випадках постає питання про те, чи повинні суди обмежувати власне втручання, довіряючи урядам у кризових ситуаціях, чи, навпаки, посилювати контроль для запобігання зловживанням владою. Європейський досвід свідчить, що навіть в умовах надзвичайних обставин принцип верховенства права не втрачає чинності. Відтак, суди зобов'язані здійснювати принаймні мінімальний контроль, щоб забезпечити, що прийняті заходи є необхідними, пропорційними і мають чітку правову основу.

Таким чином, європейські підходи до меж судового втручання у сферу політичних рішень ґрунтуються на тонкому, але важливому балансі між двома ключовими елементами, а саме – визнання автономії

політичної влади у прийнятті рішень, які є результатом демократичних процесів, та забезпеченні верховенства права, яке обмежує цю автономію у випадках порушення конституційних принципів чи прав людини.

Як свідчить аналіз прецедентної практики ЄСПЛ, судове втручання у політичну сферу не повинно мати на меті підміну політичної волі держави, позаяк, його головна функція – гарантувати, щоб публічний інтерес реалізувався у рамках правової держави. Цей досвід є надзвичайно цінним для України, яка у процесі євроінтеграції також має знайти оптимальний баланс між демократичним врядуванням та ефективним судовим контролем, сприятиме побудові стабільної та стійкої правової системи, здатної протистояти викликам сучасності.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: у двох книгах ; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка; Книга друга: Принцип верховенства права у діяльності держави та в адміністративному праві ; відп. ред. В. Б. Аверєянов. К. : Конус-Ю, 2008. 314 с.
3. Craig P., de Búrca G. EU Law: Text, Cases, and Materials. 7th ed. Oxford : Oxford University Press, 2020. 1272 p.
4. Plattform «Ärzte für das Leben» v. Austria : Judgment of 21 June 1988, Application № 10126/82. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57558>
5. Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium : Judgment of 2 March 1987, Application № 9267/81. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57522>

Яроцький В. О.,

*аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ В УКРАЇНІ

Віртуальні активи в сучасних умовах стали одним з інструментів для збору коштів на підтримку України, зокрема через міжнародні благодійні організації. Крім цього віртуальні активи широко використовуються в міжнародних транзакціях. Зокрема, криптовалюти можуть використовуватися для проведення міжнародних розрахунків, що особливо актуально в умовах обмежень традиційних фінансових систем. Під поняттям «обіг віртуальних активів» слід вважати своєрідний процес купівлі-продажу, обміну, зберігання та передачі віртуальних активів, які є сукупністю даних в електронній формі з конкретною вартістю. В Україні, не зважаючи на те, що віртуальні активи не можуть бути засобом платежу, вони здебільшого є об'єктами цивільних правочинів, зокрема купівля-продажу чи дарування.

Регулювання ринку віртуальних активів є актуальним питанням в Україні давно, оскільки країна має відомості про використання криптоактивів та рівень обізнаності населення щодо питань, пов'язаних з обігом віртуальних активів, що робить її одним зі світових лідерів. За даними аналітичного порталу Triple A, Україна посідає одне з перших місць у світовому рейтингу володіння криптовалютою серед населення. Цей портал характеризує Україну як «глобальний криптоцентр», де володіння криптовалютою серед населення складає 15,72% (понад 6,5 мільйонів українців) [1, с. 49].

На даний час правове регулювання обігу віртуальних активів в Україні ґрунтується на Законі України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022, який легалізував даний вид активів, проте набуття чинності було відкладено, адже його Президент ветоував. Зокрема це призвело до правової невизначеності та ускладнень, зокрема, у сфері стягнення боргів. Беручи до уваги те, що Закон не набрав чинності, на сьогоднішній день постає необхідність у вирішенні проблем в сфері регулювання обігу віртуальних активів.

Тому можна вважати, що правове регулювання обігу віртуальних активів в Україні знаходиться на етапі початкового формування, що вимагає подальшого удосконалення законодавства шляхом конкретизації понятійного-категоріального апарату, визначення особливостей

правового статусу кожного з активів та можливостей їх використання, чіткого розмежування та закріплення повноважень органів державної влади, що будуть здійснювати контроль та нагляд у даній сфері. Неприпустимим є ігнорування «сірих зон», наявність яких несе загрозу діяльності державних інститутів, унеможливує захист прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб [2, с. 45].

З набранням чинності Закону України «Про віртуальні активи» передбачається внесення змін до низки інших законів, зокрема, й до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» у частині узгодження визначення поняття «віртуальний актив» та деяких інших правових засад його обігу. Це певним чином усуне наявні суперечності, проте недосконалість законодавчого визначення поняття «віртуальний актив», що застосовується у Законі України «Про віртуальні активи», та буде єдиним легітимним визначенням цього поняття після набрання законної сили відповідним Законом, може призвести до неправильного його використання у правозастосовній практиці [3, с. 614].

Прийняття Закону має позитивні та негативні моменти, які виникають між суб'єктами правовідносин, пов'язаних з обігом віртуальних активів. Позитивні сторони поширення віртуальних активів у повсякденному житті: наявність свободи емісії та децентралізації, оскільки технологія блокчейн характеризується: – відсутністю єдиного ієрархія, кожен учасник підтримує роботу системи та відіграє роль окремого сервера, централізованого емітента валюти немає; – прозорістю роботи – вся інформація є загальнодоступною і всі дані не можуть бути змінені таємно; – теоретична необмеженість – ланцюжки блоків можна розширювати нескінченно; – надійність – нові дані можна вводити лише за згодою всіх учасників мережі. Негативні моменти проявляються в наявності загрози незаконного використання віртуальних активів з метою фінансування тероризму, здійснення підривної діяльності, торгівлі забороненими товарами та їх використання для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом [4, с. 226].

Проблеми регулювання віртуальних активів полягають у високій нестабільності, відсутності чіткої законодавчої бази та складнощах із стягненням, а також у тому, що даний вид активів не можна використовувати для оплати товарів і послуг на території України. Правова колізія, технічна складність наявних віртуальних активів, а також їх спекулятивний характер (вартість віртуальних активів може різко змінюватися, а їх ціноутворення значною мірою залежить від спекулятивних очікувань, а не від реальних економічних факторів), що не опирається на реальні економічні чинники, створюють суттєві виклики для їх ефективного регулювання. Водночас варто зазначити, що додаткові

ризика для віртуальних активів в сучасних умовах в Україні виникають через воєнні дії на території нашої держави.

Перспективи віртуальних активів включають легалізацію ринку в Україні, що сприятиме його розвитку та інтеграції в економіку. Це може призвести до зростання інвестиційної привабливості, створення нових робочих місць та інноваційних продуктів і послуг. Водночас існують виклики, пов'язані з необхідністю регулювання та захисту прав споживачів. В подальшому для ефективного регулювання потрібно розробити чіткі правила оподаткування та забезпечити координацію дій між податковими органами та іншими державними органами. В той же час важливим кроком є підвищення обізнаності платників податків щодо порядку оподаткування операцій з віртуальними активами. Крім цього, зважаючи на те, що ринок віртуальних активів є вразливим до кіберзлочинності, важливо забезпечити високий рівень кібербезпеки.

Повноцінне регулювання віртуальних активів дозволить Україні зайняти лідерські позиції у розробці прогресивного законодавства для криптовалют та новітніх технологій, що, в свою чергу, може забезпечити економічне зростання країни, притягнення капіталовкладень як з боку іноземних, так і українських інвесторів, а також ефективно розвивати сучасні технології та створити нові робочі місця. Відтак, віртуальні активи можуть стати інструментом для фінансування проєктів, а також для оптимізації бізнес-процесів.

Список використаних джерел:

1. Федоренко Т.В. Правове регулювання віртуальних активів в Україні: перспективи розвитку. *Сучасний науковий журнал*. 2024. Випуск 3 (1). С. 47–53. DOI: <https://doi.org/10.36994/2786-9008-2024-3-6>.
2. Грудницький В. М. Правове регулювання обігу віртуальних (цифрових) активів в Україні. *Київський часопис права*. 2023. № 2. С. 43–49. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.2.6>.
3. Цукан С. В. Поняття, правова природа та класифікація віртуальних активів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Серія : *Право*. Випуск 80 (1). С. 613–618. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.94>.
4. Починок О. Структура правових відносин, пов'язаних з обігом віртуальних активів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2023. № 4. С. 219–231. DOI: <http://doi.org/10.23939/law2023.40.219>

НАПРЯМ 11. МИСТЕЦТВО В УМОВАХ ВІЙНИ: ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ВИКЛИКИ В УКРАЇНІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-75>

Більдер Н. Т.,

*старший викладач кафедри методології крос-культурних практик
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
м. Харків, Україна*

АРТ ОСВІТА – НАВИЧКИ СТРУКТУРУВАННЯ ЧАСУ ТА ПРОЄКТУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО

У закладах арт освіти України на сьогодні навчаються студенти, які, показав свою непохитну віру у перемогу, обрали шлях професійної самореалізації на ринку креативних індустрій. Умовно людей, які народилися до 2012 року, відносять до «покоління Z (так званих «зумерів», Gen Z). За поновленою класифікацією Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (ВООЗ) людей віком від 18 до 45 років віднесено до групи «молодь». Отже, студенти закладів арт освіти України можна віднести до групи «молодь покоління Z», які опановують вищу художню освіту в екстремальних умовах війни, що обумовлює актуальність виявлення чинників, які сприятимуть формуванню навчального середовища, що підтримує, з урахуванням психологічних особливостей художньо обдарованих особистостей.

Мета роботи – окреслити коло питань щодо задовільнення базової потреби у структуруванні реальності та часу при організації навчального процесу для українських студентів «покоління Z» у закладах арт освіти в умовах війни, оскільки хаос і невизначеність, спричинені бойовими діями, прямо суперечать цій потребі. Для майбутніх фахівців галузі креативних індустрій, чия робота значною мірою залежить від ментальної стабільності, це питання постає особливо гостро.

На сьогодні питання, чи є «покоління Z» (надалі – Gen Z) глобальним феноменом, чи лише моделлю, що описує західну цивілізацію, є предметом активних академічних дискусій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що на сьогодні в арт освіті України освіті недостатньо уваги приділяється урахуванню загального (чисельних досліджень психологічних особливостей узагальнених «зумерів») і особливостей студентства України (навчання в умовах війни). Переважна більшість публікацій з розглядом психологічних проблем цієї групи молоді датована до 2022 року –

початку повномасштабного вторгнення і не торкається питань мистецької освіти.

Використання при вивченні особливостей студентства соціологічної концепції «покоління», запропонованої американськими дослідниками Нейлом Хоувом (Neil Howe) та Вільямом Штраусом (William Strauss) [5] не означає спрощення, не означає, що кожна людина повністю відповідає «портрету покоління», а дає практичну перевагу як ефективний орієнтир для організації навчання. Отже, у контексті реалій сьогодення України означимо, що покоління Z слід розглядати як глобальний феномен, сформований технологіями, але модифікований національною особливостями з урахуванням реалій дорослішання молоді в умовах війни.

Низку проблем, що потребують розв'язання, серед яких – проблема розуміння відмінностей їх соціальної позиції, способу мислення, цінностей, запитів як таких, що змінюють в реальному часі все наше життя і формують образ найближчого майбутнього у своїх розвідках «змерів» виділила Світлана Топалова [1].

Молодь покоління Z зростала під час подій, що стали поворотними: пандемія, повномасштабне вторгнення, штучний інтелект. Узагальнені особливості Gen Z: з початком війни вони, як і всі громадяни України, опинились у ситуації прагматичної невизначеності. Ця ситуація провокує прояви вивченої безпорадності, яку, на думку Мартіна Селігмана, формує в першу чергу середовище, що травмує – в життєвих ситуаціях, які супроводжуються тривалим, нав'язливим, повторюваним травматичним досвідом, коли не підкріплено зв'язок «моя дія – зрозумілий результат», людина перестає намагатися контролювати ситуацію, що в кінцевому підсумку руйнує її [4].

Ситуація прагматичної невизначеності актуалізує потребу у структуруванні реальності (концепція, що розвивалася, зокрема, Еріком Берном у контексті «голоду на структуру») – прагнення людини до організації зовнішнього та внутрішнього світу, щоб зробити його зрозумілим, безпечним і керованим [3].

Брак сенсорного досвіду «змерів», з народження занурених у цифровий світ (технологіями вони опановують інтуїтивно) обумовлює втрату межі між реальним і віртуальним світом і сприяє формуванню кліпової свідомості зі всіма її умовними «перевагами та недоліками» – кліпове мислення в умовах війни стає не лише проблемою, а й адаптивним механізмом, актуалізація якого у ході опанування професійною арт освітою може перетворити його на інструмент швидкої творчої реакції та візуального структурування травматичної реальності.

З метою оптимізації навчального процесу з урахуванням психологічних особливостей художньо обдарованих особистостей в складних умовах (Харків – у зоні бойових ді...) згідно з планом, Робоча група із забезпечення якості освітньої діяльності Харківській державній

академії дизайну і мистецтв щорічно проводить моніторинг якості знань і on-line опитування здобувачів вищої освіти, що дає змогу виявити очікування та потреби студентів покоління Z, виявити приховані проблеми та окреслити шляхи їх розв'язання. Суб'єкти опитування – здобувачі першого, другого ті третього рівня вищій арт освіти. Детальну характеристику вибірок представлено у звітах Робочої групи з забезпечення якості освітньої діяльності [2].

Узагальнення проблем, означених студентами, які брали участь в опитуванні показує, що в умовах війни загострюється потреба у структуруванні буття через руйнування соціальних структур (зміна місця проживання, перехід на навчання за дистанційною та змішаною формами), неможливість жити очікуваним «студентським життям», часова дезорієнтація (відсутність чітких «мирних» циклів навчання-дозвілля-творчість, життя «від сирени до сирени», нездатність планувати довгострокові творчі проєкти; непередбачуваність і хаос (війна є антиподом порядку).

У «рейтингу труднощів» сприйняття здобувачами своєї участі в освітньому процесі на перших позиціях – самокритичне визнання низького рівня мотивації досягнень, низький рівень навичок цілепокладання, труднощі у структуруванні часу, небажання приймати відповідальність за результати свого навчання [2].

Для здобувачів артосвіти потреба у структуруванні має додаткові виміри, пов'язані з природою їхньої діяльності: потреба у тривалих, неперервних сесіях для втілення задуму, у планових переглядах, критиці, живій комунікації з викладачем і одногрупниками, у розумінні ролі мистецтва та своєї роботи в сучасному світі, планування кар'єри (екзистенційна криза, сумніви щодо доцільності мистецтва під час війни, неможливість планувати виставки чи довгострокові проєкти).

На виявленій опитуванням запит студентів у навчальні плани підготовки фахівців внесена дисципліна вільного вибору Психологія кар'єрного зростання та професійної самореалізації, спрямована на вивчення новітніх тенденцій щодо підготовки студентів до самостійного пошуку роботи в умовах сучасного артринку, адаптації до ринку праці та формування компетенцій, необхідних для працевлаштування та побудови кар'єри: аналіз потенційних можливостей особистості з метою складення програми професійної самореалізації, можливостей і загроз професійного середовища; постановка кар'єрних цілей і керування часом. При викладанні дисципліни основний наголос – на відпрацювання навичок проєктного мислення, цілеутворення. Діагностування (вхідне – початок, вихідне – кінець семестру) рівня сформованості навичок показало позитивну динаміку.

Покоління Z зіткнулося з травматичним досвідом, що загострило їхні потреби у безпеці, структурованості та сенсі. Успішна артосвіта для Gen Z під час війни – це освіта швидка, чутлива, візуальна

та соціально значуща. Вона має надавати структуру в умовах хаосу, використовуючи цифрові інструменти як основний засіб творчості та спілкування.

Формування навичок проєктного мислення дає змогу розширити горизонт планування і відчувати задоволення від досягнень. Організація навчального процесу в Академії – створення «Острівців стабільності», підтримка фіксованого розкладу (хоча б для онлайн-занять), ритуалізація початку творчого процесу надає студентам відчуття передбачуваності, задовольняє потребу у структуруванні реальності (часу). Дані, отримані при опитуванні студентів показали необхідність проведення подальших розвідок з метою формування програм психологічної допомоги з урахуванням психологічних особливостей, притаманним представникам Gen Z і специфіці навчання у закладі артосвіти.

Список використаних джерел:

1. Топалова С., Топалова В. Покоління «зетів»: соціально-психологічні особливості та їх врахування в управлінні освітнім процесом і трудовою діяльністю. *Фінансово-кредитні системи: перспективи розвитку*. 2024. № 2(13). С. 145–154. DOI: <https://doi.org/10.26565/2786-4995-2024-2-13>
2. Результати моніторингу якості освіти та щорічне оцінювання здобувачів. URL: <https://www.ksada.org/publiczna-informacja/zabezpechennya-yakosti-osvity/>
3. Berne E. *Games People Play: The Basic Handbook of Transactional Analysis* /Eric Berne. New York : Ballantine Books, 1996. 216 p.
4. Seligman Martin. *Learned Optimism: How to Change Your Mind and Your Life* URL: https://www.goodreads.com/book/show/26123.Learned_Optimism
5. Strauss, W., Howe, N. (1997. 400 p.). *The Fourth Turning: An American Prophecy – What the Cycles of History Tell Us About America's Next Rendezvous with Destiny*. N.Y. : Broadway Books.

Богданова-Дашак І. В.,

кандидат мистецтвознавства,

науковий співробітник відділу музикознавства та етномузикології

Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології

імені М. Т. Рильського НАН України

м. Київ, Україна

МУЗИЧНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ВИМУШЕНОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ ТА ОКУПАЦІЇ

Висвітлено долю вищих та середніх музичних навчальних закладів в Україні, які постраждали під час російсько-української війни у період з 2014 по 2025 рік. Дослідницьку увагу зосереджено навколо Донецької державної музичної академії імені С. Прокоф'єва та Северодонецького фахового коледжу культури і мистецтв імені С. Прокоф'єва.

Понад десятиліття ворожа армія продовжує завдавати великих і болісних втрат Українській державі, винищуючи цілі міста, ламаючи людські долі та забираючи життя, стираючи з лиця землі пам'ять поколінь і традиції. Непоправних збитків спричинено сфері мистецької освіти: так, за статистикою від Міністерства культури та стратегічних комунікацій України, *«станом на 25 липня 2024 року збитків зазнали 2024 заклади культури (в тому числі заклади культури, підпорядковані МКІП та іншим ЦОВВ) без урахування пам'яток культурної спадщини; з них 334 – знищені (16,5%)»* [2]. Були повністю зруйновані мистецькі коледжі в Бахмуті та Маріуполі, сплюндровані сорок вісім мистецьких шкіл, ще сімдесят дві отримали значні пошкодження (серед них – заклади у Бородянці, Харкові, Оріхові, Святогірську, в селі Одрадокам'янка Тягинської громади (Херсонщина), Маріуполі, Часовому Ярі тощо). Внаслідок обстрілів серйозних руйнувань зазнали Київська державна академія декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука, Харківський національний університет мистецтв імені І.П. Котляревського, Харківська державна академія культури, Харківська державна академія дизайну і мистецтв. Бахмутський коледж мистецтв імені І. Карабиця, Северодонецький коледж культури і мистецтв імені С. Прокоф'єва та ін.

За сухою статистикою стоїть непоправна трагедія винищення осередків української культури й мистецтва, натхненної творчості, дозвілля та освіти молоді, зникнення робочих місць викладачів, що десятиліттями передавали свою майстерність наступним поколінням майбутніх українських митців. Втрати концертних залів, цінних

інструментів, нотних бібліотек, архівів тощо не є настільки болісними, як «відтік кадрів» – педагогів студентів, які через військові дії, втрату житла, місць роботи й навчання змушені покидати рідні міста і Батьківщину. На жаль, процес культурної та освітньої еміграції набув є загрозливих масштабів. Драматичні умови існування мистецьких навчальних закладів в умовах російсько-української війни потребують ретельного вивчення та історичної фіксації, що є ключовою метою даної публікації.

Донецька державна музична академія імені Сергія Прокоф'єва розпочала свою історію 1968 року як Музично-педагогічний інститут, філія Харківського інституту мистецтв. З 1991 року заклад отримав статус консерваторії, а з 2000 року – музичної академії. За 40 років існування зі стін академії вийшли близько п'яти тисяч фахівців (за [3, с. 643]).

Катастрофічним поворотом у долі Донецької державної музичної академії став початок російської окупації Донецької області, що розпочалася 7 квітня 2014 року з утворенням так званої «Донецької народної республіки». За спогадами Олени Григорівни Антонової, яка тоді була доценткою кафедри історії музики та фольклору Донецької державної музичної академії (нині є доценткою кафедри історії світової музики НМАУ імені П. Чайковського), до травня 2014 року навчальний процес проходив у більш-менш звичному режимі. Проте вже на початку літа перед кожним постав тяжкий вибір: залишитися в окупації чи виїхати на територію, підконтрольну українській владі. Вчена рада поступово розділилася на «проукраїнську» та «проросійську» частини, а засідання трудового колективу «супроводжували» «спостерігачі» від «ДНР» з автоматами. Тож до листопада всі, хто хотів і мав можливість, поїхали з Донецька. Таким чином, Донецька державна музична академія імені Сергія Прокоф'єва стала однією з перших музичних навчальних закладів з окупованих територій, що були змушені змінити своє фактичне місце перебування та переїхати до Києва (2015). Всі викладачі Донецької музичної академії, які виїхали до України, поступово інтегрувалися до інших музичних вишів, тож у 2023 році було прийняте рішення про офіційне припинення діяльності закладу. В окупованому Донецьку лишився місцевий «аналог» втраченої академії – так звана «Донецька народна консерваторія».

Севєродонецький фаховий коледж культури і мистецтв імені Сергія Прокоф'єва (раніше «Севєродонецьке державне музичне училище») був заснований у 1966 році: «Від перших років існування училище поєднувало функції власне мистецького закладу освіти <...> й міського (згодом – обласного) центру музичної культури» [1, с. 258]. За спогадами директорки закладу, викладача-методиста і заслуженої діячки мистецтв України Марини Владиславівни Яворської, з 2014 року

коледж став центром духовної культури не лише Северодонецька, але й області (через фактичну втрату Луганської державної академії культури й мистецтв). У 2019 році заклад та його гуртожиток були якісно відремонтовані: приміщення, інструменти та чудова концертна зала справляли виключно позитивне враження на колектив та численних гостей, серед яких були провідні українські митці та музиканти. Концертні заходи, організовані силами викладачів та студентів коледжу, стали невід'ємною та улюбленою частиною культурного життя міста.

Мирне творче життя колективу Северодонецького фахового коледжу було знищене у лютому–березні 2022 року, коли почалися регулярні обстріли міста. Викладачі та учні масово тікали від війни та окупації. Влітку 2022 року будівля коледжу практично повністю згоріла внаслідок влучання ракети.

З весни 2022 року Северодонецький коледж культури і мистецтв імені С. Прокоф'єва юридично працює на базі Коломийського педагогічного фахового коледжу Івано-Франківської обласної ради, фактично провадячи свою діяльність в *online*-форматі. Директорка Северодонецького коледжу культури і мистецтв М. Яворська переконана, що педагогічному колективу коледжу вдалося удосконалити навички дистанційного викладання та набути унікального досвіду в цій сфері: завдяки навчанню *online* в умовах воєнних дій та обстрілів коледж став «рятівним колом» для учнів, які виїжджають за кордон, проте все ж таки воліють отримувати освіту на Батьківщині.

Отже, викладацькі колективи українських закладів мистецької освіти продемонстрували унікальну здатність адаптуватися до нових, часто несприятливих умов роботи. У темні воєнні часи метою музикантів-освітян є збереження традицій української музичної культури. Трагічні втрати вітчизняних музичних навчальних закладів є прямими наслідками російської збройної агресії. Попри всі складнощі, пов'язані з переміщенням до інших міст, дистанційним навчанням, розпорошеністю колективу, мистецькі коледжі та академії продовжують провадити активну навчальну, концертну та творчу діяльність.

Список використаних джерел:

1. Горбунова І., Скрипник Л., Яворська М. Діяльність Северодонецького фахового коледжу культури і мистецтв імені Сергія Прокоф'єва від 2014 року. *Збірник статей учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Культурна спадщина й ідентифікаційні процеси часів воєнного лихоліття: теоретичні та прикладні ракурси досліджень»* (Київ, 11–12 липня 2024 року) / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ : Вид-во ІМФЕ, 2024. С. 254–262.

2. 2024 об'єкти культурної інфраструктури зазнали пошкодження чи руйнувань через російську агресію. URL: <https://mcip.gov.ua/news/2024-obyekty-kulturnoyi-infrastruktury-zaznaly-poshkodzhenn-chy-rujnuvan-cherez-rosijsku-agresiyu/>

3. Тукова Т. Донецька державна музична академія ім. С. Прокоф'єва. *Українська музична енциклопедія* / гол. редкол. Г. Скрипник ; НАН України, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ : Видавництво ІМФЕ, 2006. Т. 1. С. 643.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-77>

Гаркуша В. С.,

кандидат технічних наук, доцент

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

м. Дніпро, Україна

МОТИВУЮЧІ СКУЛЬПТУРИ ЯК ЕЛЕМЕНТ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

Період кінця XIX – початку XX ст. є початком народження авангардних ідей як в мистецтві так і в культурі у цілому. Для цього періоду також характерні урбаністичні тенденції, які в свою чергу спричинили масове будівництво однотипних багатоповерхових споруд. Вулична скульптура використовується не тільки як прикраса прибудинкової території приватних будівель, вона також доречна у великих містах. Скульптура відіграє величезну роль у духовному та естетичному збагаченні міського середовища. В наш час скульптура міського ландшафту формується в умовах свободи самовираження, орієнтована на пошук та новаторство. У всі часи скульптурі було властиво зображати переважно живі істоти, особливо людей.

Скульптура – це вид мистецтва, заснований на принципі об'ємного, фізично тривимірного зображення предмета. Як правило, об'єкт зображення у скульптурі – людина; постановка її фігури у просторі, передача її руху, пози, жесту, світлотіньове моделювання, посилююча рельєфність форми, архітектонічна організація об'єму, зоровий ефект її маси, вагових відношень, вибір пропорцій, специфічних у кожному випадку, характер силуету є головними виразними засобами цього виду мистецтва [1, с. 2].

На вигляд скульптури XX ст. вплинули також зміни в оточенні людини та її способі життя. Наприклад, прості та прямолінійні форми

сучасних громадських будівель зажадали узагальнених форм пов'язаної з ними скульптури. Найпоширенішим і найдоступнішим видом мистецтва у публічному просторі паблік-арту є графіті, монументальна графіка, інсталяційні проекти та об'ємна скульптура. Мабуть, міську скульптуру можна було б віднести до мистецтва паблік-арту, маючи на увазі його безпосередню присутність у громадському просторі.

З появою таких сучасних тенденцій як інсталяції, ленд-арт, акціонізм, монументальна та монументально-міська скульптура більше не є єдиними у своєму жанрі, і в міському мистецтві з'явилася і нескінченна кількість нових і складно описуваних видів міської скульптури. За допомогою абстрактних форм виражають своє ставлення до навколишньої дійсності, неодмінно вступають у контакт з не підготовленим глядачем-пішоходом. Абстрактні скульптури врастають в урбаністичні пейзажі. Дуже часто не вистачає відповідного простору, який дозволяє скульптору виразно вписати свій твір у навколишній ландшафт.

Існують певні естетичні норми, за якими місцезнаходження даного елемента можливе з художньої точки зору [2, с. 24]. Доречним місцезнаходженням вуличних скульптур є:

- парки та сквери;
- дитячі майданчики;
- розважальні комплекси;
- вулична скульптура;
- спеціально відведені місця під відкритим небом.

Це можуть бути твори одного автора або різних, або зібрання скульптур різних епох, чи інші варіанти Сучасний дизайнер архітектурного середовища проєктує не тільки умови для життєдіяльності, але й емоційну атмосферу, «дух місцевості», сценарій емоційних переживань. Існує необхідність поповнити арсенал засобів дизайнерів архітектурного середовища за рахунок запозичення методів сучасного мистецтва [3, с. 171].

Увага до дизайну міських просторів, місць, де відбувається публічне життя, зумовлена прагненнями покращувати соціальну комунікацію, а також поліпшувати якість міського життя загалом. Скульптура не створює віртуальний простір, відкриваючи вікно в безмежність, а займає місце, рухається, накладається на локацію або змінює її. Скульптура займає реальний геопростір та є одним із важливих художніх засобів візуальної інтеграції міських локацій. Міська скульптура є ключовим елементом у реалізації дизайн-стратегій щодо облаштування публічних просторів на концептуальній основі нового урбанізму, спробі узгодити вертикальне та горизонтальне місто.

**Рис. 1. Скульптура
«Щедрий кіт»,
м. Черкаси, Україна**

**Рис. 2. Скульптура коту
на балконі готелю,
м. Черкаси, Україна**

Міські скульптори шукають оригінальні дизайн-рішення для перетворення звичних практик міського життя на більш різноманітні. Наслідком цього є те, що знайомий простір мешканці сприймають по-новому, він «оживає». «Оживляючи» публічні місця, арт-митці сприяють виникненню просторової зацікавленості містян. Міська скульптура впливає візуально та змістовно, спонукає до сенсів. Для скульптури стають суттєвими також «інші» виміри, що вкорінені не у фізичному, а в емоційному та інтелектуальному середовищах.

Яскравим прикладом таких скульптур є скульптура «Щедрий кіт», яка розташована у парковій зоні (рис. 1) та скульптура коту на балконі готелю «Слов'янський» (рис. 2) у м. Черкаси. Скульптура «Щедрий кіт» призначена для збору коштів для безпритульних тварин. Перехожі охоче роблять свій вклад у добру справу, а не тільки отримують позитивні емоції від споглядання скульптури. Скульптура є не тільки міською атракцією, а ще дає можливість взяти участь у добрій справі. Скульптура коту на балконі готелю «Слов'янський» приваблює туристів та робить міське середовище більш привабливим та містить у собі певну легенду, яку із задоволенням переповідають відвідувачам. Є випадки, коли скульптура несе у собі сакральний сенс як от скульптура «Бичку-Годувальнику» у м. Бердянськ (рис. 3). У часи Другої Світової війни та післявоєнні роки бичок як основний улов риболовецьких промислів врятував містян від голоду. Однак у 70-х роках минулого століття ця рибка зникла. Після чого містяни вирішили,

що було виловлено весь об'єм цієї риби, тому було вирішено на знак подяки встановити пам'ятник. Після цього популяція азовського бичка почала поступово відновлюватись.

Рис. 3. Пам'ятник бичку-годувальнику, м. Бердянськ, Україна

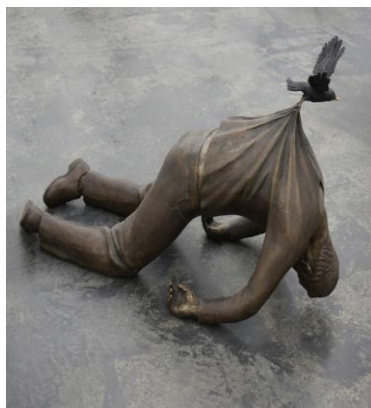

Рис. 4. Скульптура «Не падай духом», м. Берген, Норвегія

На рис. 4 наведено скульптуру «Не падай духом», яка знаходиться у м. Берген, Норвегія. Тут ми вже бачимо більш психологічний сенс. Її призначення підтримати моральний дух людей та віру у те, що як би важко не було, з будь якої ситуації є вихід, навіть якщо здається, що його немає. «Життя складне, однак воно того варте!» – ось в чому сенс подібних елементів у міському середовищі. Вони здатні поліпшувати психологічний стан людей. Багатьом цього часто не вистачає.

Споглядання цих фігур може спонукати глядачів до переоцінки власних цінностей. Міська скульптура вирішує завдання творчої трансформації одноманітних міських просторів, урізноманітнює ритміку міської «тканини вулиці». Однією з найважливіших функцій міської скульптури є створення сенсу місця, міських локацій, встановлення композиційної ритміки із забудованим середовищем. Через поєднання з архітектурою міська скульптура покликана зробити місце унікальним, сформувану неповторність [4, с. 2].

Висновки. Стрімкий розвиток сучасних інженерних потреб міста нерозривно пов'язаний із його образною складовою. Саме в цій сфері відбувається синтез пластичного мистецтва з функціональними завданнями, що дозволяють вирішувати не тільки інноваційні питання та поєднувати нові технологічні прийоми, а й дозволяє сприймати міське середовище як сучасний, комфортний та емоційний простір. Скульптура може бути не тільки об'єктом мистецтва, а й центром

тяжіння як для місцевих жителів так й для туристів, що позитивно впливає на бюджет міста.

Список використаних джерел:

1. Вергунов С. В. Скульптура, як об'єкт промислового дизайну. *Вісник ХДАДМ*. 2011. № 4. С. 4–6.
2. Кузьміна Г.О. Сучасна паркова скульптура в міському середовищі. *Проблеми розвитку міського середовища*. 2012. Вип. 7. С. 127–132.
3. Тюрікова О. М., Погорелов О. А. Арт-дизайн в сучасній проектній практиці дизайнерів архітектурного середовища (ДАС). *Проблеми теорії та історії архітектури України*. 2016. № 16. С. 119–123.
4. Фесенко Г. Скульптура в міському дизайні: мистецтво артикуляції просторів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 39. Т. 3. С. 28–34.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-78>

Harmash L. V.,

*Doctor of Philology, Professor,
Professor at the Department of Ukrainian Literature
and Journalism named after Professor Leonid Ushkalov
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
Kharkiv, Ukraine
LE STUDIUM research fellow
Université de Tours
Tours, France*

Lukianchenko O. M.,

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department
of Primary Education and Innovative Pedagogy
Dragomanov Ukrainian State University
Kyiv, Ukraine*

ART OF RESISTANCE: UKRAINIAN POETRY AND MUSIC AS A FORM OF CULTURAL DÉFENSE DURING THE WAR

In the context of the Russian–Ukrainian war, art has become an essential element of Ukraine's cultural security and moral resilience. Poetry and music not only record historical experience but also create a symbolic space

of resistance, in which word, rhythm, and sound function as instruments of collective therapy and identity preservation.

Within the framework of cultural memory described by Aleida Assmann [1], art serves as a mediator between the personal and the national dimensions of experience. War poetry and contemporary Ukrainian songs shape a narrative of dignity, compassion, and unity. They counteract the aggressor's destructive narratives, document acts of violence, and simultaneously affirm humanity as the highest value.

The poetry of Oksana Maksymchuk [8] exemplifies the “poetry of witness” [4], in which language responds to traumatic experience through fragmentation, brevity, and repetition. Her texts, along with the works of Serhiy Zhadan [11], Lyudmyla Khersonska [5], Halyna Kruk [6], and others, reveal the connection between the inner form of the word and the process of thinking under existential threat. As Dominick LaCapra argues, trauma disrupts the link between experience and its linguistic expression, yet art allows this link to be partially restored – to “speak the unspeakable” [7].

Ukrainian song during wartime has become a powerful factor of civic mobilization. As Sergii Cane notes, Ukrainian pop, rock, and rap of 2022–2023 constitute an acoustic image of resistance, merging European stylistic elements with national symbolism: “nach einem Augenblick des Schocks zu Beginn der Invasion ist auch die Musik selbst zurückgekommen und verbindet die Nation im Kampf ums Überleben” [2, p. 437]. Songs such as “*Stefania*” (Kalush Orchestra), “*Bude vesna*” (Max Barskih), “*Misto Marii*” (Okean Elzy), and “*Vilni liudy*” (Bez Obmezhen) perform moral and unifying functions. They transform emotions of fear and loss into a sense of solidarity, restoring communicative bonds among people.

From the perspective of the sociology of music [7], art can act as a driving force of social change. Circulating through social networks, Ukrainian wartime songs become a mediated form of civic voice. In the digital age, the culture of resistance acquires a global resonance: through platforms such as YouTube, Spotify, and TikTok, the works of Ukrainian artists function as instruments of cultural diplomacy, shaping a new image of Ukraine as a country of European values.

The art and literature of war simultaneously perform a memorial function: they document the experience of the present and create a future archive of national memory. According to Paul Ricoeur, memory exists not only as recollection but also as an ethical duty: “The duty of memory is the duty to do justice, through memories, to an other than the self” [9, p. 89]. This ethical intention characterizes contemporary works dedicated to the dead, the imprisoned, and the destroyed cities – works that become forms of spiritual resistance to oblivion.

Thus, Ukrainian poetry and music in wartime fulfill the functions of cultural defense, combining documentation and artistry, individual

expression and collective solidarity. They sustain the cognitive integrity of society, preserve emotional memory, and contribute to the affirmation of national subjectivity within the global humanitarian context. The art of resistance is not merely a reaction to aggression but a form of cultural renewal that testifies to the vitality of the Ukrainian language and culture even in the darkest of times.

Bibliography:

1. Assmann A. Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives. Cambridge University Press, 2011.
2. Cane S. "Der Klang des Widerstands: Pop, Rock, Rap & Hiphop aus der Ukraine." *Osteuropa*, 72 (6–8), 2022, c. 437–446.
3. Eyerman R., Jamison A. Music and Social Movements: Mobilizing Traditions in the Twentieth Century. Cambridge : Cambridge University Press, 1998.
4. Forché C. (Ed.) Against Forgetting: Twentieth-Century Poetry of Witness. New York : W. W. Norton, 1993.
5. Khersonska L. Today Is a Different War. Boston: Arrowsmith Press, 2023.
6. Kruk H. Lost in Living: Poems. Sandpoint, ID: Lost Horse Press, 2024.
7. LaCapra D. Writing History, Writing Trauma. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2001.
8. Maksymchuk O. Still City. London: Carcanet Press, 2024.
9. Ricoeur P. Memory, History, Forgetting. Chicago: University of Chicago Press, 2004.
10. Words for War: New Poems from Ukraine / edited by Oksana Maksymchuk, Max Rosochinsky. 2nd ed. Boston: Academic Studies Press, 2022.
11. Жадан С. Скрипниківка. Чернівці: Меридіан Черновіц, 2023.

Guo Kai,

PhD in Art Studies,

Senior Lecturer at the Department of Fine Arts

Hubei Institute of Fine Arts

Hubei, China

Zhang Jizhong,

Vice Dean of the School of Arts

Shaoxing University of Arts and Sciences

Shaoxing, China

**THE TRANSFORMATIVE POWER OF ART:
AESTHETIC INNOVATION AND EMOTIONAL HEALING
IN THE MODERN WORLD**

Art has always carried a mysterious ability to reach where words cannot. In the twenty-first century – an era defined by speed, technology, and emotional fatigue – this ability becomes especially relevant. Art no longer functions as a decorative element of culture; it becomes a language of empathy and renewal [5, p. 24]. Whether it is a painting, a performance, or a digital installation, art offers a way to reconnect with what is deeply human – to see, to feel, and to heal [2, p. 17]. The aim of this paper is to examine the transformative role of art in the modern world: how aesthetic innovation influences our emotional landscape and why creativity remains one of the most profound tools for restoring balance and meaning in contemporary life [4, p. 11].

Theoretical background Historically, art has reflected the evolution of civilization, responding to the changing moods of each epoch [5, p. 33]. From the harmony of Renaissance proportions to the boldness of modern abstraction, every artistic revolution has carried a rethinking of what it means to be human. Contemporary artists, working in multimedia, performance, or conceptual frameworks, continue this search – not to imitate life but to question it, to expand perception, and to invite dialogue [6, p. 48]. John Dewey once wrote that art is an experience rather than an object [1, p. 22]. This idea remains central today. Through aesthetic experience, people find coherence between thought and emotion, logic and imagination. In a time when fragmentation defines much of our reality, the unity that art offers becomes a rare and valuable form of healing [2, p. 51]. Aesthetic innovation and creative transformation Today's artistic landscape is rich with experimentation. Digital technologies have opened new spaces

for creativity – virtual exhibitions, AI-generated art, immersive installations – yet the essence of art remains deeply human [6, p. 64].

Innovation serves not as a replacement for the artist's hand, but as a way to extend their sensitivity. Through the fusion of sound, motion, and visual form, contemporary creators build worlds that evoke a full sensory experience. This interactivity transforms the viewer from a passive observer into an active participant – someone who feels, interprets, and completes the artwork through their own emotions [3, p. 29]. In Ukraine and beyond, young artists increasingly explore hybrid forms that combine tradition and technology. Murals, interactive performances, and public art projects often address themes of resilience, identity, and the fragile connection between humans and their environment [4, p. 18]. Such projects remind us that art is both reflection and transformation – it documents what exists and, at the same time, inspires change [5, p. 41].

Art as emotional and cultural healing The healing aspect of art cannot be overstated. Creative activity allows people to process complex emotions, giving shape to what otherwise remains silent [1, p. 27]. Art therapy, painting, and sculpture have become integral parts of rehabilitation programs around the world, helping individuals cope with trauma and rediscover harmony [2, p. 73]. When a person creates, they do not simply express pain – they reorganize it into a structure of meaning. Beauty, in this sense, is not luxury; it is survival [3, p. 37]. On a collective level, art heals communities. Public exhibitions, social art initiatives, and cultural dialogues bring people together, encouraging empathy and mutual understanding [4, p. 52]. In a world often polarized by conflict and fear, art creates shared emotional ground. It reminds society that sensitivity, imagination, and kindness are not signs of weakness but of strength [5, p. 66].

The role of the artist in contemporary culture The artist today stands at the crossroads of creation and communication [6, p. 80]. They are no longer only a maker of objects but also a curator of feelings and ideas. Artists translate the complexity of modern life into forms we can see and feel. They help societies confront the unspoken – loneliness, alienation, uncertainty – and turn these into moments of awareness [4, p. 39]. In doing so, the artist becomes a mediator between individual experience and collective consciousness, inviting others to see the familiar in a new light [3, p. 55].

Global dialogue and cultural exchange Art also functions as an instrument of dialogue. It crosses borders where politics and language often fail [2, p. 61]. International exhibitions, cultural exchanges, and digital collaborations have made art a form of diplomacy – a way for nations to speak in tones of empathy rather than competition [4, p. 68]. Through this global dialogue, humanity discovers that creativity is our common ground, and that through aesthetic understanding we can overcome cultural distance [3, p. 71].

Conclusions The transformative power of art lies in its ability to make people feel alive and connected [1, p. 75]. It reawakens emotions

numbed by routine, gives dignity to suffering, and inspires the imagination to build better realities [5, p. 79]. When art combines aesthetic innovation with emotional honesty, it does more than decorate our lives – it shapes our moral and spiritual landscape [4, p. 83]. Ultimately, art is not about escaping reality but about transforming it. Its purpose is to humanize progress, to remind us that behind every image or idea there is a heart seeking expression. The modern world may be driven by algorithms, but art keeps it humane. Through its beauty and its courage, it continues to heal, to question, and to renew the very essence of being human [6, p. 88].

Bibliography:

1. Dewey J. Art as Experience. New York: Minton, Balch & Company, 1934.
2. Dissanayake E. Homo Aestheticus: Where Art Comes From and Why. University of Washington Press, 1995.
3. Bourriaud N. Relational Aesthetics. Dijon: Les Presses du Réel, 1998.
4. Rancière J. The Politics of Aesthetics. London: Continuum, 2004.
5. Gombrich E. H. The Story of Art. London: Phaidon Press, 2020.
6. Bishop C. Artificial Hells: Participatory Art and the Politics of Spectatorship. London : Verso, 2012.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-80>

Дмитренко Н. В.,

*доктор філософії, доцент кафедри образотворчого мистецтва,
заступник декана з науково-педагогічної
та соціально-гуманітарної роботи
факультету образотворчого мистецтва і дизайну
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

ДИМ ХАДЖІ-АГИ БАБОВИЧА В КОНТЕКСТІ ОСМАНСЬКОГО ВПЛИВУ НА АРХІТЕКТУРУ ЄВПАТОРІЇ

Дім Хаджі-аги Бабовича є однією з ключових пам'яток історико-архітектурної спадщини Євпаторії, що відображає специфіку житлової архітектури Криму кінця XVIII – початку XIX століття. Ця споруда поєднує елементи місцевих традицій та ознаки османського архітектурного впливу, що є характерним для північного Причорномор'я у пізній період османського панування. Дім Бабовича є унікальною пам'яткою архітектури Євпаторії, що відображає синтез місцевих традицій та османського впливу. Споруда поєднує в собі

функціональність з декоративною виразністю фасадів та внутрішніх приміщень. В архітектурі будинку простежується застосування традиційних матеріалів та декоративних елементів, які перегукуються з османською будівельною практикою: різьблені дерев'яні екрани, ажурні балкони та айван (відкрита галерея), що формують приватний та публічний простір одночасно [3, с. 32–35].

Архітектурна композиція будинку вирізняється своєю органічною інтеграцією у міське середовище та одночасним підкресленням соціального статусу власника. Споруда має двоповерхову структуру з характерним для османської архітектури внутрішнім двориком, що служив як функціональною, так і декоративною складовою житлового комплексу [6, с. 214–217]. Внутрішнє планування забезпечує раціональне зонування простору, поєднуючи приватні та громадські функції будинку, що відповідало побутовим потребам його власника.

Особливу увагу привертають декоративні деталі айвану. Використання різьблених дерев'яних елементів, арок і декоративних вставок демонструє синтез кримських і османських естетичних традицій. Віконні рами та дверні прорізи мають характерну для османського стилю арочну форму, а балкони та ганки прикрашені витонченим різьбленням. Інтер'єр будинку, на жаль, не зберігся, архівні фотографії з колекції Євпаторійського музею зафіксували тільки зображення айвану та внутрішнього подвір'я. Стеля веранди прикрашена різьбленими панелями з декоративними елементами, які характерні для мистецтва ісламу: геометричні орнаменти, арабески та растрові мотиви [4, с. 27–46].

Особливий інтерес представляє співвідношення османського впливу та локальних архітектурних традицій Криму. Загальна стилістика будинку зумовлена впливом османської архітектури, застосування місцевих будівельних матеріалів, адаптації до кліматичних умов та інтеграції в середньовічну планувальну структуру Євпаторії. Такий художній синтез дозволяє розглядати Дім Хаджі-аги Бабовича як унікальний приклад культурної трансформації, де простежуються османські, кримськотатарські та місцеві елементи художньої мови.

Важливим аспектом є й соціокультурний контекст будівлі. Дім не лише відображав соціальний статус Хаджі-аги Бабовича, а й служив центром громадського життя та міської еліти Євпаторії, а саме – караїмської громади [1, с. 45–59]. Збереження та дослідження цієї пам'ятки має велике значення для розуміння культурних процесів Криму XVIII–XIX століть. Аналіз архітектурних форм, декоративних мотивів та планувальних рішень дозволяє відтворити картину взаємодії локальних традицій в контексті пізнього впливу Османської імперії. Крім того, вивчення дому Хаджі-аги Бабовича сприяє більш широкому осмисленню культурної ідентичності Євпаторії як міста з багатошаровою історією та унікальним художньо-архітектурним спадком.

Отже, дім Хаджі-аги Бабовича є яскравим прикладом того, як османські архітектурні традиції інтегрувалися у кримське середовище, формуючи унікальний синтез стилів. Вивчення його архітектурних і декоративних особливостей дозволяє не лише розкрити естетичну та історичну цінність споруди, а й простежити шляхи культурних взаємодій у регіоні, що було характерним для Північного Причорномор'я. У підсумку, дім Бабовича в Євпаторії виступає як важливий об'єкт для дослідження архітектурного спадку Криму, демонструючи синтез культурних традицій, що формували художній образ міста в період кінця XVIII – початку XIX століття [2, с. 54–60]. Систематичне дослідження та популяризація цієї пам'ятки сприятиме збереженню історико-культурної спадщини Криму та поглибленню знань про її мистецькі особливості.

Розгляд означеної пам'ятки у ширшому історичному контексті дозволяє побачити Євпаторію як важливий центр, що перебував на перетині культурних впливів Візантії та Османської імперії. Місто з часів Візантійської імперії періоду середньовіччя функціонувало як торговий та адміністративний вузол на Чорному морі. Після включення Криму до складу Османської імперії відбувається значне перетворення архітектурного середовища: з'являються традиційні турецькі житлові комплекси, мечеті, медресе та громадські будівлі, які формують нову культурну ідентичність міста. Однією з характерних рис османського впливу в Євпаторії є наявність турецьких хамамів, які також виконували соціальну роль у житті міста, були важливим елементом міської інфраструктури.

Вивчення будинку Хаджі-аги Бабовича та порівняння його з іншими культурними об'єктами в Криму дозволяє простежити особливості адаптації турецької архітектурної спадщини до умов південнокримського середовища, а також інтеграцію декоративних та конструктивних рішень у локальний архітектурний контекст [5, с. 67–68].

Висновки підкреслюють важливість комплексного підходу до дослідження пам'яток Криму, включно з житловою архітектурою та громадськими спорудами. Дослідження дому Хаджі-аги Бабовича у поєднанні з аналізом турецьких хамамів Євпаторії дозволяє глибше зрозуміти соціокультурні механізми формування міського середовища, архітектурні традиції, а також історичну взаємодію Візантійського та Османського культурних впливів на Північне Причорномор'я.

Список використаних джерел:

1. Полканова А. Кримські караїми. *Кримська спадщина*. 2015. № 2. С. 45–59.
2. Kent, N. *Crimea: A History*. Oxford: Oxford University Press, 2016. 288 p.

3. Paskaleva E. G. The architecture of the four-iwan building tradition as a representation of paradise and dynastic power aspirations: Dissertation. Leiden University, 2010. 285 p.

4. Peker A. U. The Monumental Iwan: A Symbolic Space or a Functional Element? *METU Journal of the Faculty of Architecture*. 2005. Vol. 22. (1). P. 27–46.

5. Sacred Landscapes of Crimea: Cultural Heritage and Preservation, ed. by E. A. Razumov. Kyiv : National Academy of Sciences of Ukraine, 2020. 248 p.

6. Аль-Фарукі, Ісмаїл Раджі; Аль-Фарукі, Лоїс Ламія. *Атлас ісламської культури* / Ісмаїл Раджі Аль-Фарукі, Лоїс Ламія Аль-Фарукі ; пер. з англ. А. Василенка. Рівне : Ісламської Думки, 2024. 624 с. URL: <https://ikiacademy.org/uploads/0-1-202407251721935380.pdf> (дата звернення: 25.09.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-81>

Корчемна А. С.,

*здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня освіти
спеціальності 014 Середня освіта*

спеціалізації 014.01 Українська мова і література

кафедри слов'янської та романо-германської філології

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Шарагіна О. В.,

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри слов'янської

та романо-германської філології

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

АРХЕТИПНА ДОМІНАНТА ЖІНОЧИХ ПОСТАТЕЙ У ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ «ЗІВ'ЯЛЕ ЛИСТЯ» ІВАНА ФРАНКА

Сучасне літературознавство дедалі частіше зосереджується на психологічних й архетипних аспектах змалювання персонажів як засобах репрезентації культурного духу епохи та колективного досвіду. Особливе значення у цьому контексті має поетична творчість Івана Франка, що вирізняється глибиною емоційного сприйняття світу та майстерністю художнього змалювання жіночих образів.

Метою роботи є комплексне дослідження архетипів жіночих образів у поетичній збірці «Зів'яле листя» Івана Франка крізь призму психоаналітичних інтерпретацій та індивідуального авторського світосприйняття, а також з'ясування їхньої ролі в розкритті внутрішнього світу ліричного героя.

«Архетип – прообраз, ідея, первинний мотив, теоретично вірогідна форма» [2, с. 96]. Вперше поняття «архетип» було вжито в науці швейцарським психологом Карлом Густавом Юнгом («Психологічні типи», «Архетипи і колективне несвідоме», «Психологія і алхімія»). Особливо цікавим в літературознавстві є підхід до розмежування жіночих архетипів (К. Хоптинською, В. Даниленком, Н. Зборовською).

За слушною градацією швейцарської вченої Тоні Вольф, наукові праці якої базувалися на філософії Карла Густава Юнга, пропонуємо для нашого художнього дослідження такі чотири основні жіночі архетипи як Матір, Гетера, Амазонка й Медіум. «Подібно до чотирьох основних психологічних функцій, усі чотири структурні форми притаманні кожній жінці. Якщо це буде можливо, вона реалізує те, що найбільше відповідає її натурі» [1, с. 275]. У кожній жінці від природи закладений один домінантний архетип, інші є дотичними.

1. Матір. *Архетип матері – символ захисту й безмежної турботи* (роман «Майже ніколи не навпаки» М. Матіос, повість «Ніоба» О. Кобилянської, роман «Марія» У. Самчука), де матір виявляє себе не лише у сфері материнства, охоплює дружні, робочі й партнерські взаємини: коло спілкування – не лише її діти, а й інші представники суспільства. До жінки-Матері звернено набагато більше вимог, аніж до інших. Негативною рисою цього архетипу може бути надмірне командування та постійне намагання контролювати будь-яку життєву ситуацію в житті дитини, позбавляючи її права власного вибору. Жінка-мати повністю відсторонюється від особистих бажань, потреб, амбіцій. Її самореалізація – покликання. Під надмірний контроль жінки потрапляє її чоловік, оскільки, турбуючись про всіх навкруги, мати бере на себе маскулінні обов'язки. Піклування – основна характеристика архетипу Матері. І саме підвищена тривожність часто є причиною душевної травматизації материнського образу.

2. Гетера. *Різновид жіночого архетипу, що містить у собі суперечливі емоції: гордість і вразливість, натхнення й спустошення, ніжність і жорстокість* (роман «Серафима» О. Ульяненка, новела «На віру» М. Коцюбинського, роман «Графиня» В. Лиса). Гетера – не лише жінка, яка прагне в житті лише кохання задля задоволення власних потреб, вона може бути хорошою колегою або ж подругою. Пріоритет цієї жінки – в побудові досконалих стосунків з партнером, її цікавить насамперед чоловіча психологія, вона опікується партнером. Для свого чоловіка Гетера – джерело натхнення, краси, мудрості й задоволення. Негативна риса цього архетипу виявляється у втраті

зв'язку з реальністю, присвячуючи всю себе своєму партнерові. Життя партнера для Гетери – більша цінність, аніж її власне. Особливе значення для неї мають стосунки з батьком – першим чоловіком у її житті. Піклування про своїх дітей для Гетери не пріоритетне. Однак вона перебуває в досить тісному душевному зв'язку з ними, що уподібнює цей архетип з архетипом Матері.

3. Амазонка. Жінка цього типу впевнена в собі, незалежна, завжди наполеглива в досягненні омріяної мети, рішуча й витривала (поема «Бояриня» Л. Українки, роман «Музей покинутих секретів» О. Забужко, роман «Ворошиловград» С. Жадана). В її пріоритеті – упорядкованість й організованість особистого простору, нею завжди керує успіх, вона не зосереджена на стосунках з іншими, їй не надто важливий душевний взаємозв'язок з людьми. Своїх партнерів ця жінка сприймає суперниками. Амазонка завжди ставить перед собою конкретну ціль, якої досягає самостійно, в чому й проявляється її маскуліність. Це так званий чоловічий протест, через який жінка прагне витіснити почуття власної неповноцінності, нетиповою для неї агресивною поведінкою. Авторитетом Амазонки є її бойовий дух. Вона часто сувора, занадто вимоглива, не схильна до компромісів, не завжди вдається приділяти багато часу родині.

4. Медіум. Архетип Медіум є одним з найскладніших серед усіх типів жінок (повідість «Інститутка» М. Вовчок, поема «Кассандра» Л. Українки, роман у віршах «Маруся Чурай» Л. Костенко). Така жінка завжди стоїть між свідомим і несвідомим. Архетип Медіума характеризується невідомістю, загадковістю. Жінка-Медіум має добре розвинену інтуїцію, вона досить мудра й винахідлива. Для Медіума більш важлива саме колективна частина її життя, а не особистісна. Жінці буває складно встановити межу між особистим й чужим світовідчуттям. І тут перед нею постає надважливий виклик – вибудувати власні кордони й суворо дотримуватися їх. Негативними аспектами архетипу Медіум є підвищене керування інтуїтивними ідеями та поглиненість несвідомим. Медіум часто докладає неабияких зусиль, щоб повноцінно реалізувати себе в повсякденні, де цінуються порядність, організованість та соціальна незалежність, що зближує жінку-Медіум з протилежним архетипом – Амазонкою.

У поетичній збірці «Зів'яле листя» Івана Франка архетипні жіночі образи постають крізь призму віддзеркалення внутрішніх переживань митця, трагічності нерозділеного кохання та уявлень про мінливу сутність жіночої поведінки. «У кожному вірші, в кожному “жмутку” вирізьблюються різноманітні жіночі характери й особливості поведінки, “голоси” та “обличчя” – власне, ідеї, які, за принципом концентричного кола, можуть зводитись до спільної “точки” – художнього образу, який психологічно сумісний з реальною особою, що була

не байдужою для біографічного автора чи особою, життя якої слугувало джерелом тексту» [5, с. 835].

Перший жіночий образ, змальований І. Франком у ліричній збірці, варто зіставити з архетипами Матері й Медіума, оскільки автор зображує першу кохану як чуйну, сором'язливу й ласкаву дівчину. Поряд з такою жінкою чоловік відчуває себе окриленим й не боїться висловлювати найпотаємніші почуття: *«Ти добра, щира! / О, не ошукати / Мого серця гордості лускою! / Я зрозумів тебе! Ти добра, щира!»* [3, с. 30]. У цих рядках звучить сподівання автора на те, що його кохана не завдасть душевного болю й відповість взаємністю на почуття чоловіка.

Другий жіночий образ збірки відповідає архетипу Амазонка. Ця жінка, описана І. Франком, – сильна духом і віддана своїм глибоким переконанням, самостійна й незалежна від оточення, її не цікавить світ чоловіків. Такою письменник зображує її у вірші *«Тричі мені являлася любов»*: *«Явилась друга – гордая княгиня, / Бліда, мов місяць, тиха та сумна, / Таємна й недоступна, мов святиня. / Мене рукою зимною вона / Відсунула і шепнула таємно: / «Мені не жити, тож най умру одна!» / І мовчки щезла там, де вічно темно»* [4, с. 89].

Третій жіночий образ у збірці *«Зів'яле листя»* І. Франка, безперечно, співвідноситься з архетипом Гетери – жінкою, найбільшою цінністю якої є стосунки з її чоловіком. Цей жіночий архетип подібний богині кохання – Афродіті, яка становить еталон краси й романтизму. Повністю присвячуючи себе партнеру, Гетера ризикує втратити саму себе, розчинившись в особистісних відносинах. Попри гордовитість та вередливість коханої, ліричний герой все одно вважає її прекрасною жінкою й зберігає у пам'яті світле почуття вже втретє нерозділеного кохання: *«Золоті зорі в небеснім морі / Моргають серед ночі, / Та над всі зорі внизу і вгорі / – Її чорні очі»* [4, с. 53]. Абсолютно різні архетипи жіночих постатей, зображені автором у його поетичних творах крізь призму любовних почуттів, репрезентують багатогранність жіночої сутності.

Отже, архетипні жіночі постаті у поетичній збірці *«Зів'яле листя»* І. Франка є відображенням не лише особистих переживань поета, а й колективного досвіду людства. Постаті Матері, Гетери, Амазонки і Медіума (В. Вульф) відтворюють різні грані внутрішнього світу ліричного героя та уособлюють багатовимірність жіночих начал. Крізь призму цих архетипів митець розкриває власну любовну драму і водночас створює узагальнений символічний образ жінки як втілення вічного ідеалу духовної досконалості.

Список використаних джерел:

1. Кримський С. Архетипи української ментальності. Проблеми теорії ментальності. Київ : Наукова думка, 2006. С. 273–301.

2. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. 608 с.
3. Франко І. Зів'яле листя: Лірична драма. Львів : Каменяр, 2003. 184 с.
4. Франко І. Зів'яле листя : Лірична драма. Київ – Бейрут : Посольство України в Ліванській республіці – ГО «Громада українців Лівану», 2017. 208 с.
5. Челецька М. «З богині жінчину зроблю, людину...». *Жіночі образи – «двійники» у поезії та прозі Івана Франка. № 2.* Львів, 2021. С. 832–844.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-82>

Левицька Р. Р.,

викладач кафедри дизайну

ЗВО «Університет Короля Данила»

м. Івано-Франківськ, Україна

МИСТЕЦТВО В УМОВАХ ВІЙНИ: ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ВИКЛИКИ В УКРАЇНІ

Повномасштабна війна, розв'язана Російською Федерацією проти України, стала не лише трагічною сторінкою в історії, а й каталізатором глибоких трансформацій у всіх сферах суспільного життя, включаючи культуру та мистецтво. У цих екстремальних умовах мистецтво виходить за межі естетичної функції і стає інструментом боротьби, документації та національної самоідентифікації. Воно фіксує біль і втрати, свідчить про стійкість народу, а також слугує засобом психологічної реабілітації. Особливого значення набуває дослідження мистецтва в окупованих та прифронтових територіях, зокрема в Криму та Чорноморському регіоні, де воно стикається з унікальними викликами, але водночас набуває нових форм і смислів. Ця робота має на меті проаналізувати, як мистецтво трансформується в умовах війни, які виклики постають перед митцями, та яку роль воно відіграватиме в майбутньому повоєнному розвитку та інтеграції.

Окреслюються мистецькі практики, що виникають у сучасному українському культурному просторі. Визначено специфіку війни як феномену, що відбувається не лише у фізичному, а й інформаційно-віртуальному просторі [1].

Мистецтво як свідок і документатор

В умовах війни, де пропаганда спотворює реальність, мистецтво набуває функції **документації**. Художники, фотографи, кінорежисери та письменники фіксують події, що відбуваються, надаючи їм емоційного забарвлення. Це не просто хроніка, а спроба осмислення трагедії, передача особистих переживань. Фотографії зруйнованих міст, графічні роботи, що зображують обстріли, фільми-свідчення очевидців – усе це створює візуальний та емоційний архів війни.

У контексті Криму та Чорноморського регіону це стає особливо важливим. Довга окупація півострова призвела до ізоляції місцевих митців, але водночас спровокувала появу мистецтва спротиву на материковій частині України. Наприклад, художні проекти, присвячені депортації кримських татар або репресіям проти українських активістів, стають формою візуальної пам'яті та постійного нагадування про несправедливість. У самому ж Криму мистецтво пішло в підпілля [2].

Там воно виражається через приховані символи, алегорії та використання народних мотивів, які зрозумілі лише «своїм». Навіть невеликі акції, як малювання тризубця на стіні або створення патріотичного муралу, стають актом героїзму та опору.

Трансформації мистецтва: від традицій до цифрових форм

Війна прискорила **диджиталізацію** мистецтва. Соціальні мережі стали основними платформами для поширення творів. Митці створюють діджитал-арти, меми, анімації, короткі відео, які швидко поширюються і стають частиною інформаційної боротьби. Така форма мистецтва є доступною, динамічною і здатною миттєво реагувати на поточні події. Наприклад, українські NFT-колекції, присвячені війні, не лише привертають увагу світової спільноти, але й збирають кошти на допомогу армії та постраждалим. Це показує, що мистецтво може бути не лише естетичним, а й соціально-відповідальним [3].

У той же час, традиційні форми мистецтва також трансформуються. У театрах ставлять п'єси про війну, музиканти пишуть нові пісні, а художники створюють полотна, де відображають біль, надію та віру в перемогу. Особлива увага приділяється паблік-арту: мурали на стінах зруйнованих будівель, графіті на блокпостах. Усе це перетворює міський простір на виставкову галерею, що свідчить про незламність духу. Наприклад, в Одесі та інших містах Чорноморського регіону з'являються мурали, які поєднують морську символіку з військовими сюжетами, підкреслюючи локальну ідентичність і опір.

Мистецтво як засіб психологічної реабілітації

Мистецтво також відіграє важливу роль у **психологічній реабілітації** суспільства. Творчість стає терапією, яка допомагає впоратися з травмою, виразити емоції та знайти внутрішню опору. Арт-терапевтичні заняття для ветеранів, дітей та переселенців, на яких вони

малюють, ліплять або займаються музикою, допомагають відновити внутрішню рівновагу [4].

У регіонах, що постраждали від окупації та обстрілів, таких як Крим, Херсонська та Запорізька області, мистецтво стане ключовим елементом **повоєнного відновлення**. Воно допоможе людям, які пережили жахи окупації, знову відчувти зв'язок з українською культурою, відновити ідентичність і подолати травму. Створення меморіалів, музеїв війни, організація виставок – все це сприятиме збереженню пам'яті та осмисленню подій.

Виклики та майбутнє мистецтва

Перед українським мистецтвом стоять серйозні **виклики**. Перш за все, це питання збереження культурної спадщини. Окупація та руйнування музеїв, бібліотек, пам'яток архітектури вимагають негайного вирішення. Іншим викликом є адаптація до нових реалій, пошук фінансування та міжнародної підтримки. Важливо, щоб українське мистецтво не сприймалось лише через призму війни, а продовжувало розвиватися як частина світового культурного процесу [5].

У контексті Криму та Чорноморського регіону, мистецтво має стати мостом для **реінтеграції** після деокупації. Культурні проекти, спрямовані на відновлення зв'язків з українським материком, спільні виставки кримськотатарських, українських та інших митців, які були змушені покинути півострів, стануть важливим кроком до порозуміння та відновлення культурної цілісності. Мистецтво допоможе відновити історичну пам'ять, зруйновану російською пропагандою, і збудувати нове майбутнє, засноване на спільних цінностях.

Таким чином, війна в Україні не знищила мистецтво, а навпаки – зробила його сильнішим, глибшим і більш актуальним. Воно стало свідком, інструментом опору, засобом терапії та основою для майбутнього відродження. Мистецтво в Криму та Чорноморському регіоні є яскравим прикладом цих трансформацій, де творчість протистойть агресії, використовуючи документальність, диджиталізацію та приховані символи. У післявоєнний період мистецтво відіграватиме ключову роль у реконструкції та розвитку, сприяючи культурній інтеграції та загоєнню суспільних ран. Воно допоможе відновити справедливість, зберегти пам'ять і збудувати майбутнє, в якому культура і свобода будуть невід'ємними.

В умовах повномасштабної війни в Україні, мистецтво є не просто засобом самовираження, а й ключовим інструментом для фіксації історичних подій, збереження національної ідентичності та психологічної реабілітації суспільства. На прикладі трансформацій мистецтва в Криму та Чорноморському регіоні, можна простежити, як мистецтво протистойть агресії, використовуючи гібридні форми, документальність та диджиталізацію, і як воно створює платформу для майбутнього повоєнного розвитку, інтеграції та культурного діалогу [6].

Список використаних джерел:

1. Мистецькі практики під час війни: український вимір. URL: <https://zbirnyky.rshu.edu.ua/index.php/ucpmk/article/view/547> (дата звернення 02.10.2025 р).
2. Як мистецтво допомагає під час війни. Історії трьох митців. URL: <https://life.pravda.com.ua/projects/nezlamni-bo-yedyni/2023/11/06/257464> (дата звернення 02.10.2025р).
3. Покинута військова техніка, тепловізор та шматки обстріляного асфальту: як мистецтво реагує на війну. URL: <https://suspilne.media/culture/690084-pokinuta-vijskova-tehnika-teplovizor-ta-smatki-obstrilano-go-asfaltu-ak-mistectvo-reague-na-vijnu> (дата звернення 03.10.2025 р).
4. Мистецтво під час війни: чому ветерани потребують голосу. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/mistectvo-pid-chas-viyni-chomu-veterani-potrebuyut-golosu-310532> (дата звернення 03.10.2025р)
5. Кримські митці заснували проєкт "Zincir / Ланцюг – ланки пам'яті": про що він і коли запускається. URL: <https://suspilne.media/culture/540833-krimski-mitci-zasnuvali-proekt-zincirlancug-lanki-pamati-pro-so-vin-i-koli-zapuskaetsa> (дата звернення 03.10.2025 р).
6. Крим та Чорноморський регіон: реконструктивний розвиток у воєнний та повоєнний період. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/279> (дата звернення 03.10.2025 р).

Стрітєвич Т. М.,

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри мистецтв

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

м. Кропивницький, Україна

Супрун Д. В.,

здобувач вищої освіти факультету освітніх наук та мистецтв

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

м. Кропивницький, Україна

**«ДЕКОРУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ АРТЕФАКТІВ»
ЯК НОВИЙ НАПРЯМ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА
В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ**

Реалії у яких живе сучасне українське суспільство накладає значний відбиток майже на всі його сфери. Втім, найбільше російська збройна агресія відобразилася на долях українських людей та мистецтві, що прагне передусім передати внутрішній зміст цих подій.

Разом із війною, яка розпочалася ще у 2014 році та триває і досі, змінювався й світогляд людей. Якщо поглянути в історію людства, то події пов'язані з війною завжди залишали глибокий відбиток у творах мистецтва. Втім, сучасна українсько-російська війна дала поштовх для розвитку нових форм образотворчого мистецтва, одними із таких постають сюжетно тематичні композиції, що передають реалії війни, військовий натюрморт, декорування військових артефактів.

Сучасні українські митці, науковці, освітяни, представники інститутів громадянського суспільства приділяли значну увагу проблематиці мистецтва в умовах війни. Однак інтерес до «декорування військових артефактів» вийшов далеко за межі творчої та науково-педагогічної спільноти. Тепер військове мистецтво стало надбанням всього українського суспільства, про що свідчать численні дописи на сторінках соцмереж, Інтернеті, про перетворення сувенірної продукції, яка виставляється на різноманітних аукціонах.

На думку С. Федорець та І. Братусь, військовий натюрморт у сучасному українському мистецтві став унікальним піджанром, що складається з класичних елементів з військовою символікою, відображаючи реалії війни. Натюрморти на батальну тематику це не лише нова художня форма, але й свідчення людської стійкості та здатності

перетворювати реалії війни на предмет роздумів і мистецького висловлювання. Він є елементом сучасного українського мистецтва, який відображає унікальні реалії російсько-української війни та розкриває глибокі філософські теми людського існування [1, с. 40].

Щодо декорування артефактів поширеною практикою для написання ікон використовуються не звичайні полотна, а військові артефакти. Так, наприклад, у статті Інтернет видання *Neformat Ukraine* зазначається, що ще у 2015 році у Вінницькому педагогічному університеті пройшла виставка «Вітвар мужності» Володимира Кравчук, на якій було виставлено 40 ікон, намальованих на ящиках з-під набоїв. До написання таких незвичайних картин спонукала смерть кіборга Віталія Гасюка, у котрого Володимир був класним керівником. А «полотна» Кравчуку привозили волонтери [2]. Але не лише ящики з-під патронів можуть виступати матеріалом для натхнення художника, який трансформує своїм творчим баченням військові артефакти у витвори мистецтва. Полотном для прояву сучасної творчості стають також гільзи, туби від РПГ, каски та інші військові атрибути.

Художник Омелян Фейло з Тернопільщини, який був іконописцем, Юлія Коваль, яка стала учасником волонтерського проєкту «Трансформація зброї» (Розписує тарілки і... ракети!) [3] та багато інших творчих людей розписують військові артефакти, перетворюючи їх на арт-об'єкти, та приймають участь у волонтерській роботі, допомагаючи своїм мистецтвом не лише духовно, а й матеріально.

До активної участі у декоруванні військових артефактів долучаються і представники освітянської спільноти. Зокрема, починаючи з 2022 року на базі Центральноукраїнського державного університету імені В. Винниченка, здобувачі освіти за спеціальністю образотворче мистецтво та реставрація, під керівництвом науково-педагогічного складу кафедри мистецтв, у співпраці з волонтерською організацією *KropHub*, перетворюють військові атрибути на елементи декору (серед них: каски, тубуси, ящики для патронів та гільзи тощо) [4]. В рамках вивчення навчального компонента «Сучасне декоративно-прикладне мистецтво» (викладає к.п.н., доцент Лариса Гарбузенко) надається можливість не лише ознайомитися із техніками розпису, здобути практичні навички по роботі з різними видами матеріалів, а й реалізувати свої творчі задуми, від створення концепції майбутньої декорації до її втілення безпосередньо на військових артефактах, які стають витворами сучасного мистецтва та демонструють позицію здобувачів кладачів університету, які представлені були на виставках 2022–2024 років та передані волонтерам на благодійні аукціони [5].

Таким чином, можемо зробити висновок, що воєнні дії мають надзвичайно великий та суттєвий вплив на мистецтво, не лише у тематиці, а й «полотнах» для творчості. Сучасне мистецтво рефлексує на настрої та потреби суспільства. У реаліях сучасної України, наші

художники перетворюють військові артефакти, надаючи їм інші сенси, які несуть у собі асоціацію не лише з війною, а й творчим переосмисленням важливих соціальних проблем.

Список використаних джерел:

1. Федорець, С., & Братусь, І. (2024). «Воєнний натюрморт» в сучасному українському мистецтві. *Молодий вчений*, 6 (130), 37–41. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-6-130-29>

2. Ехо війни: як зброю перетворюють на витвори мистецтва. *Веб-сайт Neformat Ukraine*. 10.11.2022. URL: <https://www.neformat.com.ua/articles/eho-viyni-yak-zbroyu-peretvoryuyut-na-vitvori-mistectva.html> (дата звернення 10.10.2025).

3. Розписує тарілки і... ракети! Художниця Юлія Коваль перетворює артефакти війни на артоб'єкти. *#ШоТам*. 12 Вересня 2023, 19:39. <https://shotam.info/rozpysuie-tarilky-i-rakety-khudozhnytsia-yuliia-koval-peretvoriui-artefakty-viyny-na-artob-iekty/> (дата звернення 10.10.2025).

4. Військові артефакти перетворюють на елементи декору студенти у Кропивницькому. *Центральноукраїнське бюро новин – Central Ukrainian Bureau of News, CBN* 20.03.24 (15:30). <https://cbn.com.ua/news/vijskovi-artefakti-peretvoryuyut-na-elementi-dekoru>

5. У ЦДУ імені Володимира Винниченка відкрили арт-простір «Хвиля». <https://www.cusu.edu.ua/ua/news/16641-u-tsdu-imeni-volodymyra-vynnychenka-vidkryly-art-prostir-khvylya>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-84>

Терза К. С.,

старший судовий експерт

Закарпатського науково-дослідного експертно-криміналістичного

центру МВС України

м. Ужгород, Україна

СУДОВА МИСТЕЦТВОЗНАВЧА ТА ІСТОРИКО- АРХЕОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА У ВОЄННИЙ ЧАС: ВИКЛИКИ, ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА РОЛЬ У ЗБЕРЕЖЕННІ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

З початком повномасштабної війни в Україні у 2022 р. культурна спадщина опинилася під загрозою системного знищення. Руйнуються історичні центри міст, сакральні споруди, археологічні пам'ятки; тисячі

музейних предметів опиняються під загрозою пошкодження або незаконного переміщення. У цих умовах судова експертиза перестає бути суто процедурою атрибуції та оцінки й набуває нової, суспільно значущої функції – захисту національної пам'яті та підготовки доказової бази для кваліфікації воєнних злочинів проти культурних цінностей.

У мирний час основним завданням історико-археологічної та мистецтвознавчої експертизи було визначення авторства, автентичності та культурної цінності творів мистецтва, визначення наявності чи відсутності нерухомих об'єктів археології для судових процесів [1] [2] [3]. Під час війни коло завдань суттєво розширилося. Експертам доводиться терміново фіксувати пошкодження пам'яток (наприклад, пошкоджені кургани чи вали стародавніх міст), ідентифікувати предмети, які незаконно переміщено з тимчасово окупованих територій, фіксувати пошкодження об'єктів археології або готувати висновки для кримінальних проваджень про воєнні злочини [4].

Мистецтвознавча експертиза є інструментом перешкодження вивезення культурних цінностей з території України. Судова мистецтвознавча експертиза відіграє ключову роль у встановленні автентичності та законності походження творів мистецтва, які можуть бути вивезені, пошкоджені або викрадені під час воєнних дій. В умовах війни експерти часто працюють із зруйнованими або частково втраченими об'єктами, що ускладнює процес ідентифікації та атрибуції творів.

В умовах активних бойових дій часто неможливо здійснити виїзд на місце зберігання чи пошкодження об'єкта. Це перешкоджає об'єктивній і неупередженій оцінці стану об'єкта. Однак це стимулює спроби використання дистанційних технологій, які можуть стати додатковим інструментом огляду і фіксації об'єкта та його пошкоджень. Серед дистанційних технологій можна виокремити саме такі:

- високоякісної фото- та відеофіксації;
- 3D-сканування архітектурних об'єктів (наприклад, цифрова консервація Спасо-Преображенського собору у Чернігові [9]);
- геоприв'язки та створення інтерактивних карт руйнувань;
- формування електронних баз даних пошкоджених пам'яток, які можуть стати доказами у міжнародних судах.

Інноваційні технології, такі як 3D-сканування та цифрова архівація, можуть використовуватися для фіксації стану творів мистецтва та забезпечення їх майбутнього відновлення.

Всі ці технології можуть допомогти як інструмент доказування в суді, а також як інструмент спостереження і запобігання скоєнню злочинів стосовно культурної спадщини нашої держави.

Такі інструменти дають змогу розрахувати площу й обсяг руйнувань, зафіксувати втрату декоративних елементів та унікальних деталей без безпосереднього контакту з об'єктом.

Пошкодження або знищення об'єктів культурної спадщини кваліфікується міжнародним правом як воєнний злочин (Гаазька конвенція 1954 р. про захист культурних цінностей під час збройних конфліктів) [5]. Тому висновки експертів набувають процесуальної ваги не лише в українських судах, а й у міжнародних трибуналах. Наприклад, фотозвіти й експертні оцінки руйнувань у Бородянці, Ізюмі та Охтирці вже використовуються для документування злочинів проти культурної спадщини [6].

Українські мистецтвознавчі експерти співпрацюють із ЮНЕСКО, ICOM, ICCROM, «Blue Shield International» та іншими організаціями. Це дає доступ до протоколів оцінки збитків, міжнародних грантів, навчальних програм і дозволяє інтегрувати українські методики в глобальну систему захисту культурної спадщини. Прикладом є участь українських фахівців у програмі «Save Ukrainian Culture», яка поєднує релокацію фондів та цифрове сканування пам'яток [9].

На деокупованих територіях фахівці фіксують стан курганів і археологічних пам'яток, сакральних споруд, музеїв. У Харкові, Сумах та Миколаєві було проведено евакуацію та релокацію музейних фондів, здійснюється 3D-документування пошкоджених будівель. Ці дії дозволяють не лише зберегти цінності, а й підготувати юридичну основу для відшкодування збитків і подальшої реставрації пам'яток.

Збереження мистецьких творів через фахову експертизу сприяє не лише охороні культурної спадщини, а й документуванню злочинів проти культури.

У воєнний час судова мистецтвознавча експертиза перетворюється на багатофункціональний інструмент захисту культурної спадщини та історичної правди. Вона поєднує наукові методи з правовими процедурами, працює у взаємодії з міжнародними структурами та стає важливою складовою культурного опору. Розвиток цифрових технологій і міжнародна підтримка створюють передумови для того, щоб після перемоги Україна могла не лише відновити свої пам'ятки, а й зміцнити систему їхнього захисту.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 1999 № 1068-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text>
2. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 2000 № 1805-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>
3. Закон України «Про охорону археологічної спадщини» від 2004 № 1626-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15#Text>

4. Кримінальний кодекс України від 2001 № 2341-III (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
5. Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 1954. URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-protection-cultural-property-event-armed-conflict-regulations-execution-convention?hub=180145>
6. UNESCO. Damage to cultural sites in Ukraine – Updated reports. 2023. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco>
7. International Council of Museums (ICOM). Emergency measures for museums in conflict zones. 2022. URL: http://icom.in.ua/documents/285/ICOM_STRATEGIC_PLAN.pdf
8. ICCROM. Protecting Cultural Heritage in Ukraine: International collaboration initiatives. 2022. URL: <https://www.iccrom.org/news/protecting-cultural-heritage-ukraine>
9. Save Ukrainian Cultural Heritage Online (SUCHO). Digital preservation of at-risk cultural heritage. 2023. URL: <https://www.sucho.org/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-85>

Хома К. М.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янської та романо-германської філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Самусенко К. Ю.,

*магістрантка другого року
Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

РОМАН «ПОРТРЕТ ДОРІАНА ГРЕЯ» ЯК ХУДОЖНЄ ВТІЛЕННЯ ЗАСАД ЕСТЕТИЗМУ

Естетизм у літературі постає як художній напрям кінця XIX століття, що сформувався переважно в Англії та Франції й утвердився під гаслом «мистецтво заради мистецтва». Його концептуальна основа полягала у проголошенні естетичної цінності вищим критерієм мистецтва та в обстоюванні його цілковитої незалежності від соціальної дійсності. Естетизм виразно протиставляв себе реалізму, оскільки

заперечував утилітарну й суспільну функцію літератури, визначаючи її головною метою витворення гармонійної, витонченої краси та забезпечення естетичної насолоди.

Найвизначнішим представником естетизму був Оскар Вайльд. Письменник наголошував, що літературні твори не можна оцінювати за моральними чи аморальними критеріями, оскільки їхня цінність визначається виключно якістю художнього виконання. Свої ідеї про природу мистецтва та його сутність автор виклав у передмові до роману «Портрет Доріана Грея». Його роман потає виразним зразком естетичного письма, у якому розгортається глибинне осмислення категорій краси та потворності. Оскар Вайльд як основний принцип власної творчості проголошував «повну свободу митця», водночас зауважував, що мистецтво не слід розглядати як зовнішнє відображення реальності, адже воно є радше покривалом, ніж дзеркалом.

Філософсько-літературною основою естетичних переконань Оскара Вайльда був культ краси, який визначав його світогляд. Захоплення мистецтвом та поклоніння ідеалові прекрасного стали для нього життєвим орієнтиром. Однією з ключових засад естетичної концепції Оскара Вайльда було питання взаємозв'язку мистецтва й моралі. У своїх поглядах він доходив висновку, що мистецтво існує поза межами моральних категорій. Роман «Портрет Доріана Грея» постає не як наслідування певних літературних джерел, а як унікальне поєднання елементів естетизму й романтизму.

Саме назва твору акцентує виняткову роль портрета у розвитку сюжету: цей художній образ заслуговує особливої уваги, адже саме через його трансформації розкривається зміст подій, що відбуваються у романі. Оповідна структура «Портрета Доріана Грея» вибудована на сюжеті та характерах, які поєднують правдоподібність із фантастичним елементом. Водночас створені Вайльдом персонажі, зокрема сам Доріан Грей, не вирізняються життєвою повнотою характерів. Навпаки, у творі наявний свідомий і послідовний розрив із реалістичною традицією: письменник навмисно «виводить» своїх героїв за межі соціальних зв'язків, замінюючи справжні життєві конфлікти штучно сконструйованими проблемами. Автор зосереджується на світі «обраних», протиставляючи їх «сірій масі» й наполегливо підкреслюючи їхню винятковість. Історія морального падіння молодого аристократа Доріана Грея, звабленого світським циніком лордом Генрі, розгортається на тлі вишуканої аристократичної атмосфери. Захоплення деталями світського побуту, естетизація розбещеності та виправдання цинічних суджень і вчинків персонажів перетворюють цей роман на один із найяскравіших зразків декадентської прози.

Мотив двійництва, який Оскар Вайльд використав у «Портреті Доріана Грея», ще від часів романтизму символізував ідею «подвій-

ності світу». На зламі століть він набув нового змісту, відображаючи складність і суперечливість людської природи. У романі Вайльда ця концепція втілена у постаті Доріана, в душі якого співіснують рай і пекло. Функцію двійника головного героя виконує його портрет, який сам Доріан називає «щоденником». Сюжетна композиція вибудована навколо цього образу: перша зустріч героя з лордом Генрі у майстерні Безіла, де завершується портрет, стає прологом подій, а сцена виявлення тіла спотвореного старця біля полотна юного красеня – фінальним епілогом. Водночас у романі випробуванню піддано не лише самого Доріана як персонажа, а насамперед його світогляд – концепцію «нового гедонізму», що визначає добро як насолоду й звільнення від страждання, а зло – як джерело мук. Лорд Генрі, проголошуючи принципи гедонізму, егоїстичного самозадоволення та моральної всездозволеності, поступово руйнує духовний світ Доріана, отруюючи його внутрішню сутність: «Багато років тому, – коли я був ще зеленим хлопцем... ви побачили мене. Ви лестили мені й навчили пишатися своєю вродою. Одного дня ви познайомили мене зі своїм другом, і він пояснив мені, яке це диво – юність, і тоді ж ви закінчили мій портрет, що відкрив мені інше диво – красу» [2, с.147].

Портрет Доріана Грея слугує відображенням його совісті, постійно показуючи моральний занепад героя. Незважаючи на моменти усвідомлення і бажання змінитися, егоїзм і розпушеність роблять це неможливим. У кінцевому підсумку, знищуючи портрет, Доріан руйнує не лише його, а й власне життя, остаточно підтверджуючи поразку своєї душі. Водночас фінал роману можна інтерпретувати й інакше. Мертве тіло Доріана, впізнане слугами лише за каблучками, має антиестетичний вигляд, що дозволяє трактувати його як своєрідне покарання за абсолютну аморальність і моральну байдужість героя. Краса в «Портреті Доріана Грея» руйнує особистість, адже вона диявольська, а не справжня, про що свідчать жакливі трансформації портрета: після смерті Доріан стає потворним, а портрет повертається до досконалої краси. Отже, Вайльд демонструє не лише душевну кризу героя, а й його заслужене покарання. Автор, приховуючись за образом естета, виявляє себе як митець, який здатен перевершити філософа й теоретика: його творчість оперує парадоксами й суперечливими судженнями, але в межах художнього цілого потворне та аморальне не здобуває перемоги. Оскар Вайльд вважав, що краса та мистецтво приховують у собі не лише шлях до насолоди, а й потенціал спричиняти страждання через зіткнення з недосконалим світом, створеним людьми. Це свідчить про те, що мистецтво підпорядковане виключно волі митця і оцінюється за законами естетики. За його переконанням, мистецтво існує автономно, не відтворює реальність і не залежить від конкретної епохи, а розвивається відповідно до власних законів. Ці ідеї Оскар Вайльд розкрив у романі «Портрет

Доріана Грея». Щодо естетизму, письменник формував власне бачення цього напрямку: сенсом життя для нього стало поклоніння мистецтву та красі. Будучи прихильником автономії мистецтва, він заперечував вплив моралі на творчість митця. Мистецтво, на його думку, існує самостійно і розвивається незалежно від зовнішніх чинників. На основі цих переконань Оскар Вайльд визначив ключові принципи естетизму, які водночас відрізнялися від традиційних уявлень цього художнього напрямку.

Отже, як висновок можна зазначити, що естетизм О. Вайльда у своїй основі мав засадничу ідею: краса може бути аморальною, приховувати в собі зло, але її естетична цінність від цього не втрачається. Роман «Портрет Доріана Грея» є художнім втіленням засад естетизму автора.

Список використаних джерел:

1. Вайльд Оскар. Портрет Доріана Грея : роман. Харків : Фоліо, 2019. 218 с.
2. Зінчук І. Естетизм у творчості О. Вайльда. *Мислене древо*. URL: <https://www.myslencedrevo.com.ua/> (дата звернення: 20.09.2025)
3. Хома О.В., Рега Д.О. Естетика прекрасного і потворного у творі Оскара Уальда «Портрет Доріана Грея». *Молодий вчений*. № 10 (110), жовтень, 2022 р. С. 137–142.
4. Штанько Л. Естетизм як принцип художньої творчості. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2007. № 4. С. 31–34.

НАПРЯМ 12. РУСИФІКАЦІЯ ТА ЗНИКНЕННЯ МОВ КОРИННИХ НАРОДІВ: ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ТА МОВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НАСЕЛЕННЯ КРИМУ ТА ЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-86>

Божук А. О.,

кандидат філологічних наук,

викладач кафедри мовної підготовки

Національного медичного університету імені О. О. Богомольця

м. Київ, Україна

МЕМОРІАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ КРИМУ НА МАТЕРИКОВІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 2014–2025 РР.

Після окупації АР Крим і міста Севастополя у 2014 році, РФ розпочала політику з применшення присутності в цих регіонах етнічних українців. У березні 2015 року російські окупанти оприлюднили «попередні результати перепису населення» в Криму від 2014 року, за якими на півострові було нараховано 344,5 тис. українців (16% населення), що на 40%, або на 232 тис. осіб, менше за числа, отримані в результаті Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Відповідно до цих даних, частка етнічних українців у населенні окупованого Криму нібито катастрофічно зменшилася за 13 років, з 24,4% до 15,7% від загальної чисельності. Ці показники, які не можуть бути піддані незалежній перевірці, стали для окупантів своєрідним «карт-бланшем» у політиці витіснення з окупованого регіону всього українського, що створює для української спільноти Криму ризик нівелювання її не лише громадянської, а й етнічної ідентичності [6, с. 434–435].

Процеси російської окупації Криму позначилися численними епізодами знищення в регіоні будь-яких пам'ятних знаків, місць і назв – маркерів української ідентичності. Певну частину цих подій А. Іванець висвітлив у статті, присвяченій комеморативним практикам і традиціям громади українців – переселенців з Криму в період 2014–2021 рр. Автор відзначив відсутність на момент написання роботи наукових досліджень із комплексним аналізом впливу російської окупації Криму

на комеморативні практики українців Криму [5, с. 91]. Станом на першу половину осені 2025 року констатуємо фактичну незмінність цієї ситуації. Відтак наша розвідка є спробою побіжного окреслення розвитку зазначених практик і традицій вже в поточний період великої війни (кінець лютого 2022 р. – початок жовтня 2025 р.).

У добу поширення українського суверенітету на АР Крим і місто Севастополь (1991–2014 рр.) локальні українські громади напручували певні традиції проведення публічних заходів суспільно-політичного та культурницького характеру (марші у вишиванках, різдвяна хода зіздарів тощо), а також відзначення загальнонаціональних суспільно-політичних свят – Дня Незалежності України, Дня Соборності, дня народження Тараса Шевченка, Дня пам'яті жертв Голодомору та ін. [5, с. 93]. Після російської окупації Криму проведення таких заходів у регіоні стало неможливим.

Від моменту повномасштабного вторгнення РФ до України наприкінці зими 2022 року окупанти з новою силою розгорнули в Криму політику нищення пам'ятних знаків і місць, що вказували на присутність в окупованому регіоні української ідентичності. Так, наприклад, у серпні 2024 року стало відомо про фактичну ліквідацію музею Лесі Українки в Ялті [4]. В серпні 2025 року підконтрольні російським окупантам ЗМІ повідомили про позбавлення назви, після передачі іншим власникам, арт-готелю «Україна» в Севастополі.

Окремо варто відзначити демонтаж у липні 2024 року за розпорядженням окупаційної «влади» унікального дерев'яного Хрестовоздвиженського храму-каплиці Православної церкви України (ПЦУ) в Євпаторії, який було споруджено у 2013 році на взірці типової давньої храмової будівлі західних земель України, вручну, без використання металевих елементів кріплення. При цьому зазначалося, що окупанти ще у 2014 році вилучили з храму, який мав стати єдиним у Криму музеєм давньої української ікони, всі старовинні священні зображення [3].

Перед тим, у квітні 2024 року, повідомлялося про демонтаж бані над входом до будівлі в Сімферополі, в якій розташовувався кафедральний собор ПЦУ в ім'я святих рівноапостольних князя Володимира та княгині Ольги [8]; після 2022 року споруда перейшла в розпорядження структур окупаційної «влади» регіону, з фактичною подальшою ліквідацією собору.

В листопаді 2023 року митрополит Сімферопольський і Кримський ПЦУ Климент повідомив про те, що очолювана ним Кримська єпархія ПЦУ де-факто припинила своє існування, в т. ч. через виїзд з окупованого Криму священнослужителів та їхніх родин з міркувань безпеки [7]. Ще у 2014–2015 рр. низку кримських громад Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП; з грудня 2018 року – ПЦУ) було позбавлено храмів та приміщень, пристосованих під задоволення релігійних потреб.

Українці, які через російську окупацію вимушено залишили Крим і оселилися в різних регіонах, фактично опинилися відірваними від рідних пам'ятних місць, у становищі «діаспори» у власній державі. З огляду на це виникла потреба пошуку нових форм привернення уваги влади, суспільства, та міжнародної спільноти до проблем українців Криму, а також збереження їхньої історичної пам'яті. Зокрема, було започатковано щорічне неформальне відзначення 28 серпня Дня захисту прав української громади Криму; запити до компетентних інституцій щодо надання цій даті офіційного статусу поки що залишаються без конкретної відповіді.

Пропозицію щодо проведення заходів до Дня захисту прав української громади Криму вперше публічно озвучили представники громадських організацій «Таврійська гуманітарна платформа» та «Союз вимушених переселенців» 20 січня 2017 року. Запропонована дата має ретроспективу в добу Українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр.: саме наприкінці серпня в цей період у Криму кілька разів відбувалися з'їзди українських громад, а також виникла перша структура самоорганізації кримських українців під назвою «Краєва українська рада в Криму». Спираючись на історичну традицію, у вересні 2020 року представники низки організацій вимушених переселенців з ТОТ АР Крим і міста Севастополя проголосили створення Крайової Ради українців Криму (КРУК), одним з основних завдань якої є представлення та захист інтересів кримських українців [5, с. 97].

У 2018 році автор цієї розвідки отримав нагоду відшукати інформацію про місце поховання одного з лідерів українців Криму в 1910–20-ті рр. Павла Горянського на 10-й ділянці колишнього Лук'янівського цивільного цвинтаря в Києві. Завдяки старанням Андрія Іванця та інших активістів з Криму, було налагоджено співпрацю з Державним історико-меморіальним Лук'янівським заповідником (ДІМЛЗ), співробітники якого сприяли у приведенні до ладу могили, до того занедбаній протягом десятиліть. У серпні 2018 року було започатковано традицію молитовного та громадського вшанування на зазначеному місці пам'яті Павла Горянського, а також інших видатних кримських українців, у т. ч. вояків, що віддали свої життя за свободу України під час російсько-української війни [5, с. 99].

З 2021 року забезпеченням проведення заходів до Дня захисту прав української громади Криму предметно займається КРУК. 1 жовтня 2022 року, вже під час повномасштабної війни, на могилі Павла Горянського, взятій під охорону держави, було урочисто відкрито та освячено надгробок, встановлений зусиллями КРУК та небайдужих людей [6, с. 512–514]. З наступного, 2023 року було започатковано традицію ходи на Лук'янівському цвинтарі від могили Горянського до колумбарної стіни, в якій на той момент перебував прах двох

загиблих у 2022 році захисників України з Криму – Петра Короля та Владислава Білого; у 2024 році там само було розміщено прах ще одного бійця, Кирила Охремчука. Також, як і до 2023 року, учасники відзначення Дня захисту прав української громади Криму відвідували могилу воїна Сергія Корнеєва, що загинув у 2016 році й був похований на військовому секторі Лук'янівського цвинтаря [1]. Ці заходи відбуваються задля особного поіменного вшанування пам'яті уродженців і мешканців Криму, що віддали свої життя в обороні України від російської агресії, починаючи з 2014 року.

Увага приділяється й подіям давніших часів. 12 серпня 2025 року в Києві на Замковій горі, на території де-факто неіснуючого з 1960-х рр. кладовища Флорівського (Фролівського) жіночого монастиря, за сприяння громадських активістів (зокрема, ГО «Україна Інкогніта») та державних інституцій толокою було впорядковано місце групового поховання бійців Першого українського козацького полку імені гетьмана Богдана Хмельницького, вбитих російськими окупантами в серпні 1917 року. За деякий час на локації було встановлено інформаційний стенд, на якому, крім історії полку, було розміщено дані про Чорноморський курінь імені гетьмана Петра Сагайдачного, сформований у Севастополі восени 1917 року. На підставі опрацювання архівних джерел, а також мемуарів комісара Чорноморського куреня Яким Христича, автор цієї розвідки з'ясував, що на Замковій горі було поховано принаймні чотирьох бійців куреня, що загинули в 1917–1918 рр. під час вуличних боїв у Києві, – Олександра Костюка, Гната Ониська, Трохима Мухи та Якова Перейми. Цю інформацію, в т. ч. за сприяння члена КРУК Артема Артюхова, було розміщено на стенді поблизу некрополя [2]. Таким чином у Києві фактично з'явилося ще одне пам'ятне для кримських українців місце.

На момент написання цієї розвідки активісти КРУК планують роботу з належного увічнення пам'яті Павла Горянського на території названого у 2023 році його ім'ям скверу в Дарницькому районі до 27 січня 2028 року, коли відзначатиметься 150-річчя від народження історичного діяча. Крім цього, ведеться напрацювання можливостей встановлення пам'ятного знака на будинку №39 на вулиці Євгена Чикаленка в Києві, де в 1918 році діяло бюро Краєвої Української Ради Криму, набуття локації Кримської єпархії ПЦУ для проведення молитовних практик та громадських зібрань, а також надання імені Павла Горянського бібліотеці Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського та меморіалізація імен студентів, випускників і викладачів цього закладу, зокрема загиблих в обороні України.

Список використаних джерел:

1. Активісти Крайової Ради Українців Криму вшанували пам'ять українських воїнів з Криму. *Голос Криму*. 29.08.2025. URL:

<https://voicecrimea.com.ua/uk/news/post/a5ddb9f6-71c0-4700-866b-4f46efa53fa5/>

2. Божук А. Пам'ятні місця кримських українців у Києві: далі буде. Голос Криму. 02.09.2025. URL: <https://voicecrimea.com.ua/uk/blog/post/6ec23d9c-504c-42af-8195-11db38ca57e9/>

3. В Євпаторії окупанти розпочали демонтаж українського храму. Голос Криму. 22.07.2024. URL: <https://www.voicecrimea.com.ua/uk/news/post/v-yevpatori%D1%97-okupanti-rozpochali-demontazh-ukra%D1%97nskogo-xramu/>

4. В окупованій Ялті знищили музей Лесі Українки. Голос Криму. 12.08.2024. URL: <https://www.voicecrimea.com.ua/uk/news/post/v-okupovaniy-yalti-znishhili-muzej-lesi-ukra%D1%97nki/>

5. Іванець А. До питання про комеморативні практики та виникнення нових публічних традицій в українській громаді Криму після початку агресії Росії проти України (2014–2021 рр.). *Українознавство*. № 4(81). 2021. С. 89–103.

6. Краснодемська І., Іванець А. Українська громада в окупованому Криму: дискримінаційна політика Росії, загроза асиміляції та спротив окупантам. *Формування модерної національної свідомості українців Криму: тенденції, перспективи та асиміляційні загрози (кінець XIX – початок XXI ст.)* / упорядник і науковий редактор д. і. н. П. П. Гай-Нижник. Київ : Саміт-книга, 2024. 544 с.

7. Кримська єпархія по суті припинила своє існування, – владика Климент. Голос Криму. 16.11.2023. URL: <https://www.voicecrimea.com.ua/uk/interview/post/948c4fca-b5df-4a7a-acc7-de6f2faa2ddb/>

8. У Криму з українського собору демонтували купол. Голос Криму. 09.04.2024. URL: <https://www.voicecrimea.com.ua/uk/news/post/7e337079-a387-4281-9486-68bebase1c05/>

Дукач-Василенко Н. Ю.,
аспірантка кафедри політичних наук
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

ЖІНОЧІ ОБЛИЧЧЯ СПРОТИВУ: РЕПРЕСІЇ ПРОТИ КРИМСЬКОТАТАРСЬКИХ АКТИВІСТОК У СУЧАСНОМУ КРИМУ

Окупація Криму росією у 2014 році стала точкою відліку системних порушень прав людини на півострові. Однією з найуразливіших груп став кримськотатарський корінний народ України, історичною Батьківщиною якого є саме Крим. Останнім часом низка лідерів громадської думки та правозахисних організацій почали говорити про помітну тенденцію збільшення репресій окупаційної влади саме супроти жіночого населення, зокрема серед корінного народу. Наприклад, як зазначає голова Кримської правозахисної групи Ольга Скрипник, переслідування жінок у Криму набуло характеру окремої, цілеспрямованої політики москви. Адже з початку російської анексії півострову жінки брали активну участь у мирному спротиві, зокрема брали участь у протестах проти окупації, підтримували політ'язнів, займалися правозахисною діяльністю тощо. Саме тому сьогодні вони стали однією з головних цілей російських спецслужб [2].

Варто підкреслити, що масштаби репресій суттєво зросли після повномасштабного вторгнення так званої рф в Україні 24 лютого 2022 року. За даними Представництва Президента України в АР Крим, станом на серпень 2025 року щонайменше 222 особи утримуються за ґратами з політичних мотивів, із них 133 – представники кримськотатарського народу. Серед них значна частка саме жінки [3]. За інформацією Кримськотатарського Ресурсного Центру, станом на вересень 2025 року в російських СІЗО та колоніях утримуються 30 жінок із Криму, з них 4 кримські татарки: Джемілова Лера, Аблязова Ельвіра, Буюкчан Хатідже, Ерсмаметова Ніяра. Ще 7 жінок перебувають під обмеженнями поза місцями несвободи, серед них 2 кримські татарки – Зекеряєва Еміне та Умерова Ельміра. Окрім того, 7 жінок переслідуються за кримінальними справами, з них 4 кримські татарки: Аріфова Евеліна, Джамаладінова Сусана, Умерова Зера та Халілова Гульсум [4]. Такі переслідування мають вибірковий, але системний характер. Як зазначають правозахисники, окупаційна влада використовує дітей як інструмент тиску на жінок, погрожуючи вилученням із сімей або позбавленням батьківських прав. У місцях

несвободи ігнорується стан здоров'я ув'язнених, їм відмовляють у базовій медичній допомозі [2].

Окрім ув'язнення, сотні кримськотатарських жінок у Криму стають жертвами системного тиску: обшуків, адміністративних штрафів, обмеження пересування, залякувань та інформаційних кампаній дискредитації. Дружинам і матерям незаконно ув'язнених кримських татар часто відмовляють у побаченнях із чоловіками та синами. Особливо небезпечною тенденцією стало зростання кількості насильницьких зникнень. За даними КримSOS, у 2024 році зафіксовано 6 нових випадків таких злочинів, серед яких в 4-х випадках жертвами стали жінки. Адвокаційний експерт організації Артем Олійник наголосив, що зникнення стали системним інструментом репресій ФСБ росії. Досі невідомою залишається доля Лери Джемілової та Тетяни Дякуновської, яких викрали майже рік тому [1].

Насильницькі зникнення, катування, побиття, публічне приниження – усе це є елементами політики страху, покликаної зламати спротив кримськотатарської спільноти. Окупаційні суди масово виносять вирoki за так званими статтями про «дискредитацію збройних сил рф» або «екстремізм». Лише з березня 2022 року щонайменше 1 126 осіб стали жертвами цієї практики [1].

Кримськотатарські жінки не лише зазнають переслідувань, а й демонструють активний ненасильницький спротив. Вони створюють громадські ініціативи підтримки політв'язнів, документують порушення прав людини, співпрацюють з українськими та міжнародними правозахисними структурами. Як зазначають представники КримSOS та Кримської правозахисної групи, саме жіноча солідарність стала потужним чинником підтримки родин політв'язнів та збереження соціальної тканини кримськотатарської громади. Водночас міжнародна увага залишається ключовим фактором, що може вплинути на ситуацію. Тому тиск світової спільноти є єдиним способом захистити жінок у російських тюрмах і запобігти подальшим злочинам.

Як висновок варто підкреслити, що репресії проти кримськотатарських жінок у сучасному Криму є системним проявом окупаційної політики так званої рф, спрямованої на придушення ідентичності та мирного спротиву режиму. Гендерний аспект у цій політиці має особливе значення: жінок карають не лише за політичні переконання, а й за роль у збереженні спільноти, сім'ї та культури. Попри тиск та щоденну небезпеку, кримськотатарські жінки продовжують бути обличчям спротиву. Їхня стійкість і солідарність є свідченням того, що боротьба за свободу Криму – це не лише питання території, а насамперед боротьба за людську гідність та права людини.

Список використаних джерел:

1. КримSOS: в окупованому Криму зростають випадки насильницьких зникнень жінок. 2025. <https://krymsos.com/krymsos-v-okupovanomu-krymu-zrostayut-vypadky-nasylnyckzyh-znyknenn-zhinok/>
2. Правозахисники: репресії проти жінок у Криму є цілеспрямованою політикою спецслужб рф. *Радіо Свобода. Крим. Реалії*. 2025. URL: <https://ua.krymr.com/a/news-krym-peresliduvannia-zhinok/33547415.html>
3. Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим. 2025. URL: <https://ppu.gov.ua/>
4. Станом на вересень щонайменше 30 жінок з Криму утримуються в місцях несвободи рф – КРІЦ. 2025. URL: <https://investigator.org.ua/ua/news-2/novosti-krym/278388/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-88>

Козюра В. М.,

студент

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ КОРИННИХ НАРОДІВ ТАЙВАНЮ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Метою цього дослідження є історичний аналіз процесів збереження культурної та мовної ідентичності корінних народів Тайваню в період після японської колонізації та становлення Республіки Китай, а також виявлення можливих історичних паралелей і практичних уроків для України у справі захисту культурної спадщини та мовної самобутності корінних народів Криму.

Короткий історичний контекст. Корінні народи Тайваню – це австронезійські етнічні спільноти, що формувалися на території острова протягом тисячоліть. Лінгвістичні й археологічні дані свідчать, що саме Тайвань є прабатьківщиною австронезійської мовної сім'ї, поширеної нині від Мадагаскару до островів Океанії. Близько 3000–1500 рр. до н.е. з території Тайваню розпочалася масштабна морська міграція – так звана австронезійська експансія, що призвела до розселення споріднених народів у Філіппінах, Індонезії, Меланезії, Полінезії та Мадагаскарі.

Загальна чисельність корінного населення нині становить близько 559 тисяч осіб (приблизно 2,4% населення Тайваню). Сучасні офіційно

визнані народи Тайваню – це 16 етнічних груп: амі, атайаль, бунун, хла'алуа, канакараву, кавалан, пайван, пуюма, рукай, сайсаят, сакізя, седік, тао (ямі), траку (тароко), цао (цоу) та тхао. Більшість корінних спільнот мешкає у гірських районах центральної та східної частин острова, а також на острові Ланьюй (Орхідейному острові). За типом розселення їх часто поділяють на гірські та рівнинні громади, що історично мали різні форми взаємодії з колонізаторами. До останніх належать пінгпу, які через багатовікову асиміляцію з китайцями втратили мову та значну частину традиційної культури й зараз не є визнаною офіційно окремою народністю.

Основою традиційного господарства було підсічно-вогневе землеробство з вирощуванням рису, проса, таро, батату й бобових культур, яке поєднувалося з мисливством, рибальством та збиранням. У багатьох громадах важливе місце займали колективні трудові практики – спільна обробка землі, участь усієї громади у будівництві домів, збиранні врожаю чи ремонті доріг. Традиційні ремесла – ткацтво, різьблення по дереву, виготовлення прикрас із мушель і кістки.

У духовному житті панував анімізм – віра в одухотвореність природних сил і предметів, поклоніння духам предків, гір, води й землі. Більшість племен мали систему ритуалів урожаю, ініціацій, мисливських свят, під час яких виконувалися традиційні співи, танці та жертвоприношення. З утвердженням християнства в XIX–XX ст. частина традиційних вірувань була витіснена, однак численні елементи стародавньої культури – усна міфологія, музика, орнаментика, громади старійшин, племінні фестивалі – збереглися й нині становлять важливу складову нематеріальної культурної спадщини Тайваню.

Перші згадки про острів у китайських джерелах датуються VII ст. під назвою «Люцю», однак постійні контакти з материком почалися лише у XIV–XVI ст., коли рибалки з Фуцзяню торгували з місцевими громадами. Саме тоді закріпилася назва «Тайвань», що походить від етноніма місцевого племені Тайюан (Taoyuan) поблизу сучасного Тайнаня.

У XVII ст. острів став ареною європейської колонізації: у 1624 р. голландці, а у 1626 р. іспанці створили торгові факторії, залучаючи місцевих жителів до обміну та місіонерської діяльності. Голландці запровадили освіту, створили перші абетки для австронезійських мов, але одночасно вели військові кампанії проти громад, що чинили спротив.

Після приєднання Тайваню до імперії Цін у 1683 р. розпочалася масштабна китайська колонізація. Політика «земляних валів» поступово перетворилася на витіснення рівнинних племен (пінгпу) у гори та їхню асиміляцію. До кінця XIX ст. більшість низинних народів втратили мови та звичаї, тоді як гірські громади зберігали відносну автономію, хоча й постійно воювали з імперською адміністрацією.

У 1895 р. Тайвань перейшов під владу Японії. Перші десятиліття колоніального правління супроводжувалися повстаннями, найвідоміші з яких – Тарокське (1914) та повстання Муша (1930). Після придушення опору японська адміністрація запровадила політику «комінка» – тотальної японізації: навчання японською мовою, зміна імен, примусова лояльність до імператора. Частина індигенного населення переселили у контрольовані поселення. Водночас японці проводили етнографічні дослідження, завдяки яким збережено значний пласт матеріальної та усної культури. У роки Другої світової війни корінних жителів мобілізували до спеціальних військових підрозділів – «Takasago Volunteers». Формально добровільна служба мала примусовий характер; багато юнаків були неповнолітніми. Після війни ветерани зазнавали дискримінації, а пам'ять про них стала символом подвійності колоніального досвіду – поєднання мужності та втрати культурної самобутності.

Після капітуляції Японії у 1945 р. Тайвань перейшов під контроль уряду Китайської Республіки. У 1949 р., після поразки від комуністів, на острів перемістився режим Гоміньдану, встановивши авторитарну владу та політику китаїзації. Було заборонено викладання місцевих і корінних мов, а освіта зводилася до культивування «єдиної китайської ідентичності». Законодавство 1960-х років остаточно обмежило земельні права індигенів, що призвело до втрати традиційного господарства, міграції та соціальної маргіналізації. Таким чином, до кінця ХХ ст. більшість корінних народів опинилися на межі культурного зникнення, що стало передумовою подальшого руху за відродження у добу демократизації.

Відродження культурної ідентичності в умовах демократизації. Кінець авторитарного правління Гоміньдану відкрив нову добу в історії Тайваню. Скасування воєнного стану у 1987 році започаткувало процес демократизації, що сприяв формуванню поліетнічної ідентичності держави. У суспільній свідомості закріпилася ідея Тайваню як багатокультурної спільноти, де корінні народи посідають важливе місце як носії автентичної спадщини острова.

У цей період активізувався індигенний рух. У 1984 році створення організації «Альянс корінних народів Тайваню» (АТА) започаткувало публічну боротьбу за відновлення земельних прав, ліквідацію дискримінації та право на самоназву. Кампанія «Поверніть наші землі» 1988 року вперше винесла проблеми індигенів на міжнародний рівень, а поправки до Конституції 1994 року закріпили термін «юаньчжунь» («ті, хто жили тут споконвіку»), визнавши корінні народи автохтонним населенням. Це стало символічним актом історичної реабілітації.

Інституційне оформлення відродження відбулося зі створенням у 1996 році Ради у справах корінних народів (CIP), пізніше реорганізованої в урядовий департамент. У 2000-х роках ухвалено ключові

закони – «Базовий закон про корінні народи» (2005), «Закон про освіту для корінних народів» (2004) та «Закон про розвиток індигенних мов» (2017), що гарантували мовні права, культурну автономію та участь у державному управлінні.

У парламенті для представників індигенних народів було зарезервовано шість місць (по три для гірських і рівнинних громад), що забезпечило політичне представництво й вплив на законодавчий процес. Водночас розвиток освіти та медіа – зокрема створення у 2005 році Індигенної телемережі Тайваню – став основою культурної репрезентації. У школах запроваджено програми навчання рідними мовами, а 2018 року індигенні мови отримали статус рівних із китайською.

Попри прогрес, низка проблем залишається невирішеною: питання земельної автономії, традиційного полювання та управління природними ресурсами продовжують бути предметом політичних суперечок. Символічним кроком держави стало вибачення президента Цай Інвєнь у 2016 році за століття колоніальної дискримінації, однак активісти вказують на нестачу реальних механізмів реалізації цих прав.

Історичні уроки для України. Історія корінних народів Тайваню – це приклад шляху від колоніального підпорядкування до культурного самоствердження. Попри втрату земель, мов і традицій під тиском японської та китайської асиміляції, у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття Тайвань сформував інклюзивну модель поліетнічної демократії, у якій корінні народи стали активними носіями історичної та культурної спадщини.

Тайванський досвід доводить, що демократизація і культурна реабілітація взаємопов'язані: лише в умовах політичної свободи можливе відродження мов, традицій і самоназви народів, яких століттями позбавляли права на власний голос. Створення Ради у справах корінних народів, законодавче визнання мов і гарантоване представництво в парламенті довели, що державна політика може стати інструментом історичної справедливості.

Водночас історія Тайваню показує: корінні народи є невід'ємною складовою сучасної національної ідентичності. Завдяки діалогу й культурному відродженню індигенів образ Тайваню трансформувався – від «китайської провінції» до самобутньої поліетнічної держави, де спадщина австронезійських народів стала символом автентичності та історичної тяглості.

Для України цей досвід особливо важливий у контексті постокупаційного відновлення Криму та Чорноморського регіону. Як і на Тайвані, взаємодія з корінними народами – є невід'ємною частиною формування сучасної української ідентичності. Поєднання правової, освітньої та культурної політики з реальними механізмами участі індигенних народів у державному управлінні стане запорукою історичної справедливості, єдності та демократичної стійкості України.

Список використаних джерел:

1. Council of Indigenous Peoples. “Introduction of Indigenous Peoples”. Council of Indigenous Peoples. URL: <https://www.cip.gov.tw/en/index.html> (дата звернення: 10.10.2025).
2. Minority Rights Group International. “Indigenous peoples – six key facts”. MinorityRights.org. URL: <https://minorityrights.org/communities/indigenous-peoples-6/> (дата звернення: 10.10.2025).
3. International Work Group for Indigenous Affairs (IWGIA). “The Indigenous World 2023: Taiwan”. IWGIA. URL: <https://iwgia.org/en/taiwan/5133-iw-2023-taiwan.html> (дата звернення: 10.10.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-89>

Rusnachenko A. M.,

Doctor of Historical Sciences,

Assistant Professor at the Department

of State-Law and Humanitarian Sciences

V. I. Vernadsky Taurida National University

Kyiv, Ukraine

BESSARABIA: FROM PRONICE TO AUTONOMY AND PART OF **ROMANIA (1917–1918)**

Bessarabia entered into the Russian empire in 1812. Bessarabia were inhabited not the Moldovans only, but the Ukrainians too, in Khotyn district firstly, representatives of others nationalities, even Russians including, after the empire’s conquest. But the Ukrainians were the second largest group in the region. Romanians (Moldavians) named themselves 58% populations of the region in 1908.

80% of the population was engaged in agriculture. Bessarabia population did not know serfdom. But the largest estates belong to Russians. Landlords owned by 40% of the agricultural land [5. p. 5]. One peasant off five the peasants were landless, one off five have half *desiatyna* of land only.

After the February revolution in the Russia in 1917, Moldova Progressive Party, Moldavian National Party (MNP) appeared in Bessarabia, reunited later. The program of it demanded to grant Bessarabia “the widest administrative, court of justice, church, school and economy autonomy”, but leaving it “from now on connected with Russia on the laws base corresponding common interests”. The program never mentioned Romania or Romanians. During spring and summer Moldavian national committees

were created into the troops of the Romanian front and in the South of Ukraine.

The Soviets of workers' and soldiers' deputies appeared in Bessarabia from March, later-peasantry Soviets. The land question was main for the majority of the population. So, the peasants began to capture the lord lands and estates. II-nd peasant congress of Bessarabia decided to transfer the land question into the authority of village, district, gubernia and All-Russian committees.

To some point the workers took part in self-organization too, new trade unions appeared. Majority of them were the rail workers. Using strikes, workers obtained rising of salary, even to 50–75%.

In that time in the Russian state existed food problem. The Provisional Government established a grain monopoly in March 1917, whereby all surplus was compulsorily purchased by the state at fixed prices. The split between consumers and producers was between town and country, as well as between regions- additional factor of the revolution, taking into account the problems with provisions in Romania also.

A congress of popular teachers of Bessarabia, that was taking part from April 10 toward 13 decided: in every popular school teaching must be carrying out by the native language of the pupils [5, p. 6]. MNP demanded to introduce Moldavian (Romanian) into schools, government and court. This party demanded to serve in church by Moldavian and that Moldavians must be senior in the church. They proposed introduce native language into the army, the Russian – for the communication with highest commanders only. These ideas and demands reveal results: the Moldavian/Romanian began to sound into schools and churches. Though Moldavian teachers rejected in this case the Romanian text-books and to study the Romanian language instead of the Moldavian one [6, p. 102]. Central committee of Moldavians-soldiers directly demanded from the Kishinev gubernia to Moldovanize schools.

A congress of the Soviets and the Bessarabia gubernia congress took part in May of 1917. The last of those declared to abolish private property on the land. To use the land may those who work on it. The peasantry committees of Izmail district were oriented onto Odessa, Khotyn district- toward Kyiv.

Bolsheviks strived to influent the events too and had penetrated into the existing Soviets. Kishinev soviet of the workers and soldier's deputies with chairs of committees of the military units stationed the town decided to take power to itself and others Soviets in 22 November. Of course, they recognized the decision of the II-nd All-Russian congress also [2, p. 184].

In 7 November 1917 the Military-Moldavian congress decided to create the Regional Soviet (Sfatul Țării) and proclaimed autonomy of Moldova, transferring of all lands without payment to peasantry.

Ion Inkulets was elected the chairman of Sfatul Țării in 21 November. In his speech he programmed Bessarabia as a democratic republic. The soci-

alist-revolutionaries insisted on the federative composition of future Russian republic [5, p. 104]. A chair of the Soviet general directorates- an executive organ was elected Petry Yerhan.

During the last months of 1917 in Bessarabia were created the detachments of the Red Guards and some Moldavian national units.

On 2 December of 1917 Sfatul Țării declared: “Bessarabia... is proclaimed Moldavia People Republik, which is entering as equal member into united Federative Russian Democratic Republic, before convoke People Gathering Moldavian Republic...” [3, p. 77]. Sfatul Țării planned in the near future to convene Moldavian People Assembly. The land must be redistributed to the peasantry divided equally, but after the special law only. Before it, peasants may take on lease the landlord’ land. Sfatul Țării declared some democratic liberties too, equality all nationalities. These land affaires concern 1918–1919 years only.

A neighbouring Romania concluded peace with Germany and Austria-Hungary empires, and was strongly suffered from the war and occupation. Its government was transmitted to Yassy.

In some towns of Bessarabia, in Kishinev local soviets recognized the Soviet power with its center in Petrograd. A *revcom* of Romanian front took power to themselves. So, new power appeared in Bessarabia, protests of Sfatul Țării were neglected [6, p. 105]. The peasants continued to seize landlord’s lands.

In this situation Sfatul Țării was not sure in its Moldavian troops. This body gave its executive organ freedom of actions with aim to take order in Bessarabia. This meant even to lead the Romanian troops into the country. The socialists and representatives of national minorities in Sfatul Țării rejected categorically possible an invasion of Romanian troops in Bessarabia. These politicians pointed on the danger of occupation by these forces their Motherland [7].

The Romanian advance began in the end of 1917 and continued in January of the next year. It was not met with greeting. The Russian Commander-in Chief of the front Scherbachev supported Romanian invasion and began to retreat troops from the Russian positions. The Romanians advanced by 6 divisions. This situation led to crisis in Sfatul Țării.

Soviets defended Kishinev from January 10 to 13, but retreated under the pressure of bigger Romanian forces. In official statement about the arriving Romanian troops was said, that Romanians were met by Sfatul Țării, Peasant committee, Moldavian committee, sailors and Moldavian troops. The aims of Romanians are to protect railways, to guard storehouse and provision bought in Bessarabia and nothing more. The inhabitants were called to preserve public order [1, p. 80–81]. This statement was supported by Sfatul Țării too, but in 24 January 1918.

In reality, Romanian troops persecuted members of anti-Romanian actions, Bolsheviks, socialists-revolutionaries also. The inhabitants of

Kishinev, later-inhabitants of others Bessarabia villages and towns were perceived as they were occupying with all consequences toward them. The executions without judges began. The trade-unions went into underground.

After the Romanian capture of Kishinev, 13 January the Soviet Russia dissolved its relations with Romania, because it opened war actions against it-official statement.

From Romanian soldiers were creating units for the return of landlords' lands. This was not met with joy by peasants. The leadership of Sfatul Țării realized the consequences of Romanian invasion in Bessarabia for themselves and hatred by majority of population toward them [7]. The Ukrainian part of Bessarabia did not see itself in the Romanian state. So, Inlalets and Yerhan sent telegram to Romanian government and Scherbachev with protest against invasion.

III-nd Peasantry congress of Bessarabia unanimously took resolution on 19 January 1918 that "all power must belong to Soviets of workers, soldiers and peasant's deputies". Part of them was later shot by Romanian troops, some of them were members of Sfatul Țării [4, p. 64–65].

The Romanian troops waged battles with Soviet troops and their supporters until middle of February 1918. Before it, 26 January the same year at the session of Sfatul Țării was decided to reunite with Romania. In Ukrainian part of Bessarabia this act was rejected by creating in Beltsy revolutionary center for defense of Bessarabia. Ukrainians from that part of Bessarabia delegated their representatives to the Ukrainian Central Rada. Ukraine pretended on the weapon and property of the Romanian front.

Sfatul Țării had not possibility to wage war against Romanian troops, because some of its members were strongly supporters of the reunification with Romania, Inkulets including. Some subunits of Romanian front waged battles against Romanian troops with support of local inhabitants. On 5 March the agreement was signed between the Reds from the Soviet Ukraine and Romanian side about restoration of peace. 9 March the agreement about liberation the territory of Bessarabia from Romanian troops was confirmed by the Romanian government. The Romanian troops must leave Bessarabia in two months. The situation must be settled with the representatives of the Entente too [2, p. 321–322]. But this agreement was not realized after Brest peace conclusion with Central Rada. The former tried to defend its interests in Bessarabia also as well as others Ukrainian government, but for them it was secondary question.

Sfatul Țării turned out in full dependance from Romanians. So, according of its Declaration from 27 March 1918 Moldavian People Republic was united with Romania according principles which had traits of some autonomy. But at the second session of Sfatul Țării on 26 November 1918 it was decided to reject any autonomy and to reunite with "Great Romania" [6, p. 110]. The others conditions from 27 March were annihilated. Sfatul Țării disbanded itself on 10 December of 1918.

So, we may say that national, but not social, revolution was to some extent successful in Bessarabia for Moldavians/Romanians, but not for all others nationalities of the country.

Bibliography:

1. Александри Л. Н. Бессарабия и бессарабский вопрос. М. : Государственное издательство, (without date, maybe, 1925 year).
2. Борьба за власть Советов в Молдавии. Кишинев, 1957.
3. Декларация Верховного Краевого Совета Молдаванской Республики // Александри Л. Н. Бессарабия и бессарабский вопрос. М. : Государственное издательство.
4. За власть советскую. Борьба трудящихся Молдавии против интервентов и внутренней контрреволюции (1917–1920 гг.). Сборник документов и материалов. Кишинев, 1970.
5. Нарцов Н. Боротьба за Жовтень на Молдавії. Партвидав «Пролетар». 1932.
6. Піддубний І. А. Партії, парламент, король та уряд. Розвиток і взаємодія елементів політичної системи Румунії у 1918–1940 рр. Чернівці : «Друк Арт», 2019.
7. Поливцев Владимир. Революция 1917 г. в Бессарабии и борьба против румынских интервентов. azboiulpentrutrecut.wordpress.com/2018/03/31/революции-1917-в-бессарабии-и-борьба-прот/

НАПРЯМ 13. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В МОВНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-90>

Костомарова А. П.,

*здобувач вищої освіти 3 курсу спеціальності 081 «Право»
кафедри державно-правових гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Макарова Т. П.,

*доктор філософії права,
завідувач юридичної клініки
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ГРОМАДЯНСТВО ЄС: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНЦІВ У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Історичний шлях України до європейської інтеграції, що набув особливої динаміки після Революції Гідності 2014 року та повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році, на даний час вступає у вирішальну фазу. Надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі та офіційний початок переговорного процесу 25 червня 2024 року переводять дискусію про майбутнє українців у європейському правовому просторі з теоретичної площини в практичну. Центральним елементом цієї трансформації є перспектива набуття громадянами України повноправного громадянства Європейського Союзу. Цей процес знаменує собою фундаментальний перехід від тимчасових, кризових механізмів захисту, таких як Директива про тимчасовий захист, до набуття постійного, невід'ємного правового статусу, що відкриває доступ до всього комплексу прав, свобод та обов'язків, закріплених у первинному та вторинному праві ЄС.

Інститут громадянства Європейського Союзу був формально запроваджений Договором про Європейський Союз, підписаним у Маастрихті в 1992 році [1]. Його створення було не стільки юридичною необхідністю, скільки глибоко політичним кроком, спрямованим на досягнення кількох стратегічних цілей.

Ключовою характеристикою громадянства ЄС є його унікальна правова природа, яка не має аналогів у міжнародному праві. Ця природа визначається фундаментальним принципом, закріпленим у статті 9 Договору про Європейський Союз та статті 20 Договору про функціонування Європейського Союзу, в яких зазначено, що «Громадянство Союзу доповнює, а не замінює національне громадянство» [2]. Ця формула має кілька важливих юридичних наслідків.

По-перше, громадянство ЄС є похідним від громадянства держави-члена. Особа не може стати громадянином ЄС, не маючи громадянства однієї з країн-членів, і автоматично втрачає його, якщо втрачає національне громадянство. Європейський Союз не має власної політики натуралізації чи надання громадянства. По-друге, держави-члени зберігають повний суверенітет у питаннях визначення, хто є їхніми громадянами. Це означає, що національне законодавство про громадянство є єдиною підставою для набуття статусу громадянина ЄС.

Процес розширення Європейського Союзу регулюється чіткими правовими нормами, закладеними в його основоположних договорах та розвиненими у практиці. Основною правовою базою для вступу нових членів є стаття 49 Договору про Європейський Союз. Вона встановлює, що «будь-яка європейська держава, яка поважає цінності, зазначені у статті 2, та зобов'язується їх поширювати, може подати заявку на членство в Союзі» [3, с. 5]. Ця стаття є відправною точкою для будь-якої країни, що прагне приєднатися до ЄС.

Європейський вектор розвитку української держави закріплено у ст. 2 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [3], де зазначено, що основними засадами зовнішньої політики України є поглиблення співробітництва з Організацією Північно-атлантичного договору з метою стати її членом, а також створити умови щодо входження України в європейський економічний, політичний і правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі. Український уряд ініціював Угоду про асоціацію з ЄС у 2012 р., проте згодом згорнув підготовку до її підписання 21 листопада 2013 р. Це рішення призвело до Євромайдану та Революції Гідності, що заклало новий етап трансформації політичної системи України, а також засвідчило зростання ролі громадянського суспільства в розбудові української держави та формуванні нового рівня відносин між громадянами та державою [4].

Шляхом запровадження норм, які закріпили курс України на набуття членства в НАТО та ЄС, 21 лютого 2019 р. до Конституції України внесені зміни. Це знайшло своє закріплення у преамбулі Основного Закону та його статтях – 85, 102, 116 та перехідних положеннях. Відтоді Україна прагне повної інтеграції та вступу до ЄС. Політичну частину Угоди про асоціацію підписано ще в березні 2014 р. У червні 2014 р. підписано економічну частину Угоди. 1 вересня 2017 року

Угода про асоціацію набула чинності. Війна росії проти України та її незалежності почалася ще у 2014 р., коли рф анексувала Крим, Донецьку та Луганську області.

Після повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 р. українська держава подала заявку на вступ до ЄС. Україна отримала статус кандидата на членство в Європейському Союзі 23 червня 2022 року, що стало історичним рішенням та юридичним закріпленням її європейської перспективи. Важливо розуміти, що цей статус є умовним і залежить від подальшого прогресу в реалізації реформ. ЄС залишає за собою право скасувати його, якщо країна ігноруватиме визначені пріоритети.

Аналіз інституту громадянства Європейського Союзу та його перспектив для України дозволяє зробити низку узагальнюючих висновків. Набуття громадянами України громадянства ЄС стане кульмінацією довготривалого та складного інтеграційного шляху, надавши їм один з найбільш комплексних у світі наборів транснаціональних прав та свобод. Цей процес фундаментально змінить їхній правовий статус, трансформуючи їх з об'єктів тимчасового захисту на повноправних суб'єктів європейського правопорядку. Вони отримають невід'ємні права на вільне пересування, проживання та працевлаштування, політичну участь, соціальний та консульський захист на всій території Союзу.

Успіх України в довгостроковій перспективі буде залежати від своєчасної та якісної розробки та реалізації проактивної внутрішньої політики. Ця політика має бути спрямована на підвищення якості життя, створення конкурентних умов праці, модернізацію соціальної сфери та зміцнення демократичних інститутів. Лише за таких умов українці зможуть повною мірою реалізувати переваги громадянства ЄС, залишаючись при цьому економічно, соціально та культурно пов'язаними з Україною, перетворюючи «відтік мізків» на «циркуляцію мізків».

Таким чином, громадянство ЄС слід розглядати не як кінцеву мету, а як потужний інструмент для глибокої модернізації, зміцнення та процвітання української держави в єдиній європейській родині.

Список використаних джерел:

1. Юрій Гусев. Маастрихтський договір: початок нової ери в історії Європи. LIGA.net. 2024. URL: <https://blog.liga.net/user/gusev/article/54681>
2. Солоненко О. М., Калиновський Б. В. та інші. Мультимедійний навчальний посібник «Право Європейського Союзу. НАВС. 2020. URL: <https://arm.navs.edu.ua/books/eulaw/info/lec6.html>

3. НАДС. Досвід країн-кандидатів на членство в ЄС щодо інституційної спроможності та реалізації державної політики європейської інтеграції. 2022. 48 с. URL: <https://surl.li/ixqzlo>

4. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>

5. Лотюк О. С. Громадянське суспільство як чинник євроінтеграції в Україні. *Право і громадянське суспільство*. 2013. № 1. С. 70–78.

6. Костенко А. М. Вплив інститутів громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси України. Суми: Сумський державний університет. 2018. 411 с. URL: <https://lib.sumdu.edu.ua/library/DocumentDescription?docid=SuSDU.BibRecord.704904>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-91>

Нереп О. Б.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ В КОМУНІКАТИВНИХ ПРАКТИКАХ УКРАЇНСЬКИХ БЛОГЕРІВ

Сучасний український медіапростір є активним майданчиком формування нових ціннісних, мовних і культурних орієнтирів, що безпосередньо пов'язані з євроінтеграційними процесами. Блогери – як впливові суб'єкти цифрової комунікації – відіграють значну роль у трансляції європейських цінностей, демократичних принципів, культури толерантності та міжкультурного діалогу. Їхня мовнокомунікативна поведінка відображає зміни у суспільній свідомості, формує нову модель публічного дискурсу, зорієнтовану на прозорість, відповідальність, етичність і відкритість до європейського культурного простору.

Актуальність дослідження зумовлена потребою осмислення того, яким чином євроінтеграційні цінності реалізуються у комунікативних стратегіях українських блогерів, які мовні та дискурсивні маркери сигналізують про орієнтацію на європейську модель комунікації, а також як змінюється мовна культура онлайн-простору під впливом європейських гуманітарних практик.

Метою розвідки є з'ясувати особливості втілення євроінтеграційних тенденцій у комунікативних практиках українських блогерів, визначити їхні ключові стратегії, мовні маркери та ціннісні орієнтири, що відображають рух українського цифрового дискурсу в бік європейських стандартів комунікації.

Важливим аналітичним підґрунтям для дослідження блогосфери є концепція дискурсивних практик (пор. [Бойченко]), відповідно до якої комунікація відображає владні, соціальні та ідеологічні відносини у суспільстві. Блогер як комунікативний суб'єкт у цьому контексті постає медіатором між суспільними цінностями та індивідуальним мовним досвідом. Його дискурс формує нові норми публічної мови, які значною мірою детерміновані європейськими комунікативними стандартами.

Теоретичним підґрунтям є також принципи Європейської хартії регіональних мов або мов меншин і Загальнополітичної рекомендації Європейської комісії проти расизму та нетерпимості № 15, у яких наголошується на важливості багатомовності, культурної толерантності та мови як чинника єдності європейського простору. Ці документи визначають нормативно-ціннісний вектор, у межах якого розвиваються і мовна політика України, і сучасні цифрові комунікативні практики.

Євроінтеграційні тенденції виявляються насамперед у прагненні українських блогерів до комунікативної прозорості, достовірності, персональної відповідальності та діалогічності. Такі риси узгоджуються з європейською моделлю медіакомунікації, де пріоритетними є довіра до мовця, орієнтація на спільні цінності та дотримання принципів ненасильницького спілкування (*non-violent communication*).

Європейська комунікативна культура ґрунтується на таких принципах, як етичність, прозорість, толерантність, відповідальність, партнерський тип комунікації та орієнтація на цінність людської гідності. Ці риси поступово стають частиною мовної поведінки українських блогерів, які адаптують європейські стандарти до локального культурного контексту. Унаслідок цього формується новий тип публічного мовлення, для якого характерні емпатійність, інклюзивність і ціннісна насиченість.

Європеїзація мовлення блогерів насамперед виявляється в лексичному рівні, зокрема у виборі нейтральної, позитивної, емпатійної лексики, униканні стигматизуючих або дискримінаційних слів. Для блогерів, орієнтованих на етичне спілкування, характерна мовна свідомість: уважне ставлення до значення й конотації слів, відмова від ворожої чи образливої риторики.

Типові лексичні маркери європейського дискурсу:

– слова з позитивною семантикою: *співпраця, повага, розвиток, взаєморозуміння, підтримка, солідарність, спільнота*;

– інклюзивні звертання: *друзі, колеги, ми всі, кожен і кожна, наша спільна справа*;

– формули підтримки й взаємодії: *дякую за думку, поговорімо про це разом, ваша позиція важлива, ділимося досвідом*.

Так, у блозі «Ukrainer» часто трапляються лексеми на позначення спільнотності й культурного діалогу (*єдність, спільний простір, взаємне збагачення культур*). У контенті «Свідомі» чи «Happy Mind» домінує позитивна емоційна лексика (*дбайливо, з любов'ю, підтримаймо одне одного*), що створює тон довіри й гуманності.

На граматичному рівні європейський тип комунікації реалізується через вживання інклюзивних форм, уникання імперативності й домінантних конструкцій. Блогери віддають перевагу формам спільної дії (*ми можемо, варто спробувати, запрошуюю приєднатися*) замість наказових чи категоричних (*зроби, мусиш, треба негайно*).

Характерним є також зменшення дистанції між мовцем і аудиторією через:

– використання першої особи множини (*ми, наш, разом, давайте подумаємо*);

– побудову питальних конструкцій (*як ви думаєте?, а що для вас означає турбота?*);

– синтаксичну простоту, короткі фрази, ритмічну подачу, що відповідає принципу прозорості й доступності.

Європейський *tone of voice* в українській блогосфері характеризується такими домінантами:

– емпатійність – прояв щирості, розуміння й підтримки (*Мені важливо почути вашу думку, Ця історія може відгукнутися кожному з нас*);

– раціональність і поміркованість – аргументоване подання фактів без емоційного тиску (*Звернімося до джерел, Проаналізуймо разом*);

– діалогічність – запрошення до обговорення, запитання, відкритість до альтернативних поглядів;

– автентичність – природність, відсутність надмірної офіційності чи рекламної риторики.

У комунікації блогів «The Ukrainians», «Суспільне Культура», «ШоТам» *tone of voice* поєднує професійність із людяністю, раціональність із теплом. Це створює емоційний баланс, типовий для європейського публічного дискурсу, у якому етика і стиль невіддільні.

На прагматичному рівні блогери демонструють повагу до приватності, відповідальність за слово, недопущення *hate speech* і дезінформації.

Європейський тип комунікації передбачає перевірку джерел; маркування оцінних суджень (*на мою думку, мені здається*); визнання різних точок зору без дискредитації опонента.

Так, блог «Загін кіноманів», попри гумористичний формат, не допускає мови ворожнечі у своїх обговореннях, а блогер Віктор Мандзяк постійно подає покликання на джерела, звідки він черпає інформацію.

Отже, мовні та стилістичні маркери європейської комунікативної культури в українських блогах реалізуються на всіх рівнях – від лексичного до прагматичного. Вони виявляються у поміркованості, відкритості, інклюзивності, етичності, орієнтації на діалог і спільну відповідальність. Саме ці характеристики стають індикаторами євроінтеграційної трансформації мовної поведінки, що відображає загальний культурний і ціннісний поступ українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Бойченко М. Соціальні теорії і дискурсивні та недискурсивні соціальні практики: освітня проба. *Філософська думка*. 2020. № 5. С. 23–40.
2. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text
3. Загальнополітична рекомендація Європейської комісії проти расизму та нетерпимості № 15: протидія мові ворожнечі. URL: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-hate-speech-ukrainian-tran/1680a11674>

НАПРЯМ 14. ЕНЕРГО- ТА РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ, ЕНЕРГОЕФЕКТИВНІСТЬ У ПРОМИСЛОВOSTІ, МІСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ТА КОМУНАЛЬНІЙ ТЕПЛОЕНЕРГЕТИЦІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-92>

Омецинська Н. В.,

*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри інженерних систем та технологій
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Вишемірський Є. Д.,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

СТАЛІЙ РОЗВИТОК ЕНЕРГЕТИКИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕНЕРГО- І РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ

Проблеми енерго- та ресурсозбереження, енергоефективності та сталого розвитку енергетичних систем стають важливими у контексті глобальних викликів, таких як зростання попиту на енергію, зміна клімату та обмеженість природних ресурсів. Враховуючи масштаб енергоспоживання в промисловості, міському господарстві та комунальній теплоенергетиці, питання підвищення енергоефективності в цих секторах набувають особливого значення. Згідно з міжнародними прогнозами, до 2050 року попит на енергію зросте на 30–40%, що вимагає кардинальних змін у політиці енергоефективності.

Енергоефективність можна визначити як здатність забезпечити необхідний рівень виробництва або послуг при мінімальних витратах енергетичних ресурсів. Оцінка енергоефективності здійснюється через такі показники:

- Коефіцієнт корисної дії (ККД) – відношення корисно використаної енергії до загальних енергетичних витрат.
- Енергетична інтенсивність виробництва – кількість енергії, спожитої для виробництва одиниці продукції (кВт·год на тону).

– Питома вага відновлювальних джерел енергії у загальному енергетичному балансі.

Прогнозується, що до 2030 року частка відновлювальних джерел у світовому енергетичному балансі збільшиться на 10–15%, що сприятиме зниженню викидів CO₂ і зменшенню залежності від викопних видів палива.

Промисловий сектор є одним з найбільших споживачів енергії. Згідно з даними Міжнародного енергетичного агентства (IEA), на промисловість припадає близько 40% світового енергоспоживання. В Україні цей показник становить близько 30%, що є значною часткою в енергетичному балансі країни.

– Загальне енергоспоживання в Україні у 2023 році становить приблизно 160 млн тонн нафтового еквівалента (млн т н.е.), з яких на промисловість припадає близько 48 млн т н.е.

– Показник енергетичної інтенсивності промисловості в Україні за останні роки становить близько 2,5 кВт·год/грн виробленої продукції, що значно вище, ніж у країнах Європейського Союзу, де цей показник коливається від 1,2 до 1,5 кВт·год/євро.

Прогнозується, що за умови активного впровадження заходів з енергозбереження та технологічної модернізації, енергетична інтенсивність в українській промисловості може зменшитися на 15–20% до 2030 року.

Міські території споживають значні обсяги енергії для освітлення, транспорту, водопостачання та водовідведення. Згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (WHO), на міське господарство припадає до 70% світових енергетичних витрат.

– В Україні на міське господарство та інфраструктуру припадає близько 45% від загального споживання енергії в країні.

– Наприклад, в середньому місто з населенням 1 млн осіб витрачає близько 1,5–2 млн МВт·год електроенергії на рік, що включає енергоспоживання для освітлення, транспорту та комунальних послуг.

Прогнозується, що впровадження «розумних» технологій управління енергоспоживанням у містах дозволить зменшити витрати електроенергії на 15–20% до 2030 року. Програмами термомодернізації в Україні до 2030 року можна знизити енергоспоживання в будівлях на 25–30%.

Згідно з даними Національної комісії з регулювання енергетики України (НКРЕ), на систему теплопостачання та гарячого водопостачання припадає близько 40% загального енергоспоживання в комунальному секторі.

– У 2023 році Україна витратила близько 50 млрд куб. м природного газу на потреби комунальної теплоенергетики, що становить приблизно 10% від загального обсягу споживаного газу в країні.

– Система централізованого опалення в Україні працює на старих котлах та зношених тепломережах, що призводить до теплових втрат до 30–40%.

Реалізація заходів із модернізації котельень, утеплення будівель і теплових мереж може знизити енергоспоживання в комунальній теплоенергетиці на 20–25% до 2030 року, а впровадження відновлювальних джерел енергії (біомаса, геотермальна енергія) дозволить скоротити витрати на газ на 15–20%.

Серед успішних прикладів застосування енергоефективних технологій у різних країнах можна навести такі:

– Швеція: використання біомаси для теплопостачання міст дозволило знизити споживання викопного палива на 50% в останні десятиліття.

– Німеччина: програмами «розумних міст» в Берліні вдалося зменшити енергоспоживання на 10% завдяки інтеграції датчиків для контролю за вуличним освітленням, а також використанню сонячних панелей на громадських будівлях.

В Україні вже реалізуються проекти термомодернізації багатоквартирних будинків, які дозволяють знизити витрати на опалення на 30–40%.

Підвищення енергоефективності в промисловості, міському господарстві та комунальній теплоенергетиці є необхідною умовою для забезпечення сталого економічного розвитку та зниження негативного впливу на навколишнє середовище. Згідно з прогнозами, за умови впровадження інноваційних технологій та інфраструктурних змін, в Україні до 2030 року можна досягти зниження енергоспоживання в цих секторах на 15–25%. Це не лише сприятиме зменшенню енергетичних витрат, але й допоможе знизити викиди парникових газів, що має важливе значення в контексті глобальної екологічної політики.

Список використаних джерел:

1. World Energy Outlook 2024. International Energy Agency. Paris : IEA, 2024. 524 p. URL: <https://iea.blob.core.windows.net/assets/c036b390-ba9c-4132-870b-ffb455148b63/WorldEnergyOutlook2024.pdf> (дата звернення: 24.09.2025).

2. Звіт «Енергія 2024». Кабінет Міністрів України. Київ: КМУ, 2024. 146 с. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2024/zvit_energy_2024.pdf (дата звернення: 24.09.2025).

3. Renewables 2024. International Energy Agency. Paris : IEA, 2024. 340 p. URL: <https://iea.blob.core.windows.net/assets/17033b62-07a5-4144-8dd0-651cdb6caa24/Renewables2024.pdf> (дата звернення: 24.09.2025).

4. Energy Efficiency 2024. International Energy Agency. Paris : IEA, 2024. 192 p. URL: <https://www.iea.org/reports/energy-efficiency-2024> (дата звернення: 24.09.2025).

5. Annual Report 2024. IEA Bioenergy. Paris : IEA, 2025. 115 p. URL: <https://www.ieabioenergy.com/wp-content/uploads/2025/06/IEA-Bioenergy-Annual-Report-2024.pdf> (дата звернення: 24.09.2025).

6. Trends in Photovoltaic Applications 2024. IEA-PVPS. Paris : IEA, 2024. 76 p. URL: <https://iea-pvps.org/wp-content/uploads/2024/10/IEA-PVPS-Task-1-Trends-Report-2024.pdf> (дата звернення: 24.09.2025).

7. Global Electricity Review 2024. Ember. London : Ember, 2024. 85 p. URL: <https://ember-energy.org/app/uploads/2024/05/Report-Global-Electricity-Review-2024.pdf> (дата звернення: 24.09.2025).

8. План заходів з реалізації Енергетичної стратегії України до 2050 року : додаток. Міністерство енергетики України. Київ : МЕН, 2024. 42 с. URL: https://mev.gov.ua/sites/default/files/2024-12/plan-zakhodiv_dodatok_do_proektu_rozporядzhennya-4.pdf (дата звернення: 24.09.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-93>

Ushkarenko O. O.,

*Doctor of Engineering Sciences, Professor,
Professor at the Department of Programmable Electronics,
Electrotechnics and Telecommunications
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
Mykolaiv, Ukraine*

Ivanovskii S. A.,

*Master's student in Electronics,
Department of Programmable Electronics,
Electrotechnics and Telecommunications
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
Mykolaiv, Ukraine*

CHALLENGES IN IMPROVING THE CONTROL QUALITY OF DIESEL-GENERATOR SETS IN AUTONOMOUS ELECTRIC POWER SYSTEMS

The reliability of autonomous electric power systems (AEPS) directly affects the safety and operational efficiency of facilities such as remote industrial sites, emergency infrastructure, and ships. Gas-diesel generator

sets (GDGS) have power ratings from 315 kW to 750 kW and are frequently used in AEPSSs, which also include shipboard power systems. The use of natural gas instead of diesel fuel, as shown in [1, p. 4], is more economical and reduces the cost of electricity. In addition, GDGS produce lower carbon dioxide emissions, which makes their use more environmentally friendly [2, p. 11].

The overall power quality, reliability, and energy efficiency of an AEPS largely depend on the control quality of the GDGS. Despite their advantages, one of the major drawbacks of gas-diesel generator operation is rotational speed instability, which negatively affects the generated power quality. The instability of the gas-diesel engine speed may be caused by various factors, including fuel quality, particularly low calorific value, as shown in [3, p. 8], and structural features of the gas-diesel engine. Frequency instability causes voltage fluctuations at the output of semiconductor power converters. In solving the problems of small-ship demagnetization, it is necessary to ensure a reliable process of generating high-quality electric power. Demagnetization systems are often powered by shore-based networks, where gas-diesel generator sets serve as the source of electricity. Therefore, improving the control quality of GDGS is an essential step toward enhancing the overall stability and energy efficiency of such systems.

When several GDGS units operate in parallel under a common load, the instability of rotational speed leads to unequal power sharing and oscillations of active power between generators. In [4, p. 374], a special device for active power distribution among generators is proposed, based on monitoring the rotor angular positions and the torques on the shafts of the prime movers. However, due to voltage frequency instability caused by engine speed fluctuations, the synchronization process can take a long time, which is critical in overload conditions when additional power must be introduced quickly. One possible solution is the use of fuzzy logic in the generator synchronization system, as proposed in [5, p. 3220]. Nevertheless, the technical solutions presented in [4, 5] do not address the issue of improving the control quality of the gas-diesel engines themselves.

Improving gas-diesel engine control by managing the fuel mixture composition was considered in [6, p. 2]. However, the drawback of this approach is that installing additional and costly equipment to control the mixing of natural gas and diesel fuel is not always technically feasible, and the proposed method is intended for low-power diesel engines (up to 5 kW). Another possible approach is to optimize the coefficients of the speed controller, as shown in [7, p. 136], but this study did not account for the nonlinear characteristics of the gas-diesel engine, and the proposed solution ensures stable operation only under constant load.

The problem of voltage frequency instability in isolated (autonomous) power stations, caused by fluctuations in the speed of diesel generator prime movers, is also noted in [8, p. 35]. However, the optimization methods

discussed in [8] mainly aim to reduce electricity generation costs, fuel consumption, and CO₂ emissions. Numerical models for investigating combustion processes in dual-fuel hydrogen-natural gas (HNG)/diesel engines are also known, allowing simulation under various load and gas composition conditions. However, those models mostly focused on thermal processes rather than control quality.

In Ukraine, the use of GDGS units in AEPs to provide power during emergency situations has become highly relevant. This is due not only to the rising cost of diesel fuel but also to the availability of an extensive gas pipeline network, which allows GDGS units to be installed closer to consumers. In AEPs operation, the load constantly varies, and therefore, for each operating mode, the regulator settings must be optimized to ensure high-quality control.

Improving the control quality of gas-diesel generator sets not only enhances power reliability but also directly contributes to energy efficiency. Stable operation of GDGS units minimizes fuel overconsumption, reduces mechanical wear, and ensures optimal use of fuel resources, which is essential for achieving energy-saving goals in industrial and municipal energy systems.

A review of the literature shows that insufficient attention has been paid to the problem of improving the rotational speed stability of GDGS units. To address this issue, detailed studies of the static and dynamic characteristics of generating units based on experimental data are needed, as well as the development of appropriate measures and hardware/software tools to ensure stable operation of gas-diesel generator sets over a wide load range. The proposed approach to improving GDGS control stability allows reducing fuel consumption and carbon emissions without costly hardware upgrades. This makes the research relevant for energy-saving and low-emission operation of autonomous and distributed power systems used in industrial and municipal applications. The obtained results provide a foundation for developing advanced control strategies for hybrid and distributed power systems, supporting the transition toward more sustainable and resilient energy infrastructures.

Bibliography:

1. Boretti A. Advantages and Disadvantages of Diesel Single and Dual-Fuel Engines. *Frontiers in Mechanical Engineering*. 2019. Vol. 5, No. 64. P. 1–15.
2. Erasmus S., Maritz J. A Carbon Reduction and Waste Heat Utilization Strategy for Generators in Scalable PV-Diesel Generator Campus Microgrids. *Energies*. 2023. Vol. 16, No. 6749. P. 1–12.
3. Karagoz Y., Sandalci T., Koylu U. O., Dalkilic A. S., Wongwises S. Effect of the Use of Natural Gas-Diesel Fuel Mixture on Performance,

Emissions, and Combustion Characteristics of a Compression Ignition. *Advances in Mechanical Engineering*. 2016. Vol. 8, No. 4. P. 1–13.

4. Awwad A. E., Al-Quteimat A., Al-Suod M., Ushkarenko O. O., AlHawamleh A. Improving the Accuracy of the Active Power Load Sharing in Paralleled Generators in the Presence of Drive Motors Shaft Speed Instability. *International Journal of Electronics and Telecommunications*. 2021. Vol. 67, No. 3. P. 371–377.

5. Mahmoud Al-Suod M. S., Awwad A. M. E., Al-Quteimat A., Ushkarenko O. Fuzzy Logic-Based Synchronization Control System of Generators under Conditions of Frequency Instability. *Bulletin of Electrical Engineering and Informatics*. 2023. Vol. 12, No. 6. P. 3215–3227.

6. Vo C., Dang T., Quoc N., Quang C., Thanh N., Minh L. A Study on LPG Injection Based Speed Regulator for Dual Fuel Diesel Engine. *Journal of Technical Education Science*. 2022. Vol. 17, No. 5. P. 1–9.

7. Mahmoud Al-suod M. S., Oleksandr Ushkarenko. Optimization of the Speed Controller in Gas Diesel Device Including in the Autonomous Electric Power System. *WSEAS Transactions on Circuits and Systems*. 2019. Vol. 18. P. 135–140.

8. Mohamad Issa. A Review and Comparison on Recent Optimization Methodologies for Diesel Engines and Diesel Power Generators. *Journal of Power and Energy Engineering*. 2019. Vol. 7, No. 26. P. 31–56.

НАПРЯМ 15. ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ І КІБЕРБЕЗПЕКА ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-94>

Данькевич Ю. В.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ У СФЕРІ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасні умови воєнного стану в Україні актуалізували проблему кібербезпеки та захисту інформаційних систем, особливо у сфері документознавства, яка є важливим елементом державного управління, національної безпеки та інформаційної стійкості. Війна змінила не лише технологічні, а й організаційні підходи до збереження, обробки та захисту документної інформації. У контексті цифровізації суспільства документознавство стає не просто сферою фіксації інформації, а складовою кіберінфраструктури держави. Тому питання безпеки інформаційних систем виявилось життєво важливим для функціонування органів влади, бізнесу та суспільних інститутів.

Під інформаційною системою у сфері документознавства розуміють сукупність технічних, програмних і організаційних засобів, що забезпечують створення, обіг, збереження та використання документів в електронному середовищі. Починаючи з 2022 року, Україна переживає безпрецедентну хвилю кіберагресій, спрямованих на державні реєстри, архівні ресурси, електронні документообігові системи. Дослідники з Національного інституту стратегічних досліджень підкреслюють, що основна мета таких атак полягає не лише у знищенні чи спотворенні даних, а й у дестабілізації інформаційної політики держави, підриві довіри громадян до офіційних джерел інформації [1]. Кібербезпека документознавчої сфери є частиною загальної концепції інформаційної безпеки України, визначеної в Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (2017 р.) [2]. Документ окреслює необхідність створення інтегрованої системи

кіберзахисту державних і приватних інформаційних ресурсів. Одним із ключових викликів війни стало питання збереження цифрових архівів. У багатьох установах спостерігалися випадки пошкодження серверів, втрати доступу до інформаційних систем через окупацію територій або фізичне знищення інфраструктури.

У свою чергу, використання хмарних технологій дозволило зменшити ризики знищення документів, але водночас створило нові загрози, пов'язані з контролем доступу до даних та залежністю від зарубіжних провайдерів [3]. Важливим напрямом безпеки стало впровадження системи електронної ідентифікації та електронного підпису. Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» (2017 р.) заклав нормативну основу для створення безпечних процедур автентифікації користувачів у документознавчих системах [4]. Саме це дало змогу під час війни забезпечити безперервність документообігу у державному секторі. Досвід останніх років показав, що навіть найсучасніші технічні засоби не є достатньою гарантією безпеки без належної культури інформаційної поведінки.

Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України (ДССЗІ) ініціювала оновлення методик оцінки ризиків, а також створення рекомендацій для захисту електронних архівів [5]. Вони базуються на міжнародних стандартах ISO/IEC 27001 [6] та ISO 15489 – «Інформація та документація. Управління записами» [7]. У сфері документознавства особливої уваги заслуговує питання цілісності та автентичності документів. У воєнний час спроби фальсифікації, підробки або знищення електронних доказів можуть мати серйозні правові наслідки. Відповідно, системи повинні забезпечувати журналювання усіх змін у документах і зберігати цифрові сліди операцій.

Не менш актуальним є питання правового забезпечення кіберзахисту. Юридична доктрина ще не сформувала чітких критеріїв відповідальності за кібератаки чи за неналежний захист документів. У цьому контексті доцільно адаптувати підходи Європейського Союзу, зокрема положення Директиви NIS 2 та Регламенту AI Act, які вимагають створення внутрішніх політик кібербезпеки та технічної документації систем, що обробляють інформацію з високим рівнем ризику [8]. Варто відзначити і досвід військових інформаційних структур, які розробляють спеціальні алгоритми розподіленого зберігання даних, що мінімізують втрати у разі фізичного знищення серверів. Ці підходи можуть бути адаптовані й для цивільних інформаційних систем документознавства. Післявоєнна відбудова інформаційної інфраструктури передбачає не лише технічне відновлення, а й створення національної політики кіберстійкості документних систем.

У міжнародному контексті варто враховувати стандарти ISO 22301 (Business Continuity Management Systems), які визначають вимоги

до планування безперервності бізнес-процесів, у тому числі документознавчих [9]. Це особливо актуально для післявоєнного етапу, коли потрібно гарантувати доступність інформації навіть у разі технічних збоїв. Важливо також розглядати етичний аспект кібербезпеки, адже захист інформаційних систем не повинен обмежувати права людини на доступ до інформації.

Війна стала каталізатором переосмислення концепції інформаційного суверенітету. Захист національних інформаційних ресурсів, зокрема документних баз, є питанням державної безпеки. Після війни необхідно створити умови для розвитку власних дата-центрів, національних репозиторіїв і програмних платформ. Особливу роль у відновленні систем відіграють кадрові ресурси. Підготовка фахівців з кіберзахисту у документознавчій сфері повинна стати пріоритетом освітньої політики. Важливим етапом стане інтеграція українських інформаційних систем у європейський цифровий простір. Це дозволить не лише забезпечити додатковий рівень кіберзахисту, а й гарантувати визнання електронних документів на міжнародному рівні. Крім того, необхідно продовжувати розвиток систем моніторингу кібератак, аналітичних платформ для прогнозування загроз і створення резервних копій даних у географічно розподілених зонах. Такий підхід відповідає концепції «цифрової стійкості» (digital resilience), яку активно розвивають у ЄС.

Отже, досвід воєнного часу показав, що кібербезпека документознавчої сфери є фундаментом інформаційної незалежності держави. Захист документів – це не лише технічна, а й стратегічна категорія, що охоплює етичні, правові, управлінські й освітні аспекти. В умовах війни забезпечення безпеки документних систем стало критично важливим для функціонування державного управління, науки, освіти та бізнесу. Після завершення війни пріоритетом стане створення адаптивної, гнучкої та стійкої цифрової інфраструктури, побудованої на принципах національного контролю, європейських стандартів і міжнародного партнерства. Українська документознавча наука має потенціал стати одним із центрів інновацій у сфері інформаційної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Огляд російських кібератак проти України. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-rosiyskykh-kiberatak-proty-ukrayiny> (дата звернення: 10.10.2025).
2. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». Документ 2163-VIII, чинний, поточна редакція – редакція від 20.04.2025, підстава – 4336-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
3. Що таке хмарні технології? URL: <https://ucloud.ua/hmarni-technologi-yi-shho-cze-take/#:~:> (дата звернення: 11.10.2025).

4. Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги». Документ 2155-VIII, чинний, поточна редакція – редакція від 18.12.2024, підстава – 3911-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 11.10.2025).

5. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. URL: <https://cip.gov.ua/ua> (дата звернення: 11.10.2025).

6. Сертифікація ISO/IEC 27001 – Методи та засоби забезпечення інформаційної безпеки. URL: <https://imcert.ua/ua/service/iso-iec-27001#:~:text=> (дата звернення: 10.10.2025)

7. ISO 15489 – «Інформація та документація. Управління записами». URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_iso_15489-1_2018.pdf (дата звернення: 10.10.2025).

8. Artificial Intelligence Act: MEPs adopt landmark law. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240308IPR19015/artificial-intelligence-act-meps-adopt-landmark-law> (дата звернення: 10.10.2025).

9. Business Continuity Solutions. URL: https://gigacloud.ua/solutions/business-continuity-solutions/?utm_source=googleads&utm_medium=cpc&utm_campaign=BCS_max_clicks_additional&utm_content=183406610876&utm_term= (дата звернення: 11.10.2025).

Кисельов В. Б.,

*доктор технічних наук, професор,
професор кафедри інженерних систем та технологій
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Гуйда О. Г.,

*кандидат наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Омецинська Н. В.,

*кандидат технічних наук, доцент,
завідувачка кафедри інженерних систем та технологій
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА: ПРИНЦИПИ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Інформаційна безпека розглядається як сукупність організаційних, технічних і програмних заходів, спрямованих на захист даних від несанкціонованого доступу, модифікації чи втрати [1]. Її ключова мета полягає у забезпеченні конфіденційності, цілісності та доступності інформації протягом усього життєвого циклу [2].

У сучасних інформаційних системах особливе значення мають такі підходи:

- Простота й прозорість архітектури – мінімізація складності дозволяє легше виявляти вразливості й проводити аудит.

- Розмежування прав доступу – користувачі повинні мати лише необхідний мінімум повноважень. Це знижує ризики при можливій компрометації.

- Контроль і аудит дій – усі операції, особливо з критичними ресурсами, мають бути зафіксовані в журналах подій для подальшого аналізу.

- Стійкість системи – наявність резервних механізмів, відмовостійкість і здатність до швидкого відновлення у випадку інцидентів.

Ці принципи особливо актуальні для розподілених та мікросервісних архітектур, де кожен компонент виконує обмежену функцію, а захист взаємодії між ними має бути чітко регламентований.

Важливим механізмом є *контроль доступу на основі ролей (RBAC)* [3]. У такій моделі система дозволяє виконувати лише ті дії, що передбачені для конкретної ролі, а всі інші – забороняються за замовчуванням. Наприклад, у сервісах перевезень лише водій може завершити поїздку, а клієнт – лише створити замовлення чи залишити відгук.

Коректна реалізація RBAC вимагає, щоб авторизація та перевірка повноважень були інтегровані в ядро системи, а не обмежувалися інтерфейсом. Недотримання цього принципу може призвести до порушення бізнес-логіки та фінансових збитків.

Логування та аудит

Журнали подій виконують функцію «цифрової історії» системи. Вони містять дані про активність користувачів, помилки, збої та підключення до ресурсів. Правильна організація логування дозволяє не лише відслідковувати інциденти, а й підвищувати підзвітність персоналу.

Найпоширенішими помилками є збереження у логах конфіденційних даних (паролів, токенів, результатів SQL-запитів). Це створює ризик витоку й компрометації системи. Для підвищення безпеки застосовуються такі практики:

- сегментація логів за критичністю;
- контроль доступу до журналів;
- дотримання законодавчих вимог, зокрема GDPR[4] та Закону України «Про захист персональних даних» [5];
- інтеграція з SIEM та SOAR-системами для автоматичного реагування на загрози [6].

Таким чином, аудит і логування виступають не лише допоміжними засобами, а повноцінним елементом системи безпеки.

Стійкість інформаційних систем

Стійкість означає здатність продовжувати роботу навіть у випадку атак або технічних збоїв. Основними її складовими є:

- відмовостійкість (резервні сервери, реплікація даних);
- толерантність до помилок (робота системи при виході з ладу окремих компонентів);
- резервне копіювання та відновлення;
- захист від кібератак (DDoS-захист, брандмауери, фільтрація трафіку);
- оперативний моніторинг та автоматичне переключення на резервні ресурси.

У разі фізичного пошкодження обладнання або зараження шкідливим ПЗ резервна інфраструктура дозволяє мінімізувати втрати та забезпечити безперервність критичних сервісів.

Сучасна інформаційна безпека ґрунтується на поєднанні контролю, аудиту та стійкості систем. Контроль забезпечує прозорість і відповідальність, аудит – можливість вчасно виявляти загрози, а стійкість –

безперервність функціонування навіть у кризових умовах. Їхня інтеграція формує основу довіри до цифрових систем і дозволяє ефективно протистояти сучасним кіберзагрозам.

Список використаних джерел:

1. Anderson, R. Security Engineering: A Guide to Building Dependable Distributed Systems. 3rd ed. Wiley, 2020. 1296 p. URL: <https://www.cl.cam.ac.uk/archive/rja14/Papers/SEv3.pdf> (дата звернення: 05.10.2025).

2. ДСТУ ISO/IEC 27000:2019 Інформаційні технології. Методи захисту. Системи керування інформаційною безпекою. Огляд і словник термінів (ISO/IEC 27000:2018, IDT). БУДСТАНДАРТ Online – нормативні документи будівельної галузі України. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=85795 (дата звернення: 05.10.2025).

3. Що таке керування доступом на основі ролей (RBAC)? Визначення | Солікс. *Solix Technologies, Inc.* URL: <https://www.solix.com/uk/kb/role-based-access-control/> (дата звернення: 05.10.2025).

4. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) : Регламент Європ. Союзу від 27.04.2016 № 2016/679. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text (дата звернення: 05.10.2025).

5. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI : станом на 14 черв. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 05.10.2025).

6. Еволюція стратегій кібербезпеки: Роль SIEM та SOAR у захисті від сучасних загроз – SOFTICO.ua. *SOFTICO.ua – Компанія Софтико.* URL: <https://softico.ua/uk/knowledge/evolyutsiya-strategij-kiberbezpeki-rol-siem-ta-soar-u-zahisti-vid-suchasnih-zagrozh/> (дата звернення: 05.10.2025).

Tsybmal A. S.,

Master

National Technical University of Ukraine

“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

Kyiv, Ukraine

SHADOW AI AS A CYBERSECURITY AND PRIVACY CHALLENGE IN POST-WAR UKRAINE

Introduction. The rapid integration of artificial intelligence (AI) into state and corporate systems has redefined the technological landscape of modern Ukraine. As the country rebuilds its digital infrastructure after years of war, AI tools have become key drivers of modernization and efficiency across sectors such as defense, healthcare, public administration, and finance. However, this accelerated adoption has also introduced a new and often overlooked threat – Shadow AI.

Shadow AI refers to the unauthorized, non-certified, or unmonitored use of AI models within organizations or governmental structures without official oversight or compliance with cybersecurity standards. Such systems may operate outside formal data protection frameworks, process confidential information without consent, and even transmit data to third-party servers. According to Balogun et al. [1], these risks are particularly critical in sensitive fields like healthcare and finance, where data integrity and privacy are essential.

In post-war Ukraine, the implications of Shadow AI extend beyond individual organizations. The widespread deployment of unregulated AI could undermine national cybersecurity efforts, enabling potential data exploitation by foreign actors or internal vulnerabilities. As Vdovichena et al. [2] note, Ukraine’s rapid digital reconstruction must be accompanied by strict governance of emerging technologies to prevent the uncontrolled diffusion of AI. Thus, addressing Shadow AI is not only a matter of technological oversight but also a fundamental component of the nation’s digital sovereignty and post-war resilience.

Nature and Definition of Shadow AI. The concept of Shadow AI describes the unauthorized or uncontrolled use of artificial intelligence models within organizations or institutions. It emerges when individuals or departments employ AI systems – such as generative models or analytical tools—without official approval or compliance with cybersecurity standards. These unmonitored implementations often operate outside existing data governance frameworks, posing significant risks to data integrity, privacy, and accountability. Balogun et al. [1] emphasize that unregulated AI

adoption is especially dangerous in sectors such as healthcare, finance, and education, where even minor breaches can have ethical and legal implications.

Unlike certified AI solutions that undergo rigorous auditing and validation, Shadow AI systems often rely on open-source or third-party APIs, which may process sensitive data or transmit it to external servers without encryption. In a post-war environment where Ukraine is rebuilding its digital infrastructure, the presence of such unverified AI solutions undermines institutional resilience and erodes trust in government and corporate systems.

Cybersecurity and Privacy Risks. The primary threat of Shadow AI lies in its invisibility. Unregistered models may process confidential information, including personal identifiers, health records, or classified communications, without any traceability. Tiwo et al. [3] note that unregulated AI tools used in telemedicine have already demonstrated vulnerabilities, allowing attackers to exploit weak authentication protocols and intercept sensitive data. In the Ukrainian context, where critical systems are being rapidly digitized, such weaknesses can lead to large-scale breaches that endanger not only individuals but also state security.

Lysenko [4] highlights that AI technologies, while capable of detecting cyber threats, can paradoxically serve as instruments of attack when deployed without oversight. Shadow AI can be manipulated to generate deceptive outputs, automate phishing attempts, or bypass firewalls by mimicking legitimate traffic patterns. The post-war expansion of e-governance and digital public services further amplifies this risk, as every new system becomes a potential target for exploitation.

Moreover, the uncontrolled integration of AI into public and private databases may result in the accumulation of “invisible” datasets – information repositories created by unregistered models that store user inputs, logs, or contextual metadata. These shadow datasets are especially difficult to monitor and can be used for malicious purposes long after their creation.

Post-war Ukrainian Context. Ukraine’s post-war reconstruction has become a catalyst for unprecedented digital acceleration. Artificial intelligence plays a key role in rebuilding infrastructure, improving public administration, and enhancing national defense systems. However, the rapid deployment of AI technologies without standardized regulatory mechanisms introduces systemic vulnerabilities. As Vdovichenko et al. [2] argue, AI-driven initiatives in Ukraine’s post-war economy have enormous potential but must be balanced with robust cybersecurity measures.

The challenge lies in the disparity between technological innovation and regulatory adaptation. Many organizations – both governmental and private – adopt AI tools independently, without coordination or alignment with national security policies. These fragmented efforts increase the likelihood of Shadow AI infiltration. For instance, an employee might use an open chatbot to draft internal reports, inadvertently exposing

classified information. Similarly, contractors working on digital reconstruction projects might deploy analytical models trained on unverified datasets, creating new avenues for cyberespionage.

In addition, the influx of foreign technologies and external funding for reconstruction amplifies dependency on imported AI solutions. Without proper localization, data processed by such systems may cross national borders, violating Ukraine's data sovereignty principles. This issue reinforces the need for a domestic framework that governs AI implementation, certification, and usage transparency.

Ethical and Legal Dimensions. The problem of Shadow AI is not limited to technical vulnerabilities – it also raises complex ethical and legal questions. Balogun et al. [1] point out that unauthorized AI applications blur the boundaries of responsibility: when a shadow model causes harm, it is often unclear who is accountable – the user, the developer, or the organization. The absence of clear accountability mechanisms leads to a regulatory vacuum, allowing unethical practices to persist.

Chaban [5] observes that Ukraine's current approach to AI regulation is still in its formative stage and must evolve to align with European Union frameworks such as the AI Act. The integration of ethical standards – transparency, fairness, and explainability – is essential to ensure public trust in AI technologies. Without such principles, Shadow AI systems will continue to proliferate, operating beyond legal boundaries and undermining democratic control over digital infrastructures.

Ethical risks also include bias, discrimination, and manipulation. In a post-conflict society like Ukraine's, where social cohesion and trust are fragile, algorithmic opacity may deepen inequalities or be weaponized for political misinformation. Therefore, developing an ethical AI governance model that prioritizes human oversight and transparency is a cornerstone of national cybersecurity strategy.

Recommendations and Future Outlook. To mitigate the threats posed by Shadow AI, Ukraine should adopt a multi-layered strategy that combines legal, technical, and educational measures. Legally, a national policy framework must define the boundaries between authorized and unauthorized AI use. Chaban [5] advocates for the establishment of a state certification body responsible for auditing and approving AI systems used in critical sectors. Technically, institutions should implement AI usage monitoring tools capable of detecting unregistered models and tracking data flows in real time.

Awareness and education are equally important. As Tiwo et al. [3] and Balogun et al. [1] suggest, training employees to understand data privacy principles and recognize potential risks can significantly reduce instances of Shadow AI emergence. Furthermore, Ukraine should promote the creation of a national register of certified AI tools, which would serve as a trusted source for developers and organizations.

In the long term, Ukraine's digital sovereignty will depend on balancing openness to innovation with strict regulatory control. The integration of ethical, legal, and cybersecurity frameworks will ensure that AI supports post-war reconstruction rather than undermines it. Shadow AI must therefore be recognized not merely as a technological anomaly but as a strategic challenge that demands continuous monitoring, policy development, and cross-sector collaboration.

Conclusions. Shadow AI represents a critical and multifaceted challenge for Ukraine's cybersecurity and privacy landscape. In the post-war context, where digital recovery and institutional modernization are top priorities, uncontrolled use of AI systems can compromise sensitive data, weaken trust in digital services, and create new vectors for cyberattacks. As Tiwo et al. [3] and Lysenko [4] emphasize, the combination of human error and insufficient regulation significantly increases these risks.

To mitigate them, Ukraine must adopt a comprehensive framework that integrates legal, technical, and educational approaches. This includes establishing clear AI certification standards, enforcing accountability mechanisms, and introducing continuous monitoring to detect unauthorized AI systems. Moreover, as Chaban [5] points out, aligning Ukraine's AI governance with European norms will be crucial for ensuring transparency and ethical compliance.

Ultimately, artificial intelligence should become a tool for sustainable digital transformation, not a hidden threat. When properly regulated and monitored, AI can strengthen cybersecurity, protect privacy, and contribute to rebuilding a resilient, secure, and technologically advanced Ukraine.

Bibliography:

1. Balogun, Adebayo & Metibemu, Olufunke Cynthia & Olutimehin, Abayomi & Ajayi, Adekunbi & Babarinde, Damilola & Olaniyi, Oluwaseun. The Ethical and Legal Implications of Shadow AI in Sensitive Industries: A Focus on Healthcare, Finance and Education. *SSRN Electronic Journal*. 2025. 10.2139/ssrn.5137049.
2. Vdovichen, Olha & Krymska, Anna & Koroliuk, Yurii & Shymko, Alla & Vdovichen, Anatolii. The Role of Artificial Intelligence Technologies in Rebuilding the Post-war Economy and Ensuring Cyber Security: An Example from Ukraine. *Salud, Ciencia y Tecnología – Serie de Conferencias*. 2025. № 4. 642. 10.56294/sctconf2025642.
3. Tiwo, Olufisayo & Adesokan-Imran, Temilade & Babarinde, Damilola & Salami, Isaac & Onyenaucheya, Ogechukwu & Olaniyi, Oluwaseun. Improving Patient Data Privacy and Authentication Protocols Against AI-Powered Phishing Attacks in Telemedicine. *Asian Journal of Research in Computer Science*. 2025. № 18. 93–114. 10.9734/ajrcos/2025/v18i4610.

4. Serhii Lysenko. The Role of Artificial Intelligence in Cybersecurity: Automation of Protection and Detection of Threats. *Economic Affairs*. 2024, № 69. 10.46852/0424-2513.1.2024.6.

5. Chaban Olena. Current Choices of Ukraine to the Avenues to Regulate Artificial Intelligence (AI). 2025. 10.2139/ssrn.5549841.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-97>

Chiragova I.,
Postgraduate Student
National Defense University of Azerbaijan
Baku, Azerbaijan

THE INFLUENCE OF STRATEGIC CULTURE ON CYBERSECURITY POLICY FOR CRITICAL INFRASTRUCTURE

Introduction. Critical infrastructure underpins key societal functions and serves as a cornerstone for national security, economic resilience, and state governance. The prevailing understanding of critical infrastructure encompasses any network, virtual or physical asset, or system whose destruction or incapacitation would directly harm national security, public health, economic security, or safety [1]. Everyday the vulnerability is getting more expanded with a broader digitization. The significance of critical infrastructure is now evident in the prioritization of cyberattacks and associated risks by states and collective security organizations. As a result, the imperative to protect critical infrastructure compels states to develop distinct cybersecurity policies, with national approaches to risk management varying considerably. Hence, the necessity to safeguard the critical infrastructure pushes states to formulate their own cybersecurity policies, national approaches to manage the risks of which vary drastically. Furthermore, cybersecurity strategy is not merely technical, but expression of a country's vision, priorities and principles.

Usually defined as a state's ingrained habits of thought, distinct patterns of adaptation to a particular environment, set of beliefs, ideas, values symbols and etc., the concept of strategic culture shapes State's reaction towards the emerging security challenges [2, 3]. Hence, strategic culture can shape state behavior and influence the way cybersecurity policy is constructed. This paper examines whether a nation's pre-existing national strategic culture determines its choice of critical infrastructure defense model. Specifically, it investigates whether nations with historically

offensive strategic cultures adopt different defense models than those with defensive traditions. The central argument is that strategic culture acts as a primary cognitive factor shaping the architecture of critical infrastructure cybersecurity policy and driving the development of divergent defense models.

The cyber domain and strategic culture. Coined by Jack Snyder during the Cold War the concept of strategic culture usually refers to the “unique constellation of a state’s historical experience, institutional memory, military traditions and political values that shape how understands security and use force” [4]. It influences how nations perceive threats, what technologies they prioritize and how they define concepts like deterrence, escalation and victory. Colin Gray offered another prominent perspective, defining strategic culture as “modes of thought and action with respect to force, which derives from perception of the national historical experience, from aspirations for responsible behaviour in national terms” [5]. As Gomez (2022) notes, information asymmetries in cyber operations create profound uncertainty for states. Gomez proposes a strategic culture framework that includes deeply embedded preferences guiding technical operators, policymakers, and military leaders when facing such uncertainty [6]. Building on this, Hare highlights the influence of cultural and societal contexts on cyber behavior [7]. In the context of critical infrastructure defense, strategic culture determines how threats are perceived, who is assigned responsibility for addressing them, and how future governance structures are formed.

The relation between cyber security and critical infrastructure. Prior to examining defense models, it is essential to clarify the interdependence between cybersecurity and critical infrastructure systems. Critical infrastructure cybersecurity can generally be understood through two dimensions: defensive measures and offensive capabilities. The growing dependence of state-vital on sophisticated, internet-based network technologies has made it a primary military target. Consequently, as geopolitical tensions intensify, adversaries may perceive critical infrastructure as a viable military target. This is what forces states to prioritize and invest heavily in defense capacity to safeguard their essential systems against escalating cyber threats. Given that a successful cyberattack could trigger severe economic damage, endanger public safety, and undermine national stability, investing in modernized defense capabilities has become imperative for states. Alternatively, in a mode of attack, a state can pursue a cyber attack capacity to damage an adversary's critical infrastructure partially or completely. The anonymity inherent in cyberspace further complicates both attribution and response. The more critical infrastructure systems become more interconnected and complex, the more the threat landscape continues to evolve, necessitating continuous improvement in both offensive and defensive strategies.

Critical Infrastructure defense models and deterrence. Contemporary researchers often argue that conventional cybersecurity approaches are becoming insufficient against sophisticated threats. As a result, the concept of cyber resilience has gained prominence. It emphasizes not only resistance to cyberattacks but also the ability to adapt, respond, and swiftly recover, where operational continuity remains with minimal disruption. Since, critical infrastructure sectors form a complex and highly interdependent ecosystem, there appears a strong demand for multilayered defense architectures. These can be categorized into two governance models. Known as centralized architectures rely on a unified network structure managed by core servers. While efficient, such systems can be vulnerable because a single undetected breach may propagate across all connected components. Distributed architectures, by contrast, decentralize control and processing functions across multiple nodes. Albeit this structure enhances adaptability and fault tolerance, simultaneously it requires flexible, coordinated management practices. The choice of defense model frequently corresponds to a state's broader deterrence orientation.

Within cyber strategy, deterrence is commonly conceptualized along two complementary lines [8]. First of all, it is deterrence by punishment, aiming to discourage aggression by signaling that any cyberattack will provoke a retaliatory response severe enough to outweigh expected gains. Secondly, deterrence by denial seeking to prevent attacks by making them technically infeasible or strategically unrewarding through robust defense, resilience, and coalition-based security cooperation. Denial strategies are often regarded as the more sustainable approach, as they reduce incentives for aggression while strengthening overall system resilience.

Methodology. This paper employs a qualitative comparative case study approach to identify how differences in national strategic culture – specifically offensive versus defensive postures – influence the critical infrastructure (CI) defense model of a state. To execute this research, the study focuses on Russia and Estonia, selected owing to their highly contrasting strategic cultures and geopolitical realities which offer a clear basis for comparison. The research methodology combines thematic analysis with data drawn from a wide range of sources, including government publications from both nations, whitepapers on cybersecurity, academic journals, industry reports, and current news coverage.

Case Studies

A. Estonia

Estonia's strategic culture began to crystallize during the country's re-emergence as an independent state in the late 1980s and early 1990s. As Piirimäe (2020) notes, this formative period involved reconstructing a unified national historical perspective that would guide the state's strategic outlook and policy priorities [9]. Rooted in victimhood, foreign occupation and a long-standing perception of Russian coercive potential, Estonia's

security identity rests on a resilience-oriented defense posture. Central to this approach is a twofold defense doctrine. On one hand, Estonia anchors its security in transatlantic cooperation through NATO. On the other, it promotes national self-reliance via a comprehensive whole-of-society framework known as Total Defence, ensuring that civil and military structures are integrated to maintain readiness and resilience in times of crisis [10].

B. Russia

Based on the strategic culture, Estonia, a state with a highly digitized society, can be characterized by a defensive orientation and an emphasis on societal resilience which have been heavily influenced by a post-Soviet history and especially by triggering experience of the 2007 cyberattacks. By contrast to Estonia, Russia perceiving a historically offensive strategic culture, is featured by great power aspirations, expansionist tendencies and utilization of aggressive cyber operations. Moreover, Russia, taking into consideration historical experiences, specifically Barbarossa syndrome, opted for the narrative of Russia as a besieged fortress. In other words, Russian leadership argued that Russia was always under existential threat of foreign attacks, therefore this is how the leadership justified use of force and military. After investigating the divergence in critical infrastructure's governance structures, general technological philosophies and policies of those two in the field of international cooperation, the analysis indicates a strong correlation between strategic culture of the one state and its consequent critical infrastructure defense model.

Conclusions. This paper examined the extent to which a nation's pre-existing national strategic culture can somehow determine its choice of critical infrastructure defense model. In order to implement this study, a comparative two case study approach with focus on Russia and Estonia, has been employed. The comparative analysis of CI defense models in Russia and Estonia reveal that Strategic Culture is the decisive variable shaping cybersecurity policy. Russia's historically offensive strategic culture yields a highly centralized, isolationist model prioritizing state control and technological autarky, fundamentally relying on the threat of aggressive, offensive operations for national security or in other words deterrence by punishment. Estonia's defensive strategic culture, catalyzed by the 2007 attacks and traumatic historical experience during the Soviet Union, results in a distributed, cooperative model centered on societal resilience, strategic entanglement, and deterrence by denial.

Bibliography:

1. J. Moteff, and P. Paufoam, "Critical infrastructure and key assets: definitions and identification," The Library of Congress. USA: Washington, DC, October 2004.

2. J. Snyder, "The Soviet Strategic Culture: Implications for limited nuclear operations," The RAND Corporation. USA, 1977.
3. C.Gray, "Comparative strategic culture," *Parameters*, vol. 14, no. 4, 1984, pp. 27.
4. J. Snyder, "The Soviet Strategic Culture: Implications for limited nuclear operations," The RAND Corporation. USA, 1977.
5. C.Gray, "Nuclear Strategy and National Style," Lanham, Md. : Hamilton Press, 1986, pp. 36–37.
6. M. Gomez and C. Whyte, "Unpacking strategic behavior in cyberspace: a schema-driven approach," *Journal of Cybersecurity*, vol. 8, issue 1, 2022.
7. F. Hare, "The cyber threat to national security: why can't we agree?," Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, Tallinn, 211-25, 2010. [In proceedings of the 2010 Conference on Cyber Conflict, 2010].
8. A.Bendiek and T.Metzger, "Deterrence theory in the cyber-century," Working Paper RD Germany : Berlin, May 2015.
9. K.Piirimäe, "From an "Army historians" to an "Army professionals": History and the strategic culture in Estonia," *Scandinavian Journal of Military Studies*, 3(1), 2020, pp. 100–113.
10. V. Veebel, "Estonia: The comeback of the total defence in the light of Russia's aggression in Ukraine," In *European Total Defence*, Routledge, 2025, pp. 135–152.

НАПРЯМ 16. АГРОВОЛЬТАЙКА В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-98>

Трояк Я. О.,

аспірантка кафедри археології

та спеціальних галузей історичної науки

*Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
м. Черкаси, Україна*

ДОСВІД ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ БУРЯКІВНИЧОЇ КООПЕРАЦІЇ «БУРЯКОСПІЛКА» У ВІДРОДЖЕННІ СЕЛЯНСЬКОГО БУРЯКОСІЯННЯ (1920-ТІ РР.)

Сільськогосподарське виробництво України після Першої світової війни та суспільно-політичних потрясінь 1917–1921 рр. опинилося у критичному стані, що особливо відчутно позначилося на буряківництві. До 1914 р. українські виробники забезпечували 84 % загально-російської продукції цукру. Знищення високопродуктивних поміщицьких економій, які були основними продуцентами цукру та агрокультурними осередками, призвело до того, що посівні площі скоротилися більш як у 4 рази, а виробництво готової продукції цукру на 1921 р. становило лише 5 % від довоєнного рівня.

Кардинально кількісно й якісно змінилася і сировинна база: на початок 1920-х рр. основним виробником цукрового буряка стало дрібне селянське господарство. Це створило низку проблем, оскільки буряківництво, будучи високорентабельною культурою, вимагало значних ресурсів: наявності тяглової сили для глибокої оранки та вивезення важкого врожаю, достатнього спеціалізованого технічного забезпечення, фінансової підтримки.

Більшість незаможних селянських господарств, які втратили в роки військових лихоліть робочу худобу та інвентар, не могли самостійно займатися бурякосіянням. Саме в цей момент українська сільськогосподарська кооперація стала ключовим механізмом для мобілізації селянства та відродження цукрової промисловості.

Для налагодження ефективної експлуатації цукроварень та масового залучення селян до бурякосіяння Всеукраїнська спілка «Сільський господар» у серпні 1924 р. ініціювала створення пайового товариства «Укрсільцукор». Ця організація, основними пайщиками якої були

кооперативи, перебрала на себе повноваження з оренди цукроварень, їх експлуатації, організації збуту цукрової продукції та забезпечення агрокультурного піднесення бурякової культури.

Зростаюча інтенсивність кооперативного буряківництва згодом вимагала виокремлення роботи, що призвело до заснування 16 квітня 1926 р. Всеукраїнської спілки бурякової кооперації «Бурякоспілка». Основними завданнями цього фахового центру були налагодження збуту буряка та всебічна агровиробнича й агрокультурна допомога селянським господарствам, зокрема забезпечення засобами виробництва (насінням, реманентом, мінеральними добривами), агрономічне обслуговування та контроль за виконанням виробничих планів. Сукупність заходів, організованих фаховим центром, була спрямована на інтенсифікацію буряківництва та зростання прибутковості селянських господарств.

Сільськогосподарська кооперація швидко стала надійним каналом виробництва і збуту цукрового буряка. Ефективність її роботи проявилася вже на перших етапах: частка селянського бурякосіяння у загальній площі зросла з мінімальної (близько 16 % у 1918 р.) до переважної (майже 94 % у 1924 р.), задіявши понад півмільйона селянських господарств [1, с. 68].

Кооперативна мережа, що охоплювала все більші площі буряка, демонструвала високу динаміку зростання. Якщо до революції кооперацією була зайнята лише незначна частка бурякових плантацій, то в роки непу цей показник стрімко зріс.

За фінансової підтримки держави кількість спеціальних буряківничих товариств швидко збільшувалася, особливо у традиційних для буряківництва регіонах – Правобережжі та Лівобережжі. До кінця 1920-х років кількість таких товариств зросла у кілька разів, охопивши значну більшість бурякової площі. Така динаміка переконливо свідчила про те, що буряківнича кооперація ставала визначальним фактором розвитку сільськогосподарських виробничих сил, а зацікавленість селянства у цій прибутковій культурі невпинно зростала.

Ефективність буряківничої кооперації значною мірою залежала від правильної організації мережі. Хоча ідеальний розмір ділянки на одне товариство визначався як 400 га з радіусом охоплення до 5 км, фактично товариства постійно нарощували свої виробничі потужності, що відображалось у збільшенні радіусу їхньої діяльності. На ефективність бурякосіяння впливала низка чинників, включаючи відстань до цукрового заводу, щільність населення (наявність робочих рук), забезпеченість робочою худобою та загальна ринкова кон'юнктура (співвідношення цін на буряк та інші культури).

Ключовим аспектом роботи кооперації було активне залучення незаможників, які самотужки не могли зробити свої господарства прибутковими. Хоча держава прагнула використати цей процес для

просування ідеї колективізму, кооперація, за оцінками сучасників, насамперед ставила за мету допомогти бідняцьким і малосилим середняцьким верствам вибитися зі злиднів та інтенсифікувати виробництво.

Радянське керівництво змушене було визнати, що фахова кооперація є важливим постачальником сировини для промисловості. Це й зумовило політику, спрямовану на зміцнення незаможних господарств через кооперативну систему. Відповідно, реалізовувались такі заходи як організація прокату сільськогосподарських машин для бідноти, видача збільшених авансів на контракцію буряка, підсилення агрономічної роботи у бідняцьких господарствах.

Вже у 1926 р. ці заходи довели свою ефективність: завдяки підтримці кооперації незаможні селяни, які вирощували цукровий буряк, могли отримувати значний чистий прибуток з невеликої площі, що суттєво покращувало їхнє економічне становище. Держава стимулювала зростання участі незаможних селян у кооперації через диференціацію пайових внесків, зменшивши їх удвічі для найбідніших господарств. Це дозволяло селянам заощаджувати значні кошти (наприклад, 155 тис. крб. за 1926/27 рік) для зміцнення власних господарств [2, арк. 33]. Також було прийнято рішення про створення фондів допомоги незаможному селянству на тяглову силу та під час критичних польових робіт (як то оранка, вивезення буряка) за рахунок відрахувань від прибутків товариств. Ці фонди активно використовувалися, сприяючи покращенню економічного становища найбідніших верств.

Соціальний склад учасників буряківничої кооперації, диференційований за ступенем заможності (від кволих до міцних господарств), постійно змінювався. На 1928 р. спостерігалася тенденція активного кооперування незаможників, чий приріст в буряківничу кооперацію склав майже 300 % [3, с. 13]. Загалом, на кінець 1928 р. соціальний склад буряківничої кооперації був переважно незаможницько-середняцький: незаможні господарства становили 44,3 %, середняки – 50,7 % [3, с. 15]. Це підтверджувало ключову роль кооперації у підвищенні товарності та продуктивності українських селянських господарств.

Буряківнича кооперація продемонструвала свою ефективність як найкраща форма організації самодіяльності маси індивідуальних селянських господарств. Її організаційна розбудова та створення спеціалізованих центрів, які координували економічну діяльність на місцях, сприяли постійному зростанню кількості селян, залучених до культивування прибуткового, але трудомісткого цукрового буряка. Проте подальше піднесення та розвиток цієї системи було перервано наступом держави на сільськогосподарську кооперацію та початком насильницької суцільної колективізації, що зруйнувало цей успішно налагоджений механізм аграрного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Батюк І. Сільськогосподарська кооперація на Україні. Харків : Книгоспілка, 1925. 136 с.
2. Матеріали про допомогу незаможному селянству України (грудень 1926 р.). *ЦДАВО України*. Ф. 27. Оп. 7. Спр. 49. 86 арк.
3. Відчит Всеукраїнського союзу сільськогосподарської кооперації «Сільський господар» за 1927-28 операційний рік (1 жовтня 1927 р. – 1 жовтня 1928 р.). Харків : Сільський господар, 1929. 116 с.

НАПРЯМ 17. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ТА РЕАБІЛІТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-99>

Baratiuk A. Yu.,
*Postgraduate Student,
Assistant Lecturer at the Department of Psychodiagnostics
and Clinical Psychology
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine*

VR-ENVIRONMENT FOR POST-TRAUMATIC IDENTITY RECONSTRUCTION

In the contemporary world marked by social and military turbulence, post-traumatic stress disorder has become a global psychosocial challenge. Traditional therapy remains limited in restoring the deep structures of identity disrupted by trauma. Virtual Reality (VR) emerges as an innovative environment for the reconstruction of the Self, integrating cognitive-behavioral, emotional-bodily, and meaning-making mechanisms of subjectivity restoration. Identity reconstruction within VR implies the creation of a new, coherent sense of self through processes of re-interpretation, embodiment, and empathic interaction.

The aim of this study is to provide a theoretical rationale for VR as an environment for post-traumatic identity reconstruction and to develop an original model grounded in the narrative, embodiment, and social-constructivist paradigms.

Reconstruction of identity after trauma represents a multidimensional process that unites cognitive, emotional, bodily, and social aspects of personal functioning. Traumatic experience may serve as a catalyst for the transformation of subjectivity – within the Post-Traumatic Growth Model, trauma is seen as an impetus for reinterpreting one's life story. This is supported by V. Yatsenko and N. Darvishov, who emphasize the role of narrative reconstruction in restoring the coherence of the Self [14, p. 98].

According to the paradigm of narrative identity, trauma produces a «narrative rupture» that can be overcome through the reinterpretation of meaning and the restoration of personal agency. The reconstruction of identity occurs through the interplay of resilience, therapeutic

intervention, and social support [8], while the effectiveness of narrative therapy has been empirically confirmed [12].

An essential mechanism in this process is the Proteus effect – the transformation of self-perception and behavior through changes in one’s virtual avatar [9; 10; 1]. Within the framework of the extended self concept [5], VR is regarded as an external carrier of identity, while T. Gruenewald and C. Chen describe it as a “memory machine” that facilitates the reconstruction of individual and collective experience through immersion and embodiment [6].

The most advanced domain of VR application is PTSD therapy. The Bravemind system has demonstrated its efficacy in treating both veterans and civilians [3; 13], whereas Psious and Oxford VR programs emphasize the importance of content personalization and the therapeutic alliance. In parallel, VR-storytelling practices have evolved, enabling individuals to reinterpret their biographies through interactive participation in the narrative [6].

The embodiment effect is actively used to address bodily and cultural trauma: avatar transformation enhances empathy and self-compassion [2], while the EmbodiMap project assists refugees in restoring bodily integrity [4]. Meanwhile, UNVR Films foster empathy and social understanding [7], and collective VR interactions have been shown to reduce intergroup bias [11].

Thus, VR platforms are evolving from therapeutic tools into complex environments for identity reconstruction, integrating narrative, embodied, and social processes into a unified system of psychological restoration. The proposed conceptual model of the VR-environment is based on the synthesis of narrative, embodiment, and social-constructivist paradigms, within which VR functions as an interactive space for restoring the coherence and integrity of subjectivity (see Fig. 1).

The model comprises three interrelated modules:

- Narrative Re-Interpretation Module, which restores the disrupted continuity of one’s life story through meaning reconstruction and the modeling of alternative scenarios [McAdams & Neimeyer; 14].
- Embodiment Module, aimed at reconstructing bodily identity through the Proteus effect, which transforms body perception and enhances self-acceptance [9; 1].
- Socio-Empathic Module, which facilitates social integration through collective VR interaction, empathy development, and the formation of new social bonds [7; 11].

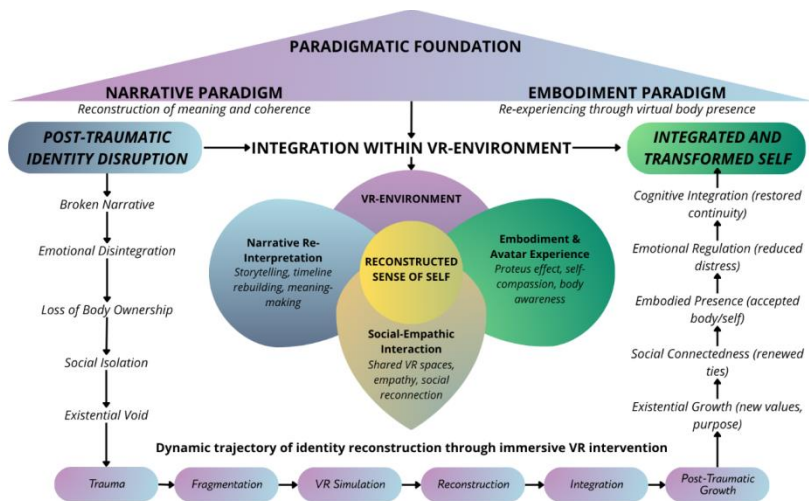

Fig. 1. Conceptual Model of the VR-Environment for Post-Traumatic Identity Reconstruction

The dynamics of the model illustrate a progression from fragmentation to integration, represented by the sequence: trauma → disintegration → VR simulation → reconstruction → post-traumatic growth.

VR provides a safe environment for restoring meaning structures, embodied presence, and social interaction, resulting in the emergence of a new coherent identity.

In a systemic perspective, VR functions as a «simulator of subjectivity,» integrating real and virtual experiences and activating the «extended self» [5]. This integration of memory, embodiment, and interaction transforms trauma into a resource for inner growth, self-acceptance, and existential maturity.

Summarizing the results of the analysis, it can be concluded that virtual reality technologies establish a new paradigm of post-traumatic adaptation, in which VR serves not merely as a therapeutic tool but as a space for deep identity reconstruction. The proposed conceptual model of the VR-environment is grounded in the synthesis of narrative, embodiment, and social-constructivist approaches and incorporates three interdependent modules: the Narrative Re-Interpretation Module (restoration of meaning coherence), the Embodiment Module (formation of bodily presence), and the Socio-Empathic Module (reconstruction of interpersonal connections).

The model demonstrates that VR can act as a «simulator of subjectivity,» within which the individual restores the coherence of the Self and transforms trauma into an experience of growth and self-realization.

Future research perspectives involve empirical validation of the model's effectiveness and the development of integrative VR psychotechnologies that combine cognitive meaning-making, bodily acceptance, and social interaction within a unified system of identity restoration.

Bibliography:

1. Curiel, R., Nakamura, T., Kuzuoka, H., Kanaya, T., Prahm C., Matsumoto K. Virtual Reality Self Co-Embodiment: An Alternative to Mirror Therapy for Post-Stroke Upper Limb Rehabilitation. *IEEE Transactions on Visualization and Computer Graphics*. 2024. Vol. 30. Pp. 2390–2399.

2. Döllinger, N., Mal, D., Keppler, S., Wolf, E., Botsch, M., Israel, J., Latoschik M., Wienrich C. Virtual Body Swapping: A VR-Based Approach to Embodied Third-Person Self-Processing in Mind-Body Therapy. *Proceedings of the 2024 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*. 2024. Vol. 110. Pp. 1–18.

3. Folke, S., Roitmann, N., Poulsen S., Andersen S. Feasibility of Virtual Reality Exposure Therapy in the Treatment of Danish Veterans with Post-Traumatic Stress Disorder: A Mixed Method Pilot Study. *Cyberpsychology, behavior and social networking*. 2023. Vol. 26. Pp. 425–431.

4. Gitau, L., Kenning, G., Burgess, S., Bennett, J., Kuchelmeister, V., Neidorf M., Ginnivan N. Pre-Engagement as Method: An EmbodiMap™ VR Experience to Explore Lived Experience of People from South Sudanese Refugee Background. *International Journal of Qualitative Methods*. 2022. Vol. 21. Pp. 1–12.

5. Grgić A., Novina M. Extended Self and Identity over Time. *Disputatio philosophica*. 2022. Vol. 23. Pp. 65–76.

6. Gruenewald T., Chen C. Narrative virtual reality as a memory machine. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*. 2025. Vol. 31. Pp. 1–10.

7. Jiang T. The effect of narratives in United Nations Virtual Reality. *Science and Technology of Engineering, Chemistry and Environmental Protection*. 2024. Vol. 1. Pp. 1–8.

8. Kadir N. Identity Reconstruction in Survivors of Complex Trauma. *Semarak International Journal of Applied Psychology*. 2024. Vol. 2. Pp. 58–74.

9. Preece, C., Rodner V., Whittaker L. Multiple embodiment relations: sense-making in dissociative experiences. *Consumption Markets & Culture*. 2023. Vol. 27. Pp. 191–215.

10. Stade, T., Schofield G., Moore G. Narrative Perspectives and Embodiment in Cinematic Virtual Reality. *Lecture Notes in Computer Science*. 2023. *International Conference on Extended Reality*. Pp. 232–252.

11. Tassinari, M., Aulbach M., Jasinskaja-Lahti I. Investigating the Influence of Intergroup Contact in Virtual Reality on Empathy: An

Exploratory Study Using AltspaceVR. Frontiers in Psychology. 2022. Vol. 12. Pp. 1–16.

12. Turan, S., Rahman F., Dimitrov I. Impact of Narrative Therapy on Identity Reconstruction and Motivation in Clients with Acquired Brain Injury. *KMAN Counseling and Psychology Nexus*. 2025. Vol. 3. Pp. 1–10.

13. Vol I. Developing Virtual Reality Rehabilitation Tools for PTSD. 2025 IEEE Conference on Virtual Reality and 3D User Interfaces Abstracts and Workshops (VRW). 2025. Pp. 1586–1587.

14. Yatsenko V., Darvishov N. Posttraumatic growth from the perspective of narrative approach to the study of personality. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*. 2023. *Psychology*. C. 96–100.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-100>

Барсученко І. В.,

*аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА У ДИНАМІЦІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ З ДЕЛІНКВЕНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

Оскільки підлітковий вік характеризується прискореними процесами консолідації ідентичності, формування цінностей та мотиваційної орієнтації, питання самореалізації на цьому етапі є надзвичайно важливим для психології розвитку особистості. Однак шлях до самореалізації підлітків, які схильні до протиправної поведінки, часто спотворюється міжособистісними та структурними факторами їхнього соціального оточення. Пояснити, як фактори ризику та захисту в контексті однокласників, школи, соціального середовища та сім'ї взаємодіють, впливаючи на потенціал самореалізації, є складним завданням.

Згідно з аналізом емпіричних досліджень, невпевненість у прихильності значно підвищує ймовірність протиправної поведінки. За допомогою метааналізу М. Хов та ін. продемонстрували, що, тоді як впевненість у прихильності слугує захисним фактором, який сприяє адаптивним шляхам формування ідентичності, слабкі або порушені стосунки між батьками та дітьми суттєво корелюють із девіантною поведінкою підлітків [2, с. 776–777]. Це свідчить про те, що мотиваційна основа для самореалізації безпосередньо залежить від

якості ранніх сімейних взаємодій. З іншого боку, групи однолітків, та саме відчуття приналежності, мають ключове значення для підлітків, оскільки вони пропонують простір для експериментів, а також системи підкріплення, які сприяють або перешкоджають здоровому особистому зростанню. Згідно з дослідженнями в галузі соціальної нейробіології, підкіркові системи винагороди, особливо вентральне смугасте тіло, дозрівають раніше, ніж префронтальні системи, що регулюють самоконтроль. Підвищена чутливість до винагород і соціально-емоційних сигналів є результатом цієї тимчасової розбіжності, що впливає на процеси самореалізації та формування ідентичності. Цей дисбаланс призводить до нейрокогнітивної вразливості в контексті делінквентної поведінки: довгострокові регуляторні навички підлітків все ще розвиваються, незважаючи на схильність їхнього мозку до пошуку гострих відчуттів і визнання. Через це самореалізація часто спрямована на ризиковані, тимчасові заняття, які здаються значущими в безпосередньому соціальному оточенні. Т. Дішон і Дж. Тіпсфорд акцентують увагу на механізмі «зараження» однолітками, за якого антисоціальні установки, сценарії та моделі поведінки передаються в групах підлітків, підсилюючи девіантність і обмежуючи можливості евдемонічної самореалізації [3, с. 190–192]. З точки зору самореалізації, присутність однолітків не лише формує зовнішню поведінку, а й змінює нейробіологічну систему оцінювання, схиляючи підлітків до вибору, що підкріплює девіантні норми групи. Антисоціальна поведінка підсилюється нейрологічно завдяки підвищеній чутливості до винагороди. Тому вона є настільки «приємною» нейробіологічно для підлітків-правопорушників, які потім включають її у свою ідентичність. Дж. Чейн і Л. Стейнберг, у доповнення, стверджують, що чутливість підлітків до винагород та схильність до ризику посилюються присутністю однолітків, що якісно змінює процес прийняття рішень на користь короткострокового задоволення замість довгострокових цілей [1, с. 115].

Самореалізація у підлітків-правопорушників систематично зміщується в бік неадаптивних траєкторій, згідно з дослідженнями у галузі соціальної нейропсихології впливу. Також фактором, що впливає на розвиток підлітків, є шкільне середовище. Дослідження показали, що навіть у ранньому підлітковому віці зв'язок зі школою є предиктором просоціальних показників та благополуччя. За даними Бонда та ін., учні, які відчують приналежність до шкільної спільноти, демонструють більшу психологічну стабільність та зменшення делінквентної поведінки [6, с. 358–359]. Підлітки можуть розвинути антисоціальну самооцінку в результаті шкільних досвідів відчуження, несправедливої дисципліни або відсутності підтримуючих стосунків.

Згідно з результатами нейровізуалізаційних досліджень, під час впливу емоційно значущих стимулів, особливо тих, що вимагають

соціальної оцінки, мигдалина та вентральний стріатум підлітків демонструють більш виражену реакцію [7, с. 81]. Така підвищена реактивність пов'язує самооцінку з девіантною поведінкою в групах правопорушників, де соціальні ієрархії часто визначаються домінуванням і репутацією. За словами Стейнберга, «середовище, в якому домінують однолітки, має здатність підривати мотиваційні процеси і робити розвиток ідентичності залежним від небезпечних дій, а не від корисних починань» [7, с. 85]. Це свідчить про те, що процес самореалізації підлітків-правопорушників є як соціально опосередкованим, так і нейроафективно зарядженим, оскільки схвалення їх девіантної поведінки однолітками безпосередньо активує системи винагороди, що, в свою чергу, підсилює неадаптивні самовизначення.

Умови проживання мають довготривалий вплив на самореалізацію. Навіть у ситуаціях бідності колективна ефективність – взаємна довіра та бажання діяти на загальне благо – забезпечує структурний ресурс, що сприяє нормативному розвитку, як показало дослідження Р. Семпсона про «вплив району проживання» [9]. Діти, які виросли в районах з високою колективною ефективністю, менш схильні до шкідливого впливу депривації, згідно з додатковими дослідженнями [8, с. 943–944]. Отже, середовище розвитку, в якому підлітки прагнуть самореалізації, формується структурою соціального середовища.

З точки зору мотиваційних процесів, самореалізація залежить від задоволення основних психологічних потреб в автономії, компетентності та взаємозв'язку, згідно з теорією самовизначення (SDT) [5, с. 98–100]. Однак соціальне середовище часто перешкоджає задоволенню цих потреб у підлітків-правопорушників: відчуження в шкільному середовищі гальмує розвиток компетентності, авторитарне виховання підриває автономію, а девіантні однолітки спотворюють взаємозв'язок. Соціальна нейробиологія пропонує біологічну основу для динаміки задоволення потреб і фрустрації, якщо аналізувати її через призму теорії самовизначення. Наприклад:

- Потреба у взаємозв'язку. Підлітки з делінквентною поведінкою надають пріоритет приналежності до групи навіть за рахунок автономії та компетентності, що можна пояснити активацією систем винагороди завдяки схваленню однолітків.

- Потреба в автономії. Хоча ризикована поведінка підсилюється нейробиологічно ззовні через схвалення групи, а не зсередини через справжній власний вибір, вона може сприйматися як утвердження незалежності.

- Необхідна компетентність. Хоча успішні правопорушення можуть призвести до відчуття значущості та пов'язаного з цим нейронного підсилення, ці навички все ж є шкідливими в довгостроковій екологічній ситуації.

Евдемонічний погляд на благополуччя підкреслює, що пошук сенсу та ідентичності – а не лише гедоністичне задоволення – є необхідною складовою повної самореалізації [4, с. 1427]. Підлітки з делінквентною поведінкою, часто відчують гедоністичне збудження, не досягаючи вищого рівня особистої самореалізації. Ця проблема є теоретично значущою: делінквентна поведінка не може бути зведена лише до девіантності чи патології – вона є некоректно спрямованою формою самореалізації, сформованою обмеженнями навколишнього середовища та підкріпленням з боку однолітків.

Складність взаємодії між неврологічними, психологічними та соціокультурними детермінантами особистісного розвитку ілюструється дослідженням ролі соціального середовища в динаміці самореалізації підлітків, які займаються злочинною діяльністю. Підлітковий вік є делікатним періодом онтогенезу, під час якого людина намагається сформувати міцну ідентичність, встановити набір моральних принципів і продемонструвати свою незалежність, одночасно найбільше покладаючись на силу своїх соціальних зв'язків. Ця залежність набуває особливої форми для підлітків, які займаються злочинною діяльністю: відсутність позитивної підтримки з боку сім'ї, вплив девіантних груп однолітків та досвід соціального відторгнення спотворюють процес самореалізації та закріплюють неадаптивні моделі поведінки. Отримані висновки підкреслюють необхідність подальшої систематизації міждисциплінарних підходів до соціальної детермінації розвитку підлітків.

Список використаних джерел:

1. Albert D., Chein J., Steinberg L. The Teenage Brain. *Current Directions in Psychological Science*. 2013. Т. 22, № 2. С. 114–120. URL: <https://doi.org/10.1177/0963721412471347>
2. A Meta-analysis of Attachment to Parents and Delinquency / M. Hovee та ін. *Journal of Abnormal Child Psychology*. 2012. Т. 40, № 5. С. 771–785. URL: <https://doi.org/10.1007/s10802-011-9608-1>
3. Dishion T. J., Tipsord J. M. Peer Contagion in Child and Adolescent Social and Emotional Development. *Annual Review of Psychology*. 2011. Т. 62, № 1. С. 189–214. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.093008.100412>
4. Huta V., Waterman A. S. Eudaimonia and Its Distinction from Hedonia: Developing a Classification and Terminology for Understanding Conceptual and Operational Definitions. *Journal of Happiness Studies*. 2013. Т. 15, № 6. С. 1425–1456. URL: <https://doi.org/10.1007/s10902-013-9485-0>
5. Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness / ред.: R. M. Ryan, E. L. Deci. Guilford Press, 2017. URL: <https://doi.org/10.1521/978.14625/28806>

6. Social and School Connectedness in Early Secondary School as Predictors of Late Teenage Substance Use, Mental Health, and Academic Outcomes / L. Bond та ін. *Journal of Adolescent Health*. 2007. Т. 40, № 4. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2006.10.013>

7. Steinberg L. A social neuroscience perspective on adolescent risk-taking. *Developmental Review*. 2008. Т. 28, № 1. С. 78–106. URL: <https://doi.org/10.1016/j.dr.2007.08.002>.

8. The protective effects of neighborhood collective efficacy on British children growing up in deprivation: A developmental analysis / C. L. Odgers та ін. *Developmental Psychology*. 2009. Т. 45, № 4. С. 942–957. URL: <https://doi.org/10.1037/a0016162>

9. Timberlake J. M. Great American City: Chicago and the Enduring Neighborhood Effect by Robert J. Sampson. *Journal of Urban Affairs*. 2013. Т. 35, № 3. С. 385–387. URL: <https://doi.org/10.1111/juaf.12023>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-101>

Бібікова В. М.,

кандидат медичних наук, доцент,

доцент кафедри медичної реабілітації,

валеології та оздоровчих технологій у спорті

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

МОТИВАЦІЯ ЯК ФАКТОР ВІДНОВЛЕННЯ (РЕАБІЛІТАЦІЇ) ПІСЛЯ ГОСТРИХ ПОРУШЕНЬ МОЗКОВОГО КРОВООБІГУ (ГПМК)

Реабілітація після гострих порушень мозкового кровообігу (ГПМК) є тривалим багатофакторним процесом. Успіх відновлення визначається не лише медичними втручаннями, а й рівнем мотивації пацієнта, віком, статтю та здатністю мозку до нейропластичності. Мотивація стимулює активну участь у процесі реабілітації, підвищує нейропластичність і сприяє кращому функціональному відновленню. У роботі розглянуто психологічні, соціальні та нейрофізіологічні фактори мотивації, роль сім'ї, міжособистісних стосунків, домашніх тварин, а також вплив віку і статі на відновлення після ГПМК [8, с. 18].

Відповідно даних описаних в літературі, ступінь пошкоджень ЦНС у більшості залежить від локалізації пошкоджень ЦНС та об'єму порушень і має три класичні ступені ураження:

1. Легкий ступінь ураження (переважно субкортикальні зони): висока мотивація до самостійних занять, вплив позитивного підкріплення з боку родини, швидкі результати реабілітації, збережена когнітивна функція.

2. Середній ступінь (ураження півкуль головного мозку): мотивація залежить від рівня усвідомлення дефіциту та емоційного стану. Ефективними є групові заняття, психологічна підтримка, участь у програмах peer-support

3. Тяжкий ступінь (ураження стовбура, багатофокусні зміни): спостерігається зниження мотивації через апатію та когнітивні порушення. Підвищення можливо завдяки мультидисциплінарній підтримці, сенсорній стимуляції, позитивній динаміці у базових функціях (мова, ковтання, рух) [3, с. 89].

Таким чином, ГПМК є медико-соціальною проблемою. Інсульт – одна з провідних причин інвалідності у дорослих. Тривала реабілітація потребує інтеграції фізичних, когнітивних і емоційних ресурсів пацієнта, що напрями залежить від мотивації, віку та статі.

Які напрями для оптимальної реабілітації при ГПМК:

1. Мотивація та нейропластичність. Мотивація стимулює активність пацієнта, що підсилює нейропластичність мозку – здатність нейронів компенсувати пошкодження та формувати нові синаптичні зв'язки. Молодші пацієнти демонструють більш високу нейропластичність, однак навіть у літніх пацієнтів систематична мотиваційна підтримка може значно прискорити відновлення [1, с. 18].

2. Вплив віку та статі. Вік визначає швидкість нейропластичних процесів та здатність до відновлення рухових і когнітивних функцій. Стать може впливати на емоційну реактивність, рівень стресу та адаптаційні механізми; жінки частіше потребують додаткової емоційної підтримки, тоді як чоловіки – чітких стимулів для залучення до відновлювальної активності [4, с. 69].

3. Фактори, що впливають на мотивацію: локалізація та тяжкість ураження ЦНС; психологічний стан (депресія, апатія, тривожність); соціальна підтримка (сім'я, друзі, реабілітаційна команда); емоційні стосунки (кохання, дружба, прив'язаність); наявність домашніх тварин як стимул до активності; інформованість про прогноз та відновлення; попередній досвід успіху і самоефективність [5, с. 398].

4. Особливості мотивації залежно від тяжкості ураження: Легкий ступінь – висока самостійність, сильна внутрішня мотивація; Середній ступінь – потреба у підтримці та корекції емоційного стану; важливі групові заняття, активна участь сім'ї; Тяжкий ступінь – апатія, низька ініціатива; потрібна постійна зовнішня мотивація, емоційні стимули (тварини, близькі люди) [2, с. 45–62].

5. Роль сім'ї та близьких. Емоційна підтримка сім'ї та партнерів підвищує мотивацію, знижує ризик депресії, стимулює активність

і соціалізацію. Взаємодія з близькими створює відчуття значущості, підтримує позитивне ставлення до відновлення.

6. Домашні тварини як джерело позитивної мотивації. Догляд за твариною (прогулянки, годування) створює природний мотив рухової активності, покращує емоційний стан, стимулює до регулярності щоденних дій та підтримує відчуття відповідальності [7, с. 5].

7. Психологічна підтримка та мультидисциплінарний підхід. Когнітивно-поведінкова терапія, мотиваційне консультування, сенсорна стимуляція у поєднанні з роботою лікаря, фізичного терапевта, психолога, логопеда і родини – оптимізують процес адаптації та сприяють активізації нейропластичних механізмів [6, с. 36].

У перспективі досліджень доцільним було б розробити стандартизовані методики оцінки мотивації з урахуванням віку, статі, ролі сім'ї та позитивних соціальних стимулів (зокрема тварин) у відновленні після ГПМК.

Таким чином, мотивація є ключовим фактором ефективної реабілітації після ГПМК. Вона формується під впливом біологічних, психологічних та соціальних чинників, включно з віком, статтю, підтримкою сім'ї, міжособистісними стосунками та взаємодією з домашніми тваринами. Підтримка мотиваційного потенціалу пацієнта прискорює нейропластичні процеси, сприяє швидшому відновленню функцій і покращує якість життя.

Список використаних джерел:

1. Barnes M. P., Good D. C. *Neurological Rehabilitation*. Vol. 110. Elsevier, 2013. 680 p.
2. Bernhardt J., et al. *Advances in Stroke Rehabilitation 2023: Evidence, Interventions and Implementation*. *Nature Reviews Neurology*. 2023;19(1).
3. Blumenfeld H. *Neuroanatomy Through Clinical Cases*. 2nd ed. Sinauer : Associates, 2011. 975 p.
4. Brazis P. W., Masdeu J. C., Biller J. *Localization in Clinical Neurology*. 6th ed. NY : LWW, 2011. 668 p.
5. Cramer S.C., et al. Enhancing Neural Plasticity to Improve Motor Recovery after Stroke. *Lancet Neurology*. 2022;21(5).
6. Лисенко О.М., Кузьменко В.В. Психологічні аспекти реабілітації після інсульту. *Український медичний часопис*. 2020;3(135).
7. Odendaal J.S.J., Meintjes R.A. The Human – Pet Relationship: Health and Well-Being. *Frontiers in Psychology*. 2022.
8. Winstein C.J., et al. Guidelines for Adult Stroke Rehabilitation and Recovery. *Stroke*. 2021;52(7).

Біла І. М.,

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Латиш О. М.,

*здобувач наукового ступеня доктора філософії
кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ТА РЕАБІЛІТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасні реалії в Україні та світі доводять, що війна є одним із найбільш деструктивних факторів, що негативно впливають на психіку людини. Вона зумовлює глибокі соціальні та особистісні перетворення: руйнує звичний порядок життя, призводить до втрати близьких, соціальної нестабільності, вимушеного переселення, матеріальних втрат і невизначеності майбутнього. У таких умовах психічне здоров'я особистості стає не лише індивідуальною цінністю, а й питанням національної безпеки. Тому проблема психологічного супроводу та реабілітації людей, які постраждали від воєнних дій, є однією з найбільш актуальних у сучасній науці та практиці.

Відомо, що війна різко підвищує рівень психоемоційного навантаження, сприяє розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресій, тривожних станів, порушень сну, агресивності та відчуття безпорадності. Особливо вразливими групами є військовослужбовці, ветерани, внутрішньо переміщені особи, сім'ї загиблих та діти. Водночас психологічна допомога є необхідною для всього населення, адже суспільство переживає масову травму. Виявлено, що комплексний підхід до психологічної допомоги, що поєднує індивідуальні та групові методи терапії, дозволяє ефективніше справлятися з наслідками війни [2].

Внаслідок переживання людиною ситуації війни виникає травматичний стрес, при якому відзначаються такі ознаки, як уповільнення розумових операцій, страх, занепокоєння, психічне напруження, що виникає у складних умовах повсякденного життя. Як наслідок, у людини виникають симптоми, які впливають на пізнавальну та когнітивну сфери особистості: послаблення функцій пам'яті, зменшення сенсорної чутливості, зниження самоконтролю, пасивність поведінки, депресив-

ний розлад [1, с. 2]. Коли війна триває довгий час, перед індивідами постає непросте завдання – адаптуватися до незвичних обставин, які нерідко є екстремальними.

Бойко А.О. [1] виділяє наступні ознаки, якими характеризується нинішній негативний психологічний стан українців: масово й невинно збільшуються психотравми, зокрема дитячі; психологічна культура людей перебуває на низькому рівні; не вистачає підготовлених психотерапевтів-професіоналів, які володіють вмінням роботи з травмою воєнного характеру; відсутні в потрібній кількості довготривалі програми, завдяки яким можуть відновлюватися люди, що мають травматичний досвід; недостатнє якісне обладнання та підходи для того, щоб українцям проводити психодіагностику; суспільство, психологічна та медична служби не готові до того, що військові повертатимуться в соціум; існують окремі ознаки того, що українці поляризуються на тлі об'єднання під час боротьби з ворогом; життя, що має настати після того, як буде здобута перемога, характеризується завищеними очікуваннями (багатьма українцями життя відкладається на потім) [1, с. 4].

Дослідження свідчать, що без своєчасної психологічної підтримки зростає ризик розвитку депресивних станів, соціальної дезадаптації та формування так званого «травматичного вакууму» – коли людина втрачає здатність будувати майбутнє та інтегруватися в суспільство [1; 2; 3]. Тому надзвичайно важливою є практика психологічного супроводу особистості. В цьому процесі можна виділити такі вектори:

1) надання екстреної кризової допомоги особистості, що зазнала травматичного впливу. Це недовготривалі дії, спрямовані на стабілізацію стану, зниження паніки та відновлення відчуття контролю;

2) психологічний супровід у процесі адаптації. Дії психолога спрямовані на допомогу особистості пристосуватися до нових соціальних та життєвих умов, відновлення ресурсів та пошук нових життєвих орієнтирів;

3) формування резильєнтності та психологічної готовності до діяльності в ускладнених умовах, що передбачає розвиток здатності долати стрес, зберігати життєздатність і знаходити ефективні рішення навіть у кризових умовах;

4) підвищення рівня обізнаності населення щодо реакцій психіки на травматичні події, прививання навичок саморегуляції та самодопомоги;

5) робота із сім'ями, які зазнали втрат через війну. Це допомога родинам військовослужбовців, переселенців та постраждалих у відновленні взаємної підтримки та нормалізації відносин.

Дослідники підкреслюють необхідність розширення доступу до психологічних послуг у кризових умовах, розвитку онлайн-ресурсів для підтримки ментального здоров'я та впровадження національних

програм реабілітації. Також аналіз досліджень [1; 2; 3; 4; 5] засвідчив, що психологічна реабілітація в умовах війни передбачає тривалий і глибокий процес, що включає:

- Інтеграцію травматичного досвіду. Важливо, щоб події війни не витіснялися особистістю, а були переосмислені й прийняті як частина життєвого досвіду.

- Відновлення ідентичності. Людина повинна знову відчувати цілісність себе, зберегти позитивну самооцінку та відновити почуття гідності.

- Формування посттравматичного зростання. Дослідження показують, що після пережитих травм особистість може набути нових смислів, підвищити цінність життя та стосунків, знайти нові життєві ресурси.

- Соціальну інтеграцію. Повернення людини до активної участі в житті суспільства, професійної діяльності, навчання та громадської активності.

Психологічний супровід особистості, її реабілітація передбачає використання наступних методів та методик:

1. Індивідуальне консультування та психотерапія. Здебільшого використовуються когнітивно-поведінкова терапія, EMDR, тілесно-орієнтовані практики, арт-терапія.

2. Групові форми роботи. Тренінги, групи підтримки, психодрама, де люди можуть ділитися досвідом і отримувати соціальне підкріплення.

3. Арт- та музикотерапія. Допомагають знизити рівень тривожності та відновити емоційний баланс.

4. Психоедукація та навчальні програми. Поширення знань про стрес, його наслідки та методи подолання.

5. Соціальні проекти та волонтерська діяльність. Залучення постраждалих до спільної діяльності сприяє інтеграції та підвищує відчуття власної значущості.

Важливо зазначити, що у процесі психологічного супроводу та реабілітації ключову роль відіграють психологи, психотерапевти, соціальні працівники, педагоги та волонтери. Важливо, щоб допомога була міждисциплінарною, із залученням медичних, соціальних і освітніх установ. Ефективними вважаються також мобільні бригади психологічної допомоги, центри психосоціальної підтримки, а також онлайн-сервіси консультування, що особливо актуально в умовах масового переміщення населення.

Правильно організований психологічний супровід та реабілітація дозволяють: знизити рівень психоемоційного напруження; запобігти розвитку ПТСР і депресій; відновити внутрішні ресурси особистості; сформувати навички саморегуляції та стресостійкості; інтегрувати

людину в нові соціальні умови; сприяти побудові конструктивної життєвої перспективи.

Висновки. Психологічний супровід та реабілітація особистості в умовах війни є необхідними умовами відновлення людського потенціалу та стабілізації суспільства. Це не лише допомога окремій людині, а й внесок у формування колективної психологічної стійкості та національної єдності. Своєчасна, науково обґрунтована психологічна допомога є запорукою того, що навіть після найтяжчих випробувань людина здатна відновити власну життєздатність і знайти нові смисли існування.

Список використаних джерел:

1. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Психологія*, Том 35 (74) № 4. 2024. С. 1–5. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.4/01>
2. Лук'янчук Н. Психологічна підтримка особистості під час війни в Україні. *Вчені записки Університету «КРОК»*. Том 1(77). 2025. С. 513–520. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-77-513-520>
3. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Психологія*, Том 35 (74) № 4. С. 91–95. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.4/14>
4. Моляко В. О. Розробка нових психологічних методологічних принципів дослідження діяльності суб'єкта в екстремальних та катастрофічних умовах. *Функціонування творчого мислення в умовах інформаційної невизначеності* : матеріали XXIV Всеукраїнської науково-практичної конференції, 23 травня 2024 року / за ред. В. О. Моляко. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. С. 6–9. <https://lib.iitta.gov.ua/741403/>
5. Функціонування творчого мислення в умовах інформаційної невизначеності : монографія / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова [та ін.] ; за ред. В. О. Моляко. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. 204 с. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742710/1/МОНОГРАФІЯ_Моляко_2024._pdf

Богдан І. І.,

*аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ДІЛОВЕ СПІЛКУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ: ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Комунікаційна політика вважається фундаментальною складовою управління бізнесом, покликана забезпечити налагодження взаємовідносин між клієнтами, партнерами, працівниками та іншими зацікавленими особами. Вона дає можливість створити позитивну репутацію підприємства, підтримувати довіру зі сторони зацікавлених сторін, а також забезпечити стабільний розвиток бізнес-процесів. Гармонійне та ефективне ділове спілкування дає можливість підприємству не тільки анонсувати власну місію та систему цінностей, але й оперативно реагувати на динамічні процеси в економічній сфері, зберігати «вірність» споживачів, а також сформувати сприятливу інформаційну територію довкола свого імені.

В сучасних умовах воєнного стану в Україні комунікаційна політика набуває ще більшої важливості для дієвого функціонування підприємств, оскільки саме вона дозволяє зберігати контактування з клієнтами, партнерами та працівниками, не зважаючи на доволі складні умови. Вітчизняний бізнес вимушений працювати в невизначених умовах, наражаючись на ризики, пов'язані із перебоями в постачанні, зменшенням платоспроможності та зміною споживацьких потреб. Тому виникає гостра необхідність не тільки у підтримці існуючих каналів комунікації, але й у переоцінці самої комунікаційної політики, яка має бути наділена ще більшою гнучкістю до змін. Навіть у кризовий період бізнес вимушений пристосовуватися до умов сучасності передусім шляхом впровадження нових ідей з метою удосконалення комунікаційної політики, оскільки це дозволить не лише зберегти клієнтів та інших партнерів, а й забезпечити високий рівень стабільності та іміджу.

Сутність ділового спілкування полягає в обміні інформацією в організації та поза її межами з метою досягнення спільних цілей та покращення ефективності бізнес-процесів. Забезпечуючи чітку передачу планів, завдань і цілей, ділове спілкування стає механізмом, який сприяє взаємодії між різними рівнями управління та працівниками. Воно є складовою формування єдиної комунікаційної культури підприємства, оскільки акцентують увагу на важливості взаємодії та внутрішнього вирішення конфліктів. Ділове спілкування виступає

ключовим інструментом у плануванні, координації діяльності підприємства та виконанні проєктів, сприяючи підвищенню ефективності та досягненню стратегічних цілей [1, с. 76].

Отже, ефективне ділове спілкування дозволяє зрозуміти стратегії бізнесу та зміцнити співробітництво у процесі її виконання. Виняткову значущість має якість ділового спілкування в кризовий час, оскільки дає можливість оперативно та адекватно реагувати на вплив кризових факторів та знизити потенційні збитки та зберігати довіру до свого імені. Управлінські рішення в системі менеджменту внутрішніми ризиками виступає основними засобами мінімізації внутрішніх ризиків бізнесу. Тому слід вважати, що якість управління та ділового спілкування є взаємопов'язаними та здатні воедино відбиватися на роботі підприємства, стимулюючи при цьому зростання довіри, ефективності, зменшення ризиків і покращення позиції на ринку.

Адаптація ділового спілкування підприємств до умов війни вимагає багатостороннього підходу, спрямованого на побудову довіри, підвищення стійкості та забезпечення гнучкості у спілкуванні з усіма зацікавленими сторонами. Одним із ключових шляхів адаптації є підвищення прозорості та відкритості у діловому спілкуванні. У воєнний час споживачі, партнери та співробітники очікують від компаній чесності щодо їхнього положення, планів і обмежень [2, с. 88]. Ще одним вагомим напрямом є емоційно чутливий підхід до ділового спілкування. Підприємствам важливо усвідомлювати, що аудиторія перебуває під емоційним тиском, тому спілкування має бути гнучким і відповідати поточному емоційному стану споживачів. Це може виявлятися у тоні повідомлень, що підтримують і надихають, у демонстрації розуміння й солідарності з тими, хто постраждав від воєнних подій [3, с. 44].

Отже, ділове спілкування в сучасних умовах воєнного стану в Україні потребує виняткового зосередження уваги на емоційному стані та потребах усіх учасників комунікаційного процесу, а також на можливості дотримання етичних правил та психологічної допомоги. В цілому, ділове спілкування в сучасних умовах воєнного стану повинне бути наділене більшою чутливістю та уважністю до потреб інших, а також спрямоване на підтримку та збереження професійної роботи. У воєнний період ділове спілкування наражається на чимало проблем, пов'язаних із соціально-економічним та психологічним становищем. Відтак, на нашу думку, головні проблеми в даній сфері пов'язані із зміною переваг та цінностей, ресурсною обмеженістю бізнесу, психологічними перешкодами та перебоями у привичних каналів комунікації. Тому, можна зробити висновок, що ділове спілкування в сучасних умовах воєнного стану в Україні набуває ще більшої складності, проте zarazом і більшої вагомості для сприяння соціально-економічної стабільності. Тому, на нашу думку, з метою

вирішення вище наведених проблем у діловому спілкуванні потрібно розвивати гнучкі комунікаційні стратегії (впроваджувати різні канали зв'язку, пристосовуватися до різних умов праці та застосовування засобів, які покликані забезпечити надійний зв'язок), забезпечити стабільний доступ до інформаційних даних та інструментів (інвестувати в альтернативні джерела зв'язку та програмне забезпечення), підтримувати психологічний стан працівників (надавати психологічну допомогу, проводити тренінги з управління стресом і створити сприятливий психологічний клімат в колективі), розуміти та підтримувати працівників зі сторони керівництва (проявляти емпатію, гнучкість та пристосовуватися до індивідуальних потреб кожного працівника). Отже, можна зробити висновок, що ефективне ділове спілкування в умовах воєнного стану вважається критично важливим для сприяння бізнесу та забезпечення економічної стабільності цілої держави.

Список використаних джерел:

1. Захарова Н. Ю., Осипенко С. О. Трансформація бізнес-комунікацій в системі менеджменту сучасного підприємства. *Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (економічні науки)*. 2024. № 1(50). С. 77–83. DOI: <https://doi.org/10.32782/2519-884X-2024-50-9>
2. Фукс К. В. Косар Н. С. Особливості маркетингової комунікаційної політики в умовах війни. *Придніпровська державна академія будівництва та архітектури: Економіка та управління підприємствами*. 2022. Вип. 4(37). С. 42–47.
3. Шостак Л. В. Ліпич Л. Г. Особливості формування маркетингової стратегії розвитку підприємства в умовах цифрової трансформації, економіко-політичних змін та воєнного часу. *Трансформаційна економіка*. 2023. № 4 (04). С. 86–90.

Братіков А. О.,

*аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

В умовах війни фізична доступність до навчальних закладів певним чином обмежується або подекуди і стає небезпечною, дистанційне навчання стає найважливішим засобом в процесі забезпечення продовження здобуття освіти. За допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій забезпечується доступ до освітніх ресурсів та кожна людина в змозі навчатися, навіть не покидаючи свій дім.

Модернізація вітчизняної освіти неминуча, вона відображає в собі особливості сучасної технологічної культури, але необхідно враховувати ризики нововведень і відмовлятися від традиційних освітніх практик, що довели свою ефективність. Важлива роль інноваційних технологій у формуванні ефективного цифрового освітнього середовища України очевидна, оскільки їх застосування потенційно може сприяти підвищенню рівня засвоєння знань, розвитку творчих здібностей здобувачів освіти, формуванню готовності до застосування ними теоретичних знань на практиці та самостійного мислення. На підставі цього можна сказати, що використання інноваційних технологій в освітній діяльності є необхідною умовою для підготовки високоякісних фахівців. Під час цього важливо пам'ятати, що в процесі використання цифрових технологій необхідно враховувати їх специфіку, представлену науковим аналізом і досвідом практичного використання [2, с. 17–18].

В цілому використання інформаційно-комунікаційних технологій обумовлюється сприянням розвитку творчого потенціалу здобувачів освіти шляхом розширення перспектив їх пізнавальної активності. За їх допомогою здобувачі освіти можуть досить діво використовувати різні інформаційні ресурси та засоби, чим появляється висока ймовірність досягненню успішності в освіті та подальшій професійній діяльності.

У часи війни, особливо здобувачі освіти з досить розвинутим творчим потенціалом можуть відчувати сильний стрес та ізоляцію. Не тільки загроза конфлікту, а й переривання звичних рутинних занять та втрата контакту з ровесниками можуть сильно впливати на їхнє психічне та емоційне становище. У таких ситуаціях інформаційно-комунікаційні технології стають важливим інструментом для

збереження зв'язку та підтримки дітей через онлайн-платформи, відеоконференції та соціальні мережі. Інформаційно-комунікаційні технології надають можливість здобувачам освіти з досить розвинутим творчим потенціалом залишатися зв'язаними з однолітками, вчителями та психологами, навіть у ситуаціях, коли звичні зустрічі та заняття в школі стають неможливими. Вони можуть спілкуватися та обмінюватися думками через віртуальні середовища, де вони можуть відчувати себе знову частиною спільноти. Це не лише забезпечує здобувачам освіти важливу емоційну підтримку, але також допомагає зберегти їхню соціальну активність та розвиток. Віртуальні спільноти та групи підтримки стають місцем, де здобувачі освіти можуть ділитися своїми переживаннями, знаходити порозуміння та отримувати необхідну підтримку. Це особливо важливо для обдарованих здобувачів освіти, які можуть відчувати себе ізольованими через свої специфічні інтереси та потреби. Інформаційно-комунікаційні технології створюють можливість для них знайти спільноту, де вони можуть відчувати себе прийнятими та розумними. Крім того, використання інформаційно-комунікаційних технологій для підтримки емоційного та соціального благополуччя здобувачів освіти може знизити рівень стресу та покращити їхнє загальне самопочуття. Забезпечення можливості виразити свої почуття та отримати підтримку від однолітків та фахівців може допомогти здобувачам освіти пережити навантаження, які вони можуть відчувати в умовах війни [1].

Відтак, варто зазначити, що за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій фактично можна забезпечити розвиток особливих навичок серед здобувачів освіти з досить розвинутим творчим потенціалом, особливо в сучасних військових умовах, коли звичні методи навчання певним чином можуть обмежуватися або навіть бути недоступними. Дані технології відкривають чимало можливостей для дослідження нових сфер, зокрема основ програмування, дизайну, іноземних мов тощо.

Пори те, що виклики та перешкоди мають місце в сучасних умовах поглиблення діджиталізаційних процесів, це жодним чином не зменшило використання інформаційно-комунікаційних технологій для розвитку творчого потенціалу. При цьому важливо усвідомлювати дані перешкоди і визначати напрями їх вирішення для створення кращих можливостей для вираження та розвитку здобувачів освіти з досить розвинутим творчим потенціалом.

Отже, поглиблення діджиталізаційних процесів та активізація використання інформаційно-комунікаційних технологій на сьогоднішній день відкривають чимало перспектив для розвитку творчого потенціалу серед здобувачів освіти, що сприяє їхньому продовженню розвитку та підготовки до подальшої професійної діяльності попри доволі складні сучасні воєнні умови. Крім цього, за допомогою використання

інформаційно-комунікаційних технологій можна перетворити світобудову та відкривають нові перспективи для розвитку творчого потенціалу. В даний час штучний інтелект, віртуальний світ та інші ноу-хау вважаються не тільки важливими засобами, а й осередками натхнення для здобувачів освіти з досить розвинутим творчим потенціалом. В сучасних умовах інформаційно-комунікаційні технології є незамінними засобами в процесі допомоги та розвитку здобувачів освіти з досить розвинутим творчим потенціалом в умовах воєнного стану. Водночас вони дають можливість забезпечити широку доступність до якісного навчання, емоційну допомогу та перспективи для розвитку творчого потенціалу. За допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій, попри найскладніші умови, здобувачі освіти з досить розвинутим творчим потенціалом мають можливість продовжувати свою освіту шляхом збереження мотивації та розвитку власних талантів.

Список використаних джерел:

1. Гальченко М. С., Андросович К. А., Ткаченко Л. І., Ковальова О. А., Найдьонова Л. М. Інтерактивна психолого-педагогічна підтримка соціалізації обдарованих старшокласників : методичний посібник. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. 136 с.
2. Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Коношевський О. Л., Люльчак С. Ю. Цифрова культура молодого покоління: як її формувати. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2024. Вип. 73. С. 14–29. DOI: 10.31652/2412-1142-2024-73-14-29

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-105>

Гордєєва А. В.,

*здобувач другого рівня вищої освіти спеціальності «Психологія»
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ АДАПТАЦІЇ

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) зіштовхуються з численними труднощами, що призводять до значного емоційного напруження. Вимушене покидання місця проживання, руйнування звичних умов

життя, втрата матеріальних ресурсів, соціальних контактів та перспектив подальшого розвитку створюють передумови для формування різних психологічних проблем.

Науковці зазначають, що всі аспекти особистості – мотиваційний, когнітивний, емоційний та поведінковий – зазнають змін унаслідок вимушеного переселення. У мотиваційній сфері спостерігається зниження рівня домагань, нестабільність самооцінки, а також поява екзистенційних питань, які можуть призвести до втрати інтересу до життя. Когнітивні процеси, зокрема увага, пам'ять і мислення, можуть погіршуватися, що негативно впливає на здатність людини до ефективного навчання та адаптації. Емоційна сфера також зазнає змін, що може проявлятися у формі емоційної байдужості, апатичності або підвищеної агресивності. На рівні поведінкових реакцій спостерігаються труднощі у встановленні позитивних соціальних зв'язків, що ускладнює інтеграцію в нове середовище.

Сукупність зазначених змін може призводити до глибокої особистісної кризи, що відображається у трансформації структурних компонентів особистості. Втрата звичних життєвих орієнтирів, руйнування соціальних зв'язків та емоційна нестабільність можуть сприяти формуванню кризи ідентичності, що суттєво впливає на процес адаптації переселенців [2, с. 67].

Аналізуючи психоемоційні особливості внутрішньо переміщених осіб, дослідження В. Педоренка вказують на високу поширеність таких психологічних станів, як стресові розлади, фрустрація, агресивність, ригідність мислення, невпевненість у собі, а також почуття провини та сорому [3, с. 6].

З. Спринська зазначає, що вимушене переселення спричиняє глибокий вплив на психоемоційний стан осіб, які його зазнали. Результати її наукової роботи свідчать про наявність серед ВПО таких рис, як депресивність, невротичність, підвищена сором'язливість, уникаюча поведінка, схильність до тривожних реакцій, труднощі у соціальній взаємодії, низька стресостійкість, апатичні стани та швидка втомлюваність. Дослідниця також вказує на схильність до імпульсивної поведінки та зниження рівня соціальної відповідальності. ВПО можуть нехтувати загальноприйнятими нормами, проявляти егоцентризм та відчувати складнощі в адаптації до нового середовища [5, с. 56].

Додатковим аспектом психоемоційного стану внутрішньо переміщених осіб є переживання тривоги, страху та безвиході. Високий рівень тривожності, який може зберігатися тривалий час після переміщення, пов'язаний із дезорієнтацією та невизначеністю щодо майбутнього. Дослідження вказують, що для людей із підвищеною тривожністю характерні когнітивні викривлення, які виявляються у схильності до песимістичних прогнозів, заниженій самооцінці,

очікуванні негативного ставлення з боку оточення та почутті власної неповноцінності [2, с. 65].

Цікаві висновки щодо впливу вимушеного переселення на особистісні характеристики ВПО зробив С. Волошин. На його думку, серед частих психологічних змін у цієї категорії населення можна виокремити зниження рівня самооцінки та прагнень до самореалізації, зростання тривожності, пасивність у прийнятті рішень та невпевненість у власних можливостях. Дослідник наголошує, що значна частина ВПО демонструє небажання брати активну участь у соціальному житті, що ускладнює процес адаптації [1, с. 75].

О. Солдатова звертає увагу на потенційні психічні розлади, які можуть розвиватися внаслідок вимушеного переселення. Зокрема, серед типових проявів відзначаються невротичні розлади, депресивні стани, психастенія, а також схильність до параноїдальних та шизоїдних реакцій. Крім того, переселенці часто відчують незадоволеність новим місцем проживання та соціальним оточенням, що може спричинити посилення апатії, відчуття пригніченості та безсилля [4, с. 81].

Дослідження О. Котух і В. Кердивара вказують на те, що наслідки вимушеної міграції зачіпають не лише психологічне, а й фізичне здоров'я людини. Серед переселенців часто спостерігається загострення хронічних захворювань, а також прояви симптомів посттравматичного стресового розладу, що значно ускладнює процес адаптації до нових умов життя. Відсутність стабільності, необхідність пристосування до невизначених обставин та підвищене психоемоційне навантаження призводять до виснаження фізичних і психічних ресурсів особистості [2, с. 69].

Підтримуючи позицію дослідників, можна зазначити, що внутрішньо переміщені особи в Україні зіштовхуються з комплексом психологічних труднощів, які мають гендерні та вікові особливості та впливають на всі сфери особистості – мотиваційну, когнітивну, емоційну та поведінкову.

Відтак, вимушене переселення спричиняє підвищений рівень стресу, тривожності, фрустрації, депресивних проявів та кризи ідентичності, що зумовлено невизначеністю майбутнього, втратою соціального статусу, звичних зв'язків і стабільності. У мотиваційній сфері спостерігається зниження рівня домагань, нестабільність самооцінки та екзистенційні труднощі. Когнітивні процеси можуть порушуватися через песимістичні очікування, труднощі з концентрацією уваги та пам'яттю. В емоційній сфері домінують страх, емоційне виснаження, апатія, почуття провини та сорому. Поведінкова сфера характеризується соціальною ізоляцією, уникаючою поведінкою, імпульсивністю, а також труднощами у встановленні нових соціальних зв'язків. Загострення хронічних захворювань, симптоми посттравматичного стресового розладу та труднощі у прийнятті нової реальності ускладнюють адаптацію.

Список використаних джерел:

1. Волошин С. М. Особливості змісту соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Психологія*. 2019. № 9. С. 73–76.
2. Кердивар В. В., Христенко В. Є. Синдром жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту : монографія. Харків, 2021. 143 с.
3. Педоренко В. М. Особливості психоемоційного стану переселенців в умовах іншої країни (на прикладі Німеччини). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Психологія*. 2022. № 5. С. 5–10.
4. Солдатова О. С. Соціально-психологічні особливості адаптації внутрішньо-переміщених осіб : матеріали третьої міждисципл. наук-практ. конф. 6 жовтня, 2017 р. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. С. 80–83.
5. Спринська З. В. Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 6. С. 50–56.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-106>

Дробот О. В.,

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Терновий В. А.,

*здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня
«Доктор філософії» за спеціальністю 053 – Психологія
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ: МЕТОДИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ

Сучасні трансформації освітнього простору зумовлюють потребу у використанні нових методичних інструментів, спрямованих на формування професійної ідентичності майбутніх викладачів фізичного виховання. Перехід до компетентнісно-ціннісної парадигми освіти актуалізує розуміння професійної ідентичності як багатовимірного

інтегрального утворення, що поєднує особистісні ресурси здобувача, соціальні орієнтири професійної спільноти та організаційні параметри освітнього середовища. У такому контексті професійна ідентичність майбутнього викладача фізичного виховання постає не лише як психологічний феномен, а як соціально-педагогічний механізм, що визначає рівень інтеграції здобувача у професійну спільноту та його готовність виконувати педагогічні, виховні й організаційні функції у динамічному середовищі [1, с. 109].

Формування професійної ідентичності відбувається у процесі освітньої соціалізації, що охоплює як інституційні впливи (навчальні плани, практика, інклюзивні умови і т.д.), так і досвід взаємодії в освітньому середовищі загалом, що проявляється у спільній діяльності, комунікації та колективному розв'язанні завдань. Дослідження показують, що ключовим чинником є усвідомлений вибір професії, який спирається на поєднання особистих цінностей та суспільних очікувань [2, с. 271]. Важливим етапом розвитку професійної ідентичності виступає участь у практико-орієнтованих формах підготовки, що створюють умови автентичного педагогічного досвіду й підкреслюють значущість нормативних орієнтирів професії.

Як зауважують С. Кейпел і М. Вайтхед, однією з ключових ознак професійної ідентичності викладача фізичного виховання є її інтегративна природа, що поєднує універсальні педагогічні засади з особливостями соціокультурного й методологічного контексту фізичної культури та спорту [3, с. 70]. Такий педагог не лише транслює знання, а й координує рухову активність, формує культуру взаємодії та сприяє засвоєнню норм здорового способу життя. Відповідно, його професійна ідентичність формується на основі взаємодії когнітивного, методико-практичного та ціннісно-мотиваційного вимірів.

Розвиток професійної ідентичності майбутніх викладачів фізичного виховання значною мірою забезпечується впровадженням рефлексивних практик у навчальний процес. Такі практики включають осмислення власного педагогічного досвіду через аналіз критичних інцидентів, формування індивідуальних освітніх траєкторій та участь у процесах супервізії, що сприяє перетворенню досвіду на структуровану систему професійних диспозицій. У результаті відбувається перехід від формального засвоєння теоретичних знань до інтегрованого професійного «Я», у межах якого безпечність, інклюзивність, гідність та орієнтація на учня закріплюються як внутрішні професійні норми та критерії якості педагогічної діяльності.

Важливим чинником формування професійної ідентичності майбутніх викладачів фізичного виховання є процес самоосмислення власної ефективності. Згідно з дослідженнями А. Бандури, упевненість у власних можливостях здійснювати професійну діяльність виступає провідним чинником формування стійкої ідентичності [4]. У сфері фізичного

виховання цей механізм особливо виражений: результати емпіричних досліджень демонструють, що підвищений рівень самоефективності прямо корелює з готовністю студентів приймати роль викладача та з їхньою здатністю здійснювати рефлексивне управління освітнім процесом [5, с. 67].

Так, теоретична модель професійної ідентичності вчителя фізичного виховання у сучасному освітньому просторі, може бути описана як інтеграція кількох взаємопов'язаних компонентів:

- когнітивного (знання з фізичної культури та методики викладання);
- ціннісно-мотиваційного (орієнтація на професійні норми та етичні стандарти);
- емоційного (усвідомлення власної належності до професії та почуття значущості);
- діяльнісного (опанування професійних практик, управління ризиком, застосування інклюзивних методик);
- рефлексивного (самооцінка та готовність до корекції власних дій) [6].

У процесі їхньої взаємодії виникає стійка структура «Я-викладача», здатна до розвитку та адаптації.

Варто підкреслити, що професійна ідентичність не є статичною. Вона перебуває у постійній динаміці під впливом інституційних змін, соціокультурних запитів та індивідуальних професійних траєкторій. З одного боку, це створює ризики професійної деформації – зміщення ціннісних акцентів або утилітаризації мотивації. З іншого – така динаміка забезпечує умови для розвитку педагогічних інновацій, упровадження інтегративних підходів і розроблення стратегій навчання, орієнтованих на потреби сучасного учня.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що професійна ідентичність майбутнього викладача фізичного виховання у сучасному освітньому просторі постає як складне інтегративне утворення, що поєднує особистісні ресурси, соціальні орієнтири та організаційно-методичні параметри навчального середовища. Вона визначає не лише здатність майбутнього педагога здійснювати професійні функції, але й його готовність до інновацій, критичної рефлексії та збереження гуманістичних цінностей фізичного виховання. Її формування неможливе без цілеспрямованого використання методичних інструментів, які забезпечують розвиток саморефлексії, зміцнення самоефективності, інтеріоризацію професійних норм і інтеграцію у професійні спільноти. У такий спосіб професійна ідентичність постає як ключовий критерій якісної підготовки вчителя, здатного діяти у безпечному, інклюзивному та ціннісно орієнтованому освітньому середовищі й водночас забезпечувати розвиток учнів у відповідності до сучасних соціокультурних викликів.

Список використаних джерел:

1. Beijaard D., Meijer P. C., Verloop N. Reconsidering research on teachers' professional identity. *Teaching and Teacher Education*, 2004, 20(2), p. 107–128.
2. Kelchtermans G. Who I am in how I teach is the message. *Teachers and Teaching*, 2009, 15(2), p. 257–272.
3. Capel S., Whitehead M. (eds.). *Debates in Physical Education*. London: Routledge, 2010.
4. Bandura A. *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1977.
5. Zimmerman B. J. Becoming a Self-Regulated Learner. *Theory Into Practice*, 2002, 41(2), 64–70.
6. Richards K. A. R., Gaudreault K. L. (eds.). *Teacher Socialization in Physical Education: New Perspectives*. London: Routledge, 2020.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-107>

Заря О. Г.,
адвокат

СТАНОВЛЕННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Важливим і пріоритетним напрямом державної політики України є реабілітація.

Історично увага держави до цієї сфери формувалася переважно крізь призму інвалідності, що зумовило ухвалення в 2005 році Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», який визначив основні засади створення правових, соціально-економічних, організаційних умов для усунення або компенсації наслідків, спричинених стійким порушенням здоров'я, функціонування системи підтримання особами з інвалідністю фізичного, психічного, соціального благополуччя, сприяння їм у досягненні соціальної та матеріальної незалежності [5]. В аналізованому Законі України реабілітацію осіб з інвалідністю визначено як систему медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство, а також забезпечення осіб з інвалідністю допоміжними засобами реабілітації і медичними виробами [5].

На виконання Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» у 2006 році Кабінет Міністрів України прийняв постанову за № 1686, якою затвердив Державну типову програму реабілітації осіб з інвалідністю [4]. Цей документ спрямований на забезпечення системного підходу до організації реабілітації, послідовності і наступності в проведенні багатопрофільних реабілітаційних заходів і установлення контролю за якістю реабілітаційних послуг [4]. Він містить переліки послуг, що надаються особам з інвалідністю, дітям з інвалідністю з порушенням опорно-рухового апарату та центральної і периферичної нервової системи, з інтелектуальними та психічними порушеннями, із сенсорними порушеннями (слуху та зору), з порушеннями внутрішніх органів, з онкологічними захворюваннями, зокрема конкретизує послуги з реабілітації, забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, а також виробами медичного призначення.

Подальший розвиток національної політики у сфері реабілітації відбувався під впливом міжнародних стандартів. Так, у 2009 році Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю, у якій статтею 26 закріплено право кожної особи на доступ до ефективних реабілітаційних послуг і програм, спрямованих на забезпечення максимальної незалежності та соціальної інтеграції. Основне в зазначеній статті – покладання на державу обов'язку вживати ефективних і належних заходів для того, щоб надати особам з інвалідністю можливість для досягнення й збереження максимальної незалежності, повних фізичних, розумових, соціальних та професійних здібностей і повного включення й залучення до всіх аспектів життя [2]. Крок із ратифікації Конвенції став важливою віхою в утвердженні правозахисного підходу до розуміння реабілітації.

Із 2015 року розпочато роботу із впровадження Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я. Принагідно, МКФ прийнята як одна з соціальних класифікацій Організації Об'єднаних Націй, на яку посилаються та в якій реалізуються Стандартні правила з забезпечення рівних можливостей для людей з обмеженнями життєдіяльності. Загалом МКФ – це класифікатор, який використовують у всіх розвинених країнах лікарі, педагоги, спеціалісти з реабілітації та психологи. Значущість МКФ полягає у можливості її ефективного використання: як клінічного інструменту під час оцінки потреб, відповідності методів лікування конкретним умовам, оцінки професійної придатності, реабілітації та оцінки результатів оцінювання якості надання реабілітаційних послуг; для ранньої діагностики та виявлення (система раннього втручання); як міждисциплінарного підходу із залученням фахівців сфери охорони здоров'я, освітньої, соціальної сфер для найбільш ефективної допомоги людині з особливими потребами. Використання МКФ в Україні стане підґрунтям для розвитку системи реабілітації, раннього втручання та інклюзії,

для планування заходів соціального захисту, систем компенсації та для розробки і реалізації їх політики. Функціонування та обмеження повсякденного функціонування/життєдіяльності через МКФ розглядаються як взаємодія між навколишнім середовищем та станом здоров'я людини, і тому класифікатор створює більш інтегроване розуміння стану здоров'я, надає можливість краще планувати лікування, реабілітацію та створення послуг для людей із хронічними захворюваннями або інвалідністю. Як результат, буде змінено підхід з орієнтації на діагноз на орієнтацію на відновлення і на потреби та функціональний профіль пацієнта, запроваджено ефективний мультидисциплінарний підхід.

Завершальним етапом становлення в Україні сфери реабілітації стало ухвалення в 2020 році Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», яким визначено правові, організаційні та економічні засади проведення реабілітації особи з обмеженнями повсякденного функціонування у сфері охорони здоров'я з метою досягнення та підтримання оптимального рівня функціонування у її середовищі [6]. Цим законодавчим актом реабілітацію визначено як комплекс заходів, яких потребує особа, яка зазнає або може зазнати обмеження повсякденного функціонування внаслідок стану здоров'я або старіння у взаємодії з її середовищем [6].

Насамкінець на виконання Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» Урядом у 2022 році затверджено Державний типовий план реабілітації осіб з обмеженнями повсякденного функціонування, який є документом, що містить базовий перелік заходів з реабілітації у сфері охорони здоров'я і використовується мультидисциплінарною реабілітаційною командою під час складення індивідуального плану реабілітації для забезпечення надання реабілітаційної допомоги у сфері охорони здоров'я особам з обмеженнями повсякденного функціонування протягом гострого, післягострого та довготривалого реабілітаційних періодів [1].

Резюмуючи, реабілітація є важливим напрямом державної політики, спрямованим на забезпечення гідності, рівних можливостей та соціальної інтеграції осіб з порушеннями здоров'я. Її розвиток в незалежній Україні пройшов кілька етапів – від запровадження в 2005 році Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» до ухвалення в 2020 році Закону «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я». Важливу роль у цьому процесі відіграли ратифікація Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та впровадження Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я. Відтак, сьогодні в Україні формується цілісна система реабілітації, що поєднує медичний, соціальний, правовий та освітній виміри. Основна тенденція полягає у переході від орієнтації на інвалідність до орієнтації на потреби людини та її можливості функціонування у суспільстві.

Подальший розвиток цієї сфери потребує послідовного вдосконалення нормативно-правової бази, міжвідомчої взаємодії та практичного впровадження міжнародних стандартів реабілітації.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання організації реабілітації у сфері охорони здоров'я : постанова Кабінету Міністрів України від 16 груд. 2022 р. № 1462. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1462-2022-%D0%BF#n13>
2. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
3. Про затвердження Державної типової програми реабілітації осіб з інвалідністю : постанова Кабінету Міністрів України від 08 груд. 2006 р. № 1686. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1686-2006-%D0%BF#n11>
4. Про затвердження Державної типової програми реабілітації осіб з інвалідністю : постанова Кабінету міністрів України від 08 груд. 2006 р. № 1686. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1686-2006-%D0%BF#n11>
5. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06 жовт. 2005 р. № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>
6. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03 груд. 2020 р. № 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-108>

Комаринська З. М.,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри соціального забезпечення

Львівського національного університету імені Івана Франка

м. Львів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ АБІЛІТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Поняття абілітації в Україні не надто поширене, на відміну від реабілітації. Згідно з визначенням, яке подає Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» (стаття 1), абілітація – комплекс заходів, що допомагають особі з вродженими та/або такими, що виникли у ранньому віці, обмеженнями повсякденного функціонування, досягти оптимального рівня функціонування у її середовищі [1]. Відтак, беручи за основу подану у законодавстві

визначення терміна, спробуємо його доповнити і розширити, використовуючи доступні наукові напрацювання з цієї тематики, яких, зазначу, наразі небагато. Отож, абілітація, за загальним визначенням, це – система заходів та соціальних послуг, спрямованих на опанування особою знань та навичок, розвиток ресурсів для людей, які не мали можливості їх сформувати, необхідних для її незалежного проживання в соціальному середовищі: усвідомлення своїх можливостей та обмежень, соціальних ролей, розуміння прав та обов'язків, уміння здійснювати самообслуговування. Розглядається як важлива складова соціальної адаптації.

Для кращого розуміння проблематики пропонованої теми дослідження, варто визначити відмінності між двома близькими за назвою, але дещо відмінними за містом поняттями – «абілітація» та «реабілітація». Продемонструємо у вигляді таблиці.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика абілітації та реабілітації

	Абілітація	Реабілітація
Зміст	комплекс заходів, спрямованих на формування нових навичок, знань та ресурсів, а також на мобілізацію та посилення вже наявних фізичних, психічних і соціальних ресурсів людини, яка з певних причин не мала змоги розвинути їх у процесі життя	комплекс заходів, спрямованих на оптимізацію функціонування осіб, які мають проблеми зі здоров'ям, та на їхню взаємодію з навколишнім середовищем
Особливості, специфіка	фокусується на розвитку здатності до самообслуговування, усвідомлення себе та свого місця в суспільстві, розуміння соціальних ролей, прав та обов'язків	включає відновлення рухливості (фізична реабілітація), покращення загального стану здоров'я (медична реабілітація), інтеграцію в суспільство (соціальна реабілітація) та повернення до професійної діяльності (професійна реабілітація)
Середовище застосування	інтегрується у сферу соціальних послуг та освіти. Надається людям, які потребують формування навичок для самостійного життя.	система заходів у сфері охорони здоров'я для осіб з обмеженнями функціонування. Передбачає надання комплексної реабілітаційної допомоги (нейро-, ортопедичної, психологічної, кардіо-респіраторної).

Складено за: [2, 4, 5].

Україна в час війни виробляє потенціал для успішної реалізації програм реабілітації у різних напрямках (соціальної, медичної, професійної та ін.). Важливо брати до уваги міжнародний досвід та підтримку іноземних партнерів у цьому процесі. Так, незалежна неурядова організація – Європейський форум інвалідності (EDF) відстоює права 100 мільйонів європейських громадян з інвалідністю, підготував документ, у якому висвітлює проблеми та бар'єри у сфері реабілітації осіб з інвалідністю в ЄС, надає рекомендації для покращення доступу до якісних послуг з реабілітації та абілітації для осіб з інвалідністю в Європейському Союзі. У документі відзначається, що реабілітація та абілітація мають бути доступними, орієнтованими на потреби людини, добровільними та забезпечувати участь самих осіб з інвалідністю у прийнятті рішень. Цей позиційний документ стане в нагоді фахівцям, органам влади, громадським організаціям та всім, хто працює над забезпеченням прав осіб з інвалідністю в Україні та Європі. І в Україні вже зроблено перші кроки у цьому напрямку [4].

Таким успішним прикладом може бути діяльність першого абілітаційного центру в Україні «НАВ Lviv Habilitation Center», створеного у Львові у квітні 2024 року. Він є першим в Україні абілітаційним центром, що надає можливість учасникам бойових дій та людям, які постраждали від війни, набути нових та дуже необхідних для них навичок перед поверненням до звичного життя у соціумі, враховуючи їхні індивідуальні фізичні зміни. Йдеться про адаптацію до «нового життя» людей з ампутаціями, на крісло колісних, після отриманого психічного тиску тощо.

Абілітаційний центр є пілотним проєктом Альянсу громадського здоров'я у співпраці з UNBROKEN при підтримці Gileat Sciences та Frontline AIDS [3]. Хаб не є медичним закладом, тому сюди люди звертаються, здебільшого, самостійно або за порадою, скерування від лікаря непотрібно. Абілітація – це, свого роду, перехідний період від лікування в медичному чи реабілітаційному закладі до повернення до життя в громаді, суспільстві тощо. Людина потрапляє в новий стан, до якого вона не готова, опиняється сам на сам зі своєю інвалідністю, і має набути корисних звичок та умінь, щоб могли інтегруватися у життя суспільства, стати самозарадною.

Важливо розуміти, що потребують абілітації не лише військові та громадяни, що постраждали внаслідок війни. Необхідно готувати й суспільство до змін у сприйнятті людей з інвалідністю – як ветеранів, так і цивільних.

Процес абілітації розпочинається з ознайомчої зустрічі, під час якої зацікавлена особа може отримати інформацію про послуги, додаткові програми і правила проживання у Центрі. Одночасно тут може проживати 23 резиденти у 9 номерах, 6 з яких повністю адаптовано для людей на кріслах колісних [3]. Далі відбувається складання індивіду-

альної програми відповідно до потреб і запитів клієнта. При цьому враховуються конкретні цілі, які людина хоче досягти за три тижні, що перебуватиме у Центрі. Після цього, на основі зібраної інформації, фахівці-реабілітологи розробляють програму підтримуючої реабілітації, а психологи – програму виходу у соціум.

Відмінності між абілітацією і реабілітацією наступні: абілітаційні послуги допомагають людині зберегти, навчитися або вдосконалити навички та функції повсякденного життя, які ще не були розвинені. Реабілітаційні послуги допомагають людині зберегти, відновити або вдосконалити навички повсякденного життя, які були втрачені або порушені після хвороби чи травми, наприклад автомобільної аварії чи інсульту.

Як бачимо, абілітація поряд з реабілітацією є, безумовно, важливою складовою процесу відновлення та повернення до оптимального рівня життя особистості у суспільстві. Успішне функціонування «НАВ Lviv Habilitation Center» демонструє необхідність масштабування такого досвіду в різних містах України, де очевидною буде така потреба.

Список використаних джерел:

1. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я. Закон України. Документ 1053-IX, поточна редакція станом на 01.01.2025, підстава – 4170-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2021. № 8. Ст. 59 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>
2. Абілітація. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
3. Перший в Україні абілітаційний центр: особливості роботи та які послуги можна отримати. URL: <https://istoriya.social.cx.ua/vzaiemodiya/yak-vi-viznachaete-abilitaciyu-ta-reabilitaciyu.html>
4. Реабілітація та абілітація осіб з інвалідністю: рекомендації Європейського форуму інвалідності. URL: <https://naiu.org.ua/archives/news/reabilitacziya-ta-abilitacziya-osib-z-invalidnistyu-rekomendacziyi-evropejskogo-forumu-invalidnosti>
5. У чому головна відмінність реабілітації від абілітації? URL: <https://chitannya.sotka.cx.ua/u-chomu-golovna-vidminnist-reabilitacii-vid-abilitacii/>

Кравченко О. М.,

*магістр практичної психології,
аспірантка кафедри практичної психології та соціальних технологій
ПВНЗ «Європейський університет»
м. Київ, Україна*

КОЛЕКТИВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПЕРІОДИ ЗМІН

У сучасному світі соціальних трансформацій організації стають не лише економічними структурами, а й соціально-психологічними системами, які відображають колективний досвід суспільства. Збройна агресія, війна, економічна турбулентність і технологічні зміни створюють умови, в яких організації стикаються з втратою стабільності, смислів і єдності.

В умовах тривалої невизначеності, втоми та кризи довіри відновлення колективної ідентичності стає критичною умовою «психологічної реабілітації» організації. Йдеться не лише про повернення до попереднього функціонування, а про відновлення відчуття спільності, місії, приналежності – тих елементів, які забезпечують життєздатність корпоративної культури.

Поняття колективної ідентичності у психології організацій розглядається як система спільних уявлень членів організації про те, хто ми є, які ми, що нас об'єднує [1]. Вона включає когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти і слугує психологічною основою організаційної єдності [2].

У періоди радикальних змін колективна ідентичність зазнає деградації:

- зникає відчуття спільного минулого;
- змінюється рольова структура;
- відбувається «розрив» між офіційними цінностями й реальними практиками.

Як підкреслює Edgar Schein [6], організаційна культура є системою колективного навчання, через яку група пристосовується до змін зовнішнього середовища. Вона водночас є носієм ідентичності. Коли культура переживає кризу, виникає феномен організаційної амнезії, втрату колективного «я».

У кризові періоди реабілітація організації передбачає не лише відновлення процесів і систем, а насамперед відновлення колективного суб'єкта, який здатний діяти узгоджено. Це можливо через три взаємопов'язані механізми:

1. Рефлексія спільного досвіду. Відкриті діалоги, групові обговорення, фасилітовані сесії дозволяють працівникам усвідомити втрати, ресурси, нові сенси. Через обмін досвідом формується новий колективний наратив: «Ми пережили», «Ми змінюємось», «Ми відновлюємось» [7].

2. Реконструкція символічного простору. Символи, ритуали, традиції, корпоративна мова – це психологічні опори культури. Їх оновлення (нові ритуали командної єдності, спільні волонтерські ініціативи, церемонії вдячності) сприяє емоційному відновленню колективу [5].

3. Формування нової місії та цінностей. Переосмислення місії організації через спільне створення нових цінностей зміцнює внутрішню мотивацію. Як показують дослідження Denison [3], місія, залученість і узгодженість є ключовими параметрами «зрілої» культури, яка забезпечує стійкість до змін.

У результаті організація проходить процес «ідентифікаційного оновлення»: з'являється новий образ себе, який інтегрує минуле й майбутнє. Це і є форма психологічної реабілітації – відновлення внутрішньої цілісності після втрати.

Роль психолога або консультанта в таких процесах полягає не в нав'язуванні нових форм, а у створенні контейнера для колективного переживання змін. Важливою є робота на рівні несвідомих процесів:

- розпізнавання колективної тривоги, опору, провини;
- фасилітація діалогу між «старими» і «новими» членами організації;
- підтримка процесів групового осмислення втрат.

Відновлення колективної ідентичності має також стратегічне значення: вона впливає на ефективність, залученість і рівень психологічної безпеки в організації [4]. Коли люди відчують спільність і належність, вони готові діяти узгоджено, приймати нові ролі й підтримувати зміни.

Отже, колективна ідентичність виступає центральним чинником стійкості корпоративної культури. Без відновлення ідентичності неможливі ні трансформаційні зміни, ні культурна зрілість організації.

У цьому сенсі реабілітація організації в умовах суспільних трансформацій є не лише управлінським, а й психологічним процесом – процесом відновлення колективного «Я».

Колективна ідентичність є базовим психологічним чинником відновлення організацій після криз і втрат. Її реконструкція забезпечує стійкість і гнучкість корпоративної культури, сприяє формуванню «зрілої» організаційної свідомості. Психологічний супровід процесів ідентичності має враховувати несвідомі групові процеси, символічні механізми та потребу у спільному сенсотворенні. Відновлення

колективної ідентичності – це форма соціально-психологічної реабілітації, що дозволяє організаціям не лише виживати, а й зростати у періоди трансформацій.

Список використаних джерел:

1. Albert, S., Ashforth, B. E., & Dutton, J. E. Organizational identity and identification: Charting new waters and building new bridges. *Academy of Management Review*, 2000, 25(1), 13–17.
2. Ashforth, B. E., & Mael, F. Social identity theory and the organization. *Academy of Management Review*, 1989, 14(1), 20–39.
3. Denison, D. R., & Mishra, A. K. Toward a theory of organizational culture and effectiveness. *Organization Science*, 1995, 6(2), 204–223.
4. Edmondson, A. C. Psychological safety and learning behavior in work teams. *Administrative Science Quarterly*, 1999, 44(2), 350–383.
5. Gabriel, Y. *Storytelling in Organizations: Facts, Fictions, and Fantasies*. Oxford University Press, 2000.
6. Schein, E. H. *Organizational Culture and Leadership* (5th ed.). Wiley, 2017.
7. Weick, K. E. *Sensemaking in Organizations*. Sage Publications, 1995.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-110>

Лаптів І. М.,

*аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В сучасних воєнних умовах надважливе значення має запобігання професійного вигорання, інтенсифікація стресостійкого поведіння фахівців у процесі своєї діяльності, що може відбуватися не лише на громадському рівні, але й профілактично в кожному підприємстві, закладі чи установі. Заразом доволі вагомий вплив на вигорання фахівців може мати також і матеріальна стимуляція, використання якої пов'язана із посиленням мотиву вигоди. Вкрай складніше в процесі військових подій створювати сприятливі передумови для розвитку чи підтримки вправності фахівців ухвалювати правильні рішення і ухилятися водночас від небажаних помилок, які, своєю чергою, ведуть до зростання професійного вигорання. При вагомому психоемоційному

навантаженні фахівець не може бути абсолютно врівноваженим і критично розцінювати існуючі виробничі ситуації. Спроможність критично розцінювати прийняті рішення і особистий внесок в даний процес відіграє важливу роль для недопущення помилок при прийнятті оперативних рішень.

Синдром професійного вигорання виникає через постійні емоційні перевантаження, які особа переживає в ситуаціях, що мають для неї особисте значення під час спілкування з іншими. В більшості випадків його сприймають як тривалу стресову відповідь, яка з'являється через постійні робочі напруження середньої сили. Експерти розглядають це явище як деформацію особистості фахівця під впливом службових стресів. Загалом, професійне вигорання визначається як стан фізичного, емоційного та інтелектуального втомлення, особливо у професіях, пов'язаних з соціальною діяльністю [1, с. 16].

Професійне вигорання – це результат тривалого фізичного і емоційного напруження на робочому місці, що спричиняє втому, втрату мотивації та інтересу до роботи. Це може включати в себе почуття безсилля, роздратування і відчуття безпорадності. У той же час, емоційне вигорання може виникнути не тільки внаслідок роботи, а й через негаразди в особистому житті, соціальні проблеми тощо. Обидва стани мають подібні ознаки, такі як відчуття виснаження та втрата інтересу до того, що раніше приносило задоволення. Основні ознаки професійного вигорання включають втому, знижену енергію, відчуття виснаження, психологічне відчуження від роботи та негативне ставлення до неї, а також зменшену професійну ефективність. Важливо зазначити, що термін «синдром вигорання» використовується винятково у професійному контексті [2].

У випадку розгляду професії у форматі «людина-людина», то на даний час суттєво побільшав відсоток працівників, яким притаманне відчуття виснаженості та емоційного перевантаження, що може негативно відбиватися на продуктивності їхньої праці. Водночас на сьогоднішній день можна спостерігати не лише збільшення кількості симптомів, притаманних синдрому професійного вигорання, а й водночас збільшилася кількість професій, де відчувається загрозливий рівень виснаження. Це спричинило розуміння синдрому професійного вигорання як своєрідного захворювання, що розповсюджується переважно між соціально-комунікативними професіями.

Довготривала військова агресія може призвести до емоційного вигорання. Воно може виникнути в результаті хронічного стресу, перевантаження та надмірної відповідальності. Емоційне вигорання може мати негативний вплив на фізичне та психічне здоров'я працівників, що в свою чергу може вплинути на їхню продуктивність та ефективність. Емоційний стан працівників під час військової агресії в Україні – це суміш різноманітних емоцій та відчуттів, які можуть

сягати від гордості та відповідальності до стресу, тривоги та емоційного вигорання. Справляння зі стресом та подолання його наслідків є одним з ключових чинників для забезпечення ефективності діяльності працівників у військових умовах. Стратегії можуть включати в себе різноманітні психологічні техніки: когнітивно-поведінкова терапія, техніки розслаблення, медитацію, а також регулярні фізичні вправи та збалансоване харчування. Важливо врахувати, що військова агресія впливає не лише на працівників, але і на їхні сім'ї. Стрес, з яким стикаються працівники, може мати наслідки для їхніх близьких, що може включати тривогу, страх та нестабільність [3].

Відтак, слід вважати, що професійне вигорання в умовах війни є доволі складним та багатостороннім явищем, що потребує виняткової уваги зі сторони спеціалістів з області психології та медицини. Йому притаманне підвищене емоційне знесилення, погіршення професійної ефективності, що особливо характерно для фахівців у тих галузях, де має місце високий рівень стресу та емоційного навантаження.

Основною причиною виникнення складнощів у професійній діяльності стала війна. Наразі дуже велика кількість працівників потребує підтримки та психологічної допомоги. Війна дуже сильно на нас всієї вплинула, нанесла дуже багато травм та болю. Однак, не дивлячись на всю складність життєвих випробувань, кожен працівник як кваліфікований фахівець має вдаватися до продуктивної поведінки, вміти опановувати себе в критичних ситуаціях, адже це позитивно впливає на його психічний та фізичний стан, розвиток його особистості, а це, в свою чергу, позначається на підвищенні ефективності та продуктивності виконання ним роботи. Тож, аби попередити ризики виникнення синдрому «постійної втоми», потрібно застосовувати методи психогігієни та психопрофілактики: інформаційна гігієна (фільтрування інформації); використання ментальних вправ з метою релаксації (вправи на візуалізацію, аутогенне тренування, медитативні техніки); приділяти увагу відпочинку, коли з'являється відчуття, що це необхідно; більше часу проводити в колі друзів та сім'ї, відволікаючись від роботи у вільний час; займатися особистісним розвитком та навчанням; догляд за фізичним та психічним станом здоров'я, спостереження за власними емоційними реакціями; участь у супервізійних групах; організовувати зустрічі зі своїм психологом, відвідувати психологічні тренінги тощо; застосування бібліотерапії; використання хобі та творчості задля стабілізації емоційного стану [4].

Отже, на даний час важливо створити позитивну установку до виконання професійних обов'язків та цінності особистого внеску в роботу підприємства чи установи, а також позитивного бажання стосовно результату. З метою профілактики надмірного вигорання фахівців потрібно своєчасно визначити психологічні передумови його появи, через що необхідно чітко усвідомлювати основні внутрішні фактори,

які сприяють хибним діям фахівців, що визначаються їхнім професійним вигоранням чи можуть зумовити негативні наслідки. Ключовими психологічними особливостями професійного вигорання в умовах війни є: збільшення рівня стресу (війна та їхні наслідки створюють умови для постійної психологічної напруги, що може виснажувати нервову систему людини), емоційна непристосованість (фахівці відчувають емоційне виснаження, байдужість, зменшення емпатії, а також незадоволеність своєю роботою), втрата мотивації та продуктивності (безперервний стрес та виснаження зумовлюють зменшення вмотивованості, відчуття безсилля та зменшення якості реалізації професійних обов'язків), особливі стресорні чинники (загроза життю та здоров'ю, втрата близьких, дестабілізація способу життя, невизначеність майбутнього). Тому з метою запобігання та подолання вигорання в умовах війни необхідно більше відпочивати та відновлюватися, оволодівати навичками управління стресом, навчатися правильного плануванню робочого часу та встановлення пріоритетів, підтримувати власний колектив та надавати необхідну психологічну допомогу, а також вести здоровий спосіб життя тощо.

Список використаних джерел:

1. Дяченко А. В., Вольнова Л. М. Емоційне вигорання спеціалістів допоміжних професій та шляхи його подолання. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi79/0059010.pdf#page=133>
2. Кокун О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: моногр. Київ : Міленіум, 2004. 265 с.
3. Макарова О.П. Емоційний стан працівників поліції під час військової агресії в Україні. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e7e00cbd-3101-4549-a3a2-60b5316adc81/content>
4. Тараненко Р., Титаренко Ю. Синдром вигорання у військово-службовців: етіологія, ознаки, психодіагностика, корекція, профілактика: практ. посіб. Кропивницький : НВЦ УІАТАП, 2024. 75 с.

Лукіна Н. Б.,

кандидат психологічних наук,

старший викладач кафедри психології

Чорноморського національного університету імені Петра Могили

м. Миколаїв, Україна

Марченко Ю. Ю.,

здобувачка другого рівня вищої освіти

спеціальності «Психологія»

Чорноморського національного університету імені Петра Могили

м. Миколаїв, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКА ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ЧЛЕНІВ РОДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Воєнні конфлікти спричиняють надзвичайно складні та травматичні переживання, що негативно впливають на осіб різного віку. Подібні умови змушують людину боротися за власне існування та дбати про безпеку членів своєї родини. Внаслідок постійного емоційного перенапруження й пережитого стресу людина часто переосмислює власні життєві установки, ціннісні орієнтації, загальні переконання та змінює своє бачення світу. Зазначені події спричиняють зміни, які відбиваються як на психічному, так і фізіологічному станах людини. Військові події глибоко порушують емоційну рівновагу, оскільки і дорослі, і діти зазнають як фізичних, так і психічних травм, які мають тривалий негативний вплив.

Ю. Олійник у своїх дослідженнях визначає різні складні ситуації та кризи, спричинені військовими конфліктами. Вона класифікує наслідки війни за кількома категоріями. По-перше, травматичні наслідки, пов'язані з емоційними переживаннями через участь або безпосереднє спостереження за воєнними діями, втратою близьких осіб, загрозами фізичної розправи чи перебуванням у тимчасово окупованих районах. Подібний досвід глибоко відображається у психічному стані людини. По-друге, соціально-стресові наслідки, пов'язані з порушенням звичного ритму життя, які збільшують рівень тривожності. Серед них виокремлюються вимушена зміна місця проживання, втрата робочих місць, розлука з близькими, що перебувають в еміграції. Третя категорія – внутрішньоособистісні конфлікти, пов'язані з адаптацією до змінених умов існування. До них належать перегляд власних цінностей, переосмислення ідентичності,

відносин з людьми навколо, а також труднощі із забезпеченням базових потреб людини [3, с. 175].

За результатами дослідження А. Терещук, в умовах кризових подій, які супроводжуються загрозою для життя, людина втрачає значну частину відчуття власної безпеки. У цей період емоції починають домінувати в поведінці, а реакції часто стають автоматичними й імпульсивними, знижується рівень критичного мислення та здатність особи контролювати власні дії. Типовими емоційними реакціями є страх, тривожність, агресія, дратівливість, почуття провини, безпорадність, апатичність та інші негативні переживання [6, с. 365].

М. М. Слюсаревський, досліджуючи емоційні реакції українців на військові події, виявив характерну динаміку їх переживань. У початковій фазі переважали емоції шоку, розгубленості й ступору, проте досить швидко вони змінювалися на період піднесення, підвищеного оптимізму та єднання в очікуванні перемоги. Однак, із часом настав етап депресивних переживань, як-от апатія, безнадія і зневіра, що є ознаками тривалого емоційного виснаження. Серед постійних переживань у ситуації війни переважали глибокий страх, відчуття провини, інтенсивний гнів і ненависть до агресора. Особливо уразливими до гострих стресових станів, порушень адаптації та проблемних реакцій на втрати є люди, що безпосередньо пережили травматичні події або смерть близьких [5, с. 87].

Опитування, проведене Л. Карамушкою в березні 2022 року серед українських внутрішньо переміщених осіб, виявило суттєві прояви стресових реакцій. Зокрема, 67,1% опитаних вказали на відчуття страху, 47,0% переживали панічні атаки, а 30,9% перебували в шоківому стані. Проте, значно менше респондентів повідомили про симптоми депресії та апатії (15,4%) чи втрату життєвих орієнтирів (6%). Як зауважує дослідниця, отримані результати свідчать про високий рівень адаптивних можливостей та психологічної стійкості серед значної частини опитаних [2, с. 21].

Національне дослідження «Психологічні аспекти воєнного стану», проведене соціологічною групою «Рейтинг» у червні 2022 року, продемонструвало певні зміни у самооцінці психологічного стану населення у період із березня до червня 2022 року. Максимальний рівень емоційного напруження було зафіксовано на початку квітня 2022 року, після чого, до червня, показники поступово повернулися до рівнів, притаманних мирним часам [1]. Припускається, що подібна динаміка свідчить про поступову психологічну адаптацію людей до умов війни, що обумовлена як особистісними адаптивними механізмами, так і стабілізацією зовнішніх обставин.

Н. Оніщенко присвятила дослідження аналізу гендерних відмінностей у тому, як громадяни України сприймають загрози в надзвичайних ситуаціях. У результаті авторка встановила статистично значущі

відмінності між чоловіками й жінками щодо гостроти відчуття таких загроз. Вона пояснює виявлені відмінності тим, що чоловіки й жінки по-різному інтерпретують реальність і реагують на подразники навколишнього середовища. Зокрема, жінки характеризуються більш вираженою екстравертністю порівняно з чоловіками, а також виявляють вищий ступінь емоційності, переживаючи почуття більш інтенсивно й імпульсивно. Крім того, жінки більш орієнтовані на емоційні переживання, ніж на раціональну оцінку, через що вони гостріше реагують на емоційні подразники.

Результати дослідження гендерної специфіки переживання психотравматичних ситуацій показують, що жінки, порівняно з чоловіками, переживають психотравму інтенсивніше, глибше та більш тривалий час. Також їм складніше прогнозувати стресові ситуації через нижчу здатність до антиципації, тобто передбачення майбутніх подій і наслідків поточних ситуацій. Оцінюючи значення психотравматичної ситуації, жінки часто сприймають її як центральну життєву подію, що спричиняє серйозні порушення адаптації та прояви стресових розладів [4, с. 178]. Водночас у кризових ситуаціях у жінок значно більше виражена потреба у соціальній підтримці порівняно з чоловіками. Подібна потреба зберігається не лише під час гострих кризових періодів, а й у повсякденному житті, оскільки соціальна підтримка є для них важливим фактором психологічної стабільності.

Українські дослідники зазначають, що чоловіки й жінки застосовують відмінні підходи до подолання стресу у складних обставинах. У дослідженні, присвяченому гендерним особливостям копінг-поведінки, Т. Ткачук вказує, що в цілому чоловіки та жінки демонструють подібні способи реагування на стрес, що визначаються культурними та соціальними нормами. Проте дослідниця підкреслює, що у представників обох статей виникають складнощі з ефективним використанням емоційних копінг-стратегій. Наприклад, придушення емоцій, схильність до самозвинувачення або відчуття безнадійності можуть суттєво погіршити їхній психологічний стан. У кризових ситуаціях жінки частіше демонструють емоційну реакцію та більш гостро оцінюють власні почуття. Вони частіше звертаються за зовнішньою підтримкою і можуть довше перебувати у стані відчаю. Чоловіки натомість схильні до стримування емоційних проявів, намагаються самостійно знаходити рішення і з більшою впевненістю долають перешкоди. За даними цього дослідження, чоловікам допомагають такі способи подолання криз, як взаємодія та співпраця з оточуючими, готовність просити про допомогу та проявляти альтруїзм. Для жінок же більш значущими є саморефлексія, пошук змісту в подіях та оптимістичний погляд на ситуацію [8, с. 60–61].

Т. Титаренко, відома українська дослідниця, зазначає, що тривалий вплив війни на людину не обмежується лише негативними наслідками.

Вона підкреслює, що пережита воєнна травма здатна сприяти зміцненню психологічної витривалості особи, а також формуванню нових, конструктивних життєвих орієнтирів [7, с. 5].

Отже, війна значно трансформує емоційні переживання членів родини, зачіпаючи різноманітні почуття – від глибокого занепокоєння, страху та тривоги до взаємної підтримки й надії на майбутнє. Як кризовий фактор, війна здійснює індивідуальний вплив на кожного члена родини, водночас об'єднуючи усіх через переживання спільних труднощів і випробувань.

Особливу увагу варто звернути на вплив військових дій на емоційний стан дітей у родині. Для дитини, яка зростає в подібних умовах, навколишня реальність набуває незвичних, нестабільних характеристик. Емоційний досвід дитини охоплює переживання страху, розгубленість, нерозуміння навколишніх подій, проте водночас можуть проявлятися й мужність, швидка адаптивність і навіть оптимістичне сприйняття майбутнього.

Список використаних джерел:

1. Волошин П. В. Шестопалова Л. Ф., Підкоритов В. С. Посттравматичні стресові розлади: діагностика, лікування, реабілітація : метод. рекомендації. Харків, 2002. 47 с.

2. Допомога дітям, постраждалим внаслідок воєнного конфлікту : довідник / Н. Пророк, С. Гончаренко, Л. Кондратенко та ін. Слов'янськ : ПП «Канцлер», 2015. 84 с.

3. Напреєнко О. К., Марценковський Д. І. Депресії при посттравматичному стресовому розладі у дітей та підлітків. *НейроNews: психоневрологія та нейропсихіатрія: інтернет-видання*. 2019. С. 20–28.

4. Оніщенко Н. В. Екстрена психологічна допомога постраждалим в умовах надзвичайної ситуації: теоретичні та прикладні аспекти : монографія. Харків : Право, 2014. 584 с.

5. Семигіна Т. Психосоціальна реабілітація комбатантів : міжнародна та вітчизняна практика. *Актуальні проблеми соціально-правового статусу осіб, постраждалих під час проведення АТО* : збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції (19 квітня 2017 року). Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2017. С. 78–81.

6. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч. посіб. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.

7. Терещук А. Д. Психоемоційний стан і поведінка військово-службовців, що повернулися із зони АТО. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2017. Том XI : Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. Вип. 15. 636 с.

8. Титаренко Т. Особистість перед викликами війни: психологічні наслідки травматизації. *Проблеми політичної психології*. Вип. 5 (19). С. 3–10.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-112>

Макаров О. М.,

аспірант за спеціальністю 053 – Психологія

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УКРАЇНИ З БОЙОВИМИ ТРАВМАМИ

Сучасний перебіг війни поставив перед Україною завдання не лише забезпечення своєчасної медичної допомоги пораненим військовослужбовцям, а й розбудови стійкої системи психологічної реабілітації та соціальної реінтеграції ветеранів. Психологічні наслідки бойових дій є багатовимірними: вони охоплюють емоційні, когнітивні, поведінкові та соціальні компоненти адаптації, що взаємо підсилюються з біологічними наслідками травми (від контузій до ампутацій). В цих умовах ключовим стає не фрагментарне симптоматичне лікування, а міждисциплінарний підхід, що поєднує доказові психотерапевтичні протоколи, тривалий супровід, роботу з родиною та громадами, а також професійну переорієнтацію як засіб відновлення суб'єктності й життєвих перспектив. Потреба у системних рішеннях підтверджується і профільними українськими дослідженнями медичної реабілітації військових, які підкреслюють значний прогнозований обсяг допомоги відповідно до структури бойової травми, а отже – необхідність стандартизації маршрутів пацієнта та розбудови сервісів на всіх рівнях допомоги.

Загальна картина психічного здоров'я ветеранів в Україні свідчить про високу поширеність ознак посттравматичних розладів і пов'язаних із ними труднощів у соціальному функціонуванні. Оцінки останніх років демонструють, що щонайменше третина опитаних ветеранів описує симптоми [2], сумісні з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР); подібні частки фіксувалися в репрезентативних опитуваннях 2024–2025 рр., а також у спеціальних дослідженнях профілів ветеранів. Ці дані вказують не лише на масштаби потреби, а й на її тривалість – симптоми зберігаються після завершення інтенсивних курсів

реабілітації, що вимагає континууму допомоги, від ранньої ідентифікації до підтримувальної терапії в громаді.

Сутність адаптаційних труднощів виходить за межі клінічної проблематики. Бойовий досвід спричиняє стійкі зміни у способі переживання безпеки, довіри та контролю; травматичні спогади провокують уникання тригерів, звуження поведінкового репертуару та соціальних контактів, посилюють дратівливість і тривогу, ускладнюють сон і здатність до концентрації. На рівні взаємин це часто набуває форми конфліктності в сім'ї, відчуття нерозуміння з боку цивільного оточення, тоді як на рівні професійної діяльності – зниження продуктивності, труднощі з поверненням до попередньої ролі або потреба в перекваліфікації.

Міжнародні та національні рамкові документи пропонують узгоджену логіку системних змін: децентралізацію послуг, перехід до громадоцентричної моделі MHPSS (mental health and psychosocial support), інтеграцію психічного здоров'я в первинну медичну допомогу та освітньо-соціальні інституції, а також розвиток міжсекторальної координації на рівні державної політики. В Україні цю траєкторію підтримує «Дорожня карта із психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні під час і після війни» [1], та відповідні урядові ініціативи, що передбачають узгодження реформ між секторами охорони здоров'я, освіти та соціального захисту, разом із створенням нормативних механізмів координації, моніторингу та впровадження інноваційних сервісів. Практичні кроки включають і цифрові інструменти самодопомоги, адаптовані українською, що масштабуються за підтримки міжнародних партнерів і дозволяють розширити охоплення населення простими, але ефективними інтервенціями з управління стресом.

Окремий пласт викликів стосується ветеранів із травмами, що змінюють зовнішність (ампутації, великі рубці). Дослідження на вибірках військовослужбовців і ветеранів показують, що такі ушкодження суттєво впливають на образ тіла, самооцінку і соціальне благополуччя, підвищуючи ризик ізоляції та стигматизації. Виникає необхідність поєднання психологічної терапії з модульними програмами підтримки, що містять компоненти тілесно-орієнтованої роботи, групової взаємодії, відновлення соціальних навичок і поступової експозиції до соціальних ситуацій.

Доказові клінічні настанови для лікування ПТСР [4, 5], акцентують увагу на пріоритетності травмо-фокусованих протоколів з високим рівнем доказовості: експозиційної терапії (Prolonged Exposure), когнітивної терапії опрацювання (Cognitive Processing Therapy), EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing), а також структурованих когнітивно-поведінкових підходів. Парадигма лікування передбачає поетапну логіку: від стабілізації та безпеки до роботи

зі спогадами й інтеграції нового досвіду у життєву наративну структуру. Вона ж наголошує на необхідності вчасної діагностики супутніх станів (депресія, уживання психоактивних речовин, больові синдроми) і мультидисциплінарній координації, у тому числі з фахівцями фізичної реабілітації та протезування, аби психотерапевтична робота просувалася синхронно з тілесним відновленням.

Паралельно з індивідуальною психотерапією зростає значення програм, спрямованих на соціальну реінтеграцію як терапевтичну мету: професійна перепідготовка, працевлаштування, участь у спортивних і культурних ініціативах, менторство «рівний-рівному». Саме ці модулі забезпечують внутрішню мотивацію, відновлюють відчуття компетентності та «корисності» у громаді, знижуючи ймовірність рецидивів симптомів, пов'язаних із відчуттям втрати попередньої ідентичності.

Важливим принципом є безперервність допомоги в часі. Останні дослідження свідчать, що навіть за наявності позитивної динаміки після інтенсивних курсів частина ветеранів потребує повторних циклів втручань або тривалої підтримувальної терапії, особливо в ситуаціях соціально-економічної нестабільності, повторних травмувальних подій чи складнощів із протезуванням і медичною реабілітацією. Відповіддю має стати інтегрована модель з чіткими критеріями інтенсивності та тривалості втручань, опорою на дані моніторингу і можливістю своєчасного «підсилення» допомоги; у поєднанні з розбудовою послуг на рівні громади це зменшує навантаження на спеціалізовану допомогу і підвищує її адресність. У довгостроковому вимірі така модель створює умови не лише для зниження тягаря ПТСР, а й для системного зростання психологічної стійкості суспільства загалом.

Узагальнюючи, українська система реабілітації та реінтеграції ветеранів має рухатися в напрямі, який уже окреслений сучасними даними та політичними рамками: масштабування доказових психотерапевтичних протоколів, узгодження маршрутів між секторами, децентралізація й розвиток громадських сервісів, інтеграція програм працевлаштування і професійної освіти, а також посилення сімейно-орієнтованих компонентів. Це не лише клінічно доцільно, а й соціально обґрунтовано: зниження симптоматики ПТСР, відновлення життєдіяльності та підвищення якості життя ветеранів і їхніх родин є необхідною умовою стійкості країни в умовах затяжної війни та повоєнного відновлення.

Список використаних джерел:

1. Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?». *Платформа самодопомоги HowAreU*. 2025. URL: <https://howareu.com> (дата звернення: 10.09.2025).

2. Міністерство охорони здоров'я України. Психічне здоров'я: офіційна сторінка МОЗ. 2025. URL: <https://moz.gov.ua/uk/mental-health> (дата звернення: 10.09.2025).

3. Keeling M., Rumsey N., Williamson H., et al. Body image and psychosocial well-being among UK military personnel and veterans who sustained appearance-altering conflict injuries. *Military Psychology*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.1080/08995605.2022.2058302>

4. National Institute for Health and Care Excellence (NICE). Post-traumatic stress disorder: NG116. London : NICE. 2018. URL: <https://www.nice.org.uk/guidance/ng116>

5. U.S. Department of Veterans Affairs; Department of Defense. VA/DoD Clinical Practice Guideline for the Management of Posttraumatic Stress Disorder and Acute Stress Disorder. Version 2023. Washington, DC: VA/DoD, 2023. URL: <https://www.healthquality.va.gov/guidelines/MH/ptsd/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-113>

Мальцева О. Б.,

кандидат медичних наук, доцент,

доцент кафедри основ медицини

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

ХРОНІЧНИЙ БРОНХІТ, ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ В АМБУЛАТОРНИХ УМОВАХ

На сучасному етапі захворюваність на хронічні неспецифічні захворювання органів дихання в усьому світі набуває загрозливих масштабів і, за даними науковців Воропаєва Д. С., Єжова О. О. [2, 72 с.], Мозгової К. [3, с. 111–114], залишається серйозною глобальною проблемою охорони здоров'я. Існуючі види терапії хвороб органів дихання спрямовані на зменшення симптомів захворювання, зниження частоти та подовженості загострень.

В роботах Бабінець Л. С., Боровик І. О. [1, с. 93], Григуса І. та співавт. [4, с. 37–52], що стосуються вивчення особливостей перебігу бронхо-легеневих захворювань, окремих синдромів в пульмонології на сучасному етапі, підтверджено, що розробка методів фізичної терапії та реабілітації хвороб бронхо-легеневої системи є однією з актуальних в сучасній пульмонології. Сучасна пульмонологічна реабілітація – це система використання програм та заходів, заснована

на доказовій базі, яка включає методи ФТ, навчання хворого методам самоконтролю при проявах хвороби, вдосконалення процесів взаєморозуміння та довіри із пацієнтом, психологічну та соціальну підтримку. В основі вткористання методик – стабілізація або зменшення проявів хвороби, зокрема підвищення переносимості фізичних навантажень, зменшення задишки, покращення якості життя та соціальної адаптації, зменшення кількості госпіталізацій.

Метою роботи було підвищення ефективності відновлювального лікування хворих зі хронічним необструктивним брнхітом (ХНБ) в умовах поліклініки шляхом розробки комплексу фізичної терапії (ФТ), що включає комплекс терапевтичних вправ, фітотерапію, фізіотерапію. Завданнями дослідження було: провести аналіз літературних джерел; розробити комплекс ФТ, що підвищить загальну ефективність відновлення стану здоров'я хворих ХНБ в амбулаторних умовах; вивчити ефективність застосування нового методу ФТ. Під наглядом знаходились 28 хворих на ХНБ, в тому числі 18 (72 %) чоловіків та 10 (28 %) жінок, що проходили амбулаторне лікування. Всі хворі (100 %) знаходились у фазі неповної ремісії: після нормалізації температури тіла та припинення прийому антибактеріальних препаратів пацієнтам було запропоновано комплекс відновлення. Обстеження включало використання клінічних, лабораторних, інструментальних методів: загальний аналіз крові та сечі, дослідження мокротиння на патогенну мікрофлору, флюорографію, рентгенографію, спірографію, вимірювання дихальної експерсії грудної клітки.

З метою ліквідації залишкових ознак запального процесу, покращення бронхіальної прохідності та вентиляції легень, усунення невідповідності між альвеолярною вентиляцією і легневим кровотоком, нормалізації дренажної функції бронхів, економізації роботи дихальних м'язів шляхом посилення їхньої потужності і узгодженості, покращення роботи нейрогуморальних механізмів – було розроблено комплекс, який включав: щоденне вживання хворими ХНБ фітопрепарату по спеціальній схемі у вигляді суміші відвару та настою лікувальних трав: алтей лікарський, підбіл звичайний, подорожник великий, аніс звичайний, первоцвіт весняний, ромашка аптечна, мох ісландський, фенхель звичайний, солодка гола, термопсис ланцетовидний, дивина скіпетровидна, фіалка триколірна, деревій звичайний (за рецептурою готувався збір із 3–4 рослин, що змінювався кожні 10 днів); гальванізація грудної клітки (методика місцева та рефлекторно-сегментарна, інтенсивність до 30 мА/см², тривалість процедури 20 хвилин, через день в парні дні на курс 10 процедур). Звукова гімнастика складалася зі спеціальних вправ, пов'язаних з вимовлянням звуків. Пацієнтів вчили діафрагмальному диханню, яке підвищує вентиляцію в нижніх відділах легень (починали з мінімальної амплітуди рухів, поступово збільшуючи їх під контролем самопочуття; правильність

виконання пацієнт оцінював полегшенням дихання, покращенням результатів дихальних проб).

При поступленні більшість хворих – 25 (88 %) пацієнта, відмічали наявність важкого дихання. Окрім того, хворі ХНБ скаржились на вологе кахикання (88 %), що супроводжувалося виділенням мокротиння, найчастіше в ранкові години. Відходження зеленого харкотиння в незначній кількості відмітило 3 (12 %) хворих. Жовто-біле вязке харкотиння у значній кількості спостерігали 25 (88 %) хворих. Задишка при помірних фізичних навантаженнях була відмічена у всіх (100 %) пацієнтів. При об'єктивному обстеженні у всіх хворих ХНБ на фоні жорсткого дихання в легенях (аускультативно) вислуховувались хрипи: в 12 % (3 хворих) випадках хрипи були сухими та поодинокими, у 28 (100 %) пацієнтів хрипи були вологими, більше в прикореневих зонах. Інструментальне та фізикальне обстеження встановило: зниження ЖЕЛ до 84,7 % та екскурсії легенів до 1,5 см, зменшення тривалості проби Генча до 16,1 сек. та проби Штанге до 36,9 сек.

Протягом виконання курсу ФТ уже в кінці першого тижня пацієнти відмічали покращення самопочуття, а саме: ранкове кахикання стало м'якшим, мокротиння почало відходити легше, зменшилась його в'язкість. Після очищення просвіту бронхів дихання стало більш легким, вільним. У випадках, коли у вечірні години здійснювались пішохідні прогулянки, які доповнювали терапевтичні вправи, пацієнти відмітили покращення сну. В кінці курсу оздоровлення у хворих ХНБ важкість дихання щезла у 26 (92 %) хворих, вологий кашель – у 24 (86 %), сухий кашель та задишка у спокої – у 3 (100 %) хворих, задишка при фізичних навантаженнях – у 25 (88 %) хворих. Аускультативно – сухі хрипи щезли повністю. Вологі масивні хрипи щезли у 24 (86 %) хворих, вологі поодинокі хрипи – у 3 (100 %) хворих. У 3 (12 %) хворих в кінці відновлювального лікування спостерігався незначний вологий кашель з відродженням світлого не вязкого харкотиння у невеликій кількості, а при об'єктивному обстеженні у цих же пацієнтів вислуховувались вологі розсіяні, мігруючого характеру, хрипи в легенях. Всі 25 (100 %) хворі припинили прийом фармако-препаратів, однак продовжували пити фітопрепарат та виконувати комплекси терапевтичних вправ (включаючи дихальні вправи), пішохідні прогулянки. Відмічено значне покращення показників легеневої вентиляції. Так, серед пацієнтів з попередніми низькими показниками – ЖЕЛ збільшилась до 97,2 %, проба Штанге – до 49,5 сек., проба Генча – до 31,1 сек., екскурсія легенів – до 2,9 см. Показники загального аналізу крові нормалізувались.

Таким чином, за результатами дослідження підтверджено, що одним із ведучих факторів оздоровчої дії дозованих фізичних навантажень циклічного типу є синхронізуючий вплив ритмічної активності м'язової

системи. Фітотерапія та м'язова діяльність дає можливість формувати в організмі адаптаційні реакції, які спрямовані на вибір найбільш оптимального та ефективного результату, сприяє функціональному відновленню морфологічної та функціональної складових системи дихання.

Список використаних джерел:

1. Бабінець Л. С., Боровик І. О. Синдроми в пульмонології. Сімейна медицина: нац. підруч. для студ. ВМНЗ IV р. а.: У 3 кн. Кн. 2. Симптоми і синдроми у клініці внутрішніх хвороб / Л. С. Бабінець, О. М. Барна, С. В. Білецький та ін.] ; [за ред. О. М. Гиріної, Л. М. Пасієшвілі. Київ : Медицина, 2016. С. 93.
2. Воропаєв Д. С., Єжова О. О. Основи фізичної реабілітації (загальна характеристика засобів фізичної реабілітації) : навчальний посібник. Суми, 2019. 72 с.
3. Мозгова К. Фізична терапія при хронічному бронхіті. Вища освіта – студентська наука – сучасне суспільство: напрями розвитку : матеріали Всеукр. студ. наук.-практ. конф., м. Київ, 18 березня 2020 р. : [зб. тез] / ПВНЗ «Міжнар. наук.-техн. ун-т ім. акад. Юрія Бугая, каф. ЮНЕСКО «Інформаційно-комунік. технології в освіті». Київ : [б. в.], 2020. С. 111–114.
4. Фізична терапія, здоров'я, фізична культура та педагогіка : монографія / за ред. І. Григуса, Д. Скальські, Б. Кіндзера, О. Заболотної, А. Сущенка. Рівне : НУВГП, 2021. С. 37–52. ISBN 978-966-327-505-5

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-114>

Митус В. І.,

*аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Новітнім практичним змінам у сучасній вищій освіті притаманні багато суперечностей між існуючою необхідністю у динамічному розвитку освіти і невмінням користуватися новітніми технологіями. Іншими словами, на сьогоднішній день відчувається брак психологічної готовності до інновацій, що відіграє ключову роль у виконанні професійної інноваційної діяльності. Відтак, найбільш гостро

в сучасних умовах постає проблема, пов'язана із підготовкою майбутніх фахівців, яким притаманний цілий комплекс психологічних якостей, які забезпечували б створення та реалізацію інноваційних процесів в нашій країні.

Готовність до професії наразі тема досить актуальна. Подекуди це відбувається через постійне підвищення вимог до суб'єктів професійної діяльності, жорстокої конкуренції та швидкої темпоральності буття. Наприклад, ще два роки тому онлайн навчання, різні курси, тренінги та майстер-класи не були такими популярними як сьогодні. Зміни прийшли водночас і швидкими темпами необхідно було адаптуватися та бути готовими до змін у професійній діяльності. На сьогодні актуальним стає питання професіоналізації особистості та готовності майбутніх спеціалістів до професії. Тобто основною метою для суспільства стає «виращування» спеціалістів та професіоналів. Висококваліфікований спеціаліст має бути фахівцем найвищого рівня, та професіоналом він може стати лише якщо буде цілком готовим до професійної діяльності, не в аспекті набуття досвіду (зрозуміло, що досвід та майстерність приходять лише з часом), а в аспекті особистісної, психологічної та професійної готовності [1].

Отже, професійний розвиток, який покликаний забезпечити компліментарність усіх інших елементів здійснюється в процесі навчальної роботи студентів. Заохочення, що обумовлює активність та енергійність індивіда, характеризує її направленість до визначених цілей є мотивація. Енергійність індивіда зумовлює таке взаємозв'язки між людиною та працею, які вдало позначатимуться на подальшому розвитку творчого потенціалу людини і при цьому можна допускати виправданість обраної професії. Проте в даному випадку важливе значення має «домінуючий мотив». При навчанні у виші брак всебічної професійної направленості у студентів припускає також й перспективу її формування. Професійне самовизначення вважається логічним результатом послідовного зростання рівня професійної направленості, досягнення поставленої мети у професійному й життєвому шляху і є визначальною задачею.

Психологічна готовність до різних видів діяльності має свої особливості, але існують загальні погляди на її розуміння. У сучасній науці виділяють два основні підходи до розуміння цього поняття. Згідно з першим підходом, психологічна готовність є станом психологічної готовності до виконання конкретного трудового завдання; це короткотривала, тимчасова, мобілізаційна, ситуативна готовність. Другий підхід розглядає психологічну готовність як загальну, довготривалу, постійну, завчасну, потенційну готовність до діяльності – підготовленість усіх сфер психіки до виконання діяльності як особистісна інтегративна властивість [2]. Отже, визначаються два основних види психологічної готовності до діяльності: загальна,

довготривала – особистісна інтегративна властивість, підготовленість усіх сфер психіки до виконання діяльності; ситуативна, короткочасна, стан психологічної готовності до виконання діяльності. Загальна психологічна готовність до діяльності розглядається як основа, на вище поглядами вчених. Основний зміст психологічної готовності до праці відображається у ставленні, спрямованості, які знаходять втілення в інтегральних морально-вольових та емоційних якостях особистості [3, с. 3–4].

В процесі навчання у закладах вищої освіти у студентів необхідно формувати адаптаційні компетенції: готовність застосовувати практичні знання в адаптації до нових ситуацій життя та професійної діяльності; вміння адаптуватися в умовах, що змінюються в процесі життєдіяльності; вміння застосовувати отримані знання для вдосконалення та розвинення власного адаптаційного потенціалу, для перетворення власної особистості в інтересах особистісного розвитку; здатність і готовність диференціювати ситуації застосування механізмів адаптації особистості; готовність застосовувати продуктивні способи взаємодії в різних ситуаціях професійного та особистого життя; здатність аналізувати власні психічні стани; здатність і готовність володіти техніками стресостійкості; готовність застосовувати методи саморегуляції у майбутній професійній діяльності та повсякденному житті [4].

Формування адаптаційної поведінки студентів у ЗВО сприятиме розвиненню системи цінностей, пов'язаних з особистим здоров'ям та власними цілями, освоєння необхідних знань про психологічні основи процесу адаптації та їх взаємозв'язку зі здоров'ям, формування умінь і навичок успішного опанування у незнайомих та непередбачуваних обставинах, що буде сприяти збереженню життєздатності, стресостійкості, активності, самодостатності та гармонійності у незвичних умовах. Для підвищення мотивації студентів до навчання в умовах війни необхідно проводити різні бесіди та акцентувати увагу на важливості здобуття професійних навичок. Підвищити мотивацію до навчання допоможе оптимізація навчального процесу за допомогою різноманітних інформаційно-комунікативних технологій та організація ефективної системи оцінювання. При цьому необхідно враховувати особливості здобувачів вищої освіти [5, с. 137].

На сьогоднішній день існує досить велика різноманітність форм та методів навчання. В умовах воєнного стану в нашій державі усі без винятку учасники навчального процесу відчувають чимало нових викликів, що спонукають бути більш гнучким в організації освітньої діяльності, розробляти гнучкі навчальні програми у відповідності з потребами студентів під час кризового етапу, забезпечити доступність соціально-освітніх ресурсів, а також включати до освітніх програм складові емоційного інтелекту та навиків боротьби зі стресом. Новітні

умови сприяють виявленню недоліків та прерогатив різних форматів навчального процесу, тобто у будь-якій ситуації його якість у повоєнний період повинна збільшитися. Водночас, в діджиталізаційних умовах важливу роль також відіграє розвиток в студентів аналітичного мислення і навичок відрізняти хибну інформацію та протистояти їй.

В процесі проведення даного дослідження, можна дійти висновку, що більшість студентів є не пристосованими до навчання в сучасних умовах російсько-української війни, наприклад, вони не мають психологічної готовності, освітньої мотивації та активності в навчальному процесі. З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію нашої країни особливо різко знизився рівень їхньої мотивації та активності. Крім цього, все менше студентів досі вимагають допомоги в навчанні зі сторони самого закладу освіти та його викладачів, що також засвідчує не сформованість пристосування до освітнього процесу в умовах війни. Відтак, можна зробити висновок, що вирішення проблематики, пов'язаної із пристосуванням студентів до навчання в умовах воєнного стану та формуванням їхньої психологічної готовності до професійної діяльності в цілому залежить від розвитку подальших військових подій.

Список використаних джерел:

1. Коkun О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. Агенство», 2012. 200 с.
2. Литвиненко О. Д. Соціально-психологічні основи розвитку адаптаційного потенціалу сучасної молоді : монографія. Северодонецьк : Вид-во СНУ імені В. Даля. 2018. 302 с.
3. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої професійної діяльності. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. № 4 (2). С. 1–7.
4. Полтавська М., Вороновська Л. Психологічні детермінанти особистісної готовності студентів до професійної діяльності. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/24457/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97%20%281%29%20%283%29.pdf>.
5. Сікора Я. Б. Адаптація як об'єкт наукового дослідження: психолого-педагогічний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2022. Вип. 2(51). С. 135–139.

Новіков С. О.,

*аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОГНІТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Бізнес сфера в сучасних умовах свого розвитку зазнає безперервних змін, що обумовлює постійне висунення нових вимог до професійної компетентності працівників. Це, своєю чергою, вимагає формування та розвитку новітніх компетенцій, що перебувають в галузі когнітивної діяльності особистості і віддзеркалюють головну тенденцію сьогодення – «розвиток когнітивної моделі економіки». Потреба зважати на сучасну динаміку розвитку бізнес-сфери при формуванні професійної компетентності працівників, зокрема підприємств харчової промисловості, обумовлює актуальність проведення даного дослідження.

На нашу думку, головним рушійним важелем, що здатен заохотити розвиток когнітивних здібностей працівників на підприємствах харчової промисловості, виступають самі споживачі, наприклад їхні потреби і смаки тощо. Розповсюдження здорового способу життя визначає зростання вимог споживачів до власної освіченості та свідомості щодо якості, безпечності, вартості, екологічності харчових продуктів. Це, в свою чергу, змушує працівників на підприємствах харчової промисловості забезпечувати великий рівень комунікаційних навиків для забезпечення відповідності споживчим потребам, відповіді на їхні нарікання, відгуки та вимоги, а також вимагає покращення власної компетентності.

Харчовій промисловості в нашій державі у сучасних воєнних умовах вдалось зберегти виробничо-інноваційний потенціал, незважаючи на те, що ліквідовано ланцюги постачання і зруйновано виробничі потужності в зонах бойових дій. Відповідно до результатів щомісячного опитування Інституту економічних досліджень і політичних консультацій «Український бізнес під час війни», «харчова промисловість вирізняється такими особливостями воєнного часу:

– лідер відновлення переробної промисловості (разом з легкою промисловістю), хоча й галузь сильно потерпає від зростання цін на сировину. Уже через місяць повномасштабної війни у 2022 р. 2/3 підприємств повністю відновили виробництво, перевищивши навіть довоєнні потужності;

– порівняно низькі часові втрати через вимкнення електроенергії. У харчовій промисловості часові втрати склали 5%, що разом з легкою та деревообробною промисловістю є найнижчим показником. 76% підприємств продовжували працювати в умовах відсутності електроенергії або забезпечили її безперебійне постачання;

– зростання обсягів продажів, нових замовлень і позитивних очікувань щодо наступних періодів, хоча залишаються високими ризики дебіторської заборгованості. На тлі відновлення виробництва зросли продажі, причому харчова промисловість (разом з хімічною) має найвищий показник, як і щодо подальших позитивних очікувань підприємств галузі. Це створює сприятливі передумови для довгострокового планування, впровадження європейських стандартів та інноваційних рішень;

– зростання очікувань щодо збільшення чисельності працівників. На тлі загальних негативних оцінок і прогнозів щодо безробіття в Україні, для харчової галузі виявлені найбільші очікування щодо збільшення чисельності працівників (разом з деревообробною і легкою промисловістю). Також галузі притаманна найнижча частка працівників, які перебувають у вимушених відпустках;

– збереження експортного потенціалу. Упродовж 2022 р. більшість підприємств відновила експорт, хоча деякі сектори через обмеження влади експорту для задоволення внутрішніх потреб були змушені скоротити обсяги виробництва» [1; 2].

Отже, все це свідчить про те, що харчова промисловість при різних сценаріях буде і надалі ефективно розвиватися. Але необхідно зосередитися на основних напрямках такого розвитку. Фактично економіка нашої держави лишається ресурсорієнтованою. Результати військових дій та неефективність державної політики певним чином перешкоджають швидкому переходу економіки на інноваційний розвиток. Тому з метою послідовного забезпечення інноваційного розвитку, необхідно підтримувати усі сектори економіки, які володіють значним інноваційним потенціалом. Серед таких сфер варто виокремити і харчову промисловість, оскільки саме вона є рушійною силою для подальшого інноваційного розвитку економіки нашої держави. Для досягнення усіх перспектив подальшого розвитку даної галузі необхідно здійснювати підготовку висококваліфікованих працівників.

Щодо українських перспектив, то «у межах дослідження представник бізнесу та молоді розглянули перелік 10 навичок, які будуть найактуальнішими на глобальному ринку праці (виокремлених у звіті Всесвітнього економічного форуму і дослідженні Організації економічного співробітництва та розвитку), й обрали ті з них, які будуть найбільш затребуваними на ринку праці України. Топ навичка 2025 з позиції молоді: витривалість, стресостійкість, гнучкість. Натомість топ навичка 2025 з позиції бізнесу – аналітичне мислення та

інноваційність – особливо актуальна з огляду на стрімке оновлення технологій (прагнення впроваджувати інноваційні рішення) й ускладнення проблем, які постають перед бізнесом» [3].

Отже, сучасний розвиток харчової промисловості потребує висококваліфікованих працівників, які мають належні когнітивні навички, які забезпечують ефективність галузевого розвитку. Для нашої держави кваліфікаційний рівень працівників потребує також володіння гнучкими навичками стресостійкості та пристосованості до динамічних зовнішніх змін. Несприятливий соціально-економічний стан в нашій державі та поки невизначеність результатів військових дій певним чином ускладнюють перспективи вітчизняних освітніх установ проводити підготовку кадрів у відповідності із визначеними вимогами харчової галузі. Проте, на даний час альтернативного варіанту не існує. Євроінтеграційні процеси змушують освітні заклади підвищувати якість своїх послуг, для забезпечення високого рівня конкурентоспроможності у світовому освітньому середовищі. Тому підготовки фахівців саме для харчової промисловості із врахуванням сучасних воєнних умов потребує розробки та реалізації заходів в сфері розвитку системи наукового забезпечення, розробки освітніх програм з можливістю навчання закордонних студентів, диверсифікації освітніх послуг і формування дієвої системи зовнішнього співробітництва з метою досягнення загальних цілей забезпечення харчової промисловості висококваліфікованими працівниками.

Список використаних джерел:

1. Сембай Н. М. Напрями покращення якості підготовки кадрів харчової промисловості України в сучасних умовах. *Регіональна економіка*. 2023. № 1. С. 63–75.

2. Український бізнес під час війни. Нове щомісячне опитування підприємств. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій: сайт. 2023. 49 с. URL: <http://www.ier.com.ua/ua/institute/news/?pid=7168>

3. Шимановська-Діанич Л., Шимановська В., Лозова О. Підходи до формування soft-skills фахівців харчової промисловості. *Академічні візії*. 2023. Випуск 17. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/download/721/648/656>

Полковнікова К. В.,
аспірант кафедри дитячої хірургії
Вінницького національного медичного університету
імені М. І. Пирогова
м. Вінниця, Україна

ДІАГНОСТИКА ТА ЛІКУВАННЯ ШКІРНИХ ГЕМАНГІОМ У ДІТЕЙ

Гемангіоми є найбільш поширеними доброякісними новоутвореннями у дитячій популяції. Загальна їх поширеність становить близько 4–5 %, причому у дівчат вони трапляються приблизно у 2,5 рази частіше, ніж у хлопчиків, а також частіше спостерігаються серед представників європеїдної раси. У недоношених дітей із масою тіла менше ніж 1000 г частота виникнення гемангіом сягає 22–30 % [1, с. 21].

Всі судинні новоутворення шкіри, включно зі злоякісними, характеризуються підвищеною васкуляризацією внаслідок активного неоангіогенезу [2, с. 55]. Дерматоскопічне обстеження дає змогу виявляти судинні структури, які залишаються непомітними при звичайному огляді, оскільки кожен тип утворень має власну специфічну судинну архітекtonіку. Ультразвукове дослідження (УЗД) вважається методом вибору, оскільки воно дозволяє визначити поширеність патологічного вогнища, оцінити його кровопостачання та проаналізувати доплерівські характеристики. Цей метод особливо корисний у випадках, коли виникають труднощі з диференціацією між пухлинним ураженням та судинною чи лімфатичною мальформацією. Додатково застосовують лазерну доплерівську флоуметрію, яка у реальному часі забезпечує оцінку мікроциркуляції на рівні до 1 мм³ тканини та дозволяє відстежувати перебіг захворювання й ефективність лікування [3]. Ще одним перспективним методом є лазерна спекл-контрастна візуалізація, що базується на аналізі розсіювання світлових сигналів і забезпечує високу просторово-часову роздільну здатність [4, с. 241]. Поверхневі судинні новоутворення шкіри часто супроводжуються косметичними вадами, обмеженням рухливості, деформацією тканин, а також болем чи свербіжем. У таких випадках лікування потребує мультидисциплінарного підходу. Серед методів терапії важливе місце займає кріодеструкція, яка полягає у локальному впливі холодогеном (найчастіше – рідким азотом із температурою кипіння – 195,7 °C) з метою руйнування патологічних тканин [5, с. 3078]. Існують різні варіанти її виконання: аплікаційний, спрей-метод, використання

контактних кріозондів, а також комбінація кріотерапії з іншими енергетичними методами (лазер, ультразвук, електропорація тощо) [6, с. 27984]. Дія низьких температур спричиняє коагуляційний некроз з подальшим загосненням і формуванням рубця. Перевагами методу є простота виконання, можливість багаторазового застосування, низький ризик інфекції, відсутність необхідності у загальній анестезії та можливість проведення амбулаторно. Недоліки включають тривале розморожування, пошкодження оточуючих тканин, ймовірність утворення грубих рубців, гіпопигментації чи алопеції. Хімічна деструкція ґрунтується на застосуванні агресивних реагентів, що викликають некроз із формуванням струпа. Однак через складність контролю площі ураження, ризик пошкодження здорових тканин, тривале загоєння та ймовірність утворення рубців цей метод має обмежене використання. Електрокоагуляція передбачає прямий вплив теплової енергії, згенерованої струмом високої частоти [7, с. 60]. Перевагами є висока ефективність, доступність і низька вартість, а також коагуляція судин під час процедури, що знижує ризик кровотечі та інфекцій. У деяких випадках її поєднують із кюретажем [8].

Висновки. Попри наявність багатьох методів лікування, проблема ведення пацієнтів із поверхневими судинними новоутвореннями шкіри залишається актуальною. Необхідним є подальший пошук мініінвазивних діагностичних і терапевтичних підходів, які враховуватимуть особливості кожного випадку, попередній діагноз та диференціальну діагностику. Перспективним напрямком є інтеграція таких методів у мультидисциплінарні схеми лікування, особливо у педіатрії, що вимагає від лікарів відповідних знань та практичних навичок.

Список використаних джерел:

1. Lydiawati E., Zulkarnain I. Infantile hemangioma: a retrospective study. *Berkala Ilmu Kesehatan Kulit dan Kelamin*. 2020. Vol. 32. № 1. P. 21–26. DOI: 10.20473/bikk.v32.1.2020.21-26.
2. Logger J. G. M., de Vries F. M. C., van Erp P. J., de Jong E. M. G. J., Peppelman M., Driessen R. J. B. Noninvasive objective skin measurement methods for rosacea assessment: a systematic review. *British Journal of Dermatology*. 2020. Vol. 182. № 1. P. 55–66. DOI: 10.1111/bjd.18151.
3. Wang Y., Henderson J., Hafiz P., Turlapati P., Ramsgard D., Lipman W. та ін. Near-infrared spectroscopy-enabled electromechanical systems for fast mapping of biomechanics and subcutaneous diagnosis. *Science Advances*. 2024. Vol. 10, № 46. P. 9358. DOI: 10.1126/sciadv.adq9358.
4. Li D. Y., Xia Q., Yu T. T., Zhu J. T., Zhu D. Transmissive-detected laser speckle contrast imaging for blood flow monitoring in thick tissue: from Monte Carlo simulation to experimental demonstration. *Light: Science*

& Applications. 2021. Vol. 10. № 1. P. 241. DOI: 10.1038/s41377-021-00682-8.

5. Haykal D., Cartier H., Goldberg D., Gold M. Advancements in laser technologies for skin rejuvenation: a comprehensive review of efficacy and safety. *Journal of Cosmetic Dermatology*. 2024. Vol. 23. №. 10. P. 3078–3089. DOI: 10.1111/jocd.16514.

6. Hou Y., Zhang P., Wang D., Liu J., Rao W. Liquid metal hybrid platform-mediated ice–fire dual noninvasive conformable melanoma therapy. *ACS Applied Materials & Interfaces*. 2020. Vol. 12. № 25. P. 27984–27993. DOI: 10.1021/acsami.0c06023.

7. Özdemir Ü., Karayigit A., Karakaya İ., Özdemir D., Dizen H., Ozer İ., Ünal B. Is electrosurgery a revolution? Mechanism, benefits, complications and precautions. *Journal of Pharmaceutical Technology*. 2020. Vol. 1. № 3. P. 60–64.

8. El-Sayed M. M., Saridogan E. Principles and safe use of electrosurgery in minimally invasive surgery. *Gynecology and Pelvic Medicine*. 2021. Vol. 4. DOI: 10.21037/gpm-2020-pfd-10.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-117>

Романів В. П.,

*аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ПРАВОВОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Сучасна юридична наука розвивається в умовах масштабних трансформацій, що охоплюють соціальну, технологічну та політичну сфери життя суспільства. Від фахівців-правників сьогодні вимагається не лише ґрунтовне знання класичних правових концепцій, а й здатність до швидкої адаптації в умовах нових викликів, що постають у період воєнних подій та суспільної нестабільності.

Окремим і надзвичайно важливим напрямом сучасних досліджень стає юридична психологія, яка дозволяє розкрити соціально-психологічні чинники правової поведінки особистості. Розуміння мотивацій, ціннісних орієнтацій та психоемоційних станів людини стає ключем до ефективного правового регулювання, забезпечення правопорядку та створення системи профілактики правопорушень.

Нові виклики для юридичної науки. Динамічний розвиток інформаційних технологій, штучного інтелекту та кіберпростору зумовлює появу якісно нових правових проблем. Серед найбільш актуальних – захист персональних даних, забезпечення кібербезпеки, визначення меж використання алгоритмів і штучного інтелекту, а також регулювання електронної комерції. Ці виклики мають не лише технічний, а й соціально-психологічний вимір, адже впливають на довіру громадян до права та правової системи в цілому.

Водночас глобалізаційні процеси актуалізують потребу у зміцненні міжнародного правового співробітництва. Зокрема, йдеться про сфери міжнародного гуманітарного права, захист прав людини, регулювання економічних відносин. Юристам необхідно орієнтуватися у складних механізмах міжнародних договорів, процедур діяльності міжнародних організацій та судових інституцій.

Міждисциплінарність і роль психології. Юридична наука сьогодні все активніше інтегрується з іншими дисциплінами – соціологією, економікою, психологією, політологією. Використання емпіричних методів, аналізу даних, психологічних та соціологічних підходів дозволяє краще зрозуміти природу правових явищ. У воєнних умовах це особливо важливо, адже правова поведінка особистості визначається не лише правовими нормами, а й соціальними та психологічними чинниками: рівнем стресу, відчуттям безпеки, впливом групової динаміки.

Юридична психологія допомагає пояснити:

- чому окремі індивіди схильні до правопорушень у кризових умовах;
- як формуються правові настанови та цінності в умовах воєнних викликів;
- які механізми ресоціалізації та правового виховання є найбільш ефективними.

Український контекст воєнних трансформацій. В Україні, враховуючи реалії війни та прагнення до європейської інтеграції, юридичні дослідження зосереджені на кількох ключових напрямках:

1. Правове забезпечення в умовах війни та відновлення держави.

Досліджуються проблеми кваліфікації та покарання воєнних злочинів, механізми компенсації шкоди жертвам війни, захист прав цивільного населення. Окрема увага приділяється правовим інструментам реінтеграції територій та післявоєнної відбудови країни.

2. Реформування судової системи та протидія корупції.

Серед актуальних завдань – забезпечення незалежності судової влади, підвищення прозорості правосуддя, запровадження міжнародних стандартів доброчесності та відповідальності суддів.

3. Адаптація законодавства до вимог ЄС.

Йдеться про гармонізацію українського законодавства зі стандартами Європейського Союзу у сферах прав людини, економіки, конкуренції, екології. Аналізується досвід країн-членів ЄС для впровадження ефективних правових практик в Україні.

Висновки. Отже, спираючись на аналіз сучасних тенденцій розвитку юридичної науки та враховуючи дані, отримані з наукових джерел, можна зробити висновок, що юридична психологія відіграє важливу роль у дослідженні соціальних чинників правової поведінки особистості, особливо в умовах воєнних трансформацій. Її міждисциплінарний характер дозволяє поєднувати правові знання з психологічними та соціологічними підходами, що сприяє глибшому розумінню механізмів формування правосвідомості, мотивації правопорушників та шляхів ресоціалізації особи.

Сучасні виклики, пов'язані з війною, глобалізацією, цифровізацією та суспільними змінами, вимагають від юридичної науки постійного оновлення та адаптації. Подальші дослідження у сфері юридичної психології мають бути спрямовані на вивчення особливостей правової поведінки в умовах воєнного стану, підвищення ефективності правових механізмів захисту прав людини, а також розвиток інструментів правового виховання та профілактики правопорушень.

Таким чином, юридична наука у поєднанні з психологією створює теоретичне та практичне підґрунтя для формування правової держави, забезпечення соціальної стабільності та відновлення суспільної довіри в умовах воєнних трансформацій.

Список використаних джерел:

1. Джу́жа О. М. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством : монографія. Київ : Атіка, 2009. 240 с.
2. Джу́жа О. М., Васи́левич В. В., Колб О. Г., Наливайко В. С. Запобігання правопорушенням у місцях позбавлення волі. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2010. 544 с.
3. Коновалова В. О. Юридична психологія. Київ, [рік видання відсутній]. 424 с.
4. Мухі́на Г. В. Юридична психологія : навчально-методичний посібник. Київ : ВД «Дакор», 2019. 236 с.
5. Юридична психологія. Київ : Алерта, 2017. 350 с.

Сісецький А. П.,

кандидат медичних наук,

асистент кафедри внутрішньої медицини № 3

Національного медичного університету імені О. О. Богомольця

м. Київ, Україна

РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРИ ІШЕМІЧНІЙ ХВОРОБІ СЕРЦЯ, АРТЕРІАЛЬНІЙ ГІПЕРТЕНЗІЇ ТА СОМАТОФОРМНИХ РОЗЛАДАХ

Стабілізація психоемоційної сфери пацієнтів з ішемічною хворобою серця, артеріальною гіпертензією, соматоформними розладами з покращенням кисневотранспортної функції крові – пріоритетний напрямок їх реабілітації.

30 пацієнтів (чол. $46,5 \pm 1,6$ років) із артеріальною гіпертензією II стадії, стабільною стенокардією напруги II–III ФК, соматоформними розладами контрольної групи на протязі 14 днів проходили стандартну терапію та лікувальну фізкультуру, 30 пацієнтів (чол. $46,3 \pm 1,4$ років) – вказану терапію з використанням нових розроблених методів кардіологічної реабілітації – голографічного моделювання та ландшафтної образної кінезіотерапії. До та після реабілітації досліджувались психологічний стан пацієнтів – «Тестова самоідентифікаційна система», «Самооцінка рівня психоемоційного напруження», а також функціональна активність їх еритроцитів – резистентність, рівень 2,3-дифосфогліцерату – та гемоглобіну – метгемоглобін, фракції HbA₀, HbA₁, HbF – диск-електрофорез у поліакриламідному гелі. Оцінювалась кардіогемодинаміка – коронаровентрикулоангіографія, велоергометрія, холтерівський моніторинг ЕКГ, 24-годинний моніторинг артеріального тиску, ЕхоКГ.

Голографічне моделювання – просторове розгортання внутрішньої голограми власного стану – його інтегративного образу – з подальшою візуалізацією в зовнішніх образах та рухах в оптимальних природних умовах (ландшафтна образна кінезіотерапія) з ціллю стабілізації та відновлення психоемоційної сфери та серцево-судинної системи.

В результаті дослідження встановлено значне покращення психологічного стану та кардіогемодинаміки у 2 гр. пацієнтів у порівнянні з 1 гр. Індекси психоемоційного напруження (ПН) до початку реабілітації у 1 гр. і 2 гр. становили відповідно: тривога – 8,67–8,68, агресивність – 4,63–4,62, страх смерті – 8,12–8,11, самотність – 8,51–8,50,

суїцидність – 4,36–4,35. Після реабілітації у 2 гр. і 1 гр. ІПН відповідно склали: тривожність – 3,51 і 7,31, агресивність – 2,31 і 3,93, страх смерті – 3,69 і 7,17, самотність 4,22 і 7,29, суїцидність – 2,16 і 3,75.

У 2гр. пацієнтів збільшився хвилинний об'єм кровообігу, серцевий та ударний індекси ($P < 0,05$). Після реабілітації систолічний АТ більше знизився у 2 гр. пацієнтів – від 173 ± 1 до 131 ± 1 мм рт. ст. ($P < 0,0,05$) та діастолічний – від 107 ± 2 до 81 ± 1 мм рт. ст. ($P < 0,0,05$). У хворим 2 гр. також достовірно знизились рівні MetHb та HbA1, підвищився рівень HbA0 ($P < 0,05$). Водночас збільшилась кількість еритроцитів з підвищеною резистентністю та вміст у них 2,3-ДФГ, що свідчило про кращу оксигенацію. Навпроти, у пацієнтів 1 гр. спостерігалась тенденція до підвищення рівнів MetHb, HbA1 та максимального гемолізу еритроцитів.

Після проведеної реабілітації у 81% пацієнтів 2 гр. і 19% – 1 гр. зменшилися частота і тривалість епізодів ішемії. У 63% пацієнтів 2 гр. знижені дози β -блокаторів та блокаторів кальцієвих каналів при покращенні показників кардіогемодинаміки, у 52% – припинений прийом психотропних препаратів.

Таким чином використання методів голографічного моделювання та ландшафтної образної кінезіотерапії в реабілітації пацієнтів з артеріальною гіпертензією II стадії, стабільною стенокардією напружи II–III ФК та соматоформними розладами дозволяє у стислі строки значно покращити їх клінічний стан завдяки стабілізації психоемоційного сфери, підвищенню функціональної активності гемоглобіну та еритроцитів.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-119>

Сопронюк П. А.,

магістр,

інспектор з дотримання прав людини

ізолятору тимчасового тримання № 4

Головного управління Національної поліції в Полтавській області

м. Горішні Плавні, Україна

КАДРОВА КРИЗА В НПУ, ВПЛИВ ВІЙНИ НА НЕДОСКОНАЛІСТЬ КАДРІВ, РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ПОШУКАХ ПРОФЕСІОНАЛІВ

Характерною особливістю функціонування Національної поліції України під час воєнного стану є інтенсифікація виконання службових

обов'язків. Однак позитивним аспектом є виділення спеціальних підрозділів, груп або окремих працівників з підвищеною професійною, фізичною або спеціальною підготовкою, які можуть ефективно виконувати різноманітні завдання адміністративного характеру. Ці підрозділи можуть включати групи спеціального призначення, збірні групи для застосування спеціальних хімічних речовин, снайперські підрозділи, експертів з відеодокументування, оперативних зв'язків та інші [5]. Особливу увагу слід приділити намаганням законодавчого органу України вирішити питання кадрового забезпечення і політики Національної поліції в умовах воєнного стану, які тривають до цього часу, але поки що не були офіційно урегульовані. Так, слід виокремити законопроект, який був внесений до Верховної Ради України 13 березня 2022 року під номером 7147 [7], спрямований на оптимізацію функціонування Національної поліції в умовах введення воєнного стану.

На початку 2024 року некомплект патрульних поліцейських більше 20%. І загальний некомплект – 17,5%.

Ця цифра зараз є набагато більшою і демонструє глибину кадрової кризи, яка вразила правоохоронні органи країни. Після реформ 2015 року, коли вишиковувалися черги до вступу до лав поліції, країна опинилася в ситуації, де відтік кадрів привів до гострого кадрового голоду. Але чому це сталося? Чому за сім років після початку реформи українська поліція зіткнулася з такою проблемою?

Одна з ключових причин цього кадрового голоду полягає в розчаруванні, яке відчули нові поліцейські після вступу на службу. У 2015 році, коли перші набори патрульних вірили, що йдуть змінювати стару міліцейську систему, вони зіштовхнулися з реальністю, яка мало відрізнялася від попередньої. Незважаючи на обіцянки реформ, гонитва за поліцейською статистикою залишилася. Керівництво встановило для патрульних неофіційну норму з протоколів про правопорушення. Це означало, що замість того, щоб займатися реальними викликами, поліцейські, наприклад, були змушені концентруватися на виписуванні штрафів за порушення правил дорожнього руху на перехрестях.

Така практика не тільки знизила моральний дух нових патрульних, але й збільшила кількість скарг громадян на їхні дії. Люди, які прийшли змінювати систему, швидко зрозуміли, що стали її частиною, і це розчарування привело до масового відтоку кадрів.

Крім того, однією з найбільших проблем сучасного процесу набору до Національної поліції України є прийом на службу осіб віком від 18 років, які не мають ані досвіду служби в силових структурах, ані життєвого досвіду. Такий підхід викликає серйозні сумніви щодо їхньої здатності ефективно виконувати відповідальні завдання, які покладаються на поліцейських. Молоді люди не мають належної

підготовки для роботи в стресових ситуаціях, не знайомі з реальними проблемами, які зустрічаються на службі. Чи готові вони приймати критично важливі рішення на місці подій, затримувати правопорушника, а тим більш злочинця? Питання риторичне.

Відсутність життєвого досвіду також є серйозною проблемою. Молоді люди є ще недостатньо зрілими, щоб розуміти всі нюанси суспільних відносин, вміти комунікувати з різними соціальними групами, адекватно реагувати на провокації або конфліктні ситуації. Вони можуть бути вразливими до зовнішнього впливу, що робить їх потенційними жертвами маніпуляцій або корупційних схем [6].

Процес відбору до Національної поліції України регламентований ст.ст. 47–57 Закону України «Про Національну поліцію» та Наказом МВС України № 1631 від 25.12.2015 р.

Конкурс складається з окремих етапів, для кожного з яких встановлено прохідний мінімум. Кандидати запрошуються на наступний етап лише за умови успішного проходження попереднього. Кандидати, які без поважних причин не з'явилися на конкурсний етап в призначений час, не допускаються до подальшої участі в конкурсі.

Послідовність етапів та їх зміст може змінюватись залежно від посади, на яку оголошується конкурс. Процедура проходження конкурсу для конкретної посади описується в оголошенні про проведення конкурсу.

Відповідно до ст.ст. 47–57 Закону України «Про Національну поліцію» громадяни України, які виявили бажання вступити на службу в поліції, з метою визначення стану їхнього здоров'я зобов'язані пройти медичні обстеження, а також перевірку рівня фізичної підготовки, психофізіологічне обстеження, обстеження на предмет виявлення алкогольної, наркотичної та токсичної залежності в порядку, визначеному Міністерством внутрішніх справ України. Громадяни України, які виявили бажання вступити на службу в поліції, за їхньою згодою проходять тестування на поліграфі. Відповідно до порядку, встановленого законом, щодо осіб, які претендують на службу в поліції, проводиться спеціальна перевірка, порядок проведення якої визначається законом та іншими нормативно-правовими актами [3].

Психологічне забезпечення – один із видів забезпечення діяльності фахівців як у повсякденних, так і в особливих умовах. У змісті психологічного забезпечення виокремлюють три рівні:

- загальносоціальний (державний), що діє в масштабах і потребах усього суспільства;
- професійний, що забезпечує потреби організацій;
- особистісний рівень самовиховання та саморегуляції [1].

До методів психологічного вивчення професій відносяться: 1) методи збору інформації про особливості професійного середовища і про пов'язані з ними вимоги до людини, про властивості суб'єкта

праці і його вимоги до професійного середовища (опитування, спостереження, експеримент, аналіз документації, анкетування, тестування, самоспостереження і самозвіт); 2) методи впорядкування одержаної інформації (алгоритмічний метод опису трудового процесу, структурний метод, системний аналіз). Комплексний метод вивчення і опису змістовних і структурних характеристик професії для встановлення особливостей взаємовідношень суб'єкта праці з компонентами професійної діяльності та її функціонального забезпечення називається професіографією. Професіографія – технологія вивчення вимог, що пред'являються професією до особистісних якостей і психофізичних можливостей людини. Її використовують з метою розроблення інформаційних, діагностичних, корекційних і формувальних методичних посібників і практичних рекомендацій для забезпечення взаємовідповідності людини і професії. Професіографія забезпечує формулювання практичного завдання й організацію його виконання з метою оптимізації і підвищення ефективності професійної праці [4].

Завдання системи психологічного забезпечення:

- 1) психологічне вивчення об'єктів системи психологічного забезпечення;
- 2) психологічна підготовка об'єктів системи психологічного забезпечення;
- 3) психопрофілактична робота щодо об'єктів системи психологічного забезпечення;
- 4) підтримка та оптимізація соціально-психологічного клімату в колективах;
- 5) психологічне супроводження службової діяльності працівників поліції, у тому числі в ході проведення ними оперативних заходів та слідчих дій;
- 6) психологічне супроводження освітнього процесу у ЗВО та установах (закладах) Національної поліції, які здійснюють професійну підготовку поліцейських [2].

Принципи психологічного забезпечення:

- 1) правомірність – відповідність заходів психологічного забезпечення вимогам законодавства України;
- 2) гуманізм – діяльність суб'єктів психологічного забезпечення ґрунтується на засадах загальнолюдських, моральних, етичних цінностей та ідеалів для забезпечення поваги до особистості, усебічного, гармонійного розвитку особистості, збереження її цілісності та психологічного здоров'я;
- 3) толерантність – готовність та позитивна установка суб'єктів системи психологічного забезпечення до прийняття психології, поглядів іншої людини, її індивідуальних відмінностей, у тому числі за ознаками раси, політичних, релігійних та інших переконань, статі,

віку, мови, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання;

4) добровільність – добровільна згода та активна участь особи, до якої вживаються заходи психологічного забезпечення;

5) конфіденційність – нерозголошення інформації стосовно особи, отриманої в результаті психологічних заходів, застосування отриманих відомостей виключно для надання цій особі кваліфікованої психологічної допомоги;

6) науковість – наукова обґрунтованість підходів, форм і методів у реалізації заходів психологічного забезпечення;

7) об'єктивність – застосування суб'єктами системи психологічного забезпечення в практичній діяльності стандартизованих, надійних, валідних та адаптованих психологічних методик і технологій;

8) комплексність і систематичність – використання в заходах психологічного забезпечення взаємодоповнюючих форм і методів роботи, системного врахування особливостей і закономірностей психологічних проявів особистості працівника поліції, поліцейського ЗВО, курсанта (слухача) в їх професійній діяльності [5].

Список використаних джерел:

1. Клименко І. В. Теорія і практика психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських : автореф. дис. докт. психол. наук : 19.00.06. Харків, 2019. 50 с.

2. Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19#Text> (дата звернення: 07.10.2025).

3. Про Національну поліцію: закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 02.04.2025).

4. Професійно-психологічна підготовка працівників слідчих підрозділів: навч. посібник / І. В. Жданова, МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2014. 516 с.

5. Психологія у професійній діяльності поліції : навч. посібник / О. О. Євдокімова, І. В. Жданова, Д. В. Швець, Ю. В. Александров та ін. ; за заг. ред. В. В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 426 с.

6. Ковалів М. В., Іваха В. О. Діяльність органів внутрішніх справ в умовах воєнного стану. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4948/vnulpurn201683712.pdf>

7. Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії режиму воєнного стану: проєкт Закону України від 13.03.2022 № 7147. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73909 (дата звернення: 08.10.2025).

НАПРЯМ 18. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЖУРНАЛІСТИКИ ТА МЕДІАКОМУНІКАЦІЙ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-120>

Захаров В. В.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри тележурналістики*

*Київського національного університету культури і мистецтв
м. Київ, Україна*

Левко У. Е.,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри польської філології*

*Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

СЕЗОННІСТЬ У КОНТЕНТІ НОВИХ МЕДІА (НА ПРИКЛАДІ СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ INSTAGRAM)

Традиційні та нові медіа поєднує те, що вони спрямовані на подачу актуальної інформації. Втім, якщо у першому випадку виробники контенту орієнтуються на оперативність задля повідомлення раніше за інших, то в соціальних мережах значною мірою також йдеться про емоційну складову, яка пов'язана з необхідністю візуальними та аудіо-візуальними образами надихати, давати відчуття ностальгії, можливість споглядати красу тощо.

Одним зі способів викликати враження, за якими на Інтернет-платформи вдаються користувачі, є продукування відео, фото та «заму-зичених» світлин, що не лише мають загальне естетичне значення, а й впливають на реципієнта тим, що зафіксовані в кадрі зображення почасти вже знайомі, а увагу викликають та утримують такі креативні рішення авторів, як нові ракурси і вдала композиція. До того ж, певного «вайбу» контенту додає сезонність, адже, як зазначають практики діджитал-мистецтва, «кожна пора року приносить свої унікальні асоціації та емоції, які можуть бути ефективно використані для створення захопливих кадрів» [4].

Подаючи узагальнення власного досвіду, відеографи та фотографи часто представляють індустрію у маркетинговій площині. При цьому залишається великий простір для теоретичного аналізу, чим і зумов-

лена актуальність дослідження. Окрім публікацій прикладного характеру та медіазнавчих напрацювань із сусідньої Польщі, для естетичного розбору аудіовізуального контенту корисними також будуть культурологічні праці.

Зокрема, В. Сторр пише про важливість пізнання світу через історії, що розказують як у словах, так і в зображеннях [3]. Своєрідний ланцюжок змін вибудовується й тоді, коли блогери вдаються до поетапних знімань. Так, однією з найпопулярніших у Києві локацій для роботи з камерою стала Володимирська гірка з пам'ятником князю-хрестителю, з якої відкривається вид на густорослий ліс Труханового острова. Вартими почергової фіксації в кадрі стають не лише періоди, коли листя жовтіє, потому опадає і коли, зрештою, дерева залишаються голими, а й моменти зміни у погоді: сонце і бабине літо, похмуре небо, дощі, перший сніг. Така тенденція відстежується, для прикладу, на Instagram-сторінках «kyiv_map» (129 тис підп.) та «thekyivlover» (87,9 тис підп.).

За словами угорського фотографа Б. Хегі, своєчасність у відображенні змін в природі – це важливий чинник успіху в цифровому медіапросторі [2]. Тож блогери охоче групують контент за найрізноманітнішими критеріями. Так, системно знімаючи тривання осені, авторка вже згаданого блогу «thekyivlover» завантажила «карусель» із «замузичених» фото, на яких зображено «такі особливі жовтневі світанки (сморді, що відображають зірки і осіннє листя)».

Окремо варто згадати акаунт «julets» (14 тис підп.), де авторка контенту у різні сезони показує сиригарій Національного ботанічного саду імені М. М. Гришка, звідки ще й видніється урбаністичний краєвид лівого берега столиці. Задля настроєвості до Reels, викладеного 27 лютого 2025 року, блогерка додала аудіодоріжку з американського серіалу «Секс і місто»: «А пори року, зрештою, міняються, як і міста. У твоє життя приходять люди і йдуть з нього, але існує думка, що твої кохані завжди в твоєму серці (...)».

Циклічність пір року висвітлюється і в аудіовізуальному контенті у новинних пабліках. Так, «nashkyivua» (64,6 тис підп.) 5 жовтня 2025 року поширив карусель із «замузичених» знімків осінньої столиці, які робили фоловери сторінки – їхні акаунти затегано. У кадр потрапили, наприклад, Русанівська набережна, Поділ, околиці «Kyiv Food Market» поблизу станції метро «Арсенальна». Інтерактив не лише слугує зростанню інтересу до пабліка, а й демонструє естетичні вподобання та вміння жителів міста, і, як зауважив Дж. Берджер, «щоразу, як дивимося на фотографію, ми розуміємо (нехай побіжно), що фотограф обрав саме цей вид з нескінченної процесії схожих» [1, с. 14]. Відповідно до сезону креатори можуть пропонувати підписникам «інстаграмні» місця для проведення вільного часу, залучаючи до своєрідного діалогу у заданих координатах часопростору.

Зважаючи на те, що «одна з найважливіших цілей користувачів Instagram – документування щоденного життя» [5, с. 88], блогери використовують сезонність як можливість донести аудіовізуальну чи візуальну інформацію про події з приватного та професійного життя. Прощання з порою року, типове для соцмереж, демонструє інфлюенсер «nikitadobrynin» (1,1 млн. підп.), викладаючи «карусель» із двадцяти фото, де можна побачити як спільне проведення часу з товаришами й батьком, так і світлини із сином, вечірній Київ, тренування в спортзалі. Допис супроводжується лаконічною фразою «Take от просто літо 2025».

Серед блогерів також поширене завантаження фото і відео наприкінці кожного місяця або на початку наступного, причому формат варіюється, починаючи з колажів, утім, контентмейкери часто вдаються і до «каруселей». Журналістка і фотографка Г. Нудищук на своїй сторінці «galina_inform» (3 тис підп.) до двадцяти «замузичених» знімків і відео додала об'ємний текст про «сильний і довгий» вересень, адже з аудіовізуалу випливає, що за цей час авторка встигла промувати власну виставку світлин, зняти фільм-інтерв'ю, відвідати театральні вистави.

Ще одне блогерське рішення – фрагментування контенту за тижнями знімання. Відомий продюсер «zavaduk» (63,4 тис підп.), як і Нікіта Добринін, у дописі за 7 жовтня робить акцент на візуалі. У Stories з посиланням на допис Володимир зазначає, що це «рандом з минулого надихаючого тижня (емодзі, що символізує серце)», а в пості ж вступає в інтерактив, питаючи у фоловерів поради, як навчитися сповільнюватися і відпочивати. «Карусель» містить, зокрема, фотофіксацію поїздки на додаткові навчання до Львова, відвідування тамтешніх храмів. Кожне зображення відрізняється майстерністю не лише у виставлянні кадру, а й в естетичному наповненні. Серед іншого, блогер показує свій «лук», що відповідає сезону як за дизайном, так і за стриманою колористикою: коричневий головний убір, синя сорочка, чорна куртка, а ще стильний чорний черевик під білу шкарпетку. У трьох наведених прикладах особливе місце посідає Selfie, яке, за словами А. Кампки, «є не просто способом самопрезентації, а радше свідомим способом позиціонування себе у взаємодії» [5, с. 92], що, безумовно, сприяє розвитку особистого бренду в конкретних характеристиках.

Образи, «луки» блогерів і випадкових перехожих, якщо йдеться про стріт-фото й відео, відіграють важливу роль у якнайвдалішій передачі настрою тієї чи іншої пори року. Такі елементи гардеробу, як берет, хустка на шиї, пляжні шорти, у кадрі матимуть естетичне навантаження, зрештою, як і деталі на кшталт термоса, пледу або бруньок на гілках дерев навесні. Фактично, блогери мають референси, підказки щодо деталей, які можуть наповнювати кадр у певний сезон.

Маркетологи підсумовують, що якщо осінь асоціюється з теплим одягом і затишними вечорами, то зима очікувано буде викликати емоції, пов'язані з сімейними зустрічами та святами [4]. Знову ж таки, перехід відбуватиметься не раптово – друга половина осені приносить й популярні мотиви туманів, що створюють романтично-меланхолійне тло для згаданих уже образів-деталей чи надають додаткової художньої виразності традиційно повторюваним ракурсам.

Літо – час подорожей і пригод, утім, в українському сегменті соцмереж воно може бути представлене в особливому емоційному та когнітивному вимірах. Ностальгійні роздуми про теплий сезон на ще неанексованому росіянами українському півострові пропонує на своїй сторінці книжкова блогерка і письменниця «oksamytkablazhevska» (понад 2,5 тис підп.). Відштовхуючись від вражень після прочитання повісті З. Мензатюк «Дике літо в Криму», оглядачка переплітає власні спогади про морські й гірські пейзажі з історією відпочинку героїв твору та згадками в ньому депортації кримських татар. Допис, що складається з тексту від блогерки та фото книги, слугує зразком опосередкованого через інші види мистецтва сприйняття пори року та асоціацій сезону з певними локаціями.

Отже, проведення контент-аналізу масиву аудіовізуальної та візуальної інформації виявило розмаїття сезонного медіапродукту. Критеріями підбору та вибору відео й «замузучених» фото для публікації є такі часові проміжки, як пора року, місяць, тиждень. Візуальними маркерами змін сезонів у кадрі виступають як природні явища й образи блогерів чи випадкових перехожих в цілому, так і деталі типу опалого листя, термоса, частини пледу.

Список використаних джерел:

1. Берджер Дж. Як ми бачимо. Київ : IST Publishing, 2025. 176 с.
2. Відобразіть унікальну красу кожного сезону. Сайт Canon. <https://www.canon.ua/get-inspired/tips-and-techniques/benjamin-hegyi-shooting-the-seasons/> (дата звернення: 05.10.2025).
3. Стопп В. Наука сторітелінгу. Київ : Наш Формат, 2024. 224 с.
4. Як сезонність впливає на комерційні зйомки та як адаптувати кампейн під різні пори року? Сайт Golden-Web Digital. <https://golden-web.digital/blog/rubrica-branding/iak-sezonnist-vplivaie-na-komertsiini-ziomki-ta-iak-adaptuvati-kampein-pid-rizni-pori-roku/> (дата звернення: 06.10.2025).
5. Kampka A. Wizualna analiza dyskursu na Instagramie – możliwości i ograniczenia. *Przegląd Socjologii Jakościowej*. 2020. Tom XVI. №4. S. 86–103.

Корчагіна О. В.,

*кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри соціології*

*Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦИФРОВОГО МЕДІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну стало не лише військовим і гуманітарним викликом, а й точкою радикального зламу в розвитку інформаційного простору. Війна прискорила цифровізацію комунікацій, зруйнувала старі межі між журналістикою, блогерством і громадянською активністю. Сьогодні соціальні мережі перетворилися на головне джерело інформації для 84% українців, що свідчить про фундаментальну зміну медіаспоживання, у якому цифрові канали заміщують традиційні.

Такі зрушення відбуваються на тлі загострення питань свободи слова, етичних меж журналістської діяльності та впливу емоційного контенту на суспільну свідомість. З одного боку, соціальні мережі стали простором швидкого реагування, самоорганізації та горизонтальної взаємодії громадян, з іншого – полем для дезінформації, маніпуляцій і штучного роздмухування конфліктів.

Актуальність теми зумовлена необхідністю осмислення нової структури цифрового медіапростору України в умовах воєнного стану. Питання полягає не лише у швидкому поширенні новин чи зміні форматів комунікації, а в глибшій трансформації ролі журналіста, стандартів достовірності та механізмів суспільного контролю.

Медійні кризи стали своєрідними індикаторами суспільного стану, демонструючи, як швидкість інформаційного обігу впливає на довіру до інституцій, моральні норми та публічну комунікацію.

Найгучнішим прикладом стала справа медико-соціальних експертних комісій (МСЕК), де виявлено масштабні зловживання під час оформлення фіктивних інвалідностей для посадовців. Знайдені в будинку голови Хмельницької МСЕК мільйони доларів, а також дані про сотні незаконно виданих довідок стали медійною сенсацією [1]. Цей кейс показав, що цифрові платформи сьогодні фактично виконують роль громадського моніторингу: завдяки Telegram-каналам і журналістським розслідуванням інформація поширюється миттєво, формуючи суспільний тиск на державні інституції.

Суспільна реакція, посилена дискусіями, призвела до кадрових рішень на найвищому рівні – відставки Генерального прокурора, а також ліквідації системи МСЕК [1]. Таким чином, інформаційна хвиля, підживлена соціальними мережами, трансформувалася у політичну дію, що підтверджує нову роль медіа як інструменту впливу, а не лише комунікації.

Інцидент за участю народного депутата Миколи Тищенка, який особисто взяв участь у побитті ветерана Дмитра Мазохи, продемонстрував, як подія локального масштабу завдяки цифровим платформам миттєво набуває національного значення. Відеозаписи очевидців і повідомлення в Telegram перетворили ситуацію на символ зловживання владою. Після хвилі суспільного обурення розпочалося кримінальне розслідування, а Тищенку було обрано запобіжний захід [2].

У цьому випадку спостерігається ефект «зворотного тиску»: соціальні мережі стають своєрідним інструментом публічного контролю, який випереджає офіційну реакцію держави. Такі механізми показують, як цифрова культура змінює саму динаміку правосуддя та політичної відповідальності.

Після початку повномасштабної війни мовне питання набуло особливої ваги. Українська мова стала символом спротиву, а публічне використання російської – джерелом конфлікту. Випадки з Ксенією Мішиною, Тарасом Цимбалюком та блогеркою Анною Алхім показали, як будь-яке публічне порушення мовної норми може спровокувати суспільну хвилю засудження [3]. Цифрові платформи в таких випадках виконують не лише комунікаційну, а й дисциплінуючу функцію, задаючи межі прийнятної поведінки. Вони створюють своєрідну цифрову моральність, де реакція аудиторії визначає міру допустимого в публічному просторі.

Як бачимо, цифрова революція в медіа не лише змінила технічні параметри комунікації, а й радикально трансформувала структуру влади у сфері інформації.

Насьогодні Telegram став домінуючим джерелом інформації: 72% українців використовують його для отримання новин. Однак лише незначна частина каналів належить професійним медіа, тоді як більшість керується анонімними авторами або політичними структурами. Це створює небезпечний прецедент: анонімність підвищує ризики дезінформації, підміни фактів і цілеспрямованих маніпуляцій.

Дослідження показують, що емоційний контент у Telegram поширюється у 3–5 разів швидше за нейтральний, а отже, алгоритми самі підсилюють скандальність як фактор видимості. Таким чином, логіка цифрового середовища сприяє радикалізації комунікації, де інформаційні скандали стають частиною масової культури.

У минулому журналістські розслідування розгорталися поступово, мали етапи перевірки фактів, коментарів, офіційних реакцій. Натомість

сьогодні новина часто виникає «знизу» – з поста користувача, відеочесвидця чи мемного контенту – і миттєво набуває лавиноподібного ефекту. Цей механізм створює ефект «медійного шоку», коли суспільство реагує емоційно до появи фактів, а сама подія перетворюється на інформаційний символ.

У результаті цифрових зрушень зросла роль фахівців із соціальних мереж, фактчекерів, продюсерів коротких форматів. Це свідчить про глибоку перебудову самої природи журналістики: із професії, заснованої на перевірці фактів і балансі думок, вона перетворюється на діяльність, орієнтовану на увагу та швидкість реакції. У результаті медійний простір стає більш хаотичним, але й більш демократичним – кожен користувач потенційно стає учасником комунікаційного процесу.

Війна створила безпрецедентні умови для функціонування українських медіа. У 2024 році Інститут масової інформації зафіксував 268 порушень свободи слова, більшість із яких спричинені діями Росії, але значна частина – внутрішніми обмеженнями [4].

Українські журналісти працюють у надзвичайно складних умовах – постійні обстріли, відсутність стабільного фінансування, ризики цензури й тиску. Проте спостерігається підвищення рівня професійної витривалості. Редакції створюють внутрішні системи підтримки, впроваджують психологічні тренінги, формують мобільні групи для роботи в небезпечних зонах. Це свідчить про еволюцію українського журналістського корпусу від реактивної до проактивної моделі діяльності, коли професійні спільноти самі створюють механізми захисту, не чекаючи державної допомоги.

Національна спілка журналістів України стала ключовим центром моніторингу порушень прав журналістів і комунікації з міжнародними організаціями. Активно залучається донорська допомога, спрямована на підтримку незалежних медіа та забезпечення їхньої діяльності в умовах браку реклами. Україна посіла 61 місце у світовому Індексі свободи слова – найвищий показник за останні роки. Попри війну, українські журналісти демонструють високий рівень професійної відповідальності, а медійне середовище зберігає ознаки плюралізму [5].

Таким чином, механізми захисту журналістів мають еволюціонувати відповідно до нової реальності – не лише як правові чи політичні, а як етичні та професійні стандарти цифрової епохи.

Висновки. Цифрова трансформація українського медійного простору в умовах війни виявилася багатовимірним процесом, що поєднує технологічні, соціальні й етичні зрушення. Соціальні мережі стали не просто каналом комунікації, а головним середовищем формування суспільних настроїв, політичного тиску й колективних емоцій. Медійні скандали 2024–2025 років показали, що цифрова публічність може бути

одночасно засобом контролю і джерелом хаосу, а свобода слова – не лише правом, а й відповідальністю за наслідки комунікації.

Подальший розвиток українського медіапростору потребує збалансованого підходу, де свобода висловлювання поєднуватиметься з етичними стандартами, медіаграмотністю та національною безпекою.

Список використаних джерел:

1. Корупція у МСЕК через фіктивні інвалідності: деталі. Громадське радіо. 2024. 5 листопада. URL: <https://hromadske.radio/news/2024/11/05/bilshist-fihurantiv-sprav-pro-koruptsiu-u-msek-maiut-invalidnist> – Назва з екрана.

2. Тищенко вперше з'явився на судові засідання у своїй справі в Дніпрі. Українська правда. 2025. 5 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/ukr/news/2025/02/5/7496865> – Назва з екрана.

3. Мовні скандали 2024 – Цимбалюк, Мішина, Алхім і не тільки: головні мовні скандали зірок у 2024 році (фото, відео). Телеграф. 2024. 23 грудня. URL: <https://news.telegraf.com.ua/ukr/ukraine/2024-12-23/5891389-mishina-tsimbalyuk-alkhim-i-ne-tilki-golovni-movni-skandali-zirok-u-2024-rotsi-foto-video> – Назва з екрану.

4. ІМІ: В Україні зафіксовано 268 порушень свободи слова у 2024 році, більшість злочинів скоїла РФ. Detector Media. 2025. 13 січня. URL: <https://detector.media/infospace/article/236982/2025-01-13-imi-v-ukraini-zafiksuvaly-268-porushen-svobody-slova-u-2024-rotsi/> – Назва з екрана.

5. Ukraine ranks 61st in the annual World Press Freedom Index. *Digital Forensics Lab*. 2024. 3 травня. URL: <https://dii.dn.ua/en/ukraine-ranks-61st-in-the-annual-world-press-freedom-index>

**НАПРЯМ 19. МІЖНАРОДНА КОМУНІКАЦІЯ
І БЕЗПЕКА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ:
МЕДІАГРАМОТНІСТЬ
ТА «ІНФОРМАЦІЙНА ГІГІЄНА»**

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-122>

Anoshkova T. A.,
*Doctor of Philosophy in Education,
Lecturer at the Department of English for Engineering 1
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
Kyiv, Ukraine*

**THE IMPORTANCE OF MEDIA LITERACY
IN TEACHING YOUNG GENERATIONS**

In the modern world, where technology evolves and replaces itself on a daily basis, the speed of information flow can be compared to the speed of light. Continuous television broadcasting, radio, video blogs, social networks, email, and many other media channels surround us with information everywhere. Today's young generation is significantly different from previous ones because digital devices and information technologies form their natural environment.

This new reality sets several key objectives for educators: to master modern information technologies, integrate them effectively into the educational process, and teach students to use them wisely, fostering both media literacy and media culture.

While in the United States, media literacy has been studied and taught since the previous century (J. Brown [2], D. Considine, J. Horton, G. Moorman [3]), in Ukraine it began to gain wider recognition only in the 2010s (L. Petryk [5]). Its importance has grown dramatically in recent years due to the rapid development of artificial intelligence, ongoing hybrid warfare with Russia, constant information attacks, the dominance of fake news, biased articles, and manipulative headlines. In such a context, the ability to critically assess information is not just a skill – it is a necessity.

Many researchers (S. Terepyshchyi [6], O. Fedorenko, Ye. Kaidan [7]) highlight the need to introduce media literacy in schools either as a separate subject or as part of existing programs (e.g., within IT or foreign language courses). Traditionally, media literacy has been taught to students

of journalism, broadcasting, communication, editing, PR, diplomacy, and law. However, it should not be limited to these fields. As a key competence of the 21st century, media literacy must become an integral part of university education across all disciplines, including technical and engineering programs.

Media literacy can be defined as the ability to decode, evaluate, analyze, and produce both print and electronic media [1, p. 1]. It encourages critical thinking, helps learners to ask questions, consider multiple viewpoints, and make connections between media messages and real-world contexts. It also enables students to understand external influences and empowers them to make informed decisions. Media literacy helps them identify where information comes from, whose interests are being represented, and how to seek alternative perspectives [3, p. 472].

Ukrainian researchers, in their turn, define media literacy as “a set of motives, knowledge, skills, and abilities that help individuals critically analyze and evaluate media texts and later experiment and create their own” [5, p. 101]. Media literacy emerged through a natural evolution: from classical literacy (basic reading and writing skills) to digital or information literacy, and ultimately to media literacy or media competence [5, p. 101].

Information literacy appeared when societies recognized the need to develop new skills for working with computers and digital devices. It involves understanding media language, identifying sources, searching for information effectively, and communicating appropriately in the digital environment [7, p. 68]. Media literacy, in turn, encompasses all stages of the information society’s development. It cannot exist without basic reading and writing skills or the ability to use digital tools. It is the result of media education, the goal of which is to shape media culture.

Today, the primary aim of education in developed countries is not only to provide knowledge but also to teach students how to learn and adapt to new conditions [7, p. 68]. According to L. Petryk, media literacy is closely connected to critical and creative skills, including critical thinking, problem solving, and information evaluation. It also supports the development of global competencies, such as intercultural communication, self-awareness, freedom of speech, and the right to access information [5, p. 101].

For first- and second-year engineering students, media literacy is not typically a core subject. However, it can be effectively integrated into foreign language courses, where students learn to analyze and discuss authentic media texts.

The National Association for Media Literacy Education [1] suggests four practical steps for fostering media literacy, which can be used to incorporate the fostering of media literacy competence into a foreign language classroom. The steps are the following:

– Definition. Teachers ensure students understand what modern media include. Media are not limited to television and radio but also encompass print media, advertisements, billboards, social networks, news websites, video games, and mobile applications.

– Identifying personal preferences. Educators learn which platforms students use, what they trust or distrust, and how well they can distinguish reliable from unreliable sources.

– Analysis. Before creating their own media content, students must analyze existing mass media. A useful framework is the E.S.C.A.P.E. model (Evidence, Source, Context, Audience, Purpose, Execution) [4].

– Creation. At the highest cognitive level, students produce their own media products – news articles, websites, applications, video blogs, and other forms of digital content.

Taking everything into account we can conclude that integrating media literacy into the educational process fosters critical thinking, intercultural communication, and information resilience among young people. Media-literate students are better prepared to evaluate the reliability, bias, and intent behind information sources.

In the Ukrainian context, this competence also plays a crucial role in resisting disinformation, propaganda, and psychological operations during wartime. Moreover, in the age of artificial intelligence, understanding how media is created and distributed has become essential for maintaining democratic values and protecting personal autonomy.

Thus, media literacy is a vital component of modern education. It develops not only technical skills but also critical thinking, creativity, and civic responsibility. Integrating media literacy into higher education, including non-humanities disciplines, is no longer optional – it is an inevitable requirement of the 21st century.

Further research should focus on exploring the most effective strategies for incorporating media literacy into university curricula and evaluating its impact on students' cognitive and communicative skills. In this way educational institutions can help shape a generation capable of navigating complex information landscapes with confidence and responsibility.

Bibliography:

1. Barry C., Moore D. C., Siegel J. K. Implementing Media Literacy In Your Classroom. NAMLE (National Association for Media Literacy Education). 6 c. URL: <https://mlw.namle.org/wp-content/uploads/2015/07/implementing-ml.pdf> (дата звернення: 10.10.2025).
2. Brown J. Media literacy perspectives. *Journal of Communication*. 1998. Т. 48, вип. 1. С. 44–57. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1998.tb02736.x>.

3. Considine D., Horton J., Moorman G. Teaching and Reaching the Millennial Generation Through Media Literacy. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*. 2009. Т. 52, вип. 6. С. 471–481. URL: <https://doi.org/10.1598/JAAL.52.6.2>.

4. E.S.C.A.P.E. Junk News. *NewseumED*. URL: <https://newseumed.org/tools/lesson-plan/escape-junk-news> (дата звернення: 13.10.2025).

5. Петрик Л. Медіаграмотність як навичка XXI століття. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*.. 2017. Т. 27. С. 100–104. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/19799> (дата звернення: 11.10.2025).

6. Терепиший С. Медіаграмотність в епоху штучного інтелекту: інтеграція інструментів і методів штучного інтелекту в сучасні педагогічні підходи. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Т. 4, вип. 60. С. 193–202. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-4-31>.

7. Федоренко О., Кайдан Є. Формування медіаграмотності підлітків. *Технології електронного навчання*. 2021. Т. 5. С. 66–72. URL: <https://doi.org/10.31865/2709-840052021246303>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-123>

Єльнікова Н. І.,

кандидат філологічних наук,

завідувач кафедри гуманітарних дисциплін та українознавства

Харківського національного університету внутрішніх справ

м. Харків, Україна

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ФОРМУВАННІ ТА ПРОТИДІЇ ВОРОЖИМ НАРАТИВАМ У МІЖНАРОДНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Сучасний світовий простір визначається переважаанням гібридних загроз, у яких інформаційний фронт відіграє не меншу роль, ніж воєнний. За таких умов мова є вже не просто засобом комунікації, а й стратегічним ресурсом і важливим інструментом як для здійснення агресії, так і для забезпечення захисту. Актуальність цього дослідження зумовлена винятковою роллю української мови, яка слугує ключовим інструментом комунікації, маркером національної ідентичності та фундаментом державної суб'єктності. Вивчення її функціонування в умовах зовнішньої агресії набуває особливого значення для забезпечення мовної безпеки та зміцнення національної стійкості. Сучасні ворожі наративи базуються на використанні складних риторичних стратегій

і мовно-маніпулятивних тактик, спрямованих на дегуманізацію та дискредитацію української сторони. Це створює нагальну потребу у філологічних дослідженнях, що охоплюватимуть розроблення й удосконалення методів критичного дискурс-аналізу для ідентифікації та деконструкції таких мовних патернів.

Українська мова у цьому контексті виступає не лише засобом комунікації, але й чинником суспільної консолідації, інструментом формування ідентичності спротиву та творення унікального лексикону війни. Дослідження цих процесів уможливорює поглиблене розуміння механізмів емоційного й ціннісного фреймування подій, які є основою ефективної комунікаційної стратегії. Крім того, поширення української мови разом із впровадженням коректного термінологічного апарату у міжнародний інформаційний простір (зокрема, через зміну топонімів і використання термінів, що точно відображають реальність) стає визначальним чинником у формуванні проукраїнського світового дискурсу. Такі зусилля сприяють протидії пропагандистській риториці й історичній ревізії, спрямованій на дискредитацію української державності та культури.

Українська мова є комунікативним щитом ідентичності та запорукою суб'єктності держави. Аналізуючи державну мову як основу формування національної ідентичності, Б. Ажнюк акцентує на тому, що «мовна політика в Україні ґрунтується на принципі географічної та історичної соборності української нації» [1, с. 71]. Студіювання її функціонування в умовах зовнішньої агресії є критично важливим для забезпечення лінгвістичної безпеки та національної стійкості. Досліджуючи мовну ситуацію в Україні, процеси дерусифікації та лінгвістичні аспекти національної ідентичності, а також підкреслюючи роль української мови як фактору консолідації та опору, Л. Масенко зауважує: «Розв'язана Росією гібридна війна, що брутально знехтувала право українського народу на суверенну державу, звільнила мовну й національну ідентичність багатьох українців від російсько-української гібридизації та повернула їм усвідомлення важливості для виживання й розвитку нації своїх цінностей – мови, культури, історії» [3, с. 25].

Застосування української мови в міжнародному контексті являє собою не лише засіб комунікації, але й стратегічний політичний інструмент, що підтверджує незалежність України як суб'єкта міжнародних відносин і демонструє її культурну самобутність. Кожен випадок, коли світові лідери, дипломати чи міжнародні інституції вживають фрази українською мовою (наприклад, *Слава Україні, дякую*) або коректно вимовляють географічні назви, є символічним жестом підтримки. Це створює позитивний фрейм сприйняття України, легітимізує її мову як мову спротиву та гідності, а також сприяє зміні комунікативної парадигми. За коректного використання української мови встановлюється

новий стандарт для міжнародного спілкування, що є важливим прецедентом для інших країн, які протидіють лінгвістичному імперіалізму. Отже, українська мова в міжнародному контексті функціонує як метафорична зброя та дипломатичний міст, що несе потужний політичний меседж про суверенітет, ідентичність і боротьбу за свободу.

Вимога українських органів влади та громадськості до світових ЗМІ щодо використання транслітерацій, заснованих на українській мові, а не на російській (наприклад, *Kharkiv* замість *Kharkov*, *Kyiv* замість *Kiev*, *Odesa* замість *Odessa*), є прямим виявом мовного суверенітету. Йдеться про відмову від усталених у міжнародному вжитку русифікованих екзонімів на користь автентичних українських ендонімів. Кожен некоректно вжитий топонім (на кшталт *Kiev*) є лінгвістичним маркером російського культурно-історичного впливу, який опосередковано підтримує наратив про «спільний простір» або «другорядність» української культури. Коректне вживання, навпаки, семантично розриває цей зв'язок. Цей процес є свідомою демаркацією – установленням чітких мовних кордонів, які відмежовують український дискурсивний простір від російського. Окреслення єдиної стандартизованої транслітерації уможливило затвердження Україною права на визначення власних географічних назв. Це виходить за межі суто граматики чи технічних аспектів транслітерації, набуваючи значення політичного жесту, що символізує міжнародне визнання. У міжнародному комунікативному просторі коректне вживання назв стає мовою підтримки. Журналісти, які дотримуються українських вимог, свідомо чи несвідомо, відмежовуються від російського пропагандистського дискурсу та сприяють утвердженню суб'єктності України. Отже, позиціонування української мови у світових медіа через вимоги щодо коректного вживання топонімів є стратегічною комунікативною політикою, що має на меті не лише лінгвістичну точність, а й політичне утвердження національного суверенітету.

Ухвалення відповідних законів (зокрема, Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної») трансформує мову з культурного феномена у категорію державного права та національної безпеки. Юридичне врегулювання статусу української мови забезпечує повноцінне функціонування української мови в усіх сферах публічного життя (освіта, ЗМІ, державне управління, сфера обслуговування), що є необхідним кроком для вирівнювання мовного балансу після століть русифікації. Держава, ухвалюючи такий закон, бере на себе юридичну відповідальність за розвиток і захист мови, створюючи правове поле для підтримки українськомовного культурного продукту та медіадискурсу. Закони про мову виходять за межі внутрішньої політики і стають політичним меседжем до міжнародної спільноти, особливо в умовах тривалої агресії, яка має лінгвокультурний складник. Закон про захист мови

є чітким свідченням непохитного прагнення України до європейського шляху остаточного розриву з імперським минулим. Він демонструє тверду волю країни зберігати та захищати свою мовно-культурну самобутність, яка є наріжним каменем державної незалежності, адже, як зауважує І. Гузенко, «унікальність і феноменальність української ситуації у тому, що не держава стояла на сторожі мови, а мова забезпечила собою всі можливості для відродження нації та держави» [2, с. 54]. Жодна суверенна держава не повинна допускати, щоб її ідентичність визначалася зовнішніми силами. Ці закони прямо спростовують наративи агресора про «пригнічення російськомовного населення» і про «зовнішнє управління». Юридичне утвердження української мови як єдиної державної легітимізує цей факт на міжнародному рівні та змушує іноземних партнерів сприймати Україну як цілісний, самодостатній культурно-мовний простір. Законодавчі зміни спонукають міжнародні інституції та наукові кола розглядати мовне питання в Україні в контексті деколонізації та захисту прав титульної нації на самовизначення, а не через призму російської пропаганди. Отже, ухвалення мовних законів є не просто лінгвістичною нормотворчістю, а фундаментальним актом політичної комунікації, що закріплює ментальний і юридичний кордон із державою-агресором.

Отже, українська мова функціонує не лише як засіб комунікації чи культурна спадщина, а як стратегічний політичний інструмент і активний суб'єкт у міжнародному інформаційному просторі, застосовуючи мову не лише для спілкування, але і як лінгвістичну зброю та дипломатичний важіль, що формує новий світовий порядок денний. Українська мова відіграє вирішальну роль у консолідації суспільства та формуванні національного контрнративу, що досягається завдяки свідомому залученню внутрішніх мовних ресурсів, зокрема автентичній топоніміці й антропоніміці. У міжнародній комунікації українська мова виступає ефективним комунікативним бар'єром проти ворожих наративів. Правильне використання мови світовими лідерами та медіа виступає сильним політичним сигналом, оскільки формує позитивний образ України, легітимізує її мову як символ спротиву та сприяє трансформації комунікативної парадигми. Законодавче закріплення статусу української мови як державної має стратегічне значення, оскільки підтверджує непохитність європейського курсу України та її готовність обстоювати свою мовно-культурну самобутність, що є фундаментом державного суверенітету.

Список використаних джерел:

1. Ажнюк Б. М. Українська мова і українська держава (стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 9 листопада 2022 р.). *Вісник Національної академії наук України*. 2023. № 1. С. 67–71.

2. Гузенко І. Феномен української мови та її значення в процесі формування й утвердження української державності (1991–2024 рр.). *Humanities studies*. 2024. Вип. 20. С. 52–57.

3. Масенко Л. Мовна ситуація України з погляду соціолінгвістів. *Дивослово*. 2020. № 10 (763). С. 24–26.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-124>

Колодій А. А.,

*студентка 2 курсу магістратури
спеціальності 014-А-24м «Середня освіта»*

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Науковий керівник: Коломієць О. В.,

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри слов'янської та романо-германської філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

РІВЕНЬ МЕДІАГРАМОТНОСТІ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙН

У сучасному інформаційному суспільстві медіаграмотність відіграє важливу роль у забезпеченні правильного сприйняття медійного контенту та відповідального користування інформацією, особливо в умовах війни, коли дезінформація та маніпуляції можуть впливати на рішення та поведінку громадян и як зазначали Ю. Горбань та О. Олійник, що існує значний інтерес до концепції дезінформації в Україні та за її межами. Це стимулює наукові дослідження в таких галузях, як політологія, міжнародні відносини, інформаційна безпека, психологія, соціологія тощо. Попри те, що проблема дезінформації досліджується різними науковими дисциплінами, на сьогодні немає єдиного наукового підходу до її тлумачення [1, с. 1]. Медіаграмотність – уміння аналізувати, оцінювати, створювати інформаційні повідомлення в різноманітних контекстах і відповідально їх поширювати [2, с. 29].

Ми живемо в глобалізованому світі, наразі інформація дуже швидко поширюється і також часто ця швидкість значно випереджає можливості перевірки та критичного осмислення повідомлень. У результаті створюється сприятливе середовище для появи й поширення фейкових новин, маніпулятивних матеріалів та відвертої дезінформації.

По сьогодні це несе небезпеку інформаційних війн, коли наявні спотворені або навіть перекручені факти стають для людей вже не просто елементом медійного простору, а також справжньою зброєю, яка може впливати на думку багатьох людей. Також така інформація може підривати довіру до демократичних інституцій і впливати на перебіг міжнародних відносин. Медіаграмотність наразі розглядається не лише як індивідуальна компетентність, яка необхідна усі, а також як важлива складова національної та міжнародної безпеки.

Не менш важливим поняттям стає й так звана інформаційна гігієна. Це практики свідомого споживання інформації: уміння уникати надлишку новин, не піддаватися інформаційному шуму, перевіряти джерела й зберігати баланс між присутністю в медіапросторі та власним психологічним комфортом.

Метою нашої роботи є визначення ролі медіаосвіти та практик інформаційної гігієни у зміцненні стійкості суспільства до інформаційних загроз. Це створює сприятливе середовище для фейків, маніпуляцій і дезінформації, що стають реальними загрозами для міжнародної комунікації та безпеки.

Методологічну основу нашого дослідження становив порівняльний аналіз міжнародних ініціатив у сфері медіаграмотності – зокрема програм UNESCO та EU Digital Education Plan. Водночас було проведено анкетування серед школярів українських шкіл (було опитано 12 школярів), яке дало змогу з'ясувати рівень критичного сприйняття медіаконтенту молоддю.

Результати показали, що хоча школярі в цілому добре орієнтуються в інформаційних потоках, значна частина з них схильна довіряти неперевіреному повідомленням і не завжди усвідомлює небезпеку маніпуляцій. Це свідчить про потребу системного впровадження медіаосвіти у навчальні програми та розвитку практик інформаційної гігієни на особистісному рівні.

Дослідження та порівняльний аналіз

Для вивчення ролі медіаграмотності та практик інформаційної гігієни у забезпеченні стійкості суспільства до інформаційних загроз було проведено два етапи дослідження.

Перший етап передбачав порівняльний аналіз міжнародних ініціатив у сфері медіаосвіти, зокрема:

- програм і рекомендацій UNESCO з медіа- та інформаційної грамотності;
- EU Digital Education Plan, спрямованого на розвиток цифрових і медіакомпетентностей учнів і студентів у країнах ЄС;
- національних стратегій країн Балтії (Литви, Латвії, Естонії), де медіаосвіта інтегрована в шкільні програми та курси підготовки вчителів.

Порівняння показало, що у світовій практиці медіаосвіта розглядається не лише як частина гуманітарної освіти, а як елемент державної політики інформаційної безпеки, тоді як в Україні вона поки що має більш фрагментарний характер і переважно реалізується через окремі освітні проекти та факультативи.

Другий етап дослідження включав анкетування школярі української школи (12 школярів). Його метою було виявити рівень критичного сприйняття інформації та сформованість навичок інформаційної гігієни.

Посилання на гугл форму: <https://forms.gle/qB4MtipGzrazo41S9>

Основні питання анкети:

1. Як часто ви перевіряєте достовірність інформації, яку бачите в соціальних мережах чи месенджерах?

2. Чи вмієте ви визначати різницю між фактами та оціночними судженнями у новинах?

3. Якими джерелами інформації ви користуєтеся найчастіше (офіційні ЗМІ, соціальні мережі, блоги, телеграм-канали, наукові ресурси)?

4. Чи були ви коли-небудь жертвою фейкової новини (тобто поширили інформацію, яка згодом виявилася неправдивою)?

5. Які методи перевірки інформації ви застосовуєте (перехресне порівняння, пошук першоджерела, використання фактчекінгових платформ)?

6. Наскільки, на вашу думку, навчальні заклади сприяють розвитку медіаграмотності?

7. Як ви розумієте термін «інформаційна гігієна» і чи застосовуєте подібні практики у своєму повсякденному житті?

8. Що, на вашу думку, могло б підвищити рівень медіаграмотності серед молоді (нові курси, тренінги, інтеграція в навчальні дисципліни, міжнародні програми)?

Висновки дослідження

Отримані дані засвідчили, що більшість опитуваних декларує готовність критично сприймати інформацію, однак лише третина респондентів регулярно перевіряє достовірність новин. Значна частина молоді покладається на соціальні мережі та не завжди відрізняє факти від суб'єктивних оцінок. Більшість студентів (понад 65%) не завжди перевіряють джерела інформації, покладаючись на соціальні мережі та популярні онлайн-ресурси. Водночас 78% респондентів визнають потребу у систематичному навчанні медіаграмотності, тобто розуміють важливість розвитку критичних компетентностей у цій сфері.

Отже, медіаграмотність і практики інформаційної гігієни стають ключовими інструментами формування безпечного і свідомого інформаційного середовища.

Список використаних джерел:

1. Горбань Ю., Олійник О. Медіаграмотність як чинник захисту інформаційного простору від ворожої дезінформації в час війни, Київ : вул. Є. Коновальця, 36, 01133, Київ, Україна, 2024. С. 5.
2. Довженко О., Єгорова А., Іванова Т., Міський В., Потапова В., Юричко А., Волошенюк О. Медіаграмотність під час війни: теорія, методика, інтерактив : навчальний посібник. Академія української преси, Центр вільної преси, Київ, 2023. 68 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-125>

Кучерявий В. М.,

*доктор філософії з публічного управління та адміністрування, доцент,
доцент кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ФРОНТ УКРАЇНИ: ДОСВІД І ВИКЛИКИ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року остаточно закріпило статус інформаційного простору як повноцінного фронту бойових дій. Для України цей фронт став не менш важливим за військовий, адже боротьба ведеться за свідомість та довіру мільйонів людей як всередині країни, так і за її межами. За роки протистояння, що розпочалося у 2014 році, Україна накопичила унікальний досвід інформаційного спротиву, водночас зіткнувшись із безпрецедентними викликами, які вимагають постійної адаптації та інноваційних рішень.

Досвід України в інформаційній війні є багатогранним і демонструє успішну синергію державних інституцій, громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Україні вдалося не тільки мобілізувати український народ, а й весь світ, щоб відбити російську агресію, боротися проти російської пропаганди, викривати російські наративи та фейки, розвивати стійкість до російської дезінформації, демонструвати українські досягнення на інформаційному фронті [2].

Одним із головних здобутків стало впровадження централізованої та скоординованої системи комунікацій. Офіс Президента, Міністерство оборони, Міністерство закордонних справ та інші державні установи почали поширювати узгоджені повідомлення, що дозволило ефективно інформувати громадськість та спростовувати ворожі фейки. Значну роль у цьому процесі відіграв Центр протидії дезінформації при

Раді національної безпеки і оборони України, створений для виявлення та нейтралізації інформаційних загроз. Щоденні звернення Президента Володимира Зеленського стали символом стійкості та важливим інструментом прямої комунікації з українцями та міжнародною спільнотою.

Український інформаційний спротив значною мірою спитається на активність свідомих громадян. Від початку вторгнення в країні з'явилися численні волонтерські ініціативи, зокрема «IT Army of Ukraine», що здійснює кібератаки на ворожі ресурси, та спільноти фактчекерів, такі як StopFake та VoxCheck, що викривають російську дезінформацію. В соціальних мережах українці проявили себе як справжні інформаційні воїни, поширюючи правдиву інформацію, блокуючи пропагандистські канали та демонструючи світову реальність війни.

Україна успішно здобула прихильність та широку підтримку міжнародної спільноти завдяки відкритій і достовірній комунікації. Замість обмеження статистичними даними, представники держави та пересічні громадяни зверталися до емоційного аспекту, висвітлюючи трагічні наслідки російської агресії через особисті історії. Фотографії зруйнованих населених пунктів, свідчення очевидців та відеоматеріали, що демонструють героїзм Збройних Сил України, швидко поширювалися світовими засобами масової інформації та соціальними мережами. Це сприяло консолідації безпрецедентної військової, фінансової та гуманітарної підтримки для України.

Незважаючи на значні успіхи, інформаційний фронт залишається полем постійної боротьби, де ворог адаптується, а виклики стають дедалі складнішими.

Росія інвестує мільярди доларів у розбудову своєї пропагандистської системи, яка безперервно функціонує на різних платформах, включаючи телебачення, соціальні мережі, ботоферми та мережі «експертів», охоплюючи аудиторію різними мовами. Основні кремлівські наративи залишаються незмінними: «Україна – держава, що не відбулася», «дискредитація української влади та армії», а також наголошення на «втомі від України» серед західних країн. Окрім того, ворог активно застосовує технології штучного інтелекту для створення дипфейків та генерації фейкового контенту, що значно ускладнює процес його виявлення.

Тривала війна неминуче призводить до інформаційної втоми та емоційного виснаження серед населення. Цим активно користується ворог, прагнучи посіяти зневіру, паніку та розкол в українському суспільстві. Російські інформаційно-психологічні операції зосереджені на найбільш чутливих темах: мобілізація, корупція, втрати на фронті, допомога партнерам. Мета цих операцій – підірвати довіру до військово-політичного керівництва, поширення панічних настроїв, зрив мобілізації та допомоги з боку партнерів [1].

На початку вторгнення основними платформами для комунікації виступали традиційні медіа та великі соціальні мережі. Однак зараз значна частина інформаційного потоку перемістилася в анонімні Telegram-канали. Відсутність модерації та персоніфікованої відповідальності створює сприятливе середовище для поширення дезінформації, чуток і панічних настроїв. Швидкість, з якою розповсюджується інформація в таких каналах часто перевищує можливості офіційних джерел оперативно її спростовувати.

Досвід України на інформаційному фронті доводить, що стійкість суспільства та ефективна комунікаційна стратегія є критично важливими компонентами національної безпеки. Перемога в цій війні залежить не лише від успіхів на полі бою, але й від здатності та умінь захистити свій інформаційний простір.

Стратегічними пріоритетами на майбутнє є:

1. Підвищення медіаграмотності населення. Навчання громадян критичному мисленню та вмінню розпізнавати фейкові новини є найефективнішим засобом протидії дезінформації.

2. Технологічний розвиток. Інвестування у вітчизняні розробки, засновані на технологіях штучного інтелекту, для моніторингу та протидії ворожим інформаційним операціям.

3. Поглиблення міжнародної співпраці. Формування єдиного міжнародного фронту боротьби з дезінформацією, обмін досвідом та запровадження спільних санкцій проти пропагандистських ресурсів противника.

4. Підтримка незалежних медіа. Сприяння розвитку якісної та професійної журналістики, яка слугує суспільству надійним джерелом перевіреної й об'єктивної інформації.

Інформаційна війна – це марафон, а не спринт. Для досягнення перемоги на цьому фронті Україна повинна зберігати внутрішню єдність, активно комунікувати та безперервно пристосовуватись до нових викликів.

Список використаних джерел:

1. Ukrinform. У розвідці й СБУ розповіли, за якими напрямками Росія веде інформаційну війну проти України. *Укрінформ – актуальні новини України та світу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3827174-u-rozvidci-j-sbu-rozpovili-za-akimi-napramami-rosia-vede-informacijnu-vijnu-proti-ukraini.html> (дата звернення: 13.10.2025).

2. Іжутова І. В. Стратегічні комунікації України в умовах російсько-української війни. *Наука і оборона*. 2023. № 2. С. 46–51. URL: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2023-22-2-46-51> (дата звернення: 13.10.2025).

3. Медіаграмотність як ключ до боротьби з російською пропагандою: виклики та рішення для України. *Центр стратегічних*

комунікацій. URL: <https://spravdi.gov.ua/mediagramotnist-yak-klyuch-doborotby-z-rosijskoyu-propagandoyu-vyklyky-ta-rishennya-dlya-ukrayiny/> (дата звернення: 13.10.2025).

4. Примаченко О. Роль медіа в комплексному впливові історії на суспільство. *Вісник Львівського університету. Серія : Філософські науки*. 2022. № 30. С. 74–82. URL: <https://doi.org/10.30970/phs.2022.30.9> (дата звернення: 13.10.2025)

5. Російська пропаганда розпалює антиукраїнські настрої, поширює дезінформацію по всій Центральній Європі. *Гвара Медіа*. URL: <https://gwaramedia.com/rosijska-propaganda-rozpalyue-antiukraïnski-nastroi-ta-poshiryue-dezinformacziyu-po-vsij-czentrlnij-cvropi/> (дата звернення: 13.10.2025).

6. Україна ефективно протидіє російській дезінформації – Рада національної безпеки і оборони України. *Рада національної безпеки і оборони України*. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/5710.html?PRINT> (дата звернення: 13.10.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-126>

Покідько К. П.,

магістрантка спеціальності Середня освіта.

Англійська мова та література

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГІГІЄНИ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У сучасних умовах стрімкого розвитку цифрових технологій усі верстви населення зазнають деструктивного інформаційно-психологічного впливу, однак найбільш уразливими є учні [3]. З одного боку, це покоління зростає у цифровому середовищі, де природно сприймає й активно використовує інформаційні потоки, часто у надмірних обсягах [1]. Вони постійні користувачі Інтернету та рушійна сила поширення соціальних мереж. З іншого боку, через вікові психологічні особливості та брак життєвого досвіду учні відзначаються довірливістю, несформованим світоглядом і морально-етичними цінностями, що робить їхні життєві орієнтири вразливими до зовнішніх впливів і змін [3]. Саме тому вони є найбільш чутливою групою до різних інформаційних впливів.

Психологічний портрет учнівської молоді є досить суперечливим. Представники цього покоління відзначаються підвищеною самопевненістю, зокрема у користуванні мережею Інтернет. Вони часто не помічають фейковий або маніпулятивний контент, довіриливо й безвідповідально ставляться до встановлення чи тестування різних цифрових додатків, без вагань надаючи доступ до особистих даних (телефону, електронної пошти, фотографій, текстів, геолокації тощо). Висока суб'єктивна оцінка власної компетентності у використанні Інтернет-технологій різко контрастує з реальністю: офіційні інституції (МВС, СБУ та ін.) фіксують значну кількість випадків потрапляння учнівства під інформаційний вплив, кібер-шахрайства та неусвідомленого поширення фейкового контенту. Це засвідчує низький реальний рівень сформованості їхніх навичок інформаційної гігієни.

Під інформаційною гігієною будемо розуміти галузь знань, яка досліджує закономірності впливу інформації та інформаційних технологій на психічне, фізичне та соціальне здоров'я окремої людини та суспільства в цілому [2]. Усвідомлюючи сутність інформаційної гігієни як наукової дисципліни, дослідники зазначають, що її опанування передбачає навички медіаграмотності, інформаційних звичок і поведінки; забезпечення безпеки та захисту інформаційного простору; формування інформаційно-психологічної стійкості та протидії негативним впливам; розвиток стійких ціннісних орієнтацій; підтримання психологічного та фізичного здоров'я. Отже, виділимо провідні навички інформаційної гігієни: 1) навичка відрізнити факт від судження; 2) навичка виявити маніпулятивний контент; 3) навичка ідентифікувати фейкову інформацію; 4) навичка перевіряти надійність та авторитетність джерел інформації, зокрема сайту; 5) навичка захистити персональні дані.

Слід зазначити, що формування навичок інформаційної гігієни має відбуватися не лише в межах курсу інформатики, де відповідні теми передбачені навчальними програмами, а й у рамках інших навчальних дисциплін, зокрема зарубіжної літератури. Цей процес повинен бути системним, а не фрагментарним. Згідно з Державним стандартом профільної середньої освіти [4], інформаційно-комунікаційна компетентність передбачає впевнене, критичне та відповідальне використання цифрових технологій для особистого розвитку та комунікації; здатність безпечно застосовувати інформаційно-комунікаційні засоби в навчанні, особистому та суспільному житті, дотримуючись принципів академічної доброчесності. У контексті мовно-літературної освітньої галузі зміст цієї компетентності уточнюється через такі уміння, як розпізнавання маніпулятивних технологій та ефективне протистояння їм, а також використання комунікативних стратегій для нейтралізації деструктивних і маніпулятивних впливів. Серед наскрізних умінь, що формуються в межах ключових компетентностей, особливу увагу

приділяють здатності критично та системно мислити. Це проявляється у вмінні визначати характерні ознаки явищ, подій і ідей, встановлювати їхні взаємозв'язки; аналізувати та оцінювати доказовість і вагомість аргументів; враховувати протилежні точки зору та контраргументи; відокремлювати факти від їхніх інтерпретацій; розпізнавати спроби маніпулювання даними, використовуючи різноманітні ресурси та методи оцінювання якості доказів, надійності джерел і достовірності інформації.

Відповідно до виділених нами провідних навичок інформаційної гігієни запропонуємо приклади завдань із зарубіжної літератури для їх формування.

Завдання для формування навички відрізнити факт від судження. Під час аналізу статті чи рецензії на художній твір учні мають виділити речення, що містять факти (дата написання, сюжетні події) та судження (оцінки, емоційні вислови).

Завдання для формування навички виявити маніпулятивний контент. Запропонувати учням фрагменти рецензій, рекламних текстів або коментарів у соцмережах літературного змісту і попросити визначити, де використано маніпуляції (емоційні заклики та заголовки, перебільшення, використання мови ворожнечі, навішування ярликів, неестичні висловлювання, дискредитація, наявність думки, оцінки, припущення, але не факту).

Завдання на формування навички ідентифікувати фейкову інформацію. Запропонувати учням кілька статей (одна реальна, інша сфальсифікована), пов'язаних із відомими письменниками чи літературними подіями. Учні мають виявити «фейк». Для аналізу статті слід визначити його тип повідомлення (факт чи судження), з'ясувати мету повідомлення та оцінити, кому воно може бути вигідним, перевірити наявність емоційного впливу та можливих маніпулятивних прийомів, а також виявити помилки чи некоректності у тексті.

Завдання для формування навички перевіряти надійність та авторитетність джерел. У продовження виконання попереднього завдання важливо співвіднести подані дати та події для перевірки логічної послідовності, визначити автора повідомлення (реальна людина чи бот), оцінити репутацію першоджерела, зокрема чи є це офіційний сайт, «жовта» преса чи фейковий ресурс, і перевірити наявність посилань або джерел, що підтверджують представлену інформацію [5].

Завдання для формування навички захистити персональні дані. Учитель пропонує учням переглянути навчальне відео на платформі «Всеукраїнська школа онлайн». Оскільки для доступу до ресурсу учень повинен попередньо зареєструватися, доцільно обговорити з учнями, які персональні дані можна вводити безпечно, а які можуть становити ризик для їхньої безпеки.

Спостереження за учнями показало, що більшість із них не завжди здатні відрізнити факт від судження, схильні довіряти дезінформації та поширювати фейковий контент. Вони не мають сформованої звички перевіряти інформацію на достовірність і володіють лише поверхневими знаннями про роботу алгоритмів пошуку та функціонування соціальних мереж. Крім того, учні характеризуються недостатнім самоконтролем і низькою психологічною стійкістю під час перебування в інформаційному середовищі, мають низький рівень усвідомлення важливості захисту особистих даних і можуть несвідомо сприяти злочинним діям, ділитися особистою інформацією, не усвідомлюючи можливих наслідків. Одним із ефективних шляхів вирішення проблеми формування навичок інформаційної гігієни є системне інтегрування відповідних елементів у освітній процес закладів загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Neha S., Kevin B., Rani T. Technological Perspectives of Education for Generation Z and Generation Alpha. *Utkal Historical Research Journal*, 2021. V. 34(III). P. 153. <https://ssrn.com/abstract=4416901>.
2. Rudenko Yu., Drushlyak M., Naboka O., Proshkin V., Semeniikhina O. Special course on information hygiene as a tool for developing youth's ability to resist informational influences. Smyrnova-Trybulska E. (ed.). *E-learning in the Transformation of Education in Digital Society*. 2022. V. 14. P. 268–287. <https://doi.org/10.34916/el.2022.14.20>.
3. Usta-Azizova D., Akhmedova M., Muhammadiev N., Khudoiberdiev A. Innovative mechanisms for protecting youth from global information attacks. *International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE)*, 2022. V. 14, No. 01. P. 2842–2844. <https://doi.org/10.9756/INT-JECSE/V14I1.339>.
4. Державний стандарт профільної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2024 р. № 851. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.10.2025р).
5. Руденко Ю. О., Друшляк М. Г., Шамо́ня В. Г., Остро́га М. М., Семеніхі́на О. В. Розвиток здатності студентської молоді протистояти інформаційним впливам. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2023. Т. 94, №2. С. 54–71. <https://doi.org/10.33407/itlt.v94i2.5162>.

Таран Є. І.,

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри глобальної та національної безпеки
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Інформаційна політика держави є невід’ємною складовою національної безпеки, на неї покладено визначення механізмів створення, поширення і, перш за все, захисту інформації, в умовах сучасних викликів. Ефективне управління інформаційними потоками відіграє важливу роль в питаннях збереження стабільності держави, підтримці її демократичних інститутів та захисті національних інтересів.

З огляду на гібридні загрози, Україна змушена зміцнювати інформаційну безпеку як складову загальної стратегії національної безпеки. Інформаційні атаки, маніпуляції громадською думкою, кібератаки та використання інформаційних технологій у військових конфліктах потребують комплексного й системного підходу до формування державної інформаційної політики.

Основу ефективного функціонування інформаційної політики складає законодавство, що регулює питання забезпечення інформаційної безпеки. Так, в Україні розроблено та ухвалено низку нормативно-правових актів, які регулюють інформаційний простір. Перш за все – це Закон України «Про національну безпеку України» [3]. Він визнає інформаційну безпеку однією з важливих складових національної безпеки. У Законі України «Про інформацію» [2] визначено правові засади доступу до інформації, її поширення та захисту.

В той же час, існуюча законодавча база потребує подальшого покращення відповідно до сучасних викликів та загроз. Перш за все, необхідно розширити механізми протидії дезінформації, здійснити впровадження ефективних стратегічних комунікацій та провести заходи по зміцненню кібербезпеки при активному застосуванні цифрових технологій у гібридних війнах.

В умовах інформаційної війни держава повинна зменшувати шкоду від інформаційних атак противника, використовуючи контратаки та результативно застосовуючи свої комунікаційні засоби для здійснення контрпропаганди. В рамках внутрішньої інформаційної політики держава повинна викривати ворожу пропаганду, швидко реагувати на неправдиві інформаційні повідомлення, спростовуючи їх,

що повинно призводити до запобігання реалізації противником своїх завдань [1, с. 126].

Інформаційний простір України наразі перебуває під впливом численних серйозних викликів, які безпосередньо загрожують національній безпеці. Серед ключових проблем – поширення дезінформації та маніпулятивних матеріалів, що мають на меті розхитати суспільну стабільність, підірвати довіру громадян до державних органів та спровокувати антиурядові настрої. Додаткову небезпеку становлять кіберзагрози та атаки хакерів, спрямовані на порушення роботи важливих інформаційних систем, таких як державні реєстри, банківська інфраструктура, енергетичні об'єкти та засоби зв'язку. Подібні дії можуть мати суттєві негативні наслідки для безпеки країни та її економічної стабільності.

Разом з тим, соціальні мережі набули значного значення як інструмент цілеспрямованого інформаційного впливу. Ворог активно використовує ці платформи для поширення неправдивих повідомлень, пропагандистських матеріалів і ворожих наративів, застосовуючи алгоритми для точного націлювання на окремі групи населення з метою формування потрібних настроїв. Паралельно з цим, зовнішні інформаційні втручання через підконтрольні медіа-ресурси здатні трансформувати політичний дискурс у державі, маніпулюючи суспільною думкою та сприяючи зміні пріоритетів у громадських настроях.

З метою ефективного протистояння сучасним інформаційним загрозам, державна інформаційна політика має бути орієнтована на розробку та впровадження нормативно-правових механізмів, які дозволять здійснювати належний контроль над інформаційним середовищем та забезпечувати протидію деструктивним впливам, зокрема поширенню дезінформації. Водночас державні інституції повинні мати достатній потенціал для оперативного реагування на будь-які інформаційні виклики. У цьому контексті особливого значення набуває розвиток систем моніторингу та швидкого реагування на спроби інформаційних маніпуляцій.

У контексті сучасних інформаційних загроз критично важливим є зміцнення кібербезпеки, розвиток національної кіберінфраструктури та формування спеціалізованих структур, відповідальних за захист державних інформаційних ресурсів. Ці заходи є ключовими для забезпечення надійного функціонування державних систем і гарантування національної безпеки в умовах зростаючого цифрового тиску. Активна співпраця з міжнародними партнерами дозволяє обмінюватися досвідом, координувати дії для протидії кіберзагрозам і забезпечувати глобальну кібербезпеку [4].

Держава повинна адаптувати свою інформаційну політику до тих викликів, що існують в міжнародному інформаційному середовищі та у сфері забезпечення інформаційної безпеки. Ефективна адаптація

інформаційної політики вимагає модернізації правових та організаційних механізмів управління інформаційною безпекою.

Список використаних джерел:

1. Горун О. Ю. Протидія ворожій медіа-пропаганді в умовах правового режиму військового стану в Україні. *Інформація і право*. 2023. № 1(44). С. 116–128. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/12_27.pdf
2. Про інформацію: Закон України від 15.11.2024 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
3. Про національну безпеку України: Закон України від 09.08.2024 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
4. Панченко О. Інформаційна складова національної безпеки. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Державне управління*. 2019. Вип. 3. URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/governance/article/view/296/297>

НАПРЯМ 20. МОВИ ЄС І ТРАНСФОРМАЦІЯ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-128>

Белькова С. В.,

*кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
доцент кафедри журналістики та української філології
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРИНЦИПИ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В УКРАЇНІ

Європейська інтеграція України передбачає не тільки політичні та економічні зміни, а й глибинні перетворення у сфері мовної політики. Мова стає одночасно і маркером національної ідентичності, й інструментом інтеграції в європейський культурно-правовий простір. Саме тому дослідження європейських принципів мовної політики та шляхів їх імплементації в українському контексті є ключовим завданням на сьогодні.

1. Багатомовність як стратегічна цінність ЄС. Європейський Союз розглядає багатомовність як одну з базових демократичних та культурних цінностей. Вона є не лише засобом збереження культурної спадщини, а й важливим інструментом економічної мобільності, конкурентоспроможності ринку праці та соціальної інтеграції. Це вказано в документах Європейської Комісії, зокрема у Плані дій з вивчення мов і підтримки лінгвістичного розмаїття (COM(2003) 449) [2].

2. Подвійна структура мовної політики Європи. Мовна політика Європи має два ключові виміри: захист прав національних, регіональних мов та мов національних меншин, гарантований Європейською хартією регіональних або мов національних меншин (1992) [4] і Рамковою конвенцією про захист національних меншин (1995) [6] та інституційний мультилінгвізм у структурах ЄС, який забезпечує рівний доступ громадян до документів та процедур усіма офіційними мовами [3].

3. Дотримання балансу між державною мовою та мовами меншин. Європейська практика свідчить про те, що ефективна мовна політика поєднує пріоритет державної мови із системою правових і дієвих гарантій для мов національних меншин. Це реалізується у сфері освіти,

медіа, адміністративних послуг (у Румунії чи Латвії наприклад). Такий підхід сприяє зниженню напруги та соціальній згуртованості [4; 6].

4. Виклики та здобутки українського законодавства 2019 року. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019) закріпив провідну роль української мови в державному управлінні, освіті, культурі та ЗМІ [1]. Проте Венеційська комісія (2019) наголосила на необхідності додаткових механізмів захисту прав мовних меншин, щоб уникнути ризику дискримінації [7].

5. Євроінтеграційний вимір мовної політики України. Угода про асоціацію з ЄС (2014) передбачає співпрацю у сфері освіти, культури й мовної політики, акцентуючи на підтримці мовного розмаїття [5]. Це зобов'язує Україну гармонізувати власне законодавство з європейськими нормами та практиками.

6. Інституційна спроможність як умова імплементації. Європейський Союз наголошує, що реалізація мовної політики потребує належного кадрового, фінансового й організаційного забезпечення. У країнах-членах ЄС значна увага приділяється мовній освіті, підготовці державних службовців, розвитку перекладацької інфраструктури та електронних сервісів [3]. Це означає, що в Україні потрібно створити дієві інституції, здатні підтримати мовну реформу на практиці.

7. Механізми моніторингу та захисту прав. У країнах Європи діють прозорі механізми контролю: звіти в межах Хартії та Рамкової конвенції, інституції омбудсмена, спецкомісари [4; 6]. В Україні варто запровадити подібні інструменти для забезпечення ефективного контролю та своєчасного реагування на мовні конфлікти.

8. Мовні реформи в комунікаційному аспекті. Мовна політика Європейського Союзу супроводжується інформаційними кампаніями та широким громадським діалогом. Це дає можливість уникати відчуття примусу та формувати позитивний імідж реформ. Тому в Україні важливо вибудувати «спільну» історію про те, що багатомовність – це частина нашого європейського шляху [3].

9. Мовна політика в цифровому вимірі. Сучасна світова мовна політика включає доступ до електронних ресурсів і державних послуг різними мовами. Європейський Союз активно розвиває цифрові перекладацькі інструменти та системи локалізації державних сервісів [2]. Тому Україні треба врахувати цей аспект, щоб гарантувати рівний доступ усіх громадян до цифрових сервісів.

Загалом найбільш придатна модель трансформації мовної політики в Україні має передбачати поступове посилення ролі державної мови при одночасному збереженні дієвих гарантій для мовних меншин. Це відповідає європейським принципам та забезпечує стабільність і соціальну єдність [4; 7].

Отже, імплементація європейських принципів мовної політики в Україні має ґрунтуватися на поєднанні пріоритету державної мови

з реальними гарантіями для мовних меншин. Такий підхід відповідає міжнародним стандартам, сприяє соціальній стабільності та формує позитивний імідж України як держави, що поділяє цінності Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 16.07.2019. Дата оновлення: 12.09.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 26.09.2025).
2. Action Plan: Promoting language learning and linguistic diversity (COM(2003) 449). Brussels: European Commission, 2003. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0449:FIN:en:PDF> (дата звернення: 24.09.2025).
3. Communication on Multilingualism. Brussels: European Commission, 2007. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0554:FIN:en:PDF> (дата звернення: 24.09.2025).
4. European Charter for Regional or Minority Languages. Strasbourg: Council of Europe, 1992. URL: <https://rm.coe.int/1680695175> (дата звернення: 24.09.2025).
5. EU-Ukraine Association Agreement. Brussels: European Union, 2014. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/agree_international/2014/295/oj/eng (дата звернення: 26.09.2025).
6. Framework Convention for the Protection of National Minorities. Strasbourg: Council of Europe, 1995. URL: <https://rm.coe.int/16800c10cf> (дата звернення: 20.09.2025).
7. Opinion on the Law on ensuring the functioning of Ukrainian as the State Language. Strasbourg: Venice Commission, 2019. URL: <https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/opinion-960> (дата звернення: 20.09.2025).

Kartel T. M.,

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture
Odesa, Ukraine*

Marianko Ya. H.,

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Foreign Languages
Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture
Odesa, Ukraine*

THE ROLE OF ENGLISH LANGUAGE IN THE TRANSFORMATION OF UKRAINE'S LINGUISTIC SPACE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

The European integration processes that have been taking place in Ukraine over the last decade have had a significant impact on all areas of public life, including language policy and the education system. The formation of a common European space involves not only economic and political convergence, but also intensive cultural and communicative interaction. In this context, the English language occupies a special place, as it is the main means of international communication, academic mobility, scientific exchange and professional development.

After Ukraine gained independence in 1991, English gradually acquired strategic importance in the educational, scientific and cultural spheres. However, it was with the start of an active course towards European integration that its role became key in the transformation of the state's linguistic space. In the 21st century, knowledge of English has become not only an educational requirement, but also a social indicator of modernity, openness and competitiveness.

Ukraine's gradual integration into the European space has led to a review of the fundamentals of state language policy. Modern Ukraine strives to meet European standards of multilingualism, as enshrined in documents such as the European Charter for Regional or Minority Languages and the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR).

One of the key steps towards linguistic modernisation was the adoption in 2024 of the Law of Ukraine 'On the Use of the English Language in Ukraine,' which defined its status as a language of international communication. The law obliges state authorities, educational institutions,

science and tourism to create conditions for the wider use of the English language.

In addition, in 2025, the Cabinet of Ministers approved the Concept of the State Programme for the Promotion of English Language Learning and Use in Ukraine for 2026–2030, which sets out specific steps to improve citizens' language skills, develop modern teaching materials and support teachers.

Thus, the state officially recognises knowledge of English as an integral factor in successful European integration, cultural openness and economic development.

English in Ukraine today is not just a subject at school or university, but a kind of bridge between national and European cultures. Proficiency in English opens up access to international educational programmes, scientific resources, professional communities and cultural projects.

Thanks to Ukraine's participation in the Erasmus+, Horizon Europe and eTwinning programmes, thousands of students and teachers have had the opportunity to study, intern and teach in European Union countries. This experience contributes to the formation of a new generation of citizens oriented towards the values of a democratic world, tolerance and multilingualism.

In addition, English is actively penetrating professional spheres such as IT, business, tourism, science and diplomacy. Universities are increasingly introducing courses in English and expanding ESP (English for Specific Purposes) programmes that meet the requirements of the modern labour market.

Thus, the English language becomes a symbol of Ukraine's openness to the world and a means of communication in a global environment.

European educational standards have led to a large-scale reform of language education in Ukraine. Today, curricula are focused on a competency-based approach, the integration of interdisciplinary practices, and the development of communication skills.

The reform is based on the CEFR language proficiency levels (A1–C2) used in most European countries. It is incorporated into the standards of general secondary and higher education in Ukraine, as well as into the new State Standards for Basic Secondary Education (2020).

An important role is played by the methodology – subject-language teaching, when non-philological disciplines are taught in English. This approach stimulates the development of language competence and professional vocabulary, which is extremely important for the European integration labour market.

The British Council Ukraine makes a significant contribution to the development of language education by implementing teacher training programmes, developing new courses and conducting certification according to the international standards of IELTS and Aptis.

The spread of English in Ukrainian society has not only educational but also socio-cultural dimensions. According to surveys conducted by the Kyiv International Institute of Sociology in 2023, about 35% of Ukrainians are fluent or have a sufficient command of English, and among young people this figure exceeds 60%.

English is gradually becoming part of everyday life – in the media, advertising, online content, and corporate environments. It is shaping new cultural codes and communicative behaviour patterns.

The growing importance of English among Ukrainian youth is particularly noticeable, as it has become a symbol of modernity, professional success and European identity. Many students consider proficiency in English to be a prerequisite for self-fulfilment in a globalised world.

This trend contributes to the formation of a new type of linguistic consciousness – multilingual, open, capable of combining national identity with European values.

Despite positive dynamics, the process of expanding the English-speaking space in Ukraine is accompanied by certain difficulties. Among the main problems are unequal access to quality language training between cities and rural areas, a shortage of qualified teachers, limited funding for educational programmes, and low motivation among part of the adult population.

However, the implementation of state programmes for 2026–2030 aimed at promoting the English language could significantly change the situation. There are plans to increase teachers' salaries, support online language learning platforms, certify teachers according to international standards, and create free courses for public service workers.

In the future, English has every chance of becoming the second language of public communication in Ukraine – alongside the official Ukrainian language, which will correspond to the models of European countries such as Poland and Lithuania.

Ukraine's European integration has caused a profound transformation of the country's linguistic landscape. English, which was considered a foreign language just a few decades ago, has now become an integral part of education, science and culture.

Its role goes far beyond the scope of an academic subject: English has become a symbol of modernisation, global openness and Ukraine's integration into the European community. It contributes to increasing the competitiveness of citizens, developing innovation and strengthening the international image of the state.

Thus, the transformation of Ukraine's linguistic space in the context of European integration is impossible without the active spread of the English language, which is not only a means of communication but also the key to new educational, professional and cultural opportunities.

Bibliography:

1. Закон України «Про застосування англійської мови в Україні» від 25 квітня 2024 р. № 3619-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2024. № 32.
2. Іщенко О. Вивчення англійської мови в умовах вступу України у європейський освітній простір. *Вісник Львівського університету*. 2009. № 25. С. 353–357.
3. Ніколаєва Ж. В. Навчання іноземних мов у ВНЗ у контексті Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти. *Наукові праці. Педагогічні науки*. 2004. № 29. С. 127–130.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-130>

Чернишова Т. О.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних та соціальних дисциплін
Харківського національного університету Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба
м. Харків, Україна*

МУЛЬТИЛІНГВІЗМ ЯК ОСНОВА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ВИКЛИК ДЛЯ УКРАЇНИ

Сучасні дослідження з мовної політики України в аспекті євроінтеграції здебільшого наголошують на механізмах зміцнення (і на рівні законодавчого забезпечення, і на рівні практичної імплементації) позицій державної мови як потенційної офіційної мови ЄС. Це засвідчено цілою низкою урядових рішень, зокрема указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України», законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», розпорядженнями Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава» та «Про схвалення Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року». У дослідженні О. А. Тарасенка [6] ці та подібні нормативно-правові акти проаналізовано посуточно.

Здається, що законодавча та інституційна підтримка державної мови, значно підсилена ще й мотивацією більшої частини українців

опанувати українську та культивувати україномовний культурний продукт як маніфестацію опору мові та культурі агресора, наразі продуктивно реалізуються. І в інтенсифікацію цього процесу неабиякий внесок зробила сама країна-агресор, ініціювавши своїм вторгненням справжній сплеск українофільства, що засвідчив не лише мовний, а й ціннісний вибір українців під час війни. Таким чином, Україна, яка 2022 року отримала членство у мовному просторі ЄС, активно готується до визнання української 25-ою офіційною мовою ЄС, утверджуючи та зміцнюючи її позиції не лише як державної мови, а й як дієвого інструменту перемоги та миру в Європі.

Зокрема 2024 р. мовний омбудсмен Т. Кремінь наголосив на необхідності «невідкладної комплексної, системної та ґрунтовної підготовчої роботи Уряду, центральних органів виконавчої влади, освітніх, наукових та інших установ держави» щодо розробки й затвердження державного стандарту з української мови як іноземної; забезпечення підготовки «до інтеграції української мови як майбутньої офіційної мови ЄС у діловодство, документообіг, інші сфери життя ЄС», створення можливостей для опанування української мови іноземцями; забезпечення додаткових умов «для розвитку офіційного та літературного перекладу, освітньої, наукової, книговидавничої сфер у ЄС та у світі» [3].

Проте звернімо увагу на такий аспект євроінтеграційного процесу, як необхідність акцептування громадянами України практики мультилінгвізму, що його розглядають у контексті мовної політики ЄС як важливий інструмент конструювання європейської ідентичності. Мультилінгвізм являє собою «здатність суспільств, інституцій, груп та окремих осіб регулярно використовувати більше ніж одну мову у своєму повсякденному житті» [2].

Європейська мультилінгвальна мовна політика, яка послідовно проводиться ще з часу укладання Римського договору 1957 року (так обґрунтовано вважає Н. Хокаоглу) [1], спрямована на сприяння мовній різноманітності, запобігання дискримінації, надання громадянам доступу до законодавства ЄС їхніми рідними мовами, забезпечення ефективного розвитку багатомовної економіки тощо. У численних документах ЄС [1] стверджується, що мультилінгвізм є необхідним для повноцінного розвитку особистості, збільшення можливостей професійної реалізації, продуктивного формування активної громадянської позиції. Висновується, що багатомовній людині стає легше «жити, працювати та навчатися» в кордонах ЄС. Також багатомовність сприяє культурному взаєморозумінню, інклюзії, соціальній згуртованості, а у сфері бізнесу – зростанню, інноваціям та глобальній конкурентоспроможності.

Політику ЄС у сфері мультилінгвізму визначає Рекомендація Ради ЄС 2019 року про викладання та вивчення мов, яка орієнтує всіх учнів

до закінчення середньої школи на володіння мовою навчання та додаткове знання принаймні ще двох мов. На підтримку багатомовності створено такі ключові програми ЄС, як Erasmus+ (флагманська освітня програма ЄС), Horizon Europe, Digital Europe, Creative Europe, які фінансують освіту, професійну підготовку, молодіжну та спортивну діяльність, дослідження та інновації, переклад літературних творів тощо, допомагаючи людям та організаціям покращити мовні навички, зміцнюючи співпрацю між країнами, підтримуючи інновації у викладанні та навчанні, зберігаючи та просуваючи мовне та культурне розмаїття Європи [2].

Мультилінгвізм конститує європейську ідентичність так само, як і інші фундаментальні складники європейської єдності: демократія, верховенство закону, соціальна справедливість, права людини. Процеси консолідації всередині ЄС тривають: посилюється академічна мобільність, скорочуються комунікаційні відстані між громадянами, розвивається спільні ринок, інституції, політика тощо. А це, безумовно, свідчить про прогрес у напрямку до тіснішого союзу, а отже й до формування спільної ідентичності. При цьому мультилінгвізм впливає на соціальну згуртованість, міжкультурний діалог, когнітивні навички, толерантність, запобігання ксенофобії, працевлаштування тощо. Багатомовні (а отже й багатокомпетентні) особи отримують від своєї здібності неабиякі переваги щодо взаємодії, спілкування, зближення та взаєморозуміння. Отже, коли «громадяни ЄС інвестують у вивчення мов та багатомовність, вони інвестують у власну ідентичність і водночас у європейську ідентичність, оскільки вони співіснують» [1, с. 42].

У контексті вищевикладеного виникає питання: а чи готові українці до виклику європейською багатомовністю? Адже для повноцінного існування в європейській «сім'ї» Україні потрібно буде делегувати не тільки частину своїх суверенних повноважень, а й усвідомити нову для себе ідентичність, ідентичність Союзу, яка ґрунтується на мультилінгвізмі та багатокомпетентності, пов'язаній з гнучким використанням мови та її володінням. Натомість за даними звіту кількісного соціологічного дослідження, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) з грудня 2022 до січня 2023 року, загалом 68 % українців мають певні знання принаймні однієї іноземної мови, 40 % респондентів знають одну мову, 23 % – дві мови і 6 % – три і більше мов; узагалі не володіють іноземними мовами на будь-якому рівні майже третина дорослих жителів України – 31,8 % [4]. Дослідники висували, що практика використання громадянами України іноземної мови є достатньо низькою, хоча мотивація у її вивченні присутня не лише з прагматичних міркувань, а й на користь особистісного та професійного розвитку.

Останніми роками український уряд зробив певні кроки в напрямку інтенсифікації вивчення англійської мови громадянами України,

обґрунтовуючи таку доцільність пріоритетністю вивчення іноземних мов для внутрішньої політики ЄС та необхідністю інтегруватися в спільний економічний простір, що неможливо без відповідної інтеграції в спільний мовний простір. Тут ми маємо на увазі насамперед закон «Про застосування англійської мови в Україні» 2024 року, який офіційно надає англійській мові статус мови міжнародного спілкування, а також Концепцію Державної цільової національно-культурної програми сприяння вивченню та застосуванню англійської мови в Україні на 2026–2030 роки, схвалену Кабінетом Міністрів України 2025 року. У Концепції обґрунтовано доцільність запровадження державної програми, спрямованої на те, «щоб англійська мова стала важливим елементом особистого і професійного розвитку громадян, сприяла євроінтеграційним процесам України, а також конкурентоспроможності української нації на міжнародній арені» [5]. У кількісному вираженні досягнень Програми – збільшення відсотка громадян України (до 60 %), які б володіли «англійською мовою певною мірою» та досягнення щонайменше 35 місця в рейтингу EF English Proficiency Index. Слід зауважити щодо останнього, то йдеться про індекс володіння англійською мовою EF: в опублікованому звіті за 2024 рік Україна посідає 40 місце серед 116 країн і регіонів. Отже, механізми набуття ключової в аспекті глобалізацій компетенції (принаймні стосовно англійської мови) українським урядом сформовано, проте справжня інтеграція до Європейського Союзу потребуватиме від громадян України усвідомлення того, що мультилінгвальна практика індивідів є основою формування європейської ідентичності, а тому знання двох і більше мов в цьому соціокультурному просторі стає не лише особистим досягненням та перевагою, але й сприяє формуванню відчуття європейської приналежності з усім її культурним багатством і різноманіттям, а також взаєморозуміння між громадянами Європи.

Список використаних джерел:

1. Носаоглу Bahadır N. The role of the European union's language policy in the construction of European identity. *Online Journal Modelling the New Europe*. 2022. № 38. P. 32–52.
2. Multilingualism: The language of the European Union. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2019\)642207](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2019)642207) (дата звернення: 13.10.2025).
3. Кузьменко Ю. Українській мові приготуватися до вступу в ЄС: мовний омбудсман звернувся до Кабміну з рекомендаціями. URL: <https://suspihne.media/culture/662292-ukrainskij-movi-prigotuvatisa-do-vstupu-v-esmovnij-ombudsman-zvernuvsa-do-kabminu/> (дата звернення: 13.10.2025).

4. Оцінка рівня володіння іноземними мовами дорослого населення України : звіт кількісного соціологічного дослідження (грудень 2022 – січень 2023). URL: <https://pidgorodne.otg.dp.gov.ua/storage/app/sites/92/uploaded-files/kmis-ocinka.pdf> (дата звернення: 13.10.2025).

5. Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми сприяння вивченню та застосуванню англійської мови в Україні на 2026–2030 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 2025 р. № 659. *Офіційний вісник України*. 2025. № 53. Ст. 3701.

6. Тарасенко О. А. Реалізація державної мовної політики в Україні: європейський контекст. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 22. С. 276–282.

**VI МІЖНАРОДНА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

до 107-ї річниці від дня заснування університету

16 жовтня 2025 року

м. Київ, Україна

Підписано до друку 17.10.2025. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 26,91. Тираж 100. Замовлення № 1225-120.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»

79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23

E-mail: editor@liha-pres.eu

Свідцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.